Digitized by Madhuban Trust, Delhi

अथर्ववेदीया पैप्पलादसंहिता

PAIPPALĀDA-SAṀHITĀ OF THE ATHARVAVEDA

VOLUME FOUR

DIPAK BHATTACHARYA

SIR WILLIAM JONES
MDCCXLVI-MDCCXCIV

THE ASIATIC SOCIETY

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

4

BHATTACHARYA

PAIPPALĀDA-SAṀHITĀ OF THE ATHARVAVEDA

SIR WILLIAM JONES
MDCCXLVI-MDCCXCIV

THE ASIATIC SOCIETY

i Vipin Kumar Col. Deoband. In Publi

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

The Paippalāda-Saṁhitā of the Atharvaveda has abundant philosophical material and seems to have been relatively close to the common people. Its decline might have been related to that and the rise of the Śaunakīya-Saṁhitā as the main text of the Atharvaveda. A mutilated and hugely corrupt birch-bark Śāradā-script manuscript of the AVP had been known from the seventies of the nineteenth century.

After years of search, Durgamohan Bhattacharyya discovered complete and much better manuscripts in the Oriya script on which the present edition is based. The discovery was held as 'one of the greatest events in Indology' (Ludwig Alsdorf). Durgamohan Bhattacharyya (d.1965) edited the first four kāṇḍas (Sanskrit College, 1964, 1970) resulting in a 'precious store of material… being spread out before our eyes' (Karl Hoffmann), but did not have the opportunity to complete the work.

The book consists of twenty kāṇḍas. The first three volumes of the present Asiatic Society edition comprising kāṇḍas 1-15 with 3771 verses in 510 hymns, kāṇḍa 16 with 1363 verses in 155 hymns, and kāṇḍas 17 and 18 with 496 verses in 55 hymns and 663 verses in 82 hymns respectively were published in 1997, 2008 and 2011.

The final two kāṇḍas (19th and 20th) presented in this volume consist of 911 and 655 verses in 56 and 65 hymns.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

The Paippalā
Atharvaveda has
material and
relatively close t
decline might h
and the rise of th
the main text
mutilated and h
Śāradā-script m
been known fr
nineteenth centu

After years o
Bhattacharyya
much better m
script on whic
based. The disc
the greatest eve
Alsdorf). Durg
(d.1965) edite
(Sanskrit Colle
in a 'precious s
spread out b
Hoffmann), b
opportunity to c

The book consi
first three volu
Society edition
with 3771 verse
with 1363 ver
kāṇḍas 17 and
hymns and 6
respectively w
2008 and 2011.

The final two
presented in th
and 655 verses i

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

दुर्गामोहनभट्टाचार्यपादैराविष्कृताभ्यः उत्कलीयाक्षरलिखितपुस्तिकाभ्यः
शारदाक्षरलिखितभूर्जपत्रपुस्तिकायाश्च दीपकभट्टाचार्येण
पाठान्तरप्रदर्शनपूर्वकं टिप्पन्यादिभिः सह यथासम्भवं संस्कृता

अथर्ववेदीया पैप्पलादसंहिता

ऊनविंश-विंशकाण्डात्मकः चतुर्थः खण्डः

SIR WILLIAM JONES
MDCCXLVI-MDCCXCIV

दि एशियाटिक सोसाइटी

कलकाता 700 016

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

The
Atharv
materi
relativ
declin
and th
the m
mutila
Śārad
been
ninete

After
Bhatt
much
script
based
the gr
Alsdo
(d.19
(Sans
in a
sprea
Hoff
oppo

The
first
Soci
with
with
kāṇ
hym
resp
200

The
pres
and

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

THE PAIPPALĀDA-SAṀHITĀ OF THE ATHARVAVEDA

Critically edited from palmleaf manuscripts in the Oriya script discovered by Durgamohan Bhattacharyya and one Śāradā manuscript

VOLUME FOUR

Consisting of the nineteenth and twentieth kāṇḍas

DIPAK BHATTACHARYA

THE ASIATIC SOCIETY
1 Park Street • Kolkata 700 016

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

Bibliotheca Indica Series No. 319

The Paippalāda-Saṁhitā of the Atharaveda, Volume IV
ed. by Professor Dipak Bhattacharya

ISBN : 978-93-81574-50-8

Published by
Dr. Satyabrata Chakrabarti
General Secretary
The Asiatic Society
1, Park Street
Kolkata - 700 016

Published in August 2016

Printed at
Desktop Printers
3A Garstin Place
Kolkata-700 001

Price : ₹ 750

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

CONTENTS

FOREWORD vii

संक्षेपा ix

ABBREVIATIONS xi

SIGNS IN THE TEXT xiii

ADDITIONAL NOTE xiv

INTRODUCTION xv

§1. The contents of the present volume and its Śaunakīya parallels xv

Tables I : Kāṇḍa-wise break up; II : AVP-AVŚ kāṇḍa correspondence chart; $IIIa_1$: Number of hymns / verses in AVP 19; $IIIa_2$: Consolidated chart of AVP 19 hymns; IIIb: Number of hymns and verses in AVP 20; IIIc : Number of hymns and of verses per hymn in AVŚ 6; IIId : Number of hymns and of verses per hymn in AVŚ 7

§2. Comparison with tabular presentation of the material of the two tṛca-kāṇḍas xxv

Table IVa : Comparative table of the tṛca-kāṇḍas

§3. Observations on the relation of the AVP and AVŚ tṛca-kāṇḍas xliv

a. Observations based on the comparative table of the tṛca-kāṇḍas; b. Consolidated quantitative comparison of the tṛca-kāṇḍas; Table IVb : Consolidated comparison — AVP-AVŚ / other texts; Table IVc : Consolidated comparison —AVŚ-AVP / other texts

§4. Comparison with tabular presentation of the material of the two ekarcca-kāṇḍas xlvii

Table V : Comparative table of the ekarcca-kāṇḍas

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

§5. Observations on the compared material of the tṛca- and ekarcca-kāṇḍas lv

§6. The hymn structures of the tṛca- and ekarcca-kāṇḍas lvii

§7. The Paippalāda-Saṁhitā as the main Atharvaveda lxvi

§8. The decline of the AVP lxviii

a)The challenge to its authority: Evidence from Kumārila and Jayanta and the Manusaṁhitā; b) Vrātyas, treatment of disease and witchcraft; c) Non-survival of some relevant literature; d) Some further questions about the denigration and decline of the Atharvaveda; di) The AVŚ — survival and revival; dii) The ancient parting of ways; diii) Early historical urban ascendancy,puritanist backlash and the denigration

§9. 'Disagreeable' elements in the AVP : overview lxxxiii

a. Introductory; b. Āṅgirasa material : AVP and AVŚ; c) More āṅgirasa material in the AVP than in the AVŚ; d) The reason for the abundance of āṅgirasa material in the AVP : Bringing within the Vedic fold and agriculturally settling neoliths: the Vrātya hymns; e) Sympathy for peasant labourers and the equation of the low with Brahman

§10. Glimpses of the history of Atharvavedic migration xcvi

§11. On the execution of this edition c

§12. Manuscripts used for this edition cii

Acknowledgement civ

Bibliography cv

ऊनविश काण्ड 1401

विश काण्ड 1627

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

FOREWORD

We are happy to present this publication of the fourth volume of the Paippalāda-Saṁhitā of the Atharvaveda consisting of its nineteenth and twentieth kāṇḍa, the tṛca and the ekarcca, edited by Professor Dipak Bhattacharya. This completes the present edition of the text started in the nineties of the last century.

It has been a long drawn task. The original publication started with late Professor Durgamohan Bhattacharyya as the editor, the discoverer of the palm-leaf manuscripts of the Paippalāda-Saṁhitā in the fifties and the sixties of the last century, with a set of manuscripts containing the first five kāṇḍas. Unfortunately the editor died in harness leaving his work incomplete. That edition ran up to the fourth kāṇḍa.

The Asiatic Society took up the task of publishing the text in the nineties. Apart from the twelve manuscripts discovered by Durgamohan Bhattacharyya the present publication takes aid from an additional manuscript copy and from also one of Pandit Nanaji Kale of Sholapur.

Bhattacharya endowed the edition with an exhaustive critical apparatus reporting internal variants and also some external ones from other Vedic texts, particularly the sister Śaunakīya- Saṁhitā, and also made some exegetical comments apart from justifying his selection. The Introduction too is informative particularly about the comparative structure of the parallel Atharvaveda Saṁhitās as well as their attitude to some social elements like the Vrātyas in comparison with the later contemptuous outlook of the Manu-Saṁhitā that reflects a changed position about acculturation.

I believe that with both its Introduction and edited text the edition will prove to be a valuable addition to Indological studies keeping with the rich academic tradition of the Asiatic Society set by its illustrious Founder.

Kolkata
01.08.2016

S. B. CHAKRABARTI
General Secretary

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

The P
Atharva
materia
relativel
decline
and the
the mai
mutilate
Śāradā-
been kı
nineteer

After
Bhattac
much l
script
based.
the grea
Alsdor
(d.1965
(Sansk
in a 'p
spread
Hoffm
opport

The bo
first th
Society
with 3
with
kāṇḍas
hymns
respec
2008 a

The f
preser
and 65

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

संक्षेपाः

पै. पैप्पलादसंहिता

शौ. शौनकीयसंहिता

उ. पैप्पलादसंहितायाः उत्कलीयाक्षरलिखिताः तालपत्रपुस्तिकाः।

का. पैप्पलादसंहितायाः शारदाक्षरलिखिता भूर्जपत्रपुस्तिका।

मुम्ब. का. मुम्बइ-एसियाटिक-सोसाइटिरक्षितनागराक्षरप्रतिलिपिः।

बेरेट्. बेरेटकृतः का. शोधः।

रघु. का. रघुवीरकृतं नागराक्षरमुद्रणम्।

द्र. द्रष्टव्यम्।

तु. तुलनीयम्। वै. तु. वैपरीत्येन तु.।

पा. अष्टाध्यायी।

सा. अ. सामान्या अपपाठाः।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

The
Atharv
materi
relative
decline
and the
the m
mutila
Śāradā
been
ninete

After
Bhatta
much
script
based.
the gre
Alsdo
(d.196
(Sansk
in a ‘
spread
Hoffn
opport

The b
first t
Societ
with 3
with
kāṇḍa
hymn
respec
2008

The
prese
and 6

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

ABBREVIATIONS

AVP	The Paippalāda-Saṁhitā
AVŚ	The Śaunakīya-Saṁhitā
Or	Orissa mss of the AVP
K	Birch-bark ms of the AVP
Mumba.	A photostat copy of a Devnagari transcript of K deposited at the Asiatic Society of Bombay (For details, see Introduction, Vol. 1)
P	Pāṇini's Aṣṭādhyāyī
	(Well-known abbreviations are not included)

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

The I
Atharv
materi
relative
decline
and the
the ma
mutila
Śāradā
been I
ninete

After
Bhatta
much
script
based.
the gr
Alsdo
(d.196
(Sansl
in a '
spread
Hoffr
oppor

The b
first tl
Socie
with 3
with
kāṇḍa
hymn
respe
2008

The
prese
and 6

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

SIGNS

In the text

Sign	Indicates
'+' On the top corner of a word	Reconstruction taking elements from different variants
* On the top corner of a word	Emendation on uniform reading
A line below	Doubt about authenticity, correctness

In the critical apparatus

* Between words, at beginning or end	A word or cluster	
...	Many Syllables	
* On the top corner of a word	The editor's view about an original word not found as such in the mss	A common sign not essentially different from the one used in the text.
<or>	'Deviation from or to' = The editor's view about the origin of an error or form.	
←or→	Other changes including correction done by the scribe in the ms.	
'+' and 'δ'	Addition and deletion	

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

ADDITIONAL NOTE

The locations of AVŚ passages have been shown after the Berlin edition of 1856. This is a continuation of the practice followed by BARRET and BHATTACHARYYA. See VISVA BANDHU 1960 : xlii for the text-divisional difference between PANDIT'S and the Berlin edition.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

INTRODUCTION

§1. The contents of the present volume and its Śaunakīya parallels

This fourth volume of the Paippalāda-Saṁhitā comprising its nineteenth and twentieth kāṇḍas completes the text of the Saṁhitā in its present edition whose previous volumes appeared in 1997, 2008 and 2011.

The two kāṇḍas of this volume correspond to the sixth and the seventh kāṇḍa of the AVŚ. In the Orissa manuscripts they are called tṛca-kāṇḍa and ekarcca-kāṇḍa respectively. So also AVŚ 6 and 7 according to the Pañcapaṭalikā and the Bṛhatsarvānukramaṇikā (Introd. Vol. 3 : xlviii-xlix). Normally three ṛks form a hymn in the sixth kāṇḍa of the AVŚ. The unity of meaning in its three verses is often noted in the corresponding verses of the AVP, but, barring one hymn (19.11), it takes fifteen or more verses that is five or more tṛca units to form a hymn (called kāṇḍikā in the Orissa tradition) in the AVP. Things are similar with the ekarcca kāṇḍa too. The general AVŚ norm of one verse hymn in its seventh kāṇḍa, often not observed though, is absent in the AVP's ekarcca-kāṇḍa where the average ten verse hymn prevails.

I examined a few AVP 19 and 20 hymns (§6 and § 9b) to find out if they gave evidence of any compositional unity so that we could determine which of the two hymn-structures of the AVP and the AVŚ had been the original one.The results of the examination, though not exhaustive, seemed positive for the AVP.

There are 911 and 633 mantras in 56 and 65 hymns in the two AVP kāṇḍas of this volume. These make 1544 mantras in 121 hymns. The corresponding kāṇḍas of the AVŚ, its 6th and 7th, have 454 and 286 mantras in 142 and 123/118 hymns respectively. The four volumes of the AVP thus give [verse/hymn (kāṇḍa)] 3771/510(1-15), 1363/155(16), 1159/137(17-18) and 1544/121 (19-20) that is 7837 verses in 923 hymns. A kāṇḍa-wise break up stands as follows

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

Table I : ***Kāṇḍa-wise break-up***

kāṇḍa	kāṇḍikā	Mantra	Total
1	112	483	
2	91	485	968
3	40	278	1246
4	40	302	1548
5	40	354	1902
6	23	237	2139
7	20	211	2350
8	20	230	2580
9	29	304	2884
10	16	165	3049
11	16	148	3197
12	22	198	3395
13	9	65	3460
14	9	84	3544
15	23 (510)	227	3771
16	155 (155)	1363 (1363)	5134
17	55	496	5630
18	82 (137)	663 (1159)	6293
19	56	911	7204
20	65 (121)	633 (1544)	7837
Total	923	7837	

The subject matter of the hymns in the present volume is usually the householder's ritual. Though one sees many of them in the first five kāṇḍas and also in the not-so-clear ten kāṇḍas (6-15) that follow them, the occurrence of such material in the nineteenth and the twentieth naturally makes one suspect that these had entered into the tradition later as additional material. It may be so, but these are by no means supplementary matter like the khilas of the RV. They had found place as AV material before Pippalāda arranged all the mantras known to him into a single text. The twenty kāṇḍa Paippalāda-Saṁhitā came into being with them, a matter already discussed by me.[1] In this

[1] See Bhattacharya 2011 introd. § 3.4.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

regard they might stand in the same relation to the other books of the AVP as the tenth and the first maṇḍala stand to the family books of the Ṛgveda. One has also to note that unlike with the Śākala-Saṁhitā of the Ṛgveda these late entries have been placed not on the flanks of the AVŚ but in its interior. Another noticeable factor is that compositionally, stylistically and also in thought development the tṛca and ekarcca kāṇḍas exhibit independence. Whether we consider the tṛca hymns of the AVŚ or the larger hymns of the AVP with many tṛcasas original, both exhibit compositional/ritual employment peculiarities. The cosmogonic hymns of these kāṇḍas too offer new material. We shall have occasion to see these more minutely in § 9 below.

The contents of the two parallel tṛca and ekarcca kāṇḍas have been placed in tables for comparison and critically analysed. (§II-§5). The purpose of the exercise was to see how far a comparison threw light on the history of the two Saṁhitās. For, since there are two corresponding kāṇḍas in the AVŚ, though with less than half the material found in the AVP (below Table II=kāṇḍa correspondence chart), it is natural to assume that these two kāṇḍas had been at least partially composed before the would-be Śaunakīyas parted with the mainstream tradition. One has to determine the amount of common material with which the would-be AVŚ had parted away and of post-parting accretions. Moreover the claimed original position of the AVP as the mainstream Atharvaveda[2] and its slipping down from that position[3], though already brought to light, could not be avoided in the discussion. The comparison could render help in determining the identity of the mainstream tradition that is

---

[2] D. M. Bhattacharyya 1964 : xxxii; Dipak Bhattacharya 2008 (Vol. 2) Introd. : lxii-lxiv; 2011 (Vol. 3) Introd. §5. Also see below §7.

[3] Introd. Vol. 2 : lxiii; also 'Trayī, triads and the Vedas' Proceedings of the fifth International Vedic Workshop (in press) on Vedic śākhās: Past, Present and Future, September 20th - 23rd, 2011, Bucharest, Romania. Also below § 8.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

to say to verify if it is the AVŚ that had detached itself from the mainstream while the AVP itself developed as the mainstream as claimed by us.

The classification of the material in the comparative tables (§2-§5) requires some attention. The normal classification of rituals, Śrauta or the householder's, pertains to the occasion of performance. There are three such types, namely, compulsorily regular (nitya), caused by some event (naimittika)and optionally performed when one so desires (kāmya). That classification will serve little purpose in our comparative tables. One of the purposes of the comparison is to determine the nature of the difference of the two Saṁhitās. One does not find any attitudinal difference in the scriptures on the basis of the three aforementioned types. Moreover, while none of the typically Atharvavedic rites are nitya they strongly differ among themselves regarding their aim. A broad classification made according to aim is 'agreeable' (śāntika-pauṣmika) and distasteful (ābhicārika).[4] These two aspects are also known as ātharvaṇa or śānta and āṅgirasa or ghora. The latter ones mean witchcraft. One may better refer to the two as non-violent and violent witchcraft. A preliminary examination confirmed that hymns pertaining to witchcraft and associated with the desire to cause harm to others is lesser in number in the AVŚ. This is also often a moot point in the related śāstric works, the Dharmaśāstras and ritual sūtras. That means an ethical stand is involved. Hence their character according to the classification of the Āṅgirasakalpa, particularly whether they are of the ābhicārika or śāntika-pauṣika type, had to be marked.

Other points in classification do not concern the intrinsic character of the material but the nature of their occurrence or non-occurrence – partial or complete, identical or with variants

---

[4] So D. M. Bhattacharyya 1968 : 35 after Sāyaṇa and the Āṅgirasakalpa. Boolmfield 1897 : xviii for the classification into āṅgirasa and ātharvaṇa material.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

in the two Saṁhitās, whether they are exclusive material or occur outside the corresponding AV-kāṇḍa – that too in the AV itself or outside etc. The comparison, thus, tries to assess the amount of exclusion, alienation, if any, and its cause.

I should state here that apart from witchcraft practice other factors too could have been involved in excluding some material from a particular Saṁhitā or a particular kāṇḍa. For example, some prayers related to women's ritual like those in AVŚ 6.8-9 or 6.21 and prayers for lustre as in AVŚ 6.38 find place in the tṛca-kāṇḍa of the AVŚ but not of the AVP. The love theme occurring in AVŚ 6.69-70 and 6.89, AVŚ 6.130-132 for bringing a woman into 'control' are missing in AVP 19. AVŚ 6.136-138 meant for increasing hair (Kauś. 31.28) find place in AVP 1.67-68 but not in AVP 19. There might have been other factors in mutual exclusion. But it was not possible here to go beyond the witchcraft material in determining the cause for the absence of some material. Since the entire material is now at the disposal of scholars it is expected that more penetrating research will be possible.

It has been pointed to me that I did not give a complete kāṇḍa-correspondence chart of the AVP and the AVŚ in any of the Introductions. For that reason, before going into the contents and arrangement of the material of the present volume I give below first an AVP –AVŚ chart of kāṇḍa-correspondence (Table II)

Table II : ***AVP-AVŚ kāṇḍa correspondence chart***

AVP kāṇḍas with total no.of mantras	AVŚ kāṇḍas with total no. of mantras
1-5 (1902)	1-5(1290)< 612 than AVP
6-15(1869)	X
16 (1363)	8-11(1269/2559), 12.5-10; also AVŚ 6.114-123 (16.49-51), 4.14. 7-9, 9.5.2.19-24. 31, 33, 35, 37, 38 (16.99)
17 (496)	12.1-4, 10.7 (304/2863 = total of 12/ cumulative)

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

18(663)	13-18 (963/3826) Both have the same amount of material but their counting methods are different
19 (911)	6(454/4280)
20 (633)	7(286/4566)
X	19(453/5019)
X	20(958/5977)
Total 7837	5977

Table IIIa$_1$: ***Number of hymns/verses in AVP 19***

AVP 19		Cumulative total of mantras	AVŚ 6	
Hymn no			Hymns grand total	Mantras grand Total
1	15			
2	15			
3	15	45		
4	16	61		
5	15			
6	15			
7	15			
8	15			
9	15			
10	15	151		
11	14	165		
12	15	180		
13	17	197		
14	15	212		
15	16	228		
16	19	247		
17	15	262		
18	16	278		
19	16	294		
20	17	311		
21	17	328		
22	15	343		

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

AVP 19		Cumulative total of mantras	AVS 6	
Hymn no.			Hymns grand total	Mantras grand Total
23	15	358		
24	20	378		
25	15			
26	15	408		
27	16	424		
28	15			
29	15			
30	16	470		
31	16	486		
32	19	505		
33	15			
34	16	536		
35	15			
36	18	569		
37	15			
38	17	601		
39	15			
40	16	632		
41	17	649		
42	17	666		
43	15	681		
44	24	705		
45	16	721		
46	15			
47	15			
48	19	770		
49	17	787		
50	15	802		
51	17	819		
52	18	837		
53	23	860		
54	15			
55	18	893		
56	18	911	142	454

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

Table IIIa$_2$: *Consolidated chart of AVP 19 hymns*

14x(11)1	= 014
15 x (1-3, 5-10, 12,14, 17, 22, 23, 25, 26, 28, 29, 33, 35, 37, 39, 43, 46, 47, 50, 54) 27	= 405
16 x (4, 15, 18, 19, 27, 30, 31, 34, 40, 45) 10	= 160
17 x (13, 20, 21, 38, 41, 42, 49, 51) 8	= 136
18 x (36, 52, 55, 56) 4	= 072
19 x (16, 32, 48) 3	= 057
20 x (24) 1	= 020
23 x (53) 1	= 023
24 x (44) 1	= 024
Total	911

Table IIIb : *Number of hymns and verses in AVP 20*

AVP 20 Hymn no		Total	AVŚ 7 6 Hymns/vss
1	10		
2	10		
3	10		
4	10		
5	10		
6	5		
7	10		
8	10		
9	10		
10	10	95	
11	13		
12	10		
13	10		
14	10		
15	10		
16	10		
17	4		
18	10		
19	10		
20	10	192	
21	10		
22	10		
23	10		

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

AVP 20		Total	AVŚ 7 6
Hymn no.			Hymns/vss
24	04		
25	10		
26	10		
27	10		
28	10		
29	10		
30	08	284	
31	10		
32	10		
33	10		
34	10		
35	10		
36	5		
37	10		
38	10		
39	10		
40	10	379	
41	10		
42	11		
43	10		
44	10		
45	11		
46	13		
47	07		
48	5		
49	10		
50	08	474	
51	10		
52	10		
53	10		
54	10		
55	10		
56	13		
57	16		
58	10		
59	10		
60	10	583	

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

AVP 20		Total	AVŚ 7 6
Hymn no.			Hymns/vss
51	10		
62	10		
63	10		
64	10		
65	10	633 +911=1544	123 (118)/286 +454=740

911 (56) + 633 (65) ≡ 454 (142) + 286 (123/118)

Table IIIc : ***Number of hymns and of verses per hymn in AVŚ 6***

Since the following charts are based on Whitney whose presentation was different I have given detailed consolidated tables which are equally informative.

HYMNS

8 anu x 10 hymns = 80h
4 anu (3rd+7th+11th+12th) x 11 = 44h
13th anu x 18 = 18h
....
142h

VERSES

122 x 3 = 366
12 x 4 = 48
8 x 5 = 40
....
454

1 - 15 x 3	=	45vss	
16 - 17 x 4	=	08vss	53
18 - 33 x 3	=	48	101
34		05	106
35 - 37 x 3	=	09	115
38		04	119
39 - 62 x 3	=	72	191
63		04	195
64 - 75 x 3	=	36	231
76		04	235
77 - 82 x 3	=	18	253
83 - 84 x 4	=	08	261
85 - 106 x 3	=	66	327
107	=	04	331
108	=	05	336

16-17x4 =	08	08
38	04	12
63	04	16

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

109 - 110 x 3	=	06	342	76		04	20
111	=	04	346	83-84x4	=	08	28
112 - 120 x 3	=	27	373	107	=	04	32
121	=	04	377	111	=	04	36
122 - 123 x 5	=	10	387	121	=	04	40
124 - 127 x 3	=	12	399	128	=	04	44
128	=	04	403	130	=	0448/12	
129	=	03	406	34	=	05	05
130	=	04	410	108	=	05	10
131	=	03	413	122-123x5	=	10	20
132 - 133 x 5	=	10	423	132-133x5	=	10	30
134 - 137 x 3	=	12	435	138-139x5	=	10	
		40/8(366/122+48/12+40/8 = 454/142)					
138 - 139 x 5	=	10	445				
140 - 142 x 3	=	09	454				

Table IIId : ***Number of hymns and of verses per hymn in AVŚ 7***

Verse per hymn	Total no. of verse
1x60	60
2x30	60
3x8	24
4x11	44
5x3	15
6x3	18
7x3	21
8x3	24
9x1	09
11x1	11
123	GT 286

§2. Comparison with tabular presentation of the material of the two tṛca-kāṇḍas

Table IVa : *Comparative table of the tṛca-kāṇḍas*

Abbreviations

Third column AVŚ occurrence: X - does not occur in Ś

Fourth column Type of mantra: Cwc - counter-witchcraft

Last column Type of occurrence: Com - common; OE - Occurs elsewhere in Ś; NA - Does not occur in Ś but occurs in non-AV texts; E = Error in count (only a few pointed out as examples).

Note : Mantras not occurring in AVŚ or exclusive AVP mantras are without a preceding abbreviation.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

Table IVa

AVP 19		AVŚ	Type of mantra, other occurrences	Type of occurrence; total count
19.1.1-6		6.1,2		Com 6
1.7^{ab}; c; 8		1.26.1 ^{ab}; ^{x}; 26.2		OE2 E
9		X	Protection ZV.1.22. 11	NA 1
10-12		X	Favour&protection12^{ab}=RV5.46.3^{cd}	3=3vss= E
13-15		6.3.1-3		+Com3=9
2. 1-3	15	6.4.1-3		+com3=12
2.4-6		X	Deadly black magic	+3=6
2.7-9		6.7.1, 6.2-3	9 also RV 10.133.5	+com3=15
2.10-15(15)	+15=30	X X	Cwc	+6=12
3. 1^{ab} 3.1c		X 4.19.6^{d}	1 Cwc	+1=13 c OE E
2-3		X	2-3Cwc	+2=15
4-6; 7-8		1.13.2-4; 1.23. 3,4		+OE5=7
9		1.13.1		+OE1=8
10-12		6.6.1, 7.2-3		+com3=18 E
[11^{ab}, 11c		2^{ab} , X ≅ 6.6.2^{c}]		See above

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

13-15	15=45	6.5.1-3		+com3=21
4. 1-12		6.36.1-3,12.1-3, 17.2-4 ,23.1-3		+com12=33
4.13-16	16	1.17.3,4,1,2		+OE 4=12
5. 1-3,4-6,7-9,10-12,13-15	15	6.13.1-3; 25.1-3;16. 1-3;84.1-3; 15.1-3.		+com15=48
6. 1-3(3)		6.85.1-3		+com3=51
6.4		7.94.1	R.10.173.6	+OE1=13
6.5-15	15	6.87.1-3;88.1,2; 86.1-3 ,67.1-3		+com11=62
7. 1-3,4-6,7-9,10-12 ,13-15	15	6.63.1,2,4;52. 1-3;24.1-3;19.1-3;18.1-3		+com15=77
8. 1-3;4-6;7-9;10-12 ab		6.53.1-3;54.1-3; 39.1-3;42.1-3ab		+com11.5=88.5
8.12cd 8.13-15 9. 1-3;4-6; 9.7-9	15	X 5.4.5,2,1 6.55.1-3;35.1-3; 7.50.5,1,2	Removing wrath	+ .5=15.5 +OE3=16 +com6=94.5 +OE3=19

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

10-12		X :	WC Effecting poison	+3=18.5
13-15		6.56.1-3		+Com3=97.5
10. 1-6;7,8; 9;10-12;14 (13)		6.41.1-3, 57.1-3; 58.1, 2; 39.2; 73.1-3; 94.2;		+Com13=110.5
13,15(2)	15	X	Ākarṣaṇī wc	+2=20.5
11. 1-2 (2)		5.4.3, 7		+OE2= 21
3-5;6,7;8;9-14 (12)	14	6.63.1-3; 32.1,2; 40.3; 65.1-3, 66. 1-3;		+com12=122.5
12. 1-3;4-6;7-9; 10-11;13-15(14)		6.11.1-3;96.1-3; 97.1-3;20.1-2; 98.1-3;		+com14=136.5
12.12(1)	15	5.22.2		+OE1=22
13. 1-15;16;(16)		6.99.1-3,100.1-3, 14.1-3,101.1-3, 27.1-3; 28.1;		+Com16=152.5
13.17(1)	17	X	Wc, driving away a pigeon from the house= uccāṭana	+1=21.5
14 (15)	15	6.102.1-3,60.1-3, 61.1-3,59.1-3, 9 3.1-3		+ Com15=167.5

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

15. 1, 5; 10; 11,12; (5)		7.52.2,1; 7.65.1; 2.7.1,2;		+OE5=27
15.2-4;6;7-9 ; 13-16;(11)	16	6.94.1,74.2,1; 74. 3;75.1-3;76.1-4 ;		+com11=178.5
16.1-2; 4; 9-11, 12-14; 17-19; (12)		6.77.1-2;77.3^{a-c}; 78.1-3,80.1,3, 2;6.79.1-3		+com12=190.5
3;15-16;(3)		X	Ākarsanī wc captivating a woman	+3=24.5
5 –7;8(4)	19	1.20.1-3;20.125.1	R 10.131.1	OE+4=31
17. 1-6; 7-9; 13-15 (12)		6.81.1-3,82.1-3; 108. 1,2,5;6. 68.1,3,2^{a-c}		+com12=202.5
10-12(3)	15	2.29.1-3	11=P.15.5.2	OE+3=34
18. 1-3; 7-9^{ab}; 9^{cd} 10, 12-13(9)		6.90.2,1,3;91.7-9^{ab};9^{cd}=just variant; 103.3, 2,1;	3=P 1.37.2	+com(3+2.5+.5+3=)9=211.5
4-6 (3)		X	From 19.18.1-3 it seems that originally the verses prayed for outflow of poisonous blood. AVŚ takes that to be draining away blood as witchcraft & omitted	+3=27.5

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

11(1)		X	War witchcraft	+1=28.5
14, 15, 16	16	X	VS.13.22,18.48 part of Yajurveda hymn	+ NA2=3+1=29.5
19. 1-3 (3)		6.26.1,2 ^{ab} 3 ^{ab}, 2^{cd} 3^{cd}		+com3=214.5
4, 8; 5-7 (5)		X X	Violent & non-violent wc Protection	+5=34.5
9(1)			RV 10.191.3 Khi.3.15.32	NA+1=4
10(1)			6.74.2	+com1=215.5
11, 12^{ab} (1.5)		X, X	Ākarṣaṇī witchcraft	+1.5=36
12^{cd} (.5)		6.102.2^{cd}	P 19.14.2^{cd}	+com.5=216
13^{ab} (.5)			ApM2.22.5^{ab}.P.G[.3.7.2^{ab}H.G. 1.14.2^{ab}	NA+.5=4.5
13^{cd}14-16 (3.5)	16	X	Protection magic, warding away evil;16 stambhana?	+3.5=39.5
20. 1^{a},^{d},2(1.5)		6.110.2^{a},2^{c},3	Witchcraft doing away with evil ȯmen. See § 6 19.20analysis	+com1.5=217.5
1^{bc},3-4,7^{d} (2.75)		X	3^{a}= P. 1.28.3^{a}propitiation of stars	+2.75=42.25
5-6,7^{ab} 7^{c}(2.75)		6.50.1,2^{ab} ^{de}, 3^{ab} 2^{c}	Killing insects	+com2.75=220.25
8-11(4)		X	6-11for killing atmospheric insects for crop? killer ritual;	+4=46.25

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

12-14(3)		1.3.8^{ab}7^{ab}	against retention! cd =P.1.4.4^{ab}	+2=48.25OE+1=35E
15-17(3)	17	X	For removing wrinkles imagined as transferred to the śamī tree.	+3=51.25
21. 1(1)		Cf., 7.13.1	Against rivals	OE+1=36
2-9(8)		X	Theme contd. Prayer for fame snatched from rivals:witchcraft	+8=59.25
10(1)		Cf., 20. 127. 12	RV Kh 5 11 2	OE+1=37
11(1)		X	Obeisance to jyeṣṭhā	+1=60.25
21.12(1)		6.112.1^{a-c}2^{d}	Breaking fetters of grāhi	+com1=221.25
13(1)		6.112.2^{ab} 110.3.^{cd}	P 19.20.2^{cd} As above	+ com1= 222.25
14(1)		X	As above	+1=61.25
15-17(3)	17	Prayer to stars for puṣṭi	RV.10.19.1,2,7; employed in Prātaranuvāka & Āśvina śastra; AVP is closer to the Śākala-Saṁhitā	NA+3=7.5
22. 1		X	RV Kh.2.14.10, Nīlarūdra 18	NA+1 =8.5
2, 3		X	RVKh 2.14.9,11; NRU x, 20	NA+2 =10.5
4		X		+1=62.25
5		X	d=RV 1.125.2b	+1=63.25

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

6			X	+1=64.25
7-9		6.141.1,3,2		+com3=225.25
10-12		6.22.1-3		+com3=228.25
13,14		X		+2=66.25
15	15	7.19.1	No wc	OE+1=38
23. 1-8 (8)		X	Preventing death from poison	+8=74.25
9^{ab} (.5)cd(.5)		$6.44.1^{ab}$X	Detoxicating	+com. 5=228.75 +.5=74.75
10^{ab}(.5)		6.105.2 ^{ab}	P 20.58.7 ^{ab}	+com.5=229.25
10^{cd}(.5)		X		+.5 = 75.25
11(1)		X	Driving away like arrows	+1=76.25
12(1)		6.105.1 $^{a\text{-}c}$,3^{d}		+com1=230.25
13-15(3)	15	X	Tax collection, going to subjects!!! 14cd=RV 10.173.6cd	+3=79.25
24. 1,2,3(3)		19.38.1, $1^{cd}2^{ab}$, $2^{cd}3$		OE + 3 = 41
24.4-6ab(2.5)6^{cd}(.5)		6.30.1, 3, 2^{ab} X	4=P 9.8.2 New idea for growing hair	+com2.5=232.75 +.5=79.75

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

7-9(3)		19.4.2,3,4		OE+3=44
10-13;14;15 -16(7)		X	Kauś.89.1,departure for journey in RV.10.57.3-6; P.20.26.2; Varcaskāma; women?	+7(4+1+2)=86.75
17-19,(3) 20(1)	20	6.128.1,2,4;; X	A.Pari.1^{b}1.1-4;; Previous vss for expeditious execution of karmans	+com3=235.75 75+1=87.75
25. 1-12,15; (13)13-14(2)		x20.96.11,12	1-3 against snake, 4-6against acquired property of enemy, 7-9 against āśliṣṭa; 10-12; success against rival through speech, 13,14,15 protection from rakṣas	+13=100.75 OE+2=46
1^{cd}, 3^{cd}, 7, 8^{ab}, 10^{ab}; 12	15	X	P 2.58.3^{cd}, 2.58.6^{cd}, 20.58.9, RV 10.71.2^{ab},10.166.4^{ab} ;4^{cd}-5^{ab}.	
26. 2^{cd}, 3^{b} (.75)		1.1.3^{cd},4^{d},	4^{d} =P.1.6.4^{d}	OE+.75=46.75
1,2^{ab}3^{a},^{cd}, 4-15 (14.25)	15	X	1-3 śruta, 4-6lustre, longlife 7-9 lost calf, 10-11 burning poison, 12-15 black hair	+14.25=115
27. 1-4; 5-7, (7)		7.70.1-2,7.71. 1,70.3;x;	27.3=P.16.8.2; 1-4 wc;5-7 earth etc obeisance	OE+4=50.75 +3=118

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

27.8-10;11^{ab};12; 13;14-16;11^{cd}(9)	16	6.109.2,1,3;6.29. 1^{bc} (RV 10.165. 4ab); 6.2,3^{ab}; 28.3; 72.1, 3, 2	11^{cd} RV 10.165.4^{cd}	+com 8.5=244.25 + NA .5=11
28. 1-3;(3) 4-10,13-15(10) 11(1) 12(1)	15	6.33.1^{ab}2^{d}, 2^{bc}1^{c},3; x; 6.23.1, 7.61.1	4^{cd}-5=P.20.59.8^{cd}-;11.Ap. Ś.6.23.1; 13 A.Pari.1^{b}6 Ap.Ś.6.23.1; 4-10 prayer for life, span of life etc. Only 10 prays to be kaṇvinaḥ =wc/13-15 sending one's yakṣma = wc	+com3=247.25 +10=128 +NA1=12 OE+1 =51.75
29. 1-2,4-7^{ab}, 8- 29. 1-2, 4-7^{ab}, 8-15, (13.5)	13.5	X	10^{a} Ś 1.29.5^{a}, 11^{c} = RV 1.7.10c immaterial	+13.5=141.5
3(1)	1		RV10.59.7	+ NA1=13
7cd	.5	Ś3.18.6cd		OE+.5=52.25
30. 1-4, 5abd 8, 9ab 10-12, 13a, cd, 14-16ab; (12.5)5^{c}; 9^{cd}; 13^{b}; 16cd (1.5)oe 6, 7; (2)com	..16	X; 13.1.17^{c};6.62.2, 3;2.3.3 ^{cd}-4^{cd}; 2.3. 5^{b};4.20.6^{ab}	4=P.10.9.5,9^{cd}=P.1.8.3^{cd},20.45.4^{cd}P. 8.6.7^{ab},19.31.^{2ab} 1-4 asking cure of a seriously ill person; 10 purification desired 8,10,12-15 rare drug meant to be unknown to others; recensional secret?	+12.5=154 OE+1.5=53.75 Com+2=249.25

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

31. 1,3c,5,6^{ab},8-11,13(8)		X	1.Against yātudhānīs, worms, 8-10 lustre ,11,13cure&health recensional secret?	+8= 162
2,3 ^{ab},4,6^{cd},7(4) 31.12,14-16(4)	16	4.20.6,5^{cd}, 1.27.1,3^{ab},4, 6.44.3,6.49.1-3		OE +4= 57.75 Com+4=252.25
32. 1-3; 14(4)		6.129.1,3,2;6. 69.2=9.1.19	P.16.33.9	Com.+4=257.25
4a, 4b, 4cd(1)		X, 4.9.9b, x	4-7againstkīṣmīla,blue-red, from snowy mountain, born of cloud rain, ocean, mist, waters = fog? 8-10 to bibhīdaka against rivals; 11-13 against ākhu; 14-16 for fame; 17-19 for good eyesight= harmless kāmyas & against pests	+.25=162.25 OE+.25=58 +.5=162.75
5-13,15-19(14)	19	X		+14=176.75
33. 1-3, 13-15(6)		X	33.1-3,13-15 Recensional secret; adbhuta in king's service; not share d with other recension; 1-3=Kauś.128.4 against meteor ie adbhuta kept recensional secret	+6=182.75

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

			13-14against unspecif. beings 15 gen prayer to waters=perhaps lateunknownrecensional additions	
33. 4-6; 7-9; 10;11-12;(9)	15	6.106.2,1,3;43.1 -3; 112.3;113.1-2;		Com+9=266.25
34.1-3a,4-9,12,14-16 (12.25)	Tern-intern	X	1-3varcas for prāśa; 4-6 pacifying anger; inducing external internal softness;12 praying speed-dropped by Ś!14-16 for safe passage for king?	+12.25=195
3b-d (.75)		19.32.8b-d		OE+.75=58.75
34. 10-11,13(3)	16	6.92.1-3	13=RV 10.56.2	Com+3=269.25
35. 1		X	Sacrifice to allgods;	+1=196
2,3, 9[c] (=2.25)		19.68.1,72.1; 2.8.5[c]	2-3=Ś19.68 this praising knowledge of karman drawn from unredacted and spoken veda=avyas& vyacas	OE+2.25=61
4; 5, 6; praise of Agni 15[a];(3.25)			AB 5.17.13; Aśv. Ś 2.15.2; Aśv.8.9.6, 8.10.3; RV10.97.13[a]	NA+3.25=16.25
7,8,9ab, d;10-15[b-d] (8.5)	15	X;	7-9 collecting medicine from the head of flying deer with approval of anumati kīnāśa, cows,the lord of the field; 10-15 black magic against rival	+8.5=204.5

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

36. 1; 2-3;(3)		x; 7.74.1,2;	1prayer to Vāk 2-3 apacit	+1=205.5. OE+2=63
36. 4-6 (3)		6.45.1-3	4-6 – nightmare, so Sāy. atonement Wh.;atonement for false statement according to me;	COM+3=272.25
7-18 (12)		X	7-8against curses; 9-11against rivals; 12 pillar - obscure; for stability? 13-14 spleen disease; 15-18 against worms and animals; miscellaneous against evil beings;	+12=217.5
17cd	18		P 19.47.8^{cd}	E
37. 1-3,4^{cd},5, 6^{a},6^{c}, 7-10, 11^{b-d}, 12-14 (=12.75)		X	1-3 ākarṣaṇī; 7-9 reproductivity? word power for witchcraft against rival; 11-12 protection; 13-15against balāsa; recensional secret	+12.75=230.25
4^{ab}, 6^{b}, ^{d}; 11^{a} (=1.25)		5.14.6^{cd}, 7.36.1^{c}, 19.37.1^{d}; 19.17.1^{c}		OE+1.25=64.25
15(=1)	15		RV 10 97 13	NA +1=17.25
38. 1^{ab}=(.5)			P.5.34.8^{ab}; See below	+.5=230.75
1^{cd}-3,7^{ab},8-9^{ab};=4.5		X	1-3 for woman of disturbed mind;	+11= 241.75

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

10-14^{ab};15,17=6.5 (11)			cn 5.34.8; 4-6:theme against mental disturbancecontd. Only 6 in Ś 19;7-9 for fatness; 10-13 asking destruction of warp, weft, loom et al14-17assortment 14wealth, 15fee,16 Agni 17 lustre ; 15 śūdra donor praised; omitted from Ś!	
4-5=2;16;(3)			RV 10.164.1-2;TS 3.5.5.3	NA+3=20.25
6(=1)		19.40.1		OE+1=65.25
7^{cd}; 9^{cd}; 14^{cd}; [16^{b}];=1.5	17	3.24.5^{ab}; 3.24.3^{cd}; 3.30.2^{cd};cf.,[18. 2.47^{b};]	9^{cd}=P.5.30.6^{de}	OE+1.5=66.75
39. 1–5^{ab},6^{cd}–12, 13^{a},^{d}14-15 (13.5)		X	1-3 for power of word to dispel black magic;4-6 cwc; 7-910-12 curse; 13-15against debt	(241.75) +13.5= 255.25
5^{cd}; 13^{bc} 6^{ab}; (1.5)	15	X 6.110.1 ^{bc}	P.7.1.10^{cd}; P.16.49.10 ^{bc},	+.5= 255.75 +Com..5=272.75
			RV 10.97.14^{ab};	+NA.5=20.75
40. 1-3ab,10-15		X	1-3against greying hair.	+9=264.75

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

3cd		X	P. 19.25.7^{cd}, 20.58.9^{cd}10 against jāyānya; 11-13 praying self-saṁvanana = attraction;14-16 yajamānas	
40.4-6 (3)		6.124.1-3	expiation on drops of rain from clear sky	Com+3=275.75
7, 8-9; (3)		7.76.3, cf.,4-5,	Against jāyānya	OE+3=69.75
16(1)	16	Kāṭha. 22.10		NA+1=21.75
41. 1-5.7^{ab},8-10,12,14^{cd} - 15^{ab}; 16-17(12.5)		X	1-5winds from diff.directions as breaths of Soma, Indra, Marut, Mitra,B[haspati; Indra invoked, praised for cure; 6-10 war against rivals; vs6common Ś. 3.1,2=wholly war hymn;11-14 for a good husband; partly comm. Ś.2.36; see notes; 15-17 against boil;	(9=264.75) +12.5=277.25
6;7^{cd}; 13(2.5); 11; (1)		3.1.$6^{ab}5^{cd}$; 6^{cd}; 2.36.6;	Ch.Br.1.2.3;	+OE 2.5=72 25 NA+1=22 .75
14ab,15cd(1)	17		14^{ab}=P8.11.8^{ab};15^{cd}=P.19.37.13	+1=278.25
42. 1-17	17√	X	1-3 boil;19.15.4-6 Kauœ.47.16 wc; 6=P.15.3.4; 7=P.19. 34.16-unknown viniyoga;7-10 son;11-14 wishing evil 4 someone=curse?	+17=295.25

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

43. 1,2,3^{cd},7-9; (5.5)		X;	1-3 4lustre;7-9for good food/drink; P.6.3.4no common theme;	+5.5= 300.75
3^{ab};13-15(3.5)′		9.1.16^{ab};19.1-3;	3^{ab}=P 6.6.8^{ab},16.33.8^{ab};	
6				+OE3.5=75.75
3.4-6; 10-12;(6)	15	6.51.1-3; 6.47. 1-3;	4-6 against disease fromSoma drink;10-12 protection during savanas;13-15 success of the sacrifice; general prosperity	+com 6=281.75
44. 1;2(2)			Kāmha. 39.33;Kā.Úrau.	+OE2=77.75
3,11-21√~~21~~,24(13)√		X		+13=313.75
4-6; 7-10(7)		≡ 6.48.1-3; 6.107.2,4,3,1	GB 1.5.12-14; 44.4-6 cf Ś savana completion; 7-10 śāntyudaka. 11-15 ābhicāra 16-21 prayer for self; 22-23 agnihotra; 24against curse; strange assortment	+Com.(3+4)=288.75
5-6			GB 1.5.13-14 see above	....
17-21			Cf.,Kâmha 39.5 (41-42)	....
22-23(2)	24	19.55.3-4		+OE2=79.75
45. 1-4;11-13;(7)		P1-4=6.38.1,3,2,4; p11-13=6.31.1-3; grahaśānti, sava	RV 10.187.1-4-prātaranuvāka; P.5-7= R1.90.5-7 P.8-10 R10.9.1-3 P11 -13 R10.189.1-3;14-15Œ20.4 9 1-3 Mostly later unclassified additions common to AVP RV	+com7=295.75

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

5-7; 8-10(6)			RV 1.90.5-7; RV 10.9.1-3	NA6=28.75
14-16(3)	16	20.49.1-3	RV.1.189.1-3	+OE3=82.75
46. 1-3;;4(4)			1-2,3=VS 13.16,23;31.17incayana. 3purucamedha; 1-2,MS.2.7.15,16; 4AŚS1.3.24 for rceiving adhvaryu =śrauta	+NA4=32.75
5-6,13-15(5)			5-6Praising adhvaryu& saptahotr 13-15 curse wc?	[+13=313.75]+5 =318.75
7-9(3)			RV 10.186.1-3prātaranuvāka!	+ NA3=35.75
46.10-12;(3)	15	6.46.1,3,2;	Bad dream	{+com7=294.75} +com3=298.75
47. 1-2,7-12,13^{cd}– 14^{ab}, 15(10)		X	8^{cd} =P19.36.17^{cd};	+10=328.75
14^{cd}(.5)			14^{cd}=RV 10.166.5^{cd}	+NA.5=36.25
3(1)		6.91.3;		+Com1=299.75
4-6;13^{ab} (3.5)	15	19.59.1-3; 1.34.4^{ab}	1,2 against insects; also 3; 4-6 for irregularity in darśapūrṇamā-sas, hence śānti karman; 7-9 disqui-etening the mind; 10-12 poisonous insects;13-15 seduction; 8^{cd} = P. 19.36.17cd	+OE3.5=86.25

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

48. 1-2,3d-19;(18.25) 3c(.25)		X; 19.3.4a.	1-2to find lost cattle thru word power; 3appeaserment of pigeon, owl; 4-6 breaking fetters; obscure relating to semens;9apsarases; 10-16 semen strengthening;	+18.25=347 OE.25=86.5
48.3ab(.5)	19√	6.29.1ab;	P 19.27.11ab	+com.5=300.25
49. 1-3;(3) 4-8,15-17(8)		3.15.1,4,6;X	1-4 traders, roads5-8 release from fetters	+OE3=89.5 +8=355
49.9-11;12-14(6)	17 √	6.140.1-3;6.104.1-3	9-14against bad tooth growth & battle charms; svāhā to Marutvan the fast, to Jayadvīra the abhiṣatvan, Bṛhaspati the viśvadevavat; all śānta	+com6=306.25
50.	15	X	1cd,2 cd, 3cd= P 20.31.1 cd 1d add tās te for metre like 20.31;1-3 for removal of arrow? 4-6 ag. night-mares;7-9 birth of son; 10-12pre-serving wealth, manliness, mantra & ritual; 13-15 killing enemy in war	+15=370
51. 1-4,9-11,13cd-17 (11.5) 5-8(4) NA		X	1-4 Kauœ.42.17;end of vrata with these;5-8=RV.10.169.1-4-for addressing cows when starting a forest for fodder;9-11 against flatulence? Dropped in Ś;12-14 agriculture;15-17 lustre	+11.5=381.5 [NA a.5 = 35.25] + NA 4 =40.25 NA

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

12; 13^{ab}(1.5)	17√	3.17.3;3.17.6^{cd}	12=MS 2.7.12(156);13-cf., RV. 4.57.4 all for agriculture.	[+oe3=89 .5] +OE1.5=91
52. 1-3^{ab},4-9 10^{cd}-18(1 7) 3^{cd},10^{ab}(1)	18√	X 18.2.20^{cd},18.2. 13^{ab}	1^{a} =Kauś 82.21^{c};7 Kauś .4.1;12-cf. RV 8.42.1;18^{cd} =P. 19.33.14^{cd} 1-2 for pit[medha,cf svadhā&10; 4-9 for *payas*;10-15conquering death, gaining power through unknown ritual;16-18 to kill ulūka &kardama; semi wc	[+11.5=381.5] +17=398.5 +OE1=92
53. 23	X		Asking for everytype of welfare	+23=421.5
54. 15	X		1-3 arousing someone's mind favorably=seduction; 4-9 leadership of people10-12 against poison; 13-15 wc	+15=436.5
55. 1-11,16-18 (14)		X	1-5 cwc, 6-8 for command over food 9-11 blessing couple,15-18 cattle	+14=450.5
12-15	18	19.69.1-4	For washing mouth prior to binding an amulet	+OE4=96
56	18	X	4^{cd},5^{cd},6^{cd},7^{cd} =P.5.18.2^{d}1-3 having share of virām etc, 4-18 wishing prosperity	+18 =468.5 OE 096 Com306.25 NA 040.25 468.50 Total 911

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

§3. Observations on the relation of the AVP and AVŚ tṛca-kāṇḍas.

a. ***Observations based on the comparative table of the tṛca-kāṇḍas.***

The method adopted in arriving at correct figures requires some clarification. The varying nature of the similarities and differences in the mantra material in the two recensions, from total identity of two hymns to the partial occurrence of common elements in a single pāda, makes it well-nigh impossible to arrive at exact figures. For example, when the difference between two mantras lies in a part of a pāda it will be less than .25 of the unit. Again, some correspondent parallel verses may each be complete and identical, yet differ in quantity one being a three-pāda verse and the other a four-pāda one. Summing up such cases to arrive at whole numbers results in error.

Errors become unavoidable in such cases in both the tṛca- and the ekarcca-kāṇḍas, of which the latter too has been subjected to comparison below. For both, the following method has been adopted to reduce the amount of error to the minimum.

A particularly detailed procedure had to be adopted for the tṛca-kāṇḍa that made things easier for the ekarcca. For the tṛca-, in addition to the detailed information of the material in two Saṁhitās given above, the abstracts, too, of the information collected from the two kāṇḍas, have been arranged below in two tabular forms — an AVP-AVŚ correspondence table and an AVŚ-AVP one. Classified, as above, into four categories, they are presented in four rows as follows. For the AVP-AVŚ correspondence table: 1) new mantras not available outside AVP 19; 2) mantras common to AVP 19 and AVŚ 6; 3) mantras occurring elsewhere in AVŚ; 4) mantras occurring in Vedic literature outside the AVŚ.

In the AVŚ-AVP correspondence table the following changes take place. 1) The names of the recensions are swapped in all the columns. Because of the change of the source name in the first column the figures in the first, third and fourth rows, that are recension specific, change but that for the common mantras of the two recensions in the second row should be the same in

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

the two tables. So theoretically, but in actual practice, for reasons told above, the two starting points made a difference in the total count of the material worked out according to the degree of their difference ie .25, .5, .75 fraction amount — figures by which it is not possible to record the exact amount of difference.

To rectify the inevitable error the average was taken. From its difference from the two counts it was concluded that the chance of error could not be more than five per cent. In the actual working out (below) it was less but I allow a little more. The margin being small one could be more or less assured that the general conclusions would not be unreliable as they might be when drawn from vitally defective statistics.

I am showing it below.

b. ***Consolidated quantitative comparison of the tṛca-kāṇḍas***

Table IVb : ***Consolidated comparison of AVP-AVŚ/other texts***

	Category of AVP mantras in relation to compared texts	Figure in relation to compared texts with error in bracket
1	New mantras not available outside AVP 19	468.50
2	Mantras common/partially common to AVP 19 and AVŚ 6	306.25 = 774.75
3	Mantras occurring elsewhere in AVŚ	96 = 870.75
4	Mantras occurring in Vedic literature outside AVŚ	40.25 = 911
5	Total	911

The actual total number of mantras of AVP 19 is 911 (Table IIIa). Hence the number in the above chart, derived from the numbers of separate categories of mantras, shows no error. This is accidental; at least a small error should be the rule.

As for an AVŚ-AVP table we have one in Raghu Vira's edition of the Kashmir version of the AVP. That is deficient because many AVP verses were lacking in Barret's edition on which the one of Raghu Vira was based. But even if one takes a new AVŚ-AVP concordance as the base, the chances of error, as demonstrated above, ensure that the figure for common mantras

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

will not be the same as in an AVP-AVŚ table. I am stating the matter again in a different way. Choosing a criterion for judging a mantra as common to both the recensions is hazardous. The differences on account of phonemic, syntactic and word variants themselves vary in quality and quantity disallowing a common criterion for all the cases in both the recensions. This is particularly true of partially common material.

For the above reason I gave up attempt to come to identical figures for common mantras on the basis of records in the two correspondences namely, AVP-AVŚ and AVŚ-AVP. But the figure of exclusive material for the AVŚ is essential for the conclusions to be drawn. I found that it could not be less than 28. The total count with amalgamation of the matter of the last two rows of the above consolidated table is as follows

Table IVc : ***Consolidated comparison of AVŚ-AVP/other texts***

	Category of AVP mantras in relation to compared texts	Figure in relation to compared texts
1	New mantras not available outside AVŚ 6	28 at the least
2	Mantras common to AVŚ 6 and AVP 19	332 at the most
3	Mantras occurring elsewhere in AVP or Vedic literature	94
4	Total	454

The average of the two figures for common mantras comes to be [(306.25+332)/2=] 319.125 and the error to be [(332-306.25)/2=] 12.875

One arrives at the probable figure for exclusive AVŚ mantras not occurring anywhere else as varying between 28 and (28+12.875) 40.875. Even taking the lowest available figure for common mantras it cannot be more than (28+332-306.25) 53.75 in any case.

Now compare this with AVP's 468.5. Unlike with the AVŚ where the small number of the exclusive verses guaranteed some accuracy, I could not be so sure that 468.5 represented the minimum possible number. So allowing 12.875 on both sides one arrives at 455.625 and 481.375 on the two extremes of probabilities.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

The difference in the number of exclusive mantras is huge, somewhere between (455.125 — 53.75=) 401.375 and (481.375 - 28=) 453.375

The last figure gives some hint of the AVŚ's relation to and position in the mainstream AV or Vedic tradition in the heyday of the Vedic age. The quantitatively far superior position of the AVP raises questions regarding the reason behind the big difference.

Now, the existence of differences with the AVŚ because of later 'puritanism that liked to see an Atharvaveda-Saṁhitā devoid of some perceived disagreeable elements'[5], differences which, according to me, saw the rise of an Atharvaveda with reduced quantity of black magic material (below), is a fact of history. This qualitative factor was one of the causes of the quantitative difference, but it could not itself cause such a huge quantitative difference withthe AVP. So, while we shall come to this topic of qualitative difference below, the following need to be said before going into that.

That the said qualitative difference between the AVP and the AVŚ could not itself directly cause the elimination of the material concerned is visible from the fact that while the total number of additional mantras in the AVP is vast, only a part of the new material, approximately 70 mantras out of a total of 468 new mantras that is approximately 15% of the total relates to black magic etc (see below).There were other reasons which we shall have to come to.

Before coming to the more apparent cause let us see the position of the two Saṁhitās apropos of the ekarcca kāṇḍas ie AVP 20 and AVŚ 7.

§4. Comparison with tabular presentation of the material of the two ekarcca-kāṇḍas

Abbreviations : As with the tṛca-kāṇḍa; exclusive AVP mantras are marked X.

[5] Bhattacharya Introd., AVP Vol.3 (2011) : lxxxiii, with n. 60; also 1984:177= § 2a, paragraph 1; Introd., AVP Vol. 2 (2008) : lii and lxiv; also Bhattacharya in 'Trayī, triads and the Vedas' (n.3 above) 9e. Also see infra §§ 8-9.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

Table V : ***Comparative table of the ekarcca-kāṇḍas***

AVP 20		AVŚ 7		For final result exclusive AVP mantras & some NA mantras/ mantra-parts with variants have been counted
20. 1.1-2		7.1.1-2	Śānta	Com 2
3^{ab}; 3^{c} 3^{d}		2.9^{ab} X X	Śānta RV $6.9.3^{c}$	+Com .5=2.5 NA .25 x.25
4-10		43.1,6.1,7.1, 6.4, 2, 3, 4.1	Śānta	+com 7 = 9.5 +com
20.2.1-10		3.1,5. 5.5,5.4,91.1,92.1, 11.1,10.1	Nothing special	Com
20.3 - 20.8.1-4		Com		
20.8.5-8; 10 20.8.9		X Com	Āṅgirasa protection	+ X + x 5 = 5.5 Com
20.9.1-5		X	Āṅgirasa	+X5=10.5
20.10.1-4		X	Āṅgirasa; 1a ≡ TS 3.2.10.2 NA treated as exclusive	+X4=14.5
20.10.5—20.11.1,10		Com/ NA RV;		
20.11.2,4;		X	Śānta	+x2=16.5

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

9, 11-13; and rest				
20.12.1-4 6-10; 13.1-7 20. 12.5; 13. 8-10 14.1-3, 5 7-9		Com	Śānta	Com
14.4, 6, 10		X X	Pacifying anger. śānta Same theme but against demon ∴ āṇgirasa	+X1=17.5 +X2=19.5
15.1-2 (2),7, 9-10		Com		
15.3-6,8		X Against enemy	Release from fetters, sin, favour wc	(+X4 śānta+1wc) = +5=24.5
16.1,8,9,10^{ab}		X	Śānta,atonement, release	X+3.5=28
16.2-7,10^{cd}		Com		+Com6.5=16
17.1-3 4		Com X	 Śānta	 +X1=29
18-19.4 7 19.5,6,8-10		Com Com X	Śānta Driving away evil wc Do	 +X5=34
20.1-5 6,7 8-10		X Com X	Driving away evil wc Do Rendering the above beneficial wc	+X8=42

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

21. 1^{ab}, 3^{cd} 21.1^{cd}-3^{ab} 21.9		Com X Com	Driving out evil wc Do Success in sabhā	X+2=44
21.4-8,10		X	Wc	X+6 = 50
22. 1,2, 3,4 5,6,7 8 9 10		X com X(7ab NARV) X NARV Com	Strength and leadership Victory in prāśa wc Do Deadly wc childbirth	+X2 = 52 +X3 = 55 +X1 = 56
23. 1-2 3		X Com	Vāstospati - śānta	+x2 = 58
4-6,10 7-9		X X	Welfare Wc	+X3 = 65 +x4 = 62
24. 1-2 3-4		X X	Non-killing wc Śānta	+X2=67 +X2=69
25. 1-2 3-4 5,6 7-10		X X Com X	Non-killing wc śānta .... Road safety NWC	+x2=71 +X2=73 +X4=77
26. 1, 2; 5; 6-7; 8-9; 10 3-4		X Com	Lustre; lost-found; hair blackening; all cure herb; helping child birth. Power of speech	+X8=85

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

27. 1-6 7 8-10 vrddhi		X - Com X	Wc Śānta	+X6 = 91 +X3 = 94
28. 1-3 4-6^{ab} 6^{cd}		NA, Com X com	 wc	 +X2.5 = 96.5
7, 9, 10 8		X com		 +X3 = 99.5)
29. 1-10		X	Against enemies, WC A	+X10 = 109.5
30. 1-3; 4-8		Com X	wc wc	 +X5 = 114.5
31 -34.1		Com		....
34. 2-3ab;5;7ab		X	Fathers & yama; return of cow and fire to place	+X3 = 117.5
34. 3^{cd}, 4, 6, 7^{cd},8-10 35. 1-3,5-10		Com Com		
4		X	Circular sacrifice?	+X1 = 118.5
36. 1-2;4-5		NA; Com		
3		X	Sānta ?	+X1 = 119.5
37. 1		a-c NA; treated as X	Asking for good food	+X1 = 120.5

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

2-10		X	Food, nutrition etc	+X9= 129.5
38. 1-10		X	Erysipelus; self-promotion; miscellaneous;	+x10=139.5
39. 1-5;6-8;9-10		X	Takman;unknown disease; fearful tooth	+X10=149.5
40. 1-10		NA 2 (=4-5)+x8	1-2 bad tooth cured; 3-10 holy cow/speech.	+X8=157.5
41. 1ab,2bc,6 1cd,2a,3-5,7-10		Com(2) X(8)	No black magic	+X8=165.5
42. 1,4; 3 2,5-11		Com 3 X (8)		+X8=173.5
43. 1,4 ^{a},5^{a},5^{c},6^{cd},9=3.25 2-3,4^{b-d},5 ^{b}, 5^{d},6^{ab},7,8,10		Com(3.25)/ X(6.75)	6^{cd} wc āṅgirasa 6^{ab} wc āṅgirasa	+X6.75=180.25
44. 1-10		X	1 takman; 2.appeasing spirit of anger; 8-10 scorpion.[5] 3-7 āṅgirasa; [5]	+X10=190.25
45. 1-3;5ab;7,10,11. 4,5^{cd},8,9; 6		X Com; NA	Getting back lostetc= not āṅgirasa;	+X6.5=196.75
46 1-13;47.1-7;		X	Bhaiṣajya; nourishment & fame	+X20=216.75
48. 1-5		X	War witchcraft	+X5=221.75

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

49. 2-4,9-10		Com		+X5=226.75
1, 5 6 7-8		X X X	Welfare Protection Āngirasa	
50. 1-8		X	Prayer for conjugal amity	+X8=234.75
51. 2,7-9 (4); 1,3-6 (5) 10		X X Com	Āṇgirasa Strength	+X9=243.75
52. 1,6,8^{d}(2.25) 2,3^{ab},4,10(3.5) 3^{c-e},5,7,8^{a-c},9(4.5)		Com X NARV X	 Śānta Śānta	 +X4.25=248 Error
53.		X	1-5 svasti,heaven; 6-7 prsperity; 8-10 bhaicajya	+X10=258
54. 1-10		X wth Kau, ch.br.	Virility 1-5; 6, 8, 9 gd omen; 7, 10 āṇgirasa bad omen toothers	+x10=268
55. 1-10		1-3 NA RV 4-6 RV Kauś x78, 9^{d}, 10 9^{a-c} com	Śānta ... ... Āngirasa	+x3.25=271.25
56. 1-13		 X 1-7 8 NARV X 9-13	WC 6-7 inspiration 8 release 9-10 killer but wc? bhaiṣajya 11-12 bhaiṣajya 13 killer bhaiṣajya [8]	+x12=283.25

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

57. 1-10 11 12-14 15-16		X Com X X	Śānta (10) Āṇgirasa (3) Śānta	+X15=298.25
58. 1-6,7cd-9(8.5) 7ab,10(1.5)		X Com	Śānta	+X8.5=306.75
59. 1-10		X	1-2,3 ag scorpion poison, tooth ache; 4-7 child care NA;8-10 power etc	+10=316.75
60. 1,3(2); 2, 4,6-10(7); 5(1);		Com (2); X(7); 5X NAMS(1)	7 wc(1) 2,4-6, 8-10 nonwc (7)	+X7=323.75
61. 1-10		X	1-2 pathyā svastiḥ; 3-6 protection; 2-10 bhaiṣajya;	+X10=333.75
62. 1-10		X	Bhaiṣajya; against poison	+X10=343.75
63. 1-10		X	Bhaiñajya; ag. poison	+X10=353.75
64. 1-10		X	1-5 bhaiṣajya; 6-10 ākarṣaṇī wc; see identity extension by using body part(symbolic ?)	+X10=363.75
65.1-10		X	Ākarṣaṇī+ wc	+X10=373.75

* I have not burdened the last column with explanatory notes or error marks. It is assumed that small discrepancies will be understood as caused by compulsory errors.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

§5. Observations on the compared material of the tṛca and ekarcca kāṇḍas[6]

The important available facts are as follows. Of the 633 mantras of AVP 20, 373 do not occur in the AVŚ; of these 119 are āṅgirasa material, 254 are śānta material. In the 19th kāṇḍa the numbers were 468 and appr. 70 that is about 15%. Here it is 119 out of 373 that is appr. 32%.

There is another aspect of the comparison. The AVŚ has 286 mantras in its ekarcca kāṇḍas in 123/118 hymns. Assuming that (633 – 373) = 260 mantras of the AVŚ and AVP ekarcca kāṇḍas are common it will mean that the AVŚ has approximately (that is assuming the possibility of error) 26 additional mantras in it.

We had seen (T. IVc) that in its tṛca kāṇḍa the AVŚ had 28 to 40.875 exclusive mantras. That was far below the AVP figure of around 468 extra mantras, even less than 10%. In the ekarcca kāṇḍa too the AVP has 373 extra mantras while the AVŚ has 26 extra. This is a little over 7% of the AVP figure.

It is worthwhile to note that the same conclusion is to be drawn from a comparison of the ekarcca-kāṇḍas of the two saṁhitās (3b) as had been drawn from the same of the two tṛca-kāṇḍas that is to say in both cases we have to admit that the facts do not show that it is only a distaste for āṅgirasa material that caused a huge amount of the material found in the AVP 19 and 20 being absent in AVŚ 6 and 7

So we get two features of AVP mantras not occurring in the AVŚ. In the first place, though āṅgirasa mantras among the non-occurring ones are substantial in quantity, the majority of AVP mantras not found in the AVŚ are not of āṅgirasa character. Secondly, the amount of AVP material not occurring in the AVŚ is far greater than the amount of AVŚ material not occurring in

---

6 It will be noted that all the categories of occurrence/non-occurrence have not been noted in the ekarcca-ķāṇḍa comparative table that notes only those mantras which occur in the AVP but are absent in the AVŚ. This will be sufficient for our purpose here.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

the AVP. The cases being similar the explanation too should not be different.

What is that explanation? According to me it means that two factors were responsible for the quantitative difference between the AVP and the AVŚ. It is not only that āṅgirasa mantras were avoided in the redaction of the AVŚ, we have also to infer that after the would-be-AVŚ had detached itself from the mainstream, which eventually formed itself into the AVP, the mainstream went on gathering new material for the tṛca- and the ekarcca-kāṇḍa. This new material of the mainstream, naturally, could not find place in the break away branch – the original AVŚ.[7] The AVŚ too had some material of its own but the gathering of new material by the would-be-AVŚ was far less in amount.

The facts mentioned in the above paragraph are of vital importance in determining the roles of the two Saṁhitās in Vedic and, eventually, in Indian society. For, when we admit that new rituals with new mantras went on being added to the Atharvaveda (till then a mass of floating oral mantras, prayers known as Atharvan and mostly ritually oriented) even after the two would-be branches parted ways with each other, further conclusions suggest themselves.

The main thing that transpires itself is the greater involvement of the mainstream with the society whose demands it fulfilled.

One has to assume that the common material of the two tṛca-kāṇḍas and two ekarcca-kāṇḍas, which should have got some shape at the time of parting away, stood somewhere around 318 (Table IV b and IVc) mantras in the tṛca-kāṇḍa and less than 260 (633-373 Table V) mantras in the ekarcca. The AVŚ did not add much to them after the parting of ways.The AVP on the other hand went on adding new material to it. This means there

[7] Some might have found place during reorganization guessed by Bloomfield. See Bhattacharya 2011 AVP Vol 3, Introd.: lxii.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

was demand for the ritual that found place in the AVP and which the AVŚ somehow detested. It could only be the demand for rituals from the householder, newly settled around the Ganga-Yamuna valley, that the mainstream AV catered to. The break away group was less involved in this activity.

If, as we have tried to show, the scarcity of accretions in the break away AVŚ points to its relatively unimportant position in the mainstream in that age, which should be placed sometime before Pāṇini, we can assess the general nature and historical importance of the material of this edition as well as of the same of the difference between the two branches of the Atharvaveda. If our observations are correct then the difference signifies the varied nature of their involvement with the society. It means that in the ultimate analysis the difference was qualitative, but the means of knowing that largely lies in quantitative comparison.

But one has to be careful in making these observations. Against what has been stated above it will be very justifiedly asked if the AVP could maintain its position as the main Atharvaveda even afterwards. Anyone will see that it could not. Otherwise, there would not have been any rediscovery of the AVP in 1959. For all its claim to have been in the mainstream, subsequently the AVP had been eclipsed by the AVŚ. So the matter does not end here. The difference between the two streams plays a positive role for the AVP for sometime. But then things change. We shall go into that in § 7 and § 8 after comparing the hymn-structures of the tṛca- and ekarcca-kāṇḍas in § 6 below.

§6. The hymn structures of the trca- and ekarcca-kāṇḍas

An enquiry into the difference between the hymn structures of the tṛca- and ekarcca-kāṇḍas of the AVŚ and AVP is a desideratum. Unfortunately so, for, at least attempts to explain the structures of the two kāṇḍas of the AVP and the AVŚ could have been made even with the defective Śāradā version.

The relevance of such an analysis, particularly of the AVŚ's tṛca hymn structure in comparison with the bigger structure in

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

the AVP, was stated at the beginning of the Introduction in §1. The matter stands as follows.

In the AVŚ the majority of hymns in its tṛca-kāṇḍa consist of three verses. These hymns are called tṛcas *ie* ṛk-triads. There is a unity of meaning in the three verse units that corresponds to their ritual employment. As we saw in § 2 Table IVa above, many of these hymns are common to the AVŚ and the AVP. But mostly[8] it takes fifteen or more verses that is five or more tṛca units to form a hymn (called kāṇḍikā in the Orissa tradition) in the tṛca-kāṇḍa of the AVP. Some tṛcas of the AVŚ like eg., 6.6 and 6.7 do not occur completely in one place in the AVP. (see Raghu Vira AVŚ-AVP Cons.) That may be due to inherent weaknesses of oral tradition, but there are also other things to consider.

For, ritual employment of three verse units extracted from bigger hymns is found in the rules of the Āśvalāyana-Śrautasūtra with mantras of the Ṛgveda. Āśvalāyana has a special rule (1.1.19 *adhike tṛcaṁ sarvatra*) that if more than a ṛk is referred to in a rule for employment of mantras a three verse unit is to be understood. Here, one cannot ignore the fact that as far as the Ṛgveda is concerned such three verse units originaliiy formed parts of bigger units where they had no independent existence as compositional units. That means Āśvalāyana did not pay heed to the bigger compositional unity when extracting a triad for ritual employment. We shall try to see if the meaning unity of the AVŚ tṛcas, that does exist, is, still, just the part of the unity of a bigger whole as in the tṛcas enjoined for employment by Āśvalāyana.

Similar questions arise with the ekarcca kāṇḍa too. The general AVŚ norm of one verse hymn in its seventh kāṇḍa, often not observed though, is absent in the AVP's ekarcca-kāṇḍa. Here a hymn consists of ten verses in average where the one-verse hymns of the AVŚ ekarcca-kāṇḍa, as far as they are common to the two Saṁhitās, are found grouped into clusters. The question that rises with these is the same as with the tṛca-kāṇḍa : Are the

[8] One hymn that is 19.11 has fourteen verses.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

one-verse hymns of the AVŚ extracted from already existing bigger hymns like the tṛcas enjoined by the Āśvalāyana-Śrautasūtra for employment, or the AVP's bigger hymns are made by concocting separate ṛk-hymns as they appear in the AVŚ?

We take up the tṛca-kāṇḍas first.

The convention of regarding the three-verse units of AVŚ 6 and the one-verse units of AVŚ 7 as hymns is known from the Bṛhatsarvānukramaṇikā and the Pañcapaṭalikā.[9] Though none of the hymns of AVP 19 or 20 consists solely of three verses or one verse, we know from the Orissa manuscripts that these two books are called tṛca- and ekarcca-kāṇḍas in this Saṁhitā too. Obviously this pertains to the ritual-employment structure of the material of the nineteenth and the twentieth kāṇḍa of the AVP. For, according to the evidence of the Kauśika-Sūtra the employment of the mantras is often in the received tṛca and ekarcca.[10] The main thing is that the so called hymns of the AVŚ are meant for being ritually employed as such. That means it is not the compositional characteristics of the hymns found in it but the ritual-employment structure, which is the sole hymn structure of AVŚ 6, that determined the names of the two kāṇḍas of the AVP. The importance attached to the triadic and one-hymn structures even in the AVP raises the question: Which of the two hymn-structures, the compositional one found in the AVP and the AVŚ's triadic one, is original to the Atharvaveda? Though the best answer to the question may be found from a comprehensive examination of all the hymns of this volume, that will be too bulky for this Introduction. A preliminary treatment is made below. For the tṛca-kāṇḍa we take 4 AVP

---

[9] Bhattacharya 2011 : xlix. But Sāyaṇa (Commentary to kāṇḍa 6, Introductory part) mentions that he follows another usage, liked by teachers, that treats two triads as a hymn — *adhyāpaka-sampradāyānurodhena tṛcadvayam ekīkṛtya sūktatvena vyavahriyate.*

[10] Or dvyṛca ie two verse hymns, of which there are a few.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

hymns just to show why the AVŚ hymn structure cannot be regarded as the original one.

AVP 19.1.

It should be stated here that the thematic unity of AVP 19.1 will have to be shown in 9b below in the context of a comparative analysis of witchcraft themes in the AVŚ and the AVP. The aim of that exercise is to show how the AVŚ has deliberately obliterated the witchcraft character of the hymn by dismantling and dispersing it. But, since the present section deals with structural unity, some material will be commonly found in this section as well as in 9b.

The hymn consisting of five tṛcas has an integral structure. Till the end of 6b it praises Savitṛ and Indra for protection. These are followed by a half-verse (6cd) of violent witchcraft character desiring the death of enemies and one full verse (7) for warding off missiles that is a continuation of the charm against enemies of the preceding half-verse. The seventh verse is followed by prayers for protection made to many gods, their wives and even evil beings till the end of the hymn.

The āṅgirasa theme of 6cd and 7 occurs in the mid-region of the hymn. Since the prayer to kill is preceded and followed by peaceful themes, these may be regarded as preparatory to and the finale of the main prayer intended in the hymn. That means the mid-hymn āṅgirasa prayer of 19.1.6cd and 7 flanked by two series of peaceful prayers, is to be regarded as the climax of the whole prayer. Or, at least, the beginning and the end of the hymn are meant to make the hymn structurally balanced. Both these - the mid-hymn climax of Vedic prayer and equality in the beginning and the end of Vedic discourses – have occasionally been noted as features of Vedic composition (below), though till now they are not widely discussed theses.[11]

[11] Jamison, Stephanie W. 2004: passim; Bhattacharya, Dipak 2008 (2): 311; see remarks on 'the maximum prayer' in AVP 2.19.4. Verpoorten, J-M 1977: 63=2.3 on the unity and symmetry of a discourse too is relevant. The last one deals with Brāhmaṇa prose.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

Though it is not yet a philological convention to make graphical presentation of hymn structures, a diagrammed presentation will contribute to clarity regarding our view. The mid-region climax structure of AVP 19.1 may be graphically presented with one of the following figures

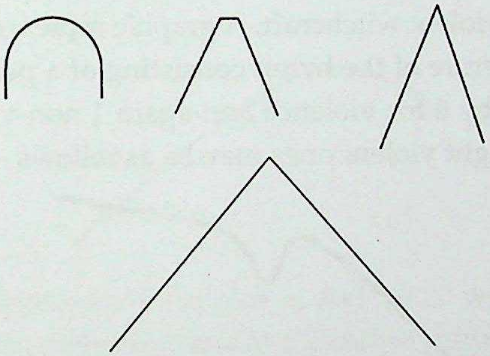

The merit of such structures, when proved to exist, lies in firmly establishing the thematic unity of a hymn even when that is not apparent because of length or some complexities of composition. Once the existence of such unity is confirmed in a hymn of AVP 19, it will no more be difficult to conclude that the tṛcas of the AVP hymn have been disjointedly presented in the AVŚ with eye to ritual necessity. The verses of AVP 19.1 appear partially and in different locations in AVŚ 6 — AVP 19.1.1-6 and 13-15 occur as AVŚ 6.1.1-3, 6.2.1, 3, 2 and 6.3.1-3,vss 7-8 occur in the AVŚ outside its tṛca-kāṇḍa as 1.26.1-2 and vss.9-12 do not occur in the AVŚ. That means a unified structure of the AVP has been dismantled and dispersed in the AVŚ

However, interpretations might vary giving different results. Also the unity is not always plainly visible, and even when asserted it is not that the same type of unity will be found in every hymn. Naturally, in our view, the mid-climax parabolic, plateau-like or isosceles triangle-like structure — the exact shape might vary after individual perception — observed in 19.1, is not a universal one. The following examples will clarify our standpoint.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

Only a partial existence of the mid-climax structure can be claimed for AVP.19. 2. Here the first verse is for protection. The next two ask for protection and for keeping enemies away that implies some violence. The next three are for deadly black magic. 7 is for protection 8-9 aim at harm for enemies while the last six are again for violent witchcraft. A graphic representation of the thematic structure of the hymn consisting of a peaceful prayer in 1 followed by 6 for violence and again 1 non-violent prayer followed by eight violent ones may be as follows -

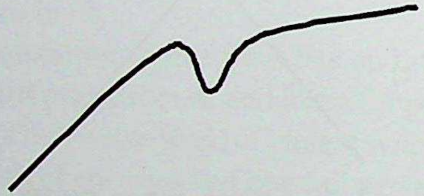

The mid-region depression, giving the hymn just a partial parabolic character in the first half, is caused by the heterogeneity of the peaceful theme of 7 in a series of prayers in 2 to 6 and 8 to 15 with ascending intensity of violence in prayer. Since vs. 1 too has a peaceful theme we get two similar ascending series. The mid-region depression tells of this restart in a second violent ascent following a peaceful prayer.

Anyone can give a twist to the interpretation. The succession of prayer for protection and charms for witchcraft may be understood as forming a circle and by some further stretch of imagination as forming two curves like the following where the ascent means the peaceful start and the descent the violent end.

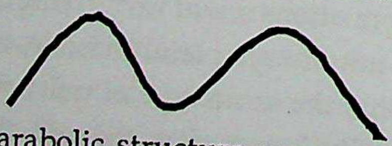

A partial parabolic structure appears also in 19.9 where innocent invocations [1-6 (= AVŚ 6.55, 6.35)] have been followed by incantations (7-9 = AVŚ 7.50. 5,1, 2; 10-12 = x; 13-15 = Ś 6.56.1, 3, 2) aiming harm for others. In this case it is like a rising curve ending in a plateau representing incantations aiming harm.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

There is a mild downward bend in the last verse that only extols snakes and supernatural beings. The graph should be as follows—

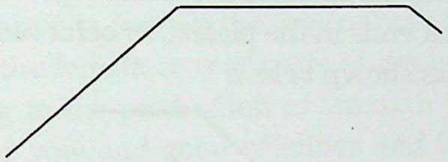

Or

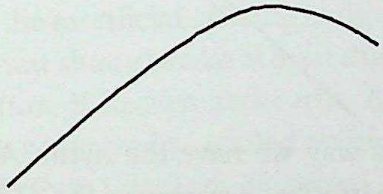

A unity appears to exist also in AVP 19.20 with a relatively simple sequence of events and apparently a prophylactic follow up. There are seventeen verses. 1-2, 5-7 and 13 occur in the AVŚ and the rest only in the AVP. Verses 1-2 and 5-7 occur in two different tṛcas in AVŚ 6; and 13 occurs in two different verses of AVŚ 1. Obviously there is no trace of any unity in the verses occurring in widely different places in the AVŚ.

The AVP offers a different picture. The first two verses state an event – the birth of a son in hours of violent portent; stars are then propitiated in 3-4. After this up to 11 the prayers are for warding off real or imaginary troublesome creatures; 12-14 are against retention and 15-17 are against old age wrinkles. 12-14 may look incongruous in the series of charms and prayers, but retention may be a post-natal problem that is meant to be cured by the prayer and its ritual.The last three should be prophylactic measures against future troubles for a boy born in inauspicious hour.

So, in spite of the separate occurrence of the verses according to its ritual employment in the AVŚ and the obscurity of some prayers, a compositional unity in the AVP hymn should not be, perhaps, missed. The announcement of a birth in inauspicious hour, the propitiation of stars and warding off of current and

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

future evils through witchcraft are steps in a logical sequence. Viewed as events in a series of tasks following one after another in causal relation, the exercise should be represented through a rising graph that ends in the plateau of achievement on the top and then rests as shown below.

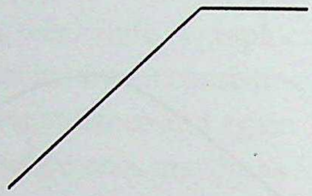

Viewed in this way we have the hymn AVP 19.20, though partially and dispersedly occurring in the AVŚ, as consisting of an integral theme.

The above examination of some randomly selected tṛcakāṇḍa hymns speaks for the existence of compositional unity in them. A few verses of the ekarcca ie 20th kāṇḍa are taken up below towards enquiring into their compositional unity.

20.1. This consists of ten verses parallel to ten AVŚ verses in six hymns as shown below

P.20.1.1-2 = Ś. 7.1.1-2; 1.3 = 7.2.1; 1.4 = 7.43.1; 1.5, 7, 8, 9 = 7.6.1, 4, 2, 3; 1.6 = 7.7.1; 1.10 = 7.4.1

Obviously, their dispersed occurrence hinders perceiving any thematic unity in the verses of the AVŚ, but not so in the AVP. The hymn is rituo-cosmogonic and similar to hymns like AVŚ 2.1, 4.1, 5.1, 5.2 (=RV 10.120) which are parallel to AVP. 2.6, 5.2, 6.2, 6.1. RV 4.58 also is similar. Those are records of attempts, started in the late Ṛgvedic period and continued in the Atharvaveda, at cosmogonic conceptualization of the ritual fire.[12] AVP 20.1 is more advanced than those in that abstract qualities like 'deep thought', 'mind', 'third brahman' - counterpart of the third quarter of vāk - and the fourth name of

[12] Bhattacharya 1984 Ch. 2, §9 pp.100-124 for AVŚ 2.1=AVP 2.6 and AVŚ 4.1=AVP 5.2 with reference.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

the cow *ic* human speech etc get prominence in it. The first four verses deal with the creation of divine and human speech and 'this all' with Atharvan as the progenitor; vs. 5 extols the Infinite (*aditi*) as everything; vs 6 extols the sons of both Diti and Aditi, presumably as the female counterparts of the creator; vss 7, 8 and 10 referring to the production of strength (food?), to the keepers of good vow and good offerings and 9 to the divine boat are praises of the sacrificial offering in figurative language.

The above account should make at least this much clear that holy speech, creation of heaven and earth, Atharvan and the sacrifice have been conceived as related entities. From that we may deduct that AVP 20.1, though dispersed in the AVŚ, has a unified theme that has developed from some earlier cosmogonic conceptualization of the fire ritual found in RV 4.58 and at the beginning of AVŚ 2, 4 and 5 and AVP 2, 5 and 6.

The few cases I examined suggest the existence of thematic unity in the hymns of the AVP tṛca- and ekarcca-kāṇḍas.

If proved correct the above should make one give serious attention to two matters relating to the history of the text and rituals of the Atharvaveda. First, it will prove that the hymns of the tṛca- and ekarcca-kāṇḍas have come down in their original form in the AVP. At the same time it will point to the changed character of the ritual. For, if the tṛca units have been extracted for ritual employments then, apparently, the received ritual use was not concurrent with the composition ie not inherent with the composition of the bigger hymns. There has not been any study of the development of tṛca-employment in ritual. What has been told here points to the necessity thereof. The question that rises is : Did that come later in supersession of some earlier pattern of employment? One cannot prove that but possibly some such development had started with the Ṛgvedic ritual and that had incidentally given rise to some similar development within the nineteenth kāṇḍa of theAVP. The AVŚ took that to a new stage by restructuring the hymns. This requires enquiry.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

Now, the quantity of the material examined is not exhaustive, rather meagre in relation to the bulk of the material in the two AVP kāṇḍas — 56/4/[1, 2, 9, 20]/911/62 for the tṛca-kāṇḍa and 65/1//633/10 for the ekarca-kāṇḍa. It may be argued that the case for the existence of thematic unity in the AVP hymns has not been as exhaustively examined as desired. But, though instituting a comprehensive comparison in this Introduction is not a feasible proposal, I can state that my individual cursory study of the matter more or less convinced me of the thematic unity of many of the AVP hymns of this volume, though in a few cases it was difficult to find out the clue to the unity. But now that the two kāṇḍas have been published it will be possible, I hope, to make an exhaustive enquiry into the matter.

§7. The Paippalāda-Saṁhitā as the main Atharvaveda

The probability of the AVP hymn-structures of 19 and 20 being the original ones agrees with the view that the AVP represented the main stream of the AV in the ancient age. It seems that the AVP had maintained that position till a few centuries after Patañjali. Quite sometime after that the AVŚ established itself as the main AV. This will be enquired into. The relevant question — why the early parting of ways did at all take place can be taken up after we have dealt with the emergence of the AVŚ as the main AV.

First, how long did the AVP continue to maintain its position. Though we do not have an extensive knowledge of the history of the Vedic śākhās in the period following Patañjali, the few available references point to the continuity of the position of the AVP as the main recension of the AV till the composition of the extant Brahmasūtra. Thus, on Mī. Sū. 1.1.27 Śabara, while contesting the view that the Vedas are man made, cites the opponents' argument illustrating Vedas known by the names of human beings with the words *Kāṭhakaṁ, Kālāpakaṁ, Paippalādakam, Maudgalam iti*. Again at 2.4.8 he illustrates śākhās

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

as *Kāṭhakaṁ, Kālāpakaṁ, Paippalādakam, ity evamādīni*. That the Śaunaka recension is not mentioned shows that Śabara knew the Paippalāda-Saṁhitā as the representative AV. So also Jayāditya, the author of the premier part of the Kāsikāvṛtti on the Aṣṭādhyāyī. On Pāṇini 1.3.49 he states *anuvadate Kaṭhaḥ Kalāpasya, anuvadate Maudaḥ Paippalādasya* indicating the svādhyāya of accented texts of the AVP and the Kāṭhaka-Saṁhitā, both now lost. Also on P 1.1.19 Jayāditya cites *adhy asyāṁ māmakī tanū* from AVP 6.1.8.Apart from these the Viṣṇudharmottara-Purāṇa 2.27 (also Agni-Purāṇa 262) depends on the AVP and not the AVŚ as the main AV to give an account of the Atharvavidhāna.[13]

Somewhere around this time something must have happened to reduce the AVP to just a recension of the AV as distinct from *The Atharvaveda*.

The matter was mentioned in the Introduction to the AVP Vol. 2 (2008 : lxiii). The reason for holding the view that the AVP lost its reigning position by the middle of the 1st millennium CE is that BS 2.3.43 mentions the Paippalādins as *eke*. The author refers to AVP 8.9.11[ab] *brahma dāśā brahma dāsā brahmeme kitavā uta* with the sentence *dāśakitavāditvam adhīyata eke*. Unless diverse views of many Vedic texts on some related topic are being discussed it would be unnatural for a major Vedic text like the AVP being referred to as *eke*. In such cases, that is to say when authority is sought, important texts are usually referred to as *śruti*. Just *ity āmnāyate* also would have been appropriate for a well-circulated text.[14]

As to the cause behind such developments, earlier (2008 : lxiv) I remarked that 'the relative prominence of *āṅgirasa* material in the AVP might have played a part in sealing its fate' and that this 'prominence of *āṅgirasa* material' was on account of this Veda's 'engagement with the village householder with

[13] D.M.Bhattacharyya 1955 : 1-14; Our Heritage III.1.

[14] The matter was discussed in Introd., Vol. 2 : lxii-lxiii.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

his petty rivalries' that 'made black magic a by-product of the gṛhya connection.' (*ibid* : lii). It was also stated 'that its role in the acculturation process' also could have played a part (*ibid*: lxiv). It was more extensively dealt with later in 2011[15]. The matter is being briefly treated below. Also see § 9 particularly §9c below.

§8. The decline of the AVP

a) The challenge to its authority: Evidence from Kumārila and Jayanta and the Manusaṁhitā.

It is no speculative statement that some puritanist elements were bent on ostracizing the Atharvaveda. Kumārila and Jayanta Bhaṭṭa stand evidence to the said attempt at ostracization by some of their important predecessor or predecessors.

Kumārila tried hard to defend the Śruti status of the Atharvaveda while Jayanta Bhaṭṭa tried to prove that the AV belonged to the Trayī. It is the urgency on their part that proves that the status of the AV as a Veda and as belonging to the Trayī had been challenged.

I shall not go into the details of the arguments that have hardly any relation to the subject matter of this Introduction and have been extensively dealt with elsewhere,[16] but the major relevant facts require mention. The exact words of Kumārila are *yadi yajñopayogitvaṁ nehāsty ātharvaṇaśruteḥ/ arthāntarapramāṇatvaṁ kenāsyāḥ pratihanyate// śāntipuṣṭyabhicārārthā hy ekabrahmartvigāśritāḥ/ kriyās tayā pramīyante 'trāpy evātmīyagocarāḥ//* (Tantravārtika on Mī. Sū. 1.3.2.4 : AŚS : 189; BSS : 107-108).

Kumārila wants to say that in its own domain of special individual kāmya rites the AV holds sway. The most significant,

15 'Trayī, triads and the Vedas' : Proceedings of the The Fifth International Vedic Workshop on Vedic śākhās: Past, Present and Future, Bucharest 2011 (In press). Also Introd., Vol.3, AVP lxxxiii and the section on the Vrātyas (1.3.2).

16 Paper on *trayī*. See n.15.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

yet apparently a bit confusing, part of Kumārila's long argument in defence of the AV's Śrauta authority lies in his defence of an Atharvavedic practice which, inferably,had been censured because it was supposed to be a practice approved by the AV against Śrauta injunction. Kumārila's heated arguments are strongly suggestive of a little known campaign against the authority of the Atharvaveda in the early medieval period for the said controversial approval.

The relevant non-Śrauta rule is about the propriety of the Somayāga priests taking food at the sacrificer's after the soma has been purchased. The priest should not take food before the Agniṣomīya saṁsthā according to Maitrāyaṇī-Saṁhitā 3.6.7 and Aitareya Brāhmaṇa 6(=2.1).9. Kumārila proceeds on the admission of the approval thereof as of AV origin and goes all the way to defend it. His own words are *krītarājakabhojyānnavākyaṁ cātharvavaidikam/ na ca tasyāpramāṇatve kiñ cid apy asti kāraṇam//*(p.107 *The Tantravārttika*, ed. Gangadhara Sastri, Benares Sanskrit Series etc.) "The rule allowing eating from one who has performed the Soma-purchase is Atharvavedic. And there is nothing in its being unauthoritative." This is followed by the above quoted famous saying *yadi yajñopayogitvaṁ* etc. (*ibid* 107-108; on Mī. Sū. 1.3.2.4) 'Even admitting that the AV has no authority in matters relating to the sacrifice, who can prevent its being authoritative in other necessities?'

It is interesting to note that as far as I know there is nothing in the Atharvaveda or its ritual books actually approving taking such meal just after the purchase of soma. There is only a vague myth about eating in a Vrātya hymn of the Atharvaveda (AVP. 18.41, AVŚ 15.14). The hymn describes Vrātya's movement in different directions in twelve pairs of sentences. Each movement ends with Vrātya making something his food (*annādam kṛtvā*). The second sentence in each pair ends with the statement that one who knows thus gets such food... *annādena* (or *annādyā*)

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

annam atti ya evaṁ veda. AVP 18.41.4, AVŚ 15.14.7-8 run as follows: *sa yad udīcīṁ diśam anuvyacalat somo rājā bhūtvānuvyacalad saptarṣibhir huta* (AVP *somo rājā saptarṣibhir bhūtvānuvyacalad*) *āhutim annādīṁ kṛtvā/āhutyānnādyam atti ya evaṁ veda//* 'As he moved out toward the northern quarter, king Soma, coming into being, moved out after, making the offering *(āhuti)* in what is offered by the seven seers [his] food eater; with the offering as food-eater doth he eat food who knoweth thus.' (Whitney HOS 8: 788) The coming into being of king Soma, making the offering food-eater, the occurrence of the offering and eating the offering as food – by their nature all these components of the myth seem to have some connection with the supposed Atharvavedic rule. Most probably some interested people had interpreted the coming into being of king Soma as the purchase and eating the offering by virtue of knowing the myth as the permissibility of eating at the sacrificer's after the purchase of Soma in contravention of the Maitrāyaṇī-Saṁhitā's and the Aitareya Brāhmaṇa's injunction. Otherwise the grave agitation of Kumārila cannot be explained.

The correctness of the inference that there had been a campaign against the AV is further suggested by Jayanta Bhaṭṭa's defence of the AV in the ninth century. Jayanta went a step farther. "Jayanta Bhaṭṭa, the author of the Nyāyamañjarī is not satisfied even with this position of compromise (of Kumārila). He says (KSS 106, 1934: 238) *yad vārtikakāreṇa bhayād iva dveṣād iva, mohād iva sānukampam iva vā idam ucyate yadi yajñopayogitvam ityādi tad ahṛdayaṅgamam/ atharvavede pūrvottarabrāhmaṇe vispaṣṭam iṣṭipaśvekāhāhīnasatrāṇām upadeśāt.* Jayanta Bhaṭṭa refers here to the sacrificial discussions contained in the Gopatha Brāhmaṇa"[17]

Once we satisfy ourselves that unauthorised and distorted interpretation of the Atharvaveda had really been made and widely promoted to give it a bad name — an inference that

[17] D. M. Bhattacharyya 1968 : 4-5.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

cannot by any means be avoided — the identity of the school that had, perhaps unknowingly, supplied the inspiration to challenge the authority of the Atharvaveda may not be difficult to guess. The Manusaṁhitā, the most influential Indian Śāstric work in the middle ages, seems to have viewed the Atharvaveda very unfavorably. It indirectly refutes the Śruti status of the AV. It speaks of three Vedas only *ta eva hi trayo vedās* (2.230)' (Father, mother and teacher) only these are the three Vedas.' This makes it appear that its *trayaṁ brahma sanātanam/... ṛg-yajuḥ-sāmalakṣṇam* (1.23) meant the three mantra-redactions of ṛks, yajuṣes and sāmans and not three types of Vedic composition as meant by *trayī* in the Śatapatha Brāhmaṇa 4.6.7.1 and Jaimini's Mīmāṁsā Sūtras 2.1.35 – 37. Obviously the AV, though not unknown[18], is not necessarily in the Vedic horizon of the Manusaṁhitā.

The reasons for the opposition to the Atharvaveda too can be known from the Manusaṁhitākāra's own words. These are its reverential treatment of the Vrātya, the indulgence in witchcraft and the treatment of disease. We shall take up these below.

b) Vrātyas, treatment of disease and witchcraft

One of the reasons for the opposition was the Atharvaveda's treatment of the Vrātya.

The AV individualizes its Vrātya (not so in the PB 17.1-2) apart from raising it to a divine status. The Pañcaviṁśa-Brāhmaṇa seems to know the original tradition that conforms to our general idea of myth and ritual. It knows the Vrātyas as divine beings degraded by stay abroad who got back to the divine fold by the Vrātya-stomas.

---

[18] Manu-S. 11.33 *śrutīr atharvāṅgirasīḥ kuryād ity avicārayan/vāk śastraṁ vai brāhmaṇasya tena hanyād arīn dvijaḥ//* Personally I think this to be in discordance with the general tenor of the Manusaṁhitā. Could it be an interpolation? Also see below (§ 8diii) for the Śāstric ambivalence about witchcraft.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

That is the divine archetype to be enacted on earth to bring contemporary non-Vedics into the Vedic fold. The Vrātyas, then, in the earthly enactment of the divine model, should be supposed to have been originally members of the Vedic fold who had gone astray like gods staying abroad. The enlistment through the Vrātya-stoma is, thus, made to look like a home coming for which a divine model exists.

Derived from *vrāta* 'band', 'herd', 'flock' *vrātya* 'belonging to the band' should have primarily meant nomads wandering in group. Some features of unsettled, nomadic people, like turban, goad, rough vehicle etc, were noted by Lanman (HOS VIII: 770). It is to be inferred that these agriculturally unsettled people came to be known to the Atharvavedic medicine man who had to travel in search of medicinal plants. That the Atharvaveda raises the Vrātyas to an individual divinity should mean that it specially cares for the new recruits to the Vedic fold. Its Vrātya hymns (AVP 18.27-43; AVŚ 15) indicate a state of affairs that preceded the introduction of the official ritual of Vrātyastoma attested by the Pañcaviṁśa-Brāhmaṇa.

The Manusaṁhitā presents an altogether different picture of the Vrātyas. The idea of home coming is missing in it. Obviously it does not accept the Pañcaviṁśa-Brāhmaṇa's mythological explanation. The Manusaṁhitā (2.39) knows the Vrātyas as 'fallen twice borns who have not performed the sāvitrī sacrament (sacred thread) in time'[19] with no hint of the possibility of retrieval. In 2.40 it prohibits any dealing - ritual or matrimonial - with 'these impure Brāhmins' (*naitair apūtair vidhivad āpady api hi karhi cit/ brāhmān yaunāṁś ca sambandhān ācared brāhmaṇaiḥ saha*). Later Kullūka interpreted the word *apūtair* of 2.40 as *yathāvidhi prāyaścittam akṛtavadbhiḥ* 'those who have not performed expiation properly' implying that they could

[19] *ata ūrdhvaṁ trayo 'py ete yathākālam asaṁskṛtāḥ/sāvitrīpatitā vrātyā bhavanty āryavigarhitāḥ//.*

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

be taken back after expiatory ritual. But in 11.197 the Manusaṁhitā again condemns doing ritual service to Vrātyas and enjoins hard penance after that without adding the word *apūta* to qualify *vrātya* (*vrātyānāṁ yājanaṁ kṛtvā pareṣām antyakarma ca/abhicāram ahīnaṁ ca tribhiḥ kṛcchrair vyapohati//*). This shows that the author of the Manusaṁhitā had not Kullūka's interpretation in mind.The Manusaṁhitā's hostile attitude towards the Vrātyas indicates that the word *apūtair* in 2.40 means 'impure' without qualification and that *vidhivad* is to be construed with *ācared*. The Manusaṁhitā does not speak of expiation for the Vrātyas as such.

Some anomalies require clarification here. For, like Kullūka some later works too recommend expiation for the Vrātyas. But the following might show that that had not been Manu's intention.

In 11.191 the Manusaṁhitā recommends that twice-borns whose utterance of the Sāvitrī (RV 3.62.10) might not be according to the rules should be made to undergo the three 'penances' (*trīn kṛcchrān*; see MS 11.211)and should have the upanayana ceremony according to the rules. Since the origin of the Vrātyas relates to fault with the sāvitrī-initiation it might appear that Manu is speaking of the Vrātyas here. But if both the recommendations – the expulsion from rituals in 2.40 and 11.197 (see above) and the rule of expiation in 11.191 are meant for the Vrātyas then they might appear as contradicting each other. For, if the Vrātyas are debarred from ritual how can the three kṛcchras followed by the sacred thread ceremony be held for them? The apparent anomaly can be solved if the rule of expiation (11.191) is taken at its face value.

It is to be noted that the 'word' *vrātya* is not uttered in the rule. The exact language is *yeṣāṁ dvijānāṁ sāvitrī nānūcyeta yathāvidhi /tāṁś cārayitvā trīn kṛcchrān yathāvidhy upanāyayet//* The Manusaṁhitā recommends the expiation not for Vrātyas but for those who might not have uttered the Sāvitrī mantra

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

properly. The Vrātyas on the contrary are twice borns who have not got the sāvitrī sacrament i.e the sacred thread in time (*yathākālam asaṁskṛtāḥ... sāvitrīpatitā vrātyāḥ* 2.39), and 'who, bereft of the sāvitrī, do not observe the vows' (10.20 see below). The language makes them look like permanently disabled in the eyes of the Manu-S. Thus the definition of vrātya in 10.20 speaks of giving birth to persons not observing the proper ceremonies : *dvijātayaḥ savarṇāsu janayanty avratāṁs tu yān/ tān sāvitrīparibhraṣṭān vrātyān iti vinirdiśet//* In spite of the queer language one cannot maintain that the non-observance is not congenital but relates to later life. For, the next verse ie 10.21 speaks of those who are born of Vrātya Brāhmins : *vrātyāt tu jāyate viprāt pāpātmā bhūrjakaṇṭakaḥ/āvantyavāṭadhānau ca puṣpadhaḥ śaikha eva ca//* Similarly, 10.22 speaks of the off-springs of Kṣatriya Vrātyas and 10.23 of the same of Vaiśya Vrātyas. If Vrātyahood was a temporary disability how could the question of being born of Vrātyas rise? All these — the non-mention of term Vrātya in the relevant expiation rule (11.191) and the definition given of the offspring of Vrātyas point to their permanent disability in Manu's reckoning. In the Manusaṁhitā the term means those who have permanently left their sacred thread in repudiation of Brahminism. There are historical examples of such persons like Aśvaghoṣa and Buddhaghoṣa who acquired fame.

The rules come to be the following : Those twice-borns who have permanently left the sacred thread or have so remained generation after generation are Manu's Vrātyas while those who have recently erred by way of having a defective sacred-thread initiation are not called Vrātyas and can be taken back after expiation. These latter are dealt with in 11.191. That means Manu regarded his Vrātyas as forming castes or, rather, sub-castes of the three twice borns.

Moreover, the Śāstrakāras also have a rule of time limit for expiation, the lapse whereof results in permanent disability. This rule is found in later smṛti works. Cf., the Devalasmṛti 22 on

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

forced enslavement by barbarians *ūrdhvaṁ saṁvatsarāt kalpyaṁ prāyaścittaṁ dvijottamaiḥ/saṁvatsaraiś caturbhiś ca tadbhāvam adhigacchati//*That means one becomes identical with barbarians after living four years with them. Following that Śūlapāṇi (*Prāyaścittaviveka* 1913-14 : §342; 1893 : §71, p.456) states : *tadūrdhvaṁ tatsamatvena patitatvāt prāyaścittābhāvān maraṇam* 'After that (= after four years) because of equality with them (that is with the barbarians) resulting in the lack of (the possibility of) expiation from the excommunication, death (is the expiation)'. Manu seems to have applied the underlying principles in case of the lack of the sāvitrī to term the 'sinnner' *vrātya* thereafter that makes him permanently excommunicated.

The contemptuous attitude of the Manusaṁhitā to its Vrātyas and the reverence of the Atharvaveda to them point to two attitudes to the non-Vedic communities that surrounded the contemporary pockets of civilization. We have to ask which of the two better represented the Indian mainstream. For that, it will be unscientific to ignore facts and general trends.

A kind of proselytization in the form of bringing external elements into the Vedic fold had been going on from the Ṛgvedic days. Cf., RV 10.105. 8b *ṛcā́ vancmā 'nṛ́caḥ* 'With ṛk should we win those who do not have ṛks'. It continued even in the late medieval period when tribal kings were ennobled with the Vrātya-stomas by influential Brahmin leaders of the Hindu society. We shall more elaborately treat this when dealing with the cause for the abundance of āṅgirasa material in the AVP later (9d). Here it will be sufficient to note that while the Atharvaveda represents this trend prominently, the Manusaṁhitā represents the reverse trend and, for that reason, it cannot but repudiate the relevant traits in the Atharvaveda.

So far on the Vrātyas in the AV and the Manusaṁhitā. Two other matters occurring in the Atharvaveda, namely, the treatment of disease and witchcraft, were disliked by the Manusaṁhitā. The Manusaṁhitā condemns witchcraft in the

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

same verse (11.197 see above) where it condemns doing ritual service to the Vrātyas.

As for the treatment of disease, while the Pañcaviṁśa-Brāhmaṇa says *bheṣajaṁ vātharvaṇāni* (PB 12.9.10) in a tone of reverence, Manu 4.220a states, 'The food of the physician is putrid' (4.220a *pūyaṁ cikitsakasyānnaṁ*) and advises excluding, among others, physicians from rituals - *cikitsakā devalakā māṁsavikrayiṇas tathā/vipaṇena ca jīvanto varjyāḥ syur havyakavyayoḥ/* 3.152.

I think it is not further necessary to prove the Manusaṁhitā's intention of ostracizing the Atharvaveda.

It is noteworthy that the Manusaṁhitā has not directly condemned (below) the Atharvaveda. And on their part, Kumārila and Jayanta Bhaṭṭa too, who defended the AV, have not mentioned who had challenged its authority. Obviously both the parties tried to avoid showing disrespect to any widely accepted Śāstric authority.

c) Non-survival of some relevant literature

The followers of the Manusaṁhitā, however, must have been more explicit than the Manusaṁhitā itself. Otherwise the polemic of Kumārila and Jayanta would not have been necessary. But, then, a question remains. We do not find any trace of the post-Manusaṁhitā literature which condemned the Atharvaveda and which Kumārila and Jayanta must have had before them.

Now, we have shown why the occurrence of an attack challenging the Śrauta authority of the AV cannot be denied. Its source has been traced to the Manusaṁhitā. Its positive effect can be seen in the acceptance of three Vedas only to the exclusion of the Atharvaveda in the Amarakoṣa[20]. That had nothing to do with the fact that Amara was a Buddhist. For, the Atharvaveda is admitted as a Veda in a Buddhist work namely the

[20] AK 1.6.3 *śrutiḥ strī veda āmnāyas trayī dharmas tu tadvidhiḥ/ striyām ṛk sāmayajuṣī iti vedās trayas trayī*. Amara says so in spite of the fact that he (3.3.43) knew of Ātharvaṇa as the collection of Atharvans (=mantras?).

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

Śārdūlakarṇāvadāna[21] composed not long before the Amarakoṣa. Also the time when this attack took place can be guessed. That would be sometime between the Manusaṁhitā and Amarakoṣa that is to say between approximately the third century and the fifth century CE.

As to the fact that we do not find any trace of the literature that Kumārila and Jayanta had to counter, the simple answer is that the literature had existed in oral debates only. One cannot ignore the position of oral literature in India. Till today oral debates are popular in India in Śāstric circles. It is a matter of common knowledge that, till the early twentieth century, a lot of views found expression only in Śāstrārthas that is debates held in the courts of nobles or in sabhās occasioned by ritual ceremonies. In view of the uninterrupted continuation of such oral debates and discussions in India it will not be unjustified to observe that the direct evidence for the supposed attack on the Atharvaveda did not survive because it had existed only in oral debates and tradition.

After Kumārila's and Jayanta's strong refutation no follower of the Vedas had felt the taste or any urge to record a futile attack on an accepted Śāstric authority. This is why there is no literary record of the attack. However, the Amarakośa does not regard the AV as included in the Trayī and not even as a Veda.[22] The AVP too never recovered from the effect of the attack. That means it worked.

d) Some further questions about the denigration and decline of the Atharvaveda

di) The AVŚ — survival and revival

Some questions still remain to be answered. It should be made clear why the Manusaṁhitā's indirect criticism of the AV affected the AVP only while the AVŚ rose after an apparent secondary status over many centuries? Another question, not

[21] Mukhopadhyay : 35-36. The matter comes up also in Bhattacharya 2011 on the Trayī §3.

[22] N. 20 above.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

unrelated to the above, is about the reason for the assumed ancient parting of ways of the would-be Śaunaka-Saṁhitā with the mainstream? Lastly, the most important question may be about the reason for this new development —this rise of hatred against the practice of a time honoured scriptural authority? In other words why and how the necessity of excluding the 'undesirable' elements from the Vedic fold was felt after centuries of their employment in religious service?

Some of these questions are not very difficult to answer. The rise of the AVŚ is understandable. The Manusaṁhitā's negative attitude to black magic could not so much affect the AVŚ as it could affect the AVP. The reason is the relative paucity of āṅgirasa material in it (see 9bcd below)

Still, the AVŚ came to prominence by way of both survival and revival. For, commentaries on the Ṛgveda and the Yajurveda had been written long before Sāyaṇa wrote his commentary on the Atharvaveda. During these years the AVŚ could recover from the hibernation that is to say the effect of the excommunication indirectly ordered by some diehard adherents of the Manusaṁhitā school. Restriction on professional medical treatment, however, could not itself much affect the fate of the Atharvaveda. For, the very compulsion of medicine and treatment worked against the Manusaṁhitā's diktats being effective. This is proved by the flourishing state of Āyurveda in medieval India.

But the abundance of black magic, sympathetic words for the toiling peasant and its 'unacceptable'idea that Brahman is identical with slaves, fishermen and gamblers (below) seem to have made the AVP's excommunication permanent.

dii) The ancient parting of ways

The second question relating to the ancient parting of ways between the would-be Śaunakīya Saṁhitā and the mainstream will not be difficult to answer. Since the sentiment against black magic (*yātu*) is ancient (see on the third question below) it will

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

be natural to assume that this sentiment had worked for the parting of ways.

diii) Early historical urban ascendancy, puritanist backlash and the denigration

The third question regarding why the need to prohibit witchcraft was felt by some scriptural authorities after so many years of its practice in Vedic ritual is more complex.

An aversion to witchcraft had always existed at least among a section of the orthodoxy. The fact that it was strongly condemned by the Manusaṁhitā might have occurred in the wake of a violent reaction against the urban ascendancy that India saw during the last centuries of the ancient world in India (c.300 BCE – 200 CE) and the resultant undermining of the caste-dominated and village based old way of life. For some visible reasons the Atharvaveda had come to be viewed as a factor contributing to the non-Vedic way that had come to dominate in the urban centres. We shall deal with this but a few other points require attention before we come to that.

The first point to note is the ambivalence of the Śāstras to violent magic. On the one hand Vasiṣṭha (RV 7.104.15) vows that he should die if he practised blackmagic 'May I die today if I am a practiser of black magic, if I have hurt the lifespan of a person.' The same Ṛgveda has a prayer (10.145) for applying a herb with it that will harm the other wife of the husband. Āp.Gṛ 3.9.5 understands the act as distressing a female rival (*sapatnībādhana*) but Sāyaṇa understands it as killing her (*sapatnīghna*). Since the execution is planned through a herb some deadly alkaloid is indicated. The AVP abounds in black magic but Ahīnas Āśvatthi (AVP 17.35) records his note of dissent to a tale narrated in defence of a kṛtyā. "'I should not censure the Brāhmin that he listened to it. Otherwise I shall lose the merits of my good work.' Black magic indeed is it among men that is the bull, that is the keeper of the vow of the bull"

The classic case of ambivalence regarding blackmagic is to be found in the Manusaṁhitā itself. We saw above (§8b, Manu

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

11.197) its opposition to the AV and abhicāra. But the same Manusaṁhitā asks a Brahmin to take to black magic approved by the *Atharvāṅgirasī śruti* in order to kill enemy : Manu-S.11.33 *śrutīr atharvāṅgirasīḥ kuryād ity avicārayan/vāk śastraṁ vai brāhmaṇasya tena hanyād arīn dvijaḥ //* 'One should perform (according to) the Atharvāṅgirasa canon without any hesitation. Prayer is the weapon of the Brahmin, the twice-born should kill enemies by that.'

So black magic was understood as an evil but its practice was tolerated for necessities perceived as unavoidable. In the cited statements both Ahīnas Āśvatthi AVP 17.35.1-2 and the Manusaṁhitākāra give expression to the prevalent self-contradictory sentiments among those who opposed black magic. Keśava (Kauśikapaddhati on Kauś. S 47-49) speaks of this dual stand of the scriptures in the introductory sentences to the Abhicārakarmāṇi *mīmāṁsāyām abhicāro niṣiddhaḥ/ ...hiṁsācāraḥ pratiṣiddhaḥ/punar upapāde 'bhicāraḥ samarthitaḥ/ manusmṛtau ca vihito'bhicāraḥ na brāhmaṇo vedayitā kadācid iti/ ....*[23] The opposition was moral but did not mean prohibition. And some gladly practiced it.

But an inspired puritanist movement might indulge itself in some display of moral height and would strike at black magic as evil. The Atharvaveda will be strongly hit if its typical activities were viewed as responsible for the troubles of the Veda based way of life. It seems to me that we should view the Manusaṁhitā's prohibition as being part of such a puritanist reaction as viewed the AV as one of the causes for trouble. As a result it aimed at, among others, downgrading of the AVP. The unseemly recommendation of witchcraft (Manu-S.11.31-33) was either an interpolation or a slip out of the moment's urge of self-aggrandizement — a reminder of the Brahmin's power of defending itself without physical weapons.

[23] Manu 11.31 wrongly cited or text wrongly transmitted. The available reading is *na brāhmaṇo vedayeta kiñ cid rājani dharmavit/svavīryeṇaiva tāñ śiṣyān mānavān apakāriṇaḥ//*

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

A discussion of the assumed 'puritanist backlash' may take us deep into some problems of Indian history that have not yet drawn sufficient attention of scholars. What is concerned here is the rise of the early historical cities and the resulting urbanism in the Gangetic planes that continued during the Sātavāhana rule in Central India and the Deccan till a little before the middle of the 3rd century of the current era and the Brahminical reaction to it.The urban prosperity, well attested by the Arthaśāstra, the Kāmasūtra, the Jātakas and the early dramas had considerably undermined the Vedic way of life that could not thrive in urban surroundings. The Brahminical reaction too is well-recorded in the Dharmasūtras and Purāṇas.[24]

Significantly, the urban dominance along with its concomitant prosperity in trade and commerce ran parallel to the rise and fall of the ancient world in Greece and Rome though initially independent of it till the invasion of Alexander. Though vital for understanding the character of the post-Vedic Brahminism and Indian culture, it is a little discussed subject.[25]

Medieval orthodox Brahminism had a pronounced bias against city life. This is evident in the Dharmasūtras.[26] The Purāṇas too make a virulent attack on the civilization itself of this period in the section on an account of the Kali age. This was elaborately treated by Hazra (1941:207-210). The Manusaṁhitā's (8.348) recommendation that Brahmins should take to arms when dharma is obstructed and there is upsurge caused by time against the twice-born castes, must have been prompted by the said urban upsurge 'caused by time': *śastraṁ dvijātibhir grāhyaṁ dharmo yatroparudhyate/dvijātīnāṁ ca varṇāṇāṁ viplave kālakārite//* Also note the comments by

---

[24] Ram Gopal 1959 : 150; R. C. Hazra 1940 : 207-210; CHI I:221.

[25] I tried to treat the matter extensively in 2004 but that was in Bengali (*Mauni nagar* = 'The silent city') and, naturally, not known outside Bengal.

[26] N. 25 above

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

Śārṅgarava against urban life in Abhijñānaśakuntalam Act 5, 'I liken this crowded place to a house encircled by fire.' These should be compared with the life described in the Jātakas. The difference between the attitude of orthodox Brahminism and that of Theravāda Buddhism is noteworthy. The Jātakas do not condemn the contemporary civilization against past ages or urban life against village life whereas the most representative texts of traditonal Brahminism do speak ill of what they understand as life in the Kali age and of city life itself. These show how deeply the urban prevalence had hit the caste based life of the villages, Brahmin supremacy and the ritual dominated way of life.

Some scholars have noted the Brahminical hatred against the contemporary civilization but the Manusaṁhitā's indirect denigration of the AV has never been linked to it. But that is not very difficult to see. We have seen the Atharvaveda's special engagement with the Vrātyas. It was interpreted as a part of the AV's civilizational activity. The Manusaṁhitā's hatred against the Vrātyas too was noted. The Manusaṁhitā wanted the Veda dominated society free from external elements which could undermine the Vedic authority. This is closely related to witchcraft too. We shall see below (9d) that the prominence of witchcraft material in the AVP is related to its civilizational activities that is to say its engagement with the Vrātyas. I think that is why the Manusaṁhitā denounces both the Vrātyas and witchcraft. But more of this later (9d).

So we may not be wide off the mark to remark that the Manusaṁhitā's recommendations seem to indicate, among others, a puritanic backlash against the said urbanism. The noted cryptic comments on the Atharvaveda, its virtual exclusion from the 'three Vedas', denouncement of the medical profession, of abhicāra and of the Vrātyas are all part of the puritanic backlash from a section of Brahmins represented by the Manusaṁhitā that aimed at keeping Brahminism free from

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

external 'pollution'. It could by no means give affirmative nod to active acculturation or support those who were engaged in that.

So what brought bad days for the AVP took place because times had changed making an influential section of the Brahminical society think anew. That sounded death knell for the AVP in the manner noted by us.

§9. 'Disagreeable' elements in the AVP : overview

a. Introductory

In the following paragraphs the 'disagreeable' elements that, presumably, turned some followers of the Mānava-Dharmaśāstra against the AVP will be dealt with. We shall first give evidence of the preponderance of the said elements in the AVP in relation to the AVŚ and then enquire into their importance ie their role in the modus vivendi of the Atharvaveda.

b. Āṅgirasa material : AVP and AVŚ

19.2.4-6, praying for the total annihilation of enemies and, obviously, employable in deadly counter witchcraft, have not found place in the AVŚ; similarly 19.2.10-15 praying for the destruction of enemy are missing in the AVŚ. The same holds good for 19.3.1-3 wishing failure of the enemy's witchcraft and its going back to the source, the essential characteristic of counter witchcraft. These have been dropped in the AVŚ. Each verse of AVP. 19.44.11-15 begins with *vi khana vi ruja vi jahy*[27] *atraivānākṛtaś cara* 'Dig apart, break asunder, kill severally! Verily here do you roam, unseizable!' and in the final pāda prays for long life, lustre, brilliance, offspring and cattle with the prayers *sam aham āyuṣā saṁ mayā*[yuḥ], *sam ahaṁ varcasā saṁ mayā varcaḥ* etc. The AVŚ drops the verses.

However, a vital quarter of the above mentioned AVP 19.3 hymn *pratyák kartā́ram ṛchatu/* occurs in the AVŚ in another

[27] One has to read *vi jahiy* making a defective anuṣṭubh.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

hymn (below). The AVŚ has got prescribed measures to counter the effects of witchcraft; but these are counted among śānti karman in Kauśika-Sū. 39.7, rites that 'quieten' bad happenings often indicated by omens that is to say are meant mainly to improve bad condition by appeasement irrespective of whether that has been caused by witchcraft or not and not necessarily to inflict injury. A comparison of the two hymns will bear that out.

AVP 19.3.1 'Lightning, continuously (injuriously) employed, is (gone) back as it has not flown (forward). Let it go back to the perpetrator!'

Lightning when striking back can only kill. So a charm is sent back, naturally to kill. Contrast this with the following AVŚ verse using the same phrase *pratyak kartāram ṛchatu*.

AVŚ 4.19.6 *ásad bhū́myāḥ sám abhavad tád yā́m* (corrected *dyā́m*) *eti mahád vyácaḥ*/ *tád vái táto vidhūpāyát pratyák kartā́ram ṛchatu*/ /'The non-existent came into being from the earth; that goes to the sky, the great expanse; let that verily fuming abroad (read 'spreading vapour'. DB), come back thence on the maker' (Whitney). The translator emends *yā́m* to *dyā́m* in b and comments on the verse as "obscure; but it appears to parallel the return of the charm upon its producer with the action of water in exhaling from the earth and coming back as rain."

Assuming that Whitney's interpretation is on the whole correct[28] (see remarks)we may note the moderation in the AVŚ of the virulence and killing instinct of the AVP verse. The simile is that of a nutrition and enrichment of the earth and not of causing injury! It is one thing to hurl back lightning as a weapon and another thing when the thwarted weapon is compared with cloud going up from the earth to the sky and coming back as rain. According to me there is a wilful toning down in the AVŚ verse which characterizes it contrastively with the AVP.

[28] Sāyaṇa takes *mahad vyacaḥ* 'great heat' as the subject and *bhūmyām* [so for *bhūmyāḥ*] *asat sam abhavat* as the predicate!

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

The above inference is corroborated by the fact that the two subsequent verses, namely AVP 19.3.2-3 that are meant for employment in counter-witchcraft with killing intent do not occur in the AVŚ.

After this, 19.9.10-12 employed in virulent witchcraft intending death by poison are again missing in the AVŚ. After this, the omission of 19.10.13 and 15 makes interesting reading, pointing to the same feature of the AVŚ as highlighted above. The tṛca 19.10.13-15 is meant for vaśīkaraṇa 'rite for subjugating by charm', an ābhicārika rite according to the Āṅgirasakalpa.[29] Only one among the three is found in the AVŚ. The mantras themselves supply the clue to why the other two have been omitted.

mama cittaṁ prayavam anv itehe(=a| i)ndrāgnyor iva havam eta sarve/bṛhaspatir vo ni yunaktu mahyaṁ mama vācam ekacittāḥ sacadhvam//13

'Follow my mind together (? lit. mixing?) here, all come to the call as of Indra and Agni. May Bṛhaspati bind you for me, abide with my word (as) of one mind.' This is missing in the AVŚ

māṁ vaś cakṣur gacchatu māṁ prāṇo| dhātā padam anuvartmaṁ kṛṇotu/ye vo mahānta uta ye kumārā| mama yātam anu yātebhir eta//15//

'Let your eye go to me, to me the life-breath; let the Ordainer make your step according to the track (of mine), those among you who are big and who are boys, come with steps after my steps.' This too is missing.

ahaṁ gṛhṇāmi manasā manāṁsi mama cittam upa cittebhir eta/ mama vaśe hṛdayaṁ vaḥ kṛṇomi mama yātam anuvartmāna eta//14

This occurs in the AVŚ as 3.8.6 and a pratīka appears in 6.94.2 but, in both places, the verse occurs in sāṁmanasya karman that is ritual for bringing about harmony of minds which is not an ābhicārika karman and not for vaśīkaraṇa which is of the

[29] D.M.Bhattacharyya 1968 : 35.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

ābhicārika type. This change of area of employment furnishing the hymn with its life breath changes the character of the hymn as perceived by its users, making it a non-violent hymn in contrast to the leading motive of black magic in the comparable AVP hymn.

Many such cases can be cited. It is not that everytime the AVŚ effects an abrupt change on a witchcraft theme. Sometimes the change is very mild and almost imperceptible. Still it occurs and is meant to make the prayer lose the disagreeable character of the witchcraft theme or make some amelioration on it. Cf., AVP 20.31.7 *idam khanāmi bheṣajaṁ māṁ-paśyam abhirorudam/ yenā nicakra āsurī indrāṇī kevalaṁ patim//* The first half means "I dig this herb 'look-at-me' that wails on." The second half refers to Indrāṇī making her husband only her. 'By which the Āsurī Indrāṇī forced the husband to be (her) alone'. The latter means vaśīkaraṇa 'capturing/subjugating' which is one of the 'disagreeable' categories of the Āṅgirasakalpa. The AVŚ retains the main theme of winning love but avoids the one of 'capturing/subjugating'. The first half of the AVP verse is retained in the parallel AVŚ 7.38.1ab. That is followed by a new half-verse that is to say one not occurring in the AVP : *parāyató nivártanam āyatáḥ pratinándanam* 'the returner of one going away and the greeter of one coming' (Whiney). It only speaks of the husband's not going away and a welcome return. There is no explicit mention of subjugating. The second half of AVP 20.31.7 is made the first half of the next AVŚ verse ie of 7.38.2 with changes and a new half-verse follows as the second half that changes the tone of the verse. It runs as follows *yénā nicakrá āsurī́ndraṁ devébhyas pári/ténā ní kurve tvā́m aháṁ yáthā té 'sāni súpriyā*/Whitney translates 'Wherewith the Āsurī put down Indra from among the gods, therewith put I thee down, that I may be very dear to thee.'

Note how the theme has been made into a non-Āṅgirasa one by expressing only the desire of becoming dear to the husband but not of subjugating him (*kevalaṁ patim*)

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

In §6 we showed how the tṛca hymn structure is adopted in the AVŚ by doing away with the compositional structure of the AVP. The structural unity of AVP 19.1 too had been shown.The structural modification made by the AVŚ on AVP 19.1 is treated in some detail below. Its purpose is to show how that aimed at removing the witchcraft character of an AVP hymn.

AVP 19.1. The witchcraft theme comes in the middle of the hymn. Till the end of 6b it extols Savitṛ and Indra for protection. There is no desire to hurt others in this part. These are followed by a half-verse (6cd) of āṅgirasa that is violent witchcraft character desiring the death of enemies and one full verse (7) for warding off missiles that is a continuation of the charm against enemies of the preceding half-verse. The Āṅgirasa theme is not continued hereafter. The seventh verse is followed by prayers for protection made to many gods, their wives and even evil beings till the end of the hymn.

We have shown in 6 above that since the prayer to kill is preceded and followed by peaceful themes, these may be regarded as preparatory to and finale of the main prayer intended in the hymn. That means the mid-hymn āṅgirasa prayer of 19.1.6cd and 7 flanked by two series of peaceful prayers, is to be regarded as the climax of the whole prayer. That was termed mid-region climax by us.

The manner in which the āṅgirasa character of the hymn has been undermined in the AVŚ makes interesting reading. While in the AVP the āṅgirasa verse 19.1.6 ends a tṛca, in the AVŚ tṛca-kāṇḍa it comes in the middle of a tṛca that is of the second hymn of AVŚ 6 where the sequence is 1,3,2 with reference to the AVP order. The change disturbs the meaningful sequence of the hymn by breaking the chain in the witchcraft theme that AVP 19.1. 4, 5 and 6 had formed with AVP. 19.1.7. It does not stop there. By shifting vs.7 to the first kāṇḍa the AVŚ completely obliterates the unity of the hymn and thereby also its āṅgirasa character.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

For, a detached desire that missiles should remain away is a harmless appeal for protection. It is the association of the desire with the previous invocation for killing that had infused an āṅgirasa air to the hymn. That is done away with in the AVŚ by setting two consecutive verses apart in two different kāṇḍas and by regarding each tṛca of the AVP hymn as separate hymnṣ.

There are many other AVŚ examples of omitting the AVP's black magic elements or of modifying them. This brings about some change in the ethical standing of the AVŚ, especially in the eyes of those who were responsible for this reform.

c) More āṅgirasa material in the AVP than in the AVŚ

Though a complete analysis of the AVP mantras missing in the AVŚ can be made only in an exclusive and comprehensive study of the matter, the above discussion makes it clear that in the 19th and 20th Kāṇḍas the AVP has more witchcraft material than in the parallel kāṇḍas of the AVŚ.

A comparison between the two ekānṛca kāṇḍas that is AVP 17 and AVŚ 12 gives similar results.

AVP 17 has 496 mantras and its parallel AVŚ 12.1-4,10.7 has 192 less than that that is 304 mantras. The AVŚ has dropped the following kāṇḍikās/mantras P 17.12-15/40; 21-26/66; 27-43/116 = -222 mantras; P.17.7-11=44 mantras occur as Ś 10.7 = -44 Total - 266; that makes 230 in Ś. Added mantras of the AVŚ are 12.5.1-73 (=P.16.140-146)[30] ie 73 mantras. So the AVŚ has 266-73=193 less. The difference from the count of a deficiency of 192 is explained by the compulsory but insignificant error already mentioned by us (§3a). That is immaterial since, for our purpose of comparison, only those 222 AVP tṛca-kāṇḍa mantras that are not found anywhere in the AVŚ are required. All these 222 mantras, the 40 mantras of P. 17 12-15, 66 of P 17.21-26 and 116 of P.17.27-43, a prose passage from which the AVP kāṇḍa derives

[30] See Introd., vol. 3 : lviii-lxi.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

its name[31] are of āṅgirasa character. That means these 222 mantras have been dropped because of their āṅgirasa character. This can be proved. For, though the AVŚ 12, like its parallel AVP 17, is called ekānṛca-kāṇḍa ie the kāṇḍa that has only one anuvāka (or hymn) without any ṛk in it, the very anuvāka that gave the kāṇḍa its name, namely, AVP anu. 6 =17.27-43, has been dropped from the AVŚ.[32]

This is important. It was seen above (§§ 2-5) that in the two tṛca and ekarcca kāṇḍas its deficient mantras had never been part of the AVŚ. That cannot be confirmed for the ekānṛca-kāṇḍa of the AVŚ, because, by all evidences,its deficient mantras of AVP 17.27-43 had been dropped from AVŚ 12 because of their perceived sinister character.[33]

Apart from the above the impression that is created from a general overview of the AVP mantras missing in its parallel AVŚ 1-5 as well as of the mantras of AVP 6-15, the second division of the AVP that has no corresponding division in the AVŚ, is that the AVŚ deliberately dropped or did not give a place to many mantras of the mainstream because of their āṅgirasa character..

The fact requires careful attention. A statistical comparison of the two tṛca-kāṇḍas (Tables IV, IVc) showed that the AVŚ lacks the quantitative dimension of the AVP. No less than 468 mantras of the AVP tṛca kāṇḍa were lacking in its parallel AVŚ 6. The shortage in the AVŚ's tṛca-kāṇḍa was explained as caused by an early separation of the pre-AVŚ from the mainstream AV. Two equally important features are to be noted here. The mainstream ie the pre-AVP went on adding new material that found no place in the detached branch. Secondly, a substantial part of this material exclusive to the AVP 19, 70 out of 468 that is 15%, is of āṅgirasa character (§ 3b above).

---

31 See Bhattacharya 2011: lv-lviii

32 Bhattacharya 2011: lviii-lxi.

33 Also see Bhattacharya 2011: lx; §5.1

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

d) The reason for the abundance of āṅgirasa material in the AVP: Bringing within the Vedic fold and agriculturally settling neoliths: the Vrātya hymns.

It is natural to ask the reason for the preponderance of āṅgirasa material in the AVP in relation to their amount in the AVŚ.

According to me the prominence of āṅgirasa element was a necessary outcome of acculturation resulting from the civilizational activity of the AVP which necessitated catering to the demands of the incoming tribals, erstwhile microliths or megaliths as evidenced by archaeology,[34] newly settled on land for cultivation presumably with iron plough-shares made available by the overseeing proselytizer or whatever name one gives to the agents of acculturation. The newly settled people could not be free from the lingering influence of neolithic practices. Even when force is applied for settling peasants, for example, as described in Kauṭilya's Arthaśāstra (2.1=§19)[35], vestiges of the previous mode of life do not disappear unless forced out by coercive reform. And there is no evidence of applying force in the relevant material in the Atharvaveda. On the contrary, evidence for the AVP's good relation with and closeness to tribals is found in its elevating Vrātya to the level of divinity. That has already been elaborately stated in the

[34] It is possible that some among them had been in a higher stage of development with knowledge of metal extracting unknown to the Vedic people. I am not going into the special problems of history regarding technical development prior to being agriculturally settled and associated problems. But there is nothing here that is against the existing theories of anthropology.

[35] The coercive procedure is called *paradeśāpavāhana* 'forced deportation to alien land' in the Arthaśāstra l.c. So also by Asoka in the 13th Major Rock Edict where he condemns the practice and speaks of giving it up

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

Introduction to the previous volume (xxv-xxvi)[36]. Part of the relevant observation is cited below.

"We can state without any assumption that the Vrātyas were tribals and led a nomadic that is not agriculturally settled life outside the Vedic fold and had come into contact with the Atharvans. The notable thing is that the Atharvaveda cared for them. Not only that, it has raised them to (xxvi) the level of divinity.... .... it does not require any other evidence to prove that the AV was engaged in bringing these outsiders into the Aryan society in a non-violent manner. The word acculturation has got some currency nowadays. The Atharvavedic medicine men and recluses speculating on Brahman and composing non-ritual *atistutis* were best placed to do this job – expanding a nucleus into what was to become the mainstream Indian society a few centuries later. The fruits of the Atharvavedic endeavour could be seen in the employment of the Vrātya-stomas (Pañcaviṁśa-Br.17.1-4) in enlisting the Vrātyas as dīkṣitas and in the information that they spoke Sanskrit (PB 17.1.9).... It is this civilizational role — we do not find that in any other Saṁhitā except secondarily — that made its association with the outcaste and the underdog compulsory, a feature more prominent in the AVP than in the AVŚ, which seems to have alienated the AVP from later day puritanists who brought about its downfall."

When we speak of some civilizational activity of the Atharvaveda the complexity of the process too, that involves unconscious group behaviour and distant effects, is implied. Thus, while it is true that the favorable treatment of the Vrātya was an integral part of the civilizational activity of the Atharvaveda that resulted in the expansion of agricultural settled life, one cannot deny that by all possibilitIes that was a distant indirect effect. For, similar behaviour pattern of the late medieval period indicates that the immediate aim of the Atharvaveda should have been the expansion of its ritual base.

[36] Also see Bhattacharya 1982, 2001. 2; Introd. Vol. 2 : lii, lxii-lxiv.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

Nevertheless, this is important. For, it means that the AVP is free from later inhibitions against Śūdrayajana *ic* doing ritual service to Śūdras.[37] There is also direct reference to such service in the AVP.[38] Cf., AVP 19.38.15: *pra ṇaḥ śūdra uta āryaḥ pra ṇo rājota vṛtrahā/ atho yat sarvam ātmanvat pra ṇo yacchatu dakṣiṇām/* / 'Forth the Śūdra and forth the Ārya, forth the king and the Vṛtra-slayer; and then let everyone that breathes give us the sacrificial fee.'

Naturally, the Vrātya hymns, too, are to be counted among disagreeable elements because they approve the enlistment of Śūdras into the Vedic society. That the Manusaṁhitā (11.197) condemns doing ritual service to Vrātyas is to be seen in this context.

The Manusaṁhitā's attitude to civilizational activity, that had so long resulted in the expansion of the Aryan culture, is just the opposite of that of the Atharvaveda.This attitudinal change made it turn its face away from the Atharvaveda.One may even say that the whole Indian civilization, particularly the role of the mainstream in expanding itself, was reviewed by the Manusaṁhitā resulting in the rejection of the AV, that had played the role of an important agent of acculturation.

But the Atharvaveda's civilizational activity was very much a part and parcel of Indian civilization.[39] While actively engaged in peacefully expanding the Aryan society, the Atharvaveda carried on an old tradition recorded in the RV. Cf.,10.105. 8b *ṛcā*

[37] See Śūlapāṇi's Prāyaścittaviveka Section on Śūdrayājanaprāyaścitta; 1913-14 ed. p. 385 § 298; 1893 ed. pp. 401-402; §37.

[38] It is assumed that most of the tribals were enlisted as Śūdras. There are, of course, examples of tribal warlords being ennobled as Kṣatriyas. The Mauryas, according to the Mudrārakṣasa, were regarded as Śūdras. The Buddhist records mention them as a Kṣatriya tribe. There are still living traces of what happened in history.

[39] Bhattacharya 2001 (1)

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

vanemā 'nṝcaḥ[40] 'with ṛks we should win those who do not have ṛks'. Another evidence of prosetylization is the Vrātyastoma Section (17.1,2) of the Pañcaviṁśa-Brāhmaṇa. Also mark the word *āryaprāṇa*, meaning a Śūdra who has adopted Aryan conduct as his own, occurring several times in Kauṭilya's Arthaśāstra § 65 =3.13 Dāsakalpa.[41] We may see the same outlook in Asoka too. Cf., his utterances about making gods mingle with men and men with gods in the Jambudvīpa (Minor Rock Edict 1 Mookerji 1928 : 110-112). It means the introduction of Vedic gods among non-Vedic people and thus effecting acculturation.

The Manusaṁhitā, obviously, represents a reversion of this expansive mode that was alive and encouraged by the state till the days of Asoka. The Manusaṁhitā's aim is not adopting external elements but keeping the existing society, its dominant sections, free from the further 'pollution' from external elements. The success of the attempt meant that henceforth withdrawal syndromes would affect the prevailing strata of the mainstream. That was a fact. Indian civilization withdrew itself into its shell from the middle ages.

Now it is very important that the Manusaṁhitā must have had only the AVP in mind when it condemned the Vrātyas. The reason for holding such a view is that though both the AVŚ and the AVP have hymns meant for the Vrātyas only, namely AVP 18.27-43 and AVŚ 15, there is indication in the AVŚ that these had not been original to it. The evidence for that, already given

---

40 See Introd Vol. 3 n. 25

41 Incidentally, this as well as the forced settlement of cultivators at the instance of the state shows that Kauṭilya's Arthaśāstra could not be contemporaneous with or later than the Manusaṁhitā. Scholars have mostly judged very mechanically without heed to the state structure or relative social liberalism in comparison with later texts and have not developed any mechanism for sifting the later accretions/interpolations from the original material of the text.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

by me,[42] is as follows. AVP 18.43, the last Vrātya passage in the AVP furnishes a gloss for AVP 9.12.1. This verse does not occur in the AVŚ. In spite of that a distorted version of the gloss appears in the AVŚ's Vrātya kāṇḍa. That the AVŚ heedlessly inserts the same words as in the AVP irrespective of whether that is relevant or not strongly indicates that its Vrātya kāṇḍa did not originally belong to the AVŚ, it has copied the same from the AVP. In that case the Manusaṁhitā's comments against the Vrātyas should have been meant for the AVP.

But this may mean that the current idea of the redaction of the AVŚ has to be modified. As is generally accepted[43] there was an early medieval reedition of the AVŚ. Bloomfield believed that the last two kāṇḍas of the AVŚ had been later added to it to make the number of its kāṇḍas equal to that of the AVP. The given fact of the Vrātya kāṇḍa indicates something more. It is difficult to state here the exact time and manner in which the Vrātya kāṇḍa found a place in the AVŚ but in its received form it was not original to the AVŚ.

e) Sympathy for peasant labourers and the equation of the low with Brahman

We spoke of three 'disagreeable' elements in the AVP – black magic, treatment of disease and acculturation while bringing non-Vedic prople into the Vedic fold. A part of all these will be found in milder form in the AVŚ too. It is natural to think that these alone could not alienate the AVP from the resurgent Brahminism of the early medieval period. There are some extra exclusive disagreeable elements in the AVP which deserve our attention. These are the verses that praise and even equate Brahman with what was perceived as farthest from the Vedas and Brahminical authority - Śūdras and women.

[42] Introd. Bhattacharya 2011 : lxi-lxii.
[43] Bloomfield 1899 : 34-35; Bhattacharya 2011 : lxxxiii.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

Vedānta, based on the Upaniṣads perceives God everywhere. That is not objected to as general theory in monistic Vedānta. But when Brahman is mentioned specifically as Śūdra and other 'despised' classes it gets a different meaning.

Thus, the fourth and decisive disagreeable element in the AVP, not unrelated to the third one of acculturation turns out to be its sympathy for peasant labourers and other so called lowly classes. Cf., the following

11.10.9^{cd} *kīnāśasya śramāt svedād indrarāśir ajāyata* / 11.10.10 *yat*[44] *kīnāśasya sveda eti santaptas tanvas pari/ apāṁ gāva iva tṛṣyantīr indrarāśiṁ so aśnute* / / 11.11.1 *yat kīnāśaṁ sīrapatir daṇḍena hanti manyutaḥ/yat kiñ ca khalvaṁ sādānavam indrarāśau tad āhitam/*

'From the labour and sweat of the tiller was born the Indraheap[45] 11.10.9^{cd} That the sweat of the tiller runs over the body, like thirsty cows having water, he attains the Indraheap 11.10.10 That the owner of the plough beats the tiller out of anger, whatever is of the threshing floor, of the crying (insect)[46] (or of the sadānuvās), that is laid in the Indraheap.' The exact idea is not clear but it seems to mean that any cruel or unseemly act hurts the Indraheap which is another name for the labour of the tiller.[47]

Even more galling for the Manusaṁhitā must have been the sweeping assertion in 8.9.10 that all those who wait upon the Rājanyas — Śūdras, courtiers and commoners — are Brahman or related to Brahman: *brahma śūdrā rājanyānāṁ brahmaiṣām uta vikṣadaḥ (=viṭsadaḥ)/brahmaiṣāṁ bhadraṁ sādanaṁ brahmaṇaiṣāṁ sabhāsadaḥ//* 'Brahman is the Śūdras (in service) of the Rājanyas, Brahman is also their sitters-among-commoners (lower house?). Brahman is their auspicious seat (*i.e.* throne); their sitters in the

[44] *yat* is not necessary

[45] Indrarāśi = harvest deity represented by an idol made of, perhaps, reaped corn. See Bhattacharya 2008 1 : lv.

[46] Meaning not clear. Crickets or any crying insect on the threshing floor or in the mortar and pestle shade?

[47] Also see Bhattacharya 2008.1 Introd Vol.2, pp.liv-lv.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

assembly (upper house?) are (gained) through Brahman.' The theme is vigorously continued in the next verse 8.9.11ab *brahma dāśā brahma dāsā brahmeme*[48] *kitavā uta*/'Brahman is the fishermen, Brahman the slaves, Brahman these gamblers too.'

AVP 8.9 is a unique hymn in the Vedic literature. Nowhereelse will one find such utterances of absolute pantheism carried to its logical extreme.

Showing the formation of the pantheistic-idealistic concept of Brahman, they are of great importance also for the history of Indian philosophy. On the one hand they (vss. 1, 3, 8 etc) present us with records of the transition from the original concept of Brahman as prayer with miraculous power to that of the Upaniṣadic idealistic concept of transcendent Brahman. Secondly, they are meant to focus on the immanence of God that is an essential feature of Upaniṣadic and Vedantic thought. But the author of the Manusaṁhitā must have taken the equation of Śūdras with Brahman as heresy. For, the unique utterances of AVP 8.9 are in stark contrast with Manusaṁhitā 8.413 *śūdraṁ tu kārayed dāsyaṁ krītam akrītam eva vā/ dāsyāyaiva hi sṛṣṭo 'sau brāhmaṇasya svayambhuvā//* Naturally, for the author of the Manusaṁhitā the equation of Śūdras with Brahman could be heresy.

So the cause for the Manusaṁhitā's animosity against the AVP should be clear. The circumstantial evidences thus strongly point to the Mānava-Dharmaśāstra school having been responsible, consciously or unconsciously, for the generation of a movement against the AVP that Kumārila and Jayanta Bhaṭṭa had to fight against.

§10. Glimpses of the history of Atharvavedic migration

Some observations were made on the history of the Atharvaveda — its genesis and migration — in the Introductions to the three volumes of the present edition of the Paippalāda-

[48] Cited by Śaṅkara on BS 2.3.43 but wrongly as ...*brahmaiveme* ...See Bhattacharya 2008(1) : lxii.- lxiii.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

Saṁhitā published in 1997, 2008 and 2011 and also in some papers. Since then a few more facts have come to notice. That will be given here. But before that I give a summary of the facts already brought to notice.

In its early years the Atharvaveda existed in the Western Himalayas, in the present Himachal Pradesh, where its poets also stood witness to the genesis of the flood legend of Manu. The legend is still current around Manali and there is a local claim that the word *Manali* has its origin in Manvālaya. The Atharvavedic medicine men watched to their profit Kirāta girls of the region digging out herbals on the ridges of the mountains. Their myth finds mention in the Atharvaveda. The medicine men discovered the anti-pyretic drug kuṣṭha (*saussurea lappa*)in this very region, where it still grows, 'in the snowclad peaks of the Himavant'. The words *pāre* 'on that side'and the Paippalāda word '*avāre* (<*avare*) 'on this side' have survived as *pāre* and *ore* in the language of the region, also the word *dṛti* (skin-float) as *darāīṁ*.

Atharvavedic poets existed also in the Painted Grey Ware sites of the Kuru region but its main part had been composed before the reign of the Kuru king Parikṣit. The AV had spread also to the North-West so that Yāska (N. 12.37, 38) could cite AVP 16.103.11 and 16.101.5. Patañjali, the author of the Mahābhāṣya, who belonged to the court of king Puṣyamitra at Pāṭaliputra in the second century BCE knew the accented text of the AVP as the main Atharvaveda and was by all probability a Paippalāda.

We mentioned above (§7) that the Paippalāda-Saṁhitā continued to be considered the main Atharvaveda for some centuries after Patañjali. Even as late as the sixth century Jayāditya states on Pāṇini 1.3.49 that the Maudas read their text like the Paippalādas. Among other contemporary references in non-Atharvavedic literature is to be included the mention of the name *Paippalādakam* along with *Kāṭhakaṁ*, *Kālāpakaṁ* and *Maudgalam* in Śabara's commentary on Mi.Sū. 1.1.27 and 2.4.8.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

Durga, the author of the Ṛjvartha commentary on the Nirukta, recognized Yāska's citation of AVP 16.103.11 and 16.101.5 as 'occurring in Atharvavedic ātman-prayer' (*ātharvaṇa ātmastutau viniyogaḥ*). Since the verses occur in the AVP only he too must have known it as the main Atharvaveda. And the Brahmasūtra refers to AVP 8.9.11^{ab} in BS 2.3.43 which Śaṅkara cites and identifies as belonging to a recension of the AV. During this period the Atharvaveda survived in the Himachal Pradesh at least till the seventh century CE.

According to Jonarāja's Rājataṅgiṇī the Atharvaveda was taken to Kashmir by one Yuddhabhaṭṭa in the 15th century. Against this it has been claimed that there had been an original Kashmirian Paippalāda-Saṁhitā. But no evidence has yet been produced against the correctness of Jonarāja's account. Most probably the so called Kashmirian Atharvaveda had been carried to Kashmir from Himachal Pradesh in the medieval period.

On the evidence of Mahidāsa's commentary on the Caraṇavyūha, the AVŚ was current north of the Narmada and the AVP south of it. There is paleographic, inscriptional and literary evidence of the currency of the AVP from about 5th-6th century till the twelfth century in Karnatak. From there Atharvavedin Brahmins, most probably Paippalādas, moved northeast to the Godavari deltas in Andhra in the sixth century, and from there further northeast to Bengal and Orissa. Some Paippalādas might have come directly from Karnatak with the Kadambas. Poverty and famine forced many of the Orissa Atharvavedins of Mayurbhanj move further north to present Jharkhand.

The above facts will be found in the Introductions to the previous volumes and other publications (see Bibliography).

We do not know of any ancient migrational history of the Atharvavedins barring what has been surmised about those of ancient Western Himalayas. Some facts till now gathered may give, at least, a vague idea of that.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

Some Vākāṭaka inscriptions furnish evidence of settling Ātharvaṇa Brahmins. The Vākāṭaka kingdom grew around the Narmada, the dividing line between the spheres of circulation of the AVŚ and the AVP according to Mahidāsa. It is not impossible that the two branches of the Atharvaveda lived around for some years before the Paippalādas moved South and the Śaunakins remained in the region to spread to the adjoining regions of Gujarat and Maharashtra. In the Thalner plate of Hariṣeṇa (between 450 and 495 CE; see Shrimali 1987: 38) the administrative division where the donation was made has been called Ānarttapura (*ibid* 82). That is close to Gujarat.

The Paippalādigotra and the Ātharvaṇacaraṇa of the donees are mentioned in the Basim Plates of Vindhyaśakti II (c.380-400; Shrimali 86). Paippalādi as a gotra name occurs in the Gotra list of the Baudhāyana Śrautasūtra (Caland : 459). Having a gotra name after Śākhā affiliation is interesting. The Tirodi plates of Pravarasena II (443 CE) mention an Ātharvaṇa of the name of Vāruṇārya as the donee. The Śākhā name is not given.

An interesting fact is the mention of Brahmins of the Padañcala gotra as donees in the Thalner plates of Hariṣeṇa (c. 380-400; see Shrimali: 82).They were Sāmavedins (*chandoga-sabrahmacāriyāṁ*). Still the information of gotra name *padañcala* is worth enquiring into. The gotra is mentioned as Patañjala in the Pravarādhyāya of the Baudhāyana-Śrautasūtra (Caland: 439). We, thus, find three versions of the family name 'Patañjali'. It was the name of the authors of the Mahābhāṣya and the Yogasūtras. Baudhāyana mentions the Patañjalas. And this Thalner inscription knows of the Padañcalas. This last version, etymologically as obscure as the other two and perhaps a Prākrit name, could well have been the original one.

Since the donees of the Thalner inscription belonged to the gotra of the great grammarian it would not be surprising if they had been his descendants. Change of Veda is not prohibited in the scriptures. Jonarāja reports of the Yajurvedin Yuddhabhaṭṭa

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

of learning the Atharvaveda (Intro. Vol. 3, cv). There are living Atharvavedins whose ancestors had been priests of some other Vedas. What is suggested is the migration of Paippalādas, that included the descendants of the great grammarian, to Central India. Naturally, that would have generated rivalry with the already settled Atharvavedins of the region that is the adherents of the Śaunakīya Atharvaveda. That might explain two events in the history of the AV. Clash with already settled priests along with its uncommon occult practices would explain the continuous migration of the Paippalādins till their settlement in Orissa. Kings too would grow bias under the influence of the followers of the Manusaṁhitā. Also the reedition of the AVŚ could have been in some way related to the said assumptions. The Paippalādins must have lived there for a few centuries before moving to the South when, most probably in this region and age of the consolidation of Puranic Brahminism, animosity grew against the Paippalādas and their Veda. We dealt with that in §7-§9 above.

§11. On the execution of this edition

It is more than seventeen years now since the first volume of this edition came out. I owe an explanation for the delay that has occurred in bringing out the publication.

Even before the present publication had started the delay in the work with the publication of the AVP had been rued. That indirectly pointed to the present author. At least the organisers of the first World Vedic Conference at the Harvard in 1989 had adduced the reason for holding the Conference that nothing had been heard of any progress with AVP work. Reports reached the present author of Indologists urging fast execution of the publication.

But the reason was not delay on my part. I had started editorial work in 1976 and had completed the fifth kāṇḍa while working at the Vishveshvaranand Institute, Punjab University. Further work was temporarily held up when I came to

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

Santiniketan in 1978. After that I was offered a ZWO fellowship for continuing my work at the Kern Institute which I took up in 1981 November.

Three changes in work place in quick succession apart from the responsibilities of the AIOC in 1980 severely hampered AVP work for three years since 1978.

At Leiden I worked for one year and completed editing kāṇḍas 6 to 9 and the major part of 20. That was done in the Roman script solely because there was an understanding with Professors Witzel and Heesterman, who had arranged for the Fellowship, that the work would be published in Europe. It would not have been convenient to print in Devnagari there.

The matter had been typed with diacritical marks in a word-processor at Leiden. After coming back in 1982 I got the thing retyped in my manual typing machine (computers were not available here till then) and sent that to Professor Witzel. Nothing came out of it as the responsibility of publishing was not taken at that end.

Quite a few years were thus wasted because I had to convert the matter into the Devnagari script.

Another disconcerting development was that in 1981 a report was published in the name of Professor H. W. Bodewitz (*Sanskrit Studies Outside India 1979-1981*, Rashtriya Sanskrit Sansthan :74) at the International Sanskrit Conference held at Varanasi that Professor Dr. E. J. M. Witzel 'is preparing an edition of the Paippalāda recension of the Atharvaveda, based on new manuscript material' 'together with Professor D. Bhattacharya and J. C. Heesterman'. The report was wrong as I myself was preparing the edition. (I got advice from Professor F.B.J. Kuiper for which I am indebted to him. That I acknowledged in the Introduction to the first volume.) Back in India I asked Professor Kuiper about it. Professor Kuiper said that he did not know why it was thus written. The same was said by Witzel. In any case the knowledge of the report that I had gained in Leiden

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

did not help speedy execution of my work at Leiden.

Transcribing the already done work from the Roman script to Devnagari took some time. By 1994 the remaining part of the work as well as a new edition of the first four kāṇḍas had been more or less complete. After that the Asiatic Society agreed to publish the work.

Even after that computer and other press problems often hampered the progress of the work. Had it not been for the untiring efforts of the Asiatic Society the work would not have seen the light of the day.

§12. Manuscripts used for this edition

From the description of manuscripts in the Introduction to Volume 2, p.xxi it will be clear that the following four Orissa manuscripts have been used for this edition from the mss collected by Durgamohan Bhattacharyya — J_2, J_3, M_5 and $Mā_2$. Apart from those, Nā (Introduction Vol 3, xxxv-xxxvi) too could be used. The xerox copy of an Oriya script manuscript containing the first 41 hymns of the 19th kāṇḍa was given to me by Dr. Arlo Griffiths in 2001. Like Nā this also is a modern copy. This helped.

The Bengali transcript was made by late Mr. Bholanath Bhattacharya (Introd. Vol 3 xxxvi-xxxvii). J_3 that had not been collated in it had to be copied for this edition in the early nineties.

J_2 is old. It begins with the 16th kāṇḍa that continues up to the end of its 71st leaf. From the 72nd leaf begins the 19th kāṇḍa. It continues up to page 109b where the words *dakṣante bhadram āhārṣam parās* are legible. That is 19.56.4d. The page is destroyed thereafter. Pāda marks occur from the beginning. J_3b's (below) p.110a, with 19.56.5 *raṇate* (ରଣତେ) of *abhivīreṇate* (ଅଭିବୀରେଣତେ) whereafter the 19th kāṇḍa ends on the same page, looks like the lost 110th page of J_2. It was misplaced and tagged to J_3. There is a post-colophon statement that was shown at the end of the second volume.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

J_3 is formed of three separate codices marked a, b and c (below), bound into one volume:

a_1 Kāṇḍa 17 on 30 leaves without page mark plus one blank leaf.

a_2 Kāṇḍa 19 : There are two lines on page 32a beginning with *pari* of 16.3.3a and ending at 5d *vadhīḥ*.This is followed by kāṇḍa 19 on another 44½ pages that is 32b -76 that ends in 19.56.

a_3 Kāṇḍa 16 : The same manuscript without page mark is continued with kāṇḍa 16 on another 47 pages up to its unmarked page 123 that ends in 16.134.2b at …*svadhāvān pi*;

There are no pāda marks in codex a

b Kāṇḍa 20 : b begins at its p.110a with 19.56.5 *raṇate* (ରଣତେ) of *abhivīreṇate* [ଅଭିବୀରେଣତେ] ; the 19th kāṇḍa ends on the same page; 20 begins on p.110b and ends on : 136b; (27 folios);

c 18.1.1 begins on 1 and ends on 42. Total 193 pages

Ma_5 : There are 84 leaves. Kāṇḍa 19 begins on leaf 1a. There are no pāda marks on the first two mantras. 20 begins on leaf 49a and continues up to leaf 84a. Post colophon remarks are given at the end of our edited text.

$Mā_2$: The kāṇḍas occur in the following order – 20,17,19 and 18. 20 starts on page 1 and continues till page 40b. The 17th starts on leaf 40b and ends on 74a. 19 starts on 74b and ends on 127b; there are no pāda marks in 19. The18th starts on 128a and ends on 178a. $Mā_2$ might have been a single codex with 178 leaves. But, from 18.57 (162a) the writing appears a little different (below).

I am thankful to Shri Kunja Bihari Upadhyay for sending to me a copy of 'Atharvanaveda Paippalada Samhita' composed and published by him in 2012 at Puri. Shri Upadhyay seems to have adopted my readings as far as available to him. Otherwise he has corrected his text from Barret-Raghu Vira. Shri Upadhyay has not furnished the book with a critical apparatus though it is obvious that he has often changed the ms reading. For this reason the publication could not be used as a manuscript.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

I told above of the absence of pāda marks in most of the manuscripts of the 19th kāṇḍa. This is sometimes a source of botheration. For example, in 19.1.3 the first half reads *sa ghā no devaḥ savitā sāviṣad vasupatir vasūni*/ In the parallel AVŚ 6.1.3 the first pāda ends in its unaccented *sāviṣad*. But the only manuscript where the pāda mark occurs *sāviṣad* begins the second pāda. Naturally I had to refer to the word in the footnotes as occurring in ख. Cf., RV 7.45.3[ab].

Acknowledgement

Dr Julieta Rotaru. Scientific Researcher, Bucharest Municipal Library kindly presented me with a draft of the following work by her : *Fragments attributed to Paiṭhīnasi*. This is a very important work done with great labour. Publication has not yet been reported to me. It appears that the author likes to add more critical remarks.

Professor Dr. Patrick Olivelle, Texas kindly sent to me a cd containing Jivananda Vidyasagar's 1893 edition of the *Prāyaścittaviveka* with Govindananda's commentary.

Professor Nabanarayan Bandyopadhyay, Director, School of Vedic Studies, Rabindra Bharati University furnished me with a second downloaded copy of the above work. Professor Bandyopadhyay downloaded many other books for me by virtue of his powerful internet connection or furnished me with copies of valuable publications that he has got with him or furnished me with information from the library of the School of Vedic Studies. I am deeply grateful to Professor Bandyopadhyay for such helps ungrudgingly extended to me.

Professor Dr. B. K. Swain, Professor of Dharmaśāstras, Sri Jagannath Sanskrit University, Puri presented to me his valuable publications on the Dharmaśāstras including a new editon of the Manusaṁhitā that made things very convenient for me.

Pandit Kunjabihari Upadhyay presented to me his edition of the Paippalāda-Saṁhitā. I described it in the account of manuscripts used.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

It was with deep gratitude that I watched how the Asiatic Society, in spite of the constraints faced by it, did its best for bringing out this fourth volume. I have only words of praise for its authorities and for tireless workers of the Publication Section, who supervised the practical execution of the publication.

Bibliography

New publications relating to the AVP have been reported in the three previous volumes. I came to know of Dr. Rotaru's work in 2012. That has been reported above. For well-known publications like Whitney-Lanman translation etc see Bibliography Vol. 3.

Baudhāyana-Śrautasūtra See Caland.

Bhattacharyya, D.M. 1964 Paippalāda-Saṁhitā of the Atharvaveda Vol.I Sanskrit College, Calcutta

Do 1968 The fundamental themes of the Atharvaveda Kaushik Lecture Series No.VI, S. P. Mandali, Poona 1968

Do 1970 Paippalāda-Saṁhitā of the Atharvaveda Vol.II Sanskrit College, Calcutta

Bhattacharya, D. 1982 The position of the Vāstusūtra-Upaniṣad in the Atharvavedic literature. Vāstusūtra Upaniṣad, Ed. Boner-Sharma-Bäumer, Delhi: 30-36.

Do 1984 On the new material in the Atharvaveda Paippalāda Indo-Iranian Journal 27 Dordrecht 173-188.

Do1997, 2008(1), 2011The Paippalāda-Saṁhitā of the Atharvaveda Volumes one, two and three, Asiatic Society Calcutta BI Ser. 319.

Bhattacharya, D 2001(1) 'Inclusiveness- Ideology and practice in the Atharvaveda' Problems of social tolerance in ancient India Govt. Sanskrit College Calcutta 2001, 55-60

Do 2001(2) 'Two difficult readings in the Paippalāda-Saṁhitā' *Journal of the Asiatic Society* XLIII. 2 2001, 9-15.

Do 2004 'Mauni nagar' (Bengali) *India and Indology: Past, present and future*, Ed. B.N. Mukhopadhyay, D. Bhattacharya; NBA Kolkata: 67-117

Do 2005 'Atharvaveda – 'Notes on History and Text-History' *Indische Kultur im Kontext, Rituale,Texte und Ideen aus Indien und der Welt* Festschrift für Klaus Mylius, Herausgegeben von Lars Göhler, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 9-29.

Do 2008 (2) 'The Vedic *dṛti* as skin float: AVP 2.19' *Journal of the Royal Asiatic Society* Vol.18.3 July London.

Do (in press) 'Trayī, triads and the Vedas' Proceedings of the Fifth International Vedic Workshop. Vedic śākhās: Past, Present and Future, September 20-23, 2011, Bucharest, Romania.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

Bloomfield, Maurice 1890 'The Kauśikasūtra of the Atharvaveda' JAOS 14 New Haven

Do 1897 'Hymns of the Atharvaveda'SBE 42

Caland, W. *The Baudhāyana-Śrautasūtra belonging to the Taittirīya-Saṁhitā* Asiatic Society, Calcutta, 3 volumes 1904, 1907 and 1913 with the Śulbasūtra and Pravaras in Vol. 3.

Devalasmṛti in the Smriti Sandarbha: Collection of Ten Dharmashastric Texts by Maharshis, Vol. 3, (Nag Publishers : Delhi, 1988), pp. 1655-1663.

Hazra, R.C. *Studies in the Puranic records of Hindu rites and customs*, Dacca 1940.

Jamison, Stephanie W. 2004: 'Poetry and purpose in the Ṛgveda: Structuring enigmas' *The Vedas texts, Language & Ritual* Ed. J.E.M. Houben and A. Griffiths, Groningen: 237-249.

Jayanta Bhaṭṭa See *Nyāyamañjarī*.

Kauśikasūtra of the Atharvaveda See Bloomfield.

Kauśikapaddhati : Keśavaviracitā-Kauśikapaddhatiḥ Ed. Limaye and others TMV Pune 1982

Kumārila See *Tantravārttika*.

Manusaṁhitā See Swain

Mookerji, Radhakumud 1928 *Asoka* (Gaekwad Lectures) Macmillan and Co. London.

Mukhopadhyay, Sujitkumar See Śārdūlakarṇāvadāna.

Nyāyamañjarī of Jayanta Bhaṭṭa Ed. Pt. Surya Nārāyaṇa Śukla, The Kashi Sanskrit Series No.106, The Chowkhamba Sanskrit Series Office, Benares, 1936.

Prāyaścittaviveka of *Śūlapāṇi* with the commentary of Govindānanda. Ed., transl (Beng) and published by Caṇḍīcaraṇa Smṛtitīrtha, 1913-14, Calcutta.

Do Ed.Jivananda Vidyasagara 1893 Calcutta.

Ram Gopal 1959 *India of the Kalpasūtras* Delhi.

Śārdūlakarṇāvadāna Sujitkumar Mukhopadhyay Visva Bharati Santiniketan 1954.

Shrimali, K. M. 1987 *Agrarian Structure in Central India and Northern Deccan : A study in the Vakataka inscriptions* Munshiram Manoharlal, Delhi.

Swain, B. K. *Manusmṛti vā Manusaṁhitā* Sadgrantha Niketan, Puri, 2010 (2nd ed.).

Tantravārttika, ed. Gangadhara Sastri, Benares Sanskrit Series, Benares, 1903.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

Tantravārttika Mīmāṁsāsūtras of Jaimini, Śabara's commentary up to 2.1, Vaidyanātha Śāstrī's subcommentary up to 1.1 and Tantravārtika from 1.2. Ed. Subba Śāstrī Ānandāśramagranthāvaliḥ (=AŚS) 97 Poona 1929.

Upadhyay, Kunjabihari *Atharvaveda Paippalada Samhita* Puri 2012.

Verpoorten, J-M 1977: 'Unité et distinction dans les speculations rituelles védiques'. *Archiv für Begriiffsgeschichte* Band XX1 Heft 1:59-85.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

ऊनविंशः काण्डः

१९.१

शौ. ६.१.१ दोषो गाय बृहद् गाय द्युमद् गाय ।
आथर्वण स्तुहि देवं सवितारं तमु* स्तुहि ॥१॥

२ अन्तःसिन्धुं सूनुं* सत्यस्य युवानम् ।
अद्रोघवाचं सुशेवम् ॥२॥

३ स घा नो देवः सविता साविषद्* वसुपतिर्वसूनि ।
उभे सुष्टुती सुगातुम् ॥३॥

२.१ इन्द्राय सोममृत्विजः सुनोतनाव धावत ।
स्तोतुर्यो हवं शृणवद्धवं च नः ॥४॥

काण्डिकारम्भे - का. ओँ नमो गणेशाय z नमो ज्वालाभगवत्यैः ओँ
नमस्तिलोतमायैः zz zz ओँ
मा. ओँ नमो व्रह्मवेदाय। ओँ; ज$_{२}$. श्रीगणेशाय नमः । श्री ॥ ओँ . . .;
ज$_{३}$. श्री लक्ष्मीनृसिंहशरणं ॥ अविघ्नमस्तु ॥ ओँ . . ।
म. ओँ नमो अथर्ववेदाय ॥ ॥ ओँ . . . ;

१९.१.१ का. * * वृहद * द्यमुदगायथर्वण * * . . . रञ्चम *।
ख म. . . द्विमद् गाय । घ उ. * तम * ॥
२ क का. यन्तस्यंदू सुवनं ; मा. अन्त . . सूनं(= उ.); तु. युवानं।;
३ ख का. साविशद् . . .; मा. साविशद्व(= ना.)सुमतिवसुनि।
ज$_{२}$. साविसद् . . . । ज$_{३}$. साविश्रद् . . . । म. साविसद्वसुपतीर्वसूनीः।
द्र. का, मा. < सा (आ)विशद्वसुमती *?
४ का. * . . वृत्तिजश्शृणोतुनातुधावतः स्तोत्रियं * शृणवर्वद्धवन्तु *;
मा. * . . . . सुनोतुनावधावधात । . . . . . शृणुवन्धनवन्धनं ।
ज$_{३}$. * सोममृह्विजः . . . । . . : द्धवञ्च * ॥
ना. ४-१३ मन्त्रा भ्रष्टाः।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

३ सुनोता सोमपाव्ने सोममिन्द्राय वज्रिणे ।
युवा +जेतेशानः स +पुरुष्टुतः ॥५॥

२ आ त्वा विशन्त्विन्दवो वयो न वृक्षमन्धसा ।
विरप्सि(<पृशि)न् वि मृधो जहि रक्षस्विनीः ॥६॥

१.२६.१[कख] आरे असावस्मदस्तु हेतिर्देवासो असत् ।
× आरे मर्तानामशस्तिः ॥७॥

२ सखैव नो रातिरस्तु सखेन्द्रः सखा सविता ।
सखा भगः सत्यधर्मा नो अस्तु ॥८॥

ऋ.१.२२.११ अभि नो देवीरवसा महा शर्मणा नृपत्नीः ।
अच्छिन्नपत्राः सचन्ताम् ॥९॥

---

५ कख का. सामान्या अपपाठाः।
गघ का. * जर्यन्तोसानस्यपृष्टतः ; ग $ज_२$. * येतेशानः; मा. * येतेशान;
$ज_३$. * येतेसानः ;
घ उ. * परुष्टुतः ॥
६ कख का. * * न्त्विन्देवो * * वृहमन्धसा;
क-ग मा. * * विशत्विन्धवो * ने . ... . ॥ विरस्विन् . . . ॥
$ज_३$, * * विसन्त्वि . . ; म. मृधो इति पादः। शौ. जहि इति।
ग $ज_२$, म. . . . रक्षश्विनीः ॥ का . . . . रक्षम्बिनि।
७ का. सामान्या अपपाठाः ।
मा. * . . . स्वदस्तु . . . । . . . मशस्ति ।
८ का. सखेव . . . । . . . नोस्तु ।
ख-ग मा. सखेन्द्रसखासखा * । * भग * * * ॥
ग $ज_३$. 'नो अस्तु' इति कीटदष्टम् ।
९ ख का. * * नृपत्ली ; मा. * * नृपत्नि। ऋ. महः * * ।
ग का. अश्छिन्न . . .। मा, $ज_२$, म. अछिन्न . . . ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× ईड़े अग्निं भवं *शर्वं रक्ष उब्ज-
दहिं बलासमुत सेदिमुग्राम् ।
आरे अस्मददिते दैव्यं भयं सुवीर्यं मरुतः शर्म
यच्छत ॥१०॥

× ईड़े द्यावापृथिवी पर्वताँ अप(:) स्वः सूर्यमुर्वन्तरिक्षम् ।
वनस्पतीनोषधीर्गा उतर्च ऋतस्य नः पतयो
मृड़यन्तु ॥११॥

ऋ.५.४६.३गघ हुवे विष्णुं पूषणं ब्रह्मणस्पतिं भगं नु शंसं सवितारमूतये।
× इह सोमो वरुणो वायुरग्निर्भग उग्रा अवसे नो
गमन्तु ॥१२॥

६.३.१ पातं न इन्द्रापूषणा वरुणः पान्तु मरुतः ।
अपां नपात् सिन्धवः सप्त पातन[1] पातु विष्णुरुत
द्यौः ॥१३॥

---

१० क का, उ. * * * सर्वं . . . ; मा. ईड़े . . .;
क-ग का. . सर्वं . . * उपजितहि। . . . मुपसीधिसमुषम्।
* . . दधिते . . ;
घ मा, ज$_2$, म. . . . यछत ॥
११ क का. * * हपर्वतां ; मा. इड़े * पर्वताः; ज$_2$, म. * * पर्वतां;
ज$_3$. * * पर्वताङ् ;
ख का. अपस्व . . . मुर्व्यन्तरिक्षम् । मा. अपस्त्व सूर्यमूर्व . . . ।
ग का. . . . . गर्वुतर्च ;
गघ मा. . . . धिर्गा . . * न * *।
१२ घ का. . . . * वसे * *। मा. . . . उग्रो . . . ॥
१३-१५ हस्तलेखेषु अनुस्वारस्य परसवणदिशः प्रायिकः।
१३ ग का. अपान्नपा * * पातनु ;
मा, ज$_2$, म. अपान्नपात् * * पात्वन ;
ज$_3$. अपान्नपात् * * पान्वन ; घ का. पात . . . . *;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

शौ. २ पातां नो द्यावापृथिवी अभिष्टये पातु ग्रावा पातु सोमो नो
अंहसः ।
पातु नो देवी सुहवा सरस्वती पात्वग्निर्ये शिवा (अ)स्य
पायवः ॥१४॥

क-ग ३क-ग पातां नो देवाश्विना सुदंससोषासानक्तोत न उरुष्यताम्।
अपां नपादविह्वृती[+] कयस्य तच् चिद् दिवो मूर्धन्नदिते शर्म
यच्छ[+] नः ॥१५॥

१९.२

शौ.६.४.१ त्वष्टा मे दैव्यं वचः पर्जन्यो ब्रह्मणस्पतिः ।
पुत्रैर्भ्रातृभिरदितिर्नु पातु नो दुष्टरं त्रामणे शवः ॥१॥

२ अंशो भगो वरुणो मित्रो अर्यमादितिः पात्वंहसः ।
अप तस्य द्वेषो गमेदविह्वृतो[+] यावया-
च्छत्रुमन्तितम् ॥२॥

---

१४ क-ग का. पातुन्नो * * । * ग्राग * स्सोमो * पाद्व * . . . सहवा *
१५ का. पाताँ * . . . . सुदंसउषासनक्तौतनूरिष्यताम्
अपान्नपाद् विह्वृती कयस्य चिद् देवो सूवन्दधिते . . . z१z
गघ उ. अपान्नपादविह्वती ($ज_३$-ति * तच्चिद्) * * *
* मूर्धनदिते . . . ॥ ऋ १५॥१॥
शौ. . . दभिंह्रुती गर्यस्य चिद् देवं त्वष्टर्वर्धय सर्वतातये।
१९.२.१ का. . . दितिर्नृ * * जुष्टरत्रा . . शवा ।
उ . . . . * * * त्वामणे *। शौ. . . त्रायमाणं सहः।
२ गघ का. * तस्व देषो गमयेदह्वृजो यावयाछत्रुमन्थितम्।
मा. . . दविह्वतो (= उ.) यावयाछत्रुमन्त्रितं ॥
$ज_३$. * * द्वेशो . . दविह्वतो . . मन्त्रितं ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

क शौ.६.३.३ घ
ख-घ =६.४.३

देव त्वष्टुर्वर्धय सर्वताततये धियो समु श्रिये प्रावतान्नः ।
उरुष्या न उरुतरः †प्रयुच्छन् द्यौष्पितर्यावय
दुच्छुनामितः ॥३॥

× ये नो वचोभिरुत दंसनाभिस्तन्वं सोम परितापयन्ते ।
नीचैस्तान् वृश्च न यथा विरुक्षन् मा ते दृशन्
सूर्यमुच्चरन्तम् ॥४॥

× त्वयेष्टा त्वया सोम धन्विना त्वया मुष्टिघ्ना शाशद्महे वयम्।
त्वं तान् वृश्च य इदं न आदृशाकरं हनाम दण्डैरुत
दंसनाभिः ॥५॥

× पदेन तान् पदन्यो नयन्तु वधैरेनान् पितरो दंसयन्तु ।
यथा न जीवात् कतमश्चनैषाम् ॥६॥

---

३ का. * . . . . . ताताततये । धेये . . . प्रावृचाद्धः * णि रुचिर
ष्प्रयश्छद्यौपित्यावयदुच्युनामिता।
क मा. * . . . . 'वर्धयस'-इत्यधिकम्। शौ. त्वष्टर् . .; साधीयानयम्।
ख ज$_{२}$. . . . प्रावतांनः। ग शौ. उरुज्मन्नप्रयुच्छन्; द्र. पै. 'प्रयुच्छन्'
असंगतः। <. . उरूचीरप्र . .?
घ मा, म, ज$_{३}$, ना . . . . दुत्सनामितः ॥ ज$_{२}$. . . . दुत्सुनामितः॥
४ का. यो * वाचोभिरुदितंमनाभिस्तंन्नो * पलि . . । (ज$_{२}$. . . यंते)
नीचीस्तां * नेतावृक्षमा * निशं . . मुश्च . . । ग <. . विरोक्षन्?
५ का. त्वर्येष्टया * * * * मिष्टघ्न्या * *। तन्त्वा.वृश्चीरन्वा दृशाकर्मनाम
दण्डेनरुदितंसनाभिः; क <त्वयैष्ट्रा*? ग ५.३.६ द्र.। <आदृशाकरन्।
ऐकपदिकः प्रयोगः <रिशा-कृ?
क उ. . धन्वना; ख मा. * मुष्टीघ्ना सष्महे *। ज$_{३}$, ना. * * शासष्महे *।
ग ज$_{२}$. त्वन् . . .; घ ज$_{३}$, म. * . . . दंशनाभिः ॥
६ का. परेदेन तां पदव्यो नयंतु वधेरेनां * दोषयन्तु ।
* * जीवातु * ;
ख मा. वधौरे . . . . . । ज$_{३}$. . . . . दशयन्तु । म. . . . दंशयन्त्व ।
घ उ. . . कतमच्चनैषां॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

६.७.१ येन सोमादितिः पथा मित्रा वा यन्त्यद्रुहः ।
तेना नोविता भुवः ॥७॥

६.६.२ यो नः सोम सुशंसिनो दुःशंसो अभिदासति ।
वज्रेणास्य मुखे जहि स संपिष्टो अपायति ॥८॥

६.६.३
ऋ.१०.१३३.५ यो नः सोमाभिदासति सनाभिर्यश्च निष्ट्यः+।
अव तस्य बलं तिर महीव द्यौर्वध त्मना ॥९॥

× पुनरघमघकृतमेतु देवाः पुनरेन +एनस्कृतं जानत् ।
पुनः पुत्रः पितरमेतु विद्वान् हतामुत यदस्य
स्वमस्ति ॥१०॥

× येन चासौ शपति येन चैनं शपामसि ।
उभौ संवृज्य तौ तस्मादन्तिकाद्धेतिमस्यताम् ॥११॥

---

८ का. येन * स्यशंमिनो . . । वज्रेनास्य * * * * पायति।
क मा. * न * सुशंसीनो; ज$_{३}$. . . स्रुशंसीनो;
ज$_{२}$, मं. . . . सुशंशिनो ; (ना. . . शुशंसीनो)
ख मा, म. . . . ऽभिदासति। ज$_{३}$. दुःशंसो (+S) मभि . . . ।
९ का. येन . . सतः . . र्याश्च निष्ट्याः अप . . द्यौ वर्धतुमना ।
ख मा, ना, म. . . . निष्टयः । ज. . . . निष्टियः।
घ ज$_{३}$. महिव . . . . ॥ ऋ. . रध त्मना; शौ. . र्वधत्मना॥
१० का. पुनरघुमघकृतु . . . नरैणैनमस्कृतंवि *। * पुत्र . . . . विद्वा
ह्वता . . घदस्य श्वमस्ति ॥
ख मा. . . . एनप्सुतं यानत् । ज, म. . . . एनष्कृतं *। ना. येनष्कृतं *।
११ का . येंन. . . शमामसि । . . . . स्माद्धन्तिकार्येतु . . . .।
ग उ. * सवृह्य * . . .;
घ मा. - दतिकान्धेति. . .॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× ये पार्थिवासः शपथा य उरावन्तरिक्षे ।
ये वातस्य प्रभर्मणि तेभिष्टं वर्तयामसि
योऽस्मान् द्वेष्टि यं वयम् ॥१२॥

× योऽस्मान् परि सासृपः कुलीपयानि बिभ्रतः ।
घ शौ. ६.१४.२ उद् देवास्तेषां वृश्चत मूलमुर्वार्वो यथा ॥१३॥

× यो देवा अघधामघमन्यस्मिन्नासिससङ्क्षति ।
भारो अघस्य दुःसहः प्रत्यक् कर्तारमृच्छतु[+] ॥१४॥

× पुनरेवाघधामघं न्युम्नमिवैतुरर्षतु ।
आदित्याद्रुर्यमाहिषा मही[+] सिन्धोरिवावनिः ॥१५॥

---

१२ का. . . सश्चपथ योरा . . . . । * * प्रफर्वणि तेभिष्टुं *। * * * यंच
* द्विष्माः।
क ज$_{३}$. * वार्थिवासः *; मा. * पाथिवाश(+ :)पथा;
ग ज$_{३}$. * * प्रभर्वणि; ङ म. योस्मां * * * ॥
१३ क का. * * * मासृपष् ; ज$_{२}$. यो (+ अ) स्मान् . . .;
ज$_{३}$. * * परी *; क < येऽस्मान् * सासृपुः*;
ख का. कुलापयानि *; ज, म. कुल्लीपयानि *। ना. कुल्लि . . .।
गघ का. * देवस्ते . . * मूल उल्वार्वो *;
ग ज$_{३}$. . . वृतश्च; घ ज, म, ना. मुलमू . . . ॥ मा . . मूर्वावो *॥
१४ का. य * घर्मदाघमन्यस्मिन्नाशसङ्गति * गस्य दूषप्रत्यर्कतारमृश्छतु।
ग मा. आरो * दुःसह; ज$_{३}$. * * दुःसह;
१५ का. . वाघदीघत्युम्नममैवर्षत्तु। * त्तुर्यमाहिसा मयि . . वनि z२z
क ज$_{२}$. . . . मघ; ख ज$_{३}$ म्नमिवै . . .। द्र. < निम्नमिव एतु . .।
'एतुः' ऐकपदिकम्।
गघ मा. . . . दुर्या माहिसा माही . . . वनि॥
ज$_{३}$. . . . . माहि :(→ स) महिं (→ हीं). . . . .॥
घ म, ज$_{२}$, ना. महीं . . ॥२॥
ग <(अ)दूर्यमाहिषा?

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१९.३

*शश्वद् विद्युत् क्रियमाणा प्रतीची नहि पप्तत ।
शौ.४.१९.६घ प्रत्यक् कर्तारमृच्छतु† ॥१॥

†शश्वन्तमिच्छाशदान*मन्यस्मा इषूर्दिहानम्† ।
प्रतीची शरुरिच्छतु† ॥२॥

यदेतद् भूरि *शाशदत् प्रतीचीनमपोहसे ।
विषादिव विषमद्धि तत् ॥३॥

१.१३.२ नमस्ते प्रवतो नपाद् यतस्तपः समूहसे ।
मृड़ा नस्तनूभ्यः शं नस्तोकेभ्यस्कृधि ॥४॥

३ प्रवतो नपान्नमोऽस्तु तुभ्यं नमस्ते हेतये तपुष्यै ।
विद्म ते धाम परमं गुहा यत् समुद्रे अन्तर्निहितासि
नाभिः ॥५॥

१९.३.१ का. अश्वद्दीद्यत् क्रीयमाणा प्रतीचीं * पप्रत्।
क उ. सश्वद् (मा. सश्व). . . (ज, म. क्री(ज$_३$ क्रि)यमाणात् ;
ख मा. * * * पप्तक। ज$_३$. * * * पप्तत:;
ग मा. प्रत्य . . . . ॥
२ का. शस्वन्तमिश्छासदान . . . इषूदिहावम् प्रतीचीश् शरुरिश्छत्तु।
कख उ. सश्वन्तमिच्छा (ज$_२$. छा)सदा . . इषुर्दि . . ।
ग मा. * सरुरुत्सत्तु ॥ ज, म. * शरुरुछत्तु॥ ना. . सरुरुत्सच्छतु॥
द्र. < शरुर्ऋच्छतु
३ का. . . . * शासदप्र . . . मुपोहसे विषाध्यविषसध्य *।
क उ. शांसदत् ; ग मा. . . द्दिव . . ॥
४ ख का. . . . स्ततस्वसंहसे।
घ का, उ. शन्नस्तो . . . . ॥
५ का. . अस्तु . . हेते तिपुष्यै। गन्धर्वो नाम . . र्निहितास *;
क ज$_२$. . . * नपांनमोस्तु *; म. अवग्रहो नास्ति।
ख मा, ज$_२$, म. . . . . * तपुष्यैः। ज$_३$. . . . त्रपुष्यैः(→ δ)।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

४क-ग यां त्वा देवा अजनयन्त विश्व इषुं कृण्वाना असनाय तृष्वीम् ।
सा नो मृड़ विदथे गृणाना मित्रस्य च वरुणस्य प्रशिष्टौ ॥६॥

१.२६.३ यूयं नः प्रवतो नपान् मरुतः सूर्यत्वचः ।
शर्म यच्छाथ* सप्रथा(:) ॥७॥

४ ममृड़ता सुषूदता मृड़ा नो अघ्न्याभ्यः।
स्तोकाय तन्वे च ॥८॥

१.१३.१ नमस्ते अस्तु विद्युते नमस्ते स्तनयित्नवे ।
नमस्ते अस्त्वश्मने येना दूड़ाशे अस्यसि ॥९॥

६.६.१क-ग यो अस्मान् ब्रह्मणस्पतेदेवो अभिदासति ।
सर्वं तं रीरधासि नः ॥१०॥

---

६ का. यन्त्वा * सजनयन्त विश्वेषं * अशनाय त्रिष्वै।
* * मिद * * * वरुणस्यच प्रसृष्टौ।

ख मा, ज$_3$, ना. * * अशनाय *। ना. . तृष्णां। शौ. धृष्णुम्। घ ज$_3$. . प्रसिष्ट्यै ॥

७ क का. ज$_2$. यूयन् . . ; मा. * न . . ;

ख उ. . सूर्यत्वच। ग का. * यश्छात्वसप्रथा। मा * यस्थाद . . .॥ ज, म. * यछाद . . .॥ ना * स्थाद . . .॥

८ का. समृळता * * * अघाभ्यः * * दा; ना. ८-१० नष्टाः।

क मा. * सस्पृदता, ज$_3$. * समूदता;
ज$_2$, म. * समूदता ; तोकायेति शोधनीयम्।

९ का. सामान्या अपपाठाः।

ख ज$_2$, म. . . . स्तनइत्नवे । घ ज, मा. * दूडासे *॥

१० क का, मा, ज$_2$. * स्मान् *; ज$_3$. * ऽस्मात् *;

ग. का. * * रीसिसिना।
ज$_2$. म. सर्वन्तं * * ॥ ज$_3$. * तरुरधासि *॥

ग शौ. * * रन्धयासि मे ;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

६.७.२कख येभिः सोम साहन्त्यासुरान् रन्धयासै+ ।
तेभिर्नोऽविता भुवः ॥११॥

३कख यानि देवा असुराणामोजांस्यवृणीध्वम् ।
२ग तेभिर्नो अधि वोचत ॥१२॥

६.५.१क-ग उदेनमुत्तरं नयाग्ने घृतेभिराहुतः ।
समेनं वर्चसा सृज देवानां भागधा असत् ॥१३॥

२क-ग, १घ इन्द्रेमं प्रतरं कृधि सजातानामसद् वशी ।
रायस्पोषेण सं सृज प्रजया च बहुं कृधि ॥१४॥

३ यस्य कृण्मो गृहे हविस्तमग्ने वर्धया त्वम् ।
तस्मै सोमो अधि ब्रुवदयं च ब्रह्मणस्पतिः ॥१५॥

१९.४

शौ.६.३६.१ ऋतावानं वैश्वानरमृतस्य ज्योतिषस्पतिम् ।
अजस्रं घर्ममीमहे ॥१॥

---

११ का. * सोमस्सह . . . . रुद्धायासही तिनानो . . .।
कख उ. . . सुरां रन्धयास्यै। ग मा, ज$_2$, ना, म. . नोंवि . . ॥
१२ का. * * . . . मोजाश्च वृणीध्वम् . . न्नो * *।
उ. * * . . . . णामोजांस(ना. स्य)वृणीध्वम् ।
१३ ग का. सामान्या अपपाठाः।
१४ का. सामान्या अपपाठाः। घ ज$_3$, * * हुं *॥
१५ कख का. * कृण्वो * . . . स्त्वमग्ने * *।
गघ ज$_3$. * तसामो * वृवदयञ्च(= ना.) * ॥ ॥३॥ ॥
का. * * . . . यञ्च * z३z
द्र. ग लुङि ब्रुवदित्यैकपदिकम्। अङ्, अडभावः। अपाणिनीयः प्रयोगः। शौ. ब्रवत्।
१९.४.१ का. सामान्या अपपाठाः। सस्वराः।
कख ज$_3$. . रंमृ . . । ग उ. अजस्तं (सं म.) . . ॥ ज$_3$. * ग्नार्यामी . .॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२[कगख] स इदं प्रति पप्रथत् यज्ञस्य स्वरुत्तिरन्*।
+ऋतूंरुत् सृजते वशी ॥२॥

३ अग्निः प्रियेषु धामसु कामो भूतस्य भव्यस्य ।
सम्राड़ेको वि राजति ॥३॥

६.१२.१ परि द्यामिव सूर्योऽहीनां जनिमागमम् ।
रात्री जगदिवान्यद्धंसादवारीरमं विषम् ॥४॥

२ यद् ब्रह्मभिर्यदृषिभिर्यद् देवैरुदितं पुरा ।
यद् भूतं भव्यमासन्वत्+ तेन ते वारये विषम् ॥५॥

---

२ का. * इन्द्रप्रथमपृथगृज्ञस्यस्वदत्तिरम्। ऋतूनुत् * *।
ग उ. ऋतून् रूत् * *।
क मा. * * * यः प्रथति ; ज. . . . यः(ज$_2$. → पः) प्रथत (= ना.);
ख उ. . त्तिरं। द्र. क < पप्रथद्? मन्त्रे बहवोऽपपाठाः।
३ क का. * पीयूष * ;
कख मा. * * धीमसु * * भविस्य। ज$_3$. अग्नि . . .।
४ का. . . . अहीनां . . . रात्रौ . . . वांनिध्वंसादवादीरिमं *;
कख ज$_2$, म. ऽ नास्ति।
क मा. . . मिवि *; ज$_3$. * ज्ञमिव * ; ख उ. . . गमन्।
ग मा, ज$_2$. . . . रात्रि . . . ;
गघ मा. . . . वान्नद्धंसी . . . ॥ ज$_2$. . . . वान्यर्द्धंसा . . . ॥ ज$_3$. . . . वान्य (→ न्न) द्धंसा . . . ॥ घ तेना ते वारये विषम्। पै. अवरमतेर्णिचि लुङ्।
५ क मा, ज$_3$. . यर्दर्षिभि-; ज$_2$. . यर्दऋषिभि-; म. . यर्द (+ ऋ) र्षिभि-; ख मा. . . दैवै . . ।
गघ का. यद . . मासुन्वत् . . ; मा, ज$_3$. . मासम्वत् . . वार(ज$_3$. ये→)यं *॥ ज$_2$, म. . . . मासंवत् . . . .॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

३ मधुनापृक्षि+ नद्यः पर्वता गिरयो मधु ।
मधु परुष्णी शीपाला <u>स</u>मास्ने अस्तु शं हृदे ॥६॥

शौ.६.१७.४ यथेयमुर्वी पृथिवी दाधार विष्ठितं जगत् ।
एवा ते ध्रियतां गर्भो अनु सू<u>तं</u> सवितवे ॥७॥

२ यथेयमुर्वी पृथिवी दाधारेमान् वनस्पतीन् ।
एवाते ध्रियतां गर्भो अनु सू<u>तं</u> सवितवे ॥८॥

३ यथेयमुर्वी पृथिवी दाधार पर्वताँ अपः ।
एवा ते ध्रियतां गर्भो अनु सू<u>तं</u> सवितवे ॥९॥

२३.१ सस्रुषीस्तदपसो दिवा नक्तं च सस्रुषीः ।
घ पै १.२.३क वरेण्यक्रतुरहमपो देवीरुप ब्रुवे ॥१०॥

---

६ का. अभिनापृक्ष * पर्वतैवा * * । * पृष्टी * समास्तेस्तु * हृदय।
क उ. * स्पृक्षि *; शौ. मध्वा पृञ्छे *; अपृक्षि - लुङि उ. १। घ मा. समाग्ने (← स्ने $ज_३$) . . ॥ उ. . सं *॥ शौ. श<u>मा</u>स्ने ; साधीयानयम्।
७ गघ का. यवा * धीयताँ गर्भ * * सुवितरे ;
मा. मन्त्रोऽयं नास्ति। ख उ. * विष्टितं *। घ शौ सूतुं ॥ एवं नवमेऽपि।
$ज_३$. दाधार इत्यतः 'पर्वताङ् अपः' इत्यधिकं योजितम्।
८ का. उ. क, ग, घ ऊह्यम्। मा. नास्ति।
उ. दाधारेमां *॥का
९ का. . पर्वतां। अप यवा . . . सुवितवे zz ओं अनु सूतं सुवितवे z
क मा. . (ज मु →) मूर्वी * ; ख. मा, $ज_२$, म. * पर्वतां *। $ज_३$. * पर्वताङ् *। मन्त्रान्ते उ. मङ्गलचिह्नादीनि।
१० का. ओं सहस्रुषीस्तदपशवो * * * सस्रुषी। . . क्रतुरुहापो . . .।
क मा, ज. ससृषी . . .; ख मा. . चं ससृषी । $ज_२$. . ससृषीः। ना. . सस्मृषीः।
गघ म. . . . हंमपो . . . ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

६.२३.२ ओक्ता आपः कर्मण्या मुञ्चन्त्वितः प्रणीतयः ।
सद्यो भवन्त्वेतवे ॥११॥

३ देवस्य सवितुः सवे कर्म कृण्वन्ति मानुषाः ।
शन्नो भवन्त्वप ओषधीरिमाः ॥१२॥

शौ.१.१७.३ शतस्य ते धमनीनां सहस्रस्य हिराणाम् ।
अस्थुर्मध्यमा याः साकमन्ता अरंसत ॥१३॥

४क×ग परि वः सिकतामयीर्धनू'स्तिरश्चिदस्थिरन्*।
तिष्ठतेलयता सु कम् ॥१४॥

१ अमूर्या यन्ति जामयः सर्वा लोहितवाससः।
निरुक्त ३.४ अभ्रातर इव योषास्तिष्ठन्ति हतवर्चसः ॥१५॥

२ तिष्ठावरे तिष्ठ पर उत त्वं तिष्ठ मध्यमे ।
कनिष्ठिका च तिष्ठात्तिष्ठादिद् धमनिर्मही ॥१६॥

इत्येकोनविंशे तृचकाण्डे प्रथमोऽनुवाकः

---

११ कख का. ओँ कतापष्कर्मणा मुञ्चतत् *; ख मा. . . . प्रणीतय।
शौ ओता . . प्रणीतये। पै ७.२.१ मन्त्रेऽप्येवं भेदः।
१२ का. * * सुवे * * मानुषा। . . . रिमाम्।
१३ का. ग अस्थुनिबद्धमा वा; ख, घ. सा. अ। ख ज$_{३}$. * हीराणां।
घ मा. . . . मत्ता अरंसतं ॥ शौ. अस्थुरिन्मे . . इमाः;
१४ का. * * सिकृतामयीबनूस्थिरश्चरस्थिदम् । . . चेलयता सुगम्।
ख मा. . . . दस्तिरं ॥ उ. -र्द्धनु . . . श्चि(ज.श्छि)दस्थिरं ॥ <तिरश्चीर्?
बहवचने धनूः! शौ . . बृहत्यऽक्रमीत्।
१५ क-ग का. सा. अ.। क उ. . . . यामयः; का. . . जामयस्;
घ मा. – स्तिष्ठन्त * ॥ ज$_{३}$. – स्तिष्ठन्ती *॥
१६ गघ का.. कासि तिष्ठास्तिष्ठादिध्यामुदन्महि z४zzz इत्यधर्वणिका
पैपलादयश्शखायां एकोनविंशतिमेकांण्डे प्रथमोनुवाकः z अनु १zz
क उ. . . * वर ;
गघ मा, ज$_{३}$. * * . . . ष्ठाद्दिव्यमनिर्मंहि ॥४॥ इति तृच (त्याच - ज$_{३}$)
काण्डे प्रथमोऽनुवाकः ॥
ज$_{२}$. * चत्तिष्ठात्तिष्ठादिद्य . . ॥४॥ ऋ १६॥अ१। म. * *
तिष्ठातिष्ठादिद्ध . . ॥४॥ द्र. अन्ते मङ्गलचिह्नादीनि।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१९.५

शौ.६.१३.१ नमो देववधेभ्यो नमो राजवधेभ्यः ।
अथो ये विश्यानां वधास्तेभ्यो मृत्यो नमांसि ते ॥१॥

२ नमस्ते अधिवाकाय परावाकाय ते नमः ।
सुमत्यै मृत्यो ते नमो दुर्मत्यै त इदं नमः ॥२॥

३ नमस्ते यातुधानेभ्यो नमस्ते भेषजेभ्यः ।
मूलेभ्यो मृत्यो ते नमो ब्राह्मणेभ्य इदं नमः ॥३॥

२५.३ नव च या नवतिश्च संयन्ति मन्या अभि ।
इतस्ताः सर्वा नश्यन्तु वाका अपचितामिव ॥४॥

२ सप्त च याः सप्ततिश्च संयन्ति स्कन्ध्या अभि ।
इतस्ताः सर्वा नश्यन्तु वाका अपचितामिव ॥५॥

१ पञ्च य याः पञ्चाशच्च संयन्ति ग्रैव्या अभि ।
इतस्ताः सर्वा नश्यन्तु वाका अपचितामिव ॥६॥

१९.५.१ का. ओँ नमो . . . विश्वानां वधास्तेभ्यो मृत्यू नमांस *;
ग मा. * यो . . .; मा, ज. . . . . विश्वानां . . . ;
२ का. नमो व्रह्मणेभ्य इदं नमः सुमती मृत्यू * * दुर्मती च * *।
३ गघ का. मूलेभ्य मृत्यू * * व्रह्मणेभ्य * *;
घ मा. व्राह्मणेभ्यो * *।
४ का. * चया (→ दया) नवतिश्चा सयन्ति * भिः यदस्तास् * नश्यन्ति * पचतामिव ;
ग $ज_३$. . . . नश्वन्तु ;
५ का. * ज या . . . श्च यन्ति ग्रैव्याभिः (= पै ६ख)
ख मा. * स्कन्द्या *॥का $ज_३$. * स्कन्धा *॥का
गघ का, उ. ऊंह्मम् ।
६ का. * जया पञ्चमषश्च सयन्ति स्कन्दाभिः (पै ५ख)
यदस्तत्सर्वाणि * * पचतामिव।
क मा. . . . पञ्चाशच; $ज_३$. * त * . . . ; ख मा. . . . . *॥का

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

शौ.६.१६.१ आवयो अनावयो रसस्त उग्र +आवयो ।
२गघ आ ते करम्भमशीमहि स हिन त्वमसि यस्त्वमा-
त्मानमावयः ॥७॥

शौ.३,४ द्र. बभ्रुश्च बभ्रुकर्णश्च नीलाकलशाला ।
नी.रु.उप.३.२ द्र. सवः पश्य ॥८॥

शौ.३कख तौविलिकेवेलयावायमैलव ऐलयीत्+ ।
इह स्वामाहुतिं जुषाणो मनसा स्वाहा ॥९॥

८३.४, ८४.१द्र. स्वाहा मनसा यदिदं कृणोमि यस्यास्त आसञ्जुहोमि घोरे।
एषां बद्धानामवसर्जनाय कम् ॥१०॥

८४ १गघ, २ भूमिरिति त्वाभिप्रमन्वते जना निर्ऋतिरिति त्वाहं परि वेद विश्वतः ।
भूते हविष्मत्यस्येष ते भागस्तेन ते विधेयं स्वाहा ॥११॥

---

७ का. * नावयोनमस्त उग्रावयो या * कर्ममशीमहि शे नस्त्वमसि यस्सवमा . . . ; क मा, ज३, ना. * रनावयो; ख उ. . . . आवयोः। ग मा. * * . . . दिमदि (→महि). . .॥ कख शौ. सर्वत्र आवयो;। ग. . मद्मसि। उ. . मदिमहि। द्र. गृहीतः पाठः ऐकपादिकः।

८ क म. . . वभृ . . . ; मा. . . वभ्रश्च . . .; ख मा, ज३. नीळाकलशालाः।
ग का. शवष्पश्चा; मा. सव *॥ शौ. . . गलसाला ॥

९ का. तौलिके . . . वाइ मैलवैलै। * स्त्वामाह्नतिं * * *।
ख म. . . . मैळव ऐलेत् (=उ.)। गघ मा. * . . . ति * नम * ॥ ॥

१० खग का. यस्यास्तासज्जु . . . । येषां . . . सञ्जनायकस् ;
ख उ. . . . स्त आसं * *। मा. यस्यात आस्तं * *। . . . सञ्जनायकं। ज, म. ख . . . आसं * *। घ. . . वसर्ज्जनाय *।

११ का. तूमिरुत . . . मन्यते। जनान् . . . रुत . . पर्येति * भूतये . . त्तस्यैश * . त्वे * *।
क ज२. . . . मन्यते (= ना.) जनां (= म.);
ख-ग - ज३. . . . जनान्निऋति . . . । * हविस्म . . . ;
गघ मा. * . . . त्येस्येष * . . . स्वाहाः ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

३,४द्र. एवो ष्वस्मत् त्वं निर्ऋते विश्ववारे अयस्मयान् प्र मुमुग्धि पाशान् ।
यमेन त्वं यम्या संविदानो योऽस्मान् द्वेष्टि यं वयं द्विष्म-
स्तस्मिन् तान् पाशान् प्रति मुञ्च सर्वान् ॥१२॥

१५.१ उत्तमो अस्योषधीनां तव वृक्षा उपस्तयः ।
उपस्तिरस्माकं भूयाद् यो अस्माँ अभिदासति ॥१३॥

२कख ग द्र. सबन्धुश्चासबन्धुश्च यो अस्माँ अभिदासति ।
सबन्धून् सर्वांस्तीर्त्वाऽहं भूयासमुत्तमः ॥१४॥

३कख ग द्र. यथा सोम ओषधीनामुत्तमं हविरुच्यते ।
एवा त्वमिव वृक्षाणामहं भूयासमुत्तमः ॥१५॥

---

१२ का. यवोष्वसत्त्वं निर्ऋता * . . स्मायान् * * * * * यव्या * * * *
चवन्द्रि . . . पाशात् * मुञ्चंतु *।
क उ. . . ष्वस * * *; ज$_३$. . . . निर्ऋते *;
ग मा. * * यस्या (→ भ्या ज$_२$) * ;
घ उ. मा. . द्विष्मःन्तस्मिन्तान् . . ॥ ॥ ज$_३$. योस्मांद्वे . .॥
१३ कख का. सा. अ.। गघ का. . स्तदस्माकं * * स्मां *।
कख मा. उतमो अस्याषधीनां उत * *। ज$_३$. * स्योष . . उपस्तय।
घ मा, म. . . . घोस्माङ् * ॥ ज$_३$. . . . घोऽस्माङ् *॥
१४ क,ग का. सा. अ.।
कख मा. नास्ति।
ख का. योस्मा *। ज$_३$. योऽस्माङ् *; म. योस्माङ् *।
गघ मा. सवन्दून सर्वानृस्तीर्त्वा अहं . . .॥
ज$_३$. . . . नृस्तिर्त्वा अहं .. . ममुत्तमः ॥
१५ क का. सा. अ.। गघ का. यवात्वमैववृक्षाणां अहंम्भूयास . . . z१zz
क ज$_३$. * * * ओषधि . . . ;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१९.६

पै.१६.६३.५ वरुणो वारयाता इदयं देवो वनस्पतिः ।
शौ.६.८५.१ यक्ष्मः प्रविष्टो योऽस्मिन् तमु देवा अवीवरन् ॥१॥

शौ.२ इन्द्रस्य वचसा वयं मित्रस्य वरुणस्य च ।
देवानां सर्वेषां वाचा यक्ष्मं ते वारयामहे ॥२॥

३ यथा वृत्र इमा आपस्तस्तम्भ विश्वधा यतीः ।
एवा ते अग्निना यक्ष्मं वैश्वानरेण वारये ॥३॥

शौ.७.९४.१ ध्रुवं ध्रुवेण हविषाभि सोमं विशामसि ।
ऋ.१०.१७३.६ अत्रा त इन्द्रः केवलीर्विशो बलिहृतस्करत् ॥४॥

शौ.६.८७.१ आ त्वाहार्षमन्तरभूर्ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलत् ।
ऋ.१ विशस्त्वा सर्वा आ यन्तु मा त्वद् राष्ट्रमधि भ्रशत् ॥५॥

१९.६.१ का. * वारया इत्येका ; उ. वरुणो वारया ($ज_३$, य) इत्येका॥
द्र. $ज_२$. "(+ ए ऋचा क्षुद्रकाण्डि ६ ३ ठारे। तृचकाण्डे प्रथमोऽनुवाकः। अ१)" इत्यधिकम्। क शौ. <u>वरु</u>णो . . ; पै.पाठः सदोषोऽपि साम्प्रदायिकः।
२ द्र. का. अत आरभ्य नवममन्त्रं यावत् सस्वरपाठः।
घ मा. यक्ष्म * * । ज, म. यक्ष्मन्ते *॥
३ का. सा. अ.।
कख म. * वृत . . . ; $ज_३$. * * ईमा . . . * यत(: → δ)।
खग मा. . . . र्विश्वधायतिः। * * * यक्ष्म (→.क्ष्मं ?);
४ ख का. . सोम भृशामहि। मा. अभि * विसामसि । $ज_३$. अभि * *।
घ का. सा. अ.। ख ग ऋ. . मृशामसि। अथौ . . ; ख-घ शौ. भूयोन्यथा।
५ का. . . . न्तर्भू . . . सर्वा यन्त्यात्मानिद्राष्ट्रमति *;
कख मा, $ज_३$, म. . . . भूद्घ्रुव . . . .। $ज_२$. . . . भूर्द्ध्रुव . . .।
ख उ. . . . भिचाचलत्। ग ऋ, शौ. . वाञ्छन्तु,
घ मा. * त्वादाष्ट्रामधि भसत् ॥ $ज_२$. . . . भसत् ॥
$ज_३$, म. . .. भशत् ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

ऋ,शौ २ इहैवैधि माप च्योष्ठाः पर्वत +इवाविचाचलिः ।
इन्द्रेह ध्रुवस्तिष्ठेह राष्ट्रं नि धारय ॥६॥

ऋ, शौ. ३ इन्द्र एतमदीधरद् ध्रुवं ध्रुवेण हविषा ।
पै.१९.३.१५गघ तस्मै सोमो अधि ब्रुवदयं च ब्रह्मणस्पतिः ॥७॥

शौ.६.८८.२ ध्रुवं ते देवः सविता ध्रुवं देवो बृहस्पतिः ।
ऋ ५ ध्रुवं त इन्द्रश्चाग्निश्च राष्ट्रं धारयतां ध्रुवम् ॥८॥

१क,घ ध्रुवा द्यौर्ध्रुवा पृथिवी समुद्रः पर्वता ध्रुवाः ।
ऋ.४क,घ देवा ह धर्मणा ध्रुवा ध्रुवो राजा विशामयम् ॥९॥

शौ.६.८६.१ वृषेन्द्रस्य वृषा दिवो वृषा पृथिव्या अयम् ।
वृषा विश्वस्य भूतस्य त्वमेकवृषो भव ॥१०॥

२ समुद्र ईशे स्रवतामग्निः पृथिव्या वशी ।
सूर्यो नक्षत्राणामीशे त्वमेकवृषो भव ॥११॥

---

६ का. . . . च्युष्ठाष्पर्वता . . . चाचलत्। . . . राष्ट्रन्निधारयत् ;
ख मा, ज$_{३}$. * इवाभिचाचली। ज$_{२}$. . . . भिचाचळि। म. . भिचाचलि।
ग शौ. इन्द्रेहैव; ऋ. इन्द्र इवेह;
ग शौ. पाठः शोधकारैर्यदन्यथाकृतस्तदप्रमाणम्।
७ कख का. सा. अ.; क ज$_{२}$, म. * . . . दीधर ;
ग १९.३.१५ग टिप्पनं द्र.।
८ क,ग का, ज$_{२}$, म. ध्रुवन् . . .; ख ज$_{३}$. ध्रुव * *।
९ खग का. समुद्राष् * ध्रुवा यवा * * *;
क मा. * द्यौध्रृवा *; ख मा, ज$_{३}$. . . . विषामयं।
१० क का. सा. अ.। ख मा. * * मयं।
११ क का. ओं समुद्र . . .; कख ज$_{३}$. * * स्तवता . . . * * वयाशी।
गघ का. . . . मीशेत्वां ; मा. . मिषेत्वं । ज$_{३}$. . . माशेत्वं ॥
घ का, उ. त्वमित्यत ऊह्यम्।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

३ सम्राड्स्यसुराणां ककुन् मनुष्याणाम् ।
देवानामर्धभागसि त्वमेकवृषो भव ॥१२॥

शौ.६.६७.१ परि वर्त्मान्येषामिन्द्रः पूषा च सस्रतुः ।
मुह्यन्त्वद्यामूः सेना (अ)मित्राणां परस्तरम् ॥१३॥

२ मुग्धा अमित्राश्चरताशीर्षाण इवाहयः ।
अथैषामग्निरद्धानामिन्द्रो हन्तु वरंवरम् ॥१४॥

३ ऐषु नह्य वृषाजिनं हरिणस्य भियं कृधि ।
पराङमित्र एषत्वर्वाची गौरुपेषतु ॥१५॥

---

१२ क का. सा. अ.। $ज_३$. सम्रात . . . ;
मा. . . . सुराणा . . . ; घ $ज_३$. . . . जृपो *॥
द्र. १०-१२ मन्त्राणां वामतः का. "वृषाभऋचा वृषोत्सर्गेति पठेत्।"
इति।

१३ का. प्रवृत्तमान्येषा . . * त्तु मिश्रत्तु। मह्यंत्वद्यामूस्वेनामित्त्रा . . *;
मा. . . . मिन्द्र * * सस्रत्तु। मुह्यंत्वद्यामूसेनामित्राणा *।
$ज_२$, म. मुह्यंत्व . . . ; $ज_३$. मुह्यत्व . . . ;

१४ कख का. मुग्ध्वामित्त्रश्चरन्ताशीर्षाणिवाहय। . . . उुद्धा . . ;
मा. * मित्रा (= ना, म). . . आशीर्शाण. . .।
क म. * मित्रा श्चरत आशी (=उ.) . . . ; $ज_३$. * . . . श्चरत्र ;
ग $ज_३$. . . .. रर्द्धाना –; घ $ज_३$. . . * वरं ॥
शौ. मूढा . . । तेषां वो अग्निर्मूढाना . . .॥

१५ कख का. अहैषुर्निं विषाजिनं * भयं *। द्र. काण्डिकान्ते Z२Z
क मा. एषु . . . । ग उ. पराङ् अमित्र . . . ;
गघ $ज_३$. . . . एक्षत्वर्वाचगौरपेसत्त्व ॥
घ उ. . . . रपेष (मा. स) त्तु ॥६॥ऋ १५॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१९.७

शौ.६.६३.४ संसमिद् युवसे वृषन्नग्ने विश्वान्यर्य आ ।
ऋ१०.१९१.१ इड़स्पदे समिध्यसे स नो वसून्या भर ॥१॥

शौ. ६.६४.१ सं जानीध्वं सं पृच्यध्वं सं वो मनांसि जानताम् ।
ऋ. २ द्र. देवा भागं यथा पूर्वे संजानाना उपासते ॥२॥

शौ. २ समानो मन्त्रः समितिः समानी
ऋ. ३द्र. समानं चित्तं सह वो मनांसि ।
समानेन वो हविषा जुहोमि
यथा संमनसोसथ ॥३॥

शौ.६.५२.१ उत् सूर्यो दिव एति पुरो विश्वानि जोरुवत् ।
आदित्यः पर्वतां अति विश्वदृष्टो अदृष्टहा ॥४॥

१९.७.१ कख का. सा. अ.
ख मा. . . . . वृषन्यग्ने . . .। ज$_3$. . . . वृक्षंन्नग्ने . . .।
गघ उ. इड़ (← न्द्र, ज$_2$)स्यते * . . . भरत्।
२ क,घ का. सा. अ.
क ज$_2$, म. सञ्जानीध्वं * *; मा. * जानिध्वं . . ;
ख ज$_3$. सम्वो * * ॥
घ ज$_2$, म. सञ्जानाना * ॥
३ का. . . . वा *। . . . नेनन * * जुह्वमि (+ यथा वसुसहासते)z चान्यत् पुस्तके z समानोमन्त्रस्समिंतिस्समानेस्समानं मना सहचित्तमेषाम् समानो मन्त्रमभिमन्त्र एवसमानमेषां हवेषा जुहोमि। दंपत्योर्भुक्तन ऋचां zz द्र. १.५३.४ टिप्पनी।
४ का. तत् . . . जोरुहत्। आयुस्टष् * अभि विश्वादृष्टो *।
ख मा, ज$_3$, म, ना . . . योरुवत् । < * जोजूर्वत्? शौ. रक्षांसि <u>नि</u> जूर्वत्। जोरुवदिति व्यत्ययः साम्प्रदायिकः।
ग मा. * पर्वता अत; घ ज, ना. र्विश्वदृष्टो *॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

शौ.३ आयुर्विदं विपश्चितं श्रुतां कण्वस्य[+] वीरुधम् ।
आहार्षं विश्वभेषजीमस्यादृष्टान् नि शमय ॥५॥

शौ. २ नि गावो गोष्ठे असदन् नि मृगासो अविक्षत ।
कख पै.४.१६.७[कख] नि केतवो जनानां न्यदृष्टा अलिप्सत ॥६॥

शौ. ६.२४.१ हिमवतः प्र स्रवथ ताः सिन्धुमपि [+]गच्छथ ।
आपो घ मह्यं तद् देवीर्ददं हृद्द्योतभेषजम् ॥७॥

२ यदक्षीभ्यामादिद्योत पार्ष्णिभ्यां हृदयेन च ।
आपस्तत् सर्वं निष्करं त्वष्टा रिष्टमिवानसः ॥८॥

३ सिन्धुराज्ञीः सिन्धुपत्नीः सर्वा या नद्य स्थन ।
दत्ता नस्तस्य भेषजं तेन वो भुनजामहै ॥९॥

---

५ का. * विपश्रितं * कर्णस्य *। अहर्षं . . . दृष्टांदिशिमयः;
क मा. . . . श्चित्तं शृता . . . । ख उ. * कण्वश्च *।
ख ज$_{३}$. . . . वरुधं। घ म. . . . दृष्टां * *॥
६ का. * * गो असद * * अयक्षत। * * जनानामदृष्टालिपृ (? मु. मृ) तः;
क मा. * * गोष्टे *; उ. . . . असदं ;
घ मा. ऽन्यदृष्टो अलिप्सत् ।
७ का. * * सृवतस् . . मुप गश्छतः अपो * * * देवैर्ददं नृद्योथ . .;
ख मा. ता. . . . गछति → थ. ज$_{३}$. . . . गछ्त → थ।
गघ मा. * * * देवीदि(ना. दिं)वं *। ज$_{३}$. * * * तदेवीर्दिदं *।
ज$_{२}$. . . . वीर्दवं → दं *॥ म. . वीर्दिदं *॥
घ ज, मा, ना. हृद्योत . . .॥
८ का सखीभ्यासाहृद्योतष् * * *। . . . नशः;
कख मा. यदक्षांभ्या . . . पार्ष्णीभ्यां * *॥ . . .
क ज$_{२}$, म. .. . मादिद्योत् ;
ख ज$_{३}$. पार्ण्णिभ्यां * *। द्र. ७,८ < ददन्, निष्करन्।
९ का. . . . राग्रीस् . . पत्नी * * वद्यस्तनः . . . भिन्नुजावही;
क-ग मा. . . . राज्ञैः . . . पत्निः * * * स्तन। घत्ता . . .;
क उ. . . . राज्ञैः * ;
घ ज$_{२}$, म. . . . भुन्जामहै ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

शौ.६.१९.१ पुनन्तु मा देवजनाः पुनन्तु मनवो धिया ।
पुनन्तु विश्वा भूतानि पवमानः पुनातु मा ॥१०॥

शौ. २कख पुनातु मा पवमानः क्रत्वे दक्षाय जीवसे ।
खगपै.१९.२४.११ खग ज्योक् च सूर्याय दृशे ॥११॥

शौ.३ उभाभ्यां देव सवितः पवित्रेण सवेन च ।
अस्मान् पुनीहि चक्षसे ॥१२॥

शौ.६.१८.१ ईर्ष्याया ध्राजिं प्रथमामधमामुत्तमामुत ।
मन्युं हृदय्यं शोकं तं ते निर्मन्त्रयामहे ॥१३॥

३ एतद् यत् ते हृदि श्रितं मनस्कं पतयिष्णुकम् ।
ततस्त ईर्ष्यां मुञ्चामि *निरूष्माणं दृतेरिव ॥१४॥

---

१० का. . . र्देव . . . धीया। . . . माम्।
मा. . . . जना . . . धिआ ॥ . . . मान पुनतु *।

११ क का. . मानाष् ; ग * * सूर्यान् *। कख मा. . मान . . ॥
ग उ. ज्योक्त * * ॥ द्र. १९.२४.११ मन्तव्यानि ।

१२ क ज$_3$. उभाभ्या;
ख उ. * श(स,मा)तेन *।
ग ज$_2$. अस्मान * *।

१३ का. उरुष्याया . . मध्यमामुत। सत्यंहृदयंशोकन् * * निन्मन्त्र . .।
क मा. इष्याया *; ग उ. * हृदज्यं *;
घ मा. तर्त्तेनिमन्त्रया . .। ज$_3$. तत्ते निर्मळयामहे॥ ज$_2$. तन्ते *॥ म. तन्त्रे *॥

१४ का. यद्यन्मे * खुकं * प्रथयि . .। तं ते रिष्यामि * निर्युष्माणं त्रितेरिव ।
ख उ. * पतइष्णुकं। ज. मनस्थं * । ग मा. * ईर्ष्या *; म. . मुञ्चमि;
घ उ. निरुष्माणं (मा. णां) *॥ मा . . दत्तेरिव॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२ यथा भूमिर्मृतमना मृतान् मृतमनस्तरा ।
यथोत्तमंमृतो मन एवेर्ष्योर्मृतं मनः ॥१५॥

१९.८

शौ.६.५३.१ द्यौश्च मा पृथिवी च प्रचेतसौ शुक्रो बृहन्* दक्षिणा मा पिपर्तु।
अनु स्वधा चिकितां सोमो अग्निर्वायुर्मा पातु सविता भगश्च ॥१॥

द्र. २ पुनर्मनः पुनरायुर्न आ गन् पुनश्चक्षुः पुनराकूतिरा गन्।
वैश्वानरो नो अदब्धस्तनूपा अन्तस्तिष्ठाति दुरिताद-वद्यात् ॥२॥

३ सं वर्चसा पयसा सं तनूभिरगन्महि मनसा सं शिवेन ।
त्वष्टा सुदत्रो वरिवः कृणोत्वनु नस्ताष्टु तन्वो विरिष्टम् ॥३॥

---

१५ का. . . मृतमानामृतांमृव्र . .। अथोत्तमंमृशो * यवैरिष्योमृतं * Z३Z
कख मा. * भूमिमृतमना * . . .। घ उ. . . मृतं * ॥७॥ ऋ १५॥ गघ $ज_{३}$ यत्तथातमंमृतो * . . . ॥ ॥ ७ ॥ ॥
द्र. शौ. यथोत ममुषो * ; शौ. संगतः पाठः॥ पै. विकारस्याज्ञात-कारणत्वान्न शोधितम्।

१९.८.१ का. . . . प्रचीतसो * वृहं * सा *। * * सिक्तां . . . याव्र * *।
घ $ज_{३}$. - वर्यूर्मा . . .॥ ख का, उ. * वृहं ($ज_{३}$. वृहद्) . . . ।
२ का. . र्नमागं . . पुराकूतिरागाम् . . अद्भूतस्यनूपांतस्तिष्ठासि * *;
ख-ग मा. . . . क्षु . . . तीरा *। . . . नरे * . . . ;
ख $ज_{३}$. . . राजू → कूति . . . ।
३ कख का. सा. अ.। घ का. – त्वनूनत्वाष्टृतन्व *।
ग उ. * सुदत्तो (→ न्तो - $ज_{३}$) * . . .; घ मा. – त्वन . . .॥ म. त्वनू . . ॥ मा, $ज_{२}$, . . . वरिष्टं ॥ द्र. का. सस्वरो मन्त्रः।
गघ शौ. * नो अत्र वरीयः . . . मार्ष्टु * यद् * ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

५४.१ इदं तद् युज⁺ उत्तरं येनेन्द्रं शुभ्भान्यष्टये ।
अस्य क्षत्रं श्रियं महीं वृष्टिरिव वर्धया तृणम् ॥४॥

२ अस्य क्षत्रमग्नीषोमावस्य वर्धयतं रयिम् ।
इमं राष्ट्रस्याभीवर्गे कृणुतं युज उत्तरम् ॥५॥

३क×घग सबन्धुश्चासबन्धुश्च यो जातो यश्च निष्ट्यः ।
यजमानाय सुन्वते सर्वं तं रीरधासि नः ॥६॥

३९.१ यशो बृहद् वर्धतामिन्द्रजूतं सहस्रभृष्टि⁺ सुकृतं सहस्वत् ।
प्र*सर्स्राणमनु दीर्घाय जीवसे हविष्मन्तं वर्धय
सर्वतातये ॥७॥

३ यशा इन्द्रो यशा अग्निर्यशाः सोमो अजायत ।
यशा विश्वस्य भूतस्याहमस्मि यशस्तमः ॥८॥

---

४ क-ग का. * * युगं * . . . . . न्विष्टये। यस्य * * मयी;
उ. इदन्त (म. इदंत) द्विज *; ग मा, ज$_{३}$, ना. . . मही;
५ का. यस्य . . . यतो *। अहो राष्ठुस्याभी . . * युग *।
ख मा, ज$_{३}$ . . वर्धयतां *। गघ ज$_{३}$. . स्यभीवर्ग * द्विक्षुज *॥
६ घ का. * त्वंरीरिधामि *; ख उ. * * . . . निष्टियः।
ग ज$_{२}$, ना, म. * शुन्धते; मा. * शुन्दते; ज$_{३}$. * शुन्धत;
७ क-ग का. * वृद् . . . त्रिष्टिस् * * प्रसहस्राणिमनु * *;
क मा, ज$_{३}$. . युतं; ज$_{२}$, म. . यूतं; ख मा, ज$_{२}$, . . वृष्टि * सहस्वत।
ज$_{३}$, ना . . . वृष्टिः * *। म. . दृष्टि . . सहस्वत। शौ. सहस्रवीर्यं ...।
द्र. पै. बैरेट्कृतो योग्यः शोधः। का. भृ-तृ-त्रि- अक्षराणां सादृश्यात्।
ग उ. * सरस्रा(ज$_{३}$. स्र)णमनुदीर्घायु (य म.) *;
८ कख का. सा. अ.। ख ज$_{३}$. . . अजायत्।
गघ मा. यसा * . . . यस . . .॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

द्र. २　वयं ते अग्ने यशसो यशोभिर्यशस्विनो हविषैना विधेम।
स नो धेहि राष्ट्रमिन्द्रजूतं तव त्रात्रे अधिवाके स्याम ॥९॥

४२.१　अव ज्यामिव धन्वनो मन्युं तनोमि ते हृदः ।
तु. पै.४.२१.३कख
अधा संमनसौ* भूत्वा सखिकेव सचावहै ॥१०॥

द्र. २　वि ते मन्युं नयामसि सखिकेव सचावहे ।
अधस्ते अश्मना मन्युं गुरुणाभिनिदध्मसि ॥११॥

कख ३कख　अभि तिष्ठामि ते मन्युं पार्ष्णिभ्यां प्रपदाभ्याम् ।
परा ते दण्ड्यं वधं परा मन्युं सुवामि ते ॥१२॥

शौ. ५.४.५　हिरण्ययः पन्था आसीदरित्राणि हिरण्यया† ।
नावो हिरण्य्यी*रासन् याभिः कुष्ठं निरावहन्* ॥१३॥

९　का. ह्वयन्ते * यशसं . . हविष्यैना *। * * दधद् . . भ्रात्रेधिवाके *।
क　मा. * न्ते * * . .; ज२. वयन्ते * * . . .;
गघ　मा. . . . न्द्रक्षु(यु ज२)तं * त्राके * *॥
म. . . न्द्रयु→यूतं . . . ॥ ज३ . . युतं
१०　का. * . . . त्विनश् शुष्मं * * मिथः . . . संमनसो * * सुचावहे। तु पै. ४.२१.३ख।
ख-ग　मा. मन्युतंनोमि * *। * संम्मनसो *;
ख　म. मन्युन्त . . .। ग ज३. * संम्मनसो *; ना, ज२, म * संमनसो*;
११　का. * * मन्युन् . : . सचावी। . . . अश्विना मन्यं गुरुणापि . . .;
ग　मा. . . . अश्चना * चारुणाभि * *॥ ज३ . . . गरुणाभिर्नृ *;
१२　गघ　का. * * दन्त्यां * पर * * *। क ज३. नास्ति। द्र. अयं ९.१ख-१ग पादयोर्मध्ये निवेशितः। का. वामतः दीच्या इति लिखितम्। = "दस्त्र्या" इत्यस्मिन् शोधः ?
खग　ज३. . . . भ्या प्रत्यदाभ्यां। * * दर्ण्णयं *;
ग　मा, ज२, म. * * दण्डियं *(वधिं मा.);
१३　का. हिरण्मयमथासीज्ञनित्राणि हिरण्मयः * हिरण्यै . . . . . ध्याभिष् * निरावहम्।
ख　ज३. -दरिद्राणि हिरण्य्यां (=उ.)।
गघ　मा. नामो हिरण्यै (=उ.)रासन् * . . कुष्टं *॥ ग म. . रासं;
घ　ज२. * कुष्ठन्नि . . .॥ ज३ * कुष्ठ निराजहं; मा, ज२, म, ना. . निरावहं॥
घ　शौ . . . नि॒राव॑हन्।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२ सुपर्णसुवने गिरौ जातं हिमवतस्परि ।
धनैरभि श्रुतं यन्ति कुष्ठो हि तक्मनाशनः ॥१४॥

१ यो गिरिषु जायसे वीरुधां बलवत्तमः ।
कुष्ठेहि तक्मनाशन तक्मानं नाशयन्नितः ॥१५॥

इत्येकोनविंशे तृचकाण्डे द्वितीयोऽनुवाकः

१९.९

शौ.६.५५.३ इदावत्सराय परिवत्सराय संवत्सराय कृणुता वृहन्नमः ।
तेषां वयं सुमतौ यज्ञियानामपि भद्रे सौमनसे स्याम ॥१॥

१ ये वः पन्था बहवो देवयाना अनु द्यावापृथिवी संचरन्ति।
तेषामज्यानिं यतमो न आवहात् तस्मै नो देवाः परि
धत्तेह[+] सर्वे ॥२॥

---

१४ कख का. सा. अ.। गघ का. . . . हक्ति कुष्ठेह *;
क मा. * शिरौ; ज$_३$. * गिरो; घ ज$_२$, म, ना. कुष्ठे * *।
१५ क का. ये * *; गघ का. सा. अ. ZZ
गघ मा. कुष्ठोहि तक्मनाशनं * नाशयान्मितः ॥१८॥
ग ज$_३$. कुष्ठोहि *;
काण्डिकान्ते. का. इत्येकोनविंशतिकाण्डेद्वितीयोनुवाकः ZZ
मा. इति तृचकाण्डेद्वितीयोनुवाकः ॥ ज$_२$. ।८। अ$_२$ । ऋ १५ ॥ म. इतितृचकाण्डेद्वितीयोनुवाकः। ज$_३$ ॥८॥ इति तृचकाण्डेद्वितीयोऽनुवाकः॥
१९.९.१ क का. यदा . . *; मा. * 'परिवत्सराय' इति नास्ति।
ख उ. सम्वत्सराय . . .। ज$_३$. . . . व्यहन्नमः॥ द्र. अतः "अभितिष्ठामि ते मन्युं" = १९.८.१२[क]। म. .. . वृहंनमः।
२ का. इहैवष् . . मनु * सञ्चरन्ति तेषांमज्ञानो * नावहास् . . दत्तेह *।
ग मा. तेषां महानि (ना. मह्यानि) . . .; ज$_२$, म. . . . मह्यानि . . .; ज$_३$. . . महानि यनमो * *; घ उ. * * * * धत्त *॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२ शरद्धेमन्तः शिशिरो वसन्तो ग्रीष्मो +वर्षाः स्विते+ नो दधात ।
आ नो गोषु भजतौषधीषु निवात इद् वः शरणे स्याम ॥३॥

३५.१कख वैश्वानरो न +ऊतय आ प्र यातु परावतः ।
२ग अग्निरुक्थैर्नो अंहसः ॥४॥

२कख वैशानरो न आ गमदिमं यज्ञं सजूः+ ।
१ग उपेमां सुष्टुतिं मम ॥५॥

३ वैश्वानरो नो अङ्गिरोभि स्तोमं यज्ञं च चाक्लृपत्*।
ऐषु द्युम्नं स्वर्यमत् ॥६॥

७.५०.५ अजैषं त्वा संलिखितमजैषमुत संरुधम् ।
अविं वृको यथा मथदेवा मथ्नामि ते कृतं ॥७॥

---

३ ख-घ का. * वर्षस्सुविते * *। * * * भजत ओषधीषु निधात यद्वश् * *;
ख उ. * वर्षा श्विते (ज$_3$. शिते) * दधात्व; मा. ग्रिष्मो. . .।
ग ज$_3$. . . . . भत्रौषधीषु ;
घ उ. * इद्धः (द्ध -मा.) * *॥
४ कख का. . . . ऊतया * * . . रुषतीर्णहसः ;
क उ. * * उतय ; ग मा. . . . अहंस । शौ. . . रुकुथेष्वंहसु।
५ खग का. . जूरूपेमां मुष्टुर्तिं * । वैश्वानरोनआगमदिमंयज्ञं सजूरूपेमांसुष्टुतिंमम।
ख मा. . यज्ञ . . .। उ. . सज़ुं। शौ. सजूरुप। ग ज$_3$. . . सुष्टुति * ॥
६ खग का. . त्वचाक्लिपत्प्र * *;
उ. . . . चाक्लि(→क्लु-ज$_2$)पत्। * * * सूर्यमत्।
७ का. अजीषन् * संलितमजीषमुतसंवृतम् । * * * देवा अथामि * *;
कख मा. अदैषं * . . . मदैष . . .। ग ज$_3$. षर्वंद्वको. . . . = लेखकप्रमादः।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१ यथा वृक्षमशनिर्विश्वहा हन्त्यप्रति ।
एवाहममुं कितवमक्षैर्वध्यासमप्रति ॥८॥

२ तुराणामतुराणां विशां देवयतीनाम् ।
समैतु विश्वतो भगो अन्तर्हस्तं कृतं मम ॥९॥

द्र. ७.११.१०[कख] यावद् द्यौर्यावत् पृथिवी यावदाभाति सूर्यः ।
१५.१५.१[कख] तावत् सृजामि ते विषं यावद् वर्षन्ति सिन्धवः ॥१०॥

उच्छ्वसन्त[†] उदीरते गाव आवसथादिव ।
अहीनां पश्यता विषमपवक्ता न विद्यते ॥११॥

आ जघान पृषद्धनुः सङ्ग्रथे धमनीनां
मूर्धानं विषमास्कद्याङ्गानि व्यसिस्रसत् ॥१२॥

---

८ का. * वृमशनिविश्वाहं हन्त्यष्प्रति। यवाह . . . वद्ध्यासमु *।
घ ज$_{३}$. – मक्षौर्वा . . .॥
९ ख का. . . . यतीम् । * * * न्तर्हस्त्यं * मनः;
खग ज$_{३}$. विणां *। * विश्वते *;
घ ज$_{२}$. म. अन्तरहस्तं * *॥
१० गघ का. . . . विषम्। यावदर्षन्त्वं *; मन्त्रः सस्वरः पठितः।
क उ. यावद्यौ . . .; मा. यावद्यौर्या *;
ग मा. अवत् * * *;
११ कख का. ऊश्वसन्त्व * गावावसतादिव। उ. उत्ससन्त . . नि *॥
गघ ज$_{३}$. * * विषस्यपव . .॥
१२ का. * * पृथग्धनुस् . . . मूर्धानां . . . वृसस्रसत्।
मा. * * व्यषन्धनुः . . . स्कद्य . . . व्यसिसत् ॥ ॥
क–ग ज$_{३}$. * * वृषद्धनुसङ्क्तथ *। मूर्द्धाविष . . .;
घ म. . . . . व्यसिश्रसत् ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

६.५६.१ मा नो देवा अहिर्वधीत् सन्तोकां सहपूरुषान्* ।
तु. पै. २.८.४[कख] संयतं न वि स्परद् व्यात्तं न सं यमत् ॥१३॥
१६.१५.८[गघ]

३ सं ते दधामि दद्भिर्दतः सं ते हन्वा हनू ।
सं ते जिह्वया जिह्वां सं त आस्नाह आस्यम् ॥१४॥

२ नमोऽहये असिताय नमस्तिरश्चिराजये ।
स्वजाय बभ्रवे नमो नमो देवजनेभ्यः ॥१५॥

१९.१०

शौ. ६.४१.१ मनसे चेतसे धिय आकूतय उत चित्तये ।
मत्यै श्रुताय चक्षसे विधेम हविषा वयम् ॥१॥

२ प्राणायापानाय व्यानाय भूरिरेतसे ।
सरस्वत्या उरुव्यचे विधेम हविषा वयम् ॥२॥

---

१३ ख-ग का. सन्तितोकां . . पौरुषाम् । संयतन्वविषातद्वयातन्नस् * *॥
मा. * * * अहिनिधि * सहपूरुषां (= ज$_2$, ना, म)। * * चिस्यरद्
* * * यमत।
ज$_3$. . . . अहिव्धासंतोंकां सहपुरुषां। . .. स यमत्।
ज$_2$. * * अहिर्वधी स(तो→)न्तोकां . .। ख शौ. सतौकान् *।
क म. . . वंधी; घ ज$_2$. व्यात्तन्न * * ॥
१४ का. सन् * ददामि . . र्यतस्यते * *। सन् * * जिह्वा सन् त्वास्नाहस्यम्।
मा. स . . र्हितः स . . । . . . सन्त * *॥ उ. सन्ते इति सर्वत्र। क
म. शं . . .;
क-ग ज$_3$. . . . . दद्भिहिस * * * । * * तित्क *;
१५ कख का. * हर्ये . . . श्चराजे। क उ. * * षिताय;
घ का. 'नमो' इति नास्ति।
१९.१०.१ कख का. सा. अ.। ख ज$_3$. आजूतय उत्त (→त) *। मा. * उत्त *।
ग मा. मयै श्रीताय *; ज$_3$. मयै * *;
२ का. मन्त्रो नास्ति। क शौ. अपानाय व्यानाय; छन्दःसम्पत् साधीयसी।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

३ मा नो हासिषुर्ऋषयो* दैव्यासस्तनूपावानः शुचय-
स्तपोजाः+ ।
ख तु.ऐ.ब्रा. २.२७.(४) अमर्त्या मर्त्याँ अभि नः सचध्वमायुर्नः प्रतरं जीवसे
धुः ॥३॥

५७.१ इदमिद् वा उ भेषजमिदं रुद्रस्य भेजजम् ।
येनेषुमेकतेजनां शतशल्यामपब्रुवन्+ ॥४॥

२ जालाषेणाभि षिञ्चत जालाषेणोप सिञ्चत ।
जालाषं भद्रं भेषजं तस्य नो धत्त जीवसे ॥५॥

३ शं च नो मयश्च नो मा च नः किं चनाममत् ।
क्षमा रपो विश्वं नो अस्तु भेषजम् ॥६॥

५८.१ यशसं मेन्द्रो मघवान् कृणोतु यशसं सोमो वरुणो वायुरग्निः।
यशसं मा देवः सविता कृणोतु प्रियो दातुर्दक्षिणायाः*
स्यामहम् ॥७॥

---

३ का. * * * ऋषायो . . . जात् . . . सवध्वंवायुंन्नष् प्रतिरं * *;
क मा. मनो . . .; उ. * * हाशिषुऋषयो ;
ख उ. . . . स्तपोयाः । ज$_{२}$, म. . . स्तनुपा . . .;
द्र. * * * ऋषयः ॥ दैव्याः। ये। तनूऽपाः॥ ये। नः। तन्वः। तनूऽजाः। इति
शौ. प. पा. पादविभागः।
घ उ. . . . प्रतरन् * * ॥ ॥
४ गघ का. येनेकु . . मुपधुबन्।
क मा. . . . मद्वा * . . . ; घ उ . . ब्रु(ज$_{२}$. ब्र)वं ।
५ कख का. सा. अ.। ज$_{३}$. . .. सिंचत।
गघ का. जालाषे * * . . . देहि * । ग मा. * भद्र *;
६ कख का. सा. अ.। गघ का. . . . क्षामाधमो विश्वन्नोस्तु *;
कख मा. शञ्च * . . . किञ्च . . .।
ग मा, ज$_{३}$. क्षम्या * * * ऽस्तु * । ज$_{२}$. . . ऽ → अस्तु।
७ क मा. . . . मघवा * ; का. * मे इन्द्रो मघवा * ;
घ का. प्रिप्रियो . . . मा, * दातु . . .; का, उ. . . दक्षिणाया . . .॥
द्र. ज$_{३}$. 'प्रियो दातु' -इति द्विः पठितम् ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२ यथेन्द्रो द्यावापृथिव्योर्यशस्वान् यथाप ओषधीषु ।
यथा विश्वेषु देवेष्वेवा देवेषु यशसः स्याम ॥८॥

३९.२ अच्छ$^{+}$ वयमिन्द्रं यशसं यशोभिर्यशस्विनो हविषैना विधेम।
तु. पै. १९.८.९ स नो दधद्राष्ट्रमिन्द्रजूतं तस्य त्रात्रे अधिवाके स्याम ॥९॥

शौ. ७३.१ एह यातु वरुणः सोमो अग्निर्बृहस्पतिर्वसुभिरेह यातु ।
अस्य श्रियमभिसंयात सर्व उग्रस्य चेतसः संमनसः
सजाताः ॥१०॥

३ एह यात माप याताध्यस्मत् पूषा वः पुरस्तादपथं कृणोतु।
वास्तोष्पतिरनु वोयमह्वन्$^{+}$ मयि सजाता रमतिर्वो
अस्तु ॥११॥

---

८ क का. . . . पृथिवीयश . . .; ज$_{२}$. . . . व्योर्य → यश . . .।
ख का, मा. . . . उषधीषु । ज$_{३}$. . . . एषधीषु । शौ. यर्शस्वतीः
ज$_{२}$. . . . उ → ओषधीषु ।
घ का. . . . यशस स्यामः; ज$_{३}$. . . . साम।
९ कख का. अश्छ . . . षैनां *। ज$_{२}$. अत्स . . .;
ख ज$_{३}$. . . . हविषेना * । ग मा,ज. . . . युतं ;
घ का. रात्रे * * । मा. * त्राते * * ॥ ॥
१० का. . * ग्नि . . . । यस्य श्रीमभिसयात्व * स्रुग्रस्य * समनस्सुजाता ।
कख मा, ज$_{३}$. . . अग्निवृह . . . ; उ. * यात (जात. ज$_{३}$) . . . यात।
ग मा. * . . . सं जायत * ; म. अ(→ त)स्य . . . ;
ज$_{२}$, म. * . . . संजात, ज$_{३}$. * संजातस्य * ;
घ उ. * चेतः * * ॥
११ घ का. * यात्व * यथाध्य . . परस्ताद . .। वास्त्वष्पतिरनमोयभह्वं *
स्रुजा * * स्त्व।
शौ. . . वो जोहवीतु ;
क मा. * जात. . . ;
ग मा, ज$_{३}$. वास्तोष्वति . . . ; ज$_{२}$,म, ना. . . . मह्यं ;
घ ज$_{३}$. . . . रमितिर्वो * ॥ मा, ज$_{३}$. . . मह्वं ;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२ यो वः शुष्मो हृदयेष्वन्तर्याकूतिर्मनसि प्रविष्टा ।
तां छ्रेवयामि हविषा घृतेन मयि सजाता रमतिर्वो
अस्तु ॥१२॥

× मम चित्तं प्रयवमन्वि*तेहेन्द्राग्न्योरिव हवमेत सर्वे ।
बृहस्पतिर्वो नि युनक्तु मह्यं मम वाचमेकचित्ताः
सचध्वम् ॥१३॥

९४.२ अहं गृह्णामि मनसा मनांसि मम चित्तमुप चित्तेभिरेत।
मम वशे हृदयं वः कृणोमि मम यातमनुवर्त्मान
एत ॥१४॥

मां वश्चक्षुर्गच्छतु† मां प्राणो धाता पदमनुवर्त्म वः कृणोतु।
ये वो महान्त उत ये कुमारा मम यातमनुयाते-
भिरेत ॥१५॥

---

१२ का. * * शुभो . . . ष्वतर्याभूतिर्म . . * । तं श्रेव . . * * * सुजाता रमर्तिर्वोस्तु । मा. नास्त्ययं मन्त्रः ।
क ज$_3$. . . . हृदयेऽष्वन्त-;
कख उ. न्तर्य(म. य)आकु (ज$_3$. जू)ति . . .। शौ. तान् छ्रींवयामि..,
गघ ज$_3$. तानच्छेव . . . मइ * . . . ॥ म. तान्छ्रेव . .;
१३ का. सम . . प्रेवमन्यते एन्द्राग्नयो . . . मेतु * । वृहस्पते . . . क्त . . . चित्तस्सवध्वम् ;
क उ. * चित्तः (ज$_3$. चित्त) . . मन्युते . . ; मा, ना. . मन्युरेहे . .;
ख मा, ज$_3$. . . मेतु * । गघ मा. वृहतिर्वो . . . चित्ता * ॥
१४ ख-घ का. मच . . . रेतः . . .कृणोतु * वाचममृतमानयेत्।
खग ज$_3$. . . भिरेत् । * * हृदयम्ववः * ;
घ मा, ज$_3$, म. . वत्मान * (येत मा.)। ज$_2$. . वर्त्मा(→त्मा)न * ।
१५ का. . . . वाँ * * . . . नुव्रतमिवष् * । य * महन्तु * * * सम . . . नुवातेभिरेतः z२z
क मा. * वः श्च . . .; ज$_3$. * वः चक्षुर्गछन्तु ;
ग ज$_2$. * वो → नो * . . .;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१९.११

पै. ७.१०.६ अश्वत्थो देवसदनस्तृतीयस्यामितो दिवि ।
शौ. ५.४.३ तत्रामृतस्य चक्षणं ततः कुष्ठो अजायत ॥१॥
६.९५.१ प्रती.
शौ. ५.४.७ देवेभ्यो अधि जातोसि सोमस्य सखा हितः ।
स प्राणायापानाय चक्षुषेऽस्य मृड़ ॥२॥

६.६३.३ कख अयस्मये द्रुपदे *बेधिषे यदभिहितो मृत्युभिर्ये सहस्रम्।
२ गघ यमो मह्यं पुनरित्* त्वां ददाति तस्मै देवाय हविषा विधेम ॥३॥
१ यत् ते देवी निर्ऋतिराबबन्ध दाम ग्रीवास्वविचर्त्यम् ।
तत् ते वि ष्याम्यायुषे बलायानमीवं पितुमद्धि प्रसूतः ॥४॥

१९.११.१ का. * देवसवन इत्यजातांते । उ. . . सदन इत्यजायतान्ते ।
२ ख का. . . . यतः ; शौ. सोमस्यासि * *।
क $ज_{३}$. * ऽधि . . .; ग मा. * प्राणाय . . .; म. . . नय;
घ $ज_{३}$, म. ऽ नास्ति। $ज_{३}$. चक्षुसेस्य * ॥ शौ. * मे अस्मै *॥
३ क-ग का. अयस्यय * वेदिषेदभीतो . . . रत्वां ददात्व;
क मा. * * वेधिस . . .; $ज_{३}$. * द्रूपदे * ; .
कख उ. . . . यदवि . . .। $ज_{३}$. . . . विह्वतो . . .।
म. . . . षेधियदविहितो . . .।
ग उ. * * पुनरुत्वां *;
द्र. का. ३[ग] – ५ सस्वरः पाठः ।
४ का . . ग्रीवासुविचृत्यम् । . . . ख्याम्याययेबंलायानमिवं . . . मध्ये *;
क मा. . ववन्धं ; कख $ज_{३}$. . निऋति . . विचर्त्य ।
गघ मा. . श्वामायुषे . . पितृमर्द्ध * ॥ $ज_{३}$. . ष्यास्यायुषे . . ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

वा. स. १२.६३, तै.४.२.५.३

२[कख] नमस्तु ते निर्ऋते विश्ववारे अयस्मयं वि चृता बन्धमेतम्।
३[गघ] यमेन त्वं पितृभिः संविदानोत्तमे नाके अधि
रोहयेमम् ॥५॥

३२.१ अन्तर्दावाय जुहुता* स्वेतद् यातुधानक्षयणं घृतेन ।
आराद्रक्षांसि प्रति दहाग्ने मास्माकं तन्वमुप
तीतपन्त ॥६॥

२ शर्वो वो ग्रीवा अशरीत् पिशाचाः पृष्टीर्वोपि शृणात्वग्निः।
वीरुद् वो[+] विश्वधावीर्या मृत्युना [+]समजीगमत् ॥७॥

४०.३ अपिशाचं नो अधरादपिशाचं न उत्तरात् ।
इन्द्रापिशाचं नः पश्चादपिशाचं पुरस्कृधि ॥८॥

---

५ का. . निर्ऋविश्वावारे .. स्मयान् प्र मुमुग्धि पाशान् । . . अधी . . येनम् ; गघ पाठो यजुर्वेदीयेन समानः। क यर्जुर्वेदे नमः सु *, शौ. नमौस्तु *; द्र. नमस्तुते? $ज_३$. . . . निऋते . . . वद्धमेतं । . . . विद्यानो . . . ॥

६ का. * जुषस्वेनद्यातुधानष्क्षेणं घृतन्नः . . द्राज्ञांसि * राह्यग्ने . . . कंन्वमुप तीतिपन्था । क उ. * जुहुदा *; घोषवर्णसान्निध्यात् त → द। $ज_३$. . ददाग्ने . . . तन्यमुप * ।

घ म. मायुस्माकं . . . तीतीतपन्तु । $ज_२$, म, ना. . . . तीतपन्तु ॥

७ का. * * द्ग्रीवायशरीष्पिशाचा . . पशृणात्यग्निः * भ्यो. . जिगमत्।

ख उ. पृष्टि (← ष्टी $ज_२$) र्वो . . . ।

ग $ज_३$. . . . वर्या ;

गघ उ. विरुद्धो (← न्द्वो $ज_२$) . . . गमन् (गमं ॥ म)॥

८ क का. अपिशाचन्नो अदरा - ; मा, $ज_३$, ना, . अपिशाच . . ; द्र. खग पादौ का. न स्तः । . . . . अनुस्वारस्य परसवर्णः ।

घ $ज_३$. . . . दपिचं * ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

६५.३कख इन्द्रश्चकार प्रथमो नैर्हस्तमसुरेभ्यः ।
२गघ वृश्चामः शत्रूणां बाहू अनेन हविषा वयम् ॥९॥

६६.१ निर्हस्तः+ शत्रुरभिदासन्नो अस्तु ये सेनाभिर्युधमायन्त्य-
स्मान् ।
समर्पयेन्द्र महता वधेन द्रात्वेषामघहारो विविद्धः ॥१०॥

६५.१ अव मन्युरवायता अव बाहू मनोयुजा ।
पराशर त्वं तेषां पराञ्चं शुष्ममर्दयार्वाचीं रयिमा
कृधि ॥११॥

६६.२ आतन्वाना +आयच्छन्तोस्यन्तो ये च धावथ* ।
निर्हस्ताः शत्रव स्तेन्द्रो वोद्य पराशरीत् ॥१२॥

---

९ ख उ. नैरुहस्त . . . ।
ग का. वृश्चामि * * ; मा. . . . वाहुं (→ हु); ज३. दृश्छामः-;
१० का. निरह . . . शन्नोस्त्वेषैनाभिरिध्मायंन्त्यस्मान् . . . मघारो *;
ज३. निरुहस्तः . . . न्नो ऽस्तुर्ये . . . मात्यन्त्वस्मान् । समर्थये . . .
मपहारो विविधः ॥
क मा. निर्ऋहस्तः . . . ; ज, म, ना. निरुहस्तः . . . ;
घ उ. . . . विविधः ॥
११ का. * मभ्यु .. ताव * * । * त्तुत्वेषांप्राञ्चं . . मन्दया। अर्वाञ्चं . .।
ख-घ ज३. . . . सनोयुजा । . . . पराञ्च . . रई . . . ॥
गघ मा. परासर * * पराञ्च . . रयी → ईमा * ॥
द्र. कख ८. . अवायतै अव . . ? शौ . . रवायतावं . . .। ग. तेषां
इत्यतः ज३. 'इन्द्रश्चकार . . . अने' इति निवेशितम् । अत्र 'वृश्च्यामः'
इति पाठः ।
१२ का. * यश्छन्दोयस्यन्तोवे * धावतःनिर्हस्तश् * स्त्वेन्द्रो . . शरी।
ख उ. . . * व धावत (ज३, म. -त्)।
गघ मा. निरुहस्ताः . . । परासरीत् । म. निरहस्ताः . . .॥ शौ. . .
स्थनेन्द्रो . . .॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

६६.३ निर्हस्ताः सन्तु शत्रवोऽङ्गैषां म्लापयामसि ।
यथैषामिन्द्र वेदांसि यूथेषु[+] विभजामहै ॥१३॥

६५.२[कख] निर्हस्तेभ्यो नैर्हस्तं यं देवाः शरुमस्यथ ।
३[गघ] जयन्तु सत्वानो मम स्थिरेणेन्द्रेण मेदिना ॥१४॥

१९.१२

शौ.६.११.१[कखघ] शमीमश्वत्थ आरूढस्तत्र पुंसवनं कृतम् ।
ग× तदेव तस्य भेषजं य(:) स्त्रीष्वा हरन्ति तम् ॥१॥

२ पुंसि वै रेतो भवति तत् स्त्रियामनु षिच्यते ।
तद् वै पुत्रस्य वेदनं तत् प्रजापतिरब्रवीत् ॥२॥

---

१३ का. . . . प्लापयामसि । अथै (= शौ.) . . . यूथसो * भजावहि ।
ज$_{३}$. * श(→ स. ज$_{२}$)न्त्व * . . . । वेद्यांसि युथेसु विभवजामहै ॥
ख मा. ऽङ्गैसा * । ज$_{२}$, ना. ऽङ्गैषा * । म. ङ्गैषा * ।
ग म. वेढाऽसि ? घ. मा. . . . युथेषु * । ज$_{२}$, म, ना. यूथेसु * ।
१४ का. . . . यन् . . . स्यतः . . . मेदिनीम् zz ३ zz
क मा, ज$_{३}$. निरुहस्तेभ्यो नैरुहस्तं (= ज$_{२}$, ना.)
ग मा, ज, ना. * सत्वालो * ;
काण्डिकान्ते ज$_{२}$ ॥ ११ । ऋ १५ ।
१९.१२.१ कख का. . . स्त * * ।
क मा. समामस्वत्थ . . . ; मा, ज. . . . आरुढ . . . ;
घ का. यत् * * *। उ. * * आ * (मा. हरन्ती) तं। म.यस्त्रीष्ट्वा . .
.। शौ. तत् भरामसि। द्र. पाठः संशयितः। उ. आ < आः?
२ क का. * वी * * ; मा. . . भव ;
ख उ. तस्त्रि . . .। ज$_{२}$. तस्त्रिआ . . . । ग ज$_{३}$. . . वेदन ;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

३ प्रजापतिरन्वमंस्त सिनीवाल्यचीक्लृपत् ।
+स्त्रैषूयमन्यत्र दधत् पुमांसमुत् दधदिह ॥३॥

पै. ११.७.५ या ओषधयः सोमराज्ञीर्बह्वीः शतविचक्षणाः ।
ऋ १०.९७.१८कख १५गघ
शौ. ६.९६.१ बृहस्पतिप्रसूतास्ता नो मुञ्चन्त्वंहसः ॥४॥

२ तु. पै. ३.१७. मुञ्चन्तु मा शपथ्यादथो वरुण्यादुत ।
४ ऋ १६
अथो यमस्य पड्वीशाद् विश्वस्माद् देवदुष्कृतात् ॥५॥

३ यच्चक्षुषा यन्मनसा यच्च वाचोपारिम यज्जाग्रतो यत् स्वपन्तः ।
सोमो *मा तस्मादेनसः स्वधया पुनातु विद्वान् ॥६॥

---

३ का. . . . मँस्व . . . दीक्लिपत् । त्रिषूय . . दध . . . दधीया।
क मा, ज३. . . . रन्य . . . ;
ख उ. शिनी . . .। मा. . . . चीक्लुपत् । ज२. . . चीक्लृ → क्लुपत्।
ज३. . . . चकृपत् ।
ग मा. स्तूयाषूय . . .; ज, म, ना. स्त्रयीषूय . . .; ज३. . . . मन्वत्र *;
घ शौ. . . समु * ॥ शां. गृ. १.१९.८. स्त्रीषु . . समा दधादिह। द्र. पै.
पाठः शोधनीयः।
४ का, उ. * * . . राज्ञीरित्येका । पाठः ११.७.५ मन्त्राद् गृहीतः। क
ऋ. * ओषधीः॥
५ ख का. सा. अ.। गघ का. * * पड्विषा सर्वस्माद्देवकिल्बिषात् z = . .
. ३.१७.४घ
ख ज३. . वरुन्यादुत। ग मा, ज३, ना. * * पड्विषाद्वि . . ;
६ का. यश्चक्षुषा . . . यश्च . . . पुनाति * ;
क ज३. . . . यन्मसा ; ख मा. यज्ञा . . . ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

९७.१ अभिभूर्यज्ञो अभिभूरग्निरस्त्वभिभूः सोमो अभिभूरिन्द्रो
अस्तु ।
अभ्ययं विश्वाः पृतना यथासदेवा विधेमाग्निहोत्रा इदं
हविः ॥७॥

२क-ग स्वधास्तु मित्रावरुणा प्रजावत् क्षत्रं मध्वेह पिन्वतम् ।
ऋ १.२४.९ग बाधेथां द्वेषो निर्ऋतिं पराचैरस्मै क्षत्रं वर्च आ
धत्तमोजः ॥८॥

शौ.६.९७.३,
१९.१३.६ इमं वीरमनु हर्षध्वमुग्रमिन्द्रं सत्वानो अनु सं रभध्वम्।
पै. ७.४.६ ग्रामजितं गोजितं वज्रबाहुं जयन्तमज्म प्रमृणन्त-
ऋ १०.१०३.६ द्र. मोजसा ॥९॥

शौ. ६.२०.१ अग्नेरिव †प्रसितिरस्य शुष्मिण उतेव मत्तो विलपन्नपायति†।
तस्मै ते अरुणाय बभ्रवे तपुर्मघाय नमोऽस्तु
तक्मने ॥१०॥

---

७ का. अभी . . ज्ञोभि . . रस्तुअभीभूस् * भि . . न्द्रोस्तु । अद्यय . . सिदेवा . . ;
क मा. . यज्ञो . . ; ज$_{२}$. . अभिभु . . ; ज$_{३}$. अहि . . ;
ग मा. अभयं विशाः * . . . ; घ ज$_{३}$. . . ग्निहोरात्रा * * ॥
८ का. . . स्थ * प्रजापतिष् * मध्येहि . . त्वेषो . . वर्चा * ;
क ज. . . . मित्रावरुणां * ; मा, ज. . . . प्रजावत; म. . . . प्रजापत्;
ग मा, ज$_{३}$. . . . निर्ऋतिं ;
९ का, उ इमं वीरमित्येका॥
१० का. अग्नि . . . प्रसृजस्य * वितेव * विलपंन्वपायति * * * * तपुनर्म . . . तन्मने ।
"...रिवास्य दहन्त एति ...।अन्यमस्मदिच्छतु कं चिदव्रतस्तपुर्वधाय * * *।" इति शौ. पाठो भूयोऽन्यः।
क-ग उ. . . . प्रशिति . . . मर्त्तो विलपंनयायति । * * रणाय * ;
घ मा. . (ऽ →) अस्तु * ॥ ज$_{३}$. . र्मशाय . . ॥ म. . अस्तु * ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२ नमो यमाय नमोऽस्तु मृत्यवे नमो राज्ञे वरुणाय त्विषीमते।
नमः क्षेत्रस्य पतये नमो दिवे नमः पृथिव्यै नम
ओषधीभ्यः ॥११॥

५.२२.२ अयं यो जनान् हरितान् कृणोत्युच्छोचयन्नग्निनेवाभिदुन्वन्।
अधा हि तक्मन्नरसो हि भूया अथान्वङ् अधराङ् वा
परेहि ॥१२॥

६.९८.१ इन्द्रो जयाति न परा जयाता अधिराजो राजसु राजयातै।
चर्कृत्य ईड्यः+ संस्य(<*शंस्य)श्चोपसद्यो नमस्यो
भवेह ॥१३॥

२ त्वमिन्द्राधिराजः* श्रवस्युस्त्वं भवाभिभूतिर्जनानाम् ।
त्वं दैवीर्विश इमा वि राजायुष्मत् क्षत्रमजरन्ते
अस्तु ॥१४॥

---

११ घ का. नमो . . .; क मा, म. * * . . अस्तु * ;
१२ का. * * जनां हरितां . . श्छोचयंरग्निमेवाभिध(→ तिधु)न्वम् * *
तक्मंजरसो * * धन्यान्वधरान् * . . . ; शौ. * * विश्वान् * . . .
अधा न्यङ्ङधराङ् * *॥
घ मा, ना, ज. अथान्वं . . ॥ मा. . अधरान्त्वा (ना . . त्वा) * ॥ $ज_3$.
. अधराङ्वा * ॥
१३ कख का. सा. अ.।
गघ का. चरकृङ्ङी (?) ड्य संसश्चो . . मुम्ब . चरकृड्डी(?). . ।
मा. चकृत्य इद्यः संस्योप . . . ॥
उ. * इद्यः . . . ; ज, म, ना. . . संस्यश्वोप . . .॥
द्र. १३गघ शौ. . . . वन्द्यश्चोपसद्यौ . . . इति पाठात् पै.
*शंस्यश्चोपसद्यो इति पाठः समीचीनः इति प्रतीयते।
१४ का. . . . राज स्रवस्रस्त्वंष्मत क्षत्र . . . . स्तु ।
द्र. का ख-घ 'भवा . . . यु' इति पतितम् ।
क उ. . . . धिराज . . .; $ज_3$. . . . श्रवस्तु . . .;
घ $ज_2$. – युष्म (+ त) त् . . . ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

३ प्राच्यां दिशि त्वमिन्द्राधि राजोदीच्यां वृत्रहन् दस्युहासि।
यत्र यन्ति *स्रोत्यास्तज्जितन्ते दक्षिणतो वृषभोसि
हव्यः ॥१५॥

॥ इत्येकोनविंशे तृचकाण्डे तृतीयोऽनुवाकः ॥

१९.१३

शौ. ६.९९.१ अभि त्वेन्द्र *वरिमतः पुरा त्वांहूरणेभ्यः ।
ह्वयाम्युग्रं चेत्तारं पुरुणामानमेकजम् ॥१॥

२ यो अद्य सेन्यो वधो जिघांसन्* न उदीरते ।
इन्द्रस्य तत्र बाहू समन्तं परि दध्महे ॥२॥

---

१५ का. प्राच्यान् * . . . धिरा न्ते * . . . z
द्र. का. खग 'जोदी . . . त' इति पतितम् ।
ख $ज_३$ – दीच्या . . . । खग उ. . . . वृत्रहं . . . । * * श्रोत्या . .;
ग मा. * * श्रोत्यास्तय्जितन्ते ; $ज_३$. . . . ज्मितं ते ;
कख, घ औ. पाठः अन्यः।
काण्डिकान्ते का. अनु ३z इत्येकोनविंशतिकाण्डे तृतीयोनुवाकस्समाप्तःzz म. ॥१२॥ऋ ५०॥इति त्र्यृचकाण्डे तृतीयोऽनुवाकः॥१२॥ ॥ मा. तृतीयोनुवाकः॥ ॥ ना. (१९.१२) (ऋ. १५) (इत्यृचकाण्डे.....)।
द्र. छन्दसि "तृच"इत्येव वार्तिक-भाष्यसंम्मतम्। पा. ६.१.३७, वा. ५द्र.।

१९.१३.१ क का. . वरमितष् . . ; उ. . . व(म. प)रिमितः ; ख उ. * त्वांह्व . .॥
गघ का. ह्वया . . . नकजाम् ; मा, ना. उह्वी याम्यु . . . ; $ज_२$. उह्वा (ह्या ?) याम्यु . . .॥ म. उह्वयाम्यु . . . ।
द्र. क वरिमतः = शौ.। का. वरमित इति वर्णविपर्ययः (metathesis), उ. वरिमित इत्युत्तरव्यञ्जने समानस्वरादेशः (रिम → रिमि)। पाठविक्रियायाः स्पष्टत्वात् शोधो निर्बाधः। ग उद्ह्वयाम्यु ग्रमित्यर्थवहोपि शौनकीयेन समानः का. पाठो गृहीतः। तेन छन्दः सुकरः।

२ का. * द्य दैव्यो * जिघाँसं * मुदीरते । . . . * * ध्महे ।
क मा. * * सैन्यो *; ज. * ऽद्य * * ;
ख उ. जिघांस * * । ग मा, $ज_३$, ना . . . वाहु ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

३ परि दध्म इन्द्रस्य बाहू समन्तं त्रातुस्त्रायतां नः ।
देव सवितः सोम राजन् सुमनसं मा कृणुतं स्वस्तये ॥३॥

१००.१ देवा अदुः सूर्यो अदाद् द्यौरदात् पृथिव्यदात् ।
सर्वाः सरस्वतीरदुः सचित्ता विषदूषणम् ॥४॥

२ यद् वो देवा उपजीका आसिञ्चन् धन्वन्युदकम् ।
तेन देवप्रसूता इदं दूषयता विषम् ॥५॥

३ असुराणामसि दुहिता देवानामसि स्वसा ।
दिवस्पृथिव्या जज्ञिषे सा चकर्थारसं विषम् ॥६॥

---

३ का. * दध्मानिन्द्रस्य . . . त्रातुं स्तायताह्नः * सवितुस् * * सोमनसं * * * ।

द्र. पत्रस्याधः का. "बाहूसमन्तंत्रातुंस्त्रायताह्नः; जीर्णार्थे"; <जीर्णार्धे, पत्रस्य जीर्णे भागे? द्र. २गघ - ६ इतस्ततः सस्वरा मन्त्राः।

क मा. . . . . वाहु समन्तं . . . । ना. * * इन्द्रवाहु;

ख ज$_३$. * त्रातुस्रातुस्त्रायतांन्नः । ज$_२$, मा. . . . यतान्नः ।

४ का. * दुस् * दाद्यौरदान् . . . सर्वा . . . रज्ञस् * * ।

क उ. . . . अदा ;

ख मा. द्यौरदा . . . । ज$_३$. द्वौरदात्पृथिर्व्यदात् ।

ग मा, ज$_३$. सर्वा . . . ;

५ का. * * * उषचीकासिञ्वं धन्वंनुदकं * . . . सूता । * * विषत् ।

ख ज$_३$. . . . धन्वंन्यु . . . । म. आसिञ्वं . . . ।

घ उ. * दूषय यद्विषं ॥

६ क ज$_३$. . . . दुहित्रा ; ग उ. . . . यज्ञि (ज्ञ मा) षे;

घ का. * जिगर्था . . । मा. . * चकर्ता . .॥ ज$_३$ षा . .।

मन्त्रान्ते ज$_२$ ॥ ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१४.१ अस्थिस्रंसं परुस्रंसमास्थितं हृदयामयम् ।
बलासं सर्वं निष्कृध्यङ्गेष्ठा यश्च पर्वसु ॥७॥

२ निर्बलासं बलासिनः क्षिणोमि पुष्करं यथा ।
छिनद्म्यस्य बन्धनं मूलमुर्वार्वो यथा ॥८॥

३ निर्बलासेतः प्र पत सुपर्णो वसतेरिव ।
अधेट इव हायनोऽप द्राह्यवीरहा ॥९॥

१०१.१ आ बृषायस्व* श्वसिहि* वर्धस्व प्रथयस्व च ।
यथाङ्गं वर्धतां ते शेपस्तेन योषितमुज्जहि ॥१०॥

---

७ का. * परिस्रंस . . दं . . . बला * निष्कृड्यंगेष्ठा . . *।
कख मा. अस्थिस्तंसं परुस्तंस . . . ।
क ज$_{३}$. . स्रसं . . . ; म. अस्थिश्रंसं . . .; ज$_{२}$ म. . परुश्रंस-;
गघ मा, ज. . . . ध्यङ्गेष्वा . . . ॥
८ का. . . . . सिन कृणोमि * * छिन्नाद्यस्य * मूलमुल्वार्वो * ।
क ज$_{३}$. निवलासं * ;
घ मा, ना. मूलमूर्वार्वो * ॥ ज$_{३}$. मुलमुर्वार्वो * ॥ ज$_{२}$, म. मुलमूर्वार्वो (र्वौ ला.) * ॥ घ शौ . . . मुष्करं(सा. पुष्करं)। . . . मुर्वार्वा इव॥
९ का. . . . . सेट प्रपतस् . . . रिव z अध z इवाहनोप द्राह्यवैरह;
क ज$_{२}$, म. निर्वलाशे (← से ज$_{२}$) तः . . ; मा, ज$_{३}$. . * पतः ;
गघ मा. अधेटे * * * द्राह्ववीरुहाः । ग ज$_{३}$. . . . ईव * ;
द्र. ज$_{२}$, मा. म. ऽ नास्ति ।
१० का. मा वृषायस्य स्वसीधस्यप्रथयस्य * . . . मजहि ।
मा. आः . . . । . . . वर्धता त्रे . . . मज्महि ॥
ख ज$_{३}$. - वर्धयस्व प्रथयस्य * । ज$_{२}$. प्रथयस्व → स्य ;
द्र उ. सर्वत्र 'वृषायस्य,' 'स्वसिहि,' 'प्रथयस्य' (स्व ला.) ।
घ ज$_{३}$. * योक्षित्रमज्महि ॥ म. . मञ्झहि (= ला.)॥ शौ. . मिञ्झहि॥ पै पाठोपि युज्येत।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२ येना कृशं मेदयन्ति येन हिन्वन्त्यातुरम् ।
तेनास्य ब्रह्मणस्पते धनुरिवा तानया पसः ॥११॥

३ आहं तनोमि ते पसो अधि ज्यामिव धन्वनि ।
३४.४.७ क्रमस्व रिश्य इव रोहितमनवग्लायता त्वम् ॥१२॥

२७.१ देवाः कपोत इषितो यदिच्छन्[1] दूतो निर्ऋत्या इदमाजगाम।
ऋ. १०.१६५.१ तस्मा अर्चाम कृणवाम निष्कृतिं शन्नो अस्तु द्विपदे शं चतुष्पदे ॥१३॥

२ शिवः कपोत इषितो नो अस्त्वनागा देवाः शकुनो गृहे नः।
ऋ २ अग्निर्हि विप्रो जुषतां हविर्नः परि हेतिः पक्षिणी नो वृणक्तु ॥१४॥

---

११ कख का. * कृषि मेदयन्ते * हिन्वंभ्यात्वरां ;
ज$_3$. * दृश्यं * चयनिहिन्वंन्त्यात्वरं । . . स्यतेप्र . . तनया . . ।
ख मा. * हिन्वंन्त्यात्वरं । ज$_2$ * हिन्वंत्यात्वरं ।
१२ कख का. अहं * * * धि . . . । क्रमस्यरश्वैव . . ग्लायदा * ।
क उ. . . . पशो; ग ज$_3$. * रिश्व * . . . ;
घ मा. . . ग्रा → ग्लायता * ॥ ज$_3$. . . . ग्रायता * ॥
ज$_2$ . . . . ग्रायतां * ॥ म ग्लायतां * ॥
गघ शौ. क्रमर्स्वर्श इव . . . सदां; सा., कण्ठपाठः--
क्रमस्व ऋष०इव रोहितमनु वल्गूयता . . .; गि. क्रमं। स्वर्ष०इव। . . .; पै <ऋश्य इव। अपि तु द्र. रिश्यपदीं शौ.१.१८.४, पै. २०.१९.७, सा . , कण्ठपाठः - ऋश्यपदीं।
१३ क-ग का. देवष् * * यदिश्छंद्रतो . . .। तस्म * निष्कृतिं (→ष्कृतं);
घ का. 'शं' नास्ति ।
क मा. * * ईशितोयदित्सं ; ख मा, ज$_3$. * निऋत्या . . .।
गघ मा. * र्चाम . . . सं * ॥
ज. . . शनो * . . . ॥ द्र. का. १३-१४ख मन्त्राः अङ्कितस्वराः।
१४ का. . . . नाशा . . . गृहेषु (= ऋ.!)। . . . हविन्नः . . . वो *;
कख ज$_3$. . . नो स्त्वानागा * . . . । ऋ. . गृहेर्षु । शौ. . गृहं नं। ग मा, ज. अग्निरिहि *;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

३ ऋ ३ हेतिः पक्षिणी न दभात्यस्मानाष्ट्री पदं कृणुते अग्निधाने।
शन्नो गोभ्य उत पुरुषेभ्यो मा नो देवा इह हिंसीत्
कपोतः ॥१५॥

२८.१ इषं मदन्तः परि गां नयामः संयोपयन्तो दुरिता पदानि।
ऋ ५ ऋचा कपोतं नुदत प्रणोदं हित्वा न ऊर्जं प्र पतात्
पतिष्ठः ॥१६॥

× नुदे त्वा प्र णुदे त्वा कपोत रक्षसा सह ।
यतो न पुनरायसि तत्र त्वा गममयामसि ॥१७॥

१९.१४

शौ.६.१०२.१ यथायं वाहो अश्विना समैति सं च वर्त्तते ।
एवा मामभि ते मनः समैतु सं च वर्तताम् ॥१॥

२ आहं खिदामि ते मनो राजाश्वः+ +पृष्ट्यामिव ।
रेष्मच्छिन्नं यथा तृणं मयि ते वेष्टतां मनः ॥२॥

---

१५ का. . . . . दभात्वस्मादा(→ न्ना)ष्ट्री * कृणुषे *। * भ्य * पारुषेभ्यो
* देवाहिंसीत् *;
मा. हेति पः क्षिणी * दभायत्यस्मानाष्टी . . .। शंनो . . . हिशित् *॥
ग $ज_३$. . . . गाभ्य * * ;
१६ का. . . . गान्नयामिशं . . . रुचा * नुदत्व प्रमोदं * मूर्जं * * * ;
क $ज_२$. . . . नयाम (+ न): ;
ग मा, $ज_२$. * * नुदतः *; घ उ. . . . पथिष्ठः ॥
गघ $ज_३$. . . . प्रमोदं * * उर्ज ॥ * पता पथिष्ठः ॥ शौ. ख, घ
संलोभर्यन्तो * *।, ... पदात् पथिष्ठः ॥
१७ का. . . . मसि z१z
१९.१४.१ का. सा. अ.। द्र. बाहो इति का, क्वचित् शौ.।
ख मा. समेत . . .। $ज_३$. समेति . . .। घ मा. * संवर्त्तते।
२ का. अहं माकिखिदामि * * राजास्वः पृष्ट्यामयः । रेश्मश्छिनंन्नं * *
* * वेप्सितां * ;
ख उ. राजाश्व (शृ-$ज_३$) प्रष्टियामिव ।
ग मा, ज. रेष्मछिन्नं * * ;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

३ आञ्जनस्य मधुघस्य कुष्ठस्य नलदस्य च ।
तुरो भगस्य हस्ताभ्यामनुरोधनमा भरे ॥३॥

६०.१ अयमा यात्यर्यमा पुरस्ताद्विषतस्तुकः ।
स +इच्छादग्रुवै पतिमथो जायामजानये ॥४॥

२ +अश्रमदियमर्यमन्नन्यासां समनं यती ।
अङ्गोन्वस्या अर्यमन्नन्याः समनमायति+ (<-सि*?)॥५॥

---

३ क का. * . . गस्य ; शौ. * मदुघंस्य; ख उ. * नळदस्य * ।
घ का. * – मनिरोयनमा * ।
४ क-ग का. इमा . . तस्तुंगः * वैश्छायदग्रुवी . . ; ख शौ. . द्विषितस्तुपः। अयं ग्राह्यः। $ज_3$ . . यात्मर्य . . । भस्तुकः ॥ . . . माथो . . . ॥
५ का. . . अश्लपर्यमर्यमहंन्यन्यासं शमनं *। मङ्गोन्यस्यार्य मन्यंन्यश्चमनमायती ।
क उ. अश्रमदीय . . . ; ख का, मा, $ज_3$, ना, ला . . . शमनं(सायण)*।
गघ मा. * न्यस्या अर्यमान्यन्या . . .॥ $ज_2$. म ... (ज. न्व →)न्नस्या ...।
घ उ. . . . समनमा इति ॥ द्र. पाठः संशयितः। ख-घ सा. शमनम्। समंनं=विवाहसभा (Bergaigne; द्र. Lanman 1905 : 326)। घ का. च(<श?)मनमिति विहाय सर्वत्र समनमिति पाठः। 'शमनान्वयामसि' शमनकर्मकः अनु-इधातुः पै.६.३.९ मन्त्रे पठयते, अत्रापि घ-पादे आ-इ धातुरनुमातुं शक्यमिति किञ्चित् संशयपदम्। पै. ६.३.९ मन्त्रपाठः असंशयितः स्याच्चेत् तर्हीह शमनमिति गृह्येत। न कश्चिदत्र निर्धारणोपायः। शौ. अङ्गो न्वर्यमन्नस्या . . .। उ. 'आ इति' इति आयति इत्यस्यैव विकारः। आथर्वणसम्प्रदायेन तस्यैवेष्टत्वात् आयति इति रक्षितः। अन्वयानुरोधात् 'अन्या' इति ह्विट्नीकृतः शोधः! पाठेषु ऊष्मान्तत्वं तु सार्वत्रिकम्। व्यत्ययेन एकवचनमिति सायणः। उभयमेव निष्प्रयोजनम्। अन्यत्र सि <> ति इति विपर्ययदर्शनात् (१८.२१.४ख का, उ पश्यति <*पश्यसि, १६.८९.५ घ उ. पारयासि <पारयाति; भट्टाचार्य १९९७, भूमिकाः xlviii अपि द्र.) *आयसि इति मूलपाठः अनुमेयः। अन्याः इत्यत्र प्रयोज्यकर्तुः णौ कर्मणि २या, तस्य च अर्यमन् (त्वम्) इति कर्त्रा अन्वयः। सायणेन अङ्ग उ अनु इत्यर्थः कृतः। पादादौ सम्बुद्ध्यन्तम् अङ्ग इति पदमन्यत्रालब्धमिति अङ्गा उ अनु इति अन्वयश्चिन्त्यः। ग्रिफ़िथ्स् २००९ : ४७ अपि द्र.।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

३ धाता दाधार पृथिवीं धाता द्यामुत सूर्यम् ।
धातास्या अग्रुवै पतिं दधातु प्रतिकाम्यम् ॥६॥

६१.१ मह्यमापो मधुमदेरयन्त मह्यं सूर्यो *अभरज्ज्योतिषा कम्।
मह्यं देवा उत विश्वे तपोजा मह्यं देवः सविता व्यचो
धात् ॥७॥

द्र. ३कख अहं दाधार पृथिवीमुत द्यामहं सिन्धूनजनं सप्त साकम्।
२ गघ अहं सत्यमनृतं यद् वदाम्यहं वाचं परि
सर्वामिषिञ्च ॥८॥

द्र २कख अहं विव्यज्मि (<विव्यच्मि) पृथिवीमुत द्यामहमृतूनसृजे+
सप्त साकम्।
३गघ अहं वाचं परि सर्वामभूवं यो अग्नीषोमावजुषे
+सखायौ ॥९॥

---

६ का. सा. अ.।
क मा. . . . पृथिवी ; ख ज$_{३}$. * दा . . . * ॥
७ ख-घ का. * * भरज्योतिषागम् मह्यन् * * * समो(→ मनो)ता * * * व्यचोधा ।
क मा, ज, ना. . . . मधुमते . . . (-ररान्त-ज$_{३}$); म. . . . देरयंत ।
ख उ. * * अभर (रु ज$_{३}$) ज्यो . . . । मा, ला. . . . योतिषा *। शौ. . . देरयन्तां; पै. लङि आडभावः (inj)।
८ ख का. . सिन्धून्सृजे * * । * तस . . वादाम्यहं * पतिस्सर्वाभि . . .। द्र. का. सस्वरः पाठः
क मा. मह्यं * . . . ; ख उ. . . . सिन्धुन . . . * *। ज$_{३}$. . . . न्धुनिजनन् * * ।
घ मा. . . . वाच * . . . ॥ ज$_{२}$. * * सर्वामि → भि . . . ॥ शौ. . . दैवीं परि वाचं विशश्च। पै. . . वाचं परि सर्वाम् इषिञ्च?
९ का. * विनेज्मि . . . महमृतून्सृजे ससप्त * . . . सर्वां बभूवं * ग्निषोमाविदुषे सखायुः;
कख उ. . . . . . महं मृत्युनसृ (शृ ज$_{३}$) . . .। शौ. * विवेच
गघ मा, ज. . . . र्वामभूवन् (वं ज$_{२}$) * ऽग्नि . . . सखायै (ज$_{३}$. सुखाये) ॥ ॥ म. . . . सखाये ॥ ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

५९.१ अनडुद्भ्यो नः प्रथमं धेनुभ्यस्त्वमरुन्धति ।
अधेनवे वयसे शर्म यच्छ चतुष्पदे ॥१०॥

२ शर्म यच्छात्योषधिः सह देवैररुन्धती ।
करत् पयस्वन्तं गोष्ठमयक्ष्मां उत पूरुषां (<षान्) ॥११॥

३ विश्वरूपां सुभगामच्छावदामि जीवलाम् ।
सा नो रुद्रस्यास्तां हेतिं दूरं नयतु गोभ्यः ॥१२॥

९३.१ यमो मृत्युरघमारो निर्ऋथो भवः शर्वोऽस्ता शिखण्डी ।
देवजनाः सेनामुत्तस्थिवांसस्ते अस्माकं परि वृञ्जन्तु
वीरान् ॥१३॥

---

१० का. अनळूद्भ्योन्नष् * . . र्भ्यवमरु . . । मधेनवयवेशे * यश्छद *।
क मा. अनुड्भ्यो . . .; ज, ला. अनुडुद्भ्यो . . .;
ख उ. . . भ्यस्तम . . . ।
ग मा. अधेनदे * ; ज$_3$. * वयस्ये;
११ का. शम यश्छत्वो (= शौ.). . . देवीररु . . । * . . गोष्ठमुत यक्ष्मामुत पौरुषाम्। मा. * . . . धी . . . न्धति । . . . यक्ष्मं * *॥
क ज$_3$. . दधिः; ख ज$_2$. . न्धति → ती । ज$_3$. . न्धति ।
घ ज$_2$. . . . पुरुषां । द्र. शौ. सह देवीररुन्धती। सा., ह्विट्नी. सहदेवी। सर्वत्र विसर्गान्तत्वात्तदसाम्प्रदायिकम्, अपि तु ओषध्या नामेति युज्यते।
१२ क मा, ज$_3$. . . रुपां . . . ;
गघ ज$_3$. * * . . . हेति * नयन्तु * ॥
घ मा. . . . गोभ्य ॥
१३ का. इमो . . . निर्ऋतो भव शर्वस्त्वा * । . . जना स्येनामुत्तस्थिवाँस स्तेस्मा . . वृञ्जन्ति वीराः;
ख मा, ज$_3$, म. ऽ नास्ति । ग म. * . . स्थिवान्तसस्ते . .॥
घ मा. * स्माकं * वृणक्तु * ॥ ज$_3$. ऽस्माकं * न्वञ्जन्तु * ॥
ज$_2$. ऽ → अस्माकं * * * ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२ मनसा होमैर्हरसा घृतेन शर्वायास्त्र* उत* राज्ञे भवाय।
नमस्येभ्यो नम एभ्यः कृणोम्यन्यत्रास्मदघविषा
नयन्तु ॥१४॥

३ त्रायध्वं नो अघविषाभ्यो वधादग्नीषोमा मरुतः पूतदक्षाः।
विश्वे देवा मरुतो वैश्वदेवा वातापर्जन्ययोः सुमतौ
स्याम ॥१५॥

१९.१५

शौ. ७.५२.२ सं जानतां मनसा सं चिकित्ता(<त्वा) मा युत्सत*
मन्युना दैव्येन।
मा घोष उत्थाद् बहुले विनिर्हते मेषुः
पत्तदिन्द्रस्याहन्यागते ॥१॥

---

१४ का. . ईरमा . . स्त्वीदराजे भावाय । . . स्तेभ्यो * येभ्यष् . . दघ हविषा * । ख उ. शर्वायास्त उद * * । मा. शर्व्वायास्त उदराः ज्ञे *।
ख ज$_2$. शर्द्धया . . . * ।
१५ का. त्रायध्वन्नो अघहविषभ्यो . . दक्षा। . . . मरुता . . . पर्जन्येख्वौ * * zzz२z
ज$_3$ . . . ध्वन्नोऽघ (ध्वनोघ-ना.) . . . पर्जयोः सुमतो * ॥ ॥१४॥॥
ख मा. . . . दग्निसोमा * * । शौ. * वरुणः * ।
१९.१५.१ का. सञ् * * सं जिगित्रा स्त यश्छतु * * । * * युक्ता * . . . मेषप्विवति रिन्द्रस्याह्ना . . ॥
कख मा. स * . . . * युछ (अन्यत्र - युच्छत) * * । शौ. * जानामहै * * चिकित्वा * युष्महि (युत्स्महि, युछ्महि) मनसा दैव्येन घोषा उर्त्थुर्बहुले . . .॥ पै. ख युत्सत। नार्टेन् १९६४ : २१४, २१५ अपि द्र.।
क ऋ १०.३०.६ग * जानते * * चिकित्रे;
ग उ. . . . * (मा. वहुने) विनृहते; ज$_3$. . वहुळे विदृहते;
घ मा, ज. . . . सत्तदि . . . ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

३.८.५,६.९४.१ सं वो मनांसि सं व्रता समाकूतीर्नयामसि ।
इमे ये विव्रता स्थ तान् वः सं ज्ञपयामसि ॥२॥

७४.२ संज्ञपनं वो मनसो अथो संज्ञपनं हृदः।
अथो भगस्य +यच्छ्रान्तं तेन सं ज्ञपयाति वः ॥३॥

१ सं वः *पृच्यन्तां तन्वः सं मनांसि समु त्वचः ।
सं वो ब्रह्मणस्पतिः सोमः सं ज्ञपयाति वः ॥४॥

७.५२.१ संज्ञानं नः स्वेभ्यः संज्ञानमरणेभ्यः ।
संज्ञानमश्विना युवमिहास्मासु नि +यच्छतम् ॥५॥

---

२ का. सँ * . . . न्नयामसि। इमं * विह्वतास्तान्नस् * ज्ञयामसि ।
क ज$_{२}$. * * * संव्रता → (सव्रतां); म. सम्वो * सव्रता;
ख मा, ना. . . . कूतिर्न . . . । ज$_{३}$. . . . जूतीनि . . . ;
गघ मा. इमौ ५ खगयोर्मध्ये एवं पठितौ - * * विद्रस्थ अस्वसे * ॥
घ ज, म. तां * * * ॥ शौ. . . र्नमामसि अमी * * स्थन् . . . र्नमयामसि।
३ का. . . पदं * * थो संज्ञपदं * * * यश्छान्तं * * * माम् । शौ. . .
. संज्ञपयामि * ॥
४ ख-घ का. * * प्रच्यन्तां * स मनाँसि सम त्वच । * वां * सोम * स्पर्शयाद्व
माम् ; शौ. भगः सं वौ अजीगमत्। पै. < * * गमयाति * ?
क मा. * * प्रभूतां * ; ज$_{३}$. * * प्रच्यन्तां * ; ज$_{२}$. * * प्रच्यं → च्यतां
* ; म. सम्वः प्रच्यंतां तनवः; ग म. सम्वो . . . ;
घ मा. * * . . यात * ॥
५ का. * न स्येभ्यस् . . सरणेभ्यः . . . स्मासु * यश्छताम् ;
मा. * न स्वेभ्यो सज्ञा . . . । . . . मस्विना . . . ॥
कख ज$_{३}$. . नन्नः * सज्ञा . . . । ख ज$_{२}$ सज्ञा . . .। घ ज$_{३}$. . * छतं ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

६.७४.३ यथादित्या वसुभिः संबभूवुर्मरुद्भिरुग्रा अहृणीयमानाः।
एवा त्रिणामन्नहृणीयमान इमं जनं संमनसं कृणु
त्वम् ॥६॥

७५.१ निरमुन्नुद ओकसः सपत्नो यः पृतन्यति⁺ ।
७-९ तै. ब्रा. ३.३.११.३-४ निर्बाध्येन हविषेन्द्र एनं पराशरीत् ॥७॥

३क-ग,च इहि तिस्रः परावत इहि पञ्च जनाँ अति ।
इहि सप्ताति रोचना यावत् सूर्यो असद् दिवि ॥८॥

२ परमां त्वा परावतमिन्द्रो देवो अजीगमत् ।
३घङ यथा न पुनरायसि शश्वतीभ्यः समाभ्यः ॥९॥

---

६ का. . वसवस्सम्बभूवु . . . अह्णिणीयमाना । यवा . . . मानमिमं जना * * * ;
कख $ज_३$. सम्वुभूवुर्मरुभि . . . । ख म. - र्मद्भिरु . . . ।
ग उ. * त्रिनाम . . . ;
गघ मा. . . . मन्मह्व . . . समनसं * * ॥
घ ज. * * सम्म . . . ॥
७ का. . . मन्ददोकंशत् * * पृतङ्कृधि । . . . शरी।
कख मा. निरमन्युद ओकलाः . . . प्रतन्वति → त ।
म. . . . ओकस (= ला.) . . . प्रतन्वति (= ना, ला.);
ज. . . . प्रतन्यति . . . ;
ग $ज_३$. निर्वाध्वेन . . . ;
८ खग का. . . . जनां अनु इह चत्वातु * ;
क मा. इह . . . ;
९ क-ग का. परमा * . . . . * अचीक्लिपत् । यद्यो (→ द्वो) * . . . ;
ख मा. . . . * अवीगमत् । शौ. * नुदतु वृत्रहा। तै. ब्रा * नयतु वृत्रहा।
घ उ. सश्वतीभ्यः * ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

पै.५.२३.४(२.२६.४) प्रतीचीनफलो हि त्वमपामार्ग बभूविथ ।
शौ.७.६५.१ सर्वान् मच्छपथाँ अधि वरोयो यावया त्वम् ॥१०॥

पै. ५.२३.५ यच्च भ्रातृव्यः शपति यच्च जामिः शपाति नः ।
शौ. २.७.२ ब्रह्मा *यन्मन्युतः शपात् सर्वं [+]तन्नो अधस्पदम् ॥११॥

शौ. २.७.१ अघद्विष्टा[+] देवजूता वीरु[+]च्छपथयावनी ।
उद्रा* *मलमिवावानैक् [+]सर्वान्मच्छपथाँ अधि ॥१२॥

६.७६.१ यदेनं परिषीदन्ति समादधति चक्षसे ।
संप्रेद्धो अग्निर्जिह्वाभिरुदेति हृदयादधि ॥१३॥

२ अग्नेः सान्तपनस्याऽहमायुषे पदमा रभे ।
अद्धातिर्यस्य पश्यति धूममुद्य[+]न्तमास्यतः ॥१४॥

१०-११ का. . . . फल इत्यष्टर्चिक्यू ।
उ. प्रतीचीनफल इत्याष्टर्चिक्यौ (ष्टार्चिकौ मा. ष्टर्चिक्यौ ज.)

१२ का. . . द्विष्टो . . . उध्नाबल . . . वानैस्सर्वी अश्छपथाँ वधि ।

क मा, म. अघद्यूष्टा . . ; $ज_3$. अघदुष्टा * ; $ज_2$. अघद्रू → ? ष्टा *;
ना. अघद्युष्टा . . .; कख मा. . . . देवजुता विरुछप . . . ।

ग उ. उह्वा वळ . . . ; द्र. उत्कलीयलिपौ ह-द-कारयोः सादृश्यमस्ति।
शौ. * देवजाता * छपथयोपनी। आपो . . . प्राणैक्षीत् . . . ॥ आप.
श्रौ. ६.२०.२ अथर्व्युष्टा * वीडु छपथजम्भनीः। आपो . . .
प्राणिजन्नस्मतु शपथाँ अधि ॥

१३ का. येनेदं . . . सम्प्रयद्धौग्नि . . . भिर्हृदयेधृद आदधि ।

क मा. . . . दत्त ; $ज_3$. यदेन . . . न्ती ;

ख उ. * चक्षुषे । ग मा. * . . . जिह्वा . . . ;

१४ का. अग्ने . . . । धातुर्यस्य पश्यतममद्यन्तश्श्रितः ;

गघ मा. अर्द्धाति . . . मुहंत . . . । $ज_2$, म. . . . मुद्यन्त . . . ॥
$ज_3$. अर्द्धात्रि . . . पष्यति धूमसद्यंतम्नस्यतः ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

३ योे अस्य समिधं वेद क्षत्रियेण समाहिताम् ।
+नाभिह्वारे पदं नि दधाति स मृत्यवे ॥१५॥

४ नैनं घ्नन्ति पर्यायिणो न सन्नाँ अव +गच्छति ।
[कख]पै.८.३.१२[कख] अग्नेर्यः क्षत्रियो विद्वान् नाम गृह्णात्यायुषे ॥१६॥

१९.१६

शौ. ६.७७.१ *अस्थाद् द्यौरस्थात् पृथिव्यस्थाद् विश्वमिदं जगत् ।
तिष्ठन्ति पर्वता इमे स्थामन्नश्वा अरंसत ॥१॥

२ य उदानड् व्यायने य उदानट् परायणे ।
आवर्त्तनं निवर्तनं यो गोपा अपि तं हुवे ॥२॥

---

१५ का. * स्य * * * . . हिताः माविह्वारे * * दधातु * * ।
कख मा. * स्य * * क्षयेण समाहतां ।
ज$_{३}$. * ऽस्य * * वक्षेत्र्येण * ।
ग उ. नाभिद्वारे * * ;
घ म. 'स' इति पतितः ।
१६ का. नैनोघ्नन्तु पर्यायिणो * सुन्वाँ इव . . . विश्वा * . . . z अनु ३zz
क मा. . घ्नन्त पर्यायणो ; उ. . पर्याइणो ; ख उ. . सनाङ् * . . . ।
ग ज$_{३}$. . . मन्त्रियो * ;
१ का. अस्था . . . स्तात् . . . ति × × × × (< छन्तुपता?) इमे स्तामन्नश्वारंसत।
मा. अस्था (= उ.) . . स्य पृ . . . स्था * जगत । * * ईमे . . . सत् (= ना.)॥
ज$_{३}$. . . . द्यौचस्था . . . जगत । . . . सत् ॥
गघ शौ. आस्थाने पर्वता अस्थु स्थाम्न्यश्वाँ अतिष्ठितम्।
२ कख का. यदानड्वेनेयदानट्प . . . ।
क मा, ना. * . . . ड्वायने; ज्र. * . . . ड्य(← ड्या ज$_{२}$) यने;
ख मा, ज$_{३}$, म, ना. . . नड्प . . . ।
घ ज$_{३}$. . . . हवे ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× आवृतो न्यावृतोऽभ्यावर्तनमायनम् ।
अग्नेश्चतस्र आवृतस्ताभिष्ट्वा तर्पयामसि ॥३॥

शौ.६.७७.३$^{क-ग}$ जातवेदो नि वर्तय शतं ते सन्त्वावृतः सहस्रं त उपावृतः।
× ताभिरेनं नि वर्तय ॥४॥

शौ.१.२०.१ अदारसृद्$^{+}$ भवतु देव सोमायमस्मिन् यज्ञे मरुतो मृडता नः।
मा नो विददभिभा मो अशस्तिर्मा नः प्रापत् दुच्छुना$^{+}$
द्वेष्या या ॥५॥

२ यो अद्य दैव्यो वधो जिघांसन्* न उपायति ।
कख तु. पै१९.१३.२^{कख} युवन्तं मित्रावरुणावस्मद् यावयतं परि ॥६॥

---

३ का. . . . द्यावर्तन . . . अग्नेश्चतस्रावृ . . . तर्पयमसि ।
क ज$_{२}$. * ऽन्या . . . ;
ख मा. . . . र्त्तनंमा . . . । म. ऽ नास्ति
कख ज$_{३}$. आदृतो(ज$_{२}$.ऽ)न्यादृतो ऽभ्यावर्त्ता . . .।
ग उ. अग्निश्च . . . ।
४ का. . . . सन्त्ववृतस्सहस्रञ्च * तां(भिरे ?)नं * * ।
ख म. शतन्ते संत्वावृतः । ज$_{२}$. शतन्ते . . . ।
ग मा, ज$_{३}$, म. सहस्रन्तु * ।
घ मा. अभिवेनं * * ॥ ॥ ज$_{३}$. अभिरेनं * * ॥
शौ. १६+१६; घ ताभिर्नः पुनरा कृधि ॥
५ का. अदारसुर्भवतु . . . मरुतां * * सा . . सो (→मो) यशस्तिर्दा
* . . ।
क ज$_{३}$. अदारसृग् * ; म. अदारशृक् * ; मा,.ज$_{२}$. अदारशृग् * ॥
द्र. का. पाठे - द् > -र्; तदस्मत्कृतशोधे प्रमाणम्।
ख-घ मा. - यस्मिन् . . . । . . . प्राप्तदुत्सना देष्या * ॥
ज$_{३}$. - यस्यस्मिन् . . . । . . . स्तिमा * प्राप दुत्सुना द्द्वेष्वा * ॥
म. - यमस्मिं . . . ॥ . . * दु (त्स→) त्सुना * * ॥
घ ज$_{२}$. प्रापदुत्सुना * * ॥
६ का. * द्य सैन्यो . . . घांसंनमुपायती । . . . यावयन्तं *।
द्र. का. क = १९.१३.२^{क} ; तत्रायं पादः पठितः ।
क मा, ज$_{३}$. * ऽद्य . . . ; ख उ. जिघांस * * ।
गघ ज$_{३}$. . . . स्मद्धावयतं * । कख शौ. * * सेन्यौ * ऽघायूनामुदीरतें।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

३ इतश्चामुतश्चाघं वरुण यावय ।
वि +महच्छर्म +यच्छ वरीयो यावया वधम् ॥७॥

शौ.२०.१२५.१ अपेन्द्र प्राचो मघवन्नमित्रानपापाचो+ अभिभूते नुदस्व।
ऋ.१०.१३१.१ अपोदीचो अप शूराधराच उरौ यथा तव शर्मन्
मदेम ॥८॥

शौ. ६.७८.१ तेन भूतस्य हविषा पुनरा प्यायतामयम्।
जायां यामस्मा अविदं सा रसेनाभि वर्धताम् ॥९॥

२ अभि वर्धतां प्रजयाभि+ राष्ट्रेण वर्धताम् ।
ईषा सहस्रवीर्याविमौ स्तामनुपक्षितौ+ ॥१०॥

३ त्वष्टा जायामजनयत्* त्वष्टास्यै त्वां पतिं दधौ।
त्वष्टा सहस्रमायूंषि दीर्घमायुष्कृणोतु मा ॥११॥

---

७ का. . . . श्चाघन् * यावयः * महश्शर्म * वरियो * * ;
क मा. इतस्ता . . . . ;
खग म. . . * वार (→जाव $ज_2$) या। * महत्शर्म यछ ;
घ उ. वरियो (वरिमा-मा) * * । द्र. मा अधः 'योया' इति शोधः। शौ. वरीयो ।
८ का. . . . मित्रान्पापाचो * * । . . . ऊरौ यथा। * * * ।
ख उ. . . . नपावाचो . . । ग $ज_3$. . . . चोपसुरा धच . . . ॥
मा. ८, ९, १०क मन्त्राः पतिताः । ख शौ. ऋ- नपापाचो . . .।
९ ग का. * याममस्माविदं ; $ज_3$. . . . मयः । * जामस्मा * . . . ॥ ग शौ. * * आर्वाक्षुस्;
१० का. * * प्रजायाभि राष्ट्रेनर्धताम् एषा . . . विसौस्त्वावनपक्षिपौ;
घ मा. - विम्वौस्तमनु . . . ॥ उ. . . . मनुवक्षितौ ॥
कख उ. * * प्रजया अभि. . । शौ. पर्यसाभि;
११ क उ, का. * . . . नय;
घ का. . . . माम् । ओं दीर्घमायुष्कृणोत्व माम् z
कख मा. * याया . . नय . . त्वा * * । $ज_3$. . . नयत्वष्टास्ये . . ।
ख म. . . . पति * । शौ. * त्वां पतिम्। ग मा, $ज_3$. * . . । युंषि;
मन्त्रान्ते उ. ॥ ० ॥ श्री ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

शौ.६.८०.१ अन्तरिक्षेण पतति विश्वा भूतावचाकशत्।
शुनो दिव्यस्यैतन् महस्तस्मा एतेन हविषा
जुहोमि ॥१२॥

३ अप्सु ते जन्म दिवि ते सधस्थं समुद्र आत्मा महिमा ते
पृथिव्याम् ।
शुनो दिव्यस्यैतन् महस्तस्मा एतेन हविषा जुहोमि ॥१३॥

२ ये त्रयः कालकाञ्जा दिवि देवा इव श्रिताः।
तान् सर्वानह्व ऊतयेऽस्मा अरिष्टतातये ॥१४॥

× यः पुरुषं हूर्च्छयसि श्वा दिव्यो अवीरहा ।
तं त्वाहं ब्रह्मणा नुदे पुरुषं मा परा वधीः ॥१५॥

---

१२ का. ओँ अन्त . . . * स्वर्भूता व्यचाचलत् । सनो . . . स्यैदं . . . ;
जₓ₃. क पादः नष्टः । ख श्वा . . . कुशत् ॥
गघ म. * दिव्यस्यैतं (← तन् ज₂) . . . ॥ मा. . . जुह्वमि ॥
शौ. . . तेना ते हविषा विधेम ॥
१३ का. * * * निवि * * समुद्रात्सा * * * सनो दिव्यस्येदं . . . * *
जुहोमि अप्सु ते जन्म निवि ते सधस्थं समुद्रात्सा महिमा ते पृथिव्याम्
सनो दिव्यसेदं महस्तस्मा एतेन हविषा जुहोमि ।
कं ज₃. * * * * * सधस्थ ;
ख मा. * * * पृथिव्या । ज. समुद्रं (ज₃.→दं) . . . । शौ. समुद्रे अन्तर्
. . .।
ग ज₃. * . . . सैतन्म . . . ; म. * दिव्यस्यैतं (तन् ज₂)
घ मा. . . . जो → जुहोमि ॥
१४ क-ग का. य त्रयक् . . दिविवात् दिवि श्रुता तानि . . महूतये ;
क-ग मा. क्षे * काळकाञ्ज्या . . . । * . . . नह्वा उतये ;
द्र मा,म. ऽ नास्ति । कख ज₃. नष्टौ । ख म. * * * श्रीताः ।
गघ ज₃. * . . . नज्ञ * * रिष्टतातये ॥
१५ का. * * हविरिश्छमि * * अवीरद्ततस्याहं * ददे * * * * ;
क मा, ज₃. * * हृछ्यसि ; ख उ. * दिव्यै * ।
हूर्च्छयसि = अनार्जवेन वा विपरीतं वा गमयसि। द्र. काठ. २५.५।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× यः पिशङ्गो अयोदंष्ट्रः श्वा दिव्यः परिप्लवः ।
तस्याहं नाम जग्रभास्मा अरिष्टतातये अयं नो
जीवतादिति ॥१६॥

शौ. ६.७९.१ अयं नो नभसस्पतिः संस्फानो अभि रक्षतु ।
असमार्तिं गृहेषु नः ॥१७॥

२ त्वं नो नभसस्पतिरूर्जं गृहेषु धारय ।
आ पुष्टमेत्वा वसु ॥१८॥

३ देव संस्फान[+] सहस्रापोषस्येशिषे* ।
तस्य नो धेहि तस्य ते भक्षीमहि
तस्य ते भक्तिवांसो भूयास्म स्वाहा ॥१९॥

॥ इति तृचकाण्डे चतुर्थोऽनुवाकः ॥

---

१६ का. * * योदंष्टा . . * वरातास्मा अरिष्ट × × ×। अयन्नो . . ।
ख-घ मा. * दिव्य * । . . . ॥ ॥ ख उ. स्वा . . . । गघ ज$_{३}$. नष्टौ।
१७ का. * * नभस्मति * अभि × × × षु * ;
ज$_{३}$. * * नभसम्पतिः * ऽभि * । अस्यमार्तिं * * ॥
ख मा. . . . संस्यानो * * ।
१८ का. तं . . . । * पुष्ट × × ×;
कख मा. * * र्नर्भसस्पतिउर्जं * * । ज$_{३}$. * * नभसस्पति उर्जं * धारयः
। म. * * नभसस्पति (+उ) र्जं * * ।
१९ का. ॅ व संस्फानस्सहस्रपोशिषे । * * धिहि * * * × × × त भधि
र्मासो भूयास्मात् * z४z
मा. देवं संस्यान . . . षोषसे(=उ.)शिषे । . . . * न्ते मक्षीमही . . .॥
क ज$_{३}$. * संस्यान . . . ; ज$_{२}$, म. * संस्यान् . . .;
ख ज$_{३}$. नष्टप्रायः ।
काण्डिकान्ते - का. इत्येकोनविंशतिकाण्डे चतुर्थोनुवाकस्समाप्तः
मा, म. ज$_{२}$. इति त्रृचकाण्डे चतुर्थोनुवाकः ॥
ज$_{३}$. इति त्र्युचकाण्डे चतुर्थोऽनुवाकः ॥ श्री ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१९.१७

शौ. ६.८१.१ यन्तासि यच्छसे हस्तमप रक्षांसि सेधसि ।
प्रजां धनं च गृह्णानः परिहस्तो अभूदयम्[+] ॥१॥
२ परिहस्त वि धारय योनिं गर्भाय कर्तवे ।
मयदि पुत्रमा धेहि तं त्वमा गमयागम ॥२॥

३ यं परिहस्तमविभरदितिः पुत्रकाम्या ।
त्वष्टा तमस्या आ बध्नाद् यथा पुत्रं सुवादिति ॥३॥

८२.१ आगच्छत[+] आगतस्य नाम गृह्णाम्यायतः ।
इन्द्रस्य वृत्रघ्नो राज्ञो वासवस्य शतक्रतोः ॥४॥

२ येन सूर्यां सावित्रीमश्विनोहतुः पथा ।
तेन मामब्रवीद् भगो जायामा वहतादिति ॥५॥

१८.१७.१ का. यत्रमे हस्यसप रक्षाँसि सेधति * * द गृह्णान परेहस्तो भूदयम्।
क मा. . . . यंछेसे . . . ; ग मा, ज$_३$, म * धनञ्च * ;
घ मा, म, ज$_२$. अभूतयं । ज$_३$. * अभूयं ।
२ का. . . . गेर्भाय कर्तरः सयदो पुत्र × × × हि उत्तम गमयागमः;
ख मा. योनि * * ।
घ मा. तन्त्यमा . . . ॥ ज$_३$, म. तन्त्वमा . . . म (ः → δ ज$_३$)॥
शौ. . . गंमयागमे॥ उ. परिहस्तः सम्बोधितः।
३ का. . . . मपिभरमदितिः * * त्वमस्या वध्वाद् * * * ।
ग मा. * तमस्य * *; ज$_३$. त्वपत्रमस्या . . .; म. * तस्यस्या * दध्नाद्;
४ का. . . . श्छतागतस्य . . । शतक्रतो ।
ख ज$_२$. * * गृभ्णा → ह्णाम्या . . . । ज$_३$. नागगृह्णायतः ।
५ कख का. * सूर्या . . नोहष्पथाः * साम . . . ।
ज$_३$ * * नोहन्तुः * ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

३ यस्ते अङ्कुशो वसुदानो बृहन्निन्द्र हिरण्ययः ।
तेना जनीयते जायां त्वं धेहि शतक्रतो ॥६॥

१०८.१ त्वं नो मेधे प्रथमा गोभिरश्वेभिरा गहि ।
त्वं सूर्यस्य रश्मिषु त्वं नो असि यज्ञिया ॥७॥

२ मेधामहं प्रथमां ब्रह्मण्वतीमृषिष्टुतां प्रपीतां ब्रह्मचारिभिः।
देवानामवसा वृणे ॥८॥

५ मेधां सायं मेधां प्रातर्मेधां मध्यन्दिनं परि ।
मेधां सूर्येणो'द्यतोदीराणा उ तस्तमुः (<भुः?) ॥९॥

शौ. २.२९.१ पार्थिवस्य रसे देवा भगस्य तन्वो बले ।
आयुरस्मै सोमो वर्च आ धाद् बृहस्पतिः ॥१०॥

---

६ का. येस्ते अङ्कुसो वसुदानवो वहन्निन्द्र * * जत्यते . . .।
क मा, ज$_{३}$. * अंकुशो * ; म. * ङ्कुशो * ;
ख मा, ज$_{३}$. वृहनिन्द्र * । ग मा. * जनियते * ;
घ मा, ज$_{२}$. * * शतक्रतोः ॥
७ का: त्वन्नो . . . त्वन्नो वसुदं यज्ञेया ।
कख मा. * * मेः धे * गोभिश्वे . . . ।
८ कख का. . . . तीमृघुष्टतां प्रणिहितां * ; मा. . . ब्रह्मणश्पतिमृष्टिष्टुतां प्रपितां (= ज) * । ज$_{३}$. मेधामह्यं . . . ।
९ का. . . . मध्यंन्दिनस्परि । . . . तोधीराणा उतस्त्वम.
क ज$_{३}$. . . . प्रत - ; ख ज. * मध्यंदिनं * ।
कख मा. मेधा * मेधा . . . मध्वंदिनं परिः ।
ग मा, ज$_{२}$, म. * . . णोयतो -; ज$_{३}$. * . . . णोक्षतो -;
द्र. घ <उदीराणा उ तस्तभुः *॥ भुः > मः !! शौ. * सूर्यस्य रश्मिभिर्वचसा वैशयामहे।
१० का. * * देव . . . आयुरमै * * धाता * ;
ख म. * तनवो * । ग शौ. आयुष्य्]मस्मा अग्निः सूर्यो;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

पै. १५.५.२ आयुरस्मै धेहि जातवेदः प्रजां त्वष्टरधिनिधेह्योजः ।
शौ. २ रायस्पोषं सवितरा सुवास्मै शतं जीवाति
शरदस्तवायम् ॥११॥

शौ. ३ आशीर्ण ऊर्जमुत सुप्रजास्त्वं दक्षं दधातु द्रविणं सुवर्चसम्।
संजयन् क्षेत्राणि सहसाहमिन्द्र कृण्वानो अन्यानधरान्
सपत्नान् ॥१२॥

शौ. ६.६८.१ आयमगन् सविता क्षुरेणोष्णेन वाय उदकेनेहि ।
आदित्या रुद्रा वसवः सचेतसः सोमस्य राज्ञो (अ)वपन्
प्रचेतसः ॥१३॥

३ येनावपत् सविता क्षुरेण सोमस्य राज्ञो वरुणस्य विद्वान्।
पै.२.५२.३ द्र. तेन व्रह्माणो वपतेदमस्याश्रा(<स्ना)मो दीर्घायुरयमस्तु
वीरः ॥१४॥

---

११ का, ज$_{2}$, म. आयुरस्मा इत्येका । मा, ज$_{3}$. आयुरस्मै इत्येका ।
द्र. ख उ. . . धेह्योनः । उ. न-ज- (   ) कारयोः सादृशयात् का.
पाठः गृहीतः। प्रथमखण्डे अन्यथा विवेचितम्।
१२ का. . प्रजास्त्वा दक्ष धासु * * । संजयत् . . . अन्याँ अधरान् *;
मा. आशीन उर्य . . सुप्रणस्त्वं . . . । सञ्जयन . . . कृणवानो . .
. नधरा * ॥
क ज$_{2}$. म. आशीर्न . . . ; ज$_{3}$. आशीन उर्ज . . . ;
ग ज$_{3}$. सञ्जयन * सहसा ; गघ ज$_{2}$. सञ्जयन् . . धरान *॥
क-ग शौ. . . . सौप्रजास्त्वं दक्षं धत्तं * सचेतसौ। जयं क्षेत्राणि सहसायमिन्द्र;
१३ का. आयं मगं सनिभा . . वायवुदकेनएहि । . . सुचेतसस् * * वपन
*; द्र. पत्रस्याधः का. 'येनावपत्सविताक्षुरेणचूडकरण' इति । १२-
१३ सस्वरःपाठः ।
मा. . . . उदकेनयेहि । * * * सचेत * * वपन * ॥
ख ज$_{3}$. . . . णाष्णेन * . . . । * * * म्रवेन्नसः * * * पचेतसः ॥
१४ घ का. मस्याश्यामोदीयुरय . . *।
ख-घ ज$_{3}$. से × × × × व्रह्माणो वपन्ते . . . श्रीमोदीर्घो . . . ॥
ग मा. * व्रह्मणो . . . ; शौ. गोमानश्वंवानयमस्तु प्रजावान्। द्र. पै.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२क-ग अदितिः श्मश्रु वपत्वाप उन्दन्तु वर्चसा ।
धारयतु प्रजापतिः पुनःपुनः सुवस्तवे ॥१५॥

१९.१८

शौ. ६.९०.२ यास्ते हिरा धमनयोऽङ्गान्यनु विष्ठिताः ।
तासां ते सर्वासां साकं निर्विषाणि ह्वयामसि ॥१॥

१ यां ते रुद्र इषुमास्त(<स्थ)दङ्गेभ्यो हृदयाय च ।
इमां तामद्य ते वयं विषूचीं वि वृहामसि ॥२॥

३ नमस्ते रुद्रास्यते नमः प्रतिहिताभ्यः ।
पै. १.३७.२ नमो विसृज्यमानाभ्यो नमस्त आयताभ्यः ॥३॥

× अवाचीः परि मूर्ध्नो+ यास्ते धमनयः शतम् ।
तास्ते प्र भिद्यन्तां पृथगनु त्यं लोहितावटम् ॥४॥

---

१५ का. अदिति . . . पुनष्पुनम्सुवस्तवे सुवस्तवे z१z
क मा. स्मश्रु . . . ; ख ज३. . . . उषिन्तु *।
गघ शौ. चिकित्सतु प्रजापतिर्दीर्घायुत्वाय चक्षसे ॥
१९.१८.१ कख का. यास्त * धपनयरङ्गान्यनु विष्ठिता ।
ख ज२, म. . . . विष्टिताः । ग म. तासान्ते . . . ;
घ मा. * * सर्वास्यां * निविषाणि * ।
ज३. . 'नयो . . सां ते' इति नष्टम् ।
२ का. . . . तदङ्गेभ्यो * * । * त्वामद्य . . विषुचीन् * बर्हामसि।
क मा, ज३. यान्ते . . . ; शौ. . . मास्यद . . . ;
घ मा. विशुचि * * ॥ ज३. विशुर्चीं * * ॥ म. विषुर्चीं * * ॥
३ ख का. . . . हितभ्यः; घ का. नमस्तायताभ्यः;
क मा. अर्वाचीः . . . ;
द्र. ज३. ३घ-४क 'आयताभ्यः ॥ परिमू' इति नष्टम् ।
४ का. * . . मूर्ध्यो यस्ते धमयश् * । . . * हार्ध्यन्तां पृथिङ्निन्यो *;
ग मा. . . . * भिद्यतां; ज२, म. . . * भिद्यंतां ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× स्यन्दन्तां रोदनावतीरनु त्यं लोहितावटम् ।
घ तु. २.७१.५ब यथास्यामन्तर्न रंसन्ता अनुकूल(म्) इवोदकम् ॥५॥

× प्रतीचीनः सूर्य एतु प्रतीचीः स्रवतः कृताः ।
अवाचीस्ते अस्रः कुल्या इयं +तृणत्त्वोषधीः ॥६॥

शौ.६.९१.१ इमं यवमष्टायोगैः षड्योगेभिरचर्कृषुः+।
स घा ते तन्वो रपः प्रतीचीनमप व्ययत् ॥७॥

२ न्यग् वातो वाति न्यक् तपति सूर्यः ।
पै.१.१११.१ नीचीनमघ्न्या दुहे न्यग् भवतु ते रपः ॥८॥

---

५ का. * लोचनावतीरनु त्वं * . . . मन्तन्नरस्यन्ना न कूल * ;
क मा, म. स्यन्दतां . . . ; ज३. * रोदनावति-;
ग मा. यथास्यामन्त * ; घ उ. . . कूळ * ॥ < कूले? व्यत्ययेन सन्धिविकार। २.७१.५ख अनुकूलमिवोदकम्।
६ का. . चीनातूर्य एति * स्रवीतिष् . . चीस्त हित्वा कुल्यायं पृणक् . . ;
गघ मा. . . . अश्नः * अयं तृणक्तयोषधीः। म, ज. . . तृणक्त्वोषधीः। ना. . . . तृणत्वोषधीः ना. शोधे प्रमाणम्। ऋ. ५.१२.२ख ऋतस्य धारा अनुं तृन्धि पूर्वीरित्यपि। द्वयोरेव रसयोः पृञ्चनसामर्थ्यादत्र पृणक्तु (द्र. का)इति न योग्यम्।
ख ग ज३. ': कृता : । . . . अस्नः' इति नष्टम् ।
७ का. यमं यमम . . . षड्भ्योगोभिरचरक्रश्च । सखा * तन्वं * . . चीन अप ह्वयता ;
क मा, ज३. * . . . ष्टायौगैः ख उ. . . . चकृ (क्र ज३) षुः ।
ग ज२. . . तन्वो → नवो *; ज३. * घां . . ; म. . . . → ते नवो *;
घ मा. प्रतिचिनभप * । ज३ . . . व्ययत्।
८ खग का. तपतिस् * नीवानमग्न्या * ;
कख ज३. न्यगातो * न्वकृत . . . ;
ग मा, ज३, म. नीचीनवघ्न्या * ; घ मा. . . रपिः ॥ ज३. . परः ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

शौ.३कख आप इद् वा उ भेषजीरापो अमीवचातनीः ।
× आपः समुद्रार्था यतीः परा वहन्तु ते रपः ॥९॥

शौ.६.१०३.३ अमी ये युधमायन्ति केतून् कृत्वानीकशः ।
इन्द्रस्तान् पर्यहार्दाम्ना तानग्ने सन्द्या⁺ त्वम् ॥१०॥

× यावतीः सिच आयन्त्यनीकानि यति छन् ।
इन्द्रस्तान् पर्यहार्दाम्ना तानग्ने सन्द्या⁺ त्वम् ॥११॥

२ सं परमां ⁺समवमानथो सन्द्यानि* मध्यमान्* ।
इन्द्रस्तान् पर्यहार्दाम्ना तानग्ने सन्द्या⁺ त्वम् ॥१२॥

१ सन्दानं वो बृहस्पतिः सन्दानं सविता करत् ।
सन्दानमिन्द्रश्चाग्निश्च सन्दानं भगो अश्विना ॥१३॥

---

९ ख-घ का. . . . आपो . . . रपत । ख मा. . . . चातन। $ज_३$ * * * अनीवचातनी। ग मा, $ज_३$. * समुद्रान्या . . . ;
१० का. * य इध्मायन्ति * . . . इन्द्रस्त्वामर्यान्मान्मा . . . सन्ध्या * ;
क $ज_३$. * * यध . . . ;
गघ मा. . . . हादाम्ना . . . सन्दिहा * ॥
$ज_२$, म. सन्दिया * ॥ $ज_३$. सन्दिहाय * ॥
११ का. यावती सिञ्चायन्तिनीकानीचास्तनः;
ख $ज_२$. . . कानी * * ॥ मा, $ज_३$. . . . जति * ॥
द्र. उ, का. गघ ऊह्यौ ॥
१२ का. * परामा सं मनसादथो सन्ध्यान मध्यमाम् * इन्द्रस्त्वा मर्यान्मान्मा तानग्ने सन्ध्या * ।
उ. * * सममा(ज₃. सम्मा)नथो सन्ध्यानि मध्यमां। . . सन्दिया *॥
ग मा. . . . हाम्ना; गघ $ज_३$. . . . पर्यहाम्ना . . . संन्धिहायत्वं ॥
१३ ख का. . . . संजानं * * ।
मा. सर्वत्र सन्धान-इति, $ज_२$, $ज_३$, म.सन्दान-इति ।
घ $ज_३$. * * ऽश्विना ;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

वा. १३.२२ तु　यास्ते रुचो देव सूर्योद्यतो* दिव्याततताः ।
ताभिर्मामद्य सर्वाभिर्मनुष्येभ्यो रुचे कृणु ॥१४॥

वा. १८.४८　रुचे मा धेहि ब्रह्मसु रुचे राजसु धेहि मा ।
रुचे *विश्येषु शूद्रेषु मयि धेहि रुचे रुचिम् ॥१५॥

×　या रुचो हिरण्ये या अग्नौ याश्च सूर्ये ।
इन्द्राग्नी मयि ता रुचो रुचो धेहि बृहस्पते ॥१६॥

१९.१९

शौ. ६.२६.१　अव्र मा पाप्मन् सृज वशी सन् मृड़यासि नः ।
आ मा भद्रेषु धामसु त्वं धेह्यविह्नतम् ॥१॥

२कख　यो मा पाप्मन् न जहासि तमु त्वा जहिमो वयम् ।
३कख　अन्यत्रास्मन् न्युच्य सहस्राक्षामर्त्य ॥२॥

१४　　का. श्रियास्ते ऋचो * . . यतो . . तता । . . . सद्यसर्वाभिमनुषेभ्यो
ऋचेकृ;
ख　ज$_{३}$. य्यतो . . . ज$_{२}$. य्वतो . . . । मा, म. यतो . . . ।
घ　मा. - र्मनुषेभ्यो * * ॥ द्र. कख उद्यतस् ते या रुचः इत्यन्वयः।
वा. स. यास्ते अग्ने सूर्ये रुचो दिवमातन्वन्ति रश्मिभिः।
१५　　का. मा येहि * * * मांम् ऋचे विश्वेषु * * * ऋचे रुचि ।
ग　उ. * विश्वेषु * ; ज$_{२}$. रुचो . . . ; घ मा, ज$_{३}$. महि * * * ;
द्र. ज$_{३}$ खपादाद् दण्डच्छेदो नास्ति ।
१६　क-ग　का. * रुचं हिरण्यये * ग्नौ . . . * । * मैता *;
ख　मा. याग्नौ (ग्नो ज$_{३}$) . . . । ग ज$_{३}$. * मयी * *;
द्र. ज$_{३}$. काण्डिकान्तसूचनं न कृतम् ।
१९.१९.१　　का. * * पाप्मं * * सं * * * * * धामस्वत्वे .. विव्रतम्;
कख　मा. . . . पाप्मन (= ज.) वशा . . . शिं → सि * ।
ज$_{३}$. * * पाप्मन सृज वशा . . . । म. . . सं मृडयाशि * * ।
घ　म. त्विधे . . . ॥ उ. . . . विह्नतं ॥ द्र. रु - ऋकारविपर्यासः ।
२　　का. * * पाप्मं निजहसि . . . . त्रास्मिं * सहस्राज्योसन्त्यः;
ख　म. . . . जहामि ;
गघ　मा. . स्म (= उ) न्यचसहसाभिमर्त्यं ॥ घ ज$_{३}$. . . मन्त्यः ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

द्र. २गघ पथोर्वयं व्यावर्तने निष्पाप्मानं सुवामसि ।
३गघ यो नो द्वेष्टि तं गच्छ† यं द्विष्मस्तं जहि ॥३॥

× शव इवासि सन्नद्धो न भोगमविदं त्वयि ।
शिरो भिनद्मि ते पाप्मन् यथा न पुनरायसि ॥४॥

× इन्द्रो अस्मान् दिवा पातु मृत्योः *पाशात् स्वस्तये ।
द्यौर्नो मध्यतः पातु भूमी राज्ञी स्वस्तये ॥५॥

× सूर्यो अस्मान् दिवा पातु मृत्योः पाशात् स्वस्तये ।
वातो नो मध्यतः पात्वहारात्री स्वस्तये ॥६॥

---

३ का. पथोव्य * निष्पाप्मात्वं * । . . . तँ यन्द्विष्मंन्तं * ।
खग मा. निष्पाम्पानि * । य * देष्टि * * ;
घ $ज_3$. य. . . स्त * ॥ $ज_2$. * दिष्म . . * ॥
४ का. सवैवासि सन्नद्धौ नाभो . . . श्वै । * * * ;
द्र. ४ गघ - प्पन् इत्यत आरम्भ ५ग द्यौ - इत्यवधिको भागः पतितः।
क $ज_3$. * इवात्तिसंनद्दो; म. श्रव . . . ;
ख $ज_3$. . . . दंन्त्विपि । $ज_2$. * . . . दन्वयि ।
कख मा. . . संनद्धो मभो . . ।
गघ मा, $ज_3$. . . . पाप्मन जहासि * * . . .॥
५ का. न्नोमध्यतष् * * राज्ञे * । द्र. ग मध्यतष्पाव इत्यस्याधः श इति। कख नास्ति ।
ख उ. * पाशा * ।
६ का. * स्मन् * * . । अतो * * पाव ;
द्र ६घ-७ग 'अहारात्री . . . पान्व' इति भागः पतितः ।
क $ज_3$. * * न्दिवा * * ; ख उ. पादः ऊह्यः ।
गघ मा, ज. * * * पान्त्व . . . * ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× सोमो अस्मान् दिवा पातु मृत्यो: *पाशात् स्वस्तये ।
आपो नो मध्यत: पान्तु मा नो निर्ऋतिरीशत ॥७॥

× सं वां चक्षुं सं हृदयं मनसावीवनं मन: ।
अस्या: सरूपवत्साया घृते होमेन सर्पिषा ॥८॥

ऋ.खि.१०.१९१.३ यत् कक्षीवां संवननं पुत्रो अङ्गिरसामवेत् ।
(३.१५.३२) तेन *वामद्य देवा: सं प्रिया समवीवनन् ॥९॥

शौ.६.७४.२ संवननं वां मनसो अथो संवननं हृद:।
अथो भगस्य यच्छान्तं तेन सं वानयामि वाम् ॥१०॥

---

७ का. मा वो निर्ऋर्तिं यशत:; ख उ. . . . पाशा * । ख-घ मा. मृत्यो पाशा * । . . रीशत् । गघ ज३. * * मधत: * * * निरितिरीशत् ॥ घ मा, ज३, म. . . . रीशत् (→ त ज२)।

८ का. सर्वां . . . वनम् मन . . . घृत (→ तं) * * ।
द्र ख . . . म इत्यस्योपरि प इति ।
क मा. * वा * * * ; म. सम्वा * * * ; ग मा. * सरुप . . . ; घ ज२ 'न सर्पिषा' इति नष्टम् ।

९ का. * कक्षवा * पुत्रौ . . रसमवे । * मानद्य * सं प्रियो (→ यौ ?) . . नम्;
क ज३. नष्ट: पाद: ।
कख मा. * * सम्व . . अङ्गीरसारसा (= द्विरङ्कनम्, dittography). . ।
ग उ. * मामद्य * ; ऋ. खि. * नोद्य विश्वे * * प्रियाँ * ।
घ मा. . . . समवीवरन् ॥ म. संप्रियो . . . ।
द्र. मा, ज, म. उत्तरत्रापि बहुलं सम्व इति ।

१० का. * वाङ् मनोथो * हृद । अअथो * यश्छान्तं * * ज्ञपयाति माम्; शौ. . . ज्ञपयामि व:॥ द्र. पत्रस्य दक्षिणपार्श्वे 'यो' (?) इति ।
ख ज३. चाथो . . . । घ मा. * * * वा ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× अहं ते मनसा मनश्चक्षुर्गृह्णामि चक्षुषा ।
एवा परि ष्वजस्व मा यथासन् मयि ते मनः ॥११॥

गघ पै.१९.१४.२गघ आ रथस्येव चक्रे अभि मा वर्ततामसौ ।
शौ. ६.१०२.२गघ रेष्मच्छिन्नं+ यथा तृणं वेष्टासौ मनसा मयि ॥१२॥

कखआप.म.२.२२.५ परि त्वा यातुरसरं परि मातुः परि स्वसुः।
पा.गृ.३.७.२.कख परि त्वान्याभ्य स्त्रीभ्योनयौषध्यासरम् ॥१३॥
हि.गृ.१.१४.२कख

× य इन्द्रस्य सभाधानो यस्मिन् समतमासते ।
हिरण्यं यस्य पर्णानि तस्मा अश्वत्थ ते नमः ॥१४॥

---

११ क का, मा. अहन्ते * . . . ;
गघ का. यवा * षजस्व * श्रथास * * * ;
कख $ज_{३}$. नष्टौ पादौ । ख मा. श्चक्षुगृह्णामि * ।
घ मा. . संन्मयि . . ॥ $ज_{२}$, म. . सं (← सन्म $ज_{२}$) मयि . . .।
१२ का. अ . . . चक्रभि * वर्चसागिरौ * * त्रिणं वेष्टामयि अनसो *।
क मा. * रथस्यव * ; ग $ज_{३}$. रेष्मच्छिनं * * ;
१३ का. * * यातुरसुरं * पातुष् * * * . . . स्तरीभ्यो नो यो प्यध्यासुरम्।
क उ. . . . पातु (न्त $ज_{३}$)रसरं; घ मा. . . . सध्यासरिं ॥ आप. म. * * गिरेरमिहं * भ्रातुः * *। हि. गिरेरिह भ्रातुः . . ; पा. गृ. * * गिरेरहं . . ;
द्र. पत्नी वक्त्री। मम यातुः तव मातुः स्वसुश्च त्वा पर्यसरमित्यर्थः। पतिर्वक्तेति GRIFFITHS-LUBOTSKY (2009 : 118)। तन्न।
१४ का. . . . धानं * समितिमासते । हिरणं * * ; द्र. समतमासते इत्यैकपदिकम् । का पाठो योग्यः।
ख मा, $ज_{३}$. यस्मिं . . . । ग मा. हिरण्य * * ;
गघ $ज_{३}$. * * पर्ण्णानी * अष्वत्थ * * ॥ घ $ज_{२}$. . . . मनः ॥
द्र. खघ मा. । ↔ ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× यः शाखाभिरन्तरिक्षमापूरयति +निष्ठया ।
छन्दांसि यस्य पर्णानि तस्मा अश्वत्थ ते नमः ॥१५॥

× यं मृगो न समाप्नोति पक्षाभ्यां शकुनिष्पतन् ।
दिवं यः सर्वां स्तभ्नाति तस्मा अश्वत्थ ते नमः ॥१६॥

१९.२०

क शौ.६.११०.२[क] ज्येष्ठघ्न्यां जातो विचृतोर्यमस्य मायं हिंसीः पितरौ वर्धमानः।
घ २[ग] स्योनौ व्याघ्रा उत ते शिवौ स्तामति त्वा नेषं दुरितानि विश्वा ॥१॥

३ व्याघ्रे अह्न्यजनिष्ट वीरो नक्षत्रजाः सर्ववीरः सुवीरः।
स मा हिंसीः पितरौ वर्धमानस्तस्य ते देवाः प्रति गृह्णन्तु होमम् ॥२॥

---

१५ खग का. . पूरेति निष्ट्यः श्छन्दांसि . . ; ज$_३$. . पुरयति ष्ठया (= उ.)
घ मा. . . . नम ॥ ज, म. ऊह्यः पादः ।
१६ . का. . . . ष्पथम् * * सौस्तभ्नाति . . . z३z
द्र. पत्रस्याधः दक्षिणकोणे 'तस्मादश्वत्थ द्वितीयपुस्तके' इति ।
खग मा. पक्षिभ्यां . . . ष्पतत् । * * सर्वास्त . : . ;
ज$_३$. ख पक्षीभ्यां . . . । घ ते नमः इति नास्ति।
१९.२०.१ का. ज्येष्ठघ्नां * विच्यतो अर्यमस्य मा हिंसीष्पितरो * स्योनो व्याघ्रानुदिते
* स्तामचित्तानेकं * * ।
ख म. . . . . पितरो * ।
मा. . . . यमस्य . . . परौ * । सौनौ . . । नेष * * ॥
ज$_३$. ज्येष्टघ्न्या * विवृतो . . सायंहीसिः * * । स्योनो . . नेषन्यु . .॥
२ क का. * यजजनिष्ठ ; कख मा. व्याघ्रो . . . त्रयाः * * । ज$_३$. व्याघ्रे
(घ्रो ?) युह्नय . . . ।
गघ का. मा हिंसीष्पितरो . . . होमोमम् । शौ. * * वंधीत् * *

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

क पै. १.२८.३क या रोहिणीर्देवपत्या प्र धेनुरिव पिन्वते ।
तत्र तिस्रो व्यष्टकाः सर्वाँ अधि ब्रुवन्तु प्रजायै जगते च
वाम् ॥३॥

यदार्द्राभ्यामरणिभ्यां देवाः शक्रा +अमन्थं पुरुषेण पुरुषम्।
अत्रापुष्यतं मिथुना सयोनी जीवां प्रजां जरदष्टिं
सुतेजसा ॥४॥

शौ.६.५०.१ द्र. हतं पतङ्गमुत तर्दमाखुमश्विना भिन्तं शिरो मृणतं हनू दतः।
यथा नः सस्यं न घसं व्यद्वरा एवाभयं कृणुतं
धान्याय नः॥५॥

---

३ का . . र्देवत्याप्य धेनुरर्वि * । * * न्यष्टका सर्वाधि * प्रजयै * ज *।
क मा. * रोहिंसीर्दे . . . ; ज$_{३}$. . . देवपत्या; द्र. कख तु. शौ १.२२.३कख या रोहिणीर्देवत्या३ गावो या उत रोहिणीः। क-पादे रोहिणीदेवत्या(स्) इति पाठ्यमिति ह्विट्नी, रनु (HOS 7 : 23, 1964 : 430)। का. १.२८.३ या रोहिणीदेवत्या; एतं विहाय सर्वत्र 'र्दे' इति पाठस्तस्य साम्प्रदायिकत्वं सूचयति। अर्थः कष्टः; उ. पकारप्रश्लेषोपि। 'या रोहिणीर्देवपथ्या' प्र धेनुरिव पिन्वते इति मूलपाठस्वीकारे रोहिणीरिति पदे लक्ष्मीरितिवत् विसर्गे व्यत्ययोपि स्वीकार्यो भवेत्।

४ का. यदान्द्राभ्यांमह्रणीभ्यांदेवश्चक्रमन्थं * * । . . . मुष्यन्तं * सतोनी . . दष्टीं . . सचेतसः;
मा. यदाद्राभ्यांमर . . । . . पुष्यन्तं * सयोनाजिवां * जरदष्टि * ॥
द्र. ख उ. अमन्तं < अमन्थन् ।
क म. . . . भ्यासर . . . ; ज$_{३}$. . भ्यांमर . . ;

५ का. . . . तन्दमाषमश्विनाभितं * मृड़तो हनूचतः * नमस्यं * खसं यज्वरा देवायनं * * * ;
ख म. . . . मृतं * ।
ख-घ मा. . . . ना भि * मृडतं हनुदतः । . . । व्यर्द्धरा . . . चः ॥
ज$_{२}$. . . . मृड़ → णतं * । . . . व्यद्व → द्धरा . . . ॥
गघ ज$_{३}$. यथान्नं . . . व्यद्धरा . . . ॥ द्र. ग < घसन्।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२[कख] तर्द है पतङ्ग है जभ्य हा उपक्वस ।
[घङ] अनदन्त इदं धान्यमहिंसन्तो अपोदित ॥६॥

क-ख ३[कख] तर्दपते वघापते तृष्टदंश्मा शृणोत नः ।
२[ग] होत्रेवाप्राशितं हविर्वृकूणजिह्वा उपाध्वम् ॥७॥

× तर्द जभ्यापिजिह्वया य इमं दिव्यं पीयूषं प्रथमस्तितृप्सात्।
तं प्रत्यञ्चमर्चिषा विध्य मर्मन् ॥८॥

× ये अभ्रजा ये वातजा ये दिवस्परि जज्ञिरे ।
मरीच्याः पुत्राणां वयमपि नह्याम* आस्यम् ॥९॥

---

६ का. तन्द हि * हि दद्या उपाक्वसः अनुत्वेदन्त * धान्यह्यंसन्तो पोदितः;
ख-घ मा. ज्याभ्य त्वा * । अनदन्त → त्त * . . . सतो . . . दिति ॥
७ का. तंदस्ते (? → तप्ते) वागस्ते तिष्ठदंस्माश्नुणोत्व * . . . प्राशितो . . . र्धृक्णजिह्वामुपाध्वम् । ख ज$_{२}$, म. . . . शृणोतन॥ ग म . . . प्रासितं . . . ।
ख-घ मा. तृष्टदंश्चा * न। . . . र्वृक्तजिह्वा * ॥
ज$_{३}$. रंतृष्ट . . . शृणोति *। . . . वृक्तिजिह्वा उपाद्ध्वं
८ का. तदतदभ्यामुप . . . * * * विषं यतमस्वतृप्सा । स्त्वं . . . र्चिष विधाममन;
क ज$_{३}$. नष्टो ग्रन्थः
ख ज$_{३}$. . . पीयुषं . . । म. . य इमं → दं . . .।
कख मा. * द्वभ्यापि . . पियुषं . . तृप्स्यत ।
घ ज$_{३}$. विद्धव * ।
९ का. * अत्रजा . . जजज्ञिरे . . निष्याम्यासम् ;
क ज$_{३}$. . . . कांतजा ; ख मा, ज$_{३}$. जे . . . यज्ञिरे ।
घ ज, म. - मप (←पि ज$_{२}$) नज्याम * । मा. - मप नर्याम * ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× ये अर्जुना ये हरिता ये कृष्णा ये च रोहिताः ।
कबन्धस्य प्रशासने शलभ्याञ्जम्भयामसि ॥१०॥

× अन्तरिक्षेण पतत मा सस्यमभि *पद्ध्वम् ।
गिरीणां सानुषु सीदत तृणं कपालमत्तन
शलभास्तद्विशामिव ॥११॥

× यथाश्वासो यथा धुरं युक्ता वहन्ति साधुया ।
एवा मूत्र प्र भिद्यस्व वि वस्तेरास्यं सृज ॥१२॥

शौ.१.३.८[कख]७[कख] विषितन्ते वस्तिबिलं समुद्रस्योदधेरिव।
पै.१.४.४[कख] प्र ते भिनद्मि मेहनं वर्त्रं[+] वेशन्त्या इव ॥१३॥

---

१० कख का. य. . रोतिताः; घ का. शलाभं * ।
क ज$_{३}$. * अजुना . . . ;
गघ मा. * प्रणासने शलभ्या * ॥ म. * प्रशाशने शलभ्यां * ॥
११ का. * पतति * वस्यमपिबन्धुमूशिरीणां * सीदतितृणञ्जायालुसर:भशूशला . . . । द्र. (सीद)ति इत्यस्योपरि 'स' इति ।
मा. * पंतति . . . मध्यं ! गिरिणां सानु * * . . . ळमुत्तमनशन्न भास्तद्विषामिव ॥
क ज$_{३}$, म. अन्तरिक्षे * ; ख ज$_{२}$, म. . . वध्वं । ज$_{३}$. . मध्वं ।
गघ ज$_{३}$. गिरिणां * * कपाळमुत्तन . . . स्तद्दिषामिव ।
म. . . . कपाळमत्तन . . . द्वशामिव (= ला.) ॥
१२ का. . . . धूरां * * * । यवा सूत्र * * * वस्तेरास्सं सृजः;
ख ज$_{२}$ * वहन्तु * । ज$_{३}$. * वहन्ती * । म. * वहनि * ।
ग ज$_{३}$. * मुत्र * * ;
द्र. ज$_{२}$ साधु या इति पदद्वयमिच्छति ।
१३ का. द्विषतं ते . . . तधिरेव * * भिनद्वि * वृत्रं * यन्त्यः;
क ज$_{३}$. . . . वस्तिविळं ; ग ज$_{३}$. * * * मेहिनं ;
घ मा. वर्त्तमेसा → शान्त्या * ॥ ज, म वर्तमेश (ष्व ज$_{३}$) न्त्या * ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

याः समुद्राद्दुच्चरन्ति जरतीरुपजिह्विकाः।
प्रमेहणस्य ता विदुरुभयोर्मेहनस्य च ॥१४॥

शीर्ष्णो वलीरास्नो वलीरङ्गादङ्गान्मुखाद् वलीः ।
सर्वास्ता इन्द्राणी वलीरपमार्ष्ट्र(<ष्ट्र्य)धि त्वचः ॥१५॥

यास्त्वचि वलयो जाता या जातास्तन्वस्परि ।
सर्वास्ता इन्द्राणी वलीः शमीशाखास्वा सजात् ॥१६॥

आ शमीं मामकी वली रुरोहाति जहाति माम् ।
एतामिन्द्रस्य जाया वलिधानीमकृण्वत ॥१७॥

॥ इति तृचकाण्डे पञ्चमोनुवाकः ॥

---

१४ का. . . . श्चरन्ति वीचीरपि जुह्मिकाः प्रमेतृणस्य * . . . ;
ख मा. . . . ह्वकाः । ज$_{३}$. जरति . . . जिह्वकाः ।
१५ का. . . रास्रो . . बली । . . महृष्टऋत्विजः; मा. . न्मुखा * । . .
माष्ट्रत्वधि वचः ॥ ज$_{३}$. . . वळि . . द्वळीः ॥ . . वल . . ॥ म. .
. वळी . . द्वळीः । द्र. घ अप माष्ट्र्वधि त्वचः इति पाठः अर्थतो
युज्येत। अपि तूभयतो रेफदर्शनादपमार्ष्ट्र्यधि (= अपमार्ष्ट्री + अधि)
त्वचः इत्येव शोध्यम्। सर्वाः इति द्वितीयादर्शनात् मार्ष्ट्री
इत्याद्युदात्ततापादकस्तृन्(पा. २.३.६९; ३.२.१३५)ततो ङीप् ।
१६ का. यास्त्वाच . . . तन्वस्परि . . . स्त्वा * वली . . . श्वासदः;
ख-घ मा. * जाअस्त . . . । . . . शमा . . . * ॥
ज$_{३}$. . . . वळयो . . . * वळः शमा . . . ॥ ग म. . . : वळीः;
१७ का. * शमीर्गामिकी * उरुरोहत्तु जहादिवाम् यातावि‍न्द्रस्य * x
लिधानीय कृण्वतः z४z द्र. घ < अकृणुत ।
कख ज$_{३}$. * शमी * * रुहोहाति * * । ख मा. . . . मा । घ मा. वनिं
धानी . . . ॥२०॥ द्र. १५का. सर्वत्र 'बली-' इति । ख रुरोहाति -
लिडङ्गाल्लेटि रूपम्, पपृषासीतिवत?
काण्डिकान्ते का. इत्येकोनविंशतिकाण्डे पञ्चमोनुवाकः zz
म, ज$_{२}$. इति त्यृ(श्यृ-म.)चकाण्डे पञ्चमोऽनुवाकः ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१९.२१

शौ.७.१३.१द्र. यथा सूर्यो नक्षत्राणां वर्चांसि युवते दिवः ।
एवा सपत्नानामहं वर्च इन्द्रियमा ददे ॥१॥

यच्च वर्चः सपत्नानां भ्रातृव्येषु च यद् यशः ।
तदिन्द्रो वृत्रहा धाता सविता दीधरन् मयि ॥२॥

याश्च गावः सपत्नानां भ्रातृव्येषु च यद् वसु ।
तन्निर्ये(< र्ज्ये?)यमिव जीत्वा सविता दीधरन् मयि ॥३॥

सत्यमेव जयतु नानृतं सत्यस्य पन्था ऋजुरस्तु साधुः ।
सत्यं वदन्तः समिधे विधेम सत्येन द्यावापृथिवी
अप्रथेताम् ॥४॥

१९.२१.१ ख-घ का. . . . रिव। यवा सवपत्ना . . दधे ।
मा. * * नक्षत्राणा वर्च्चासि(= $ज_३$) * * । * सपत्नायामह्यं . . ॥
२ कख का. यश्च . . . दिशः; गघ का. तन्निर्यसमविजीत्वा . . धीधरं *। (= ३[गघ])
मा, $ज_३$. ख-घ पादाः पतिताः । एवं ३[क] पादोपि ।
३ क का. . . गावास् . . । घ का. . तदिन्द्रो . . . दीधरं * । (= २ गघ)
क मा, $ज_३$. पादः पतितः ।
ख $ज_३$. भ्रातृतवृ(व्ये इत्यस्य विकारः)षु . . . ।
ग उ. तंनिर्ये ($ज_३$. में) य . . . ;
गघ मा. सवित्रार्दि . . . ॥ $ज_३$ सवित्रा . . . ॥
४ का. सत्येमेव * मानृतं सत्येस्य * ऋचिरस्तु * * * सुविते * । सत्यन * ह प्रचेताम् ।
क मा. . ययतु . . ; म. . जयति . . ; ख $ज_३$. सयस्य . . .।
गघ मा. * मदन्तः * विधेमा . . . अप्रमेतां ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

वाग्भागस्य च सत्येन रुद्रस्य सुमनस्यया ।
इन्द्रेणाधिब्रुवता वयं विशं प्राशि$^{+}$ विदेमहि ॥५॥

या ते रुद्रेषुरायता वाचि वा ते अरंकृता ।
येनेदं विवदामहे तस्य प्राशं त्वं जहि ॥६॥

जहि त्वं तस्य प्रा शमुत सत्यामुतानृताम् ।
यो अस्मानिन्द्र वृत्रहन् वाचा प्राशं जिगीषति ॥७॥

उत्प्रमुत्$^{+}$ प्राण बह्वीह सीदेदं पृण ।
उतोदिव स्म सिञ्चतात् समुद्रस्येव मध्यतः ॥८॥

समुद्रश्च शतधारः सहस्रधारो अक्षितः ।
पुरस्तादिन्द्र आ चरत् पूर्णगोष्ठ इ॒दं पृण ॥९॥

---

५ का. . . भारुस्य सत्यस्य * स्ममनसस्ययः . . . भिव्रुता * वसुं प्रासु वितेमहि ।

क मा. वागृभगस्य * * ;

घ मा, ना. * प्राण * ॥ ज. * प्राश (→ सि ज$_२$) * ॥ म, ला. * प्रासि *॥

६ का. * * रुद्रेषरा . . वाति * * अरङ्कृता । . . . प्रासं जहिरुषभिः;

ख उ. * * से * ॥ ग मा. येनदें * ;

घ मा, ज$_३$. * प्राण * * ॥

७ का. . . . प्राश उत त्या उता नृता स्मानि : . . जहिरुषति ।

क मा. . . . प्राण - ;

ग मा, ज$_३$. * ऽ स्मानि . . .; घ मा. * प्राणं * ॥ ज$_३$. * * जिगासति।

८ का. . प्रमिद्व * बह्वीयसीदयदंपुनःततोदिवस्सिसिञ्चता . . मग्न्यता।
ज$_३$. उत्पामुत् * वह्वीहि . . . । उत्रो . . . मध्वतिः ॥

कख मा. उत्पमु * वह्ववीर्ह सीदेवं * । ज$_२$, म. उत्पमुत् * ;

का. . .. द्रस्य शतधारास् * अक्षतः . . . हा * पुर्णगोष्ठं * पुनः;
तु. ८.११.९. स्फातिमिन्द्रः खले बह्वीमिहोत् प्राण उत् पृणत्।

क ज$_३$, मा. समुद्रस्य * ; म. समुद्रश्च → स्य * ; मा. * सतधारः;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

इहोप पृण सं पृण वृष प्रजनना: कृधि ।
द्र. शौ.२०.१२७.१२ इह गाव: प्र जायध्वमिहाश्वा इह पूरुषा: ।
द्र. ऋ.खि.५.११.२ इहो सहस्रदक्षिणो अभि प्राशा नि षीदतु ॥१०॥

ज्येष्ठघ्न्यै नक्षत्राणामह्ने रात्र्या इदं नम: ।
जुहोमि विश्वकर्मणे स शिवो मृडयाति न: ॥११॥

शौ.६.११२.१[क-ग]२[घ] मा ज्येष्ठं वधीदयमग्न एषां मूलबर्हणं परि वृणक्त्येनम्।
ग्राह्या: पाशान् वि चृत प्रजानन् पितापुत्रौ मातरं मुञ्च
सर्वान् ॥१२॥

शौ.६.११२.२[कख]
११०.३[गघ]
पै.१९.२०.२[गघ]तु. उन्मुञ्च पाशांस्त्वमग्न एषां त्रयस्त्रिभिरुत्थिता येभिरासन्।
मायं हिंसी:(< सीत्)पितरं वर्धमानो मा मातरं प्र
मिनीर्या(< द्या) जनित्री ॥१३॥

---

१० का. इहोपं पृणु सम्पं * विष * * । * गावाष्प्र (→ वष्प्र) . . .
पौरुषा: अर्हिं सहस्रचक्षणोभि प्राता * * ।
ख-घ ज$_{३}$. * प्रजननां * । . . जायध्वंमि . . ॥ घ मा. . पुरुषा: । च मा,
ज. . . वि सीदत्व ॥[३] म. . . वि * ॥[३] ज$_{२}$ म. * प्रासा . . ॥[३]
त ऋ. खि. वीरस्त्राता * *। शौ. ऽपि पूषा * बीदति ॥
११ का. ज्येष्ठघ्नी . . . रात्या . . . मृड़युत्व * ;
ग मा. * विंश्व . . . ;
१२ का. * * वधीरयमग्निर्येषां . . वि सृत प्रजानष् . . ।
क मा, ज$_{३}$. * * वधादयदग्नये (ए-ज$_{३}$) षां ;
ख उ. मूळ . . . ।
ग मा. ग्राह्या पाशा * * प्रजानिन् ;
१३ का. . . . पाशास्त्व . . . * . . . यभिरासम् उन्मुञ्चपाशांस्त्वमग्न
एषं त्रयस्त्रिभिरुत्थितायेभिरासम् । द्र. गघ का नास्ति ।
मा. . रुथिता . . । मायां * पितरि * म * प्रमिनि . . ॥
ज$_{३}$. . . . पाशास्त्व . . . रुत्थितजेभि . . . । . . . हींसि . . .॥
घ म. * * प्रमनी . . . ॥
द्र. ग,घ हिंसीत्, मिनीद् इति इष्टे। मा त्वमिति वा।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

ग्राह्याः पाशान् वि चृत ये सिनन्ति यां (< यान्)ब्रह्मणा
परिवृञ्जन्ति वेधसः ।
उन्मुञ्च पाशांस्त्वमग्न एषां त्वज्ञातस्यान्वहरहरस्तु⁺
भद्रम् ॥१४॥

ऋ.१०.१९.१ नि वर्तध्वं मानु गातास्मान् सिषक्त रेवतीः ।
अग्नीषोमा पुनर्वसू अस्य वर्धयतं रयिम् ॥१५॥

ऋ २ पुनरेना नि वर्तय पुनरेना उपा कुरु ।
इन्द्र एना नि ⁺यच्छत्वग्निरेना उपाजतु ॥१६॥

ऋ ७ परि वो विश्वतो दध ऊर्जा घृतेन पयसा ।
ये देवाः के च यज्ञियास्ते रय्या सं सृजन्तु मा ॥१७॥

---

१४ कख का. नास्ति । गघ का . . . . त्वज्ञातस्यांनहरहस्तु भदम्;
क मा. * पाशा * वृत * सिनक्त; ख ज$_3$. * * परी . . . ।
घ उ. तज्ञातस्यानह(मा. हि) रहरस्तु *।
द्र. ख घ १५.२०.१ मन्त्रे पाशाः 'त्वज्ञाताः' कथिताः। इयं प्रसिद्धिश्च काश्मीरीये ग्रन्थे 'न्व' इत्यस्य ' 'न' इति पाठस्य प्रायिकत्वं चास्मत्कृतेशोधे प्रमाणम्। त्वज्ञातस्य अनु अहरहर् अस्तु भद्रमित्यर्थः। सर्वथा सुखकरः इति निश्चयाभावेपि अयमेव मूलपाठ इति प्रतीयते।
१५ का. . . . . रेवती। . . . * भवतो *।
ख मा, ज$_3$, म. अस्मान् . . . । उ. * शिषक्तु * । ग उ. * पुनर्वसु;
घ मा. * वर्द्धातं रयि । ज$_3$. * वर्द्धता रयि ।
१६ घ का. - ग्निरेणा * । खग मा, ज$_3$. . . रेवा . . . । * एका * . . .;
घ मा. . . . . उपावतु ॥ ग ऋ. * एणा . . .;
१७ का. पर्य * * * ऊर्ज * * । . . . याते * सँ * माम् z१z
ख ज$_3$. उर्य * * । खग मा. उर्या * * । * * ये . . . ;
घ ज$_3$. - स्तेन * * स्मृजन्तु * ॥ ॥ २१ ॥ ज$_2$. . . . सृजंतु * ॥२१॥ऋ १०॥ मा. . . रज्या . . . ॥२१॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१९.२२

ऋ.खि.२.१४.१० नमो अस्तु सर्पेभ्यो ये के च पृथिवीमनु ।
नील. रु. १८ ये अन्तरिक्षे ये दिवि तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः ॥१॥

ऋ.९ ये चामी रोचने दिवि ये च सूर्यस्य रश्मिषु ।
नील. १९ येषामप्सु सदस्कृतं तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः ॥२॥

नील २० या इषवो यातुधानानां या वनस्पतीनाम् ।
येऽवटेषु शेरते तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः ॥३॥

यवोच्छिष्टं हविषा वर्धयेमं यथा द्युम्नी कृणवद् वीर्याणि।
सजूर्देवेभिरभि भूः सपत्नानायुष्मत् क्षत्रमजरन्ते
अस्तु ॥४॥

१९.२२.१ का. * * सर्पभ्यो * * * पृथिव्यमनु । * न्तरिक्षे * दिवस् * * * ;
द्र. तृतीयं यावन्मन्त्रां सस्वराः।
क मा. * स्तु * ; ज$_३$. * ऽस्तु * ;
घ मा. स्तेभ्य * * ॥ ज$_३$. स्तेभ्यः * * ॥
२ का. * . . रोषन दिवोयश्च * * । . . . . सदस्तुर्षिं * पर्पेभ्य * ;
ख मा, ज$_३$. * * * रस्मिषु । ग म. . . . सदष्कृतं ;
घ उ. ऊह्यः ।
३ का. * * . . धानानं . . . षुषु शेर * सर्षेभ्यो * ;
ख ज$_३$. * वनस्पतिनां । ग मा, ज$_३$. ऽ नास्ति ।
४ का. यवोश्छिष्टो * * * द्युम्नैष् * * । . . . त्लायुष्मत . . .।
द्र. वामपार्श्वतो 'न्तेस्तु' इति ।
क मा. यवोछिष्टं . . . ;
ख मा. * द्युम्नि * * । ज$_३$. * द्यूम्नी * * । मा, ज. . कृणुवद्वी . .।
गघ मा. सजु . . . यस्मत् . . . रस्तु ॥
घ ज$_३$ . . . यस्मत् क्षन्त . . . ॥ म. . . . मजरने * ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

ऋ १.१२५.२ख पुंसा यवेन हविषा पयस्वतोच्छिष्टस्यायू* रक्षन्तु देवाः।
देवा ह्यस्मिन्निदधुर्नृम्णं बृहदस्मा इन्द्रो वयो दधातु ॥५॥

× समुच्छिष्टस्य हविषा समुक्थैः समायुषा वर्च्चसा पयो दधातु।
देवा ह्यस्मिन्निदधुर्नृम्णं बृहदस्मा इन्द्रो वयो दधातु ॥६॥

शौ.६.१४१.१ वायुरेनाः समाकरत्* त्वष्टा पोषाय ध्रियताम् ।
इन्द्र आभ्यो अधि ब्रुवद् रुद्रो भूम्ने चिकित्सतु ॥७॥

३ यथा चक्रुर्देवासुरा यथा मनुष्या उत ।
एवा सहस्रपोषाय कृणुतं लक्ष्माश्विना† ॥८॥

२ लोहितेन स्वधितिना मिथुनं कर्णयोः कृधि ।
अकर्तामश्विना लक्ष्म तदस्तु प्रजया बहु ॥९॥

---

५ का. * येवेन * * श्छिष्टस्यायं * * . . . नृम्नं . . . निन्द्रो * * ।
क ज$_{२}$. पुंषा . . . ; कख मा. पुंसा . . . च्छिष्टंस्यायु * * ।
म. . . . स्वतोच्विष्टस्यायु (= उ.) . . .।
ग मा, ज$_{३}$. * . . . निदधं नृम्णं ; ज$_{२}$, म. * . . . न्निदधं नृम्नं ;
घ मा. . . . वयं * ।
६ का. * * सग्धीस् . . . . * * दधामि । . . . न्र्म्णं . . . निन्द्रो *z
ख मा, ज. . . . वयो * ।
ग उ. . . धंनृम्णं ; घ मा. वृहद्यस्मा . . ॥ म. . व(→ प)यो * ।
७ का. . . . ध्रीयताम् इन्द्राद्यौरधि ब्रूवद् * भूंम्ये चगश्छतु ।
क का, मा, ज$_{३}$. वायुरेना . . . ; का, उ. . . . कर;
खग ज$_{३}$. * षोय * । . . . वृव - ;
घ म. . . . चिकिछ्त्व । ज$_{३}$. - द्रुद्रो . . ॥?
८ क उ. * चक्रुर्देवा असुरा; गघ का. येवा . . कृणतं . . श्विनः घ उ. *
लक्ष्म्याश्विना।
९ का. . . . वर्णयोष्कृधि । . . र्तारमश्विनालक्ष्मि उतस्त्व * * ।
ख ज$_{३}$. * कर्न्नयोः * । म. * कर्न्णयो * ; ग मा. . . . लक्ष्मि ;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

६.२२.१ कृष्णं नियानं हरयः सुपर्णा अपो वसाना दिवमुत् पतन्ति।
आ च वर्तन्ते सदनादृतस्यादिद् घृतेन पृथिवी
व्युद्यते+ ॥१०॥

२ पयस्वतीः कृणुथाप ओषधीरिमा यदेजथ+ मरुतो
रुक्मवक्षसः।
ऊर्जं च तत्र सुमतिं च पिन्वथ यत्रा नरो मरुतः सिञ्चथा
मधु ॥११॥

३ उदप्लुतो मरुतस्तां इयर्त वृष्ट्या यद् विश्वा निवतस्पृणाथ।
एजाति +गल्हा कन्येव +तुन्नैरुन्तुन्दाना+ पत्येव
जाया ॥१२॥

---

१० का. कृष्णान्नियानं * * पो . . वृत्त्वं . . . स्यादिद्धृतेन * व्युज्यते ।
ख $ज_३$. अपे * . . . । मा. . . . पतन्तं ।
ग $ज_२$. * * वर्तंते . . . . ;
घ मा. . . . पृथिवि विद्न्यु(?) ते । उ. - स्याधी * पृथिवीं व्युद्युते ।
११ का. * कृणुताप . . . र्यमायदेजाति * * * * * स्वमतिं * पिन्वत .
. . सिञ्वता * ।
क मा. पयस्वति . . . ; $जं_३$. . . . पयस्वती . . . ओषधि . . ;
ख उ. यदेयथ (थं-$ज_३$) . . . ।
ग मा, $ज_३$. उर्जं (मा. उर्यं) . . . पिन्यथ;
१२ का. उत. . . * स्ताङीर्तयवृष्ण्या यद्विश्वां इवतस् . . . । येजहाति
कुह्ला कन्येवड्डन्नैनं दुन्नामा पत्येव जायाम् ;
मा. . इयर्त्तं . . । एजाती लप्सहा कल्हेवर्त्तनैरु(ऋ?)त्वं(न्तुं?)दाना .
. .॥
ख मा, म. . . . स्पृशा (→ णा) था। $ज_३$. दृष्ट्या . . . ;
गघ म, ज. गल्हहा ($ज_३$. कल्हाहा) कल्हेवत्तंनैरुन्तां[ज.र्तन्नै($ज_३$.
नै)रुतां]दाना ।
द्र गघ शौ. पाठः * ग्लहा (गल्हा) कन्ये॑व तुन्नैरुं (तुन्ना + एरुं)
वन्दाना . . . ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

त्वष्ट्रेव पूषेर्यो दमूना मही स्वस्तिर्वृषणा न आगन् ।
विश्वा आशाः सूयवसा संरराणोऽस्या रय्याः पुरएता न
एधि ॥१३॥

एह यन्तु मधुमद् दुहाना अनमीवा उशतीर्विश्वरूपाः ।
बह्वीर्भवन्तीरुपजायमाना इहेन्द्रो वो रमयतु
गावः ॥१४॥

७.१९.१[कख, घ] प्रजापतिर्जनयतु प्रजा इमास्त्वष्टा दधातु सुमनस्यमानः।
संवत्सर ऋतुभिः संविदानो मयि पुष्टं
पुष्टपतिर्दधातु ॥१५॥

१९.२३

साहसी नाम वा असि सहसस्परि जज्ञिषे[+] ।
सहस्वानिन्द्रो देवेषु सहसे त्वा खनामसि ॥१॥

---

१३ का. त्वाष्ट्रेव पूषे सूर्यो * मयि * र्धिषणा नाम । विश्वासस्सूयवसास्सं
. . . यस्या * *।
मा. . . . * आशा स्वयवसा * सा रज्याः . . . येहि ॥
ज$_३$. . . . आशन् । * आशा सूयवशा * * रज्याः . . . एहि (=उ.)॥
क उ. . . . दमुना; घ. म. . . . नि एहि ॥
१४ का. येहयन्तमनयद्व्रहानानमीवाउषती विश्व . . ऐन्द्रो * रमयद् *;
कख ज$_३$. * * षधुमह्युहाना अनमि → मीवा → उशन्ति → ती . . . ॥
गघ ज$_३$ . . भर्वन्तु . . ॥ मा. वह्वींम . . न्द्र * * *॥
१५ का. . . इमस्त्वष्टा * सुमन्यमानः . . पुष्टिं पुष्टिपति . . z२z
क ज$_३$. . . . र्जनयन्तु . . . ;
गघ उ. सम्वत्सर * सम्वि (ज$_३$. संवि) दानो . . । ॥२२॥ऋ १५॥
घ मा. * पुष्टिं . . . ॥२२॥ ज$_३$. * * पुष्टि . . . ॥
१९.२३.१ कख का. सहसि * वासि सहस्परि जिज्ञिरे।
क मा. साह्रसी * * * ; ख मा, ज$_३$. . . . यज्ञिरे । ज$_२$, म, ना. . .
. यज्ञिषे (→ रे म.)
द्र. जज्ञिषे। रेकारान्तप्रथमपुरुषबहुवचनस्य साम्प्रदायिकत्वेऽपि
मध्यमैकवचनमपि सम्प्रदायस्यैव शोधः शुद्धं च ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

सहस्येन भेषजेन दिव्येन शतपर्वणा ।
तेन सहस्रकाण्डेन कृणोमि पुनराभृतिम् ॥२॥

सहसोऽहं भेषजस्य दिव्यस्य नाम जग्रभ ।
व्याशिषैव तस्थिरे यक्ष्मासः पुरुषादधि ॥३॥

४-६द्र. कौ.९७.८ अपेत एतु निर्ऋतिर्नेहास्या (अ)पि किञ्चन ।
अपास्याः सत्वनः पाशान्मृत्यूनेकशतं नुदे ॥४॥

ये ते पाशा एकशतं मृत्यो मर्त्याय हन्तवे ।
तांस्ते यज्ञस्य मायया सर्वाँ अप यजामसि ॥५॥

निरितो यन्तु नैर्ऋता मृत्यव एकशतं परः ।
सेधाम* एषां यत्तमः प्राणं ज्योतिश्च दध्महे ॥६॥

---

२ गघ का. * सहस्व . . . * पुनाराभृतम्। आभृतमपि युज्यते। उपाभृति-ऋ. १.१२८.२।
क ज$_{३}$. सत्वस्येन * ; द्र. अयं लेखकप्रमादः ।
ग ज$_{३}$. * सहश्र . . ; घ मा. * . . . भृ (तं →) तिं ॥
३ कख का. . . . सोर्भेषजस्य * * जग्रभः;
मा. सहस्येहं * * * जग्रतः । व्यशिष . . . ॥
ग उ. व्याशिष इव(ज$_{३}$. ईव);
४ का. अपेतोति निर्ऋति निर्र्ऋतिन्नेहा . . अपास्यां * पाशार्मृत्यो ने . .।
क मा. . एहि . . ; ज$_{३}$. . * निऋति - ; ख ज$_{३}$, मा. . किंचन ।
घ ज. . न्मृत्यु . . .॥ मा. . न्मृत्लृ(त्यू?) न्नेक . . .॥ ज$_{३}$ . . . . वुदे॥
कख कौ . . र्नेहास्या/स्मा/स्माँ३ अप * ।
५ ख का. . मर्ताय * । ग का. ताँस्य * * ;
ख ज$_{३}$. . . . हंतवे । घ ज$_{३}$. मर्वाङ * * ॥ मा. . . . युजामसि ॥
६ का. निरतो यन्त * वेकशतं पयः सेधंमेषां . . . प्राणञ्चोतिश्च दध्महे।
कख मा. निर्ऋतो * नैऋतो मृत्योव * * ।
क ज$_{३}$. निऋतो * नैऋता; ग उ. . सेधान्मे(ज$_{३}$ म्ने)षां . . . ; कौ . . . नैर्ऋता/त्या/त्यां/ . . .। सेधामेषां . . .॥
द्र. सर्वत्र संयोगवर्णदर्शनात् 'सेधान्येषां' इत्यपि चिन्त्यम् ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

त्रिषप्ता वारणा इमास्ताभिर्मामिन्द्रो अब्रवीत् ।
विषं वारयतामिति विषं दूषयतादिति ॥७॥

अप ब्रूतेदं मरुतो महीन्द्रस्यापवाचनी।
एषा सहस्रमर्हत्येषा वारयते विषम् ॥८॥

[कख]शौ.६.४४.१[कख] *अस्थाद् द्यौरस्थात् पृथिव्यस्थाद् विश्वमिदं जगत् ।
अस्थुर्विषस्याभीतयः प्रतिकूल इवाबलः ॥९॥

१०५.२[कख] यथा वाणः सुसंशितः परापतत्याशुमत् ।
[कख]पै.२०.५८.७[कख] एवा काशे(< से) परा पत साकं वातस्य ध्राज्या ॥१०॥

यथा चक्षुश्चक्षुष्मतः परापतति केतुमत् ।
(एवा कासे परा पत) साकं सूर्यस्य रश्मिभिः ॥११॥

---

७ कख का. त्रिषुप्ता वारुणा * . . . इन्द्रो * ।
क मा, ज, ना. * वारुणा * ; ख ज$_{३}$. . सिन्द्रो * । घ मा. . मिति ॥
८ का. * वूत इन्द्रंमरुतोनोहेन्द्रस्यापवादिनी . . मरुहत्तेषां वारतो * ।
क मा, ज$_{३}$. * वृतेदं * ; म. ब्रुवेदं * ज$_{२}$. * ब्रुतेदं *;
९ क उ. अस्था . . ; का. आस्थाद्यौरास्थात्पृथिवी;
ख-घ का. व्यास्थाद्विश्व . . .। स्यभी . . . बलः ;
ख ज$_{३}$. . स्थाविश्व . . * । ग ज$_{३}$. . विंशस्या . . ; मा. . भितयः ;
घ उ. . . कूळ . . वळाः (लाः म, ला, ना)॥
१० का. * वाणस्य शंसिनष् . . . पत्याशुमत् । यवा मूत्रस्य ते धाराष् परा पतति केतुमत् ।
द्र. अस्माकं मन्त्रः = का. २०.५४.७ ≡ पै. २०.५८.७
क ज, म. * * सुसंसि (→ शि ज$_{२}$) तः;
द्र. ज$_{३}$. १०ग-१२ख पतिता मन्त्राः ।
घ ज$_{२}$. . . . ध्राज्या ॥
११ का. अथा . . पच * * * ;
ग का, उ. पादः ऊह्यः। घ मा. . . .. रश्मिभिः ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

शौ.६.१०५.१[क-ग] यथा मनो मन्युकेतुं परापतति योजना ।
३[घ] एवा काशे(< से) परा पत समुद्रस्यानु विक्षरम् ॥१२॥

इत एवाव गच्छतोग्रा भवतु(< त*) माबला: ।
ह्वयन्तु सर्वे वो देवा: सर्वा वो वृणतां विश: ॥१३॥

यदवगमेन हविषाव वो गमयामसि ।
[गघ]ऋ१०.१७३.६[गघ]अत्रात इन्द्र: केवलीर्विशो वलिहृतस्करत् ॥१४॥

इन्द्र: कश्यप आदग्निरिड़ा तुरीया व: सखा ।
यद् भूतं भव्यमासन्वत्[†] तेनाव गमयामि व: ॥१५॥

१९.२४

शौ.१९.३८.१ न तं यक्ष्मा अरुन्धते नैनं शपथो अश्नुते ।
यं भेषजस्य गुल्गुलो: सुरभिर्गन्धो अश्नुते ॥१॥

---

१२ का. ययद्रामदो मन्युवोत्तं . . र्योजनम् यवाश * पतत् . . . स्यान्न *।
गघ ज$_3$. . . . परावत . . . ॥
द्र. १०-१२ग – शौ. ६.१०५.१-३ग एवा त्वं कासे प्र पत;
१३ ग-घ का. वयन्तु * वा * * * वृणुतां वश:;
क ज$_3$. . गछतो . . ; ख ज$_3$. . भवन्तु . . । उ. . मावळा: ।
ग ज$_3$. ह्वयन्तु . . . ;
१४ क का. . . . गमयेन * ; ग ज$_3$. . . . इन्द्र . . . ;
घ ज$_3$. * वली . . . ॥ का. - र्विषो . . . ;
द्र. का. १४गघ १५ कख सस्वरा: ।
१५ का. * कद्यपांदग्निरिज़ुतुर्यावत् * । यदभूतं . . . सुन्वत् . . . गमयामसि। z३z
क मा. * कस्यप . . . ;
गघ मा, ज$_2$, म. . . . सम्वत्तेना . . . ॥२३॥ ऋ १५॥
ज$_3$. सम्व ते . . . शमयामि * ॥ ॥२३॥
१९.२४.१ का. र * * रुन्धते * * श्नते । * * गुल्गुलो . . . न्धोश्नुते ।
क ज$_3$. * * * अरुंन्धते ;
ग म. य * * ; मा. * भेजस्य गुग्गुलो; ज. * * गुग्गुलो:;
घ ज. . . . ऽ(→ अ ज$_2$) श्नुते ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१गघ यं गुल्गुलोर्भेषजस्य सुरभिर्गन्धो अश्नुते ।

२कख विश्व(< ष्व*)ञ्चस्तस्माद् यक्ष्मा मृगा इष्वा इवेरते ॥२॥

२गघ यद् गुल्गुलु सैन्धवं यद् वा घासि समुद्रियम् ।

३ उभयोरग्रभं नामास्मा अरिष्टतातये ॥३॥

पै.९.८.२ देवा एतं मधुना संयुतं यवं सरस्वत्यामधि मणावचर्कृषुः+।

शौ.६.३०.१ इन्द्र आसीत्+ सीरपतिः शतक्रतुः कीनाशा आसन् मरुतः सुदानवः ॥४॥

३ बृहत्पलाशे सुभग ऊर्ध्वस्वप्न ऋतावरि ।

मातेव पुत्रेभ्यो मृड़ केशेभ्यो नः शमि ॥५॥

---

२ का. * गुल्गुल × भेष . . न्धोश्नुते। विश्वंच . . मृगायषा यवेधसे ।

क मा, ज. . . गुग्गुलो . . . ; मा. . भेंषजस्यं; ख ज$_{३}$. . . ऽ श्नुते। शौ. विर्ष्वञ्च . . . अश्र्वा इवेरते। घ. म. * इवेरचे (?)॥

३ का. यद्गुल्गुमैन्धवं . . . । . . . ग्रभन् . . . ।

क मा, ज. * गुग्गुलु *; ख उ. . समुद्र्यं । गघ उ. . मास्मारिष्ट . . .॥ द्र. २गघ-३ शौनकीये एको मन्त्रः इति ह्विट्नी, द्वे पुस्तिके च।

४ का. देवायदमेत्येका। उ. देवाएतमित्येका ॥ पाठः पै. ९.८.२कख का. * * * संयुक्तं * . . त्यांमधुमणावचरक्रषु । उ. . वणावचकृषुः। * आसीच्छी(म.छी) र. . ; द्र। तत्र वणाविति पाठः ग्रन्थे संशयेन पठितः। अत्र का, शौ. पाठो गृहीतः। पै.९.८.२ अपि तथा कार्यम्। छा.म.बा. २.१.१६ कख एतमु त्यं * * *(= गो.गृ.३.८.२४) सरस्वत्या अधिवनाव चर्कृधि। छान्दोग्यस्य पाठान्तराः दुर्गामोहनपादैरेवं दर्शिताः "काठ. १३.१५ सरस्वत्या अधि माना अचकृषुः; शौ. ६.३०.१ सरस्वत्यामधि मणावचर्कृषुः; पा.गृ. ३.१.६. सरस्वत्या अधि वनाय चकृषुः; तै ब्रा. २.४.८.७, आप. श्रौ. ६.३०.२०, मा. श्रौ. १.६.४.२४ सरस्वत्या अधि मनावचर्कृषुः।" अर्थस्तु कष्टः।

५ क ज$_{३}$ . . . त्पलासे * उर्द्ध . . उतावरि। ख मा. . . वरी।

ग का. . . मृड़; म. तेव * *; ख शौ. वर्षवृद्ध *।

घ उ. मेशेभ्यो * * ॥ मा. शमी॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

कख २ कख यस्ते मदो विकेशो योवि(<व?)केशो येनाभिहस्यं
पुरुषं कृणोषि।
+भ्रूणघ्नोविरिवारा(च्) चर त्वं तस्य ते प्रजायाः प्र सुवामि
केशान् ॥६॥

१९.४.२ आकूतिं देवीं सुभगां पुरो दधे चित्तस्य माता सुहवा नो
अस्तु ।
यामाशामेमि केवली सा मे अस्तु विदेयमेनां मनसि
प्रविष्टाम् ॥७॥

३ आकूत्या नो बृहस्पत आकूत्या न उपा गहि ।
अथो भगस्य नो धेह्यथो नः सुहवो भव ॥८॥

४ बृहस्पतिर्म आकूतिमाङ्गिरसः प्रति जानातु वाचमेताम्।
यस्य देवा देवताः संबभूवुः सुषुप्रणीः कामो
+अन्वेत्वस्मान् ॥९॥

---

६ का. . . . योविकेश्योयोनाभिर्यस्यपुषं * * वरिवाणा जनित्वं * * प्रजयस्सुवामि केशाम् ।
क ज$_{२}$. . विकेषो → शो. . ; शौ. यस्ते मदोवकेशो विकेशो; ख. . मा. . भिरहस्यं * * । ज$_{२}$. . . रहस्यं हस्यं ;
ग उ. भृ (ज$_{३}$. म, भ्रु) णघ्नोविरुवारा . . . ; घ. मा. * * प्रजयाः . . . ॥
७ का. . . . देव्यां * * दधि * * * * अस्तु → स्तु । यामाषामति * * * स्तु विलयमेनां * * ।
मा. आकूर्तीं . . . सामेसि * . . . प्रविष्टं ॥
गघ ज$_{२}$. . केवलि . . मेनाम्मनसि * ॥ ग ज३. . शामे * ;
८ का. . . . स्पतिराकूत्यानुपा * । * भङ्गस्य * . . . * सुभगो *।
कख ज$_{३}$. आजूत्या * वृहस्पति आजूत्या * . . . ॥
गघ ज$_{२}$. * * * धेहिथो . . . ॥
९ का. . . . र्मकूति . . पृतनाजातु . . . तस्य * देवतासम्बभूवशिशुप्रणीह * जन्येत्वस्मान् ;
क मा. . . . आकूती -; ज$_{३}$. - . . . र्माजूति -; ग मा . . . . संबभूवु;
घ मा, ज. सुसु (→षु ज$_{२}$) प्रणीः . . . ॥ उ. . .. अन्वे (न्ये ज$_{३}$) त्यस्मान् (न्या ज$_{३}$) ॥ ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

ऋ १०.५७.३ मनो न्वाह्वामहि नाराशंसेन स्तोमेन ।
कौ. ८९.१ पितॄणां च मन्मभिः ॥१०॥
वैतान. २०.९

ऋ.४ आ न एतु मनः पुनः क्रत्वे दक्षाय जीवसे ।
कौ.८९.१ ज्योक् च सूर्याय दृशे ॥११॥

५ पूनर्नः पितरो मनो ददातु दैव्यो जनः ।
कौ.८९.१ जीवं व्रातं सचेमहि ॥१२॥

६ वयं सोम व्रते तव मन¹स्तनूषु¹ बिभ्रतः ।
कौ.८९.१ प्रजावन्तः सचेमहि ॥१३॥

पै.२०.२६.२ वर्चो मे मित्रावरुणा वर्चो देवी सरस्वती ।
वर्चो मे अश्विनोभा धत्तां पुष्करस्रजा ॥१४॥

---

१० क का. . ह्वामहे; ख म. . शंशेन *; ग मा, म. पितृणाञ्च *॥
द्र. क -ह्वामहि। एवं कौशि. पुस्तिका वैता. अपि । ऋ. . हुवामहे * सोमैन। Bloomfield ह्वामहे। का १०ख आरभ्य १२शं यावत् स्वराः प्रायिकाः ।

११ क ऋ. * तं * * *; ग का. * * सूर्यं (= ऋ) दृशे (= ऋ १०.५७.४, का. १९.७.११ सूर्यान्)
द्र. ग सूर्याय = कौशि. ८९.१ मूलकोशाः।.
क ऋ. * तं * * *; ग का. सूर्यं (ऋ.; का. १९.७..११. सूर्यान्)* ;
द्र. ग सूर्याय = कौशि.८१.१ मूलकोशाः। ख ज₃. क्रत्वो । ग उ. ज्योक्त . . ॥
ख ज₃. क्रत्वो * * ॥ ग उ. ज्योक्त . . . ;

१२ का. पुनम्नष् * * * * जना * व्रातैं * ।
क मा. पुनःर्न * *; ग ज₃. . . . . मही ॥

१३ कख का. वयँ * * * नस्तनोषि * ; ख उ. मतस्तनुषु *।

१४ का. ख-घ पादाः पतिताः ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× यच्च वर्चो यजमाने यच्च यज्ञेध्याहितम् ।
सुरायां बभ्रु यद् वर्चस्तस्य भक्षीय वर्चसः ॥१५॥

× या उत्सेभ्यः प्रस्रवन्ति दिवो धारा नदीभ्यः ।
तासां त्वा सर्वासामपामभि षिञ्चामि वर्चसा ॥१६॥

शौ. ६.१२८.१ यद् राजानं शकधूमं नक्षत्राण्यकृण्वत ।
अ. प.१ख१.१ भद्राहमस्मै प्रायच्छन् ततो राष्ट्रमजायत ॥१७॥

शौ. २ भद्राहमस्तु नः सायं भद्राहं प्रातरस्तु नः ।
अ.प.१ख१.२ भद्राहमस्मभ्यं त्वं शकधूम सदा कृणु ॥१८॥

शौ. ४ यो नो भद्राहमकरः सायं प्रातरथो दिवा ।
अ.प.१ख१.३ तस्मै ते नक्षत्रराज शकधूम सदा नमः ॥१९॥

---

१५ का. वर्च्चो * यश्च . . . । सुरायं . . . भक्षीह *; क 'यच्च' इति नास्ति।
ख ज$_{३}$. . . . यज्ञेष्वाहितं । ग मा, ज$_{३}$. * वभृ . . . ;
१६ ख-घ का. * दिनोदारा * तासान्त्वा . . . ।
क उ. * उछेभ्यः * ; म. . . . प्रश्रवन्ति;
गघ मा. * * सर्वासामभि * * ॥ ज, म. ना. * मा . . . ॥
१७ ग का. . . . श्छन्तु; ख मा, ज$_{३}$. . . . कृण्वत् ।
गघ ज$_{२}$. . . . प्रायछ → च्छत्ततो . . . ॥
१८ ग का. . . . भ्यन्तं; क ज$_{३}$, भद्राहस्तु . . ;
१९ कख का. * * हभद्रामकरत् * प्राता . . . * ।
क ज$_{३}$. * * . . . कर; ग मा. * * नक्षत्रराजः;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

अ.प१ख१.४ यदाहुः शकधूमाहं नक्षत्राणां प्रथमजं ज्योतिरग्रे ।
तन्नः सर्नि मधुमतीं कृणोतु रयिं च नः सर्ववीरं नि
यच्छात् ॥२०॥

॥ इति तृचकाण्डे षष्ठोनुवाकः ॥

१९.२५

यूपे गर्त्ते विद्वेषणं देवानां वर्चसा कृतम् ।
पै.२.५८.३गघ अग्निर्वामस्त्वन्तरा यथा वां न सहासति ॥१॥

यथाहिं द्वेष्टि पुरुषोऽहिर्वा द्वेष्टि पूरुषम् ।
गिरिर्वामस्त्वन्तरा यथा वां न सहासति ॥२॥

नानानं वामाकूतानि नाना चित्तानि सन्तु वाम् ।
पै.२.५८.६गघ विष्वञ्चौ पर्यावर्तेथां यथा वां न सहासति ॥३॥

---

२० का. . . धूमां * प्रथमदं . . . यिंचस्सर्व . . नियश्छताम् zz zz
मा. यदाहूः . . . त्राणा . . .। * सन्निं (→ न्नि?) . . . ॥२४॥
ग ज$_{३}$. . . . सन्निं . . . ; ज$_{२}$. . . सनीं *; क-ग अ.प. * शकधूम
माह/महा * * *। * सतीमभि *; क <* शकधूमं
काण्डिकान्ते. का. इत्येकोनविंशतिकाण्डे षष्ठोनुवाकस्समाप्तः zz
मा, ज$_{३}$. म. ॥२४॥ इतित्र्यु (ज$_{३}$.तृच) चकाण्डेषष्ठोऽनुवाकः ॥
ज$_{२}$ ॥ २४ ॥ अ६ ॥ ऋ २०॥
१९.२५.१ का. * रन्ते * देवाना * कृत् . . . वान्नसासती ।
क मा. युपे. . . ; ख उ. * वचसा *।
ग ज$_{३}$. म. . .. मस्त्वंन्तरा ;
२ का. . . हान् * * अहिर्वा * ष्पौरुषम् . . . स्वन्तरा यथा;
क मा. यथाह → हिं * * ; ख मा, म, ज$_{२}$. . . . पुरुषं ।
ग ज$_{३}$. गिरिवां . . . ; मा. अग्निर्वा . . .; ज$_{२}$. गिरीर्वा . . ।
का, उ. घपादः ऊह्यः ।
३ का. नानानि . . . सन्ति * । विश्वंचौ . . . वन्तयेता * वानसामता।
ख म. * * सर्त्तु * * वाम । उ. . . . वाम ।
क-ग ज$_{३}$. * . . . जूतानि * ऋत्तानि * वाम । विष्वेञ्चो . . . वत्तेथा;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

अडद्वे कमडद्वे तुण्डेनमशीतकम् ।
भङ्गलापतो(<भङ्गुरावतो)दह ॥४॥

एतद् यत्तेयद्वायद्वा न चासन् नो च ते भवत् ।
स्वप्ने वित्तं यथा धनं नश्यादिदेतदेततः+ ॥५॥

आगिलो गिलापापचितो गिल ।
नश्याद् ब्रध्नकमर्भकम् ॥६॥

पै.२०.५८.९ दीर्घायुत्वाय सहसे मह्या अरिष्टतातये ।
सुपर्णो मह्यमब्रवीदेतदाश्लिष्टभेषजम् ॥७॥

---

४ का. अत्रद्वे कमड़द्वे . . मशीकतं तँ गलापते । हा;
ज$_{३}$. अडदेकमडन्देत्तुण्डेनमसीतनं । . . . पथतोदह्य ॥
क ज$_{२}$. अडद्वे → द्दे . . . डद्वे → द्दे ;
ख म, मा. . . . मसीतकं । ग मा, म. . . . दः ॥
द्र. ख तुण्डेनम्। तु. पै. १६.८०.८। वै. तु. शौ. ८.६.१७ तुण्डेलम्।
५ का. यतद्यत्तेयद्वासंनो * * *। * वित्त * * नश्याध्यदेतिरेचतः।
ख म. न चासं * * * भुवत् (=उ.)।
कख ज$_{३}$. . . . यद्यायद्यानगसन्नो . . . भुवत्।
घ उ. नस्यादि . . . । द्र. एततः इत्यैकपदिकम्।
६ का. आगिलयगिलाष्पापजितोगिलः नश्याभ्यधिकमत्तगम् ;
ग उ. नस्याद्व . . . ॥
द्र. मा, ज. सर्वत्र 'ळ' इति ।
७ का. * सहसै * * । . . . दासृष्टि . . . ।
क मा, म. दीर्घाय . . . ; ख मा, ज. मज्या * । म. मय्या * ।
गघ ज$_{३}$. * . . . व्रदेत . . . ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

तु ऋ १०.७१.२[कख] +सक्तूनिव तितउना पुनन्तो विद्वांसो वाचमक्रत ।
अङ्गेभ्यो विश्वाङ्गेभ्यः प्र ते छिनद्म्याश्लिष्टम् ॥८॥

अवच्छिन्ध्याश्लिष्टमुर्वा ह्यसि भेषजी ।
दिव्यः सुपर्णो अब्रवीदेतदाश्लिष्टभेषजम् ॥९॥

द्र.ऋ१०.१६६.४[कख] अभिभूरहमागमं विश्वकर्मा स्वायुधः ।
अहं मित्रस्य कल्पयन् आस्वाशासु दुष्टरः ॥१०॥

अहं समित्ययनो अहं विशां पुरोहितः ।
अहं मित्राणि कल्पयन् मयि वागस्तु धर्णसी ॥११॥

---

८ का. सकून्वितततोवितततो ...।... भ्यस्सर्वाङ्गेभ्य प्रभेश्छिन्नस्नासृष्टम्।
क मा. सक्तुनिवतुतउना, म. श (←स $ज_2$) क्तुनिव * * ;
$ज_3$. सक्तुनिवसन्तुतउना * ;
द्र. क उ. पुस्तिकासु 'तितडना' इति ?
घ मा, $ज_3$. छिनद्म्यां श्लिष्टं ।
म. . . भिनदम्या . . ॥
द्र. ८का. . अयं नवमः ।
९ का. अविश्छिन्द्यासृष्टिमुर्वाह्यसि * . . . दासृष्टि * ।
द्र. का. अयमष्टमः । ख उर्वा। तु १६.१७.१ उर्वरीः।
कख उ. . . . श्लिष्टंरुवा . . . * ।
१० का. . . . गमविश्वकन्मास्यायुजः अहर् * कल्पनाश्वाश्वासुजुष्टरा ।
कख मा, ज. . . . ग (म. मंवि →) मन्विश्व . . . .।
क मा. . . . न्यायुधः । $ज_3$. . . . . स्वायुधः ।
घ मा, $ज_3$. म. आश्वासासु *। द्र. गघ <-यन्ना-!
११ का. * समित्यनोहं * * अहन्मित्रस्य कल्पयेन् * . . . धरुण्यसि ।
क मा. * त्ययन् ;
घ $ज_3$. * भागगस्तु धर्ण्णसि ॥ म. . . . धर्ण्णशी ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

ऋ १०.१६६.४गघ आ वश्चक्षुरा वो वाचमा वः समितिं ददे ।
५कख योगक्षेमं व आदायाहं भूयासमुत्तमः ॥१२॥

शौ.२०.९६.११ ब्रह्मणाग्निः समिधानो रक्षोहा नुदतामितः ।
अरायो यस्ते तन्वं दुर्णामा योनिमाशये ॥१३॥

१२ यस्तेरायस्तन्वं दुर्णामा योनिमाशये ।
अग्निष्टं ब्रह्मणा युजा रक्षोहा नुदतामितः ॥१४॥

+यान्यभ्वानि रक्षांसि येराया यातुधान्यः ।
अग्निष्ट्वा शग्मया तन्वा रक्षोहा पातु तेभ्यः ॥१५॥

---

१२ का. या. . . नस् * दधे । * * . . . याहाम्भू . . . ;
क उ. * . . . रा पो . . . ;
ग उ. यो (ये $ज_३$) कक्षेमं . . . ;
गघ मा, $ज_२$. * * दानायाहं (← * * आदायाहं $ज_२$)
$ज_३$. * आवदायाहं . . . ॥
१३ का. * संविदानो (=शौ.) . . . तः रायो . . . * दुन्नामा . . . ।
क $ज_३$. . . . णाग्नि *; घ म. दुण्णामा . . .॥
द्र. क समिधानो। तु. ऋ ४.४.४, पै. १८.१७.८; का-पाठोऽपि योग्यः।
उत्तरतः ब्रह्मणा युजा . . नुदतामिति वचनमुभाभ्याम् संगच्छते।
१४ कख का. . . . स्तन्वे दुर्नामा . . . ।
क मा. . . . तन्वं; ग $ज_३$. अग्निंष्टं * * ;
१५ का. यान्यृत्वानि . . . अग्निष्टा * * * * * z१z
क मा. यान्वन्भीरक्षायसि; ना. यान्यनाभानि * ,
$ज_३$. यान्वन्भानि *; $ज_२$, म. यान्यव्भानि *; ला. यान्यद्भानि* ;
ग उ. . . . शर्म्मया *;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१९.२६

अग्निश्च देव सवितरिषमूर्जं दधानौ ।
पातं मा दुश्चरितादा मा सुचरिते भजतं
युवयोरवसा सुम्नमशीय ॥१॥

इदं तदुप युव इदं तदुप ह्वये यच्छुश्रुमा त्वत् परि।
गघ शौ.१.१.३गघ वाचस्पतिर्नि यच्छतु+ मय्येवास्तु मम श्रुतम् ॥२॥

खशौ.१.१.४ष मापत्याय स्तेयं करं मा श्रुतेन वि राधिषि ।
पै. १.६.४ष अमोघमस्माकं श्रान्तमग्ने द्रविणवत् कृधि ॥३॥

मध्यमेष्ठा वर्चस्वत्यायुषे वर्चसे कृतम् ।
वनुष्व विश्वदेवेषु वनुष्व त्वं बृहस्पतौ ॥४॥

घृतेन प्रजां वनुते घृतेन रयिमश्नुते ।
घृतेनायुष्यं वर्चस्यं देवेभ्यो वनुते परि ॥५॥

१९.२६.१　　का. . सवितु . . र्जन् * पातुन्मा . . * जतं यवयोरव यान्मशीय। ग मा. पात . . .;
घ　ज$_३$. . . . रजतं; मा. . . भज; ङ ज$_२$. . . मशि → शीय ॥
२　　कां. * तत्पैव * तत्प * यत्सुश्रुमात्तत् * । . . . मय्येव तन्वं मम =१.६.३ष।
ख　मा. यच्छुश्रुमा * *;
घ　ज$_२$. . वास्त * * ॥ मा. . श्रीतं ॥ ज$_३$. . श्रितं ॥ शौ. . . भयि*॥
३　　का. * पद्यायस्ते अकरं मां शतेन * राधिकि । अमोक . . . मग्ने . . . मत् * ।
ख　मा. * श्रीतेन . .
क　उ. . . . करन्; ज$_३$. . . त्याया . . . ; ग ज$_२$. . . . श्रांत -;
४　ख　का. . . . त्यायुष्यं * कृधि ।
क　म. मध्यमेस्टा . . . ; घ मा वनुष्वद्बृहष्पतौ ।
५　ख　ज$_२$. * रइमश्नुते । ग मा, ज$_३$. . . नाष्वं वर्चस्वं (स्यं ज$_३$.) ज$_२$. . . . युष्वं * ;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

पर्जन्य पिप्पलास्तुभ्यं नद्यो गर्भं स्वस्तये ।
मर्यादा ब्रह्मदेवीरायुष्यं वर्च आसिचन्* ॥६॥

यथा हस्ती हस्तिन्याः पदेन पदमन्वगात् ।
एवा त्वमघ्न्ये वत्सस्य पदेन पदमन्विहि ॥७॥

यथा रथस्य चक्रे वि पथः पांसुमस्यथः ।
एवा मनो व्यस्यामि हृदयं वननाय कम् ॥८॥

तु.२०.२५.४ इन्द्रस्य प्रथमं वचो देवानामपरं वचः ।
तृतीयमश्विनोर्वचस्तेन गां वानयामसि ॥९॥

शौ. ७.९५.१ उदितः †श्यावौ विथुरौ दिवं गृध्राविवेयथुः ।
शोचनावभिशोचनावस्योच्छोचनौ हृदः ॥१०॥

---

६ का. * . . लं त्वस्यां * * * । . . . देवयी . . . वर्चसासृजम्;
क मा. पपर्यन्य . . . ;
घ मा. * * सिच ॥ ॥ ज$_{२}$. * * आसासिचं ॥ ला, ना. ज$_{२}$, म. . .
सिचं॥ ज$_{३}$. वर्ज → र्च ?
७ का. * * हस्थिन्या * . . . यवान्वमग्नेवर्चस्व (→श्छ) * . . मन्वहि।
क ज$_{३}$. * हस्ता हस्तीन्याः; ख ज$_{२}$. * . . मंन्वगात् ।
ग मा. * हमग्न्ये वत्सस्या -; ज$_{३}$. . . हमग्न्ये . . . ; ज$_{२}$. * त्वमघ्ने
* ; म. . . . वत्सस्या → स्य;
८ का. . . . पांसमस्यसः यवाहमनो * । कृल्यदिसंवन . . . ;
ख मा, ज$_{३}$, म. * * पांशु . . .। द्र. <अस्यतः *।
९ का. * * वचं . . . वचस्तेन * * ।
क ज$_{३}$. ईन्द्रस्य * * ; ग मा. . . . नोवर्च -;
१० का. उदितस्यावौ विथिरो * गृधाविवेत्व । . . वतिशो . . श्छोचनं *;
क ज$_{३}$. उदित उदित शावौ (=उ.) विपुरौ; ख मा. * ग्रुधाविवेयुथुः। ग
मा. . . . नाव (→ δ) भि . . . ; ज$_{२}$. शोचनाभि;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

शोचयाभि शोचया दीपयोप दीपय ।
अहेरग्ने विषं त्वं तृणमिव कल्वलं दह ॥११॥

सीदतं निषक्तारावतं मोङ्क्तम् (<मोद् गतम्)।
कृष्णा वां गौः सारस्वती ॥१२॥

यथा रात्री कृष्णतमा गौः कृष्णा कृष्णवर्तनिः ।
शाचीःप्यवो यथा रूपमेवेदं मामकं शिरः ॥१३॥

यथाङ्गारोभिषिक्तो दर्विदाको यथासितः ।
अनुष्यन्दस्य कल्मषमेवेदं मामकं शिरः ॥१४॥

११ 　का. शोचयावभि * . . यो अभि दीपयः . . . विषन् * . . .।
ख 　ज$_{२}$. . . . दीपयः । ग मा. . . . त्व्यं;
घ 　म. . . . कल्वळं * < खर्वरं?॥
१२ 　का. सीदतुं . . . त्तारावेगं वोदकं त्वम् कृण्णां * * *;
ज$_{३}$. * निषक्तरा . . . मोङ्क्तिं । . . . सरस्वती ॥
द्र. 　क 　का. निषत्तारौ अपि युज्येत। निश्चयेन योग्यतरपाठनिर्णये न मानम्।
ग 　ज$_{२}$. * वाङ्गौः * ॥ ॥
१३ 　का. याथा त्री * गोष्कृष्णात् . . वर्त्मनि। शोचीको यथा . ममकं *;
ख 　मा. . . . कृष्णवर्त्तनी ।
गघ 　ज$_{२}$. शाची → शाचीः रूपंमे . . ॥ ज$_{३}$ . . रुपमे . . ॥ ना. शाचीः पूर्वो . . ॥
द्र. 　ग-पाठः अशुद्धः। कृष्णं भवतीति वाक्यपूरणायाध्याहार्यम्। < शोचिष्पुवो?। ऐकपदिकमिदम्, अपि त्विदं नाम कर्मकारयन्त्रे। युज्येत। का-उ. उभयत्र - ची- दर्शनात् संशयो न निरस्यते।
१४ 　का. . . . अभि . . डव्यदाको यथसितः अमुष्यंजस्य . . . मेवा;
क 　ज$_{२}$. . . . भिषक्तो;
ग 　ज$_{२}$, म. . . ष्वन्यस्य *; ज$_{३}$. . . स्यन्दस्य . . .;
उ, का. घ-पादः ऊह्यः ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

यथा दावाद् दह्यमानात् कृष्णो ज्वालो(ऽ)पध्वंसते।
+नैषादस्य यथा मुखमेवेदं मामकं शिरः ॥१५॥

१९.२७

शौ.७.७०.१ तै. ब्रा २.४.२.१ यत् किञ्चासौ मनसा यच्च वाचा यज्ञैर्जुहोति हविषा यजुर्भिः।
तन्मृत्युना निर्ऋतिः संविदाना पुरा दिष्टादाज्यं हन्त्वस्य ॥१॥

शौ, तै. ब्रा. २ यातुधाना निर्ऋतिराद्रु रक्षस्ते अस्य घ्नन्त्वनृतेन सत्यम्।
इन्द्रेषिता आज्यमस्य मथ्नन्तु मा तत् सं पादि+ यदसौ जुहोति ॥२॥

---

१५ का. . . माना ज्वलो . . वध्वं . . । अहिषादस्यता . . वेद * * z२z
क मा, ज$_३$. * न्दावा * ; ख म. * ज्वाळो . . . ।
ख-घ मा. . . . ध्वांसते । नैषानस्य * . . . ॥ २६ ॥ द्र. ग उ. तृतीयाक्षरे सर्वत्र नकारपाठः संशयकारणम्। तत्रस्थनिशान्यशब्दो ऽपपाठ एव। अपरतः निषादशब्द एव वाङ्मयलभ्यः न तु निषान्द इत्याप।
ग ना, ज$_२$. नैषांन्यस्य . .; ज$_३$, ला, म. नैषान्यस्य . .;
घ ज$_३$. . . दमावाकं * ॥ ॥ २६ ॥ ॥

१९.२७.१ का. यदि . . . यश्च . . . होति । यजुषा हविर्भिः (= तै. ब्रा.)तं * * * * दृष्टाराज्यो . . . ।
क मा, ज. . . किंचासौ . . .
ख ज$_३$. . . . र्युहोन्ति * * । म.. . . यजुभिः ।
गघ उ. . . . सम्विदाना . . . दाज्य (ज्यं ज$_२$) हंत्वस्य ॥
ग ज$_३$. . . निर्ऋतिः *;

२ का. * . . . राज . . . स्तेस्वग्निंत्वनृतो * । इन्द्रएषिताज्यस्य * * * संपाद्यदसौ * z
क ज$_३$. * निर्ऋति . . . ;
ख मा. - स्तेस्य घ्नन्त्वनृतेन * । ज$_३$. - स्तेस्य घ्नंत्वनृतेन * । ज$_३$. - स्तस्य घ्ननृतेन * । म. . . . घ्नंवनृतेन * ।
ग ज$_२$. . . . मथ्नंतु; ज$_३$. * आज्यस्य * ; घ उ. * * स(म. सं) म्पाति . . .॥ मा. . . . सदसौ * ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

पै.१६.८.२ परि त्वाग्ने पुरं वयं विप्रं सहस्य धीमहि ।
शौ.७.७१.१ धृषद्वर्णं दिवेदिवे हन्तारं भङ्गुरावताम् ॥३॥

७०.३ स्वर्जिदधिराजौ श्येनौ सम्पातिनाविव।
आज्यं पृतन्यतो हतं यो अस्मान् पृतनायति ॥४॥

पृथिव्यै वनस्पतिभ्य ओषधीभ्योऽग्नयेऽधिपतये
स्वाहा ॥५॥

अन्तरिक्षाय प्राणाय वयोभ्यो वायवेऽधिपतये
स्वाहा ॥६॥

दिवे चक्षुषे नक्षत्रेभ्यः सूर्यायाधिपतये स्वाहा ॥७॥

६.१०९.२ पिप्पल्यः समवदन्तायतीर्जननादधि ।
गघ ऋ. १०.९७.१७ यं जीवमश्नवामहै न स रिष्याति पूरुषः ॥८॥

---

४ का. स्वरतिरधिराजो स्योनो सम्पात्वना . . । * पृद . . * स्मान् ; कख
म. स्वञ्जिद . . . संपाति . .। मा. स्वञ्जिद . . स्येनौ. .।
ग मा. * * हर्तिं; घ ज$_२$. * ऽस्मान् * ॥ मा, ज$_३$. * स्मान् * ॥ शौ.
अजिराधिराजौ * * । * * हतां यो नः कश्चाभ्यघायंति (मू.को.)॥
५ का. पृथिवी * * अग्नये अधि . . . * । क ज$_२$. * वनस्पतीभ्य *;
६ क का. * * वभ्यो; मा. * प्राणावयभ्यो;
ख का. * अधि. . . । मा, ज$_३$. * ऽधीपतये * ॥
७ ग का. * * नक्षेत्रेभ्यस् ;
८ का. . . त्यस्यमवदन्तो आयतीत्क्षणि (→नि?) नादधि । . . .
पौरुषः;
कख मा. पिपल्यः . . . र्यननादधि । ज$_२$. * . . . वदंता . . . ।
ग उ. * . . . मश्नुवामहै;
घ ज$_३$. * * रिष्यति * ॥ द्र गघ का सस्वरपाठः ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१ पिप्पली क्षिप्तभेषज्युतातविद्यभेषजी
(<उत चाविध्यभेषजी?) ।
तां देवाः समकल्पयन्नलं जीवातवा इति ॥९॥

३ असुरास्त्वा न्यखनन्[+] देवास्ते(<*स्त्वे?)दवपन् पुनः ।
वातीकृतस्य भेषजी पिप्पली क्षिप्तभेषजी ॥१०॥

कख ६.२९.१[खग] यदुलूको वदति मोघमेतद् यत् कपोतः पदमग्नौ कृणोति।
ऋ.१०.१६५.४ यस्य दूतौ प्रहिताविदमेयथुस्तस्मै यमाय नमोऽस्तु
मृत्यवे ॥११॥

---

९ का. . . . क्षुप्त . . . ज्युतचविश्व . . . । . . . यन्मलं * यति ।
ख ज$_{२}$, म. . . . तविद्य (द्द ?) * ।
कख ज$_{३}$. पिपलीयस्तुभेषज्युतातवा इति।
मा. पिपला . . . ज्युत्रात . . . । शौ. ख उताँतिविद्धभेषजी घ इँयं जीविँतवा अलँम्॥ द्र, ख पै. पुस्तिकापाठः अशुद्धः। शौ. पाठः अर्थवह इति सत्यम्। अपि तु उ-का-उभमत्र ति इत्यस्याभावः पै. पाठस्य स्वातन्त्र्यं सूचयति। चाविद्ध-इत्यपि ध्येयम्। शौ. पाठोऽस्मादर्वाचीनः; तत्र स्वरे पाठभेदाः, प्रमादाश्च (ह्विट्नी. द्र.) प्रमाणम्। पै. जीवातवा(<वै) ऐकपदिकम्। <जीवातु ४र्थी, *जीवातवे अलम्? मै. सं २.३.४ जीवात्वै, तै. सं २.३.१०, काठ. ११.७ जीवातवे।
१० का. . . स्तेनिखानन्वुदेवास्तोदवपुं * वातीइतस्य *; द्र. घ नास्ति।
क मा. . न्वखन; ज$_{३}$. . न्यखन; म, ज$_{२}$ . . न्यखनद्; ना. . नखनदे; ला . . न्वखनद्; ख ज$_{२}$. देवास्तेदवपंन्पुनः । ज$_{३}$. . . . स्तेददपन् *। द्र. ख देवास्त्वो*दवपन् इत्यपि युज्यते।
घ का. नास्ति । ज$_{३}$. पिप्पलि *॥
११ ख-घ का. . . . कृणोमि । * * . . . विहएथस्तस्मै . . . ॥
कख ज$_{३}$. . . . मेतवत् * गतमग्नौ *॥
ख मा. * * पतमग्नौ * । ग मा. * * . . . मेयुथु-;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

शौ. २,३[कख] यस्ते दूतो निर्ऋत आजगामाप्रहितः प्रहितो वा गृहं नः।
कपोतोलूकावपदं तदस्त्ववैरहत्यमिदमा जगन्थ
सुवीरताया इदमा ससत्थ ॥१२॥

२८.३ यः प्रथमः प्रवत आससाद बहुभ्यः पन्थामनुपस्पशानः।
य ईशे अस्य द्विपदो यश्चतुष्पदस्तस्मै यमाय नमोऽस्तु
मृत्यवे ॥१३॥

७२.१ यथासितः[+] *प्रथयते वशाँ अनु वपूंषि कृण्वन्नसुरस्य मायया।
एवा मे शेपः सहसायमर्क एनाङ्गेन संसमकं
कृणोतु ॥१४॥

---

१२ का. . . . निर्ऋतिराज . . . ष्प्रहितोवाद्गृह्नन्तः . . . तोउलूकावपदं
तदस्तु वैरत्यान विद्माजगत्थ, * विद्मामिसाथा;
क मा. . निर्ऋतं आजसामा; ज$_२$. . निर्ऋति . .; ज$_३$. . निऋत . . ;
ख मा, ज. . गृह्नः (न्न ज$_३$)। ग उ. . वप(ग ज$_३$)दन्त्वद . . ;
ङ मा, ना. . . समक्थः ॥ [का] ॥ ज$_२$. . ससक्थः तस्मै (→ δ)।[का] ज$_३$,
. . . ससक्थः॥ म. . . ससक्थ॥ घङ शौ. . . पपत्यात् * * ससद्यात्।
द्र. मा, ज$_२$, अनुसारेण 'तस्मै यमाय नमोऽस्तु मृत्यवे' इति आवर्तनीयम्।
तच्चिन्त्यम् । तर्हि निर्ऋतिराजगामा . . इति का-पाठः युज्येत।
१३ का. * * पविताससादर . . स्पृशानः ईश यस्य द्वि . . । . . * अस्तु *॥
कख ज$_३$. * * प्रद्वत . . नुपशासः। मा,म. . . पस्पृशानः।
ग ज$_२$. * * ऽस्य . .; ज$_३$. * * ऽस . . ष्पन्दद -; मा. * इशेऽस्य . .;
घ ज$_३$. . . . . * * ऽअस्तु * ॥
१४ का. यथासदष्पृथक्ते वश्यां अनू * . . . न् । असुरस्य माया यवा * *
सहसमर्क एनं संसमिषं * ।
क उ. यथाशितः (त ज$_३$)पृथयते . . . ; ख मा. वपुंशि . . . ।
कख ज$_३$. . . . यथाशित * वशा * * . . . रस * ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

३ यावदङ्गीनं पार्श्वतं (<पारस्वतं =शौ.)हास्तिनं गार्दभं
च यत् ।
यावदश्वस्य वाजिनस्तावन्मे वर्धतां पसः ॥१५॥

२ यथा पसस्तायादरं वातेन स्थूलभं कृतम् ।
यावत् परस्वतः पसस्तावन्मे वर्धतां पसः ॥१६॥

१९.२८

१-३ऐ.आ.५.२.१द्र.

द्र.शौ.६.३३.१[कख] यस्येदमा रजो युजस्तुजे जनं वनं स्वः ।
२घ इन्द्रस्य नाधृषे शवः ॥१॥

द्र. २खग धृषाणं धृषतः शवः पुरा यथायतिष्ठन् ।
१[ग] इन्द्रस्य रन्त्यं[१] महत् ॥२॥

३ स नो दधातु तं रयिं पुरुं पिशङ्गपेशसं ।
इन्द्रः पतिस्तुविष्टमो जनेष्वा ॥३॥

---

१५ का. . . . दङ्गेनं * हस्तिदं * ज * । . . . वाह्नि . . . ;
क मा. * पार्श्वत; ज$_{३}$ . . . दङ्गानं *; १६ का * पसस्तायान्नर * स्तूलतं * * * . . . वर्मे * * Z३Z
क मा, ज$_{३}$. * पश . . . ; ख उ. * स्थूळ (←न ज$_{२}$) भं * । ज$_{३}$. वातेव स्थूळभंकंतं ।
ग मा. * परस्वतिः . . . ;
१९.२८.१ खग का. - स्तुते * * * * नाग्रिके *; ग ज$_{३}$. . . शद्बः ।
२ का. वृषाणं धृषदश् * * * धिष्ठिनः . . . श्च रन्त्यर्म . . . ;
क ज$_{३}$. * * शद्बः । मा. धृषणं धृशतः * ॥ घ उ. * रन्तियं * ॥ मा. . . रन्तिजं . . ॥ शौ. घृषाणो धृषितः शर्वः। पुरा यथा व्यथिः श्रव(:); * * बृहत् (=ऐ.आ.) ॥ ऐ. आ . . . पुरा यदीमति व्यथिरिन्द्रस्य धृषितं सहः। द्र. पै. पाठस्त्रुटितः। <पुरा यथाऽव्यथिष्ठिनः? 'अव्यथिष्ठिन्' अन्यत्रालब्धः। तुल. काठ. २३.४ ताण्ड्यमहा. १.८.१ नेदिष्ठी। <व्यतिष्ठत्?
३ का. * * * नो * पुरं * । * पतिस्त . . . दनेष्ठा ।
ग मा. इन्द्र . . . ॥ ज$_{३}$. * . . . ष्टसो . . . ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

आयुरग्न इहा वह जातवेदस्तनूवशिन् ।
गघपै.२०.५९.८गघ यथाहं +ज्योगिहासानि प्रजानामधिपा वशी ॥४॥

द्रक्ष(Barret).२०.५५.९ आयुरिन्द्रो दधातु म आयुर्देवो बृहस्पतिः ।
आयुर्मे विश्वे देवा अहोरात्रे च चक्रतुः ॥५॥

आयुरायुष्या पवतां प्राणं प्राणो दधातु मे ।
देवा यच्चक्रुर्देवेभ्यः स्वर्यन्तो यथायथम् ॥६॥

उत्पतन्तु नभस्वतीः समुद्रादधि घोषिणीः ।
उत्स्याः समुद्रिया अपस्ताभिष्ट्वा तर्पयामसि ॥७॥

या आपो दिव्या या वातात्परिजज्ञिरे ।
इन्द्रो +मरुत्वांस्तृप्तात्मा ताभिष्ट्वा तर्पयामसि ॥८॥

याः शुष्का या हरिणीर्याभूमिमनुवावृधुः ।
सर्वाः समग्रा ओषधीस्ताभिष्ट्वा तर्पयामसि ॥९॥

---

४ का. . . . ग्निर्यावहा * . . वशी । यथाज्जोगीयासानि . . . ।
ग उ. . . . योगिहासानि ;
५ का. . . . * मे आयुरिन्द्रो * आन्मे * * . . रात्री * * ;
क मा, म. . . . * मे। २०.५९.९ टिप्पनं द्र.।
६ क-ग का. . . . पततां * * * * । * यचक्रु . . ;
ग $ज_{३}$. येवा . . . ; मा. * यच . . देवेभ्य(= ज.);
द्र. उ. मन्त्रान्ते माङ्गलिकानि ।
७ का. उतातन्तु . . . ती . . . षिणी । उश्छा . . . . .
मा. उसतन्तु . . . । उत्स्वाः . . . ॥ ग $ज_{३}$. तत्स्याः * प -;
८ गघ का. * मरुत्वांस्त्वमृतास्त्वामाताभिः ।
ख मा, $ज_{३}$. . . . यज्ञिरे । ग उ. * मरुत्वास्तृप्तात्माताभिः ॥
का, उ. घ ऊह्यः । का मन्त्रः सस्वरः ।
९ कख का. . . . भूमि × नवादधि । मु . . . मनवा . . .;
$ज_{३}$. * शुष्या * हरिणिर्यामभूमि . . . । सर्वा * ओषधि . . . ॥
ख मा. . . . वावृधिः । ग मा. सर्वा * . . . ;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

आ नो मेधा सुमतिर्विश्वरूपा गिरो बृहतीरावेशयन्ती ।
ऋचो मे बह्वीर्न्यनक्तु+ गा इव यथासाम भुवनेषु
कर्णिनः+ ॥१०॥

आप.श्रौ.६.२३.१ दीक्षा तपो मनसो मातरिश्वा बृहस्पतिर्वाचो अस्याः स
योनिः ।
वेदांसि विद्या मयि सन्तु बह्वीरग्नीषोमा यशो अस्मासु
धत्तम् ॥११॥

शौ.७.६१.१ यदग्ने तपसा तप उपप्रेक्षामहे वयम् ।
प्रिया(:) श्रुतस्य भूयास्मायुष्मन्तः सुमेधसः ॥१२॥

---

१० का. * * सुमतिस्सप्रतीकाशिरोर्वृहस्पतीकागिरोर्वृहस्पतीरा . . ।
रुचो * . . . न्नियुनक्तु गाव . . कण्विनः ;
मा. . . . रुपा वृहती . . . । * * वभीन्यनुक्त . . . ॥
क $ज_३$. अ * * . . . ;
गघ ना. . नन्युक्त . . ॥ म . . न्यनक्तु . . ॥ $ज_२$ . . न्वनक्तु . .॥ $ज_३$
. . न्वनुक्तु * ईव. . ॥
घ उ. . कर्ण्णनः द्र. कर्णिनः – प्राशस्त्ये मत्वर्थीयप्रत्ययः। तु. श्रोत्रस्विन्
तै. ब्रा. ३.१.५.१३।
११ का. . र्वासोस्यासं * वेदान्तवेद्यामयुजन्त बह्वी अग्नीषो स्मासु धतम्।
$ज_३$. * * * मातरिष्वा . . . अस्या * * । वेदाऽसि . . . सोमायसो
* * ॥
ख मा. . . . अस्य * * ॥ घ मा, $ज_३$, म. * यसो * * ॥
१२ क का. . . . * तपा;
ग मा. * सूतस्य; $ज_३$. * सुतस्य . . . ;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

अ.प.१ख६द्र. यस्त्वा मातुरुत वा पितुः परिजायमानमभिसंबभूव।
तं त्वद्यक्ष्ममधि नाशयामः सोऽन्यस्मिं छ्रयातै
प्रविष्टः ॥१३॥

यस्ते यक्ष्मो हृदयेष्ठो नाभिष्ठा उदरंगमः ।
अथो यः शिश्रिये परौ तं त्वद्यक्ष्ममधि नाशयामः
सोऽन्यस्मिं छ्रयातै प्रविष्टः ॥१४॥

---

१३ का. . . . मानरधिसम्बभूयथाः यस्ते यक्ष्मो मज्जसि पुरुषो यो गिदासस्त न्तुद्यक्ष्ममधुनाशयामस्सोन्यस्मिन् शयातैष्प्रविष्टः ।
क मा, ज$_३$. . पितु; ख ज$_२$. . सम्वभूव । ग ज$_३$. * त्वद्यंस्म . . ;
गघ मा. तत्वंद्य . . . न्यस्मि * ऽ * ॥ घ ज$_२$. * * छ्रयातैः ॥
अ. परि. न त्वद्यमधिनासयाम सोऽन्यस्मै सयातैः *। परिशिष्टकोषेषु अपरे पाठाः . . . मातुत परिजामानमभि . . . । अधिनासयासा/मा न्यस्मै; अधिनासयामा/म/सान्यस्मैस्तयातैः *।
१४ का. यस्त्वा * * . . . भिष्ट्वा हृदयंगमः * यत्सश्रियेपरो *;
ख-घ ज$_२$. नाभिष्ठ्य * । * * * * तं त्वं ॥ ख म. * तदरंगमः ।
क मा, म. . हृदयष्ठो; ख-घ मा. . . रङ्गमः । . . . श्रिश्रिये * * त्वं ॥
का. उ. घङ पादौ ऊह्यौ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

शीर्षरोगमङ्गरोगं स्नावबृहमभिशाचिं विसल्पकम् ।
यस्ते यक्ष्मो मज्जसु परुःसु यो गुदासु तं त्वद्यक्ष्ममधि नाशयामः
सोऽन्यस्मिं छ्र्यातै प्रविष्टः ॥१५॥

॥ इति त्र्यृचकाण्डे सप्तमोऽनुवाकः ॥

१९.२९

अग्नी रक्षोहा तिग्मस्तिग्मशृङ्गो हन्तु रक्षो नुदतामरातिम्।
अपाघशंसमस्यतु ॥१॥

आ त एतु परावतो बलमोजो दिवस्परि ।
आ गिरिभ्यः पर्वतेभ्य आयुष्टे विश्वतो दधत् ॥२॥

---

१५ का. सीक्षरो . . . स्नावविवर्ह . . . शाचं . . . स्ते क्ष्मो मज्जसि पुरुषो यो गिदासस्तन्तभ्यक्ष्ममधु * . . स्मिन् शयातैष् * z४z
ख-ङ $ज_{३}$. - मभिशाचीं विश्वल्त्वकं । . . . मज्जसरुपसु * * * वद्यक्ष्ममधि नायामः . . . ॥
खग मा. . . . विषल्पकं । . . . मजुसु परुसु; $ज_{२}$. विशल्यकं ।
ग $ज_{२}$. . . . पुरुःसु * * ; म. . . . * गुह्रासु;
ङ $ज_{२}$. . . . छ्र्यातैः * ॥ द्र. ख अभिशाचि/चीं। तु. ९.२४.१ उदरस्याभिशाच्या।
काण्डिकान्ते का. इत्येकोनविंशतिकाण्डे सप्तमोनुवाकः zz मा. इति त्रृचकाण्डे सप्तमोऽनुवाकः ॥ ॥ $ज_{२}$. मन्त्रसंख्या १६ इति निर्देशितम्। अन्यत्र मन्त्रसंख्या नास्ति । $ज_{३}$. "श्री" इत्यधिकम् ।

१९.२९.१ ख का. अग्ने * . . . हन्ति * दुरिता . . . । . . . शँस . . .।
ख $ज_{२}$. . . . तापरातिं । ग $ज_{३}$. हन्त * . . . ।
२ का. यातेत्व * . . . । या गिभ्यष् . . . भ्यायुष्टे * * ।
ग मा. * गिरिभ्य पर्वतेभ्यः; क-ग $ज_{३}$. * * * रावतो . . . जे . . .। * * पर्वतेभ्यः;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

ऋ१०.५९.७ पुनस्तेऽसुं पृथिवी ददातु पुनर्द्यौर्देवो पुनरन्तरिक्षम् ।
पुनस्ते सोमस्तन्वं दधातु पुनः पूषा पथ्यां या
स्वस्तिः ॥३॥

तु.पै.७.२.८[कख]
पै.६.८.८[क] कष्किषा कष्पिषा येवाषा *एषा ।
तु. कख शौ.५.२३.७[कख] इष्टर्गव इषयन्तः सैकताः पांसवाः ॥४॥

अदृष्टान् न दृष्टान् ।
दृष्टाँ अदृष्टान् धनपते जहीन्द्रस्य वधेन ॥५॥

एताश्च विश्वरूपाश्च गृध्राः कोकाश्च ते हताः ॥६॥

कामे कामयस्व मा प्रतीची प्रति मा भव ।
गघ शौ.३.१८.६[गघ] मामनु प्र ते मनो वत्सा पाकेव धावतु ॥७॥
ऋ.१०.१४५.६[गघ]

---

३ का. . सं * दधातु . . दौर्दिवी . . स्तन्वन् . . स्वस्ति ।
मा. . . . * दधातु . . . देवी . . .। . . . पथ्यया: स्वस्ति ॥
ख ज३. . . . देवी . . . ।
घ ज. . पथ्या या (याः ज२) स्वस्ति ॥ म. * * पथ्या याः (=उ) *॥
४ का. * कष्कष्पिषार्येवाषायेषा । . . . स्वयुक्ताष्पासवा;
कख मा. कष्किषाः कसपिशां येवासायेषाः। म, ज३ ना. कष्किषाः कष(ना. कर्षि) पिषा येवाषा(ना. सा) येषाः।
ज२. * कष (→श)पिषा येवाषा (← सा)येषाः।
ग मा इष्टर्गवे (→ वयि) षयन्तः; ज३. इष्टर्गवइवषयन्तः; घ म. * पांशवाः॥ द्र. पांसव - ऐकपदिकम्। < पांसु + अण्?
५ का. दृष्टांअदृष्टं दृष्टां अदृष्टां . . .।
ख म. दृष्टाङ् अदृष्टाङ् (→ δ)॥ उ. दृष्टाङ् * *;
६ का. यताश्च . . . ;
७ का. कामय कामयस्समा . . चीष् * * * । . . . व्रतो * . . .।
ख मा. . . प्रति → ती * * । ज३. प्रतीचि . . . । द्र. पदपाठः संशयितः।
घ उ. . . धावत ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

अभीले अभिमादन्यसौ मामभि माद्यतु ।
विद्म +पतत्रिण्या वयमिषुके नामकं तव ॥८॥

अहं ते मन आ ददे मनो मनोमुषिर्यथा ।
मयि ते मन आहितं रथ इव रथवाहने ॥९॥

क शौ.१.२९.५[क]
पै.१.११.४[क] उदसौ सूर्यो अगान् मह्यमवतुना सह ।
ग,ङ पै.१९.२५.११[ख,घ] अहं विशां पुरोहितो मधुहस्तो मधुजिह्वो
मयि वागस्तु धर्णसी ॥१०॥

अहं विश्येन+ केतुना समक्ष्ये मानुषेष्वा ।
ग ऋ.१.७.१०[ग] अस्माकमस्तु केवलं बृहद्यशो अधि विश्वेषु
राजसु ॥११॥

स्वादोश्चिन्मा स्वादीयांसं मधोश्चिन्मधुमत्तरम्।
प्रियाश्* चित् सख्युरन्तरमादित्यासः कृणोत* मा ॥१२॥

---

८ का. अभीते . . . मादंन सोमादभि * । * पतन्यर्ण्या वर्यमिथुके * *।
क मा. अभीके . . .; ना, ज$_{३}$. अभिले . . . ;
ग मा. * पततृण्व . . .; ज, म. * पततृण्या . . . ;
९ का. * * मनाददे * . . मिथुर्यथा । * * मनाहितं रथैव . . . हवे ।
१० ग-ङ का. * विषां * . . . धरुण्यशी।
क ज$_{३}$. . . . आगान्; ङ म. धर्ण्णशी (← सी ज) ॥
द्र. ख अवतु – ऐकपदिकम्।
११ का. * विश्येण * समगश्छे . . षेष्ठा । . . . वृहद्दिशो * * *। क उ. * विश्वेन *,
ख मा. समक्षे . . . । ग ज$_{३}$. . . . केवळं ; घ मा, ज$_{३}$. . . यसो. .॥
गघ का सस्वरः पाठः ।
१२ का. . श्चिमर्मास्वादियांस .. श्चिमर्धु . . । प्रिया चचक्ष . . न्यासष् कृणोतु(=उ) माम्; ख मा. न्मधोश्चि . . .। ग ना, ज$_{२}$, प्रियाश्चित् . . . ; ज$_{३}$. प्रयाश्चित् . . . ; भा, म. प्रियाचित् . .;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

अग्ने ब्रह्म त्वं ब्रह्मासि विद्धि त्वं प्रास्मभ्यं ब्रूहि ।
यदीदं तथा भविष्यसि यदि वा ना-
थैतस्यहविषो वीहि स्वाहा ॥१३॥

वि +पृच्छे द्यावापृथिवी वीन्द्रं वि बृहस्पतिम् ।
वि देवान् यज्ञियान् पृच्छे+ व्यसं (<व्यसुं?)जीवनाय
कम् ॥१४॥

विज्ञानायोद्यता+ प्रस्तुता+ स्रुगियं
यम राजन् हविरिदं जुषस्व ।
+अगतासोर्हविषो मादयस्व
निर्ऋतिं +गच्छतु यद् +गतासोः ॥१५॥

---

१३ का. . . . विध्यात्वं प्राहास्मभ्यं *। . . . भवष्यसि * * नाथ
एतस्यहषोविहस्वाहा; ख मा. . . . वृहि। ज$_{३}$. . . . व्रुहि ॥ घ उ.
. नामथै . . ; द्र. ख विद्धि-अन्वयः?

१४ का. * परश्छे * । व्यन्तर्व्य वृहस्पतिम् * * यज्ञियां * भ्यस्वं * *।
ग उ. * देवां * ; ज$_{३}$. . यज्ञा (ह्वा?) न् *;
गघ मा. . . . यद्वान् . . . र्जीवनाय *।

१५ का. अविज्ञानायोद्यतष्प्रस्त्वतस्त्रुगंय * राजं . . । अक्तासोर्ह . . *
निकृति गच्छती यदवक्तसो z१z
क मा वह्वामयोर्यता प्रस्थिता (=उ.) सृजयं; ज$_{३}$. . योर्ध्वता * मृगियं;
ज$_{२}$. . योर्य (=म)→ य्यता * सृगियं (= म);
ग ज$_{३}$. आगतासो . . ; उ. . सोरिहविषो *;
घ म. . . यङ्क्तासोः ॥२९॥ ज$_{२}$. . . यंगतासोः ।२९। ऋ १५।
मा. . यगतासोः ॥ ॥ २९ ॥ ज$_{३}$. र्निऋतिं * यंगतासोः ॥ २९ ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१९.३०

यत्त्वा मांसे अपववौ यन्मन्थे यदोदने ।
अग्निष्ट्वा विश्वभेषजस्तस्मात् पात्वंहसः ॥१॥

यस्त्वा वात आवात्यधरादुत्तरादुत ।
आपो या विश्वशंभुवस्तास्त्वा पात्वंहसः ॥२॥

अप त्वन्* मृत्युं निर्ऋतिमप यक्ष्मं नि दध्मसि ।
यथा त्वमरपा अस उदोजा उत्तरो भुवः ॥३॥

पै.१०.९.५ वैश्वानरो रश्मिभिर्नः पुनातु वातः प्राणेनेषिरो +नभोभिः।
शौ. ६.६२.१ द्यावापृथिवी पयसा पयस्वती ऋतावरी यज्ञिये मा
पुनीताम् ॥४॥

१९.३०.१ का. यत्वाग् . . अपवौ यदमन्थे . . । . . त्वँ हसः ।
कख उ. यत्वा ($ज_३$. द्वा) * * (मा. अपववौ → कौ) . . . यदौदने ।
गघ मा. . . . भेषजंस्तस्मापा . . . ॥
२ का. . . वातोवात्वधरा उत्तरा . . . । * * विश्वंशम्भु. . त्वँ . . ;
गघ मा. . संभुव(=ज)स्तस्मा पा . . ॥ घ $ज_३$ - स्तात्पात्वं . . ॥ म. . पात्वेहस़ः ॥
द्र घ <पान्त्वंहसः॥
३ का. * त्वं → न्वं * . . । . . पाश * * भव ॥
घ मा. उदोया * * ॥ ॥ क उ. * त्वं * . . ;
४ का. . . . भिरित्येका। उ. * रश्मि(म, $ज_३$.स्मि)भिरित्येका॥
द्र. . . १०.९.५ ख का. . नवोभिः; उ. नमोभिः।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

प्रजापतिर्ऋतुभिः पञ्चभिः संवत्सरो धामभिः पातु विश्वैः।
शौ.१३.१.१७[ग] इहैव प्राणः सख्ये नो अस्तु तमात्मनि पुनरा
वेशयामि ॥५॥

६.६२.२ वैश्वदेवीं सूनृतामा रभध्वं शुद्धा भवन्तः शुचयः पावकाः।
तया गृणन्तः सधमादेषु वयं स्याम पतयो रयीणाम् ॥६॥

३ वैश्वानरीं वर्चस आ रभध्वं
यस्या आशास्तन्वो वीतपृष्ठाः ।
+ईड़येह सधमादं मदन्तो
ज्योक् पश्येम सूर्यमुच्चरन्तम् ॥७॥

अवत्कं मम भेषजमवत्कं परिवाचनम् ।
नराच्यसि मा तुदो वन्वाना रोगभेषजम् ॥८॥

---

५ ग का. . . . स्तु;
क मा,ज$_३$. . . . ऋतुभिः . . . ; मा. . . पञ्चभि;
ख उ. सम्वत्सरो * * * । ग ज$_२$. इहैव (+ः) * * * *;
घ मा. तमात्वनि . . . ॥
६ का. . देव्यं . . भवन्तु . . गृणन्तुससधआदयेम। वयँ . . z
क ज, म. . सुनृतामा *; कख मा. * सृनृतामा * शुद्धो . . ।
ग ज$_३$. * * सधमादेक्षु;
७ का. . . नर्यं वर्चसा * यस्याशास्तंनो वीतधृष्ठाः ईळेह * वन्तो *
पसूर्यमुश्च . . ।
मा. वैश्वानरं वर्च्च * * यस्य आषास्तन्वोर्वात पृष्ठीः ।
ग उ. इड़येह * *; घ मा. योक् * . . . ॥
८ का. अवतकं . . मवतकं * नाराच्य(→ध्य)मिमाततृष्णेवयं नाना *;
क ज$_३$. अवक्तं * . . . ; क-ख मा. अवत्वं . . . मवत्वं * ।
ग मा, ज$_२$, म, ना. नराव्यसि . . ;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

शम्भुलेहमिहा हर तमु क्षीर उदस्यति ।
गघ पै.१.८.३[गघ] २०.४५.४[गघ] शौ.२.३.३-४[गघ] तदास्रावस्य भेषजं तदु रोगमनीनशत् ॥९॥

नदीषु नड्वलासु कुम्भेषु कलशेषु च *प्रतीषेचनभेषजम्।
तते कृणोमि *भेषजमद्धि मांसं पिबोदकम्
पट्पटिङ्गं विपश्चलं वि पश्य ॥१०॥

कतु शौ.८.५.११[ग] अविदाम यदैच्छाम+ पिशाचक्षयणं हविः।
तेन क्रव्यादो हन्मः सर्वाश्च यातुधान्यः ॥११॥

+इच्छन्ति त्वा पदातय इच्छन्ति रथिनस्त्वा ।
क्रीणन्ति गोभिरश्वैरमृतस्येव वा असि ॥१२॥

खशौ.२.३.५[ख] अमग्नि नाम भेषजं पृथिव्या अध्युद्भृतम् ।
वक्ता तन्मह्यमब्रवीदिदं ह+ पारयादिति ॥१३॥

---

९ का. शम्भुलेमिहाहरत्तमुद * * । . . . तद्रोगमवी . . ।
क ज$_2$, म, ना. शम्भूलेह . .; ज$_3$. मशम्भूरेहमि . .;
ख मा. . . उदस्वति। ज, मा, ना . . उदस्विति।
द्र. क्षीरा उदस्यन्ति इति बेरेट्। तन्न।
ज$_2$. शम्भूलेह . . .; ज$_3$. मशम्भूरेहमि . . .;
ख ज, म. . . . उदस्विति ।
१० का. . . . शेशु * प्रतीकेचन . . . भेषजंमध्य . . पज्ञङिङ्गं (मु. पज्ञाटिंग). . . विपश्च; क मा. * नःड्वलासु * *; ग-ङ उ. प्रतीशेचन . . । . . . भेषजं (= का) मद्धि * (मा, ज$_3$. मर्द्ध? मासं)*; घ उ. * विपश्यलं * *॥
द्र. ग उ. कलशेषु इत्यस्याकर्षणेन षे → शे। का. षे → के; तु. १३.५.१ख मनीषया → सनीकया
११ का. अवदाअवदीश्छामि * * * क्रव्यादंहन्मि । . . . धान्योः;
क मा. * यवैछाम;
१२ का. * * बलाउय ऋश्छन्ति ऋतुन . . प्रैणन्तु . . . . . स्येव नासि।
१३ का. अमुंसु * * * घद्भृतम् . . तुमह्म . . . दंहिं पापारया . . ।
ख-घ ज$_3$. अध्युत्भृतं । . . . दिवं घ(=उ.) * . . . ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

चक्षुरसि पुरुषस्य चक्षुर्गोश्चक्षुरर्वतः ।
चक्षुर्भूतस्य भव्यस्य चक्षुरप्सरसामसि ॥१४॥

चक्षुरसि सुपर्णस्य चक्षुरहेरथो शुनः ।
चक्षुः सर्वस्य पश्यतोऽथो यद् विश्वमेजति ॥१५॥

गघ शौ.४.२०.६[कख] आददानं सहस्राक्षं +प्रतिस्पाशनमब्रुवम् ।
पै.८.६.७[कख] दर्शय मा यातुधानान् दर्शय यातुधान्यः ॥१६॥
१९.३१.२[कख]

१९.३१

अतीमामख्यं* पृथिवीमति द्यामति सूर्यम् ।
अति विश्वमिदं भूतमत्यख्यं यातुधान्यः ॥१॥

शौ.४.२०.६[कख] दर्शय मा यातुधानान् दर्शय यातुधान्यः ।
अघायून् सर्वान् दर्शयेति त्वौषध आ रभे ॥२॥

---

१४ क मा. चक्ष्यु . . *;
द्र. ज$_3$, मा. १४घ पतितः ।
१५ गघ का. . . . तो अथो . . . ।
द्र १५क मा, ज$_3$. पतितः ।
ख-घ मा. . . . पुनः । * * पंस्यतोथो यविश्वमेयति ।
गघ ज$_3$, म. ऽ नास्ति ।
१६ का. आदधानमङ्गिरसं पतिस्पाशिन . . . . . न्याः z२z
क मा. आवदान * प्रतिशाशन मब्रुवन्(=उ.)। दर्शया . . दशय *॥ ॥३०॥
ख ज$_2$. प्रतिश्यासन . . . । ज$_3$, म. प्रतिस्याशन . . . ।
गघ ज$_2$. * * यातुधानां * * ॥१६॥३०॥
ज$_3$. दर्शया * * * यातुधानः ॥ ॥३०॥
१९.३१.१ का. अत्रैमामहं . . . मुत . . . मुत *। . .. मत्युक्षं *;
मा. अतिमांक्षं . .। . . त्यक्षं *। (ज, म. . मक्ष्यं . . .।. . त्यक्ष्यं *।)
२ कख का. . . . धानां * *;
द्र. अयं 'दर्श' इति पाठभेदेन द्विः पठितः।
क ज$_2$ * * याधानान्; ग ज$_3$. . . अघायुन् . . .;
गघ का. . . यूत् * . . यत्योषधीरभे;
घ मा. . . . त्योशध * * ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

[कख]शौ.४.२०.५[गघ] एवा सहस्रचक्षो त्वं प्रति पश्यास्यायतः।
सहोसि यातुधानजम्भनम् ॥३॥

शौ. १.२७.१ इमाः पारे पृदाक्वस्त्रिषप्ता* निर्जरायवः ।
तासां जरायुणा वयमक्ष्यावपि व्ययाम-
स्यघायोः परिपन्थिनः ॥४॥

विषूच्येतु कृन्तती पिनाकमिव बिभ्रती ।
विष्वक् पुनर्भुवा मनोऽसमृद्धा अघायवः ॥५॥

अपेतः परिपन्थिनो(ऽ)पो+ अघायुरर्षतु ।
द्र. शौ. ३[कख] न बहवः सं +शक्नवन्नार्भका अभि धृष्णवन्* ॥६॥

---

३ क का. य यवासहस्राक्षो *;
४ का. * . . . स्तृषुप्ताजर्जरायुवः . . . मक्षामुपह्वया . . . *;
कख मा. * * प्रदाक्वस्तृशप्ता *।
क-ग $ज_३$. * * प्रदाकृत्स्नषप्ता * । * जरायुण्व . . . ॥
कख म. * * प्रदाक्वस्तृषप्ता * । $ज_२$. * * . . . स्तृषप्ता *।
घ मा. -मक्षामपि; ङ मा स्यघायो . . . ॥
५ का. . . तकृतन्ती (→ती) . . । विष्व ऋषुनर्भवामनो . . यनः;
द्र. पङ्क्तेः वामतः 'नौ' इति शोधः ।
क मा. च्येत *; $ज_३$. विषुच्येतु *; म. . . . तुन्तती;
गघ मा. विश्वक् * * असमूर्द्धा *।
ग $ज_३$. * पुनर्भू(म. र्मु)या *; घ ज. असमृद्धा * । म. ऽ → असमृद्धा *॥
६ का. * परिपन्थिनोपोघा . . . । नराहव * शकुनवंनार्भसा । अभि धृष्णुवम् ;
कख उ. * परिपन्थ(मा, म. न्थ्य)यो अघा(ना.ऽघा)यु . .।
ग मा, $ज_२$, म. * * * शक्लवं; $ज_३$. * * सशंक्नवन्; ना . . शक्लवन्;
घ उ. . . . धृष्णवं ॥

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

४ प्रेतं पादौ प्र स्फुरतं वहतं पृणतो गृहम् ।
इन्द्राण्येतु प्रथमाजीतामुषिता पथा ॥७॥

× आयमगन् फाल्गुमणिर्बलेन बलदाः सह ।
येनेन्द्रो दस्यूनां वीराँ असुराणामवातिरत् ॥८॥

× वर्चसा मां पयसोक्षन्तु देवा वर्चसा द्यावापृथिवी उभे ।
वर्चो मे देवः सविता दधातु वर्चो विप्रः कश्यपो मे
दधातु ॥९॥

× वर्चो म आपो दधतु वर्चो मे वीरुधो दधन् ।
भूतानि सर्वाः सङ्गत्य वर्च आधुर्मुखे मम ॥१०॥

× याः पुरस्ताद् वितिष्ठन्ते गावः प्रव्राजिनीरिव ।
वातीकृतस्य भेषजी(:) पिप्पलीः+ पारयिष्णवः ॥११॥

---

७ का. प्रेदं . . . स्फुरतितं वहन्त्वप्रणतो * . . . जिह्वित्वामुक्त्वा *।
क ज$_3$. . . प्मादा; ग मा. . . न्येतु . . . . ;
८ का. . . . गं फाल्ग (→ल् गु) . . . लदा * . . . रां। . . . वासृजत्;
ख मा. . . र्वनेनवलदां *; ज$_3$. . . . वलादा * ।
घ मा. . . . दसुनां . . . ; ज$_3$. . . . दस्युनां . . . ;
९ क-ग का. . . क्षंत देवार्चसा . . . * से * * *;
घ मा, ज$_3$. . . . कस्यपो * *;
१० का. * मापो दधद् * से * दधद् * * * वर्चाधीसुखे *।
द्र. भूतानि इत्यस्योपरि पत्रस्योर्ध्वभागे कु इति शोधः द्विर्लिखितः।
ग मा. * * ङ्गत्य; द्र. सर्वाः - आपः इति शेषः।
११ का. * पुरंस्ताद् . . . भै(→भे)षजी पिप्पलैष् * ;
क ज$_3$. * * विष्ठते; ख मा. गावं . . .॥
गघ मा. वाता . . पिपलु * ॥ ज$_3$. वाची . . . पप्पलीपारयिष्णुवः ॥
म. . . . पिप्य → प्पलि *॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

शौ.६.४४.३द्र. रुद्रस्य मूत्रमस्यमृतस्य नाभिः ।
पृथिव्यां मूलं निष्ठितमसि विषाणा नाम +वातीकृत-
भेषजी ॥१२॥

× शन्ते अस्तु मतस्नाभ्यां शं यक्ने* शं तलीद्यै+।
पै.१.१७.४गघ शन्ते पृष्टिभ्यो मज्जभ्यः शमस्तु तन्वे तव ॥१३॥

शौ.६.४९.१ न हि ते अग्ने तन्वः क्रूरमानंश मर्त्यम् ।
कपिर्बभस्ति* तेजनं स्वं जरायु गौरिव ॥१४॥

---

१२ का. * सू(→मू?)त्रमस्यमृतस्या * पृथिव्यान्निष्ठित . . कृतभीषजी।
मा. * मूर्त्तमस्य . . । ज$_{३}$. * मूर्त्रमस्य . . ॥
ग ज$_{३}$. * * मुळं . . ; म. . मूळं . . ; घ उ. . . कृतस्य * ॥
१३ का . . स्त्व . . शं शते शन्तलाद्यैः। . . पृष्टेभ्यो * *। * *;
ख उ. सं यक्ले शं तलीड्यौ (मा. तलड्यौ, ज$_{३}$. तलीच्यै, ना. तलीभ्यौ)॥
ग मा, ज$_{३}$ ना. शं ते पृष्ठिभ्यो *; द्र. तलीद्यमस्थिसमीपगतं मांसमिति सायणः - शौ. ७.७६(८०).३; पै. १९.४०.७ तलीड्यम्, सेन्ट् पिटर्स्बुर्ग् कोषेऽपि तलीड्यमिति। अत्रस्थतलीदीशब्दश्छन्दःसम्पदि वृकीवद् व्यवायेन पाठ्यः, न तथा तत्र। तेनायमैकपदिकः इति प्रतीयते। भ्य ↔ द्य ↔ ड्य विपर्यासाय पै. १.३६.१-४ द्र.।
१४ का. . . . तन्व . . . समर्त्यम् ककुर्बिभस्ति * * * जरायुव . . .।
ग उ . . . र्विं(=र्बि) (मा.वि)भस्तु *; द्र. मा. र्व>वि। शौ.र्बभस्ति*; द्र. उत्तरमन्त्रे बभस्तु पाठदर्शनात् शोधनिश्चयः कृतः।
घ मा, ज$_{३}$. * जराय . . . ॥ म. सं जराय . . . ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२ त्वेष इव सं च वि च रोरुवण्यते यद्रुत्तरद्रा उपरस्य खादति*।
शीर्ष्णा शिरो अप्ससाप्सो+ अर्दयन्नंशून् बभस्तु
हरितेभिराशुभिः ॥१५॥

३ सुपर्णा वाचमक्रतोप द्यव्याखरे कृष्णा इषिरा अनर्त्तिषुः।
ऋ.१०.९४.५ नि +यन्नियन्त्युपरस्य निष्कृतिं पुरू+ रेतो दधिरे
सूर्यस्यु(<श्वि/स्यू?)तः ॥१६॥

१९.३२

शौ.६.१२९.१-३ भगेन मा सांशफेन साकमिन्द्रेण मेदिना ।
कृणोमि भगिनं माप द्रान्त्वरातयः ॥१॥

---

१५ का. त्वेषैव सिञ्च इतरोर्वर्ण्यते उनत्वरुद्रातपरिस्ससादिति शीष्णा *
अप्सराप्सोर्मयंदाँशूर्बिमर्तिहरिकेति . . . ;
क ज, म, ना. . . रोरवण्यते; ख. उ. . खादिति।
गघ मा. * * अप्सासाप्सो श(→ δ)र्दय. . ॥ ज. * * अ(→δ
ज$_{2}$)प्ससाप्स्यो . . . ॥ म. * * प्ससाप्स्यो . . . ना. लेखो विकृतः।
शौ. मेष * वै * * * चोर्व/(क्वचित् र्व्य)च्यसे . . द्रावुपरश्च खादतः।
. . . बभस्ति . . . रासभिः॥
द्र. रोरुवण्यते – रुवण्यतेर्यङि ऐकपदिकम्। रुवण्यधातुः ऋ. ८.९६.१२।
१६ का. . . . क्र (→कृ)तो प्रिद्यवाशर * * * न हन्निहन्त्युपरस्य
निष्कृधिं पुरोवाचो * सूर्यस्य Z३Z
मा. सुपर्ण्णो . . . पादव्याखरे * * * । * यनि त्युपरस्य निष्कृतिं .
. . ॥ ऋ २५॥३१॥
ख ज$_{3}$. * * अनत्तिषुः। ग उ. * यन्नि(मा, ज$_{3}$. नि)त्यु . . . *;
घ ज$_{3}$ पुरु(=उ.) * * सूर्यसु → स्वतः ॥ऋ॥१६॥३१॥ शौ. . सूर्यश्रि(ऋ.
श्वि)र्तः॥
काण्डिकान्ते, ज$_{2}$ ॥३१॥ ऋ १६ ॥ म॥ ॥ ऋ१६ ॥३१॥
१९.३२.१ का. * सासांशपेन . . . न्द्रोण *। * वग्लिं सापन्द्रां पराकयः;
क मा. * * संशफेन; म. * * सांसफेन;
द्र. शौ. शांशपेनं; सायण-संशफेन!
ग मा. * * मा-; घ ज$_{3}$, म. . . . द्रांत्व . . . ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

योे अन्धो यः पुरःसरो भगो वृक्षेष्वार्पितः ।
भगो मे अस्तु शांशपोऽप द्रान्त्वरातयः ॥२॥

यथा वृक्षां अभ्यभवः साकमिन्द्रेण मेदिना ।
एवा मा भगिनं कृण्वप द्रान्त्वरातयः ॥३॥

ख शौ.४.९.९[ख] अपेतो नीललोहितं जातं हिमवतस्परि ।
५.४.२[ख] कीश्मीलमुर्वराभ्यो दिवो जातमनीनशम् ॥४॥
पै. १९.८.१४[ख]

अभ्राज्ञातं वर्षाज्ञातमथो जातं दिवस्परि ।
अथो समुद्राज्ञातं कीश्मीलं नाशयामसि ॥५॥

यो नीहाराद् यः †प्रुष्वा यो अद्भ्यस्परिजायसे ।
गर्भो यो विद्युतामसि स नः कीश्मील मृडय ॥६॥

---

२ का * न्वो * पुरस्सदभग वृक्षेसार्पितः भगेनीरा * स्तु * अप . . .;
क ज$_{३}$. * द्धो * *; ग मा, ज. * * * सांशपो;
घ उ. 'द्रान्त्वरातयः' इत्यूह्यम्।
ख-ग ज, मा. पुस्तिकासु साकमिन्द्रेण मेदिनेति पादः इष्टत्वेन सूचितः।
तद्यथा मा. . र्पितः सा ॥ ज$_{२}$. . र्पितः सा ॥[का] ज$_{३}$. . र्पितसा॥
३ का. * * अद्य भवत् . . . । यवा सा भग्निं कृण्वमप . . . ।
गघ ज$_{३}$. * * * कृण्वंपभद्रांत्व . . . । घ मा, ज$_{२}$. . . . द्रांत्व . . .॥
४ क का. अपीतो . . . त; मा. अपेत *; उ. . . . नीळलोहितं;
ग मा. कीश्मानुम्रुद्धराभ्यो; म. कीश्मीनूल . . . ;
घ ज$_{३}$. * जाता . . . ॥ द्र. का.३[ग]-४[घ] पाठः सस्वरः।
५ कख का. . तंपथो * *। . . नामयाशसि। घ मा. कीश्मिलं *।
६ कख का. * न्यं . . . * पुरुषाद् * द्यष् *।
क ज. * निहाराद् . .। ज, म. * * * पृष्टा(ज$_{२}$→ष्ठा; मा, ना. ष्ठा)या;
ख मा, ज$_{३}$. * भ्यस्प . . . । घ मा * न कीश्मान् *॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

नादेयीः सिकता इमाः सिन्धुतस्पर्याभृताः ।
ताभिर्यमस्य कीश्मीलं संभृताभिरनीनशम् ॥७॥

त्वया पूर्वं विभीदक संजिता असुरा हताः ।
त्वं सपत्नचातनो भ्रातृव्यां अव धूनुष्व ॥८॥

वि भिनत्तु विभीदकस्तीक्ष्णशृङ्ग इव ऋषभः ।
अथो सपत्नाना दत्तामथो हन्तु दुरस्यतः ॥९॥

व्यवधीत् सहमानः सपत्नां द्विषतो मे अधराँ अकः ।
अभ्यभूद् भूत्योभयां ॥१०॥

७　　का. नोदयीस्सिक्ता इमा . . . स्पर्याभृता। . . . सम्भृता . . . ;
क　　मा. नावेयाः * ईमाः; $ज_३$. नादेयी * ईमाः;
ख　　मा, $ज_३$. सिन्धुतः स्पर्या . . .।
गघ　　मा. . . . कीश्मालं . . . मनीनशं (= $ज_३$)॥
　　द्र. मन्त्रान्ते $ज_३$. ॥ नीळरुद्र ॥
८　　का. * * विभीदकं * सुराहता। * सपत्ला . . . अवि *।
कख　　मा. * * विभदकं सज्जिता * हिताः ।
ख　　$ज_३$. सज्जिता * * । घ म. * * धुनुष्व ॥ .
९　　का. . . नत्त . . तक . . . शृङ्गैव * * . . . दत्ता अथो * . . . च।
　　मा. * भिन्नमूविभादक . . . । * . . . दन्तांमथो * . . . च॥
क　　म. * * * विभिदक -; ख $ज_३$. स्तिक्ष्ण . . . ।
१०　　का. विवग्धीव सामानस् . . त्लान् * मधरां * अभ्य (→घ)
　　भूतभूतो भयां → याम्;
क　　मा. * * सपत्ला; ख $ज_२$. * * अधराङ्कः।
　　द्र अन्यत्र . . . राङ् अकः ।
ग　　८. . . भूत्योभयान् ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

य आस्कन्दः परास्कन्द आखुः ककुभ आत्क्रमिः+ ।
उपजीकाँ उपक्वसां तान् सर्वान् जम्भयामसि ॥११॥

अपि नह्याम्याखोर्मुञ्जेन मुखमास्यम् ।
अनदं यथा चरादपैतुमुर्वराभ्यः ॥१२॥

अपिनह्यमुख आखुः परोक्तः प्राट्पराणुतः+ ।
शृणाम्यस्य दन्तान् निरक्षौ पादयामसि ॥१३॥

पै.१६.३३.९ अश्विना सारघेण मा मधुनाङ्क्त+ शुभस्पती ।
यथा वर्चस्वतीं वाचमावदानि जनाँ अनु ॥१४॥

यशा अहं निमिषते प्रतिख्यात्रे यशा अहम् ।
अत्रैमि तद् यशा अहमुत तत्र यशा अहम् ॥१५॥

---

११ क-ग का. यास्कन्दष्परास्कन्द * ककुम्भात्कृमि। . . . चीका . . . ;
क मा. या * . . . न्दः;
ख उ. * * आत्किमिः। ग मा उपजीवा *; अन्ये- उपजीका *;
१२ का. * निष्यास्याखोमु . . . स्यंम् अनुदन्यथा . . . दपेतो उर्वराभ्यः;
गघ मा. * * चरो . . . मर्द्धराभ्यंः॥ म. . . दपैतुर्वराभ्यः।
१३ का. . नद्धमुखागुष् * परादराणुदः . . दन्तां विरक्षो * ।
ख उ. परोक्तं प्राट्पराज(ना.य)तः। द्र. ख पराणुतः+ - दूरं यथा स्यात्तथा स्तुतः। पराणुत्तः इत्यर्थतो योग्यतरम्। सप्तमं तु तेन गुरु पर्यवस्यते।
ग म. . . दन्तां; गघ मा. . . दन्तानिरक्षो पातयामसि (=उ.) . . ॥ $ज_२$. . निरक्ष्वौ. . ॥
१४ का. . . . घेनमे इत्येका। उ. * * मेत्येका। ख उ. मधुमाङ्गं * । का. मधुवाँड़त शुभंस्वती;
१५ का. * हन्यमक्ते प्रत्यक्शत्रे यथाहम् । उतद्यशाहमुतत * हम्। मा. यसा * * . . प्रतिखान्ते * * । . . यसा . . उतत्रजसा *। क $ज_३$. यस्या * * ;
घ $ज_२$. -मुतत्र (→त) * ऽ * ॥ $ज_३$. -मुद * * *॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

अस्मै च सर्वस्मै भूताय सर्वस्मै च विपश्यते ।
सर्वस्मा इदहं यशाः ॥१६॥

अपोत्तुद* (अ)पोर्णुहि* यदीदमस्ति वा न वा ।
व्यन्ध्यं व्यल्गुणं चक्षुरक्षीभ्यां कृधि ॥१७॥

अङ्गं हिरण्ययं कृत्वा लङ्गलाषमर्मञ्च ।
तद् देवा अप लुम्पत ॥१८॥

चक्षुष्मन् मे मनो अस्तु चक्षुष्मद्धृदयं मम।
चक्षुष्मच्चित्तमस्तु मे चक्षुश्चक्षुष्मदस्तु मे
चक्षुरा धेहि मेऽक्ष्योः ॥१९॥

॥ इति तृचकाण्डे अष्टमोऽनुवाकः ॥

---

१६ गघ का. . . . स्मायदहिं यथा। घ मा. . . . यशा ॥
१७ का. अपोन्नदपोन्नह्यरीरमस्तुमानसावन्ध्यं वल्गुणं . . रक्षिभ्यां *।
मा. अथोतरथोर्ण्णहि यदि . . . दा * * । व्यन्ध्य * . . . ॥
क म. . . . पोर्न्णहि;
ग ज$_{२}$. * व्यल्गणं . . .; घ ज$_{३}$. . . क्षाभ्यां *॥ ना. व्यन्धं विल्गणं;
१८ का. अङ्कंहिरण्मयं . . . लाखुमलंच। * * * लुंपतु;
मा. * * * . . . लापशमर्मञ्च। . . . नुम्पत॥
क ज$_{२}$. अङ्कं → ङ्गं * *; ज$_{३}$. अङ्क * *; ग ज$_{३}$. * * * लुम्वत॥ द्र. ख
अर्म(क्ली.) ऐकपदिकं ग-पादस्थतदित्यनेनान्वितम्। अर्मन्निति
चक्षुरोगनामेति सुश्रुतः।
१९ का. . ष्मन्येमनोस्तु . . ष्मध्रिदयंमनः . . ष्वदस्तु * । चरा * * अक्षौ
z४z ज$_{३}$ * * * ऽस्तु . .। . . ष्मचित्त . . ऽक्षो॥ मा. . ष्मतिन्तमस्तु
* चयुश्च . . तक्ष्वां (<ऽक्षौ?)॥
काण्डिकान्ते— का. इत्येकोनविंशातिकाण्डे अष्टमोनुवाकस्समाप्तः zz zz
मा. ॥ ॥१८॥ ३२॥ इति त्रृचकाण्डेऽष्टमोनुवाकः ॥ ॥
ज$_{२}$। ॥३२॥ ऋ१९॥ इति त्यृचकाण्डेऽष्टमोऽनुवाकः। अ ८॥ ज$_{३}$. ॥
॥१८॥ इति त्रृचकाण्डेऽष्टमोनुवाकः ॥ ॥श्री॥ ॥ म. ॥ ॥१८॥ ३२॥
इति त्र्युचकाण्डेऽष्टमोनुवाकः ॥ ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१९.३३

१-३ कौ. १२८.४ सोमो राजा सविता च राजा भवो राजा भुवनं च राजा।
शर्वो राजा शर्म च राजा त उ नः शर्म यच्छन्तु देवाः ॥१॥

आदित्यैर्नो बृहस्पतिर्भगः सोमेन नः सह ।
विश्वे देवा उर्वन्तरिक्षं त उ नः शर्म यच्छन्तु देवाः ॥२॥

उता †विद्धां निष्खिदताथो श्रथ्नीथायताम् ।
मा नो विश्वे देवा भरुतो हेतिमस्थत† ॥३॥

शौ.६.१०६.२ अपामिदं न्ययनं समुद्रस्य निवेशनम् ।
मध्ये *ह्लदस्य नो गृहाः पराचीना मुखा कृधि ॥४॥

१९.३३.१ कख का. सोमु * * राजा भगो(=म, ज$_{३}$, मा, ना) . . नञ्व(=ज$_{२}$) *। ख कौ. भुवो * * * *।
ग का. तौ * * *; द्र. का. सस्वरः पाठः।
२ का. . . . समेन * सहां * * उर्व (→र्व्य) तौनश्चर्मयश्छन्तु *;
कख मा. . . त्यैनो . . . भगः * * * । घ मा. * * * यन्तु * ॥ ज$_{३}$. . . . यछ * ॥
३ का. उतारिद्धां निष्पिदतामथो स्तलीयथाययथाम् . . हेनिमस्यताम् । कौ. उताविद्वान्निष्कृदयाथोस्रध्नीयथाययथम्। . . हेतिमिछत॥
कख ज. उताविद्वान् . .; ज$_{३}$ . . . निष्पिदताथो. . । मा. . विद्यान्निस्खिदताथो *। म. . विद्यानि . . ।
घ मा. . मस्थतः। ना. . मस्थितः॥ अस्यतेस्थुक् (पा. ७.४.१७), मध्यमपुरुषबहुवचने अडागमाभावे विधेयार्थे अस्थत। हस्मान् (१९६७ : ५९-६०) अपि द्र.।
४ का. . . मिदन्ययनं * * * हृदयस्य * गृहा . . . मुषान् * ।
क मा, ज$_{३}$. . . न्वयनं; ग मा, ज. * हृदस्य * * ; म. . हुदस्य . .;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१ आयने ते परायणे दूर्वा रोहतु पुष्पिणी ।
उत्सो वात्र जायतां ह्रदो वा पुण्डरीकवान्* ॥५॥

३ हिमस्य त्वा जरायुणा शाले परि व्ययामसि ।
शीतह्रदाय* नो भुवोऽग्निर्ददातु भेषजम् ॥६॥

४३.१ अयं दर्भो विमन्युकः स्वाय चारणाय च ।
मन्योर्विमन्युको मन्युशमनो अस्तु ते ॥७॥

२ अयं यो भूरिमूलः समुद्रमवगच्छति+ ।
दर्भः पृथिव्यां निष्ठितः स ते अस्तु विमन्युकः ॥८॥

३ वि ते हनव्यां शरणिं वि ते मुख्यां नयामसि ।
यथावशो न वादिषो मम चित्तमुपासासै ॥९॥

---

५ का. . . रोहन्तु पुष्पिणीम् पुश्छो वा यत्र * ह्वदो . . कवाम् ।
ख मा, ज$_{३}$. . . . पुष्पिणि। ज$_{२}$. . . . पुष्पिणि → णी।
ग ज$_{२}$. म. उछो . . . ; ज$_{३}$. उच्छो . . . ;
घ मा, ज. ह्व(ज$_{२}$. ह्रु)दो * पुण्डरी(रि मा, ज$_{३}$)कवां ॥ म. ह्रदोपुण्डरीकवां॥
६ क म. दिमस्य * * ; ग मा, ज$_{३}$. सीतह्वदाय भुवो; ज$_{२}$, म. सीतह्रुदाय
* *; का. शीतिह्वदाय . . ।
घ. ज$_{२}$. ऽ → अग्नि . . . ॥
७ का. * * विमन्यकस् . . . । . . . विमन्यको मन्युश् * स्तु मे।
क मा, ज$_{३}$. * गर्भो *; ज$_{२}$. * ग → दर्भो * ;
ख-घ ज$_{३}$. साय शरणाय * । . . विम . . . चामनोऽस्तु *॥
गघ मा. . . विमन्युको . . नो ऽस्तु * ॥ ज$_{२}$. . . . ऽ अस्तु ॥
८ का. ख-घ पृथिव्यामनिष्ठिता। . . . चेस्तु विमन्यकः;
क मा. * * भुरिमूल; ज$_{२}$. . . मूलः → ळः ;
ज$_{३}$. * * भूरिमुळः; ग मा, ज$_{३}$. दर्भ * * ;
९ का. * ते नव्यां * * * मुख्यो *; द्र. गघ न स्तः।
क मा, ज$_{३}$. . . . शरणि;
ग ज३. 'सीतह्वदायनोभुवो' इत्यधिकम्। म. . वसो (→शो ज$_{२}$) * *;
द्र. घ उपासासै उपाससै। तु. शौ. १८.३.७० आसातै। आडिति पा.।
शौ. उपार्यसि।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

११२.३ येभिः पाशैः परिवित्तो विबद्धः परौपरावार्पितो अङ्गेअङ्गे।
वि ते चृत्यन्तां विचृतो हि सन्ति भ्रूणघ्नि पूषन्* दुरितानि
मृष्टाम् ॥१०॥

११३.१ त्रिते देवा अमृजतैन एतत्त्रित एनन्मनुष्येष्वमृष्ट ।
ततो यदि त्वा मध्ये न आरत्तदहं तद् (<त्वद्)ब्रह्मणापा
करोमि ॥११॥

२ मरीचीर्धूमं प्र विशानु वातमुदारान् †गच्छोत वा नीहारम्।
नदीनां फेनमनु तद् वि नश्यतु भ्रूणघ्नि पूषन्* दुरितानि
मृष्टां(<ष्टा) ॥१२॥

---

१० क का. 'येभिः * प' इति अंशो नास्ति।
क-घ का. रिवित्तो * परो . . वार्षितो * * चृत्यन्तां विचृतं हि * * पुषं * मृष्टाम्;
$ज_३$. . . त्ताविवर्द्धः . . । * * चृत्यन्तीं . . षन्ति . . दुरितायनि॥
क मा. येभिं * *; ग मा. . . . सन्ती; घ उ. भृणाघ्नि * * * ॥
द्र. घ उ. पुस्तिकासु सर्वत्र मृष्टां। मृष्ठाः इति बेरेट्कृतशोधः। शौ. मृक्ष्व। मृष्टादिति सुवचम् । द्र. बौम्. २००६ : ३५
११ का. त्रि * मृतेंतयेन एत चृतयनंम . . . ष्टः * * * * हिनाहरत् * . . णा उपा *।
मा * * असृजतैनयेतत्रितयेनन्मनुस्येश्वमृष्टः। * जहि * मद्ध्ये * आरतद . . .। कख $ज_२$, म. . त्रितएत → नन्म . . । म. . ष्वमृष्टः। $ज_३$. नास्ति।
गघ $ज_२$. * ज → यहि * * * आर(ह→δ)त्तद . . . ॥
$ज_३$. * जहित्व * * . . . णायाकरो; ग म. * यहि * * . . .;
द्र. का. ४[कख], ५[कख], ६, ७[कख], ८[गघ] सस्वराः।
१२ का. . . . दिशानवाचदारागच्छउत * निहारम्। . . . मवताद्विनिष्यति * पूषं(=उ.) दुरितादमृष्टाम् ।
घ मा. भृणघ्नी पूषं . . * मृष्टा(=उ.); म. भृणघ्नि पूषं . .; द्र. पाठः संशयितः। १०मो मन्त्रो द्र.।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× अग्ने रक्षः प्रति दह यत् कुम्भ्याभिराभृतम् ।
अनाधृष्यः स यास्यत्यभूञ्जीवातवे(अ)यम् ॥१३॥

× यन्नखवद् यच्छफवत् प्रसूमत् किञ्च पुष्पवत् ।
उर्वा मत्स्यो मधूलकं तस्य पास्यत्ययमना-
स्रावमरोगणम् ॥१४॥

× याः समुद्रात् प्रस्रवन्ति देवीर्हिमवतस्परि ।
आपो या विश्वशंभुवस्ता इहा यन्तु भेषजीः ॥१५॥

---

१३ का. अष्टे * * दहायष् . . अनाघृष्यस्य(=उ.)पात्मत्यभूर्जेवातपेयम्।
मा. अग्नि * * * कुम्भ्यांभि . . । अनाधृष्यस्य(=उ.)यःसत्यभूंञ्जी . .॥
$ज_३$ . . कुम्भ्यां . . । * यस्यभूञ्जीवावेय ॥
१४ का. यन्नभवभ्यश्चभवत् प्रुसूमभिकि . . *। * पश्छो * * पात्सत्येमना
. . .; मा. . . . छफव प्रसुमक्तिञ्चपुस्यवत्। रुवा (=उ.) मत्सो
वधुदकं * प्राश्यत्येयमनाश्रा . . . ॥ ग म, ज, ना. रुवा * मधूदकं ;
ख ज, म. . . . प्रसुमत् . . .।
घ $ज_२$. . . . मनासा . . . ॥ $ज_३$. . मन्नाश्राव . . . ॥ म. -मनास्रा श्रा
. . . ॥
द्र. ग पाठः अनिश्चयः। उर्व इति पात्रविशेषः (शौ. १६.३.३); का. उर्वा
तृतीयायाम्? 'उर्वन्' इत्यस्य प्रथमायाम्? उभयमैकपदिकम्।
१५ का. . . द्रादुश्चरन्ति . . । . . शम्भुवस्ता*यान्त्वोषधीः z१z
मा. या * प्रश्रवन्ती . . . हिम . . . री । * विष्वसम्भुवस्ता . . सन्त्व
* ॥ ऋ १५ ॥३३॥
क $ज_२$, म. * . . . श्र (←स्र म) वन्ति;
ग ज * * विश्वसंभुव; घ $ज_३$. . . . सन्त्व * ।ऋ॥१५॥३३॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१९.३४

× त्वचापिधाने सुभगे दत्परिस्तरणे कवे ।
एकामिव व्रजे गां परि त्वा वर्चसासिचम् ॥१॥

× अग्रेणीरिव हंसानां प्रपश्यन्ती पुरस्पथम् ।
जिह्वे मा विव्यथो मा यथापूर्वं त्वं वद ॥२॥

ख-घ शौ१९.३२.८ ख-घ वर्चस्वदहमुद्यासं ब्रह्मराजन्याभ्यां शुद्राय चार्याय च।
यस्मै च कामयामहे सर्वस्मै च विपश्यते ॥३॥

× अर्वाञ्चौ पादौ प्र हराऽर्वाचीनं मनस्तव ।
अर्वाचीनस्य ते +अतः पराङ् मन्युं (<न्युः)नि
वर्त्तताम् ॥४॥

× छागलादे भगवोऽर्वाग्ज्योते परस्तमः ।
आ त्वा खलज्ञकादस्मात् पुनरा वर्त्तयामसि ॥५॥

१९.३४.१ का. . यत् . . . । . . . * कां * * . . . सृजम्
क $ज_३$. . . . नेषुचो; मा. तचा . . . ;
२ का. .˙. णेरिव * . . . । * * विव्यतो . . . वदः;
मा. आग्रणिसानां प्रपश्यन्ति पुरःपथं। यिज्ञे * दिव्यथोमां * * * ॥
$ज_३$. अग्रेणा . . प्रपश्यन्ति . . त्व *। ख म. प्रपस्यन्ती . . . ।
३ का. . . स्वाधामुद्यासं . . दार्याय *। अस्मै . . विपश्यत।
मा. . . द्यांसं * सूद्राय . .। . . . विपस्यते। ख $ज_३$. . यन्न।
४ का. . हराम्यर्वा . . वः . . नश्यतेतष्प्रार्थ(→δ)ङ्नयुन् *। मुम्ब . प्रांमन्युन्नि . .; मा. . . ञ्व . . चीन . . । . . नश्य * * पराङ्मन्यु * *॥ ग उ * * य (←ये $ज_२$) तः, घ $ज_३$. मन्यु * * ॥
५ का. . . . भगोर्वाञ्जोते . . . । * त्व . . ग्निकातस्मात् . . . *।
क $ज_३$. छागजादे *; ख मा. . . ? य्मुते *।
द्र. ख-घ $ज_३$. 'परस्तमः। आत्वाखळज्ञकादस्मा' इति द्विः पठितम्।
घ $ज_३$. . . . नर्त्तयामसि।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× यथा व्रीहीन् व्रीहिखले समाकुर्वन्ति तूलिभिः ।
एवा ते +विष्ठितं मनः समा करोमि मामभि+ ॥६॥

× त्वमुत्तमं सुरभिषां माध्यमं वहतोरसि ।
त्वया +वधूर्वि जङ्गहे तं त्वा वर्चस आ ददे ॥७॥

---

६ का. * व्रीह्यंवीहं . . भूलिभिः यवा * निष्ठितं * समष्क . . मामुभे।
कख मा. * व्रिहीन् व्रिहि . .. कूर्वन्ती *।
$ज_{३}$, म. . . खळे . . . तूळिभिः।
गघ मा. * * विष्टळं मन * * सामभिः ॥ $ज_{२}$, म. * * विष्टितं * . . .
मामभिः।
ना, $ज_{३}$. न स्तः।
७ का. त्वमत्वमं . . . हवतोरसि । तयाविदूर्विज . . . दत्वा वर्चसा *;
क मा. . . . . . सुरभिशां; $ज_{३}$. . . . . * मामध्यमं . . .।
ग $ज_{३}$, मा. . वथु(←घु मा.)वि *; म. $ज_{२}$ * → वथुर्वि *;
द्र. ग बेरेट्, रघु . . विदुर्धि *; मुम्ब . . विदूर्वि *; जङ्गहे भृशं सुगन्धिरन्वभूयत। गन्धधातोर्यङ्लुकि लोपस्त आत्मनेपदेषु (पा.७.१.४१)।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× मूर्ध्नस्ते मूर्धन्येभ्योग्रुवाः पतिवित्याः (←त्त्याः)।
औक्षं शीर्षत आ ददे ॥८॥

× यश्च *स्वाद्मा ते अङ्गेषु यः प्रेमा हृदये च ते ।
तं त्वदा वेशयामहे मयि भ्राजातिदीद्यत्⁺ ॥९॥

शौ ६.९२.१ वातरंहा वाजिन्* भव युज्यमान इन्द्रस्य याहि प्रसवे मनोजवाः।
युञ्जन्तु त्वा मरुतो दैव्यास आ ते त्वष्टा ⁺पत्सु जवं
दधातु ॥१०॥

---

८ का. मूर्ध्न्यस्ते पूर्ध्नोभ्यो अग्रुवष् . . . वित्या(त्त्या?)। औं क्षँ शीर्षता *।
मा. मूर्द्धतर्स्त मूर्द्धतन्वेभ्योग्रावा पतवीत्याः ॥ ऐक्षं * * * ॥

ख $ज_३$. ऽग्रीवाः . . . वित्या। ग $ज_३$. नास्ति।

९ का. यश्चस्फामाते . . । तन्वुरावेशयामे * त्रागादुदीड्यत्।
स्माभ्र(=उ.)मा. . * अङ्गेशु . . । * त्वावेशाया . . ॥ म. . . त्वा →
त्वदा . . ॥

क-ग $ज_३$. . . स्माभ्र(=उ.)गत * . . . । तत्वदा;

घ मा. * भ्राता ति दीद्यत(=उ.) . . . ॥

८-९द्र. ८ख अग्रुवः पतिवत्याः लुबोत्स्कि JAOS 119/3 (1999) 480-81.
अर्थकरणे तत्र न संशयः अपि तु अग्रुवाः इत्यपि साधुश्च योग्यश्चं।
पतिवि – इति सर्वत्र पठ्यत इति रक्षितव्यमिति मे मतम्। पतिवित्त्यै
इति शोधश्चिन्त्यः। पति वेदयतीति पतिवेदनशब्दः सुलभः। वित्त्यन्तोपि
शब्दः पठ्यते। पति विन्दते इयम् इति पतिवित्तिः अपि तथा स्यात्।
तर्हि पतिवित्त्याः इति अग्रुव(वा): इत्यनेनान्वितव्यम्।
९घ अतिदीद्यत् - श्लुविकरणदीद्यतेः शत्रन्तं रूपम्। दीद्यद्विशिष्टं
कर्तृपदमध्याहार्यम्। सम्बोधित ओषधिरेव कर्त्रीति लुबोत्स्कि-महोदयः
स्वकीयं मतं पत्रतः ज्ञापितवान्। तद्युज्यते।

१० का. * वाजि (= उ.) . मिन्द्रस्य * * मनोजवा । . . त्यु * * दैव्यस्या
* * पस्तु * *।

ख मा, म. * * * मनोज. वा। (मा. य) ग मा. युञ्जतु * * दैर्व्यास; घ
उ. * * * * यत्सु * *॥ $ज_३$. * * त्वपायत्सुवं *॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२ जवस्ते अर्वन् निहितो गुहा यः +श्येने चरति यश्च वाते।
तेन त्वं वाजिन् बलवान् बलेनाजिञ्जय समने
पारयिष्णुः ॥११॥

आ<u>सी</u>(<शी)यानेधि मनस आसी(<शी)यानेधि चक्षुषः।
आ<u>सी</u>(<शी)यानस्य वाताद् भूत्वाजिञ्जय समने
पारयिष्णुः ॥१२॥

९२.३
ऋ.१०.५६.२ तनूस्ते वाजिन्* तन्वं वहन्ती* वाममस्मभ्यं धातु शर्म तुभ्यम्।
अह्रुतो महो धरुणाय देवा दिव्यमिव ज्योतिः
<u>स्वरानमीयाः</u> ॥१३॥

---

११ ख-घ का. . यश्चेने . . वाजे * * वाजिद् * वलेवा . . सुमने पारा . .;
क मा, म. यवस्ते . . . ; ज$_2$. ज → यवस्ते . . . ;
ख मा. * शेन चरन्ति . . .। ज$_2$, ना, म. * शेने * . . .।
ख-घ ज$_3$. . . . यशेन चरन्ति . . . । . . . पारयष्णुः मा, ष्णः॥
द्र. ज$_3$. सर्वत्र ळकारः।
१२ का. . नोधिमनसासी . . चक्षुषा। . . स्ववाचा . . सुमने पारा . .;
मा. आसियाने . . . मनसा आसि . . . । आसि . . . ॥
क ज$_2$, ना. . . मनसा; ज$_3$. मन्त्रो नास्ति। द्र. आसीयान् – सर्वत्र एवम्, अपि तु आशीयानित्येव युज्यते। गपादे आशीयान् अस्मादित्यभिप्रेतम्।
१३ का. * वाजिं * वहन्तु . . दहतु * * अविह्वृजोमोदरुणेव * दिव्यमेव स्वरानसीवाम्;
कख मा. तन्वस्ते वाजि(= उ.) * वहन्ति(= उ.)नामम . . .। ज$_3$. तनस्ते . . नाम(ना. वान)म. . ।
ग मा, ज. अह्वतो ज$_3$. . योतिः . . मायाः। ज$_2$. मीयां(= ना)।
द्र. गघ ऋ. . . . <u>दे</u>वान् <u>दि</u>वीं<u>व</u> * स्वमा मिमीयाः॥ शौ. . . <u>दे</u>वो <u>दि</u>वीऽ<u>वि</u> * स्वमा मिमीयात्॥
पै. पाठः संशयितः। देव . . . स्वरा मिमीयाः? बेरेट् देवा . . . स्वरा मिमीयान्! अस्य साधनं तु कष्टम्।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

इन्द्रो मा वक्षदक्षतं वृत्रहा यो वृतञ्जयः ।
स मे रथं स सारथिं सो अश्वान् साधु मे नयात् ॥१४॥

इन्द्रो मा तेन नयतु पन्था यो अभयः सुगः ।
दक्षिणा पारयाति मा मा रिषं समरे युधाम् ॥१५॥

तु. १.३.२ कख हृत्सुके(<ऋच्छुके?)परि णो नम पारिगं तन्वे कृधि ।
२.७०.५ गघ युयुत्(<यूयुवत्)पर्णिनं शरमुतापर्णं रिशादिति ॥१६॥

---

१४ का. * * वदक्षति वृत्राह * * * * रथियं सुसारथीं * श्वान्माधु * नया।
ख ज$_{३}$, म. वर्त्तहा * *। ज$_{३}$. वत्तहा * *; उ. . . . वृतंजयः॥
घ ज$_{२}$ * ऽ(अ)स्मान् * * * ॥ मा, ज$_{३}$. * ऽस्मान् * * *॥
१५ का. . . . नेतु पत्था या उभयस्यगः * * वा * * समारेयुधः
ख ज$_{३}$. * ऽभयः सुगः॥ घ उ. मार्षं * * ॥
१६ का. . . . रिपारिगं तन्वं * । यूयन्तु * शिरसुता . . रुषादिति z२z
कख ज$_{३}$. * * * नमः पारिप * * ॥
घ म. . . . रिणादिति ॥ ॥३४॥

द्र. १.३.२ कख ज्यायके परि णो नमाश्मा भव तनस्तनूः।
२.७०.५ ऋजीते परि णो नमादित्याः शर्म यच्छत।

मन्त्रः अपपाठबहुलः। ज्या सम्बुध्यते। हृत्सुके<>ऋच्छुके ऐकपदिकम्। <*ऋक्षुके <*ईक्षुकि। ऋज्ञेर्निर्वचनीयम्। तु. ऋच्छर<>ऋक्षल। अन्यथा Wackernagel-Debrunner, II. 2,216. काठिन्यं वा ऋजुभावो वा निर्दिश्यते। तु. १.३.२ख अश्मा भव। राध्-ऋध् धातोरपि ईर्त्सुक> ऋच्छुक>हृत्सुक> इति कथमपि कल्पयितुं शक्यते। तन्निर्वचने अयमर्थो न लभ्यते। पारिगमैकपदिकम्। परिगामित्वम्। आर्त्तीबन्धनाय तन्वे तत् कुरु इत्यर्थः। तु. १.३.३ वृक्षं यद्गावः परिषस्वजानाः अन(नु)स्फुरं शरमर्चन्त्यृभुम्। वृक्षं दारु अधिज्यं धनुः, गावः गोजातचर्म ज्या। क परि णो नम इत्यपि द्र.। २.७०.५ख परि णो नम – हफमान् Allr. 564 'schlage (tritt) uns nicht nieder' 'अस्मान् न आहस्व' इति। अस्मन्मते तन्न। शरस्य सम्बोधने तत् सम्भवेत्। यूयुवत् युयोतेर्लिङ्ङ्गाद्रूपम्। <युयोत इति हफमान्।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१९.३५

विश्वे देवा इदं हविरादित्यासः सपर्यत ।
अस्मिन् यज्ञे मा व्यथिष्यमृताय हविष्कृतम् ॥१॥

शौ.१९.६८.१ अव्यसश्च व्यचसश्च *बिलं वि ष्यामि मायया ।
ताभ्यामुद्भृत्य वेदमथ कर्माणि कृण्महे ॥२॥

७२.१ यस्मात् कोशादुदभराम वेदं तस्मिन्नन्तरव दध्म एनम्।
कृतमिष्टं ब्रह्मणो वीर्येण तेन मा देवास्तपसावतेह ॥३॥

ऐ.ब्रा.५.१७ द्र. वैश्वानरो अजीजनदग्निर्नो नव्यां सुमतिम् ।
आ.श्रौ.२.१५.२ *क्ष्मया वृधान ओजसा ॥४॥
ग वा.सं ३३.९२ग

आ. श्रौ.८.९.६ स नः पावक दीदिह्यग्ने वैश्वानर द्युमत् ।
कख तु.ऋ ३.१०.८कख जमदग्निभिराहुतः ॥५॥

१९.३५.१ का. * * * हरिरा . . . पर्यतः * * सा वतिह्य . .;
२ का. . . . विलिं * * माया। ताभ्यामुधृत्य . . .।
खग मा. . ळम्वि * * । ताभ्यांमु . . ; ज$_{२}$, म. विळं . . ;
ख-घ ज$_{३}$. विळम्विग्धामि *। अभ्यामुभृत्य . . . कृण्वहे।
ख म. . . . ष्यामि *।
३ का. * क्रोशादुद्भरामि वेदतस्मिंन्नन्तर्वद्धुध्म येनम्। . . . तेहा।
कख ज$_{३}$. * कोपा . . . तस्मिनन्त . . .।
ख मा. यस्मिनन्तरव * *। म. तस्मिंन्न . . .;
घ मा. . . . तपसावदेह ॥ ज$_{३}$, म. . . त (←स्त म.) पसा . .॥
४ ग का. क्षमीवणुन *। उ. क्षम(मा. मा)या * *॥
मा. . . . दग्निर्मा→र्मेनव्यां सुमतिः (=उ.) *। क्षमाया वृद्धान *॥
५ का. * * * दीदिह अग्नेर्वैश्वानरो *। . . . राहुः;
मा. * * * विद्यांह्यग्ने * *। यम . . . वृतः॥
ज$_{२}$. . द्युमत । . . भृतः ॥ ज$_{३}$. . ग्नेर्वैश्वा . . । . . भृतः॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

आ.श्रौ.८.१०.३ दिवस्पृष्टो अरोचथा अग्निर्वैश्वानरो बृहन् ।
वा.सं. ३३.९२^कख; ज्योतिषा बाधते तमः ॥६॥
घ द्र.
कख तु. ३.२.१^कख हरिणस्य पतत्रिणः शीर्ष्णो भेषजमाभृतम् ।
तन्नीलवद् वि(<द्यु?)लोकवत् तद्‌ क्षेत्रियनाशनम् ॥७॥
× +अन्वमंस्तानुमतिरन्वमंस्त+ वृषायवः ।
कीनाशा अन्वमंसतानु गावो अमंसत ॥८॥
नमो अस्त्वायामिभ्यो नीविभ्यो हृदयाय च ।
^गशौ.२.८.५^ग नमः क्षेत्रस्य पतये नमः क्षेत्रस्य पत्न्यै ॥९॥
उत्ते हार्दि शोचयामि हस्तेनाभिमरीमृशत् ।
केशिन् वृषण्यया(<वृष्ण्या?)तव मुष्कौ मूर्धा न
शुष्यताम् ॥१०॥

---

६ कख का. दिवा . . रोचनाग्निर्वैश्वा . . गृहम्।
ख मा. . वृहान्। ज२ अग्नेर्वैश्वा . . । म. . नृहन्।
७ ख मा. शीष्णोर्भे . . । गघ का. तल्लोकवद्यलोकवत्तदत्तक्ष्वेत्रिय . . . ;
मा. तन्निळवाद्विलोकवत . . . ॥ ज२ म. तन्नीळ . . . ॥
ज३. तन्निळवदिळोकवभद्ग * ॥
८ का. अन्नपोस्त्वान्नपतिरन्नसंस्त्व * कीनाशांनमंसतः;
द्र. का घ नास्ति। कख उ. अन्वसंस्था . . मंस्थ * । गघ मा. . . . संस . . . * अमुं . .। घ ज. . . . अमंसत्॥
९ का. * स्त्वायाविभ्यो निविभ्यो * *। . . . पत्नी।
कख मा. * स्त्वाया . . निविभ्यो * *। क ज. * ऽस्त्वा . . .;
ग ज३. * क्षत्रस्य * क्षत्रस्य *;
घ मा. * * पत्नि ॥ म. . . . पत्नै ॥
१० का. उत्वेहारिद्रं . . मृषत् केशंवृषंनया * मुष्कोमूर्धाचशिष्यताम्;
मा. उते . . . मरिमृषत्। केसिन्वृषन्यजा * * * * सुस्यतां।
ग ज३. . . . न्वृषन्यजा *;
तु. शौ. ६.८१.१ . . शिरो दत्तं सोमेन वृष्ण्यम्। ततः परि प्रजातेन हार्दि ते शोचयामसि। * वृष्ण्या। वृषण्यया ऐकपदिकम्। व्यञ्जनयोरकार-निवेशः ४र्थमन्त्रेऽपि क्ष्मया>क्षमया। अत्र वृष्(अ)ण्य्(अय्)आ इति निवेशाधिक्यमिति विशेषः। शोधाभावे मुष्कौ विशेषयद् वृषण्ययेत्यै-पदिकमेव स्वीकर्तव्यम्।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

क २.७८.४ द्र. अग्निष्ट्वा तपतु सूर्यस्त्वा तपतु
वातस्त्वा युङ्क्तां मरुतश्च युञ्जताम् ।
मृगान् मरीचीरप्येतु ते मनः ॥११॥

× उत्त्वा हन्मि निपदनादुत्त्वा हन्मि गृहेभ्यः ।
मा स्पृक्षथा निषदनाय साधव उत्तिष्ठ प्रेहि सभाम् ॥१२॥

× उत्तुद †शिमिदावत्यथो उल्कावतीं कुरु ।
पत्ये च श्वशुराय च ॥१३॥

× विबर्हं हरांसयो रसं ज्ञानमति भ्रुवोः ।
साकमृषे वि नाशय ॥१४॥

ऋ.१०.९७.१३क साकं वातस्य ध्राज्या साकं सूर्यस्य रश्मिभिः ।
साकं सूर्येणोद्यता सपत्नीं नाशयामसि ॥१५॥

---

११ का. . . . युँक्तांमरुश्च *। मृगां . . .;
कख मा. . त्वा . . त्वायुक्तांमरुश्च्य *॥
ज$_{३}$. अग्निमुष्टातपन्तु . . . तपन्तु . . . युक्तांमरुतस्यच * ।
ख ज$_{२}$. . . . युक्तां . . . । ग मा, ज. . . . नमः (< मनः ज$_{२}$)॥
१२ का. उत्वा हर्मिपतनां उत्वा हर्मिपतनां उत्वाहर्मि गृहेभ्यः सतस्पृक्षता
निषदनानि साधवा। उत्तेष्ठ * *;
क ज$_{३}$. * दन्मि . . .; कख उ. उत्वा * . . . दुत्वा * *।
गघ मा. * स्पृंयथा निसदनाय (=ज$_{२}$). . उतिष्ठ * *।
द्र. ग स्पृक्षथा(:)। ऐकपदिकम् स्पृहेर्लुङि क्सः(पा. ३.१.४५)।
१३ कख का. उत्तदश्मिदा . . थोल्कावती *।
मा. उत्तुदसिमि . . उल्क्यावर्ति *। * * स्वसु . . *॥
क म. उत्तुदं . . ; उ. * सिमिदा . .। ग ज, म. . श्वसुरायच॥
१४ कख का. विबर्होहरांशयो . . . भ्रध्र्जो साकमृष्टविनाशयः;
क मा. * हरांश → सयो; ख मा, ज$_{३}$, म. . भृवो। ज$_{२}$. रसं→स. .।
ग मा. शाक. . . शयः → य ॥
१५ का. साकवतस्य ध्राज्या . . त्नीनाशया Z३Z
ख ज$_{३}$. * * रस्मिभिः। ग ज$_{३}$. . णोप्येता; ज$_{२}$ म. . . य्यता; घ म.
सपत्नी * ॥३५॥ का. मन्त्रः सस्वरः।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१९.३६

दीर्घजिह्वा वृहद्वाचो याभिरार्द्राणि वासांसि ।
गावो घृतस्य मातरो दिवि भेषजमक्रत ॥१॥

शौ.७.७४.१ अर्जुनीनामपचितां कृष्णा मातेति सुस्रव(<*शुश्रव) ।
मुनेर्देवस्य मूलेन सर्वाश्छिनद्मि$^{+}$ ता अहम् ॥२॥

२ छिनद्म्यासां प्रथमां छिनद्म्युत मध्यमाम् ।
अथो जघन्यामासामा छिनद्मि स्तुकामिव ॥३॥

शौ.६.४५.१ अपेहि मनसस्पते किमशस्तानि शंससि$^{+}$ ।
क ऋ. १०.१६४.१[क] परेहि न त्वा कामये वृक्षान् वनानि सं चर ॥४॥

१९.३६.१ ख का. . . . रान्द्राणि *।
ग ज$_{३}$. * भृतस्य *; घ मा. . . . मक्रमत्॥
ज$_{३}$. . . . मक्रम(→δ)त् ॥
२ का. अर्जनी . . . तितां . . . तेच सुश्चतः . . . श्छिद्मित *;
ख ज$_{२}$, ना, म. . . स्वस्रव।
ख-घ ज$_{३}$. . . . स्वस्तव। मुनि . . . मूळेन * च्छिनद्मि (अन्यासु - छिनद्मि) * *॥
ग मा. . . . मुलेन; म. . . . मूळेन;
३ का. . . . म्या × प्रथ × मा श्छिन्नहि उत मध्यमा। उतो . .. मासासाश्छिनभ्र्या स्तुगामिव। द्र. अक्षराणि त्रुटितानि।
ग ज. . सामां; घ. ज$_{३}$. * स्तना . . ॥ मा. - माछिनस्तुका . . ॥
४ का. . . . किमिशस्त्वानि शंसत्व। * ण * * वृक्षां * सञ्चरः;
क मा. अथोहि *; ख मा, ज$_{३}$. . . . संशति। ज$_{२}$, म. किमु * संश (ज$_{२}$. ति >) सि।
ग उ. * * * कामहे; घ मा. वृक्षान्यनानि . . .॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२ अवशसा* निःशसा* यत् पराशसोपारिम यज्जाग्रतो यत्
ऋ.३ स्वपन्तः ।
अग्निर्विश्वान्यप दुष्कृतान्यजुष्टान्यारे अस्मद्
दधातु ॥५॥

३ यदिन्द्र ब्रह्मणस्पत उत मृषा चरामसि ।
ऋ.४ प्रचेता न आङ्गिरसो द्विषतस्पातु तेभ्यः ॥६॥

× एह मामुत्तरं कृधि सहस्व पृतनायतः ।
व्यस्मत् कृत्या †व्यस्मच्छपथाँ अज ॥७॥

× यो नो †दुधूर्षान्मनसा यश्च पापेन नोभ्यमात् ।
आकूर्तिं तस्य देवा *हृदश्चित्तानि वि ष्यत ॥८॥

---

५ का. अविश्वसा अविश्वसा * प्राशसो. . . न्यपद्दुष्कृता. . अस्सद्द. .।
ज$_{३}$. अवश्वसा निःश्वसा (=उ.) * परागसोपारिमः . . य *॥ . . .
विश्वान्यपद्दृष्कृतान्ययुष्टा . . . अस्म *॥
मा. . . पारिमः . . विश्वान्य . . न्ययुष्टा . . ॥
ख म. * . . . पारिमं; घ ज$_{२}$. . . . जुष्टान्या→न्वारे * *॥
६ का. . . . णस्पते। यदिशा *। प्रचीता * * . . .;
मा. . . . स्पतं * मृषाभिमृषामसि। * * * द्धितस्यात्व *॥
ख ज, म. * मृशा *।
ग ज$_{३}$. * * आङ्गीरसो . . . स्यात्व *। घ म. द्विषतष्पात्व *॥
७ का. . . . त्तर * * * व्यस्मश्छृत्या . . . श्छपथामिव। क उ. एहि. .;
गघ मा, ज$_{२}$. . च्छपथाङ् *॥ ज$_{३}$. . . . छपथाभं *॥ म. व्यस्मच्छपथां
*॥
द्र. ज$_{३}$, भं इति ङ् इत्यस्य लेखविकारः।
८ का. * * धुर्धूधुधिरुषांमानसा . . . पापीननोभ्यमा। . . . हृदिश्चित्तानि
वृश्चतां ;
क ज$_{३}$. * * दुर्द्धर्षा . . .; ज$_{२}$. * * दु(द्ध?→) र्द्धु? (र्षा→)ऋषा . . .;
म. * * दुद्धर्षा =ना. . . .;
द्र. ध्वरते रूपम्। दुर्+ ध्वृ अपि ध्येयम् ।
ग ज$_{३}$. आकूति * *; घ उ. हृदयश्चि . . . ॥ मा. . . श्यत॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× अश्व इव धुरि दुर्योगः प्रतीहाय वहे दश ।
कृत्वानं ब्रह्मणस्पते दंष्ट्राभ्यामभि सं जहि ॥९॥

× योन्या अधि प्राजायथा मूद्ध्र्नोऽध्युदवर्धथाः ।
त्वं सपत्नचातनो भ्रातृव्यां अव धूनुष्व ॥१०॥

घ तु. शौ.१२.४.२९घ बहुरयं संगरुष्टो (< सन्* गरिष्ठो[+])न्युक्तो भूम्यामधि।
पै.१७.१८.९घ तेनाहमस्य कर्त्स्यामि[+] यथा स्थाम गमिष्यति ॥११॥

---

९ का. अश्वैव धृतियोगप्रतिहायमहेधसः . . । भ्यामुपहितं *।
क मा, ज$_{3}$. * * धूरि *; ख मा. प्रतिहाय * *।
द्र. ख प्रतीहाय = प्रतिधाय।
१० का. . . भि . . . तामूर्ध्नोद्यदिवर्धताम् * * * अवि *।
क ज$_{2}$ योऽन्या * *; मा, ज. * * प्रजायथा;
ख मा. मृतोर्द्धूदवर्द्धथाः॥ ज$_{3}$. . . . वर्द्धथा॥
ग ज$_{2}$. भ्रातृभ्यां → व्यां; घ ज$_{2}$. * धु (→धू म) नुष्य॥ ॥
११ का. . . . गुरुष्टो . . .। . . . स्यकृश्छामि * स्त्वाम जिघाँसति।
कख ज$_{2}$. * सङ्गुष्टो न्युक्तो(=उ.) * . . .;
ज$_{3}$. * सङ्गुष्टे न्युक्तो भृमामधि ॥ . . कत्स्या → त्स्फामि. . ॥
ग म. . . . कच्छ्यामि;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× स्थामागन् बृहदक्षत्र(:)स्थामन्ताक्षिणोव(<-न्ताक्ष्णो* अव) स्यति ।
अन्तष्ठ्यस्य(<अनुष्ठ्वस्य+=अनुष्ठु अस्य) यो राजा स उत्थाम गमिष्यति ॥१२॥

× अगमद् राजा संदनमगमत् सूर्यो दिवम् ।
उदयन् वृत्रहन् प्लीहा अङ्गराजो अवीरहा ॥१३॥

---

१२ का. स्थामागं * स्थामव्यक्ष्णोस्यति। अन्त(नु-बेरेट्)ष्ठस्य * * संस्थाम*।
कख ज$_2$ . . गन्यु→न्वृहतक्षत्रः(=उ.)स्थामता→न्ता(?)क्षिणो. .। ज$_3$. समाग. .।
घ म. स्थामंताक्षिणो . . । गघ ज$_3$. नास्ति। मा. नास्ति मन्त्रः।
द्र. मन्त्रो भूयस्त्रुटितः। खग <स्थामन्ताक्ष्णो*(अ)व स्यति। अनुष्ठ्वस्य+(अनुष्ठु अस्य) यो राजा? ''अक्षत्रः बृहत् स्थाम आगन्, ताक्ष्णः स्थामन् (=स्थामनि) अव स्यति, (एवम्) अस्य यो राजा सः अनुष्ठु उत्थाम गमिष्यति'' इत्यर्थः। 'स्थामन् ताक्ष्णः अव स्यति' तु शौ. ९.२.१४ उत पृथिव्याम् अव स्यन्ति विद्युतः। ताक्ष्णः/ताक्षण्यः - पतञ्जलि-पा. ४.१.१५३, काशिका ४.१.११२,६.४.१३५। 'ताक्षिणो' इत्यत्र इकारात् मूले ताक्षण्यपदे वर्णविपर्ययमपि अनुमातुं शक्यते। पैप्पलादसंहितापठितताक्ष्ण/ताक्षण्यपदमेव पाणिनिना लक्षितमिति प्रतीयते। काश्मीरपाठमनुसृत्य तु अन्यदेव फलं लभ्यते। शोधोत्तरं स्थाम व्यक्ष्णो(:)स्यति इति का-पाठोपि अक्ष्णोर्वियुनक्तीत्यर्थे अन्वियात्। तु. अष्टममन्त्रे 'हृदश्चित्तानि वि ष्यत'। एवं पाठे एकाक्षरन्यूनता, अक्षिसम्बन्धिनः स्थाम्नः अप्रसिद्धत्वादर्थोपि कष्टः इति त्यक्तः। ग-पादे का-उ-इत्युभयत्रैव अन्तष्ठ्य(का.ष्ठ, बेरेट् प्रमादेन अनुष्ठ-;)स्येति पाठेपि अनु-इत्येव शब्द आदौ अनुमेयः, अन्यथोभयत्रैव स्थ→ष्ठ व्याख्यानायोग्यं भवति। उत्कलीयलिपौ न्त-नु-अक्षरयोः कथञ्चित् सादृश्यमस्ति, शारदालिपौ अपि कथञ्चिद् एवास्ति सादृश्यम्। एतस्मात् कारणाद्वा उत्कलकाश्मीरशाखयोः स्वतन्त्रदेशप्राप्तेः पूर्वं कस्मिंश्चिद् अभिन्नक्षेत्रे अवस्थानकाले वायं लेखनप्रमादः अजायतेत्यनुमीयेत।

१३ ग-घ का. उदये वृत्रहं * ङ्गराजो *;
ख-घ मा. - मग * *। उदयर्न्वृत्रहन * * गवीरहा।
ग म. * वृत्रह *

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× यथा पन्थां कवापथो अप्येति महापथम् ।
एवा त्वं प्लीहन् न(:) प्लीहि यतोस्यभ्यागतः+ ॥१४॥

× इन्द्रेण दत्तं बलमासुराभ्यां शितङ्गैतच्छाल्वतायै च तुभ्यम्।
तौ नुदेथां कण्वा अशिवा अजुष्टा अधा गृहाणां
गृहपा स्तमेषाम् ॥१५॥

× त्वमग्ने गृहपतिर्गृहाणां त्वं प्रजानां जनितासि दाता।
त्वं नुदस्व कण्वा अशिवा अजुष्टाः सदान्वा निरतः
सेद (<सेध) पापीः ॥१६॥

---

१४ का. * * अवापयोम्यति * यथा * प्लिहीनप्लीह्यथोस्यभ्यागताः;
मा. * पन्था * अश्वेति *। * * प्लीहिन्नप्लीह . .॥
ख-घ ज$_{३}$. अश्वेति *। * * प्लीहिन्न . .; ग म. * * प्लीहं;
घ उ. यतोनस्यध्या(ध्वा ज$_{२}$, ना; ध्वान्ता ज$_{३}$)गतः(तिः ना)॥
द्र. कवापथः<कवपथः। छन्दःसम्पदि दीर्घः। ६.३.१०८ पथि च छन्दसीति सूत्रे पाणिनिना इदमेव पिप्पलादपठितं पदं लक्षितम्।
ग प्लीहि - ऐकपदिकम्। √प्लिह् गतौ धातुपाठे भ्वादिगणे पठ्यते, √प्ली गतौ क्र्यादिगणे लुङ्ङ्गाल्लोट्। घ यतोनस्यध्यागतः इति उ.-पाठोपि युज्यते। का. पाठ एवास्माभिः शोधमुखेन गृहीतः, उ-का. पाठयोर्योग्यतरनिर्णयस्तु कष्टः।
१५ ख-घ का. * * . . . मासुरभ्यां शृङ्गैतुश्छाल्वतायै * * तं नूदस्य कण्वा शिवां जुष्टाधा * गृहपात्वमेषाम्;
मा. * * . . . राभ्यासि→शितछाल्वै च *। . . . असिवा अयुयुष्टा . . . स्तुमेषां।
ज$_{३}$. * * वळ . . . ञाकतायै . . . असिवाअयुष्टा . . . ॥
ग ज$_{२}$. * * * आशिवा *;
१६ का. . . ग्रे . . . सुजाता तं नूदस्य * शिवा जुष्टापदान्वानिदधस्येदपापी।
मा. . . . असिवायुष्टा * निरजः * पापीं ।
ज$_{३}$. . . . गृहाणां * * जनितासी *। * नुदस्य * अजिवायुष्टाः सदान्या निरितः * पापीं॥ ख ज$_{२}$. * * * आशिवा * *; घ म. * निरितः * *॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× चर्माभ्यः क्रूरमानह्य हरिणस्य भियं कृधि ।
गघपै.१९.४७.८गघ मृगां अनु प्र पातय मरीचीरनु नाशय ॥१७॥

यद्यस्यप्सरा।वीर्यदि त्वा रक्षो अग्रभीत् ।
तस्मा अपप्लवं हविर्मनसा जुहोमि ते ॥१८॥

॥ इति तृचकाण्डे नवमोनुवाकः ॥

१९.३७

× अभि त्वा शतपाशयाथो सहस्रपाशया ।
दाशो मत्स्यमिव तीदेन मयि बध्नामि ते मनः ॥१॥

---

१७ क का. चर्माद्यष्कूरमाणहिं;
ज$_{३}$. * क्रूरंभा नहि हरिणभीयं *॥ . . . मरुची . . .॥
ग मां, ज. मृगाङ् * * *;
१८ का. . . . रावैर्यदि * रक्षो गृहैः अस्मा उपप्लुतं . . . * * ZYZ
क उ. . रावीं(ज$_{२}$. रावी); ख मा. * * * ग्रभित्। ग ज$_{३}$, मा. *
अपवप्लवं; द्र. वीं इत्यत्र योऽनुस्वारः स वी। इति पादचिह्नस्यैव लेखविकारः।
काण्डिकान्ते— का. इत्यथर्वणिकपैप्पलादशाखायामेकोनविंशतिकाणेनवभोनुवाकः ZZ
ज$_{२}$. ।३६। ऋ १५। इत्यृचकाण्डे नवमोनुवाकः।
म. ॥३६॥ इति त्र्यृचकाण्डे . . .॥
ज$_{३}$ इति तृच . . ॥३६॥
मा॥ ॥ ३६॥ इति तृच . . . ॥
१९.३७.१ का. ओं अभि * * ससहस्र . . . । दासोवत्समिवतीतेन * * * *;
ख मा, ज$_{३}$. अथो * *। ग ज$_{३}$. * . . . तितेन;
द्र. तीते/देन ऐकपदिकम्; जालम् ?

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× आ हि ते दक्षिणं पदं हृदय्यं ददे ।
उपस्थे पदमोपि नि त्वामक्रि स्वे वशे ॥२॥

× परि त्वा गामिवासरं मम पत्तो निपत्तवे ।
तन्मारुतं ह वैरुधमावतंकरणं कृतम् ॥३॥

ख पै.१.१००३[ङ] आ नयामि ते मनो अश्वमिवाश्वाभिधान्या ।
७.१.१२[घ] उप ते मुञ्चे मनः पदोरुपानहौ यथा ॥४॥

पै.२.३५.३ यथा सुरा यथा मधु यथाक्षा अधि देवने ।
यथा ह गव्यतो मन एवा मामभि ते मनः ॥५॥

शौ. ख ७.३६.१[ग] एवा कृणुष्व मा प्रियामन्तः कृणुष्व मा हृदि ।
घ३७.१[घ] यथा मन्नापचेतया नान्यासां कीर्त्तयाश्चन ॥६॥

---

२ का. . . . द्रक्षणं * हृदयं *। उपस्ते . . . पनि त्वामकृश्छ्रे वसे।
ख . मा, ज. हृदज्यं *। ज$_{२}$. . . . दहे → दे।
ग उ. * . . . मो(ज$_{२}$. प →)पिनि;
घ ज, मा. . . . ष्वे *॥ म. त्वा (त्वा>) मक्रि * *॥ द्र. उपस्थे पदम् ओपि नि; वप् आत्मने. लुङ्विकरणलोपः उ.पु.१व. ओपि, यथा घपादे अक्रि; नेः परनिपातः। अत्र औपीति न, लावस्थायां वपेरजादित्वभावात् अडेव नत्वाट्। तु. महाभाष्य ६.४.७४ 'अथवोपदेश इति वर्तते' वै. तु. मै. सं. १.६.८ औद्यत।
३ ग-घ का. तंमारुतं * वीवृतमवतं * *;
घ मा. . . . वर्त्तं * *॥ ॥ ज$_{३}$. . . . मवतं * *।
४ क-ग का. * नेयामि * * श्वमिवाश्वापिधान्य Z * थे * *;
क ज$_{३}$. अ * * *; घ मा, ज$_{२}$, म. . . . रूपा. . *॥
५ का. * यथासुरे इत्येका।
उ. यथासुरेत्येका॥
६ का. यवा * * . . मद्यष् * * *। * मन्यंभि चेतया . . . नः;
ख-घ मा. - मन्त(= ना) * * *। * मर्न्नाप . . . नन्यासा . . .॥
गघ ज$_{३}$. * मन्नप . . . नान्यासा . . .॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× यस्येदं वैष्टपं हविर्भगस्य हस्तयोर्हितम् ।
तेना त्वाभि मृशामसि सौभाग्याय स्वस्तंये ॥७॥

× भग मेमां सं बट् करो मा पश्चान्मा पुरो दघः ।
अधा भगस्य यो भगस्तेनेमां सं सृजा भग ॥८॥

× भगेन त्वा सं सृजामि +मासरेण सुरामिव ।
यथाससि प्रिया पत्युर्देवृभ्य*: सुभगाससि ॥९॥

उदितो दैव्यं वच इषुमिव तुन्नः+ खिदे ।
ग शौ.१३.१.३०ग तेना सपत्नान् मामकान्+ सासहानि जहानि च ॥१०॥

---

७ गघ का. . . मशामनिमिशौभा . . स्वस्तेये। ना. नास्ति।
द्र. का. अतः काण्डिकान्तं यावत् मन्त्राः सस्वराः।
क मा. . विष्टपं . .; ग मा. तेना . .; ज$_{3}$. . . मृषा . .; म. * मृणामसि;
८ का. भगेमां सम्पत्करो * पश्चार्मापरोदघ। . . . स्तेनमाँ * भगः;
क उ. * मेमांत्संवट्क(मा.का)रो;
द्र. पाठः अनिश्चयः। का. सम्पत्करो इति दृष्ट्वा वर्गीय बकारः पठितो मया। बट् सं करः इत्यन्वयो निष्पद्यते। अर्थो मृग्यः। संवत् करः इत्यपि दुःसाधः। संवत् इत्यस्य पार्श्वतः इत्यर्थे संवत्कृधातोः प्रयोगो न ज्ञातः।
९ का. * त्व * * पासुरेण . . .। अधासस्य * पतिर्देवरिग्भिस्सुभगास् ससि।
क मा. * त्वां * *;
ख उ. मार(→ सु म.)रेण . . .। घ उ. -र्देवृभ्यः * *॥
घ ज$_{2}$. . . सति ॥
१० का. . . . इषमिवभूॼिष्यते। अधा * समकान् सहसानिजनानि *।
ख मा, ज. . . . तृन्यः * । म, ना. . . . तु (म. > तृ)न्यः *।
द्र. <इषुरिव? ग उ. * * मामकां;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

क १९.१७.१ अग्निर्मा पातु वसुभिः पुरस्तात् सवितादित्यैरभि पातु
दक्षिणात् ।
इन्द्रो मरुद्भिरभि पातु पश्चाद् विश्वे देवा अभि रक्षन्तु
मोत्तरात् ॥११॥

देवरक्षसान्मा पाहि मनुष्यरक्षसान्मा पाहि ।
विश्वस्मान्मा रक्षसस्पाहि ॥१२॥

असौ यस्त्रिककुद्गिरिः शृङ्गाभ्यामभितिष्ठति।
स संपतन्नमुद्युगं† बलासमिव तिष्ठतु ॥१३॥

दिव्यः सुपर्ण आ पतदयोदंष्ट्रो अयोमुखः।
स संपतन्नमुद्युगमितो यक्ष्मं परा भवत् ॥१४॥

ऋ१०.९७.१३ साकं बलास प्र पत चाषेण किकिदीव्या ।
साकं वातस्य ध्राज्या सह नस्य(<नश्य) निहाकया ॥१५॥

---

११ का. . . र्मातु * पुरस्ता . . . * दक्षिणा . . . . . * दवा * * नोत्तरा;
१२ कख का. * रक्षंसान् * * । . . . रक्षंसान् * * मनूष्यरक्षसार्मा पाहि।
क ज$_2$. देवरज्जक्ष (> δ) सा . . .;
१३ का. असूयस्त्रिषुकद्गिरिश. . । न . . मुद्दिगो न्यग्रौ तत्र भविष्ससि।
= पै १९.४१.१५ कख
क मा. . . . कुङ्गि → द्गिरिः;
ग मा, सं . . मुद्युग- ; ज$_2$ * * . . मुय्युगं, ज$_3$. . . मुज्युषं; म. . मुयुगं; द्र. घ बलासमभि तिष्ठतु इत्येवार्थः संगच्छते।
१४ का. . . . र्णापतदयं दस्रो अयोमुखा * * मुद्दिगमितो * भरत् ;
क मा. दिव्य . . .; ख ज$_3$ . . . . मुखं ।
ग ज$_2$, म. . . . मुय्यु (> द्यु ज$_2$) ग- ;
गघ मा. . . . मय्युगमित्रो * * * * ॥ ज$_3$. मुय्युग मित्रो. . . . ॥
१५ का. . . . किकिवदीव्या । * * द्राज्या साकनस्य. . . z१z
ख ज$_3$. चाशेण *।
घ ज$_2$. * नः स्य * ॥३७॥ऋ १५॥ ऋ. साकं नश्य निहाकया ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१९.३८

कख ५.३४.८[कख] माभि गायः शाबलेयं शौणेयं साधुवाहिनम् ।
नमस्ते भद्रया कृण्मोऽविह्वृता चक्षुषा त्वं शमका
शमयाति त्वा ॥१॥

तृन्धि वि क्षिणीहि पेशः कुर्वाणिका त्वम् ।
जारेण पत्या जक्षती गृहान् गोपायमानिका शमका
शमयाति त्वा ॥२॥

आङ्क्ष्वाभ्यङ्क्ष्वाभ्यक्ता† शमनं गमः ।
अथो पितृभ्यो गा इच्छ† विज्ञानेन भगेन च शमका
शमयाति त्वा ॥३॥

१९.३८.१ का. . . . गाय * * . . वाहनम् ।. . . ण्वो * * * xxx (शमयामित्वा = मुम्ब) ।

क ज$_{३}$. . . . शावळेयं;

ख मा. . . . साधुवाहनं । द्र. 'ह' इति त्रुटितम् ।

घ मा. जिहिवाचक्षुशा *; ज. जिह्विदा * (ज$_{३}$. चक्षुसा) *;
म. जिह्वुदा * *; ना. जिह्वदा . . ;
ङ मा. * शमति * ॥ ज$_{२}$. * मयाति * ॥

द्र. उ. पुस्तिकाः ह्वृ धातोर्द्विर्वचनं सूचयन्ति। णिचि लुङि मध्यमपुरुष-बहुवचने रूपसम्भवेपि(अ)जिह्वृता इति पाठः अत्र नान्वेति। तस्मात् का. पाठः गृहीतः।

२ का. त्रिन्धि वक्षणीयपयसष्कुर्वाणिगा * परेहिनत्वाकामये वृक्षां वनानि सञ्वरः । उ. तृङ्धि * * ;
द्र. का गघ = पै. १९.३६.४[गघ] शौ. ६.४५.१[कख] ।

खग मा. पेशिः * * ज्वारेण * * ;
द्र. ङ. उ. 'शमका' इत्यतःपरमूह्यम् । क कुर्वाणिका-ऐकपदिकम्।

३ का. आङ्क्षाभ्यक्षांभ्यक्ता शपनङ् * * पितुर्भ्यो * यश्छ अविज्ञानोन . . ;

कख मा, ज$_{३}$. आक्ष्वाभ्य(भ्यां ज$_{३}$)क्ष्वाभ्यंक्त्वा समनं(=उ.) . . .।
ज$_{२}$. म, ना. आंक्ष्वाभ्यं(भ्यां ना) क्ष्वाभ्य (भ्यं ना)क्त्वा . . .।

ग-ङ ज$_{३}$. * * * इत्स * भगे च शमयाति * ।
ङ मा. समकासमयाति * ॥ ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

ऋ १०. १६४.१ अपेहि मनसस्पापाप क्राम परस्तरम् ।
परो निर्ऋत्या आ चक्षुर्बहुत्रा जीवतो मनः ॥४॥

२ भद्रं वै वरं वृणते भद्रं युञ्जन्ति दक्षिणम् ।
भद्रं वैवस्वतं चक्षुर्बहुत्रा जीवतो मनः ॥५॥

शौ. १९. ४०. १ यन्मे छिद्रं मनसो यच्च वाचः सरस्वतीं मन्युचित्तं जगाम।
विश्वैस्तद् देवैः सह +संविदानः सं दधातु बृहस्पतिः ॥६॥

गघ ३.२४.५[कख] स्फिरा स्फिरतरं स्फिरा आत्तारः ।
शतहस्त समाहर सहस्रहस्त सं किर ॥७॥

× इहैवा किर सं किरेहैव स्फातिमस्फिरम् ।
घ ८.१८.१२[घ] स्फिरेयमस्त्वोषधिः समुद्रस्येव संस्रवः ॥८॥

---

४ का. . . . क्रम सुरम्. . . त्या चकृत्व ह्रुत्वा * *;
ज$_{३}$. * नसस्यापाप * * । * निरित्वा * . . . जीवते * ॥
कख मा. . . . . र्नंनस्यसापापत्क्राप * । म. * मनसास्यापा. . . ।
५ का. . . . दक्षिणाम् * वैवैस्वतं चक्कुर्बह्रुत्वा * * ;
ख मा. * जुञ्जति * । ख ग ज$_{३}$. भद्र युञ्जति * * । र्वहुद्रा * * ॥
६ का.. शिछद्रं * यश्च * .. स्वती । मन्ववित्तं * । .. संविधानस्सान्ददातु*;
ग उ. . सम्विदानः; शौ. सरस्वतीं (कचित् सरस्वती) मन्युमन्तं * ।
द्र. मन्युचित्तं - पै. पाठे यन्मे मन्युमयचित्तं छिद्रं सरस्वतीं जगामेत्यर्थः?
ह्विट्नी – हरस्वन्तं मन्युमन्तं (१८५६), सरस्वतीं मन्युमतीं (१९०५)इति यदृच्छं शोधं कृतवान्। द्वे एव प्रामादिके।
७ का. . . स्फिरत्तरः * * स्सहस्रैव सङ्गिराः;
ज$_{३}$. स्पिरा * * * । . . . शं → सं * ॥ ग मा. * समाहरः;
८ का. . . . वाङ्गिसंगिरे ह्रहैव स्प्फाति. . . । स्फिरेमत्वोषधिस्..;
खग ज$_{३}$. . . स्पातिमस्परं ॥ स्फरेय. . . ;
गघ मा. . . . यमनस्त्वो. . समुद्र इव * ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× उत्तिरा आ *गमन्नुपोत्तिराण्या गमं(<मन्) ।
पै. ५.३०. ६घङ वृष्टे शापं नदीरिवेह+ स्फातिं समावहान् ॥९॥
शौ. ३.२४.३ गघ

× वि मयूखा आ यच्छन्तु+ गर्दभा इव दुर्युजः ।
मुह्यन्तु सर्वे तन्तवो वृता नाड़ी वितन्तिके ॥१०॥

---

९ का. उत्तदा जनङ्गमोत्तदानपविषम् । विष्ठे . . रिव इह स्पातिं समवहम् z
कख मा, ज$_3$. उत्तरा. . . । उ. . . आगमंनु. . . ।
ख ज$_3$. – न्नुपोभि. . . ।
गघ मा, ज$_3$. दृष्टे. . . ; उ. . . . नदीरेवेह * * ॥
घ ज. . . . . स्पातिं * ॥ ज$_3$. . . * समी → मा. . . ।
१० का. . . यूषा यश्छन्तु * इतूर्यजः . . विता * वितंत्रिके ।
क ज$_3$. * मयुगा * यछन्तु; ख ज$_2$, ना. * * दुर्यजुः ।
क-ग मा. . . . यछतु षर्वभा * दुर्यजः । * सर्व * ;
गघ ज$_3$. मुह्यन्ति * तन्तावो * * विन्त. . . ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× प्र वामीष्वे पततां प्र तटा प्र निवेष्टनम् ।
मुह्यन्तु सर्वे तन्तवो अन्धे विततवाय्यौ ॥११॥

× आयवनी निवेष्टनं व्रता तसरमीष्वे
मुह्यन्तु सर्वे तन्तवो अन्धे विततवाय्यौ ॥१२॥

---

११ का. प्रवासीष्वे प्रचतां प्रचयन्तु परि निवेष्टनम् । . . . अन्धे वितत वायुम् । द्र. का ११= १२, का १२ = ११
क मा. * . . . प्रपतां; ज$_3$. * वामिष्वे प्रपतां; ख ज$_2$. प्रतट्य * * ।
गघ ज$_3$. * * तन्तुवोऽन्ध * ॥ घ ज$_2$. *(ऽ >)अन्ध्ये * । मा. ऽन्धे * ॥
द्र. क ईष्वे – ऐकपदिकम्, <ईष्ये? सर्वनीघृष्वाद्युणादिसूत्रे(१.१५१) यदाचार्यवाचीष्वः पुंलिङ्गशब्दः पठ्यते सोत्र न। धातुपाठ(६११) स्थादीषगतिहिंसादर्शनेषु इति धातोर्वप्रत्ययो न ज्ञातः। यत्प्रत्यये चालनीयं किञ्चिद् अभिधीयेत। दशमादारभ्य मन्त्रचतुष्टये तन्त्रवायवर्णनात्तत् तन्त्रवाययन्त्रसम्बन्धि स्यात्। अपि तु एतदप्यैकपदिकम्। ओतुश्च तन्तुश्च? वामितिवचनाद् द्वौ यन्त्रिणौ यन्त्रिण्यौ वा। कृन्तकश्च तन्तुवायश्च? अन्यत्र (पै.१५.५.५, शौ.१४.१.४५ इत्यादयः) बहव एव उक्ताः। अत्रापि त्रयोदशमन्त्रे देवानां पत्नीः कृन्तिकाः इत्युक्तम्।
घ विततवाय्यौ – ऐकपदिकम्। वयनकर्मणि पटस्य विस्तारात् वे-धातोर्निष्पादितः कश्चित् शब्दः स्यात्। तदुत्तरविततशब्दः संगच्छते। अपरतः उत्तरमन्त्रे आयवनी इति पृथक्करणयन्त्रस्य पाठादत्रापि आ√यु-धातोस्तन्त्रवाययन्त्राङ्गवाची आयुरेव शब्दः इत्यनुमानेन वितत आयौ इति शोधः कर्तव्यो भवति। उभयपक्षे एव तस्य अन्धत्वं सूत्रादिभिः तद्गतच्छिद्राणां पूरितत्वम्। एकाक्षरन्यूनना द्रष्टव्या
१२ का. आयमनी निचे. . व्रताचशरमीश्वे । मुह्यन्तु. . . वायुः
ज$_3$. आजवनी * * ... माष्वे । तन्तुवोन्धे * ॥ घ मा, ज$_2$, ऽन्धे * *॥
ख मा. . . . शरमीष्वे ।
ग उ. मुह्यन्तु सर्वे इत्यूह्यम् ।
घ म. अन्धे * ॥ ज$_2$. * . . . वाय्यौ ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× मयारकारी प्रथमो(<म ऊ)र्णवाभिरथो शका ।
देवानां पत्नीः कृत्तिका इमं तन्तुममूमुहं (<हन्)॥१३॥

अग्निर्न एतु प्रथमः पुरएता बृहस्पतिः ।
द्र. शौ.[गघ]३.२०.२ अधा भग प्र णो यच्छ[+] त्वं हि धनदा असि ॥१४॥

× प्र णः शूद्र उतार्यः प्र णो राजोत वृत्रहा ।
अथो यत्सर्वमात्मन्वत् प्र णो यच्छतु[+] दक्षिणाम् ॥१५॥

तै. सं. ३.५.५.३ कविर्यज्ञस्य वि तनोषि पन्थामृतस्य पृष्ठे अधि दीध्यानः।
ख शौ १८.२.४७[घ] येन हव्यं वहसि देव दूत इतः प्रचेता अमुतो वनीयान् ॥१६॥

× मधुहस्तो मधुजिह्वो मधुवर्णो मधुव्रतः ।
अथो मधुप्रशासनो भगो मा वर्चसावतु ॥१७॥

---

१३ का. ममया. . . मोन्नवामिरिदं * । देवानापत्लष् * * . . . मसोमुहम्।
क-ग $ज_३$. . रि(=मा.). . . भिः रथो * ॥ * * कृर्त्तिका;
घ मा, ज, ना. . . . ममुमुहं ॥
१४ का. अग्निन्नयतु * * * * भगो. . . ।
क मा. . . . र्नयतु * ; $ज_३$. . . . न * * ;
१५ का. पृणु * * प्रो * राजोष * । . . . त्वत्प्रणो * दक्षिणा ।
ख-ग मा. * * राजो * । * यछर्व. . ॥
ग $ज_२$. . . . त्वन्य (→ न्व) त्; $ज_३$. . त्मन्यत्; घ $ज_३$. यछन्तु * ॥
१६ का. . मृ * पन्था त्वस्य * अभि * * * वहमि. . . जूत ऋत . . .
मवतो. . । मा. कवियज्ञस्य * तनोसि. . . वनीयात्। तैं. . . तनोति
* नार्कस्य * * रोचने दिवः। * * * यासि * * * * सनीयान्॥
क $ज_३$. . . * तनोति. . . * . . . ;
घ म. * . . . तामुमुतो * ॥ $ज_३$. . ताममुतो(=उ.) वनीयात् ॥
१७ का. . . . प्रसा (→ शा) सनो * * तेनजिह्वतु z२z द्र.
ख मधुव्रतः इति मुम्ब । का. नष्टम् । उ. मधुपर्णो * ।
घ $ज_३$. . . . वतुः ॥ ३८॥
काण्डिकान्ते मा. ॥ ३८॥ $ज_३$. ॥३८॥ऋ १७॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१९.३९

क-गशौ.१.१.१ [क-ग] या त्रिषप्ताः+ पुनरेति नाना रूपाणि बिभ्रती:(<ती)।
पै. १.६.१ [क-ग] वाचस्पतिर्बला तस्या आरे हेतिं दधातु मत् ॥१॥

× वाचा नुत्ता कृत्यादिन्द्रवती (<दिद्द्रवन्ती) जाग्रता स्वपती कृता ।
नुत्ता पाकस्य शंसेन प्रत्यक् कर्त्तारमृच्छतु ॥२॥

× यदेतद् भुरि स्पर्धसे कृत्यास्मीति मन्यसे ।
प्रतीचीना परेत्य विषादिव विंषमद्धतः ॥३॥

१९.३९.१ का. * तृषुसैष् . . . . विश्वा * बिभ्रता. . . आरोहीतिर्द. . . . ;
क म, ज$_२$. * तृषप्ती: . . . ; मा, ज$_३$. * त्रृसप्ताः . . . ;
द्र कख पै. १.६.१ ये त्रिषप्ताः परियन्ति विश्वा * बिभ्रतः। १.६.१ मन्त्रे शब्दस्वरूपदेवानां नित्यं पर्ययणं कथितम्, अत्र कृत्यास्वरूपवाचः अयनविशेषो वर्ण्यते। तस्माद्वाच इदं पुनरयनम्। त्रिषप्तशब्दो नाना व्याख्यातः, वाचः एकविंशतिः विभक्त्यन्तरूपाणि अर्थः। सम्बुद्धेः प्रथमान्तर्गततया एकविंशतिरेव रूपाणि। वाचा तस्य भरणं युज्यते। अन्यथा सायणः, ओल्डेन्बर्ग् १८९७ : ८५, गेल्ट्नर् १९५१ : ऋ.१.७२.६, ऋ ७.८७.४, ठीमे १९८५। असंगतिमयान्येषां मतानि। द्र. भट्टाचार्य १९८४ : ३४-४०।
२ का. * नुत्वा. . चन्द्रमती * * * । नत्वा * * . . कत्तार. . ।
क ज$_३$. * मिनुत्त कृत्यादिन्द्रवती(=उ); म. . न्द्रमती; ख उ. * स्वपथे *॥
ग मा. * * शासेन; घ ज$_३$. प्रत्यक्त > कर्तारमृछतु॥
द्र. 'कृत्वा आद् इद् द्रवन्ती' (द्रवन्ती > न्द्रवती नकारविपर्यासः) इति मत्वा शोधः निर्दिष्टः। इन्द्रवतीति अत्र न युज्यते। -न्द्रवती इति पादचिह्नं म. पुस्तके, अन्यत्र नास्ति।
३ का. . म्पर्धसे. . स्मैतन्म. . । . . परीत्य विषाध्यततत्;
क मा. ये → यदेतद् * *; कख ज$_३$. यदेतीद् . . . स्मति . .। ख म . . . स्मीत * ।
द्र. ज$_३$ . . . स्माति?
ख-घ मा. * स्वामी * । * * द्विषास . . द्धितः॥ ज$_३$. विषदिव उषद्धतः॥
द्र. विषमध्यतः? विषमद्धि तत्?

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

परेणैत्वघशंसो मैनेन समरामहि[+] ।
द्यौश्चास्मान् पृथिवी चोभे पातामंहसः ॥४॥

यव यावयास्मद् द्वेषांसि यवमयेन हविषा ।
गघ पै.७.१.१०गघ दुर्हार्दे चक्षुषे कृत्यां ग्रीवासु प्रति मुञ्च त(म्) ॥५॥

ऋ १०.९७.१४कख अन्या वो अन्यामवत्वन्यान्यस्या उपावत ।
अश्वा इव प्रवल्गन्तीः कृत्यां हतौषधयोऽरातिं
हतौषधयः ॥६॥

× मेहोप गा मोप रंस्थाः पथां दुर्गाण्यन्विहि ।
सपत्नि नश्यतादितो दूरं गच्छाध्योकसः ॥७॥

---

४ का. . . घश्शंसोनैनेन . . . मयि। . . . चोभयपात्यमंसत ।
क ज३ परेणैत्वघशंसो; ख उ. * * समरामहै॥
५ का. * यायस्मद्वेषाँसि * * । द्रुहान्दे * कत्या गीवासु. . . ता ।
क म, मा ज३. * . . यास्म * ; कख ज३. . . . देषांसि * हविसा ।
ग मा. दूहार्दे. . . ॥ म. * चकृ → क्षुषे * . . . ॥
गघ ज२. * चक्षुषे . . . मुञ्वता → त ॥
ज३. दुहार्दे. . . ग्रावासु * ॥
द्र. पै.७.१.१० गघ दुहर्दि चकृषे[+] (उ. चक्षुषे, का. चफ्कृषे) कृत्यां ग्रीवासु प्रति(का. प्र)मुञ्चत। तुलनीये शौ. ५.२४.३मन्त्रे देवाः सम्बोधिताः – कृत्यां कृत्याकृते देवा निष्कमिव प्रति मुञ्चत॥ तेन पै. सप्तमकाण्ड-मन्त्रेऽपि तथा कर्तुं शक्येत। १९.३९.५गघ मन्त्रार्धे तु यवस्य सम्बोधितत्वात् तथा न सम्भावनीयम्। तस्मात् प्रति मुञ्च तम्* इति शोधः कल्पितः।
६ कख का. सस्वरः । मा. * * . . मिव- ; ख ज३. ×× न्यस्या. . . ॥
गघ का. अश्वयवष् प्रवृग्यन्तीष् * ह ओषधयोरातींहत ओषधयः;
ग मा. * * प्रवल्गन्ति; ज३. * * प्रवन्मन्तः;
७ का. मिहोप * मापरंस्वा पथानि . . . वहि । सपत्नी . . . द्यरङ्गश्छाद्योकसा ।
क म. . . . रस्थाः;
खग मा. . . रंस्था * दूर्गाण्य न्विही । सपत्नीनत्स्यतादितो;
ग ज३ सपत्नीनस्यतादितो;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× यस्यास्ते नाम गृह्णामि यस्मिन्नारमसेचने⁺ ।
आ परस्याः परावतः सपत्नीं नाशयामसि ॥८॥

× त्रिंशतं त्रींश्च पर्वतांश्चतुरश्च गिरीनति ।
सपत्नीं ब्रह्मणस्पते परो भ्रूणान्यर्पया ॥९॥

उन्मादयत मरुतः समुद्रिया उद्* द्यावापृथिवी उभे ।
उत्त्वा* समुद्र ऋषन्तु(<तू)त्त्वामग्निरयं ⁺दहात् ॥१०॥

× यत् सपली सपत्न्या अमुष्या वर्च आददे ।
अधस्तादुपवादिन्यसौ स्यादहमुत्तरात् ॥११॥

---

८ कख का. तस्यास्ते * * यस्मिन्नारभसे. . ।
क मा. . . . * गृह्णामि; ख उ. र्यास्मन्वार . . ।
गघ मा. आपतस्य परापततसपत्ना * ॥
घ का, $ज_३$. सपत्नी * ॥
९ का. त्रियंशतं त्रियंश्च . . चतुरश्चोगिरीणतिः सपत्नी * सदोभूणान्यर्पयः;
क मा. * त्रिश्च . .; नॄर
मा. * भृणांन्यर्पय॥ $ज_२$. * भ्रृणांन्यर्पय॥ म. * भृणांन्यर्पय॥
१० का. . . . ति * समुद्रिय उ * * । उ त्वासमुद्रर्षभूत्वाग्निरयन्दः; द्र.
गघ का. लेखत्रुटिताक्षरः । ग-पादे बेरेट् 'भूत्वा' इत्यनुमितवान्।
'उत्पात्समुद्रर्षभूत्वाग्निरायन्दः' इति मुम्ब ।
क मा. * * समुद्रा; ज, म. * * समुद्र्या; खग उ. उ * * । उ त्वा. . .;
गघ मा. . रीषत्तृदुत्वाम . . . ॥ $ज_२$. . . . ऋष (यनृ >) न्तृदु त्वा. . .॥
$ज_३$. . . . ऋषत्तृदुत्वा. . . ॥
द्र. गघ का-उ. पाठानां भूयोवैषम्यात् मूलपाठः अनिश्चयः। ग उत् त्वा समुद्र(=समुद्रे)ऋक्षन्तूत्त्वा . . इत्यपि पाठश्चिन्त्यः। मरूदादयः कर्तारः। उ. सर्वत्र '-तृदुत्वा-' इति पाठः समानः। ऋ-इत्यस्य प्रभाबात् न्तृ/त्तृ। दकाराधिक्यात् समुद्र(=समुद्रः)ऋक्षन्निदुत्त्वाम-इत्यपि सम्भाव्यत्वेन ध्येयम्।
११ का. . . त्यामुष्यादधे । तस्यास्तेपदमादनैसोम्यादहमुत्तराम् ; क मा. य * *; द्र. घ अहमुत्तरात् - सप्तम्यर्थे उत्तरशब्दाद्विहित आतिः (पा. ५.३.३४) अहमुत्तरशब्दात् प्रयुक्तः अहमुत्तरे विवादे इत्यर्थः।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× आ ते वध्नाम्योषधिं सपत्नीभ्यः प्रचातनीम् ।
यथा तेसदयं पतिः पुत्राणां ते भवत् पिता ॥१२॥

खग पै.१६.४९.१०[खग] यान्यृणान्यनुवर्तान्यस्मिन् यमस्य येन बलिना चरामि ।
इदं तदग्ने अनृणो भवामीदं तदग्ने अवदानमस्तु ॥१३॥

× यास्ते सप्त प्रवतो या उ तिस्रो
यास्ते सन्तु(<न्ति?)निवतो या अभीवतः ।
+अर्वावतो अष्टधा त्रीणि रोचना
तास्ते अग्ने संमनसो भवन्तु
जानन् यमाय नि वहा कुसीदम् ॥१४॥

१२　　का. * * . . . . धीं. . त्नेभ्यष् * । * तेसरुदंपतिष् * * * * ।
ग　ज$_३$. * तेसदया * ; घ ज$_२$. * * ऽभवत् * ॥ द्र. घ भवादित्यर्थः।
१३　　का. यानृणांन्यनुवत्तांन्यमंस्मैमस्तवेन * * । * . . . अदानमस्तु ।
क　मा, ज$_२$. यान्नृणा. . . ; कख ज$_३$. . . . न्यस्मन् यमाम्य * * * ।
गघ　मा. . . भवामिदं . . . ॥ ज$_३$. * . . . * भीमादंन्तदग्ने . . ॥
द्र. क अनुवर्तानि – ऐकपदिकम्।
१४　　का. . . * प्रपतो * व * . . * नितो * भीवतः . . वचो. . . स्त्रीणि
* स्तास्त अग्न शंमनसो * । जानन्निमाय * * क्सीदम् ZZ३Z
कख　मा. . . षप्त * * * * * षन्तु * * * ।
ज$_३$ . . . याततिश्रोयस्ते * * * अभिवतः ॥
ग　उ. अर्वागतो * * * ; ज$_३$. . . त्नो→ रोचना;
घ　ज$_२$. * सम्मनसो * ;
घङ　मा. तांस्ते * * * यानं * * * कृषी ॥ म, ज$_२$, ना. . जानं . . ॥
ज$_३$. अस्ते * * सम्मनसो * * यानं * * * क्सीदं ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× यास्त ऊर्ध्वास्तन्वो जातवेदो यास्तिरश्चीरुत या अनूचीः।
ताभिष्ट(<ष्ट्व)मग्ने सयुजा गृणानो जानन् यमाय नि वहा
कुसीदम् ॥१५॥

१९.४०

× नाशय पलितं शीर्ष्णो यः कृष्णस्तन्न आ भर ।
तमोषधे त्वं वर्धय केशं कृष्णतरं कृधि ॥१॥

× यथाञ्जनं तथाससि[+] यथा त्रैककुदं तथा ।
तत्संभवात्तत्सभस्ते(<*ततसंभवात्तस्तभुस्ते)
व्युच्छन्तीरनूषसः ॥२॥

द्र.पै.१९.२५.७.^{गघ} यत्रास्ति यत्र तिष्ठति यतो नश्यत्वा(<त्या)सिन(<त)म्।
२०.५८.९^{गघ} दिव्यः सुपर्णो अब्रवीदेतत् पलितभेषजम् ॥३॥

---

१५ का. यास्तु ऊर्ध्वा. . उदीची । . . . जास्तृणानो जानन्निमायनिवहा।
द्र. का. अयं ४०श-कण्डिकायाः २खग-पादयोर्मध्ये पठितः ।
कख मा. यास्ते उर्द्धा . . अनुचीः(= ज$_२$, ना)।
ज$_३$. यास्ते उर्द्धास्तन्योजातःवेदो. . . श्चीरुतक्षाजा अनुशः ॥
ग ज$_३$. अभिष्ट. . . ;
घ मा. (जान→) यानं * * * कृसीदं ॥ उ. जानं * * * ॥३९॥
१९.४०.१ का. . . . स्तन्वातर । त्वमोषधी. . . ।
क ज$_३$. * पलीतं शीष्णो; ग मा. त्वमो. . . ;
घ मा. कृष्णन्तरं * ।
२ का. यथाञ्चनन्तथासमि. . . कुदन् * तुसिंभवातुश्छन्तीननूकशः;
क मा. . . . * शि → सित; ज$_२$, म. * यथासित; अन्यासु 'तथासित'।
कख ज$_३$. याथा. . . याथा * * ; द्र. क तथासितं[+] इत्यपि शोधः योग्यः।
गघ मा. . . वा तत्. . . व्यछन्तरीनु ॥
ज$_३$. * स × भवा. . . स्तेमव्युछन्तीरनूअस्यः ॥
घ ज$_२$. व्युछन्ती . . . । म. व्युत्सन्ती. . .॥
३ का. यत्रास्यै * त्रिष्ठसि * नमित्वासिनम् । * * . . त्सत्तुभेषजमेत;
क ज$_३$. . . ययत्र * ख म. ततो. . । ग मा, ज. * * ऽव्रवी – ;
गघ ज$_३$. दिवः * ऽव्रवी . . . पळित. . . ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

शौ.६.१२४.१ दिवो नु मा बृहतो अन्तरिक्षादपां स्तोको अभ्यपप्तद् रसाय।
समिन्द्रियेण पयसाहमग्नि(<ग्ने) ऋषीणां यज्ञैः सुकृतां
कृतेन ॥४॥

२ यदि वृक्षादभ्यपप्तत् फलं तद् यद्यन्तरिक्षात् तदु वायुरेव।
यत्रास्पृष्ट तन्वो यत्र वाससो न तत् प्राप्नोति निर्ऋतिः
परस्तात् ॥५॥

क-ग ३^{क-ग} द्र. अभ्यञ्जनं सुरभ्यादु वासश्चन्द्रं हिरण्यमधि +पूत्रिमं यत्।
सर्वा पवित्रा वितताध्यस्मिंच्छतं +जीवाति
शरदस्तवायम् ॥६॥

द्र. अर्थसंगतये शोधः निर्देशितः। ख यतो नश्यतु –यद्वृत्तवाक्ये लोट् न भवेत्। आसिनम् – त → न प्रमादः पूर्वमपि दृष्टः। Bhattacharya 2001 : 9-15; 2008 : lxix. प्रथमार्धे असितनाशमूलं कथितम्, द्वितीये तस्य भेषजं स्तुतम्।

४ का. * न आवृहतं वयोधा अपां * भ्यपप्तद् * । . . . कृतेव ।

कख ज$_3$. * * * * अन्तरिक्षदपां स्तेके अभ्यदंसप्तद्रसाय ।

ख मा. . स्तेको अभ्यसप्त. . . । म. . . . अभ्य । प (+ स) प्त. . . ।

ग मा. . पयससहमग्रिं; ज, म . . पयसासह . . . ; ज$_3$. . . . मग्नी;
गघ शौ. पयसाऽहमग्ने छन्दोभिर् * * * ॥

५ का. यद्वृक्षाभ्यष्पुतत् * तदभ्यन्तरिक्षात्तदेवायुरेव। समिन्द्रियेणपयसाहमग्निऋषणां यज्ञैस् सुकृतां सुकृतेन ।
द्र. यत्रास्पृष्ट . . . . इति नास्ति । ४गघ अत्रापि पठितः ।

कख मा. * वृक्षां → क्षा. . पप्तत्पलिंतद्यन्तद्वक्षात्तदु . .। ज$_2$. * . . पप्तत्पलंतद्यद्यंतरि. . . । ज$_3$. . . दद्भ्यपप्तत्पलं . . । म. . . पप्तफळन्त. . . ।

गघ शौ. यत्रास्पृक्षत् * यच्च * आपो नुदन्तु निर्ऋतिं पराचैः॥

द्र. पै. अस्पृष्ट – लुङि ऐकपदिकः प्रयोगः।

घ मा. * * प्राप्नोतिः निऋति * ॥ ज$_3$. * * *.ऋतिः पुरस्तात् ॥

६ का. * स्वत्याधिवासश्वन्द्रं . . . योत्रमद्यत । * * वेतताद्यास्मिन्शतं * . . . स्तुवायाम् ;

कख मा. अभ्या . . पूर्त्तिं स यमत् । ज$_2$. . दुवा>पा. . पूर्त्तिमं य(+ म) त्।

ख ज$_3$. . . . पूर्त्तिमयत् । म. . . . पूर्त्तिम * । ना. . पूर्त्तिमं यमत्।

ग मा. * * वितोध्यस्मि * * . . . ॥ घ ज$_3$. च्छितं जीवन्ति . . . ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

७.७६.३ यः कीकसा(:) प्रशृणाति तलीड्यमुपतिष्ठति ।
परास्थं सर्वं जायान्यं यः कश्च ककुभि श्रितः ॥७॥

कख४[कख] पक्षी जायान्यः पतति य आविशति पूरुषम् ।
द्र. घ५[ख] तस्याहं वेद ते नाम यतो जायान्य जायसे ॥८॥

द्र.५ वेद वै ते नाम यतो जायान्य जायसे ।
कथं हि तत्र त्वं हन्या यत् कुर्यामहं हविः ॥९॥

× य आस्यं प्रविशति करोत्युदरं महत् ।
यक्ष्मो यो अत्र जायसे तं जायान्यमनीनशम् ॥१०॥

× आरोहान्मे मुखं जातमारोहाज्जघ नम ।
आरोहात् सर्वा जातास्मि(न्न्) ऋषभस्योपयोधनात् ॥११॥

---

७ का. * कीकसात् * तलाभ्यमुप. . । तरास्त्वं * ज्याया यंवष्कश्चित्ककुधि श्रुतः;
कख मा. * किकसा प्रसृणाति तलीभ्य. . . ।
क ज, * किकसाप्रशृ (ज$_2$. > श्री) णाति; म. * की > किकसा;
ग ज$_3$. यरास्थं * * ; घ मा. य . . . ॥ ज$_3$. . . ग्रितः ॥ द्र. ख तलीभ्यम् – पाठः संशयितः। १९.३१.१३ तलीद्यै टिप्पनं द्र.। समानार्थे द्वौ शब्दौ? शौ . . तलीड्य(मिवतिष्ठति। निरास्तं . . । ग परास्थं – अस्यतेस्थुक् (पा.७.४.१७)। १९.३३.३घ टिप्पनमपि द्र.। शौ. निरास्थं इति शोधनीयम्। निर्हास्तं इति सायणः, विश्वबन्धुः।
८ कख का. पक्ष जायांयष् * याविशतिपौरुषम्: द्र. गघौ न स्तः ।
क मा. पर्क्षु → क्षी ? . . . ज$_3$. * जायान्नः * ; ख मा. या * पुरुषं॥
घ ज$_3$. * नायान्य * ॥
९ मा, का. कखौ न स्तः।
गघ का. कथ * * * हन्यादुयत्रकुर्यान्मिहं * ;
घ मा. * कूर्या. . * ॥ ज$_3$. यकुथर्या. . . ॥
१० का. यस्संप्रविशत्. . . मद् * * त्र * तज्जायान्नम. . . ;
क-ग मा . . . शती. . वरं * । * * अत्रा * ; घ ज$_2$. . . नीकशं ॥
११ का. . . . मुखज्जातमारो . . . । * सर्व. . . ऋषयस्योपयोघिना । उ. आरेहान् आरेहाज् . . आरेहात्।
गघ मा. . . . जातास्पृषभस्यो. . . ।
ज. . . . तास्मृषभ. . . ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× स्वादीयसी सुराया *लवणाच्चारुमत्तरा† ।
गोभ्यो वनीयसीदहम् ॥१२॥

× यां त्वा वातोवरयदार्द्रनाभा महर्षभः ।
तस्यास्ते देवि पृथिव्या (अ)हं संवननं दद आ ते शौष्कास्यं
ददे ॥१३॥

× युक्तौ मनसा सं सुरेतसा देवेभ्यो हव्यं कृणवाव साधु ।
येषां भागस्त इदं जुषन्तामविक्षुब्धावुदयाव* भद्रया ॥१४॥

---

१२ ख का. . . . णाचारुमध्वराः ; उ. . . . मुत्तरात् ।
क-ग मा. . यासी * लवणाचचा(=ज$_3$) . . . यसादंहं ॥
क ज$_3$. स्वादीयसास्वराया;
ख म, ज$_2$. लवणाच्चचा . . . मुत्तरात् ।
ग ज$_3$. * वनीयासा. . . ।
द्र. ना. १०ग-१२ नास्ति।
१३ का. . . . दारिद्र. . महर्षत । . . . व्यांहं संनवनं ददा * सौकाष्काश्यन् *।
ख मा, ज$_2$, .-दाद्रनाभा. . . ॥ कख ज$_3$. यं * * वयदा . . . ।
ग मा. . देवी. . ; घ मा, ज. . सम्वननं. . . ; म. . . . ददे;
ङ मा, ज. . स्यन्ददे ॥ ज$_3$. . शौष्कस्यन्ददे ॥ म. * * सौष्कास्यं * ॥
१४ का. . कृणवाम साधुः . . स्तुहविरिदं . . वियक्ष्मतामुतयाभव द्रया ।
कख ज$_3$. * मनमा . . हव्य * * । ख-ग मा. . कृणुवाव *। . . स्तस्त. . ;
ग ज$_2$. * युषन्ता-; घ उ. -मविक्षुद्वा(म>ब्धा)दयार्यभद्रया॥
द्र. अविक्षुब्धा इति यावन्म-पुस्तिकायामस्ति। ततः का '-तामुतयाभवद्रया' इति '-धावुदयाव भद्रया' इत्यस्य विकृतिरित्यनुमेयम्। इदमेवास्मकृतशोधे मूलम्। परन्तु का. 'अवियक्ष्मता-' इति पादारम्भे 'अविक्षितावुदयाव भद्रया' इति मूलपाठस्याभासः। अनयोः कश्चित्तु मूलपाठः स्यादेव।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

तै.सं ५.७.२.२ येन देवा ज्योतिषा द्यामुदायन् येनादित्या वसवो येन रुद्राः।
मै. सं २.७.१२ येनाङ्गिरसः स्वरारुरुहुस्तेनोदयाव यजमानौ स्वस्ति ॥१५॥
काठ २२.१०

यं पपाचादितिः पुत्रकामा येन प्रजाः कश्यपः पर्यगृह्णात्।
य ओदनः पच्यते वैश्वदेवः स नो यमे अक्षितो भागो
अस्तु ॥१६॥

॥ इति तृचकाण्डे दशमोनुवाक ॥

---

१५ का. . . . मुपायन्. . यन * । तेनाङ्गि. . . रुरोह तनोदय यजमानो षस्ति z

क ज$_{२}$, म. . . . मु (ज$_{३}$. ता; ज$_{२}$. ताः →) दायं; कख मा. जेन. . . तायं . . . जेन * ।

ख-घ ज$_{३}$. . . . दित्य (<=उ.). . । . . . . रुरुह. . . यजमानंनौ (→ न) *।

घ उ. -स्तेनोदयायव(मा. वम) * * ॥ द्र. मन्त्रान्ते मा. "स्वस्तिरुर्द्धवातुवातः" ते योजितम्। कृष्णयजुर्वेदीयपाठः – येन देवा ज्योतिषोर्ध्वा उदायन् ये त्या वसवो येन रुद्राः। येनाङ्गिरसो महिमानमानशुस्तेनैतु यजमानः स्वस्ति॥

१६ का. . . दिष्. . . । ययोदनष् * * * * यमक्षतो * स्तु zz

ज$_{३}$. * पापचा. . . * येनः ××× पर्य. . . । द्र. पत्रं कीटदष्टम् । ख मा. येनः * * * ।

द्र. का खपादस्य पत्रस्य च दक्षिणतः "पुत्रकामना ऋचा १" इति ।
१५-१६ मन्त्रौ सस्वरौ ।

काण्डिकान्ते का. इत्येकोनविंशतिकाण्डे दशमोनुवाकः zz
मा. ।।४।। इतित्र्युचकाण्डेदशमोनुवाकः ॥ ॥
मा. ॥ ॥ इत्रृचकाण्डे दश. . . ॥ ज$_{२}$. ।४०।ऋ१५॥ अ १९ → १०॥
ज$_{३}$. इतित्रृचकाण्डे . . . ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१९.४१

× सोमस्य प्राणः पवते पुरस्ताद् दक्षिणत ऐन्द्र आ वातु वातः।
अस्या दिशो मारुतो या प्रतीची स नो देवाः
शिवो अस्त्विह वातः ॥१॥

× मित्रस्य प्राणः पवते य उत्तराद् बृहस्पतेरूर्ध्व उद् वातु
वातः ।
× यो अन्तरिक्षमनुवाति विद्वान् स नो देवाः शिवो अस्त्विह
वातः ॥२॥

× य उत्तरात् पवते यः पुरस्ताद् यो दक्षिणात् पवते यश्च
पश्चात् ।
ऊर्ध्वाँ उद्देशाँ अनु यः प्रवाति स नो देवाः शिवो अस्त्विह
वातः ॥३॥

१९.४१.१ का. . इन्द्रावाति * यस्या * मातरिश्वो याष् * * * * * स्तुहि *;
ख-घ मा. . . . वातुवातु * । आश्यादिशो * * प्रतीचीः(=उ.) . . . ऽस्त्विह (=ज)।
घ मा, ज. ऽस्त्विह ॥
२ का. * * * ह उत्तर. . . रूर्जउद्वाति * * न्तरिक्ष. . . विद्धांसः;
कख मा. * प्राणरावर्त्ते * उत्तरा बृहस्पते । द्र. पत्रस्योपरि स्वस्तिरुर्द्धवात्ववातः॥ इति लिखितम् तत् २ख- पादस्यापपाठः । अपि तु ४०.१५घ पादादुत्तरं योजनीयमिति निर्दिष्टम् ।
क $ज_३$. उत्तराद् इत्यस्मात् प्राक् एकारः ।
ग मा. . . . वात्व * ; $ज_३$. . . . विदानसः ॥ ज. * ऽन्तरिक्ष. . ; द्र. घ का, उ 'स' इत्यत ऊह्यम् ।
३ का. * . . राष् पवते * * . . . णाष् * . . . ऊर्ध्वाउद्देशा * * पिपाति * * देवश् * स्तुहितः; क का. 'यः' इति नास्ति ।
ग म. उर्द्धाङ्. . . ; $ज_३$. * उदेशाङ्. . . ;
घ मा. * * * सिवो. . ॥ $ज_३$ . . अश्विह * ॥ $ज_२$. . ऽस्त्विह * ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× त्रीण्यन्तरिक्षाण्यनु वासि वात तिस्रो वासि परावतः ।
सहस्राक्षौ वृत्रहा पाह्यर्वाङ्विनु+दं क्षेत्रियं रपः ॥४॥

× न तत्र दारः कृपणं ससार न प्रतिघ्नाना रुदती न बिभ्रती।
इन्द्रो नो +यत्रोरुकृद्विचक्षणः स नो (ऽ)ज्यानि*
महतीं नि यच्छात् ॥५॥

शौ. ३.१.६[कख] इन्द्रः सेनां मोहयतु मरुतो घ्नन्त्वोजसा ।
ध्र ५[गघ] अग्नेर्वातस्य ध्राज्या तान् विषूचो विनाशय ॥६॥

न द्यौरेषां न पृथिवी नादितिर्नि(< न)धनंजया ।
गघ शौ.३.१.६[गघ] चक्षूंष्यग्निरा दत्तां पुनर्यन्तु पराजिताः ॥७॥

---

४ का. . न्युनुवाति वह्नसि तिस्रो वहासि. . क्षोवृत्रावाह्यर्वाङ्नुदं * *;
क मा. . . . वातः;
गघ मा, ज$_{२}$. म. . . र्वाङ्धिनुदं * * ॥ ज$_{३}$. . . . र्वाङ्वनुपं * * ॥
ना. ङ्वनुदं * *; द्र. घ <विनुदन् * *॥
५ गघ का. * * वत्रोरिकृद्विच. . * * ज्ञातं महती * यश्छात्;
ख मा. * प्रदीप्नाना * * * ॥ ज$_{३}$. . . . विभती ।
गघ मा. * * यक्रोरुकृर्वीचक्षण * * ह्यानं * * * ॥
ज, म, ना . * * य(ज$_{२}$. त्तो–>)क्रोरुकृर्विचक्षणः * * ह्यानं * * *।
६ का. इन्द्रस्यैनान्मोहित्व * अष्निं त्वो. . । . . . * स्तान् विरूचोविनाशायः।
क मा. इन्द्र. .; ख मा, म, ज$_{३}$. * घ्नंत्वोजसा; घ मा. विशूचो * *॥
७ का. * द्यो. . नष् * नातिथिन्नियिनं. . चयूँस्यग्निराधत्तं पुनरायन्त्व.
. जिता । ख चतुर्णाम् इ-वर्णानां प्रभावात् -र्न>-र्नि!
ग मा, ज, ना. . धत्तां; म . . ध→दत्तां; घ ज$_{३}$. पुनरेत्व * ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× अमित्राणां दरय ग्राममिन्द्र यो नः शत्रुरभ्येति जिघांसन्* ।
यथैषामिन्द्रनुत्तानामग्निनावेशो(<विशो?) अनुवर्तयानि मे ॥८॥

× जिह्मं युगं कृण्वतामिन्द्रनुत्ताः पराचीनैः पथिभिर्यन्त(<न्तु) रिष्यन्तः ।
ताञ्जयन्तो अन्वासदेमाग्निनावेशो अनुवर्तयन्तः ॥९॥

अमित्राणां ग्राममुपयुक्तमिन्द्रेण +नुत्तं वि रदात्यग्निः ।
सत्वानः सन्त्वनुमाद्या इमे येभ्यश्चरामि हविषा घृतेन ॥१०॥

---

८ का. . दारय. . भ्येतु जिघांसम् । अथैषामाग्निरुन्घानामग्निनावेषो... यतु । ख उ. . . जिघांसं॥
द्र. घ अग्निनावेश अनु वर्तयानि मे। १९.४१.९घ टिप्पनं द्र. का. ८घ = ९घ।
मा, ज$_३$ मन्त्रो नास्ति ।

९ का. . . पद्भिर्यन्तरिष्यन्त । त्रां * न्वा. . . वेयो अनुवर्तयानि मे।
ग म. तां * . . . ; द्र. का ९घ = ८घ । द्र. मा, ज$_३$. मन्त्रो नास्ति।
घ(अ)ग्निनावेशो अनुवर्तयन्तः॥ अग्निना * विशः अनुवर्तयानि/यन्तः इति शोधध्यानं स्वाभाविकम्। अथवा <(अ) ग्निनाऽवेटो अनुवर्तयन्तः? बेट् इति स्वाहाकारपर्यायः शब्दः मा. सं. १७.१२। अवेट् यज्ञरहितः अनृक्शब्दवत् ॥ अवेटः मे अनुवर्तयानि श्रद्धान्वितान् करवाणि इत्यर्थः। टकारान्तप्रातिपदिके अवेट्शब्दे बिट् द्वि. बहु. विशः इत्यस्य अनुकरणमात्रम्।

१० ख उ. . . नुक्तं * * । का. . . . . णदत्तं विदधात्यग्निः . . . सन्त्वरामाज्याइमं. . . ।
गघ मा. . . . सन्तु नुमाद्याईमे येभ्यः श्च. . * * ॥
ज$_३$. * सन्त्यनु. . . . . श्चिरामि * * ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

शा. ब्रा.१.२.३ अर्यमणं हि देवं भद्रं कन्या अयक्षत ।
स एना वृत्रहा देव इतो मुञ्चतु मामुतः ॥११॥

× इयन्ते राजन् वरुण जामिका कृणुते हविः।
तस्यै पतिं न्या वह सुभद्रं *प्रतिकाम्यम् ॥१२॥

शौ.२.३६.६ आ क्रन्दय धनपते वरमामनसं कृणु ।
सर्वं प्रदक्षिणं कृधि पतिमस्मै प्रतिकाम्यम् ॥१३॥

पै.८.११.८कख आ पश्चादा पुरस्तादोत्तरादधरादुत ।
पूर्णा भगस्य वर्तनिस्तेनेमामभि वर्तयामसि वर्चसा च भगेन च ॥१४॥

नासृगस्ति पतङ्गस्य तर्दस्य मशकाद्याः।
ग पै.१९.३७.१३ संपतत्रमुद्युगो न ग्लौरत्र भविष्यति ॥१५॥

---

११ का. . . मणो * * . . . न्यायम (→त्याप) क्षत । * यान. . . यतो * मामुत । द्र. छा. ब्रा. . . मुञ्चातु . . ॥
ग ज$_{३}$. * * वृहा *; गघ मा. * * * वेद * मुञ्चन्तु (≐ उ) * ॥
१२ क का. यन्ते * *; मा. इयते राजन् न्वरुण; कख ज$_{३}$. राजंन्यरुण जामिक * *।
गघ ज$_{३}$. तसै पति(=उ.) न्वा * * पतिकाम्यं (=उ.; का. पतिकाम्यम्)॥
कख ज$_{३}$. * राजन्यरुण जामिक * * । ग ज$_{३}$. तस्यैपतिन्वा . . . ;
१३ ख मा. . . . मनुसं * । घ का, ज, म, ना. * पतिकाम्यं॥
१४ का. आपस्दा (> श्चा) दा. . . । * * नि तेनेमा. . . ।
क मा. 'आपश्चादा' इत्यावृत्तम् । ज$_{३}$. आपशादा. . . ;
गघ मा. * * वर्त्तनीस्तेनमा. . . ;
१५ का. नामृगस्य * तन्दस्य सवकद्या । . . . मुद्यगोन्यं ग्लौतत्र * ।
ज$_{३}$. . . . पतङ्गतदस्यमखाकाज्ञः । * . . . मद्युगो * गौ. . . ॥
घ मा, ज$_{२}$. ग्रौरत्र * ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

अपदस्वदपादसत्तुण्डिव्य+ध्मापादसत् ।
अपापचिदितो दसदपेतो ग्लौर्नशिष्यत्यपिव्यध्मन्न*-
शिष्यति+ ॥१६॥

यथा सूर्यश्चन्द्रमसमुद्यन्नेवापगूहति ।
एवा त्वमुग्र ओषध इमां ग्लावमप गूहतादितः+ ।१७॥

---

१६ का. . . . . पादसन्यन्यं विधिमायादसत्। . .
पचचितोदशदपेतोग्लोन्नशिष्यत्यपिव्यध्मन्यशुश्यती।
मा. अपस्कदपादस्क → सतुण्डिवध्नापादश→सत् ॥ . . .
दशदपेतोग्नौनिशिष्यत्यपबध्नशिदशिष्यति॥
ज. अपदस्कदपादसन्तु (ज$_2$. त्तु) ण्डिवध्नापादसत्॥ . . .
तोदशदपेतौग्नौर्न. . . पवध्नदशिष्यति।
म. अपदस्कदपादसत्तुण्डिवध्नापादसत्। . . . पेतौग्लौर्दशिष्यत्य-
पवध्नदशिष्यति।
ना. अपदस्कदपादसतुण्डिवध्नापादसत्। . . . तोदशदपेतौग्रौर्न . . .
पवध्नदशिष्यंति॥
द्र. ख तुण्डिव्यध्म = शस्त्रोपचारजनितो वा उत्तुण्डितशल्योपलक्षितो
(सुश्रुत सूत्र. २७.७)वा वेधः?
घ अपिव्यिध्मन् नशिष्यति =वेधसमीपदेशे(ख द्र.) नाशं गमिष्यतीत्यर्थः।
अदसद् – दस्यतेर्लुङि अङ्।
१७ का. . . श्चमस्यान्यागृग्रौतत्रभविष्यसि। यवात्व . . पधे मणिगूहथादितःz१z
ख उ. . . .मुद्यन्नेवापगूहति। ज$_2$ . . . पशू(>वगू)इति।
गघ मा. . . ओषधि. . दिति ॥ ॥४१॥ ज$_3$. एवाहमु . . ग्नाव . . गुह्य
अदिति ॥४६॥
घ ज$_2$. . दितिः ।का४१।ऋ १७॥ द्र. 'का' इति संकेतः कस्यचिद्
ध्रवपदस्यावृत्तेः। तन्मृग्यम्।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१९.४२

× अपदस्वदपादसत्तुण्डिव्यध्मापादसत् ।
अपापचिदितो दश(<स)दपेतो ग्लौर्नशिष्यत्यपिव्यध्म-
न्न*शिष्यति ॥१॥

× मा शिले मा शिलावति मा ते शेषि शिलं चन।
यावच्छिलस्य ते शिलं तावच्छेष(<षं) शिलन्तव ॥२॥

× यथा यूपाग्रादुदकं विनिष्टं भुमिमश्नुते।
एवा त्वमरसे शिले विनिष्टा भूमिमश्नुहि॥३॥

१९.४२.१ का. अपरस्कमपादशन्यन्यंविधुमापादशत् अपापचचितोदशदपेतोग्लौ-न्नस्तिश्यद्यपिव्यधमन्यशुश्यति।
द्र. 'द्यपिव्यध' इत्यस्याधः 'मठराद' इति ।
मा. अपदस्कदपादशतुण्डिवध्ना. . ॥ पचिदितोदशदपैतौग्नौनि. . वध्नादशिष्यति ॥
ज. अपदस्कदपादसन्तु(ज$_{२}$. त्तुण्डिवध्ना)पादसत्॥ . . पचित्वचो(ज$_{२}$. →तो, ज$_{३}$. गे<चो)दशदपेतौग्नौर्न(ज$_{३}$. नि) . . बध्नदशिष्यति॥
म. अपदस्कद . . . ण्डिवध्नापादसत्। . . . चित्वचोदशदपेतौ . . . त्यपवध्ननशिष्यति॥
ना. अपदस्क . . . सतुण्डिवध्नापादसत्। . . . चित्वचोदशदपेतौगौर्न-शिष्यत्युपववध्नदशिष्यति॥
द्र. १९.४१.१६ टिप्पनम्।
२ ख-ग का. * * शेषु शिलंञ्चन । . . . शलं. . श्छेषुमिलन्तव ।
मा * शिळे * शिळावर्त्ति * * शेषत् शिळं . .। . . . न्नस्य * शिळं तावछेषत्शिळं तव॥
ख म. * * * शिळञ्चन । ज$_{३}$. * * * षिळिंचन ॥
द्र. उ सर्वत्र "शिळ" इति ळकारः । घ बेरेट् - तावच्छेषस् . . ।
३ का. अधा. . . मश्न्युते । यवा. . रसै * विनिविष्टा. . . ।
ख म, ना, ला. विनष्टं. . . । ग ज$_{२}$. * . . रसे → शे * ; द्र. उ. शिळे;
घ म, ला. विनष्टा. . . ॥ मा. . . . भूमिमश्नुते ॥ ना. विनिष्ठा-॥ द्र. ख, घ विनिष्टं, विनिष्टा – ऐकपदिके। निवृत्तिस्थानपरकत्वात् अलोपः अभिष्टिवत्?

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

कौ.४७.१६ वज्रोसि सपत्नहा त्वयाद्य वृत्रं साक्षीय ।
त्वामद्य वनस्पते वृक्षाणामुदयुष्महि ॥४॥

तथा स न इन्द्र पुरोहितो विश्वतस्पाहि रक्षसः ।
अभि गावो अनू¹षताभि द्युम्नं बृहस्पते ॥५॥

तथा पै.१५.३.४ प्राण प्राणं त्रायस्वासो असवे मृड ।
शौ. १९.४४.४ निर्ऋते निर्ऋत्या नः पाशेभ्यो मुञ्च ॥६॥

पै.१९.३४.१६ हत्सुके(<ऋच्छुके?) परि णो नम पारिगं तन्वे कृधि ।
युयुत्(<यूयुवत्) पर्णिनं शरमुतापर्णं रिशादिति ॥७॥

प्रजापत्तिष्ट्वा प्रजया सं पुत्रेण सृजतु सं भगेन ।
दिष्टं दे¹ष्टीह कामो ब्राह्मणस्य पुमांसं धत्स्व सवितुः
सवेन ॥८॥

---

४ का. . . . व्यत्रं ह साक्षीयः तामध्य. . . मुत. . . ।
खग मा. त्वयान्य * * । . . . द्वनस्पते;
ख ज$_3$. त्वयादि * * । द्र. 'दि' 'द्य' इत्यस्य लेखविकारः ।
५ का. * * इरोहितो. . . स्माहि रक्षतः * * अमुंसताभृद्युम्न *।
क ज$_2$. * * इन्द्र (>न्द्रं) * ; ख मा. विस्पत. . *। ग उ. * * अनुष(ज$_3$. स) ता-;
ख-घ ज$_3$. विश्वस्पाहि रक्षसा * * अनुसताभि * * ॥
६ का, उ. प्राण प्राणमित्येका ।
७ का, नास्ति । उ. ह्वत्सु(छु, ज$_2$,)क इत्येका । १९.३४.१६द्र.
८ का. . . . सम् * । जुष्टं देष्ट्री इह * * पुमान्सन्दधत्सु * *॥
कघ ज$_3$. . . . भगोन । * देष्टांहि * *; ग मा. द्विष्टं द्व्येष्टीहि * *; ज$_2$ * देष्टिहि * *; म. देष्टीहि * *;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

प्र त्वा सर्पत्वङ्क्तः कुमारः पुरुषादधि ।
ऋतोर्यमृत्वियादधि यन्ते धाता अचीक्लृपत् ॥९॥

× यन्ते धाता यन्ते त्वष्टा यन्ते ब्रह्माचीक्लृपत् ।
तं त्वं पुत्रं विन्दस्व तस्मै त्वं जीव जीवसे ॥१०॥

× ध्वस्रास्तिष्ठन्ति रजसा समक्ता यज्ञस्य होत्राः प्रुषितासो अश्नाः ।
आसां सोमस्य यदिहावयन्ति तदमुत्र यजमानस्य रूपम् ॥११॥

---

९ का. * * सष्प्रत्याङ्ङ्तष् . . । रुचोर्यमृत्वियावती. . . * . . क्लिपत्।
क मा. * * सर्पत्वंकतः; ज, म. . . . त्वंकतः;
द्र. ज$_३$. मन्त्रार्धदण्डो नास्ति ।
घ ज$_३$. यान्ते * अचीकृपत् ॥ म. . . . अचीक्लुपत् ॥
१०. का. . . . चीक्लिपत् तन्त्वां . . . * * . . . ।
ख मा. . . . ब्रह्मा अचीक्लृपत् । म. . . चीक्लुपत् ।
कख ज$_२$. . . . यंते * यंते . . . । ज$_३$. यंते * यते *; ग ज$_३$. * * * विन्दश्व ;
११ का(१०). . . . प्रसितासोष्णा तासां सौम्यस्यदिवावपन्तितदमूत्रे * *;
कख मा. ध्वस्रास्तीष्ठति * * * होता पृशितासो *। म. . पृषितासो (=ज$_२$, ना.) अस्नाः।
ज$_३$. ध्वस्तीस्ति . . * * * * पृक्षितासो *।
गघ म. . . वयति तदमूत्र (=ज$_२$, ना); घ ज$_३$. तदमूचस्य;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× ये ब्राह्मणं वर्चो हित्वाय मल्वा(आ)रेणो वर्णेन परिधापयन्ति।
(?)आसां सोमस्य यदिहावयन्ति तदमुत्र यजमानस्य
रूपम् ॥१२॥

× असारथिः सुमनसो यथा रथो हित्वा सव्यष्ठां रक्षसो
याति यामम् ।
एवा यज्ञो यजमानं जहाति यत्र सोम्यं सोमपीथान्[+]
नयन्ति ॥१३॥

---

१२ का (१२) . * * * हत्यायमल्वारेण ब्राह्मणा . . यन्ते यवा यज्ञो यजमानं जहाति तत्र सौम्यं सोमपीथान्नयन्ति।
द्र. कख आरेण उ – आरेण ऐकपदिकम्। स्ववर्णं त्यक्त्वा आरेण आरे स्थितेन अनात्मीयेन वर्णेन आत्मानमाच्छादयन्तीत्यर्थः। गघ मन्त्रार्धन्यासः संशयितः। उ. ११ गघपादौ आवृत्तौ, का. १३गघ अत्र पठितम्। उ. पाठे अर्थो न युज्यते। १३गघ एव अत्र पाठ्यम्।
मा. . . . मळवारेणे * * । * * विहावयन्तितवसूत्र * *।
$ज_3$. * * * हत्वाय * वर्ण्णेन * । . . . . तदमूचस्य * *॥
ख उ. मळवारेणो * * । घ म, $ज_2$, तदमूत्र * * ॥
१३ का(११). यथारथस् * * * यथासंविष्टां * * यामून् । यवा * * जुहाति तत्र सौम्यं सोममीथान् नयान्ति ।
क $ज_2$. असारन्य → थिः समरथो (= उ.)* *;
ख मा, ज. * सव्यष्टां * * *। म. * व्यष्टा * * * ।
घ उ. * * सोमपीथां (मा. थं) * ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

छन्दांसि तद् यजमानस्य यन्ति यत्र सोम्यं सोमपीथान् नयन्ति।
अब्राह्मणो यत् पिबति सोममस्य तद् वै छिद्रं दक्षिणयापि-
धेयम् ॥१४॥

ब्रध्नोसि वाजी परिपाणी प्रथमा देवेभ्यस्पर्याभृता ।
मा ते रिषं खनिता यस्मै च त्वा खनामसि ॥१५॥

मा देवाः पापमाराम मा कर्त(<र्तं?)पापयामुया ।
माहं परिष्यजो† हस्तमा रप्सि धनकाम्या ॥१६॥

मा मा देवाः परा दात मा मा कर्त व्याध्यम्†।
माहं परिष्वजः शिर आ रप्सि मो अहं मृषि ॥१७॥

---

१४ का. छन्दाँस्यवद्यजमानस्मृजन्ति तत्र सौम्यं . . येब्राह्मणो * * * . . .
दक्षिणे यापि . . .।
मा. छन्दासि तद्द्यजमान्य * * सोमंपीधं * । * * * सोमममस्य *
* * दक्षिणाया. . . . ।
ज$_{३}$. * त्रदजमानस्य * * * सोपीथं *। * * पिवन्ति . . . . ।.।
क म. * तद्य * *;
१५ का ब्रध्नोब्रध्नोसि वाचीष् . . . . पाणीष् . . . . भृता । * * *
खानिता अस्मै * * *। द्र. का. परिपाणीष्। वृकीवन्?
ख ज$_{२}$ . . स्परिजाभृता । म. . . र्याभृ > वृता । ग उ. * * र्षं *;
१६ का. . . . मारान्ममागन्तु . . . मूया । महन्सरिस्यजो * आरप्सु *;
ग ज$_{३}$ . . . . परिष्वतो *; अन्याः परिष्यितो * *;
ख-घ मा. * क्रिर्त्ति. . . ॥ . . . काम्यां ॥
१७ का. * सा * * . . . जात(=मा.) * * कार्तव्याध्यंस् । महन्मरिष्वजश्
* * * * अहन्मृषि z२z
ज$_{३}$. * * * * दात्र * * कर्त्ति *। * परिष्वतः (अन्याः परिष्यितः). . . मृगि
(मा. मृषी)॥ ऋ॥४२॥ ख उ. * * * व्याध्वं।
द्र. ख व्याध्यं – वियाधियमिति पाठ्यम्। अदन्तं प्रातिपदिकमिदं
शपर्य्यवत्। कर्त – लुङि म. बहु.तप् पा. ७.१.४५।
ज$_{२}$ पत्रस्य वामतः १०१क पृष्ठायां कादयष्ठान्तावर्णाः ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१९.४३

प्रतीकं मे विचक्षणमक्षौ मे मधुकाशिनी।
कर्णाभ्यां भूरिसुश्रवः ॥१॥

[कख]पै.४.२२.५[कख] जिह्वा मे मधुसंस्रावा जिह्वा मे मधुवादिनी ।
घ १७.६.४[घ] तयाहमद्य जिह्वयोद्यासं मधुमद् वचः॥२॥

तु.[कख] पै.६.६.८ यथा मधु मधुकृतः संभरन्ति मधावधि ।
१६.३३.७
शौ.९.१.१६ एवाहमद्य छन्दोभिरुद्यासं मधुमद् वचः॥३॥

शौ.६.५१.१ वायोः पूतः पवित्रेण प्रत्यक् सोमो अधि श्रितः ।
इन्द्रस्य युज्यः सखा ॥४॥

१९.४३.१ कख का . . कर्मे . . . . धुसन्दृशी । ग मा, ज. . . सुस्र(ज$_2$→श्र)व ॥
मा. . सुश्रव॥
द्र. अक्षौ <अक्ष्णी? लेखनत्रुटिजातः प्रमादः? स च प्राचीनः स्यात्।
२ का. * * मघुसँस्रवादिनी । तयामद्धिर्दाभिरुद्यासध्वमत्वचः;
क ज$_3$. . .संश्रीवा; ज$_2$, म. . संश्रावा; मा. . .संस्रवा;
ख ज$_3$. यज्ञा . .; मा, ज . . वाजिनी । घ ज$_3$. -ज्ञसं * *।
द्र. घ उद्यासं मधुमदद्वचः। तु. १७.६.४, मै. ४.९.२; पै. ६.६.१ग वाचा
मधुमदुद्यासम्; लुङि सिचि अडागमाभावः।
३ का . . . . सम्भवन्ति . . . . । तयाहरुद्यश्छन्दो . . . सन् . . . त्वचः;
पै. ६.६.८ ख उ‿न्यज्जन्ति . . . । का. संभरन्ति . . . ।
गघ ज$_3$ . . . . . न्दोभूरुद्वासं * वः ॥
४ का. वायुष् * * प्रत्यं * * श्रुतः . . . । * * सुखा।
ख ज$_3$. * सोमे . . श्रीतः ; द्र. ज$_3$. मन्त्रान्ते दण्डद्वयं नास्ति। ज$_2$. प्रत्यं
> त्यक्सोमो. . . ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

यत् किञ्चेदं वरुण दैव्ये जने अभिद्रोहं मनुष्याश्चरन्ति ।
अति चेत् तव धर्मा +युयोपिम मा नस्तस्मादेनसो देव
रीरिषः॥५॥

पै.६.३.४ आपो अस्मान् मातरः सूदयन्तु घृतेन नो घृत<u>पव</u>(<पुवः)
पुनन्तु ।
विश्वं हि रिप्रं प्रवहन्ति देवीरुदिदाभ्यः शुचिरा पूत
एमि ॥६॥

मित्रश्च सम्राड् वरुणश्च राजा तौ ते भक्षं कृणुतां प्रातरग्रे।
तयोरहमनु भक्षं कृणोमि सूर्यवर्चा भग भक्तो न
आ विश ॥७॥

सूर्यवर्चा न आ विश विश्वविन्+ मनसस्पतिः ।
अनेहा सोम जागृविरिन्द्रः प्रीत स्तुतो नृभिः ॥८॥

---

५ का. . . भिद्रोहं मनुष्यश्चरंन्ति । यदिचित्तव * युयोपिसमनस्मादेवसो * *; क उ. . * दैव्यो * ; ज$_{२}$. यत्किंचे. . ;
गघ ज$_{३}$. . . . . यद्युषिमामनस्तस्मृदे . . * ऋषिः ॥
ग मा. . . . यज्जुषिम; ज$_{२}$, म. युय्युषिम; घ मा, म . . . . रीर्ष : ॥ ज$_{२}$. . उुर्षः >रीरिषः ॥
६ का, उ. . . . . मातर इत्येका ।
७ का. . . . . संराड् . . रंग्रे। . . राहमधु. . . वर्चसा . . . विशः;
क म. संम्राट् →ड् . . . ; ख ज$_{३}$.* * भंक्षं * . . रेग्रे । घ ज$_{३}$.* भक्ता * * * ॥
८ का. . . . वर्चा विश. . विर्म. . . तिःतयाह * . . . स्वुतेनुभे ।
ख ज$_{३}$. विश्ववि(=उ.)मसस्पतिः । । घ ज$_{३}$. -. . पात . . * । । मा, ज$_{२}$. . . प्रात . . * ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

इन्द्र* प्रीतस्य ते वयं शुक्रस्य रोचनावतः ।
भक्षीमहि प्रजामिषं साहस्रस्य यशस्विनः ॥९॥

शौ.६.४७.१ अग्निः प्रातःसवने पात्वस्मान् वैश्वानरः पथिकृद् विश्व-
कृष्टिः ।
स नः पावको द्रविणे दधात्यायुष्मन्तः सहभक्षाः+
स्याम ॥१०॥

२ विश्वे देवा मरुत इन्द्रो अस्मानस्मिन् द्वितीये सवने न
जह्युः।
आयुष्मन्तः प्रियमेषां वदन्तो वयं देवानां सुमतौ
स्याम ॥११॥

३ इदं तृतीयं सवनं कवीनामृतेन यच्चमसं समैरयन् ।
सौधन्वना अमृतमानशानाः स्विष्टिन्नो अभि
वस्यो नयाथ ॥१२॥

---

९. का. इन्द्रष्प्रीतस्तुरे . . . सह . . . स्विना।
कख ज, मा. . . इन्द्रः(=उ.) प्रा(ज$_{२}$. → प्री) तस्य * * शुक्रस्य *।
गघ मा. * प्रविशं सहस्रस्य *। ज$_{३}$. . . यशश्विनः॥ ज$_{२}$, म. * प्रजाविषं;
१० गघ का . . . . द्रविणं . . . साहभक्षस् * ।
ख उ. * विश्व (ज$_{२}$. ष्व) गृष्टिः । मा.* . . .. विश्वपृष्टिः ।
घ मा . . भक्षी * ॥ ज$_{३}$. . भक्षस्यामः । । ज$_{२}$, म. . भक्षा *॥
११ का. . . . अस्मान्नस्मि * * * जुहुयुः आयुष्मस् . . देवतां * * ।
ख ज$_{३}$ . . द्वीतीये * * *। घ मा * देवाना . . सहमक्षी(=ज$_{३}$, म)।
ज$_{२}$ . . सहभक्षा * ॥
१२ का. . नां ऋतेन यश्च . . समीरयम् । . . न्यानामृतमानिशानासृष्टिं
यो * * ।
क मा. . कवीनां-; ज$_{३}$.* न्ततीयं . . ;
ख मा, ज$_{३}$ . . यच्यमसं। ग ज$_{२}$ . . मानसा →शानाः; मा, ज$_{३}$, . .
मानसाना;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१९.१.१ सं सं +स्रवन्तु नद्यः सं वाताः सं पतत्रिणः ।
यज्ञमिमं वर्धयता गिरः संस्राव्येण हविषा जुहोमि ॥१३॥

२ इमं होमा यज्ञमवतेमं संस्रावणा उत ।
यज्ञमिमं वर्धयता गिरः संस्राव्येण हविषा जुहोमि ॥१४॥

३ रूपंरूपं वयोवयः संरभ्यैनं परि ष्वजे ।
यज्ञमिमं चतस्रः प्रदिशो वर्धयन्तु संस्राव्येण हविषा
जुहोमि ॥१५॥

१९.४४

काठ. सं ३९.३३ स्यूता देवेभिरमृतैर्न आगन्नुखा* स्वसारमधि मे(<वे)
दिमस्थात् ।
सत्यं पूर्वं ऋषयश्चाकृपाना यज्ञपतेः सु प्र तिरन्त्वायुः+॥१॥

---

१३. का. * * स्ववन्ति सिन्धवस् * * सम् * . . . गिरिस् * * जु;
द्र. होमि इति पतितम् ।
क उ * श्रवन्तु *; ग मा. यज्ञामिमं वर्द्धयताङ्गिरः; घ उ. संश्राव्येण *
(हविशा, ज$_3$) * ।
१४ का. * * यज्ञपचते इदं संस्राव्यणा * । . . . गिरिस्संस्रावेण * *।
द्र. का. १४कख, १५कख ←→ ।
मा. * होमाय(=उ.) . . तेसंसंश्रा. .। यद्घामिमंवर्द्धताङ्गिर . . । ख
उ . . . संश्रावणा *।
घ ज, म. संश्राव्येण । द्र. घ. उ. पाद ऊह्यः ।
१५ का. रूपो. . . संसरभ्येनं * * । . . z३z
का. कख = पै १४ कख। क मा. रुपंरूपं *;
ख ज$_3$.* रभ्येनं . . . . ज$_2$. . . परिष्य → ष्वेजे । म. . . .
परिष्यजे । ग मा. यज्ञा . . . ;
घ ज$_2$, मा, म. नद्यः(=उ)संश्राव्येण * *॥ ४३॥ ऋ १५ ॥
१९.४४.१ का. * देवेभिरमृतैर्नायज्ञपते * * तिरर्त्वायू; द्र. आग . . पाना इति
भागः पतितः ।
क उ. स्युता . . . ; कख उ. . . आगन्मुखा . . । ग ज$_3$ . . कृपणाना;
द्र. ज$_3$ विहाय पुस्तिकासु कृपाना इति पाठात् क्लृपाना इति शोधश्चिन्त्यः।
घ मा. यद्घापतेः * * रंत्वायुः। ज, म. * * * तिरंत्वायुः।
काठ . . . रमृतेनागादुखा . . । पूर्वेभिर्ऋषिभिश्चाक्लृप्तपानोऽग्निः
प्रविद्वाँ इह तद्दधातु।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

का.श्रौ.२५.९.१४ उखां स्रवन्तीमगदामकर्म त्वष्टा वायुः पृथिव्यन्तरिक्षम्।
यत श्चुतद्धुतमग्नौ तदस्तु न तत् प्राप्नोति निर्ऋतिः
परस्तात् ॥२॥

× अन्तरग्नावश्चुत(त्) स्तोक एष नैनं सुवातै[+] निर्ऋतिः
परस्तात्।
विश्वावसोर्हविषो वावृधानोयं यज्ञः सुकृतामेतु
लोकम् ॥३॥

शो.६.४८.१
गौ. ब्रा.१.५.१२
तै.३.२.१.१
श्येनोसि गायत्रछन्दा[+] अनु त्वा रभे स्वस्ति मा
सं पारय ॥४॥

गो. ब्रा. १३ सम्राडसि त्रिष्टुप्छन्दा अनु त्वा रभे स्वस्ति मा
सं पारय ॥५॥

गो. ब्रा. १४ स्वरोसि गयोसि जगच्छन्दा[+] अनु त्वा रभे स्वस्ति मा
सं पारय ॥ ६॥

---

२ का. उषां स्रवन्तीमक . . त्वाष्टा . . श्चतद्ध्यतमग्नौततस्ति . . ;
क ज$_3$, म. * श्रबन्ती . . . . ;
ख-घ ज$_3$, * * पृथिव्यंन्त . . . दुद्रुतमग्नौ . . . निऋतिः (पु>) परस्तात्॥
३ का. . रग्न्यावश्चितस्तोकेषु . . सुजाते . . धान इमं . . मेति *।
ख ज$_3$. . निऋति : * । ग उ. . . सोरिहविषो (ज$_3$. सो) *;
घ ज$_3$. . सकृता . . ॥
४ का. यशनोसि . . त्रीश्छन्दानित्वा . . ।
क म. . गायत्रःछन्दा; ख ज,म. * * आरभे; ग ज$_3$. पारये ॥
द्र. उ. रभे इत्यत एव पादचिह्नं नान्यत्र।
५ का. सम्राळत्रिष्टुश्छन्दानि त्वा * * * * *।
क ज$_3$. . . . . त्रिष्टुपछन्दा; मा, म. संम्रा. . . . ;
ख मा. ऽनुत्वारभे ॥ म, मा, ज. त्वाइत्यत ऊह्यम्।
६ का. . . . . जगश्छन्दानित्वारभे * * * *। मा. . . . जगत्यछन्दानु
* * . . . ॥ क. ज$_3$. . . गयासि * ;
ख ज,म. * * आ रभे;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

शौ.६.१०७.२ त्रायमाणे सर्वविदे मा परि देहि ।
सर्वविद् द्विपाच्च सर्वं रक्ष चतुष्पाद् यच्च नः स्वम् ॥७॥

४ सर्वविद् विश्वविदे मा परि देहि ।
विश्वविद् द्विपाच्च सर्वं रक्ष चतुष्पाद् यच्च नः स्वम् ॥८॥

३ विश्ववित् कल्याण्यै मा परि देहि ।
कल्याणि द्विपाच्च सर्वं रक्ष चतुष्पाद् यच्च नः स्वम् ॥९॥

१ कल्याणि त्रायमाणायै मा परि देहि ।
त्रायमाणे द्विपाच्च सर्वं रक्ष चतुष्पाद् यच्च नः
स्वम् ॥१०॥

× वि खन वि रुज वि जह्यत्रैवानाकृतश्चर ।
समहमायुषा सं मयायुः ॥११॥

---

७ का. * * * ष्परि *। त्रायमाणे सर्वविदेमाष्परिदेहि । त्रायमाणेद्विपाच * * * यश्च न *;
ख मा, ज. * * धे (→ दे म) हि । ग उ. सर्ववि. . .; मा. . . . द्विपाच * *;
७ गघ - ८गघ ज$_{३}$. अद्विश्वदिदेमाविश्वविश्वद्विपाच्च ॥
८ का. . . . विश्वेदे * ष्परि * । द्र. ख उ. परि इत्यत ऊह्यम्। ज$_{३}$. नास्ति मन्त्रः।
ग उ. विश्वविद्विपाच्च ॥ द्र अत ऊह्यम् ।
९ का. सर्वविद्विश्ववित्कल्याण्ये * ष्परि * । द्र. गघौ न स्तः।
खघ उ. ८ममन्त्रवत्।
१० का. कलाणि . . . . णयै * * * । कल्याणि त्रायमाणय द्विपश्च * * * याश्च न * ।
ख मा, ज$_{३}$. * * धे (→ दे म) हि । ग ज$_{३}$.* . . . च्चत्सर्वं * . . . ष्पाद्वि च * * ॥
११ का. * * * रज * जहि यत्रैवानकृतश्चन। समाह. . .; मा. . . (+रु) जह्यत्रै . . . । ख ज$_{३}$. त्रैवावाना. . ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× वि खन वि रुज वि जह्यत्रैवानाकृतश्चर ।
समहं वर्चसा सं मया वर्चः ॥१२॥

× वि खन वि रुज वि जह्यत्रैवानाकृतश्चर ।
समहं तेजसा सं मया तेजः ॥१३॥

× वि खन वि रुज वि जह्यत्रैवानाकृतश्चर ।
समहं प्रजया सं मया प्रजा ॥१४॥

× वि खन वि रुज वि जह्यत्रैवानाकृतश्चर ।
समहं पशुभिः सं मया पशवः ॥१५॥

× दिवो रेतोसि पृथिव्याः नभ्यम् ।
नभ्यमसि नभ्यं मा कृणु ॥१६॥

१७-२०
तु.काठ.२.६५ दिवो रेतोसि पृथिव्याः शक्तिः
शक्तिरसि शक्तये ते विधेयम् ॥१७॥

दिवो रेतोसि पृथिव्या वित्तिः ।
वित्तिरसि वित्तये ते विधेयम् ॥१८॥

१२,१३ का. मन्त्रौ विपरीतक्रमौ ।
१३-१४ द्र. का, उ. आद्यौ पादौ समिति चोह्यम् ।
१४ का.* प्रजा * * *;
१५ का. * * * रह * जिहि यत्रैवा . . श्चन। . . . । स्सम् * *;
कख मा. * * * * * रुजह्यत्रै . . . । ग ज$_3$. . . . पशूभिः;
१६ का. . . नभ्यन्नद्यमसि । द्र. पत्रस्य बामतः भ्य इति शोधः। ग ज$_3$.
नभ्यमत्सि; घ मा. * * कृणुः; दण्डच्छेदो नास्ति।
१७ का. पृथिव्यां . . . ते ; विधेयमिति पतितम्
द्र. १७-१९ क का, उ. दिवोरेतोसि इति ऊह्यम् ।
घ मा. शक्तिय * * ॥ ज$_3$. शक्तय * * ॥
१८ मा. * वित्तः । वित्तरसि वित्तय * ॥
क द्र. १७ टीका। खग ज$_3$. * दिभिः । विभिरसि;
घ ज. वित्तय * ॥ घ का, उ. विधेयमित्यूह्यम् ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

दिवो रेतोसि पृथिव्याः पुष्टिः ।
पुष्टिरसि पुष्ट्ये ते विधेयम् ॥१९॥

दिवो रेतोसि पृथिव्या भूतिः ।
भूतिरसि भूतये ते विधेयं भूतिरसि भूतासि भूयासम् ॥२०॥

शो.१७.१.२० शुक्रोसि भ्राजोसि ।
स यथा त्वं भ्राजतो भ्राजोस्येवाहं भ्राजतो
भ्राज्यासम् ॥२१॥

शो.१९.५५.३ सायंसायं गृहपतिर्नो अग्निः प्रातःप्रातः सौमनसस्य दाता।
वसोर्वसोर्वसुधान एधि वयन्त्वे ᐧन्धानास्तन्वं पुषेम ॥२२॥

४ प्रातःप्रातर्गृहपतिर्नो अग्निः सायंसायं सौमनसस्य दाता ।
वसोर्वसोर्वसुधान एधीन्धानास्त्वा शतंहिमा
ऋधेम ॥२३॥

---

१९ का. मन्त्रः पतितः । उ. १७टी द्र. । घ $ज_3$. पुष्टिय (→ ये)* *॥
२० कां. . रमि भुतंयेयेते विधेवं . . भूतास *; ख मा, $ज_3$. * भूति । ।
गघ मा. भूतरसि * * * भूतारसि . . . . ।
२१ का. 'स . . . भ्राज्यासम्' नास्ति।
२२ का. * सायं . . नस्य *z वसेर्वसोर्वसुधान इधिंत्वेधान . . पूषेम ।
क-ग मा. . . तिर्न्नो * * * * । . . . . . वसुधान(=उ.)येधि;
घ उ. वयन्तेन्ध ($ज_3$. न्दा). . . . * ॥
२३ का. . . . . न्नो * * . . . . नस्य * । इन्धानस्त्वा * हृदयेमा; द्र. ग नास्ति।
क मा. . . . . तिर्न्नो * ; $ज_3$. . . . . प्रातगृहपतिनो *;
ग मा. र्वसोर्वसो वसुधान(=उ.) धि-; $ज_3$. वसोविशो . . ; घ उ. . . ऋधेन ॥
द्र. २२, २३ग शौ. शौ. र्वसुदानं . .;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

योन आविः शपति यश्च स्तायदि्चित्यो(<द्यदचित्त्या)
मन्युना यत् सपत्नः।
अग्निष्टान् पाशान् प्र मुमोक्तु देवो यावयतु शपथां वरु्णो
धृतव्रतः ॥२४॥

॥ इति तृचकाण्डे एकादशोऽनुवाकः॥

१९.४५

शौ.६.३४.१ प्राग्नये वाचमीरय वृषभाय क्षितीनाम् ।
ऋ १०.१८७.१ स नः पर्षदति द्विषः ॥१॥

शौ.३ यः परस्याः परावतस्तिरो विश्वाभिरोचते ।
ऋ.२
स नः पर्षदति द्विषः ॥२॥

शौ. २ यो रक्षांसि +निजूर्वत्यग्निः शुक्रेण शोचिषा ।
ऋ.३
स नः पर्षदति द्विषः ॥३॥

---

२४ का. * नाविश्वपतिर्यश्च स्तायदिचिन्त्या * यस्मपत्नः । . . . मुमुक्त * यावेद शपथं * * ZZ
मा. * * * शपतश्चदस्तानाचित्या * * * ।.अग्निष्ट्वान्पाशायावयन्तुश पथा * * ॥ ऋ ४४॥ अ ७७॥ कख ज$_3$. * * * * यश्चहस्तादि;
गघ ज$_3$. अग्निष्टांन्पा . . ; ज$_2$ अग्निष्टान् * * मुमोक्त . . ॥ ४४॥ ऋ २४ ॥ अ ११॥
काण्डिकान्ते का. इत्यथर्वणिकपैप्पलादशाखायामेकोनविंशतिकाण्डे एकादशोनुवाकः ZZ द्र. क पादविमागः म, ज$_2$.। अन्यत्र नास्ति।
१९.४५.१ का. प्रग्नयेवाचमे . . . वृषय * । सष्प . . . .; द्र. न इति नास्ति ।
का. ज$_3$. . . . . वामारय; ग मा. * * पर्शदतिद्विः।
२ ख का. . विश्वाधि. . . ; शौ. ऋ. * धन्वाति . .। क मा. परस्यां. . .;
द्र. उ. गपाद ऊह्यः।
३ कख का. यथा वृक्षस्यनुदूर्व . . . * शोतिषा ।
मा, ज$_2$, म. * * नियूर्वत्य. . . ॥ ज$_3$. * * पूर्वत्यग्निः . .॥
द्र. उ गपाद ऊह्यः । का. ३य-४र्थमन्त्रौ विपरीतक्रमौ ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

शौ.४ ऋ.४ यो विश्वाभि विपश्यति भुवना सञ्च पश्यति ।
स नः पर्षदति द्विषः ॥४॥

ऋ १.९०.६ मधु वाता ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः ।
ग८ग,५-६.कौ. ९१.१ माध्वीर्गावो भवन्तु नः ॥५॥

७ मधु नक्तमुतोषसो मधुमत् पार्थिवं रजः
ग६ग माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः ॥६॥

८ मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमां अस्तु सूर्यः ।
ग७ग मधु द्यौरस्तु नः पिता ॥७॥

ऋ १०.९.१ आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन ।
महे रणाय चक्षसे ॥८।

२ यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः ।
उशतीरिव मातरः ॥९॥

---

४ क का. . * * निपश्यति;
ख म. * सं च *। ग मा. * * पर्शदति * । ।
५ द्र अत आरभ्य का. सस्वरः पाठः । क म. * वात * ;
६ क उ. * नक्ताउतोषसो;
क मा. * *. . . शसो; ज३. * * . . . षषो;
ग मा. माध्वीर्न्नः सन्त्योषधीः । । ज३. माध्वीनः . . . ॥
७ ख द्र. ५-७ बहुत्र प्राप्ता ऋचः; सर्वत्र मधु नक्तमुतोषसो उ. वाताऋतायत इत्यस्य प्रभावात् नक्ताउतो . . ? का. र्मधुमाँ * *; क मा. मधुमानो
८ ख मा. . . उर्येदधातुन ।
ख ज३. . . . उर्जे * । * * चक्षुषे ।
९ ग मा. . . . मातर ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

३ तस्मा अरङ्गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ ।
आपो जनयथा च नः ॥१०॥

शौ ६.३१.१ आयं गौः पृश्निरक्रमीदसदन् मातरं पुनः।
ऋ १०.१८९.१
पितरं च +प्रयंत्स्वः ॥११॥

शौ.२ अस्य प्राणादपानत्यन्तश्चरति रोचना ।
ऋ.२
व्यख्यन्महिषो दिवम् ॥१२॥

शौ.३ त्रिंशद्धाम वि राजति वाक् पतङ्गाय शिश्रियत्।
ऋ.३
प्रति वस्तोरह द्युभिः ॥१३॥

शौ.२०.४९.१ यच्छक्रा वाचमारुहन्नन्तरिक्षं *सिषासन्तः ।
सं देवा अमदं(<दन्) वृषा ॥१४॥

---

१० क ज$_{२}$. * अरंगमाम * ; ज$_{३}$. * रङ्गमाम *;
ग ज$_{३}$. * * * न । ।
११ क का. आयङ्गौष् . . . प्रयत्स्वः; कख मा. अयं * . . . सदन * *।
ख ज$_{३}$. . दशदन् * *। ऋ, शौ . . पुरः। ग म. पितरञ्च . . । उ.
प्रियंत्स्वः ॥
१२ का. यस्य . . . रोचनाः । व्याख्यन् * * ;
मा. . . . न्तरश्चतिरोचन ॥ व्याख्यानमभिषो *॥
ज$_{३}$. . . . श्चरन्ति *। द्विषन्म . . . *॥
१३ का. . . . * राजद् वान्यउङ्गाय सुश्रियत् पति . . रहन्दिवि ।
मा. त्रिंशषद्धास →म * * * * * । प्रतवस्तोरहर्द्दिवि ॥ ॥
कख म. . द्धास . . . सिश्रियत् । ग ज$_{३}$. * पस्थोरहर्द्वाभिविः ॥
१४ का. यश्छक्रावाचमर्हमन्त. . * तद्देवा अपलुम्पतः;
कख मा. . . . . रूहनन्तरिक्षं शिसासन्तः।
खग ज, म, ना. . . शि(←सि ज$_{२}$ श ज$_{३}$)षासन्तः। सन्दे(न्ये ज$_{३}$)वा * *॥
शौ. २०.४९.१-३ कख शौ. यच्छक्रा वाचमारुहन्नन्तरिक्षं सिषासथः/
थ। (ति – १पुस्तिका)।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२ शक्रो वाचमधिष्ठा*योरुवाचो असृष्ट हि ।
महिषा अमदं(<दन्) दिवि ॥१५॥

३ शक्रो वाचमसृष्ट हि धामधर्मन् वि राजति ।
विमदं(<दन्) बर्हिरासरन्* ॥१६॥

१९.४६

वा.सं१३.१६ ध्रुवोसि धरुणोस्तृतो विश्वकर्मणा सुधृतः ।
मै.सं २.७.१५
मा त्वा समुद्र उद्वधीन्मा सुपर्णोव्यथमान इमं दृंह ॥१॥

वा.सं१३.२३ आषाढोसि सहमानः सहस्वारातिं सहस्व पृतनायतः ।
मै.सं.२.७.१६
सहस्रवीर्योसि स इमं जिन्व ॥२॥

---

१५ का. वाचविसृष्टायो; अतः मन्त्रः पतितः ।
क उ. (शुक्रो ज$_2$). . . मधिष्ठा(←ष्टा ज$_2$;)यो (←यां ज$_3$). . ।
ख तु ऋ १.१०५.१८ख पथा यन्तं ददर्श हि।
शौ. * वाचमधृष्टायोरुवाचो अधृष्णु(ष्ट इत्यापि)हि। मंहिष्ठ आ मदर्दिवि॥

१६ का. यादिसृष्टिधामधर्म * * * वर्हिणासदम् z१z
क ज$_2$. शु→शक्रे . . । ख-घ मा. धामधर्म * । * वर्हणा सरत॥ ऋ ॥४५॥
ग म. विम → मिवदंवर्हणासरत्(ज, ना)॥
शौ. * . . चमधृष्णु(ष्ट १पुस्तिका)हि * * *। * बर्हिरासरन्।

१६.४६.१ का. . . स्नितो. . . र्मास्सुधृतः मा * * . . . धीर्मा * व्यउमानय * द्रुहः।
ग ज$_3$. * * * उदधान्; द्र. मन्त्रार्धे दण्डो नास्ति ।
घ मा.व्यथमाना * दृंहं । । म. व्यथमान् * दृह ॥

२ का. . . सानस्सहस्वरातीं * * सहस्ववीर्यासि * * जिन्वः ।
क म. आसाढोसि * . . . ; ग ज$_3$. . . . जिन्यः । ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

वा.सं३१.१७ अद्भ्यः संभूतोसि पृथिव्या रसाच्च
विश्वकर्मणः समवर्तथा अधि ।
तस्य त्वष्टा विदधदेति रूपं
तत्ते देवमाजानमग्रे ॥३॥

आ.श्रौ.१.३.२४ षष्टिश्चाध्वर्यो नवतिश्च पाशा होतारमग्निमन्तरा विचृत्ताः।
सिनन्ति पाकमति धीर एत्यृतस्य पन्थामन्वेति
विद्वान् ॥४॥

यो अध्वर्युः सप्त होत्राणि विद्वान् पूर्वो होतुर्यजत
आजिघर्त्ति ।
ऊर्द्ध्वं स यज्ञमध्वरं कृणोति य ईञ्चिकेत हविषो
विभागे ॥५॥

अत्रो विभक्तरि हविषो विभागे मा +निर्भाक्षीद् भागिनं
सोपहत्या ।
मो अभागो विदत यो मुमोह ॥६॥

---

३ का. . . रसाच . . वर्तताभिः * * मपिदधेतिविद्वां उत्ते देविमा . .॥
क म. अभ्यः सम्भूतो . . . ; ख ज$_३$. * समवर्तता * ।
ग मा. ज$_२$, म. * * . . . देत * ; वा सं देवत्वम्।
४ का. . . . पाशाद्धोतार. . . चृत्या। छिन्नन्ति पाशमदिधीर एत्वदितस्य
पन्थामनुनेषि *। ग उ. = आ. श्रौ.।
क ज$_२$. षष्ठिश्चा . . .; ज$_३$. षष्टिशा . . . ; म. . . . ध्वर्जो . . . ;
ख मा. विचृत्त्यीः । ज$_३$. रोतार. . . विवृत्ताः ।
गघ उ. . . तिधार ए (मा, ज$_३$. ये) त्यृ . . ; घ ज$_३$. . मवेति * ॥
५ का. * ध्वर्युस् . . होत्रीयजताबिभर्ति । . . कृणोत्व; घ का. नास्ति।
खग मा. * . . आजिर्घर्त्ति । उर्द्धं . . . ; ज$_३$. पूर्वा. . र्यजआजपत्ति।
घ मा. * इञ्चिकेत * * ॥ ज$_३$. * ईञ्चित * * ॥
६ का. * विभक्तिरू * * * नुर्भाक्षीर् * *। समभागोवितयोममोहः ।
ख उ. विर्भाक्षीद् . . . ।
द्र. मोपहत्या इति बेरेट्कृतः शोधः। पुस्तिकासु सर्वत्र सोपहत्या।
तथापि उपहत्यायाः इतः पूर्वमनुक्तत्वात् यत्तदोर्नित्यसम्बन्धन्यायेन
'सा उपहत्या' इति कष्टमन्वेतीति शोध एव साधीयानिति प्रतीयते।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

ऋ.१०.१८६.१ वात आ वातु भेषजं शम्भु मयोभु+ नो हृदे ।
प्र ण आयूंषि तारिषत्+ ॥७॥

२ उत वात पितासि न उत भ्रातोत नः सखा ।
स नो जीवातवे कृधि ॥८॥

३ यददो वात ते गृहे निहितं भेषजं गुहा ।
तस्य नो देहि जीवसे ॥९॥

शौ. ६.४६.१ यो न जीवोसि न मृतो देवानाममृतˈगर्भोसि स्वप्न।
वरुणानी ते माता यमः पिता ॥१०॥

पै.२.३७.३ यथा कलां यथ शफं यथर्णं संनयन्ति ।
शौ.३ एवाह दुःस्वप्न्यं सर्वमप्रिये सं नयामसि ॥११॥

द्र.२ अररुर्नामासि तन्त्वा स्वप्न तथा विद्म ।
स नः स्वप्न सुस्वप्न्यˈतां धेहि ॥१२॥

---

७ का. वाताद् * * * मनोमनं *। * णांयोषितारिषम्।
क ज$_{३}$. जात * * *; ख म. शम्भू मयोभू * * । ग ज$_{३}$. * * आयुंषि तार्षत्(=उ)॥
८ का. . . . नोतत्रातोत * * । म * * * ।
क मा. * * पिताशि *; म . . पितामि *; ग ज$_{२}$. ×× जीवा . . ॥
९ का. * * तो * हतम्भेषजङ्गुहा । . . . .
क ज$_{३}$. . वाते *; ग उ. * * दथ *। द्र. दद इत्यपि चिन्त्यम्:
१० का. * नि . . सिर *. . नाममृतं. . . स्वप्रः. . णात्रीय * * * * ।
क उ. . न मृडतो; ख ज. . नामुत . .। मा, म. . नामृत . . ।
११ का. उ. यथाकलामित्येका ।
१२ का. हुरुन्ना. . . * * * । म * * स्वष्वप्नतान्धेहि ।
क मा. . . . र्न्नामासि;
ग मा. * * * सुस्वप्न्यता * ॥ ज$_{३}$. * * * सुष्वप्न्यातां * ॥
ज$_{२}$, म. * * * सुष्वप्न्यातां * ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× नैतस्याग्ने हविरदन्ति देवा निर्भक्त एष सुकृतस्य लोकात् ।
पापीं धियं जुजुष आत्मनैष स हि
दुष्कृन्मनुष्येष्वन्तः ॥१३॥

× यो मातृहा पितृहा स्वसृहा ये च दुष्कृतः ।
दिधिषौ ते अमृक्षत मलं मनुष्या इव ॥१४॥

× एतदेवैतं निरर्षुर्देवा भ्रूणघ्न्या* लोकमप्येत्ये+षः ।
न ते *चृत्ये हविषा नाथितस्य* राष्ट्रमेते शक्रा वि
चृतन्ति पाशम् ॥१५॥

---

१३ का. नहित . . . . रिदंतु * * एषस् * लोके । पापान् * विदुषा तमनिष्यत् स इद्दुतं. . .;
क मा. . . . रिदन्ति *; ज. . . . हविरुदन्ति *;
ग मा. पपीधिधिं * . . . ; घ म. . . . मनुष्येष्वः न्तः । । ।
१४ का. . . . ताः बिदुषौ * नमक्षरमानं * युवः;
क मा. य > ये * *;
खग मा. . . . दुष्कृत । दिधीषौ * *;
ग ज$_{३}$. दिधिपौ * अमृषत; गघ म. * * असृक्षत मकं
१५ का. एतद्देवयुतं निर्ऋतिरुषद्देवान्भ्रूणघ्न्याल्लोकमप्येन्त्येषः न ते भून्तो * वाजिनस्य . . . . व्यचरन्ति * z२z
क ज$_{३}$. . देवा; ख उ. भृणघ्नां. . प्येत्वेषः। ग म. . त्येर्हविषा . .।
गघ उ. * चे तृत्त्ये(मा.त्ये)ह(म. र्ह)विषा नाथितश्चराद्य(मा. रात्सद्य)मेते
* * * * ॥ ऋ ॥ ४६ ॥
द्र. पाठः संशयितः। निरर्षुर् ऐकपदिकम्, चतुर्थ्यां *चृत्त्ये इत्यपि। निरार्षुर् इत्यर्थः? चृततेर्गणव्यत्ययेन *चृत्ते इत्यपि चिन्त्यम्। उ. पाठः रक्ष्येत चेत् नचेत्तृ(त्)त्ये इति असंगतार्थः। न चेत्तृप्त्यै* इति कष्टं कल्पयितुं शक्यते।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१९.४७

× य आखो यो व्युखो वीणवाँ इह सर्पति ।
तं परि परि भेषजं वृश्चिकजम्भनमसि ॥१॥

× मयूरो अत्ति वृश्चिकं मयूरं वयमद्मसि ।
तं परि परिभेषजं वृश्चिकजम्भनमसि ॥२॥

शौ.६.९१.३ आप इद्वा उ भेषजीरापो अमीवचातनीः।
आपो विश्वस्य भेषजीरापो वृश्चिकजम्भनीः ॥३॥

शौ.१९.५९.१ त्वमग्ने व्रतपा असि देव आ मर्त्येष्वा ।
त्वं यज्ञेष्वीड्यः ॥४॥

२ यद् वो वयं प्रमिनाम व्रतानि विदुषां देवा अविदुष्टरासः ।
अग्निष्टद् विश्वादा पृणातु विद्वान्
सोमस्य यो व्राह्मणाँ आविवेश ॥५॥

१९.४७.१ क-ग का. आखोयो वाखोवीणवा इव * * परिजग्मनं; क य इति नास्ति ।
क ज$_{२}$. * * * व्यूखो; ख ज$_{३}$. विशंवाभं * * । द्र अयं लेखविकारः । वृश्चिकनाशकारी प्राणिविशेषः स्तूयते। आखः गर्तः इति तै. सं ६.४.११.३। अत्र आखननकारी? व्युखः – ऐकपदिकम्। वीणवाँ – उ. वीणवाङ्। प्राणिविशेषः? ऐकपदिकम्। तुल बिडाल। वीडु इत्यपि। परि भेषजं – उत्तमपुरुषान्तं क्रियापदम्। तुल. ऋ.८.७९.२. भिषक्ति।
२ क-ग का. * त्र * * वयविर्मसि । * * * जम्भनं;
क मा. * अन्ति वृश्चि; ज$_{३}$. * अन्ति *;
ख ज$_{३}$. मयुरं . . . ।
३ ख-ग का. . . . रापो वृश्चिकजम्भनम्; द्र का. खग पादौ न स्तः ।
४ क का. . . . * अ;
खग ज$_{३}$. * * मर्येष्वा। * यज्ञेष्वीभ्यः ॥
द्र. का ४-६ मन्त्राः सस्वराः ।
५ का. . विदुषान् . . विश्वांदापृणाते विद्धन्सोमम्यो व्राह्मणं *।
ख-घ मा. वितुषां देवा (=उ.)। . . ष्टविश्वा. . . व्रह्मणाङ् *।।
ग ज$_{३}$. . . . विष्वदा * *;
द्र. घ अन्यत्र व्राह्मणाङ् इति ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

३　आ देवानामपि पन्थामगन्म
यच्छक्नवाम तदनुप्रवोढुम् ।
अग्निर्विद्वान् स यजात् स इद्धोता
सो अध्वरं स ऋतून् कल्पयाति ॥६॥

उत्तुदा इ शिमिद्वतीं विदुर्योणाइवदुपदा इ ।
उदस्याः पातया मनः †शश्वतीभ्यः समाभ्यः ॥७॥

पक्वं मांसमिवासिना शकुनिप्रपतनां कृधि ।
पै.गघ१९:३६.१७गघ　मृगां अनु प्र पातय मरीचीरनु नाशय ॥८॥

६　गघ　का. . . . त्सयद्धोतासयध्वरं * * पारयाति ।
क　उ. * . . . नामयि . . .; ज३. कख देवामयि . . . तदुनु . . . ।
ग　उ. . . . * युजा * . . . ; घ ज३. स * * ऋतन् * ॥
७　कख　< उत्तुदा *इच्छिमिद्वतीं विदुर्योनाविव दम्पती† इत्*॥
का. उत्वदायीशमिद्धता विदुर्योनाविवदं परीयि।
उतस्यानष्पातयामिवत्वतीभ्यस्समभ्यः;
क　मा. * ई * ; उ. . सिमिद्वतीं; ज२. उभदासी→ उत्तुदा * *;
ख　मा., * * ई । ज२. र्योणा इ (> ई?) विदुं * *। ग मा. उतस्याः. . .;
घ　उ. सश्वती(ज३. ति)भ्यः *।
द्र　क　ज२. सिमिद्वतीं इति पादः। तत् प्रामादिकम्। अन्यासु पादचिह्नं नास्ति।
घ　का वत्वतीभ्यः – व इति श इत्यस्य लेखविकारः। त्व < श्व?
तवर्ग-तालव्यवर्णविपर्यासः प्रथमखण्डस्य भूमिकायाम् (पृ.xlviii)
आलोचितः। १६.९९.४ख च द्र।
८　क-ग　का. . * . . . श्विना . . . तना * । मृगाँ * * * ;
क　मा. * मास्यमिवासिना; ज२. * मांसि. . . ;
का. * . . . वाश्विना; म. * . . . वाशिना;
ग　ज३. * * * पतय;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

विष्वञ्चौ गावावा कुरु विष्वञ्चौ युग्या उत ।
उतासौ सूर्य ऊर्द्ध्वं विष्वञ्चौ वां व्याकरत् ॥९॥

× विषमुग्रं विषं स्थिरं विषस्य महिमा महान् ।
विषं परस्वतः शिरः शतधा व्यपातयत् ॥१०॥

× सन्दह व्रजं यथा वसुधा वसु वर्तयत् ।
यं विष +प्रसर्पसि समग्निरिव तं दह ॥११॥

× गृहाण मांसान्यव लोमानि पातय ।
पांशून् कृकाट आ वपाच्छिन्ध्यु+त्तानपादमर्दय ॥१२॥

कख पै. ८.२०.४[कख]
शौ.१.३४.४[कख] मधोरहं मधुतरो मधुघान्मधुमत्तरा(<रः)।
आसनि किल मे मधु मुखे निमन्दनं कृतम् ॥१३॥

---

९ का. * गावा * * विज्ञा * । उतास्यैसूर्याउद्यं * गां व्याकुरु। मा. विश्वञ्चो गामवा * विश्वञ्चो * * । . . . उर्द्धं विश्वञ्चो * व्याकुरुत्। ज$_{३}$. विष्वञ्चोगावाकुरु विष्वञ्चो * *। . . . विष्वाञ्चो * व्याकुरुत्)
ग ज$_{२}$. . . . * उर्द्धं (< र्द्धं)
१० का. . . . महाम् । * परस्यतश् * * व्यकल्पयन्।
क ज$_{३}$. विश. . * *; ग उ. * परिस्वतः *; घ मा. . . तयात् । ।
११ का. . व्रतं * * सुविकल्पयःविषंपरस्यतश्शिरश्शतधाव्यकल्पयेत् ।
कख मा सन्दहि . . वसुभा . . (=उ); क ज$_{३}$, म. सन्वह(ज$_{२}$→ दह) * *;
१२ का. गृहाणि. . . भातय । अपाँसूनकृकाटावापात्सिन्धूत्तान्नपादमन्दयः; मा. गृहाणामासां. . . । * * * . . छिन्ध्युंत्ता . . . ॥ ज$_{२}$. क * मांसान्व; ग पांशून * * . . . ;
घ ज$_{२}$, म.-छिन्द्युत्तान. . . । । ज$_{३}$. -छिन्धुभान . . . *॥
१३ का मधु . . गान्मधु. . . । आसिन * * सुखेन. . . * ; ग ज$_{२}$, म.* किळ * * ; ख मधुमत्तरा – मधुमत्तरः इति योग्मम्। शौ. तथा पै. अष्टमकाण्डे तथैव। १४-१५ मन्त्रांशसम्बलित ऋ१०.१६६ सूक्तस्य सपत्नहनने विनियोगः, तेन च वक्तुस्त्रीत्वाभावात् मधुमत्तरः इति सूच्येत ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

मामित्* त्वमभि चाकशो मृगस्तृष्यन्निवोदकम् ।
द्र.[गघ] ऋ.१०.१६६.५[घङ] अधस्पदान् म उद्वदान् मण्डूको गोशफादिव ॥१४॥

द्र[कख] ५[घङ] उद्वदा मे अधस्पदान्मण्डूको गोशफादिव ।
अथोप चक्रा आसासै श्वा बन्ध इवाहतः ॥१५॥

१९.४८

आ वद बहुलं गोष्ठं सुवीरं बहुपूरुषम् ।
यथेतो न प्रमीयाता एवा मे गोष्ठमा वद ॥१॥

आ वद दुहितुष्पते भ्रातुर्जामातरा वद ।
पश्चा त उद्भूतः *स्फिगः किष्किन्धानामवीर्जहि ॥२॥

---

१४ क-ग का. . . . चाकशं. . स्त्रिश्यन्निवो. . ।. . . दामिदुद्वदं;
क का, उ. मामित्वं. . . ; मा. . . . मधि *;
ख उ. मृगस्तृ(स्तु ज$_2$) ष्यंनिवो. . । ग ज$_3$. अधस्यदान्म *; मा. . स्यवान्मा. . ;
घ ज$_3$. . . दान्मण्डुको. . . ।
१५ का. उद्वधामि . . दां. . । अथोभिचक्रासासहीश्वमर्तय्युवावद Z३Z
क-ग मा. उद्यवा * षधस्पदां मण्डुको. . . ।. . । आससे;
कख ज$_3$. नास्ति । ग ज$_2$. . चक्रां→ क्रा; ज$_3$. अथोपञ्चक्रा *; ना . . . चक्रं *;
द्र. पाठो न सन्तोषकरः। ग . . उप . . आसासै – १९.३३.९घ तट्टीका च द्र.। का. सासहै+ इति नान्वेति ।
१९. ४८.१ का. या. . गोष्ठन्ती * . . पौरुषम् अथतो * * यवाम . . वदः;
ख मा, ज$_3$. . पुरुषं । ग उ . . . नः प्रमीयता (मा.-यतां);
घ मा. . वदः > द ॥ ज$_3$. * * गोष्टे → ष्ठ. . ॥
२ का. यावद्दुहितरष्पितेभ्रातुर्व्यमातराविव । तस्यास्ते उत पदस्फिगष्किष्ठ्यन्धा . . . ।
क ज$_3$. अ. . स्पते, ज$_2$. . स्पते > दे; कख मा. . स्पतेभ्रातुर्या. . ।
ग ज, म. * * उद्भुतः पिगः; मा. . . . पिङ्ग; ज. . . . पिंशः (> पिगः ज$_2$) ना . . . पिताः;
घ मा, ज. . . . वीर्यहि ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

पै.१९.२७.११[कख] यदुलूको वदति मोघमेतद् यत् कपोतः पदमग्नौ कृणोति ।
शौ.६.२९.१[कख] श्रुतकर्णाय कवये स्तोम्याय तस्मै यमाय नमो
तु. ऋ१०.१६५.४[कख,घ]
ग शौ. १९.३.४[क] अस्त्वद्य ॥३॥

य ऐन्द्राः पाशा ये च वारुणा आरे अस्मत्तान्[+] देवी
निर्ऋतिर्दधातु ॥४॥

ये वैश्वानराः पाशा ये च मारुता आरे अस्मत्तान्[+] देवी
निर्ऋतिर्दधातु ॥५॥

ये वैश्वदेवाः पाशा ये च वैश्वकर्मणा आरे अस्मत्तान्[+]
देवी निर्ऋतिर्दधातु ॥६॥

---

३ का. यलूको. . . कृणोमिशित. . कवयोवेस्तौम्याय. . अस्त्वमृत्यवे(=ऋ.)।
क मा. यदलोको *. . . ;
ख-घ $ज_{३}$.* * पतमष्ठ्चै * । श्रुति. . . कदये वेद्याय * . . अस्त्वद्यः ॥
द्र. ग शौ. श्रुत्कर्णाय * वेद्याय (=$ज_{३}$); श्रुतकर्णाय- ऐकपदिकम्।
घ मा. * * * स्त्वद्य ॥
४ का. . . वारुणारे यस्मित्त्रान् । क 'य' इति नास्ति।
कख मा . . . वारुण्या * अस्मन्तां . . ॥ ख ज, म. * अस्मत्तां. .॥
ग $ज_{३}$. * अस्मात्तां . . . ॥
५ का. . . . नरष् * * * मरुतारे यस्मित्तां देवी निर्ऋतिर्दधाव्तु ।
$ज_{२}$, म. आरे इत्यत ऊह्यम् । टिप्पणं द्र. ।
५-६ मा. ये वैश्वानराः पाशा ये च वैश्वकर्मणा. . . . तिदधातु ॥
द्र. ये च मारुता इत्यादिको भागो षष्ठस्य ये वैश्वदेवाः पाशा इति भागश्च पतितौ । $ज_{३}$. मन्त्रद्वयं नास्ति। ९[क] वैश्वदेवाः इति काश्मीरमात्रलभ्योऽपि योग्यत्वाद् गृहीतः ।
६ का. . . . वैश्वकर्मणारेयस्मित्ता * . . . ।
क $ज_{२}$, म. * वैश्वानराः * * * *; मा, $ज_{३}$. ५-६ टिप्पणं द्र. ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

नारदे कितवे वरुणे सोम ऐच्छन् महिमानं महान्तम् ।
अविन्दत्तं विश्वकर्मा समुद्रे अक्षाणां क्लन्दमैनमस्मिन्
दधामि ॥७॥

यद्धस्तयोर्यच्चक्षुषोर्मनो यत् प्रविवेश ते ।
स्कन्दानस्य प्रस्कन्देन क्लन्दे।न क्लन्दयामि तत् ॥८॥

तिस्रो देवीरप्सरस आकैका साकैका प्रेतप्रयामेत्येकस्या
नाम ।
जुषाणा अप्सरस आज्यस्य सहसो व्यन्तु स्वाहा ॥९॥

तु.३.४०.५ अत्याक्षन्त्वा मनसा अत्याक्षं हृदयेन त्वा ।
अत्याक्षं सर्वैरङ्गैस्त्वा तथाहि त्यजनं कृतम् ॥१० ॥

---

७ का. * * वरुण * यप्स * महन्तम् . . . कर्मणससमुद्रद्रेक्षमाणाकेनद्वैवमस्मिन् *। खग मा. . . . महाङ् । अविन्धत्वं * *; क ज$_3$ * * रुणे *;
ख मा, ज$_2$, म. * ऐछन्. . ।
ग ज,म. अविन्दत्वं * * ;
घ ज$_3$. अयाणाक्लन्वमैनमस्मित्यधामि ।। द्र. णा इति कीटदष्टम् ।
८ का. यदस्तयोर्यश्च. . मुनयेतु * *। कनदानस्यप्रस्कनदासि कनदेयस्कनदयामि * ।
क ज$_3$. यदस्थयेर्य. . .; घ उ. क्लदेन (मा. नास्ति) क्लदयामि (मा. क्लन्दयामि) *।
ग ज$_2$. स्कन्दा→ न्धानस्य *;
९ क का. पतितः ।
ख-घ का. . . . साकैकान्येकस्यानामा * सरसाद्यस्यसामो * *।
क-ग मा. * . . . आकईका साकइका प्रेतप्रेयामित्येकस्या * । * * आज्य;
ख-ग ज$_3$. . . . प्रायामे. . . . । जुषा आप्सरस *; ग ज$_2$. युषाणा * *;
१० का. अन्याक्षन्त्वा * अन्याक्षं * * अन्याक्षं. . स्ता तत्रायीत्यजनं *;
क म. अत्याक्षंत्वा *; ख म. अत्यात्यं * *।
ग मा. अत्याशर्वैरङ्गैत्वा; द्र. अत्याक्षम्। तेजतः सकर्मप्रयोगः परस्मैपदी च। सिचि वृद्धिवर्णस्य व्यत्ययेन इकारात् परनिपातः, त्यजनमित्यत्र गुणवर्णस्य (Schwebeablaut).

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× इमा याः प्रतिनन्दथ स्त्रियः पुमांसमन्वितम् ।
सर्वाः सङ्गत्य ब्रूत तेजने त्यजनं कृतम् ॥११॥

× त्यजनं मे द्यावापृथिवी अधातां त्यजनं देवः सविता बृहस्पतिः
अग्निश्च तुभ्यं सूर्यश्च तेजने त्यजनं कृतम् ॥१२॥

× सं दिवः सं पृथिव्याः सं वातात् सं नदीभ्यः
संस्कन्दमिन्द्र आ भरत् स आगात्सोगादिदम् ॥१३॥

× संस्कन्दमोज ओजसा देवेभिर्नाम ते हितम् ।
इरण्यं नाम नाम ते संस्कन्दास्योषधे ॥१४॥

---

११ का. * याप्रतिरदतस्तान्सर्वानमागतम् । ध्रुवास्सर्वास् * त्यजन्वे * *;
मा. * य्या. . . नन्दय * पुमान्सन्युतं । सर्वाङ्गसंङ्गत्यवृतत्येजने * *।
ख ज$_{२}$. * . . . मन्वतं ।
कख ज$_{३}$. * * . . . नन्यथ * . . मन्युतं ।
१२ का. . . . यधातात्यजनन् * * * . . . त्यजने त्यजन * ।
मा. * देव * कृणोतत । . . . * सूर्य तेजनं * * ॥
१३ का. . . . वातस्सन् * . . . न्द्रा भरत् सहगात् संहरादिदम्।
क मा. * दिव * पृथिव्यात्; ज$_{३}$. सन् * * *;
ग मा. शं. . .; म. . . . * भवत्; घ मा. . दितं । ।
१४ क-ग का. . मोजोजसा . . न्नाम * * हिरण्यं * * *; क मा. शं . . .; ग मा, ज. हि(→इ ज$_{२}$)रण्यं . .;
घ मा. संष्कन्धास्यो . .॥ ज$_{३}$. संस्कन्दासो . .॥ ज$_{२}$, म, ना. संस्कन्धास्यो . . ॥
द्र. क तु. ११.३.५घ(शौ. १९.३४.५घ) संस्कन्धमोज ओजसा। संस्कन्द-शब्दः अन्यः। संस्कन्धमोजःशब्दस्य ह्विट्निना 'counteracting force' इत्यर्थः कृतः। सोऽर्थः अत्र अन्वेति। तत्र वाक्ये अनुप्रासेषणया अनुकरणमात्रम्। ग इरण्यं < ईरण्यं?

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× सं समुद्रो नदीभिः सं द्यावापृथिवी उभे ।
सं जाया पत्या योन्यां संस्कन्दास्योषधे ॥१५॥

सन्ते शीर्ष्णः कपालानि सं योनिं सङ्गवीन्यौ ।
सन्ते सर्वाण्यङ्गानि सं स्कन्देनाभि दध्मसि ॥१६॥

आप. श्रौ. ९.२०.२ श्रियं धातर्मयि धेहि श्रिया माधिपतिं कृणु ।
विशामीशानो मघवानिन्द्रो मा यशसा ⁺नयत् ॥१७॥

---

१५ का. समुद्रोननदीभिस् . .। * न्नाया. .। = का. १६.
मा. क शं. . * नदिभ्यः; ज$_{3}$ . . . नदिभिः; ग ज$_{3}$. * याया * *;
घ उ. संस्कन्धा . .॥
१६ का. . . शीर्ष * * योन्यां सङ्गवान्यो. . . संस्कन्दास्योषधे । = का. १५
क-ग मा. सन्ते शीर्षः * * योनीं सं गवीन्यौ। सन्ते शर्वान्यिङ्गानि > नी;
ज$_{3}$. . . शीर्षः * * योनींभाङ्गवीन्वै। . . . सर्वान्विङ्गानि;
घ मा, ज$_{2}$, ना. संस्कन्धेनाभि *;
१७ ख-घ का. * धातु . . . . . पतिङ्कृणु । यशामीशानो. . . शसानुदत्;
मा. * धातुर्मई * श्रियाश्रिया. . . * वीशामीषामघ. . जयत् (=उ.)।
क ज$_{2}$. * धात > त्वुर्मयि *; ना. * धातु . . .; ख ज$_{3}$. श्रीया . . .। म.
श्रियां. . . । ग ज. वीशामशानो. . .;
द्र. घ नयत्⁺ इति शोधो दुर्गामोहनपादैः कृतः (१९६४ पृ. xvii)। तत्पादाः धातुरिति पाठमिच्छन्ति। का, ना, मा, ज$_{2}$ (शोधः) धातुरिति; म, ज$_{3}$, ज$_{2}$ (अशोधितः) धातरिति। मूलपाठनिर्धारणं कष्टम्, उभयथापि अन्वयसम्भवात्, अर्थस्यापि योग्यत्वात्। आप. श्रौ. ६.२०.२ * धातर् * * श्रियो * कुरु। * मघवेन्द्रो * * नयत्। आपस्तम्बश्रौ. सू. पाठाः भूयशः प्रामादिकाः। आप. श्रौ. सू ६.२०.२ अर्थव्युष्टा इत्यादिमन्त्रे ३६२ पृष्ठायां गार्बे-कृतं टिप्पणं द्र.। दुर्गामोहनपादैरुक्तस्थलेऽस्माकं मन्त्रस्य एवमर्थः कृतः – "Bestow on me the splendour of the creator; through wealth make me the master. May Indra, the bounteous lord of the people, conduct me through fame."

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

वा. स. ३८.२७ मयि त्यदिन्द्रियं बृहन्मयि दक्ष उत क्रतुः ।
घर्मस्त्रिश्चिद्⁺ वि भातु मा गायत्रीच्छन्दसा विराड्-
ज्योतिषा तस्याद्⁺ दोहमशीय ॥१८॥

अर्कासधस्थौ कविमातरिश्वानौ यमाङ्गिरसः।
यशस्विनं मा देवा यशसः कृणुत स्वाहा ॥१९॥

॥ इति तृचकाण्डे द्वादशोऽनुवाकः ॥

---

१८ का. * न्यन्दियं वृहर्म (→ न्म)यि . . . त्रिष्यद्वि * *। . . . श्छन्दसा . . . तस्याद्धोमशीय।

क मा, ज$_2$. * त्वदि . . .; ख ज$_3$. . . * न्तत *। ग ज$_2$. . भाति मां → मा; ज$_3$ . . श्चिदि * *;

घ उ. छन्दसां विराट्; द्र. म. अत्र पाद चिह्नम्। अन्यासु तन्नास्ति। मा, ज, ना . . ज्योतिषां (ज$_2$ षान्);
उ. तस्या दोहमशीय(मा.-सीत्; ज$_3$.-सिय)॥ द्र. ज$_3$. मन्त्रान्ते न च्छेदः।

ग-ङ पाठाः संशयिताः। त्रिशुगितियजुर्वेदीयः पाठः। छन्दसामिति उ. पाठे घर्मस्त्रिश्चिद्विभात्वित्यतः अन्वयः कष्टः। इन्द्रियं, दक्षः क्रतुश्चेति त्रिः? तर्हि विभातु मा इति छेदः। ततः गायत्री, छन्दसां विराट् च इति यज्ज्योतिः तेन तस्या गायत्र्या दोहम् अशीयेति कष्टकल्पनं स्यादिति छन्दसा इति का. पाठ. गृहीतः। ज्योतिषेति च। माध्य. सं . . . मयि दक्षो मयि *। घर्मस्त्रिशुग्विराजति विराजा ज्योतिषा सह ब्रह्मणा तेजसा सह॥ पयसो रेत आभृतं तस्य दोहमशीमहि . . .; काठ. सं . . . महन्मयि द्युम्न उत *। त्रिशुग्घर्मस्सदमिन्मे विभाति विराड् ज्योतिषा सह। तस्य दोहमशीय . . .।

१९ का. * सदन्वौ. . . रिष्वानूयतांगिरसः * * * यरसिष्कृकृणुतस् * z४zzz

ख म. यमाऽङ्गिरसः । ग मा. यसस्विनं * *;

ख-ग ज$_3$. जमाङ्गिरसिः ॥ यसस्विनं * * यस्यसी * * ॥ ऋ ॥ अ १२ ॥ ४८॥ काण्डिकान्ते का. इत्येनविंशतिकाण्डे द्वादशोनुवाकस्समाप्तः zz ००० zz म. ॥४८॥ऋ॥

क अर्कासधस्थौ ऐकपदिकम्, अर्थश्च न स्पष्टः। मन्त्रोऽयं गद्यात्मकः। ज$_2$. प्रथमार्धे मातरिश्वानौ इति पादः, ततः शोधमुखेन मातरिश्वा इति! द्वितीयार्धे देवा इति, अन्यासु पादचिह्नं नास्ति। यशसः इति देवाः इत्यस्य विशेषणम्। अन्यथा यशसं इति शोधश्चिन्त्यः।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१९.४९

शौ.३.१५.१ इन्द्रं वयं वणिजो हवामहे स नस्त्राता पुर एतु प्रजानन् ।
घ्नन्नरातिं परिपन्थिनं मृगं स ईशानो धनदा अस्तु
मह्यम् ॥१॥

४ पणो नो अस्तु प्रपणो विक्रयश्च प्रतिपणो नो धनिनः
कृणोतु ।
संरराणा आहुतिं जुषन्तां शुनं नो अस्तु चरितमुत्थितं
च ॥२॥

६ यत् पणेन प्रतिपणं चरामि स्वेन देवा धनमिच्छमानः+
इन्द्रो मे तस्मिन् रुचिमा दधातु बृहस्पतिः सविता सोमो
अग्निः ॥३॥

२ ये वः पन्था बहवो देवयाना अनु द्यावापृथिवी संचरन्ति।
तेषामहं मां वर्चस्या दधामि यथा क्रीत्वा धन-
मावहानि ॥४॥

१९.४९.१ का. * * वनिजं. . . । घ्नंनरार्तिं * * ईशानोधंनहास्तुमहीयम् ।
ख-घ मा. * नस्त्राता * * * । घ्नंनरार्तिं * * * ईसानो .॥
क $ज_३$. * * वणियो *; घ $ज_३$. * इशानो. * * *॥
२ का. * * स्तु. . . गो * * । * हविरिदं * शुनर्नोस्तुचत्तमु... . ।
कख मा. * * * * विक्रयस्त्व * * धनीनः *।
ख-घ $ज_३$.* विक्र्यश्चप्रतिपणोत्तु संरसाराणा * * शुन्नन्नो * * मुत्थितं *॥
घ मा. शुनन्नो(= ज.) * चरितंमुथितं * ॥ म. मुत्थितञ्च;
३ का. . . . मिश्छमानाः . . . ऋचमा * * सवित xो xो अग्निः;
गघ मा. ईन्द्रो. . . वृहस्पति . . . ॥
४ का. इहैवष् * * * मनु * सुप्रणीतिः । . . मह्वांवर्चस्या * *
क्लीत्वाधनिमा. . ।
क मा, ज * * * * देवजाना; ख म. सञ्चरन्ति ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× विद्धवाससे निर्ऋति(ते?)र्ये च पाशा अपश्रिताः ।
तेभ्यः प्रमुच्यते वर्मी विष्कन्धमपसादयन् ॥५॥

× न वै तद् वासो भवति यस्मिन् विध्यन्ति पूरुषम् ।
अस्ना समज्यते रूपं तस्मात्तदपलोप्यम् ॥६॥

× उत्तिष्ठन्नप्रियायता(ऽ)विद्वान् बहुभाज्यम् ।
न पन्थां भद्रमश्नुते य एनेन चरात् सह ॥७॥

× ब्रह्मणैतत् प्रतिगृह्यं तेन तत् कृणुते शिवम् ।
आर्कात् प्रमुच्यते पाशात् तेन दाता वि पश्यति ॥८॥

---

५ का. . . . र्य * * दिविश्रुता * * * वाल्मीविष्कन्धमुप. . यम् ।
क ज$_{३}$. विद्धवाससो . . .; द्र. < निर्ऋतेर् ?
गघ मा.* * * वर्मविस्कन्द. . . । ज$_{३}$. * * * वर्माविष्कन्दमपसादयतु।
घ म. . . . विष्कन्द. . . ॥
६ का. . * स्मिन्विद्धन्तुपौरुषम् । यस्मात्सुमञ्जसे * तस्मात्वदपि . . ।
द्र १-६ का. स्वरः प्रायिकः ।
क मा. * * तद्वातो → सो *;
खग मा. . . न्विध्वन्ति * ॥ अश्या समह्यते (= उ) *;
ज$_{३}$. न्विध्वन्ति पुरुषं। अस्मा समह्यते *।
७ का. उत्तिष्ठं उत्तिष्ठंनु प्रियायता विद्धातु बहुभाष्यम् * पन्था. . .
. नैनेन चरामह ।
कख मा. उत्यष्ठन्नप्रियाह्योता . . *। . . . चरा * ॥ ज, म, ना. . .
प्रियाजेता . .।
द्र. बहुभाज्यम् ऐकपदिकम्। महाभाम्यं महाभागिनमित्यर्थः? तमविद्वानपि उत्तिष्ठन् अप्रियायत इति मन्त्रार्थः? तु निरुक्त ७.४, ७.५, ७.२३ माहाभाग्यादेवताया इत्यादिकम्।
८ का. . . . न्तेन * * । * । आत्कष्प्रमुच्यपाशांस्तेन * * * ।
क मा. व्रह्मणेततत्प्रतिगृहं; म. व्रह्मणैत *;
ख ज$_{३}$. * त * * ।
ग मा. अर्का. . . पाशा; ज. अर्कात् (= ना). . . ; घ ज$_{३}$. * * * पष्यति।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

शौ.६.१४०.१ यौ व्याघ्रावववरूढाववाञ्चौ जिघत्सतः पितरं मातरं च ।
तौ दन्तौ ब्रह्मणा ब्रह्मणस्पते शिवौ कृणु त्वमिह
जातवेदः ॥९॥

२ व्रीहिमत्तं यवमत्तं माषमत्तमथो तिलम् ।
स वां भागो निहितो रत्नधेयं मा हिंसिष्टं* पितरं मातरं
च ॥१०॥

३ अघोरौ सयुजा संविदानौ स्योनौ दन्तौ सुमङ्गलौ ।
मा हिंसिष्टं पितरं मातरं चान्यत्र वां तन्वो
घोरमस्तु ॥११॥

---

९ का. यो. . . रूढाविवाञ्चिजिगित्स्वतष्. . . । * दन्तो व्रह्मणौ * मांहिंसिष्टष्पितरंमातरं च । घ शौ. * * जातवेदः॥
मा. यो. . . वाञ्वोजिघत्सत. . . । * दन्तो. . . कृतु. . . ॥
ज$_{३}$. . . वरुढाववाथौ. . । . . व्रह्मणास्पते * कृत्वमिह जातदेवः॥
ख म. * * मातरञ्च ।
१० का. . ़ . माषामत्त. . . निहतो * * हिंसिष्ठष् . . .।
ख उ. . . . तिळं । ज$_{३}$. मागमत्त . . .।
ग ज$_{३}$. * चां . . ; घ मा. मांहिशिष्ट . . । ज$_{३}$. * हिसिंष्ट * * *॥ म, ज, ना. * हिसिष्ट . . .॥
घ ज$_{२}$, म. . . . मातरञ्च ॥
११ गघ का. . . . छ्ष् * . . रंचान्यत्रवान्. . . मस्ति।
क उ. * * सम्विदानौ; ख ज$_{३}$. स्यौ > स्योनौ * * । म. स्यौनौ * * ।
ख-घ मा. स्योनोदत्तौ * । * हिंशिष्ट (म, ज, ना. हिसिष्ट) * ञ्चान्यत्र गवां. . ॥
घ ज. . मातर (रं ज$_{३}$) ञ्चान्यत्र गवां . . ॥
ज$_{३}$. . . तन्यो. . । म. . मातरञ्वा. . ॥
ग शौ. * हिंसिष्टं * * * द्र. एवं १०घ अपि।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१०४.३ ऐना युतामिन्द्राग्नी राज्ञा सोमेन मेदिना ।
इन्द्रो मरुत्वानादानममित्रेभ्यः कृणोतु मे ॥१२॥

२ इदमादानमकरं तपसेन्द्रेण संशितम् ।
अमित्रा यत्र (< येऽत्र)सन्ति मे तानादां द्विषतो मम ॥१३॥

१ आदानेन सन्दानेनामित्रान् सन्द्यामसि ।
अपाना ये चैषां प्राणा असुनासून् †समच्छिदम् ॥१४॥

× प्रतूर्ताय मरुत्वते स्वाहा ॥ १५॥

× जयद्वीरायाभिषत्वने स्वाहा ॥१६॥

× बृहस्पतये विश्वदेवावते† स्वाहा ॥१७॥

---

१२ का. एनान्यता. . . जज्ञासो * । . . . नमित्रेभ्यष् * * ।
क उ. ऐना (ऐता ज$_3$.) युतामिन्द्राग्नी (मा, ज$_3$. ग्नि; म < ग्नि);
ग मा. ईन्द्रो. . . ;

१३ का. सा. अ.। गघ * * सन्तु * तानादान् * * ।
ख मा. तपस्यन्द्रेण * । घ ज$_3$. तानादाप * * ॥

१४ का. * मन्दा. . . सन्दामसि । * यतेषां प्राणांन्समासूनममसुतम्;
मा. . . नेना. . . त्रान * । . . . अशूनाशूनासून. . . ॥
ज$_3$. . . सन्ध्यामसि । * यैच्चैषां. . . सून * ॥
ग ज$_2$ . . . . प्राणां > णान्;

१५ का. प्रदूत्ताय मरुन्धते * । ज$_2$. * मरुत्वने > ते *। ज$_3$. प्रत्वर्थाय मदुथते * ॥

१६ का. जयद्विरायाभिकत्वने * ; मा. क्षयद्वीरायंभि . . . ॥ ज$_2$. . षत्वने > ते * ॥

१७ का. स्सते विश्वदेवाववते z१z मा. वृहस्पते. . . ॥
उ. * विश्वदेवते * ॥ ऋ ॥ ४९ ॥ ज$_2$ ॥४९॥ ऋ ११→१७ ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१९.५०

प्र द्यौः प्र पृथिवी प्रान्तरिक्षं स्वर्महत् ।
घ पै. २०.३१.१[घ] प्रेतः समुद्रिया आपः शल्यमचुच्यवुः ॥१॥

× प्र त्वा वातश्च्यावयतु प्र भूमिः सहसा सह ।
प्रेतः समुद्रिया आपः शल्यमचुच्यवुः ॥२॥

× प्र त्वा सूर्यश्च्यावयतु नक्षत्रैः सह मेदिभिः ।
प्रेतः समुद्रिया आपः शल्यमचुच्यवुः ॥३॥

× पौतुद्रवो मणिर्विश्वभेषज आगमत् ।
सो अस्मत् सर्वं दुष्वप्न्यमप हन्तु तमश्च यत् ॥४॥

१६.५०.१ का * * पृथिवी. . . सुन्महत् प्रयतस्समुद्रिय * चल्यमुचिच्यवौ;
द्र क का द्वितीयः प्र इति नास्ति ।
ख मा. . . . श्वर्महत् । ग ज, म. * समुद्या अपः (=उ.); घ मा, ज.
शल्यमुचु . .॥
२ का. * * . . श्चावयतु * भूतिस् * *।
क मा. * * वातस्या. . .; ज$_3$.* * . . . वयन्तु;
द्र. का, उ. गघ ऊह्यम् ।
द्र. ख सह सासह इति बेरेट्। तन्न, तृतीयमन्त्रे षष्ठेऽपि सह इत्यव्ययस्यैव
प्रयोगात्, शल्यच्यावनार्थप्रथमतृचे लिटः प्रयोगादर्शनाच्च।
३ का. * वा सूर्यस्यव. . . आपश्शल्यमुचिच्यवौ;
क ज$_2$. * * सूर्याश्चा. . . ; ज$_3$. म. . . . श्चावयतु;
ख उ. * * मेदितिः ॥ ज$_3$. मोदितिः ॥
द्र. मा. अतः "त्वासूर्यश्च्या. . . दितिः" इति ३कख आवृत्तम् ।
ग ज, म. * समुद्र्या * *;
गघ मा. . . . अपश्यत्यमुचुच्यवुः ॥ ज. . . . मुचुच्यवुः ॥
४ का. प्रौत. . षजाग. . * स्मत् * दुष्वप्नि . . . मश्व *।
मा. पउतुद्रवो. . गमत । . . * तश्च्ययत । कख ज$_3$. पैतु . . विश्व. . .।
गघ ज$_2$. * अस्मात् * दुःस्वप्न्य. . . ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× अपास्मत् सर्वं दुष्वप्न्यमप पापीं च लक्ष्म्यम् ।
अधा हिरण्यवर्चसं सर्वदा मा मणे कृधि ॥५॥

× सर्वदैवाहं भगवानिन्द्रियावान् विषासहिः ।
यं मा पौतुद्रवो मणिर्द्रविणेन सहारुहदिन्द्रेण
सहारुहत् ॥६॥

× पुमानश्वो धनं वित्तं पुमान्निष्को हिरण्ययः ।
पुमांसं पुत्रमोषधेस्या आ धेहि नार्यै ॥७॥

---

५ का अपास्मात् . . दुष्वप्निमपपापां यंचलक्ष्मीम् । *. . । तेजसोसर्वधावामनेष् *।
ख मा. . . . पार्पिञ्च लक्ष्मं । म. . . . पापीञ्च *।
ग ज$_{३}$. * . . वर्च्चसां;

६ का. सर्वधावाहं. . . याणां विषासहि । * वा पौत. . मणिन्द्र. . . सारुहदि. . . सारुहत् ।
ख मा. . . . न्द्रियावाविशासहि । ज$_{३}$ . . . . वान्निषासहिः ।
गघ ज$_{३}$. यमापैतु. . . द्रविणेन . . . दिन्द्रण . . . ॥
घ मा. -द्रविणेन. . . ॥ ज$_{२}$ . . . । . सहारुहंदि. . . . ॥

७ का. . . श्व * वित्तष्. . . षधयस्यादेहि *।
मा. . . नसौ * * पुमानिष्कौ *। * . . . धेश्याधेहिनाय्यौ ॥
ख ज$_{२}$. पुमांनिष्को *। ज$_{३}$. पुमान्नस्कोहिरन्ययः ।
ग ज$_{३}$. पुंमांसं. . .;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× यथानन्दाः पुंसि जाते न ब्रवस्तीति कश्चन ।
एवा त्वं पुत्रमोषधेऽस्या आ धेहि नार्यै ॥८॥
अश्वेन रिश्येन गवा क्रीतास्योषधे।

८ का. * नन्दाष्पुंस * * मृगस्तेन. . .। यवात्रं. . . षधीयस्या * *।
क ज$_2$. * वपुंसि→पुंसि *; घ मा. . . . नार्य्यौ ॥

द्र. पाठः संशयितः। कख < यथा (आ)नन्दा(त्) पुंसि जाते न ब्रवस्तीति/(न मृगस्ते न) कश्चन? संहितायां हेतौ पञ्चम्याः अप्रायिकत्वात् अन्यदपि व्याख्यानं चिन्त्यम्। तद्यथा नन्दा ननान्दा (AiG 2.2:501 द्र.)। पुंसि जाते नन्दा यथा भवति, तथा कश्चन न ब्रवस्तीति इत्यन्वयः? उभयोः पाठयोरेव ब्रवस्तीति इत्यस्पष्टार्थः। भृशमानन्दोक्तेः न कश्चिद् विरमति इत्यर्थः संगच्छते। अत्र स्त्यै-धातोः प्रसिद्धत्वेऽपि "वचनाद्विरमती" त्यर्थे ब्रवस्ति-धातुरप्रसिद्धः इत्युच्येत चेत्तत् सत्यमेव। अपि तु यद्यपि ब्रवस्तीति पदं नैव दृश्यते तथापि गभस्ति-पुलस्त्यादिपददर्शनात् तन्नाननुमेयमित्यगत्या समाधानमिष्येत इति प्रथमः कल्पः।

अथ द्वितीयः। मृगस्ते/ब्रवस्ती इत्येताभ्याम् उ. का. पाठाभ्यामेव यथाकथञ्चित् शोधमनुमातुं शक्येतेति ध्येयम्। उभयोर्मृ-ब्र इत्यक्षरयोः केवलं ओष्ठ्यत्वं रेफश्च समाने, स्ते-स्ती इत्यनयोः अन्त्यस्वरस्य तालव्यत्वं च। एतत् सादृश्यमाश्रित्यैव कश्चित् शोधः कर्तव्यः। अनवब्रवः अनिन्दनीयः, ब्रवस् निन्दार्थे स्याच्चेत् ब्रवस्त्वेति इति पाठः स्वीक्रियेत। तर्हि कश्चन त्वा इति न ब्रवः (<ब्रवस्त्, सिचि आदौ अडागमाभावः, मा ब्रवः इत्यर्थः। अडागमे अजैस् इति उदाहरणम्।) इत्यस्य कश्चित्ते निन्दाकारी न स्यादित्यर्थः। ईदृशाडागमाभावस्तु अप्रायिकः। ब्रविषदितिपाठे छन्दोरक्षार्थमर्वाचीनविकारोऽनुमेयः। अर्थात् "न ब्रवत्त्वेति कश्चन" इति मन्त्रार्थः स्यात्। तत्रापि अमूलपाठग्रहणकष्टकल्पनाश्रयणादिदोषः।

अपरं कल्पनमेवम् <न ब्रवस्ते+ [ब्रव(स्ती, मृग)स्ते] न कश्चन "न कश्चन ते ब्रवः निन्दकः स्यात्?" अत्र अमूलपाठदोषो नास्ति अपि तु केवलब्रवशब्दस्य निन्दकार्थे प्रमाणे अभावोऽत्र बाधा। नेतिपदस्य द्विर्वचनमपि असंगतम्।

मन्मते तु (अ)वब्रवस्ते न कश्चन इति पाठः अर्थवहः संगतश्च। अयमपि बलात् अमूलपाठग्रहणेन दूषितः, किन्तु सत्यपि दोषे "यथा नन्दा ऽपुंसि जाते (ऽ)*वब्रवस् ते न कश्चन। एवा त्वं पुत्रमोषधेऽस्या आ धेहि नार्यै॥" = यथा नन्दा (अ)पुंसि जाते (निन्दति तथा) ते न कश्चन *अवब्रवः (स्यात्) ...। इतिपाठे न कोप्यर्थसंगतिरस्ति।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

अश्वेन रिश्येन (<ऋश्येन) गवा क्रीतास्योषधे
× अश्वः श्वेतो धनं तव हिरण्यं हरितं तव ।
दत्ता सोमेन राज्ञेह पुंसवनं भव ॥ ९॥

× यन्मे नृम्णं द्रविणं ब्राह्मणं च यच्च श्रुतं यच्च रत्नं बिभर्मि।
एतन्नो अत्र निधिपानु पातु यावदैमि स्त्रीयणमज्मा
व्यज्य ॥१०॥

× यन्मे नृम्णं द्रविणं ब्राह्मणं च ये अग्नयो धृष्णियासो मयीमे।
हरिश्चन्द्रो रक्षतु तन्नो अत्र यावदैमि परो
ग्रामं चरित्वा ॥११॥

× एष ऐमि परो ग्रामं चरित्वाच्छ+ नृम्णं द्रविणं ब्राह्मणं च।
यदत्रापि त्वे शुचीदं तदहमा ददे ॥१२॥

---

९ का. श्येनरिष्येनगवक्षीता. . . । अश्व * धनञ्जय * * *। दत्तास् * राज्ञीह. . . ;
क मा, ज$_{२}$. * रिश्वेन; ज$_{३}$. अश्येन * ; ग उ. अश्व * * *; ज$_{२}$. म. * * धनन्तव;
घ म. * हरितन्तव ।

१० का. * * नृम्णं व्राह्यणं च यश्च .. यदधामि । यतन्नोत्रमधिपानिपाति यावदेवस्त्रीणिमतिमाव्रज्या:;
क ज$_{३}$, म. . वाह्ममञ्च; ख-घ मा. . . श्रृतं. .। . . स्तियणमज्मा * ॥
घ ज$_{२}$. . स्त्रियणमज्ञा(?) *॥ ज$_{३}$. स्त्रियणमज्मद्यज्य। द्र. घ <यावदैमि स्त्रैणमज्मा व्यज्या:+॥ क-पादस्थित नृम्णं इत्यस्य वैपरीत्येन स्त्रैणमिति शब्द:?

११ का. * * नृम्णं व्रह्माणंचाग्नयोधृष्ण्यासोमयिमे । हरिचन्द्रो * * त्र . . दैवस्त्रीणीमतिमाव्रज्या:;
क मा, ज$_{३}$, म. . व्राह्मणंञ्च; ग उ. * * तन्वो *; घ ज$_{३}$ . . श्रामञ्चरित्वा॥ म . . ग्रामञ्च. . ॥

१२ का. एषैसपुरोग्तामंचरित्वासौनृम्णंनृम्णंव्राह्मणंचच । यजत्रापित्रगुचीदन्तु . .।
क मा, ज. * ग्रामञ्चरित्वा; ख ज.-छं.. । अन्यत्र -छ * * * *।
गघ म. शुचीदन्तद. . । । ज$_{२}$. शू > शुची. . । । ज$_{३}$. शुचीदं . . ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× आ सूर्यो हि प्रथमं दस्युहत्याय शक्र
हरी युञ्जानो मघवन् सहस्रम् ।
दासं वर्णं रन्धयन्नार्याय युञ्जानो बाहू पुरुहूत
वज्रम् ॥१३॥

× आहृडते दस्युहत्याय तूर्णं दृढ़ानि पर्वा शृणीहीन्द्र ।
तीव्राश्रद्धो बहुलान्येषामयज्वनो* अर्पय सं
बधेन ॥१४॥

---

१३ का. सासूयो . . हार्यंजाने . . वत्सहस्वम् . . यञ्चनो * पूहूतवज्रम्।
कख ज. . . हत्वाय * हरि । म. . . . हत्या > त्वाय. . . ।
ख-घ मा. * युञ्जनो * * । वासं पर्ण्णं रन्धनार्याय युञ्जनो * * * ॥
ग ज, म.* पर्ण्णं रन्धयंनार्याय;
१४ का. आहूरूढते * भूर्णि दृढ़ानपर्वाञ्शृणु इन्द्रः तीव्राश्राद्धो वहुलान्येमामयज्ञनो अल्पय * * ।
क म. आह्वड़ते * *; ज$_2$. . . हत्या > त्वायतूर्ण्णा; मा. तूर्ण्णं,
ख ज$_2$. * * शृ > श्रुणी. . । म. . . . श्रुणी. . ।
कख ज$_3$. आहूत (?)ते * * * * शृणीहिन्द्र । ग उ, ती(ज$_3$.ति)व्रांश्रद्धो...;
घ मा. संवद्धेन ॥
द्र. क आहृडते - हृड् धातुरन्यत्रालब्धः। हृषेः प्रसारणेन (extension) हृड्। तु. हिनस्तेर्हीड्/हेड्-धातु, यजतेरीड्।
ग * तीव्राश्रद्धः ऐकपदिकम्। अपपाठ एव। शर्धस् इति शब्दस्य श्रद्धस् इति पाठः पै. हस्तलेखेषु सुलभः तु. ४.१२.३ग, (का, उ), ४.२८.१ख (उ), ४.३५.७ख (का. शवः), ७.४.१०ख (उ), ११.१६.८ (उ))। तीव्रशर्धस्* = हे बलवच्छर्धोयुत इन्द्रविशेषणं सम्बुद्धौ। > तीव्राशर्धस्* छान्दसो दीर्घः। बहुलानि एषामिति दृढानि पर्वा इत्यनेन सम्बन्धः। अयज्वनः वधेन समर्पय इत्यपरं वाक्यम्।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× दर्शन्नु चित्रपावानमिन्द्रं बहु साकं शराँ इव पत्यमानान्[+]।
ये नो घृष्विं मघवानं पृतन्यानभीरु तेषु पवयो
वव्रृत्युः ॥१५॥

१९.५१

१-४ कौ. ४२.१७ इदावत्सराय परिवत्सराय संवत्सराय प्रति वेदयाम एतत् ।
यद् व्रतेषु दुरितं निजग्मिम[+] दुर्हार्दं तेन शमलेनाज्मः ॥१॥

---

१५ का. दर्शनचित्त. . . शरं * पस्यमाना । * नाघृष्व्यं * पृतन्यादभीरु * कवयो वमृत्युः ॥ z२z

क उ. * . . मिन्द्र; द्र. < दर्शं नु; लुङि अडागमाभावः (injunctive); ख मा, म. * शाकं शराङ् (=उ.) * पत्यमानं (=उ.)। ज$_{३}$. * कं * * *।

ग ज$_{२}$. जे * घृष्टं(=उ.). . .; घ मा. -नधीड़(=उ.) * * वमृत्युः॥५०॥ऋ॥ ज$_{३}$. -नधीतय तेषु ..॥ ॥५०॥ऋ॥ . . ;

घ मा. 'षु' इत्यस्योपरि इति शकारद्योतकं चिह्नम्।

१९. ५१.१ का. यदा. . . यामेतत् । यद * * नजग्मिय द्रुहार्दं * यक्ष्मा ।

ख उ. सम्वत्सराय. . । . . येतत् । ज$_{२}$. . एन (> त) त्। कौ. . . एनत्; द्वे पुस्तिके एतत्;

ग उ. * * * निजग्मी; (ज$_{३}$. ग्मी); द्र. घ < अज्ज्मः॥

घ मा. द्रुहार्दन्तेन. . ॥ ज$_{२}$. दुर्हार्दन्तेन शमलेना(ज$_{२}$ क्ष्मः>)य्मः॥ म. दुर्हार्दन्ते शम ...नाय्मः॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

यन्मे व्रतं व्रतपते +लुलोभाहोरात्रे समधातां म एनत्।
उद्यन् पुरस्ताद् भिषगस्तु चन्द्रमाः सूर्यो रश्मिभिरभि
गृणात्वेतत् ॥२॥

यद् व्रतमतिपेदे चित्त्या* मनसा हृदा ।
आदित्या रुद्रास्तन्मयि वसवश्च समिन्धताम् ॥३॥

व्रतानि व्रतपतय उपा करोम्यग्नये ।
स मे द्युम्नं बृहद्यशो दीर्घमायुष्कृणोतु मे ॥४॥

---

२ का. . . वतं * उलुलोभांरात्रेसमु. . . मेतत् । उद्यं * भिषजस्तु चन्द्रमा . . . कृणात्वैनत् । क उ. . . नुलोभाः;

ख-घ मा. अहोरात्रे. . येनत। उद्यन. . रस्मिभिः रभि. .॥

घ ज$_3$. * रश्मिरभि गृणावेतत् ॥

घ कौ. सू ... त्वेनत्॥ द्र. ख. समधाता ..॥ का. 'समुधाता' इति पाठोऽप्यर्थवहः, अड्विहीनलुङा सामान्यभूतकालादारभ्य वर्तमानकालेऽपि साधारणक्रियावृत्तिवोधनात्। कालाण्ड्नाम्ना पण्डितेन कौशिकसूत्रानुवादे तथैवार्थः स्वीकृतः। तदेवम् – '*samadhātām* halte ich für einen indicativ mit injunctivischer Function, derselben Art wie 56.6 : *tan me mā vyanaśat*'. अर्थात् 'समधातां इति साधारणक्रियावृत्तौ प्रयुक्तमित्यहं मन्ये। तथैव ५६.६ : तन्मे मा व्यनशत्।' *Altindisches Zauberritual*, Verhand. Ak. III, n. 2 Amsterdam.

३ का. वतमधिपेदे(=मा, म, ज$_3$, ना)चित्या (=उ, कौ.सू.मू.को.) ...। ... स्तग्मैवसवस् *;

क ज$_2$. . . . मति > मधिपेदे; कौ. सू. . . मतिपेदे;

४ का. व्रतानां. . म्यत्ले । * * भ्युम्नं वृहद्दिशो. . . । आँ ×ी र्घमायुष्कृणोतु मे z

कख मा. व्रतानु. . पतये. . . ग्नयेये ।

गघ ज$_3$. * * * दुहदशो. . . युंष्कृ. . . ॥ श्री ॥ श्री ॥

घ ज$_2$. दीर्घाष्कृणोतु * ॥

द्र. उ. सर्वत्र मन्त्रान्ते माङ्गलिकानि ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

ऋ.१०.१६९.१ मयोभूर्वातो अभिवातूस्रा ऊर्जस्वतीरोषधीरा रिशन्ताम् ।
तै.७.४.१७.१ मेदस्वतीर्जीवधन्या मयोभुवः पद्वतेवसाय रुद्र मृड़ ॥५॥
कठ. अश्व.मे.४.८-११
आश्च.गृ२.१०.६
काण्व. ४.६

२ या एकरूपा विश्वरूपाः सरूपा यासामग्निरूधो वो जन्म वेद ।
या अङ्गिरसस्तपसेह चक्रुस्ताभ्यः पर्जन्य महि शर्म
यच्छात् ॥६॥

३ यां देवेषु तन्व ऐरयन्त यासां सोमो रूपधेयानि वेद ।
ता अस्मभ्यं बहुलाः पिन्वमानाः प्रजावतीरिन्द्र गोष्ठे
दिदिश्याः ॥७॥

---

५ का. ओँ मयो. . सेदस्व . . . भूवष् * ववशायरु(→ रू) द्र * मृड़।
ख ज$_{३}$. . रोपधीरारिषन्तां । म. . राभिशन्तां।
कख उ. . . वातू(ज$_{३}$, म. तु; मा. + उ.)ग्रा उर्ज..।
ग मा, ज$_{२}$. म. . . . जीवधन्या *; ज$_{३}$. . . . जिवन्या; ऋ. पीवस्वतीर्
* पिबन्तु; घ उ. पद्यते. .॥
६ क का, मा, ज$_{३}$. * * विश्वरूपा * (ज$_{३}$. .सरुपा); ख उ. . रुधो. . .।
गघ का. * ङ्गिरस . . . यश्छात्; मा. * आङ्गिरस . . . पर्यन्य यश्छतु(=उ.)॥
ज$_{३}$ . . . सेह रकु . . . महर्षयच्छतु॥ म. . चकृ . . यछतु॥
ऋ. * सरू॒पा विरू॒पा एक॑रूपा . . . म॒ग्निरिष्ट्या नामा॑नि * । . . . यच्छ॥
७ का. आ * तन्वा ईरयन्त . . . धियानि * । तासां वयं वहूला * . . .
दद्दृश्याम्।
क म, ज, ना. * तोकेषु(!) * *; मा. य तोकेशु * * * * रुप . .। माना
. . वती(← पति) रिन्द्रो * दितिश्याः।
द्र. मा. ७ख 'वेद'। इत्यतः ६गघ यावङ्गिरसस्तपसेह चकृस्तस्ताभ्यः
पर्जन्य महि शर्म यश्छतु इत्यावृत्तम् ।
ग ज$_{३}$. अस्मभ्यं * *; म. . . वह्वळाः * ;
घ ज$_{२}$. . दिति(→ दि)श्वाः (→ श्याः)॥
ज$_{३}$. . वतिरिन्द्रो * दितिश्याः ॥
ऋ . . तन्व॑१मै . . . . . विश्वा॑ रू॒पाणि *। * * पय॑सा * . . .
रिरीहि॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

४　प्रजापतिर्मह्यमेता रराणो बह्वीस्सतीरुप मे गोष्ठ आकः।
तासां वयं प्रजया सं सदेम ज्योग् जीवन्तः शरदः
पुरूचीः ॥८॥

अभिष्ठिता *चर्कर्दीति पिशङ्गी बहुकर्दिनी ।
कर्दो ह जज्ञे हालीक्ष्णाद् ब्रीहेर्माषादथो यवात् ॥९॥

यथा भसद्धालीक्ष्णस्य न संभवति कर्दवे ।
एवा हलग्न कर्दय निर्ग्रामान्[†] निर्दिशो जहि ॥१०॥

८　ख-घ　का. . गोष्ठागः तास्मभ्यं बहुलाष्पिन्वमाना * जीवन्त. . ची।
क　मा. प्रजापतीमह्य. . . ; ज, म. प्रजावति. . . ;
ख　उ. वह्वीस्मती. . . । ज$_{३}$. -रूप * * * ।
घ　मा. . . पुरुची । ज$_{३}$. . . . शरद पुरुवीः । ।
ख-ग　ऋ गघ शिवाः सतीरुप नो गोष्ठमाकुस् * * * * *॥
पै. क=ऋ. क; पै. घ-ऋ. नास्ति। ऋ ख विश्वैर्देवैः पितृभिः संविदानः।
९　का. . . . . चरक्रदिति * * । तदेहि * . . हालीक्षणाव्रीहिर्माषादथो
युवा।
मा. अभिष्ठीता चकृदीति (=ज$_{२}$; ना. चकृदीत) पिशङ्को *। * *
यज्ञे(=उ.). . . माषावथो *।
क　ज$_{३}$. * ञ्चकृदीति पिशङ्गा *; म. अभितिष्टा चकृर्दीति;
ख　ज$_{२}$. पिशङ्गी → ङ्गा * । ग ज$_{३}$. . . हालीक्ष्णीद्;
१०　का. * . . . लीक्षणस्य * * * । यवाहलकल * निग्रामान्. . . ।
मा. यधासद्धालीष्णस्य * * * । . . . निग्रामां * * ।
ज$_{३}$. * भसद्वाकीष्णस्य. . । एत्वाह. . . निदिशो * ।
घ　ज, म, ना निर्ग्रामां. . . ॥ ग < एवा हलग्न कर्दयत्? कर्दनकारि
(क्ली.) २या १वचन।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

यथा +परस्वां छर्धते+ गर्दभः कृधुसन्दृशः+ ।
एवा ते शर्धतां भसद्धालीक्षणपर्ण शर्धय वृत्रहा शाकी
शर्धय ॥११॥

शौ. ३.१७.३ *पवीरवल्लाङ्गलं सुशेवं सोमपित्सरम्+ ।
मै. २.७.१२ तदुत् कृषति+ गामविं प्रफर्व्यञ्च पीवरीं प्रस्तावं
काठ. १६.१२ रथवाहनम् ॥१२॥
तै. सं.४.२.५.६
माध्य. १२.७१

कखऋ४.५७.४गघ शुनं वरत्रामा यच्छ शुनमष्ट्रामुदिङ्गय ।
शौ. ३.१७.६गघ
पै. ११.१४.३कख शुनं वाहस्य युक्तस्याष्ट्रया जहि दक्षिणम् ॥१३॥

---

११ का. * . . रस्त्वां शर्धते * क्रतुसन्दृशि । यवा * * भसधालीक्षणपर्णस्स * * साकि शर्घयः;
क मा. * परस्मांछृन्धते; ज. * परस्मांछृद्धते; म. * परस्यांछद्धते;
ख उ. * कृधुसन्धितः (ज$_3$. गभिः कृधि. . .) । ग ज$_2$, म. * श्रद्धतां. . . ;
घ म. – द्धालीपर्ण्णश्रद्धय;
ङ ना, मा, ज$_3$. * साकी श्रद्धय ॥ ॥ ज$_2$. * सा > शाकी श्र > शर्द्धय॥ मा. वृत्रहा. . . ॥ ॥ म. * शाकी श्रद्धय ॥
१२ का. प्रवीर . . . सुवेशं . . पित्सलम् ददतुकृषतु . . पीवरीम् प्रस्तावो. . हने।
क उ. प्रवीरवलाङ्गलं; म. . . ङ्गळं;
ख-घ शौ, मै. सुशीमं (यजुः, सुशेवं) सोमसत्सरु (यजुः. सोमपि (तै. सुमति) त्सरु)। उदिद्वपतु (काठ.-ति, मा. तदुद्वपति, तै. उदित्कृषति) गामविं प्रस्थावद्रथवाहनं पीवरीं च प्रफर्व्यम्॥
द्र. ख < °पत्सलम्? द्र. उणादि. ३.७४
ग उ. * कृशति (मा. तादृशिति (← ती). . . ; म. . . . मामविं;
घ मा, ज$_3$. प्रफव्यञ्च * म. . . . पीवरी;
१३ का. * वृचामायश्छ. . सुदि. .वहस्यशुक्लस्या. . । मा. * वरत्रा. . ङ्गिया। . . ष्ट्रीया * दक्षिणां ॥ घ ज$_3$. . . स्याष्टया * *॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× मधुमन्तं नि गृहाण फालं क्षेत्रेषु सर्वदा ।
तत् पर्जन्यो (ऽ)भि वर्षतु भूम्ने धान्याय कर्तवे ॥ १४॥

× एता उ त्या अदृ(<नृ)क्षरा (आ)यतीर्वेद्यामधि ।
प्राहाग्निर्हव्यं देवेभ्यो मन्द्रो होता हविष्पतिः ॥१५॥

× एमा अगुर्मयोभुवो मधोरूधांसि बिभ्रतीः ।
ता उप प्र शिक्षत दुहाना अक्षितं पयः ॥१६॥

× इड़ा स्थ मधुपृचो विश्वरूपास्ता मा विशत ।
सह प्राणेन तेजसा हरसा बलेन ॥१७॥

---

१४ का. * * कृषाणष् फलं * *। * * * वोवृषद् भूम्णे * *।
क मा. . मत्तं. . ; ख म. फाळं * *। गघ म, ज, ना * पर्यन्यो वि(=उ.) * भून्ने ॥
द्र. ग का. द्र. "तत् पर्जन्यो (ऽ)भि वो वृषत्" [(ऽ)वृषदिति वा] इत्यङ्लुङि सम्भवति। काठ. ११.९. तै. सं. २.४.७.२ अपि। अडागमाभावे सामान्यक्रियावृत्तिः। वर्षतु इत्येव साधीयान्। तदित्यनर्थकमव्ययम्।
घ अभिभूवरीविभूवरीत्यादिवैदिकदृष्टान्तेभ्यः भून्ने इति पदं व्याकरणतो नासाध्यमित्यनुमातुं शक्यते (AiG. 2.2 : 895 द्र.) अपि तु भूम्ने इत्येव साधीयान् पाठः।
१५ का. * दित्यारुक्षतायति. . . दि । प्राग्नि. . * मिन्द्रं * द्धविष्पतिः; मा. * . . . . क्षरांयती. . . हव्यं देवेवेभ्यो. . . ष्पति ॥
ख $ज_{३}$. यतिर्वेद्यामधी ।
घ मा, $ज_{२}$. मन्त्रो (< मिन्द्रो $ज_{२}$.) * * ॥ $ज_{३}$. . . . हविष्यति । ।
द्र. क अदृक्षरा ऐकपदिकम्।
१६ का. योमाकुर्मयोभूवोमनो. . . विभ्रतः * * सिक्षतं पय अथो मास्सि हतं पयः;
ख उ. मधोरूधांसि *। $ज_{३}$. . . विभ्रतिः ॥ ग मा. * * प्रिसिक्षति;
गघ $ज_{३}$. * तपप्रसिद्यति * * पय ॥ द्र. < ता उ उप * *?
१७ कख का. इड़ायास्तु. . कृतो. . . पास्यामाविशत । उ. . . विशत् ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१९.५२

कक्रौ.८२.२१ग दिवो नभः शुक्रं पयो दुहानर्त्तस्य नाभिरमृतं वि
चष्टे ॥१॥

घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीतामूर्जं दुहाना अनपस्फुरन्तीम्।
उपासतां सुकृतः स्वधाभिः ॥२॥

१९.५२.१ का. दिव * शुक्र * ××। नन्तस्य. . . । ख. $ज_2$. 'तं वि' इति नष्टम्। $ज_3$. * * शक्रं * नत्तस्य. . . ॥

२ का. * दुहानां * प्रपीणामूर्जन् * जन. . . न्ती। * * * स्वधाभिर्; मा. * * * प्रपिता. . ; ग $ज_3$. * सूकृतः *। म. * सुकृत *॥

ख मा, $ज_3$. . . . पस्पुरन्तीं ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

द्र.कौ.८२.२१ घृतमिच्छ+ (<-मुत्सं+)पिन्वमानामिमां योनिमुपाध्वम्।
गघ शौ. १८.२.२०गघ स्वधा याश्चकृषे जीवं(<न्) तास्ते सन्तु मधुश्चुतः ॥३॥
पै. १८.६५.३गघ

---

३ का. . . मिश्छं. . . मिमा. . . श्चकृष. . . ;

क उ. . मुछ. .;

द्र. क <घृतमुत्सं+ पिन्वमानाम्? ख उपाध्वम्। पिन्वमाना इतिपाठस्वीकारे बहुवचनं संगच्छते किन्तु गपादे 'चकृषे' इति घ- पादे 'ते' इति सम्बोधितस्य एकवचनान्ततादर्शनादत्रापि तथा इष्येत। तर्हि उपास्स्व इत्यर्थः। अथर्ववेदे लिङ्गवचनव्यत्ययः अनुभूयते एव। तद्यथा शौ १२.३.१२गघ यमोदनं पचतो देवते इह तन्नस्तप उत सत्यं च वेत्तु/ /इत्यत्र वित्ताम्(=पै. १७.५१.२) इत्यस्य वेत्तु इति। शौ. १५.७.३. पै. १८.३३.३ पुस्तिकासु ऐनमापोगच्छति इत्यत्र गच्छन्तीत्यस्य गच्छतीति पाठः। शौ. १५.१३.११ (पै. १८.४०.१०) मन्त्रे नामबिभ्रत् इत्यस्य नामबिभ्रतीति (पैप्पलादसंहिता, एशियाटिक् सोसाइटि, तृतीयखण्ड, २०११ भूमिका post-script पृ. cxx द्र.)। अपिच उपाध्वमित्यत्र वचनव्यत्ययस्वीकारे घृतमिच्छन् इत्यपिपाठः तेन ध्येयः स्यात्।

कौ. सू. ८२.२१शानुच्छेदे यत् पठ्यते तदपपाठबहुलं विकृति गतं चेत्यप्रमाणमत्र। तद्यथा ''दिवोनभः शुक्रं पयो दुहाना इषमूर्जं पिन्वमानाः॥ अपां योनिमपाध्वं स्वधा याश्चकृषे जीवं ता(-वन्ता, -वंस्ता इत्यपि)स्ते सन्तु मधुश्चुतः॥'' इति। अत्र अपाध्वमित्यवधिके ११+ ८ + ८ पादभक्तिसमन्विते प्रथमार्धे एकस्त्रैष्टुभः द्वौ आनुष्टुभौ पादौ। द्वितीयार्धः आनुष्टुभपादद्वयसमन्वितः। तर्हीष्टः पाठः ''दिवो नभः शुक्रं पयो दुहाना इषमूर्जं पिन्वमानाः। अपां योनिमपाध्वं। स्वधा याश्चकृषे जीवन् तास्ते सन्तु मधुश्चुतः॥'' इति। प्रथमोक्तः साम्प्रदायिकपाठस्तु ११+८/८+८+८ इत्यनर्थकपादव्यवस्थया समन्वितः॥

ग मा, ज. स्वध. . . * * ; म. * यश्च. . . * ;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

सं रसा ओषधीनां ⁺समाकूतीर्नमन्तु मे ।
ऊर्जस्वन्तं पयस्वन्तं पृथिव्या हस्तमन्वगाम् ॥४॥

परिणी⁺तिरसि हस्तस्य पथः परिणी⁺तिरसि ।
एवा ह दुष्वप्न्यं सर्वं स्तम्बे परि णयामसि ॥५॥

पयस्वन्मे क्षेत्रमस्तु पयस्वदुत धान्यम् ।
कृषिः पयस्वती ममाहं पयस्वान् भूयासम् ॥ ६॥

---

४ का. * * * तीनवन्तु * । . . . मन्वागात्;
मा. * * * समांकूतिर्नयन्तुमे। उर्जस्वन्त * * *॥ ज$_{२}$. सं(सा →δ)
रसा * समाकृति (निम →)र्नियंन्तु मे। * * पृथिव्यां *।
ग ज$_{३}$. समाकूतिर्न (=म)...। * सायस्वन्तं * * ॥ ग ना. * प्रयस्वन्तं ...;
घ ज$_{२}$. पृथिव्यां. . . ॥ मा. . . . मन्यगां । ।
५ का. . . णितरमि * * . . णिति. . यवा * * स्तम्भे * * ।
द्र. का. ग. . 'ह' इति नास्ति ।
क-ग ज$_{३}$. परिणत्रिरसि * * परिणत्रि → तिरसि । . . . दुः ष्वप्न्यं * ;
ग मा, ज$_{२}$. * * दुःस्वप्न्यं *; क मा, ज$_{२}$, म, ना. परिणतिरसि *;
द्र. क,ख परिणतिरसि। घपादे परिणयामसीति पाठात् परिणीतिरसि इति मूलपाठः आसीदिति भावना मनस्युदियात्। बेरेट् तथैव शोधं कृतवान्। तर्हि अपनीयमानत्वं सूच्येत। अपि तु कपादे एकमक्षरमधिकमिति अन्त्याक्षरेषु लघुगुरुक्रमे व्यत्ययश्च द्र. घपादे परिणमामसीति पाठे परिणतिरसि इति पाठः संगच्छेत, अन्वयदृष्ट्या हस्तलेखपाठविचारेण च तदप्रमाणम्।
६ ख-घ का. प × स्वरुत *। * * मिवाहं * *।
ज$_{३}$. . क्षेतमस्तु. .॥ * पयस्वति. .॥
घ मा. . . पयस्वान *॥ ॥ ज$_{२}$. माहं * *॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

कौ. ४.१ वृष्णे बृहते स्वर्विदेग्नये शुक्लं हरामि त्विषीमते ।
स नः स्थिरान् वलवतः कृणोतु ज्योक् च नो जीवातवे
दधातु ॥७॥

वेद वै तेग्ने +नामाद्भिर्नामासि त्रिवरूथः ।
त्रयः पोषास्त्रिवृदस्मान् यज्ञः सचताम् ॥८॥

प्रजापतेः पयसा वावृधानावा(<आ)युष्मन्तो वर्चस्विनः।
ज्योग् जीवन्त उप त्वा सदेम ॥९॥

कखशौ.१८.२.१३कख उरूणसावसुतृपा उदुम्बलौ यमस्य दूतौ चरतो जनाँ अनु।
पै.१८.६४.६कख वेदाहं वेद सूर्यः किमेतौ किं करिष्यतः ॥१०॥

---

७ का. * वृहते * अग्ने * हरामस्. . . । * * स्तिरां बहिरुचंष्कृणोतुर्ज्योक्तन्नो देवातवे *।
कख $ज_3$. * * स्वविदे. . . त्वषीमते । म. . . देग्नेयेशुक्न * *;
खग मा. . . त्वषीमते । * सिरान्वलवत *; म. * न (= ज, ना.) * वळवतः *;
८ का. * * ते नामो अद्भिनामामितिवरूथः * पोथा त्रिवृतस्मान्यज्ञस्यजाताम्; द्र. पत्रस्य वामतः 'जता' इति शोधः।
ख उ. – भिर्नामासि त्रिवरू ($ज_3$ रू) थः ।
गघ मा. * * स्त्रिवरुदस्मान्. . ॥ $ज_2$. . त्रि (वृउ ⟶) वृ (⟶δ) दस्मान् * * ॥ मा, $ज_3$. . . . सचन्तां ॥ $ज_3$. त्रय. . स्तिवरुदस्मान्. . . ॥
९ का. प्राजा. . * * मायुष्मन्तौ * * . . मु (षु?)पत्वा *।
क मा. * * वावृद्धाना-; ख मा, $ज_3$.- वायुष्वन्तो *।
ग $ज_3$. ज्योग * सत्वा (=उ.)*॥ द्र. $ज_2$. 'ग् जीव' इति भागो नष्ट
१० का. . . नृपा . . म्वरौ * * चचरतौ जनँ *। . . . * सूर्य. . ;
क उ. ऊरु णसा. . ; ख मा . . चरतौ * *। ग $ज_3$. . देव *; घ मा, ज. . . . * करिष्यथः ॥ म. . . किंकरिष्यथः ।
द्र. उ. वावृधानावायुष्मन्तो का . . . नामायुष्मन्तौ १०ममन्त्रे द्विवचनबाहुल्यस्य प्रभावात् उ. वावृधानौ, का. आयुष्मन्तौ?

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

न मा ददभ्भ दभसादभीयं न पाको अस्मि जनुषा न शिष्यः।
अभीषाड़स्मि विश्वाषाट् पृतनाषाट् स्वर्विद् यदिदं विश्वं भुवनं सो अस्मि ॥११॥

द्र.ऋ ८.४२.१ आस्थादुदस्थादजनिष्ट विप्रोमिमीत वरिमाणं पृथिव्याः ।
आसीदत् †सम्राड्* भुवनानि विश्वा
स इच्छा(<इत्याद्)वेद वरुणस्य व्रतानि ॥१२॥

प्रजापतिः प्रजावान् स मा प्रजावान् प्रजावन्तं कृणोतु ॥ १३॥

सूर्यो वर्चस्वान् स मा वर्चस्वान् वर्चस्वन्तं कृणोतु ॥१४॥

---

११ का. समाधिदम्भदधीयां * * स्सि * नसु(> शु)षः । . . त्व(ड्व?) स्मि. . षाष्पृतनाषद्सर्वविद्विर्गिदि भुवनं * स्मि।
क-ग मा. * ददम्भा . . ज्ञनुषा * *। अभि. . .;
खग ज$_{२}$. . . जनुषान → नु * । अभि. . . ;
गघ ज३. अभिषातस्मि. . यविदं. . ।। घ ज$_{२}$. . द्यदिवं → दं. . ।
द्र. घ ज$_{२}$. 'द्य' इत्यस्योपरि 'व' इति। ज$_{२}$, म. मन्त्रे पृतनाषाट् इति ४र्थः पाद॥
१२ का. आस्था उदस्थाज्ञजनिष्ट रिप्रो विममीत * *। आसीतात्संरान् * * * स इष्टाद्वेद * *।
म. . . . दजिनिष्ट * * *। आसादत्संम्राट् * * * इछा(=मा, ज) * * *।
मा. . . विप्रोनमीवत * *। * सुंम्राट् भू → भुवनानि . . .॥
ज$_{२}$. विप्रोनि → नमीत * *। * संम्राट . . .॥ ज$_{३}$. गघ आसीद संम्राट * * * इच्छा * वरुण *॥
ना. खग विप्रोनिमात . . .। * सम्राट् . . .;
ख-घ ऋ. अमिमीत वरिमाणं पृथिव्याः। आसीदद्विश्वा भुवनानि सम्राड् विश्वेत्तानि वरुणस्य व्रतानि॥
१३ का . * . . . वाँ * माँ प्रजावाँ * * । ख मा. प्रजामन्तं * ॥[१]
१४ क का. सूर्य * . . . ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

सोमः पयस्वान् स मा पयस्वान् पयस्वन्तं कृणोतु ॥१५॥

त्रिंशन् मुष्काः काववस्य दश मुष्का उलूक्याः ।
चत्वारस्तव कर्दम ॥ १६॥

तांस्त्वमुग्रकाशिनि मूले अपि कृन्ततात् ।
आसुरोसि जन्मना तं त्वेतो नाशयामसि ॥१७॥

---

१५ ज$_{३}$. . . पयन्तं *॥
१६ का. त्रिशन्मुष्काकध्वस्य. . . ष्कादुलूक्या । . . . कर्दमा ।
कख मा. त्रिशन्मुंष्काः . . . उलुक्याः ॥
ज$_{३}$. त्रींशन्. . . उजूज्याः ।
१७ का. तांस्त्वमुदग्रकाशिनमूलेभिक्लन्ततामुरोसिजन्मनस्तन् * *।
द्र. पत्रस्य वामतः 'सुद' इति शोधः -मुद-इत्यस्येप्सितः।
क ज$_{२}$. . . मु (ग्र →) प्रकाशिनि; म. . . . काशनि;
ख मा. मूलेमूले * *। म. मूळे * * । ज$_{३}$. . . . कृत्ततात् ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

इन्द्रजा असि सोमजास्तन्त्वेतो निष्प्रहिण्मसि ।
पै.१९.३३.१४ गघ उर्वा मत्स्यो मधूदकं तस्य पास्यत्ययमनास्राव-
मरोगणम् ॥१८॥

॥ इति तृचकाण्डे त्रयोदशोऽनुवाकः ॥

१९.५३

इषिरा चास्यजिरा चासि ।
प्रजापतेः समिदसि संसितिर्नाम लोमशा ।
प्रजापतिष्ट्वया प्रतिष्ठाकामोरुरुत स प्रत्यतिष्ठत्।
स यथा त्वया प्रजापतिः प्रतिष्ठाकामः प्रत्यतिष्ठ-
देवाहं त्वया प्रतिष्ठाकामः प्रति तिष्ठेषम् ।
आ मा वरो गमेदा मा ब्रह्मचारिणो गमेयुः स्वाहा ॥१॥

भूतिश्चासि प्रतिष्ठा चासि ।
प्रजापतेः . . . . . . ब्रह्मचारिणो गमेयुः स्वाहा ॥२॥

---

१८ का. . . जासि. . जासितंर्ध्वेतानहिप्रहिंण्मसि । उर्वाश्छोममधूलकं * पात्सत्येमनास्राव. . . । z४z
मा. . . स्तन्नेतो. . । * रुवा (=ज, न)मत्सोवधुदकं. . ॥ ॥ ऋ १३॥ ५२॥
ज३. * अमिशोमजास्तन्त्येतो । रुवा मस्ये. . ॥अ॥३॥ ऋ ।५२॥
.. खग म. . . . निष्क्र . . . । रूवा * . . . ;
काण्डिकान्ते का. इत्येकोनविंशतिकाण्डे त्रयोदशोनुवाकसमाप्तः zz
ज२. ॥ अ १२ ॥ ५२ ॥ ऋ १ ॥ म. ॥ ५२ ॥ ऋ
द्र. गघ रुवा/उर्वा मत्स्यो मधूदकं . . .॥ पाठो वा अर्थो वा अनिश्चयः। अत्स्यो इति न, सम्बुद्धौ अन्वयासम्भ्वात्। 'उर्व्या' इति पाठे अर्थः कथमपि संगच्छेत। यद्यपि उर्वा/रुवा इति आरु इत्यस्य विकृतिरिति कष्टकल्पनमेव तथापि तु. उर्वारुक।
१९.५३ द्र. का. १-१४ मन्त्रा न दृश्यन्ते । का. ५३ काण्डिकायाः प्रथमषण्मन्त्राः =उ. १९.५५.९-११,१६-१८। ततः क्र ५३.७ मन्त्रादारभ्यापरिसमाप्ति = उ ५३. १५-२३। म. पुस्तिकायां पादचिह्नानि सन्ति ।
१.२-३ मा. . . पतिष्ट्वाय प्रजापतिष्ठाकामोरुरुति * *।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

अस्वप्ना चास्यनिलया चासि ।
प्रजापतेः . . . . . . ब्रह्मचारिणो गमेयुः स्वाहा ॥३॥

रुचिश्चासि यक्षं चासि ।
प्रजापतेः . . . . . . ब्रह्मचारिणो गमेयुः स्वाहा ॥४॥

कीर्तिश्चासि यशश्चासि ।
प्रजापतेः . . . . . . ब्रह्मचारिणो गमेयुः स्वाहा ॥५॥

अम्भश्चासि महश्चासि ।
प्रजापतेः . . . . . . ब्रह्मचारिणो गमेयुः स्वाहा ॥६॥

अन्नं चास्यन्नाद्यं चासि ।
प्रजापतेः समिदसि संसितिर्नाम लोमशा ।
प्रजापतिष्ट्वया प्रतिष्ठाकामोरुरुत स प्रत्यतिष्ठत् ।
स यथा त्वया प्रजापतिः प्रतिष्ठाकामः प्रत्यतिष्ठ-
देवाहं त्वया प्रतिष्ठाकामः प्रति ति॒ष्ठेषम्।
आ मा वरो गमेदा मा ब्रह्मचारिणो गमेयुः स्वाहा ॥७॥

३　ज$_{२}$. . . स्य → स प्रति → त्यतिष्टत् ।
२-४　म. . . सम्रिदसि. . । . . रुरूत . . तिष्ठत । . .
प्रतितिष्ठदेवाहं . . ॥ द्र. < प्रति ष्ठेषम्। एवमुत्तरत्तापि।
१-४　ज$_{३}$. * चास्यगिरा. . । . . लोमः ष्ठत्॥ देवानाहं . . तिष्ठषं ।
मा. . . दा मां * * * ॥ ज$_{३}$. . . दा मा गमे * * *॥
२　द्र. उ. प्रतिष्ठा च इत्यत ऊह्यम् । एवं षष्ठमन्त्रं यावत् ।
३　ज$_{२}$. अश्वप्रा. . . ॥ उ * . . . निळ (ज$_{३}$. क) या च ॥
४　४ मा. . . . यंक्ष च ॥ [२] ज. . . . सि यक्षंच ॥[५]
५　ज$_{३}$. किर्त्ति . . . ॥
७.१　मा, म. . . . ञ्च ॥
२　ना, मा. दसिसंसिति. . . लोमश ॥ [५] म. असंसि. . . लोमसा ॥
ज. असिसंसिति. . . लोमशा ॥[का]
द्र. ज$_{३}$. आदौ 'अन्नचास्यन्थाद्यंञ्च' । इत्यधिकम् । मन्त्रान्ते ५ इति।
उ. ७-८ मन्त्रयोः तृतीयतः अन्याः पङ्क्तय ऊह्याः ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

प्रयच्छन्ती चासि प्रददती चासि ।
प्रजापतेः समिदस्युपोलपा नाम ।
प्रजापतिष्ट्वया प्रतिष्ठाकामोरुरुत स प्रत्यतिष्ठत् ।
स यथा त्वया प्रजापतिः प्रतिष्ठाकामः प्रत्यितिष्ठ-
देवाहं त्वया प्रतिष्ठाकामः प्रति तिष्ठेषम् ।
आ मा वरो गमेदा मा ब्रह्मचारिणो गमेयुः स्वाहा ॥८॥

अनुकामा चासि कामदुघा चासि ।
प्रजापतेः . . . . . . ब्रह्मचारिणो गमेयुः स्वाहा ॥९॥

आहरन्ती चासि समाहरन्ती चासि ।
प्रजापतेः . . . . . . ब्रह्मचारिणो गमेयुः स्वाहा ॥१०॥

दिशन्ती चासि प्रदिशन्ती चासि ।
प्रजापतेः . . . . . . ब्रह्मचारिणो गमेयुः स्वाहा ॥११॥

अनुमतिश्चास्यनुमन्यमाना चासि ।
प्रजापतेः . . . . . . ब्रह्मचारिणो गमेयुः स्वाहा ॥१२॥

जितिश्चासि विजितिश्चासि ।
प्रजापतेः . . . . . . ब्रह्मचारिणो गमेयुः स्वाहा ॥१३॥

---

८ मा. प्रयछन्ती . . . वती. . । प्रजापतिसमिदसिस्यपोलपा नाम ॥
ज$_2$. प्रयछन्ती. . . । अस्युपोलपानाम ।
ज$_3$. . . प्रदेति. . ॥ अम्मालोलपा नाम ।
म. प्रयत्सन्ती. . . ॥ अस्युपोळपानाम ।
९ द्र. द्वितीयतः पङ्क्तय ऊह्याः । एवं त्रयोदशं मन्त्रं यावत् ।
१० मा. हरन्ती. . . . चासि ॥ ज$_3$. आहन्ती . . . रन्ति. . . ॥
११ मा. . . . प्रदिशन्ति चासि । । ज$_3$. दिशन्ति. . . न्ति. . . ।
१२ मा. . . . शस्यनुमन्य. . ॥
१३ मा. र्जितिश्चसि. . . ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

सञ्जितिश्चासि सन्धनाजितं चासि ।
प्रजापतेः समिदस्युपोलपा नाम ।
प्रजापतिष्ट्वया प्रतिष्ठाकामोरुरुत स प्रत्यतिष्ठत् ।
स यथा त्वया प्रजापतिः प्रतिष्ठाकामः प्रत्यतिष्ठ-
देवाहं त्वया प्रतिष्ठाकामः प्रति तिष्ठेषम् ।
आ मा वरो गमेदामा ब्रह्मचारिणो गमेयुः स्वाहा ॥१४॥

अग्निः पृथिव्या अधिपतिः सोमस्त्वावतु विद्म त्वा विद्धि मा ।
अधिपतिरस्यधिपतिं मा कृणु गवामश्वानां-
पुरुषाणां ब्रह्मचारिणां भूत्या *अन्नाद्यस्य ॥१५॥

वायुरन्तरिक्षस्याधिपतिः सोमस्त्वावतु विद्म त्वा विद्धि मा ।
अधिपतिरस्यधिपतिं मा कृणु गवामश्वानां
पुरुषाणां ब्रह्मचारिणां भूत्या अन्नाद्यस्य ॥१६॥

---

१४ मा. संजिति. . सन्दना. . . . ॥ * समिदसृपो. . . ।. . .
तिष्ट्वाया प्रतिष्ट्वाकामोरुरुतत * . . तिष्ठत् ॥ . . . कामः प्रति →
त्यतिष्ठदेवाहं. . ष्ठेसं । अमा. . व्रह्मचारिणे * *॥[५]
ज$_{२}$. . . . प्र (+त्य) तिष्ठ. . . अमावरो. . . ॥ ॥
ज$_{३}$. संजिति. . . ॥ * . . . स्यृपोलसा *। . . . * स्य * । * * * *
प्रतिकामः . . . ॥ . . . गमेयुं *॥५॥
३-४ म. . . . प्रत्यतिष्टत। . . . प्रतितिष्ठ. . . । १[४] टीका. द्र.।
१५ का. * * धिपति. . . तु यदि त्वाविद्यासौ । अधिरस्यतिपतिर्मा. . .
न्नाभ्यस्य । (= का. १९.५३.७)
मा. अग्नि पृथिव्याधिपतिः . . . । . . . पतं . . त्यान्नाद्यस्य॥ ज$_{२}$ * *
धिपतिः . . । . . . न्नाद्यस्य ॥ ज$_{३}$. . . . वा विद्धि *। . . . न्नास्य॥
२ म. . . भूत्या (← या) न्नद्यस्य ॥
१६ का. वाय्वन्तरि. . . यदिमिषाविद्ध्यमाम् । अधिरस्यधिपतिर्माकृणु .
. न्नाभ्यस्य । (= का. ५३.८)
उ. . . . धिपतिः ॥ का ॥ अत ऊह्यम् ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

सूर्यो दिवो अधिपतिः सोमस्त्वावतु विद्म त्वा विद्धि मा।
अधिपतिरस्यधिपतिं मा कृणु गवामश्वानां-
पुरुषाणां ब्रह्मचारिणां भूत्या अन्नाद्यस्य ॥१७॥

विन्दद्वसवो विन्दन्तु मे गृहान् प्रजां पशून् वित्तिं भूतिं
प्रतिष्ठाम् ॥१८॥

आयद्वसव आ यन्तु मे गृहाः प्रजाः पशवो वित्तिर्भूतिः
प्रतिष्ठा ॥१९॥

---

१७ का. * * धिपतिस्सोमस्त्वावतुयदिमित्वाविद्ध्यमाम् अधिरस्यधिपतिर्मा पुरुषाणा . . * न्नाद्यस्य। (= का. ९)
मा. * * धिपतिः (= ज) . . । . . मां * * गवामश्वाना . . * न्नाद्यस्य॥
२ ज$_2$. . . * न्नाद्यस्य ॥ १ ज$_3$. . . . सोमवस्त्वातु * * * * ।

१८ का. विन्दति वसवो विन्दति * गृहां * * * * प्रतिष्ठाम्;
मा. . . . विर्त्तिं * * ॥ म, ज, ना वित्तं * *॥ ना. विति * *॥
ज$_2$. . . . विन्द (+ न्तु) * * . . . ॥
ज$_3$.विन्दद्विसरका विन्द * * * * वित्तं भितिं * ॥
म. विन्दद्वसो विन्द * * . . . ॥

१९ का. आयदवसः वोअन्ति * गुहाष् * * वित्तिं भूतिं प्रतिष्ठाम्; (=का. ११)
क मा, ज$_2$. आयद्वसवो. . ; ज$_2$. . . . सं → आयन्तु मा *;
ज$_3$. अयद्विसवो. . . वित्तमूतिः * । म. आयद्वस्यव. . . ।
मा. . . . प्रजा (= उ.) * वित्तिभूतिः * ॥[१]

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

संयद्वसवो सं यन्तु मे गृहाः प्रजा(:) पशवो वित्तिर्भूतिः
प्रतिष्ठा ॥२०॥

जितिरसि जीयासं पार्थ्वीः+ पृतना जीयासम् ॥२१॥

विजितिरसि वि जेषीय मानुषीः पृतना जीयासम् ॥२२॥

संजितिरसि सं जीयासं सर्वाः पृतना जीयासम् ॥२३॥

१९.५४

बोधयैनं प्र बोधय स्वप्तवे मानु मन्यथाः ।
ऊर्ध्वस्तिष्ठान्ममाध्या नान्यासां कीर्त्तयाश्चन ॥१॥

---

२० का. सहयवसवस्सयन्ति * गुहां प्रजां पशून्विर्तिं भूतिं प्रतिष्ठाम्; = का. १२
मा. . . . वित्तिभूति * ॥ संयद्वसनोसंयन्तु मे गृहा प्रजापशवो वित्ति
भूति प्रतिष्ठा ॥
ज२. * * यंतु . . वशवो. . ॥ ज३. संपद्यवो. . . प्रतिष्ठाः ॥
म. संयद्वसो * * मा * . . . ॥ द्र. १८-२० उ. पाठादेवं प्रतीयते –
१८शमन्ते विन्दद्वसवः गृहादीन् विन्दन्त्विति स्तूयन्ते। ते तु
पूर्वमन्त्रेष्वधिपतिरित्युक्ता ये देवास्ते एव। उत्तरमन्त्रद्वये ते एव
गृहादिभिरभिन्नत्वापन्ना आयद्वसव इति, संयद्वसव इति च स्तूयन्ते।
शौ. १३.९.५४(४.५४)मन्त्रे भवद्वसुरिदद्वसुः संयद्वसुरायद्वसुश्च
उपास्यदेवतानामानि। का. पाठस्त्वसंगत इति विचार्यपदं नाप्नोति।

२१ का. . . . * पार्थिवैष् * * । = का. १३ ज३. . . . पार्थ्वाः * *॥ म,
ना, ज२ . . पार्थ्वी * * ॥
द्र. मा. २१-२२ मन्त्रौ संश्लिष्टौ – जित्तिरसि जीयासं मानुषाः
पृतना जीयासं ॥[1]

२२ का. . . . विजितिगीषीय * * * ; मा. २१ मन्तव्यं द्र.। = का. १४

२३ का. . . . सञ्जीयमासं * * * z1z = का. ५३. १५

१९.५४.१ का. बोधैनां * * सुप्तवे नानु मन्यताम्। . . . ष्ठान्वमाध्यनंन्यासां-
कीर्तयश्चनः;
मा. वोधयनं * * सप्तवे वानुमन्यतां (→ थाः)। अग्राह्योयं प्रथमपुरुषयोगः,
प्रथमपादे मध्यमपुरुषो द्र.। खग ज३. सूप्तवे . . . न्यथा॥ उद्र्ध्वं . .
. ॥ ख-घ म. सप्तवे . . .। . . . याच्वन॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

आ वर्तय नि वर्त्तयाभ्या वर्तया कुरु ।
इदमस्य सर्वा चित्तानि स्मरेण प्र जयामसि ॥२॥

स्मरं तपन्ति मरुतः समिद्धे जातवेदसि ।
उदस्य पततां मनस्तदस्य रमतां मयि ॥३॥

गणपते गणपर्तिं मा कृणु तस्मान्मा यवम् ॥४॥

अपिगणापिगणं मा कृणु तस्मान्मा छित्सि ॥५॥

सगण सगणं मा कृणु तस्मान्मा नशम् ॥६॥

गणवर्धन गणं मे वर्धय
गवामश्वानां पुरुषाणां ब्रह्मचारिणां भूत्या
अन्नाद्यस्य ॥७॥

---

२ का. अ→ (आ) वर्तय. . याज्य * * । विभ्रस्य * चित्तानिंस्मरेत्या * . . प्रंर्तिपामसि। = सस्वरः ।
खग ज$_{३}$. . . . कुरू ॥ . . . * उत्तानि; घ म. * * तयामसि ॥
ना. * प्र चयामसि॥ द्र. घ प्र जयामसीति मा, ज. पाठो रक्षितः। अपि तु प्र चयामसीति ना. पाठो नासंगतः। तर्हि च-त-कारयोर्विपर्ययस्य प्रायिकत्वं का (तिपा), म(तया) पाठयोर्विकारे कारणं स्यात्।
३ का. स्मन्त्यपत * * * । द्र. का. गघ नास्ति ।
क ज$_{२}$. स्मरन्तपति * ; म. स्मरस्तपन्ति *;
ख-घ द्र. ३^{ग} < * तपतां * ? ज$_{३}$. समिद्धेह्जातावेदसि । तदस्य. . . कामः → मकाः । ।
४ का. * गणर्तिं * * . . . वयम्; ख मा. . . . यवं ॥[१]
५ का. . गणा अपिगणं * * ; मा. . . गण अगणं * *;
ज$_{२}$. . . गणा अपि. . * कृणंमाकृणु; ज$_{३}$. अपि चापिगणं * * ;
ख उ. . . . छिछि ॥[१]
६ का. सगणस् * म्मा. . नसम् ।
७ का. * * म्म प्र . . * श्वानं . . न्नाद्युस्य;
ज$_{३}$. * * * वर्द्ध गवा . . . * भृत्यान्नाद्यस्य॥ मा. . * न्नाद्यय॥
द्र. ज$_{२}$. . . . * (अ → δ)न्नाद्यस्य ॥[१]

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

गणाभिवर्धन गणं मेभि वर्धय
गवामश्वानां पुरुषाणां ब्रह्मचारिणां भूत्या
अन्नाद्यस्य ॥८॥

गणप्रवर्धन गणं मे प्र वर्धय
गवामश्वानां पुरुषाणां ब्रह्मचारिणां भूत्या
अन्नाद्यस्य ॥९॥

यच्च खातं यच्चाखातं सर्वं तदरसं विषम् ॥१०॥

यच्च पिष्टं यच्चापिष्टं सर्वं तदरसं विषम् ॥११॥

यच्च दिग्धं यच्चादिग्धं सर्वं तदरसं विषम् ॥१२॥

यथा वृकी जग्धपुत्रा व्याघ्री वालला भवेत् ।
एवा त्वमलला*भवाधीभिः प्रेषितो मम ॥१३॥

---

८ का. गणभिवर्धयगवामान्वानां * * * न्नाद्यस्य ।
मा. . . पुरुषाणां भूत्यान्नाद्यस्य॥[1]
द्र. ज$_2$. म. गवामित्यादिकमूह्यम्। ज$_3$. गणाभिवर्धन इत्यतो नास्ति।

९ का. गणप्रवर्धय . . . त्यान्नाभ्यस्य ।
मा. . . पुरूषाणांभूत्यान्नाद्यस्य ॥
द्र. ७ ज$_3$. ८-९ मा. व्रह्मचारिणामिति नास्ति ।
८-९ ज$_3$. "गणं मेभि. . . गणप्रवर्द्धन" इति नास्ति ।

१० का. यश्च * यश्वा. . . विषाम् ; क मा. . . . * . . ख्यातं ;
का ज$_3$. यश्च * . . . ; मा, ज$_2$. . . . विषं ॥[1]

११ का. यश्चदिग्धं याश्चादिग्धं * *॥
मा . . . यच्चापिष्टं * ॥ द्र. उ. सर्वमित्यतः परमूह्यम्। ज$_3$. मन्त्रो नास्ति।

१२ का. यश्च * यश्वा . . . * . . . ;

१३ ख मा. व्याग्रा व्या → वालला *।
ख-घ ज$_2$. व्याघ्रा → घ्री. . . । * त्वमरला . . . ॥
ज$_3$. व्याघ्रा. . . ॥ एवाहमरललाभगधीभीः ॥
द्र. पै. १९.५४.१३-१५ का. न सन्ति। का. १९.५४.११-१४ = उ. १९.५५.१२-१५।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

यथा दीप्तं शरतूलमग्निनालला भवेत् ।
एवा त्वमलला* भवाधीभिः प्रेषितो मम ॥१४॥

आ क्रन्दय् ललाभवाहस्य कामेन शुष्य च ।
आधीभिः प्रेषितो मम ॥१५॥

१९.५५

ययोः सर्वमिदमार्पितं वशे भूतञ्च निमिषच्च चेष्टत (<चेष्टत्)।
तौ मा वदन्तं गृह्णीतामुपद्रष्टारमत्र मास्योच्छेष्ययथावत्
प्रजापते ॥१॥

यो मा वदन्तं हृदयेन वाचा वाचा श्रोत्रेण मनसा जिह्वक्षात् ।
तमिन्द्रो देवो वरुणो बृहस्पतिरीशानो देवो अभि यातु
मृत्युर्यथा न जीवादुषसं तृतीयान् (< . . याम्)॥२॥

---

१४ क मा. * * शरतून्मग्निना. . . । ग ज$_{२}$. * त्वमर(+ल) ला . .॥
द्र. उ. आधीभिरित्यत ऊह्यम्। ज$_{३}$. मन्त्रो नास्ति।
१४^{ग} मा. * त्वमरल(ज$_{२}$.र → रल)ला . .;
१५ का. १३ टिप्पनं द्र. । ख मा. . . . * शुष्या *॥
कख म. * * . . . भव→ वा. . . । द्र. कख आ क्रन्दयाललाभवा . . .
इत्यादिपाठः इष्टः। ख < आ ह्रस्व * * *?
१९.५५.१ मा. . . मार्पित . . निषच्च * । गृह्णीता. . मन्त्रमाप्योछे . . ॥
ज$_{३}$. . . मिवसर्पितं . . व्यन्निमि. . । यत्र. . ॥
क म. * . . मिदंमा. . . *;
२ द्र. का. प्रथमतः अष्टममन्त्रावधिको भागो नोपलभ्यते। २कख मा.
'वाचा' इति सकृदेव।
ख जिह्वक्षात्(=उ.)। ४र्थ मन्त्रे मन्तव्यानि द्र.।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

यो मा जिह्वक्षाद् ब्रह्मीयान् मन्यमान इत्थं विद्वांसं प्रमतिर्मतीनाम् ।
तमिन्द्रो देवो वरुणो बृहस्पतिरीशानो देवो अभि यातु मृत्यु-र्यथा न जीवादुषसं तृतीयाम्* ॥३॥

प्रत्यग्वधेनास्यापि दधामि प्राणं मो दानं विदत* यो मा जिह्वक्षात् ।
सो अस्यायुरा छिनत्तु कुलिशेनेव वृक्षं
यथा न जीवादुषसं तृतीयाम्* ॥४॥

३　कख　मा. * * जीह्वषा * * * विद्वासं (म) प्रमतिर्मति → तीनां। ज२. * * * ब्रह्मा → ह्मीयान्. * इथं विद्यां → द्वांसं . . ॥ क ज३ . . . मन्दमान; क म, ज, ना. * * जिह्वक्षाद् . .;

द्र.　ख　प्रमतिर्मतीनामिति नान्वेति। ग्रहणकर्तुर्विशेषणं स्याच्चेत्, पञ्चमपादे तस्य मृत्युकामना असंगता। तर्हि विद्वांसमित्यनेनान्वितं प्रमति मतीनामिति साधीयान् पाठः स्यात्। ग्रहणकर्ताप्यसंगत्या वर्णित इति द्र.। प्रथममन्त्रे सूर्यचन्द्रौ वा मित्रावरुणौ वा ग्रहणकर्तारौ उद्धर्तारौ प्रशस्तौ इति प्रतीयते। २-४ मन्त्रे तु ग्रहीतां अन्यः ग्राहिकर्ता शप्तश्च।

घ　उ. . . . मृत्युर्यथा॥क द्र. ना विहाय अन्तिमः पाद ऊह्यः। ना. यथा न जीवादुषासं तृतीयान्॥

४　क-ग　मा. प्रत्यत्वा(ज३. श्च)धेनास्यापि * * * विद (त→)थ (विदथ =उ) . . . जिह्वक्षात् (=मा,म,ज२,ना)। ज३. जिघृक्षात्। द्र. ज२. 'दधामि . . . मोदा' इति नष्टम्। ग ज२. * अस्यायुरा छिनन्तु कुळिशेनेव *; म . . . कूळिशेनेव . . .; ज३ . . . छिन्नत्तु कुळिशेनेव . . ॥ गृभ्णातेःसन्। ऐ. आ. २.४.३ द्र.। जिघृक्षात् इति पाठः साधीयानिति प्रतीयते।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

यस्या अक्षरमेकमेव परः सहस्रा अयुतञ्च शाखाः ।
तस्या वाचो विदथावदन्तं यो मा जिह्वक्षात् स
न्वेत्वार्त्तिम् ॥५॥

उषा वा आदित्यमैन्ध* स उषसेद्ध उदैत्
स उद्यन् प्रजाभ्य आतपत् सोप तमोहत सोन्नाद्यमवारुन्ध।
अप तमो हतेन्नादो भवति य एवं वेद ॥६॥

वातो वा (अ)ग्निमैन्ध* स वातेनेद्धोज्ज्वलत्सोदीप्यत
सोप तमोहत सोन्नाद्यमवारुन्ध ।
अप तमो हतेन्नादो भवति य एवं वेद ॥७॥

---

५ ख मा, ज$_{२}$. * अयुतं च * ॥ द्र.घ ज$_{२}$. . . . . सन्ये (→ न्दे) त्वा; अतः भग्नम्।
ज$_{३}$. * अक्षमे. . अयुतंन * । * * विदधा. . जिह्वक्षा. . * न्देत्वार्त्तिं॥
द्र. ख विदथ(<विदथे) आवदन्तं > विदथावदन्तं। यलोपस्यासिद्धत्वेपि व्यत्ययेन सवर्णदीर्घः। तु. सोचि लोपे चेत् पादपूरणम् (पा.६.१.१३४)।
६ क उ. * आदित्यमयीन्ध; मा. उशा. . . ;
ग-च मा. . . . न्नाद्यवमारुन्ध (= ज, ना) । * * हतोन्नादो. . . ॥
द्र. एवमष्टमेऽपि ।
ज$_{३}$. उषा आदित्यमयीद्ध *. . . तद्यैत् * * पजाभ्य आतत्सोप
कख ज$_{२}$. नष्टप्रायः लेखः ।
७ क उ. * . . . मयीन्ध; ख ज$_{२}$. म . . ज्वळत् * . .;
मा. . सोद्दीप्यतसोपतमो।।का द्र. अन्यत्र सः इत्यत ऊह्यम्। ज$_{३}$ . . . प्यत्रसः।।का

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

मनोमयी (<मनो वै) ब्राह्मणमैन्ध स ब्रह्मचर्यमवसत्
स वेदमन्वब्रूत* सोप तमोहत सोन्नाद्यमवारुन्ध ।
अप तमो हतेन्नादो भवति य एवं वेद ॥८॥

का. १९.५३.१ होमेन प्रतिरन् प्रजापते दम्पती परि दधामि पुष्ट्या ।
रायस्पोषं सवितर्नि यच्छ जरामृत्यू कृणुहि सर्ववीरौ ॥९॥

२ अयं होमो वर्धयन्नेतु दम्पती प्रजावन्तौ पशुवन्तौ सुवीरौ।
रायस्पोषं सवितर्नि यच्छ जरामृत्यू कृणुहि
सर्ववीरौ ॥१०॥

---

८ मा. * . . . मयीन्ध (=उ) * ब्रह्मसत्सवेदमन्यब्रूत . . . सोन्नाद्यमवमा(ज, ना)रुन्ध।
. . . पतमोहतोन्नादो * यय * *॥ ॥ ख म. * ब्रह्मचर्यमवत्; ग मा, म . . . न्यब्रूत; ना . . . न्वब्रुत;

द्र. ज२. "मनो. . . ब्रूत" इति भागो नष्टः॥ ज३. मनोमयीत्यादिको भागो दशममन्त्रान्तं यावत् पतितः। ५५काण्डिकाया नवमत एकादशमन्त्रावधिको भागः का. पुस्तिकायां त्रयोदशानुवाकादुत्तरं ५३तमकाण्डिकायाः (का. पृ. २६६ख-२६७क)प्रथममन्त्रत्रयात्मकः। ततस्तत्रस्थास्त्रयो मन्त्रा (का. १९.५३.५, ४,६) अत्रस्थाः १९.५५.१६-१८। काण्डान्ते उभयोर्मन्त्रसंस्थानसारिणी द्रष्टव्या।

९ का. ओं होमेन प्रतरं * दंपती * ददामि * * सवितुर्नियश्छ . . मृत्युं करोतु * ।

ख-ग मा. . . . दंम्पति * * * । * सवितुर्नियछ ; ग ज२. दंपती . . । घ मा. जरामृत्यु . . ॥ द्र. घ ज२. 'जरा' इति भग्नम् ।

१० गघ का. रायस्पोषं सवितुर्नियश्छजरामृत्युं कृणुहि सर्ववीरौ;

क ज२. . . . दंपती; उ गघ ऊह्यम् ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

का. ३ गोमन्तं पशुमन्तमश्वमन्तं होमं दम्पतीभ्यां जुहोमि ।
रायस्पोषं सवितर्नि यच्छ जरामृत्यू कृणुहि
सर्ववीरौ ॥११॥

का. टिप्पनं द्र.।

शौ.१९.६९.१ जीवा स्थ जीव्यासं सर्वमायुर्जीव्यासम् ॥१२॥

२ उपजीवा स्थोप जीव्या+सं सर्वमायुर्जीव्यासम् ॥१३॥

३ संजीवा स्थ सं जीव्यासं सर्वमायुर्जीव्यासम् ॥१४॥

४ जीवला स्थ जीव्यासं सर्वमायुर्जीव्यासम् ॥१५॥

का. १९.५३.५ प्रजापतेराकूतिरसि साहस्री पुष्टिः ।
- प्रजापतेराकूत्याहं साहस्र्या पुष्ट्या साहस्रान् पशून्
पुषेयम् ॥१६॥

---

११ का. * . . वन्तमश्ववर्तं (→ न्तं) होमन्तंपशुभ्यां * । * सवितुन्नियश्छ . . मृत्युं * * ।
खघ ज$_{२}$. . . . दंपतीभ्यां * * सवितु (→ त) र्नियछ;
ज$_{३}$. . . .दतीभ्यां * * । रायस्फोषं . . निय * ;
गघ मा. रायस्पोशं सवितुर्नियछ जरामृत्यु * * . . ग म. * . . . यत्स;
द्र. १२-१५ काश्मीरीये ५४. ११-१४ मन्त्राणां स्थाने (पृ. २६७ ख) पठिताः ।
१२ का. जीवस्तु जिव्यासं. . . र्जिव्यासम् । = का. ५४.११; ख मा. सर्वमायू. . ॥
१३ का. . . * स्तु उपजीवासं; द्र. का. अत ऊह्यम् । = का ५४.१२;
क ज$_{२}$ उपजीव्यास्थौप * ; ज$_{३}$. उपजिवा. . . ;
१४ का. सञ्जीवास्तु सञ्जीव्यासं सर्व. . र्जिव्यासम् = का ५४.१३
क ज$_{२}$. सञ्जीवा * . . . ; कख ज$_{३}$. सजिवा * * * . . . र्जिव्यासं ॥
१५ का. * * जिव्यासं. . . र्जिव्यासं z२z = का ५४.१४
मा. सर्वमायू → युर्जीव्यासं;
१६ का. . . ते आकूति. . सहस्रे * . . . राकूत्यां सहश्रिया पुष्ट्यां सहसा * पुषयम् ।
ज$_{३}$. . . . साहस्रा * । . . . * पशुन् * ।
घ मा. साहस्रा (→ स्र्या) न् * पुशेयं ।।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

का. १९.५३.४ बृहस्पतेराकूतिरसि साहस्री पुष्टिः ।
बृहस्पतेराकूत्याहं साहस्र्या पुष्ट्या साहस्रान् पशून्
पुषेयम् ॥१७॥

का. ६ ब्रह्मण आकूतिरसि साहस्री पुष्टिः ।
ब्रह्मण आकूत्याहं साहस्र्या पुष्ट्या साहस्रान पशून्
पुषेयमे् ॥१८॥

१९.५६ = का. १९.५५

विराड़सि विराजं मा कृणु तस्यास्ते यशो भक्षीय ॥१॥

स्वराड़सि स्वराजं मा कृणु तस्यास्ते मधु मक्षीय ॥२॥

सम्राड़सि सम्राजं मा कृणु तस्यास्ते अन्नं भक्षीय ॥३॥

४-७गघ वीर्यावता ते हविषा जुहोमि जीवातवे न मर्तवे ।
पै.५.१८.२गघ दक्षन्ते भद्रमाहार्षं परा सुवाम्यामयत् ॥४॥

---

१७ का. . सहस्रे. . त्यां सहश्रिया पुष्ट्यां सहस्रा * पुरुषेयम् ।
ग मा. . . . कूत्याः ॥
उ. -"रसि. . . पुष्टिः । -हं. . . पुषेयं ।" इत्यूह्यम् ।
ज$_3$. ख-घ ऊह्यम् ।
१८ का. . . णाकूति. . सहस्रे * व्रह्मणाकूत्यां सहश्रिया पुष्ट्यां सहस्रां *
पुषेयम् ।
घ मा. साहस्र्या * पुशे→ षेयं ॥ ऋ ॥५५॥
ख-घ ज$_3$. व्रह्मणाआकुतिषरसि * * । . . सावन्पशुन्पुषेयं ॥ ऋ ॥ ५५ ॥
द्र. अग्रे "परामर्शिका सूची" द्रष्टव्या ।
१९.५६.१ ज$_3$. . . . जशो भक्षाय ॥
२ का. . . ड़सि * म * अन्नं * । ज$_3$. . . . भक्षाय ॥
३ का. . . ड़सि संराजं. . . मधु * । द्र. १ख विहाय त्रिष्वेव सस्वरपाठः।
राडन्तान्यन्तोदात्तानि । 'अन्न', 'मधु', 'तस्या' 'मा' इति च
आद्युदात्तानि।
ज$_3$. . . . भक्षाय । । क म. . . . संम्राजं * * ;
४ का. वीर्यांवता. . . मर्तव । . . . द्रमार्षं * . . . नयत् ।
क ज$_2$. वीर्जा. . . ; ज$_3$. * * वर्त्तवे। द्र. अन्यासु 'मर्त्तवे'।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

अभिवीरेण ते हविषा जुहोमि जीवातवे न मर्तवे ।
दक्षन्ते भद्रमाहार्षं परा सुवाम्यामयत् ॥५॥

सुवीरेण ते हविषा जुहोमि जीवातवे न मर्तवे ।
दक्षन्ते भद्रमाहार्षं परा सुवाम्यामयत् ॥६॥

सर्ववीरेण ते हविषा जुहोमि जीवातवे न मर्तवे ।
दक्षन्ते भद्रमाहार्षं परा सुवाम्यामयत् ॥७॥

प्रजावता ते हविषा जुहोमि गर्ममा धत्स्व योन्याम् ।
स काले जायतां पुनर्दशमे मासि सूतवे ॥८॥

सुप्रजसा ते हविषा जुहोमि गर्भमा धत्स्व योन्याम् ।
स काले जायतां पुनर्दशमे मासि सूतवे ॥९॥

सुपुत्रेण ते हविषा जुहोमि गर्भमा धत्स्व योन्याम् ।
स काले जायतां पुनर्दशमे मासि सूतवे ॥१०॥

---

५ गघ का. . . । भद्रमार्षं पुरसुवाम्यानयत् ;
क मा. अभी. . . ; ज$_३$. अभिविरेंण * ॥
द्र. उ. . . . 'रेणते' इत्यत ऊह्यम् । एवं षष्ठेऽपि ।
ज$_२$. 'अभिवी' इत्यतः पत्राणि न सन्ति ।
६ गघ का. ददन्त भद्रमार्ष * . . . नयत् । क मा. सुविरेण * ॥
उ. ५ टिप्पनं द्र. ।
७ का. . द्रमार्षं . . नयत्। कख ज$_३$. * ते ॥ हविषा . . वर्त्तवे।
८ का. * * * * रथमादत्स्व * । ×× ले * . . . ॥
ग मा. * काळे जायता. . ; घ ज$_३$. . . . सुविते (→त) वे ।
९ खग का. गर्भमादत्स्व * । सुकाले . . . ;
क उ. ते इत्यत ऊह्यम्। ज$_३$. सप्रजसाते ॥
१० ग का. सुकाले . . . ; क मा. सुपुत्रे हविषा *;
घ मा. दंर्शमे * * ॥ ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

भूतये ते हविषा जुहोमीमं देवासो अभि हिङ्कराथ ।
अस्मिन्नेव पशवः सं विशन्तु चतुष्पाद उत वा ये
द्विपादः ॥११॥

वित्तये ते हविषा जुहोमीमं देवासो अभि हिङ्कराथ।
अस्मिन्नेव पशवः सं विशन्तु चतुष्पाद उत वा ये
द्विपादः॥१२॥

+स्वृद्धेन ते हविषा जुहोमीमं देवासो अभि हिङ्कराथ ।
अस्मिन्नेव पशवः सं विशन्तु चतुष्पाद उत वा ये
द्विपादः ॥१३॥

समृद्धेन ते हविषा जुहोमीमं देवासो अभि हिङ्कराथ ।
अस्मिन्नेव पशवः सं विशन्तु चतुष्पाद उत वा ये
द्विपादः ॥१४॥

---

११ का. * हविषा. . सोभि * । तस्मि. . ष्पदामुतवा * द्विपदः ।
ख-ग मा. . . . हिंकराथ । . . . * विशन्ति ;
$ज_{३}$. * * * जुहोमिमं . . . हिं * । . . . . * * * ष्पादतभये * ॥
घ उ. * उभये * ॥
१२ का. * * . . . सोभि * . . । तस्मिनेव. . . ष्पदामुतवाये * ।
क मा. वित्तए * ॥ $ज_{३}$. वित्तयेत् ॥
द्र. उ. ते इत्यत ऊर्ध्वम् । एवं त्रयोदशेऽपि। ना. १२-१४ न पठ्यन्ते।
१३ का. सुवृद्धेन * . . . सोभि * तस्मिन्येन . . . ष्पदामुतवाये * *।
क मा. सुन्धेन * ॥ $ज_{३}$. सृन्धेन * । म. सृद्धेन * ॥ उ. १२ टी द्र. ।
१४ का. संवृद्धेन * * . . . सोभि * । तस्मिन्येव. . ष्पदामुतवाये * ;
$ज_{३}$. समृद्धेन * * . . . दं * । . . . चतुष्पादि उभये (=उ.) * ॥
द्र. क मा. समृ इत्यत एकारः ततो रिक्तं स्थानं ततः नवर्णः ।
ख मा. . . . हिंकराथ ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

क्षेम्येण ते हविषा जुहोमि क्षेम्यो भवासि पशुभिश्च वीरैः।
इन्द्राग्नी त्वा सयुजा सखायौ विश्वेभिर्देवैरनु सं
ददेताम् ॥१५॥

प्रतिष्ठितेन ते हविषा जुहोमि प्रति तिष्ठासि
पशुभिश्च वीरैः।
इन्द्राग्नी त्वा सयुजा सखायौ विश्वेभिर्देवैरनु सं
ददेताम् ॥१६॥

सम्भूतेन ते हविषा जुहोमि सम्भवासि पशुभिश्व वीरैः।
इन्द्राग्नी त्वा सयुजा सखायौ विश्वेभिर्देवैरनु सं
ददेताम् ॥१७॥

---

१५ का. क्षेम्येन. . भवामि. . । वीरै z . . . मखायुर्विश्वेभि. सन्ददेताम् ।
मा. क्षम्येण. . यम्योरवासि. . । ईन्द्राग्नि * सजुजा. . वदेतां ।
ज$_{३}$. * त * जुहोमी * भवामी. . . ॥ इन्द्राग्नि . . . ॥

१६ का. * हविषा * * छेतामि * * । * * मयुजा सखायुर्विश्वेभि . . रवसन्दतेताम् ॥
द्र. क का. 'ते' इति नास्ति । एवं १७-१८शयोरपि ।
मा. प्रतिष्ठतेन * * * प्र * पशुभि; ॥
ज$_{३}$. पतिष्ठितेन * * * तिष्ठासी * ॥
द्र. उ. 'पशुभिः' इत्यत ऊह्यम्, एवं १७शेऽपि ।

१७ ख-घ का. सम्भवामि. . . * * * * सखायुर्विश्वैभि. . . सन्ददेताम् ।
क मा, ज$_{३}$. सं भूतेन * * *; कख ज$_{३}$. . . . जुहोमी * का पशुभिः ॥
द्र. १६ टी. ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

प्रभूतेन ते हविषा जुहोमि प्र भवासि पशुभिश्च वीरैः ।
इन्द्राग्नी त्वा सयुजा सखायौ विश्वेभिर्देवैरनु सं
ददेताम् ॥१८॥

॥ इति तृचकाण्डे चतुर्दशोऽनुवाकः ॥

इति तृचो नामोनविंशकाण्डः समाप्तः॥

पैप्पलादसंहिता-१९-५३-५६-काण्डिकापठितमन्त्राणां
उत्कल-काश्मीरग्रन्थसंस्थानयोः

उ	का	का	उ
१९.५३	१९.५३	१९.५३.१-३	१९.५५.९-११
१-१४	xxx	५,४,६	१६-१८
१५-२३	७-१५	७-१५	१९.५३.१५-२३
१९.५४	१९.५४	१९.५४.१-१०	१९.५४.१-१२
१-१२	१-१०	१९.५४.११-१४	१९.५५.१२-१५
१३-१५	xxx		
१९.५५	१९.५३,५४	१९.५५	१९.५६
१-८	xxx		
९-११	१९.५३.१-३		
१२-१५	१९.५४.११-१४		
१-१८	१९.५३.५,४,६		
१९.५६	१९.५५		

---

१८ गघ का. . सखायुर्वि. . . सन्ददेताम् zz zz ओं विश्वेभिर्देवैरनु सन्ददेताम् z३z १६. टी. द्र. ।

ग $ज_३$. इन्द्राग्नि * . . . ॥ घ मा. . . . वदेतां ॥

काण्डिकान्ते का. इत्यथर्वणिके पैप्पलादयश्शाखायामेकोनविंशतिकाण्डस्समाप्तः zz
मा. ॥ ॥ऋ॥ ५६ ॥ इति त्र्यृचकाण्डे चतुर्दशोऽनुवाक : ॥ त्र्यृचकाण्डसमाप्ताः ॥ श्री ॥ ॥ ईति त्र्यृचकाण्ड समाप्त ॥ ॥ ईति त्र्यृचकाण्ड समाप्ता ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
$ज_३$. . . . ॥ ऋ । । ५६ ॥ इति त्र्यृचकाण्डे चतुर्दशोऽनुवाकः ॥ ×। । इति त्र्यृचकाण्ड समाप्ता ॥ ॥ श्री नृसिंहश्सरणं ॥ ॥ श्री ॥
म. . . ॥ ५६ ॥ ऋ ॥ तृऋचकाण्डः समाप्तः ॥ ० ॥ * ॥ ० ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

विंशः काण्डः

२०.१

शौ. ७.१.१ धीती वा ये अनयन् वाचो अग्रं मनसा वा ये अवदन्नृतानि।
शां. श्रौ.१५.३.७ तृतीयेन ब्रह्मणा वावृधानास्तुरीयेण मन्वत नाम
धेनोः ॥१॥

२ स वेद पुत्रः पितरं स मातरं स सूनुर्भवत् स भवत् पुनर्मघः।
स द्यामौर्णोदन्तरिक्षं स स्व(र्) विश्वा भुवो अभवत्
स आभवत् ॥२॥

काण्डारम्भे का. अथ विंशान्नु अनुवाकं लिख्यते zz ओँ नमो गणोशाय। ओँ नमो शारिकाभगवत्यै। ओँ नमस्तिलोत्तमायै zzzz ओँ नमो ज्वालाभगवत्यै zz मा. ओँ वागीसाद्या सुमनसः सर्वार्थानामुपक्रमे । यन्नत्वा कृतकृत्याश्यु तन्नमामि गजाननं ॥ यस्य निस्वशितं वेद यो वेदेभ्योक्षिळं जगत् ॥ निर्ममे तमहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥ ब्रह्मा विष्णुश्चरुद्रश्च त्रिदिवं यत् प्रकाशितं ॥ वेदाध्ययनकाळेतु नमस्तुभ्यं पुनः पुनः॥ पुस्तकाय नमस्तुभ्यं हे वेद रक्ष मां सदा ॥०॥ मह्यं प्रतीयते ज्ञानं वन्देहं वेदपुस्तयो ॥ ओँ श्री गणेसाएनमः ॥ श्रीनृसिंहंशरणं। नमो व्रह्मवेदाय॥ ना. अथविशतिकाण्डम् २०-१ श्रीगणेशायनमः॥ श्रीनृसिहशरणं। ओँ नमोव्रह्मवेदाय। ओँधीतीवाये . . .।

२०.१.१ कख का. ओँ धीता * * अनुयन् . . . वदयेन्मृ . . । घ.- तुर्येण * * धेनो।
कख मा. * * जे. . . जे अवदनृ. .; घ शौ. . . . रीयेणामन्वत . . ॥ शा. श्रौ. १५.३.७ . . . येण . .।
ख म. . . . अवदंनृतानि; द्र. ज. ख-घ नष्टप्रायः ।
२ का. * * * * मातरं सूनुर्भवत् * भुवत् * * भ्यामूर्णोद . . . * स्य * * भवत् स्वाभुवत् ।
खग मा. * सुनूर्भवत् * वत् . . द्यापौर्ण्णो . . शस्वद्; शौ. भुवत् स भुवत् * । . . . स्वर्१ः स इदं विश्वंमभवत् * *॥
द्र. यथा गि. पठति तेन शौ. स्वर्१ः सः इति तृतीयपादान्तः। तेन पै. मन्त्रे स स्व(र्) इति तृतीयपादः स्यात्। तै . . . दुन्तरिक्षं स सुवः/स विश्वा भुवो अभवत् * *॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२.१[कख] अथर्वाणं पितरं विश्वदेवं मातुर्गर्भं पितरं सं युवानम् ।
ग ऋ ६.९.३[ग] य ईं चिकेता अमृतस्य धामन् नित्यस्य रायः
घ द्र. ऋ ४.४१. परिधीँरपश्यत् ॥३॥
१०ख, ७.४.७ख

द्र. शौ ७.४३.१ शिवास्त एका (अ)शिवास्त एका(ः) सर्वा विभर्ष्यहृणीयमानः।
गुहा वाचो निहितास्तिस्त्र एता एकेदिदं वि बभूवानु
सर्वम् ॥४॥

७.६.१ अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षमदितिर्माता स पिता स पुत्रः।
विश्वे देवा अदितिः पञ्च जना
अदितिर्जातमदितिर्जनित्वम् ॥५॥

७.७.१ दितेः पुत्राणामदितेरकार्षं महाशर्मणां महतामनृम्णाम् ।
तेषां हि धाम गभिषक् समुद्रंय नैषां येपसः+ परो अस्ति
किञ्चन ॥६॥

---

३ का. अथर्वणि * * मातर्गर्भं पितृशं * अयं चकेतामृतस्य धामं * * परिधींर . . . ; घ = मुम्ब.; का. रप इति नष्टम् ।
ख मा. मातुगर्भ * * * ; ग उ. * ईञ्. . . ; . . . ; घ. मा . * * परिधीर . . . ; ज, म. . . परिधीरं . . ; शौ. देवबन्धु पितुरसुं द्र. शौ. पाठः शाधीयान्।
४ गघ का. * चो निहता. . . * . . . . विधभूवानु * ;
क-घ मा . . . . ओका . . . । * * एतां . . . दिवभू . . * ॥
ख ज. . . मानाः। शौ. सुमनस्यामानः।
५ क का. अदितिद्यौर . . . . ;
घ मा. . . अदिति जनित्वम् ॥
६ का. . . . रकाषं . . . । त्वेषा यु धामि गभिषत् समुद्रं नहिषां ये अपसष् परस्ति। क मा. र्दितो . . . ; ग मा * * * गभीषक् समद्रं; घ उ. * वेपशः . . .। शौ. . . अर्व देवानां बृहतामनर्मणाम्। . . . नैनान् . . . नर्मसा * * कश्चन॥
ख ऋ. १०.३६.११ख (अ)वो देवानां बृहतामनर्वणाम्। द्र. अनृम्णामिति पै. पाठः अयोग्य। अनर्मणामित्यत्र सम्प्रसारणम्!! शौ. पाठोपि त्यक्तो ह्विट्निना। ऋ. पाठः साधीयान्।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

७.६.४[कख] वाजस्य नु प्रसवे मातरं महीमदितिर्नां(<तिन्ना)म वचसा
करामहे।
यस्यामिदं विश्वं भुवनमाविवेश सा नो देवी सूहवा शर्म
यच्छतु ॥७॥

शौ ७.६.२ महीमू षु मातरं सुव्रतानामृतस्य पत्नीमवसे हुवेम ।
तुविक्षत्रामजरन्तीमुरूचीं* सुशर्माणमदितिं
सुप्रणीतिम् ॥८॥

६.३ सुत्रामाणं पृथिवीं द्यामनेहसं सुशर्माणमदितिं सुप्रणीतिम्।
दैवीं नावं स्वरित्रामनागसो अस्रवन्तीमा रुहेमा
स्वस्तये ॥९॥

७.४.१ एकया च दशभिश्चा सुहूते द्वाभ्यामिष्टये विंशत्या च ।
तिसृभिश्च वहसे त्रिंशता च वियुग्भिर्वायविह ता वि
मुञ्च ॥१०॥

२०.२

शौ ७.३.१ अया विष्ठा जनयन् कर्वराणि स हि घृणिरुरुर्वराय गातुः।
स प्रत्युदैद् धरुणो† मध्वो अग्रं स्वां यत् तनूं
तन्वामैरयत ॥१॥

---

८ का. सामान्या अपपाठः । ख मा. . . . पन्तीम . . * ;
९ का. सामान्या अपपाठः ग का, उ. . . मुरुचीं;
कख मा. सुत्रायमाणं पृथिवीद्यामनेहस सुशर्मामदितिं * ;
१० क का. . . . भूते;
घ का. वियुद्भिर्वायुविह * * * z१z
द्र.का. पञ्चमो, नवमो दशमस्य द्वौ पादौ च सस्वराः ।
२०.२.१ खघ का. . . . गाव्र । * प्रान्युदैद्धरुणे * अग्रँ स्वा * तनूत्तन्वांमै . .। खग मा . * * गृणीरु . . . । * . . दैविर्वरुणो मधो * ;
ग म, ज. * . . दैर्द्ध(← र्ब्ब ज.) रुणी मधो * ;
द्रः - तु पै ४.३२.७. जुहोमि ते धरुणो (का. धरुणे) मध्वो * ; ग शौ. . धरुणं * *; तै. १.७.१२.२, मै. १.१०.३, का. श्रौ. २५.६.१ धरुणो;
घ मा. * यत्तनु. . . मैरय (म.त→) न्त ॥ ज, मा. . तनुं . . ॥ शौ. ऐरयत्, ऐरयन्त, ऐरयत।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

७.५.१ यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् ।
ते ह नाकं महिमानः सचन्ते यत्र पूर्वे साध्याः सन्ति
देवाः ॥२॥

२ यज्ञो बभूव स आ बभूव स पृथिव्या अधिपतिर्बभूव ।
स प्र जज्ञे स उ वावृधे पुनः सो अस्मासु द्रविणमा
दधातु ॥३॥

शौ ७.५.३ देवा यद् देवान् हविषायजन्तामर्त्यान् मनसामर्त्येन ।
ब्रवाम तत्र परमे व्योमन् वदेम तदुदितौ सूर्यस्य ॥४॥

शौ ७.५.५ मुग्धा देवा उत *शुनायजन्तोत गोरंगैर्बहुधायजन्त।
य इमं यज्ञं मनसान्वविन्दत् प्र णो वोचत् तमिहेह
ब्रवाम ॥५॥

७.५.४कख यत् पुरुषेण हविषा देवा यज्ञमतन्वत ।
घ क्व स्वित् तदद्य नो ब्रूयाद् यदि हव्येनेजिरे ॥६॥

---

२ क-ग का. * यज्ञे . . . मानास्सचन्त; तै. ३.५.११.५. . . सचन्ते;
क मा. यज्ञोन . . . मययन्ती . . ; ज. . . . मययन्त . .;
घ मा, ज . . . . सन्तु *॥
३ का. * * साबभूव सष् . . . सुह * * * स्मासु . . . मा;
द्रः - 'दधातु' इति नास्ति ।
क मा. . * व; ग उ. सप्रत्य यज्ञे * * * *;
घ मा. * अस्मातुसु * *;
द्रः काश्मीरीय चतुर्थतः दशमपर्यन्तं मन्त्राः भ्रष्टाः ।
५ क उ. * * * सुनां . . ; ख मा. * पोरंगै (= ज). . यजन्तु।
गघ मा. * * * * न्वविन्द * * चवाचत्त . . . ॥ घ शौ. . . वोचस् . .
॥ अन्येऽपि भेदाः दृश्यन्ते।
६ ख मा. . . . मतन्वतः । घ शौ. यद्रिहव्यैनेजिरे ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

७.९१.१ इन्द्रः सुत्रामा स्ववां अवोभिः सुमृड़ीको भवतु विश्ववेदाः।
बाधतां द्वेषो अभयं कृणोतु सुवीर्यस्य पतयः
स्याम ॥७॥

शौ. ७.९२.१ स सुत्रामा स्ववां इन्द्रो अस्मदाराच्चि(द्) द्वेषः सनुतर्युयोतु*।
तस्य वयं सुमतौ *यज्ञियस्यापि भद्रे सौमनसे स्याम ॥८॥

द्र. ११.१ यस्ते पृथु *स्तनयित्नुर्य रीश्यो(<ऋष्वो) यो दैवः
केतुर्विश्वमाभूषतीदम् ।
मृडया नो विद्युता देव सस्याय मोत वधी रश्मिभिः
सूर्यस्य ॥९॥

---

७ क ज. * सूत्रामा * *; ख-ग मा. * * विश्वदेवाः । बाधत्तां * * *
सुवीर्यस्यः * *॥ ग शौ. * * * नः *;
ना. नास्ति मन्त्रः।

८ कख मा. . . . श्ववां * अस्मादाराच्चि (=म.) * सृनृतद्यिजोत। म . .
सनुतद्युजोत।

क-घ ज. . . . स्ववां मिन्द्रो अस्मद्याराचि * स्रुति (← सनृ)..॥ तद्यिजोत।
तस्या * * यज्ञस्यापि (=उ) . . .॥ ना. प्रमादबहुलः।

९ क मा. . . * स्तनइय * ; ज, म. . . . स्तनइत्नुर्य * ;
द्र. यः इत्यस्य य इत्यापादनमुत्तरत्र ऋकारं प्रमाणयति ।
शौ. रिष्वो, ऋष्वो इति ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१०.१ यस्ते स्तनः शस(<श)युर्यो मयोभूर्यः सुम्नयुः सूहवो यः सुदक्षः।
येन विश्वा वनसि वार्याणि सरस्वती तमिह धातवे कः ॥१०॥

२०.३

शौ ७.६८.२ इदं ते हव्यं घृतवत् सरस्वती-
दं पितॄणां हविरास्यं यत् ।
इमानि त उदिता शन्तमानि
तेभिर्वयं मघवानः स्याम ॥१॥

७.९.१ प्रपथे पथामजनिष्ट पूषा
प्रपथे दिवः प्रपथे पृथिव्याः ।
उभे अभि प्रियतमे सधस्थे
आ च परा च चरति प्रजानन् ॥२॥

---

१० कख मा. . . * ससयुर्यो. . भूयः सुम्नयः * * सुदक्ष ।
ज. . . . मयोभूःर्य . ।
ग म. * * वनशि * ;
द्र. क शसयुः पुस्तिकासु; शौ. शशयुः; ऋ.१.१६४.४९ शशयः;
उभयत्र शद्वित्वं शिशातेर्लिङ्गान्निर्वचनं सूचयति। शोधश्च तथा दर्शितः।
शशयुरिव शंसनम् इच्छतीत्यर्थे उ-प्रत्यये पुस्तिकालब्धं शसयुरित्यन्यत्राप्राप्तं
पदमपि कष्टं साध्यम्। घ ऋ, शौ. सरस्वति। कः इति प्रथमपुरुषेपि
सिध्यति, तथापि ऋ. पाठः साधीयान्।
द्र. का. ७कख इति यावन्मन्त्रा न सन्ति ।
२०.३.१ कख मा, ज. इदन्ते . . . पितृणां (ज. पित्रुणां) . . . । म. . . . यत ।
गघ मा. * * * शन्तु भूमानि . . . मघवान *॥ शौ, . . . मधुमन्तः *॥
ग ज. * * * शंतमानि; म. . . . मघ (वानः →) वन्तः * ॥
२ कख मा . . . . पुषा * * * पृथिव्या ।
घ द्र. मा. द्वितीयः 'च' इति गलितः ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

९.२ पूषेमा आशा अनु वेद सर्वा
सो अस्माँ अभयतमेन नेशत(<षत्*)।
स्वस्तिदा आघृणिः सर्ववीरो
(ऽ)प्रयुच्छन्* पुर एतु प्रजानन् ॥३॥

ऋ ६.५४.५. पूषा गा अन्वेतु नः पूषा रक्षत्वर्वतः
पूषा वाजां सनोतु नः ॥४॥

शौ ७.९.३ पूषं तव[+] व्रते वयं न रिष्येम कदा चन ।
स्तोतारस्त इह स्मसि ॥५॥

ऋ ६.५८.१ शुक्रन्ते अन्यद् यजतन्ते अन्यद्
विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि ।
विश्वा हि माया अवसि स्वधावो
भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्तु ॥६॥

शौ ७.१७.२ धाता दधातु दाशुषे प्राञ्चं जीवातुमक्षितम् ।
वयं देवस्य धीमहि सुमतिं सत्यधर्मणः ॥७॥

---

३ कख मा. . . . आसा * * * * अभतमेन *।
द्र. उ. नेशत <*नेषत्। श<ष, त<त्। पुस्तिका-पाठः अयोग्यः, सिचि आत्मनेपदे नेष्ट इति सिध्यति। लेखेषु त-त्-वर्णयोर्विपर्यासः प्रायिकः। ऋ १०.१७.५[ब] इत्यादिषु च नेषत्, मै. ४.२४.१६ख मेषत्।
घ मा. प्रयत्सन * येव * ॥ ज, म, ना. प्रयछन् . . . ॥
द्र. घ शौ. ऽ प्रयुच्छन्. . ॥
४ ग ऋ * वाजं * *॥ पै < वाजान्? — ऋ साधीयान्।
५ ख मा. * रिस्येम * * ।
६ क म.शक्रं . . * ; घ उ. * * पूषंनिह. . ॥
७ गघ का. यन् * * । * . . धर्मणा ॥
ख-घ मा. प्राञ्च. . . । . . . धीमही * . . धर्माणः ॥
द्रः - काश्मीरीये प्रथमार्धो नास्ति।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

शौ ७.१७.३ धाता विश्वानि दाशुषे दधातु
प्रजाकामाय दाशुषे दुरोणे ।
तस्य प्रजा अमृताः सं व्ययन्तु
विश्वे देवासो अदितिः सजोषाः ॥८॥

१७.४
मा. सं. ८.१७ धाता रातिः सवितेदं जुषन्तां
प्रजापतिर्निधिपतिर्नो अग्निः ।
त्वष्टा पूषा प्रजया संरराणा
यजमानाय द्रविणं दधातु(<दधात) ॥९॥

कखतै.३.३.११.२ धाता प्रजानामुत राय ईशे
धातेदं विश्वं भुवनं जजान ।
ग तै.३.३.११.६ सन्दाशुषे वहतु भूरि पुष्टा
तस्मै देवाय हविषा विधेम ॥१०॥

---

८ क का. * * दाशुषे । ददातु; ग * प्रजाममृतस् * वयन्तु;
घ मा, म. * * अदि (म. ती →) ति सयोषाः (= उ.)॥
९ क का. ओं धाता * . . . . * ;
कख मा. * रात्रिः समिधेदं जुषन्ता प्रजापतिनि . . । ज. . युषन्तां . . ।
द्र. ग-घ माध्य . . दधात् स्वाहा॥ शौ . . . संरराणो * *
दधातु॥ अस्मन्मन्त्रे दधातेस्तप् (पा. ७.१.४५)।
१० ख-घ का. . . . . * भुवनां * । . . . तस्से * * * z३z
क-ग मा. . . . मृत * * यजानः । . . . पुष्टां;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२०.४

शौ. ७.१४.३ सावीर्हि देव प्रथमाय पित्रे
ऋ३.५६.६ इत्यादयः द्र. वर्ष्माणमस्मै वरिमाणमस्मै ।
अथास्मभ्यं सवितर्वार्याणि
द्वेद्वे आ सुवा भूरि पश्वः ॥१॥

७.८.१ भद्रादधि श्रेयः प्रेहि
बृहस्पतिः पुरएता ते अस्तु ।
अथेममस्या वर आ पृथिव्या
+आरेशत्रुं कृणुहि सर्ववीरम् ॥२॥

१४.४ *दमूना देवः सविता वरेण्यो
दधद् रत्नं दक्षं पितृभ्य आयूंषि ।
पिवात् सोमं ममददेनमिष्टे
परिज्मा चिद् रमते अस्य धर्मणि ॥३॥

२०.४.१ खघ का. वर्ष्माण वरि. . . . । यथास्सभ्य. . . * या * * * ;
क मा, म. सावीरिह देवः * * ; ज. . . . देवः * * ;
घ उ. * * * * पश्यः ।
घ शौ. द्विवोद्विव . . . ॥ ऋ. द्विवेद्विव . . .॥ द्वेद्व इत्यपि अर्थवहः।
२ का. . . . श्रयष् . . . । यथेयमस्य * * * अरहि शत्रुं * ;
घ उ. आरेशत्रून् . . . ॥ मा. . . . कृणहि सर्ववीरां ॥
३ का. दमुना * * * * * द्रक्षं पितृभ्यांयषि । . . सोममददेनमिस्टये. .
रते * * z
ख मा. दमुनाद् . . आयुंषि । म. दमुना(=ज ना.). . . आयूषि ।
घ उ. पर्युमा . . ॥ शौ. . क्रमते * *॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

द्र. शौ. ७.१५.१ तां सवितुः सत्यसवस्य चित्रां वयं देवस्य प्रसवे वनामहे।
यामस्य कण्वो अदुहत् प्रपीनां
सहस्रधारां महिषो भराय ॥४॥

१०३.१ को नो अस्या द्रुहोवद्यवत्या उन्नेष(<ष्य*)ति क्षत्रियो
वस्य इच्छन्[+]।
कः पूर्तिकामः क उ यज्ञकामः को देवेषु वनुते दीर्घमायुः ॥५॥

१०४.१ कः पृश्निं धेनुं वरूणेन दत्तामथर्वणे सुदुघां नित्यवत्साम्।
तां बृहस्पत्या सख्या दुहानो यथावशं तन्वः
कल्पयाति ॥६॥

१८.२ न घ्रंस्तताप* न हिमो जघान प्र सरस्वते (<सर्सृते?)
*पृथिवी जीरदानुः।
आपश्चिदस्मै सदमित् क्षरन्ति यत्र सोमः सदमित् तत्र
भद्रम् ॥७॥

---

४ का. z क्षत्रियगायत्री विंशतिकाण्डे z ओँ ताँ सवितुः . . मनामहे। . . . प्रपीणां सहस्रधधारान् सहिषो भरागाक् ।
क उ. . . . चित्तां; ग मा. . . . अद्वह * ; घ शौ. . . भर्गाय। तै. ४.६.५.५ पयसा मुहीं गाम्।

५ क-ग का. नो स्या * भ्यवद्या अन्वेषितन् * * यश्छन् * पून्तिकामष्कोयज्ञष्काम, मा. . वद्यप(ज.→ व)त्यां उन्मेषति * * *। * पूर्त्तकामः . . .;
द्र. ख शौ. उन्नेष्यति। सिजंगाह्लेहि नेषतीति सिध्यति। किन्तु का. 'षि' पाठात् नेष्यतीत्येव ग्राह्यः पाठः।

६ का. * पृष्णिं धनुं वरुंण धत्ता. . धेनुमेताम् . . जुषाणो * तन्वं * । मा. * पृश्निधेनु * . . * तन्वा * ॥ ग शौ वृहस्पतिना सख्यंऽ जुषाणो;

७ का. नन घ्रंस्तु . . . . . * हिसो ज्ञाषाणष् * सदस्यते * जरदानुः आपश्चतस्मै सदमि * * सोम. . मित्यत्र * ;
क उ. घ्नंस्तुताप ;
खघ मा. सरस्तु (स्र?) ते * * । . . . सदमि * * सोम. . . ॥
द्र. सर्सृते - यङ्लुकि रूपम्।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

तै. ३.३.११.४(१४) यस्या इदं प्रदिशि यद् विरोचते अनुमतिं प्रति भूषन्त्यायवः।
शौ. ६.४गघ　यस्या उपस्थ उर्वन्तरिक्षं सा नः शर्म बहुलं नि य⁺च्छात् ॥८॥

२०.१　अन्वद्य नो अनुमतिर्यज्ञं देवेषु यच्छताम् ।
तै. ३.३.११.४(११) अग्निश्च हव्यवाहनो भवतां दाशुषे मयः ॥९॥

तै. ३.३.११.४(१२) अन्विदनुमते त्वं मंससे शं* च नस्कृधि ।
काठ. १३.१६.८५ २०.२कख　इषं तोकाय नो दधः प्र ण आयूंषि तारिषः* ॥१०॥

२०.५

शौ.७.२०.३　अनु मन्यतामनुमन्यमाना प्रजावती ⁺स्वमक्षीयमाणम्।
पै.३.३.११.४(१३) तस्या वयं हेडसि मापि भूम सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु ॥१॥

८　ख　का. नुमतिं प्रति. . . तस्या * . . . . . ता . . . यश्छात्;
मा. अनुमते (= उ.) * * भूषंत्यायवः । * * तदन्त . . . यत्सात् ॥
९　क-ग　मा. अन्यद्य * . . मतिं यज्ञ * यत्सतां अग्निश्च्य . . .;
१०　का. अनूचिदनुमते त्वं त्सहंसचे सिज्व नस्कृधि । इषस् * * दधत् . . तारिषाम्(बेरेट्) Z४Z मुम्ब . . तारिषम् ४; द्र. अन्ते ष इति च हलन्तचिह्नं च स्पष्टम्। मध्ये अक्षरमस्पष्टम्।
मा. अनुविद . . . मंशशे षं * *। इषत् * * दध * * आयुषि तारिशन्॥ क ज . . . त्व *;
ख　म . . सज्व. . । ज, ना. . सं च . . । घ ज . . तार्षन्॥ म, ना. . तारिषन्॥ तै. सं . . . तारिषः।
२०.५.१　का. . मानाष् * ष्रुमतत्क्षीय . . हेळसि * बभूव * * दिवी . . .;
क　ज, म. . मानाः; ख उ. * समक्षी. . । ग मा. * * हेडसी मार्वि *; उ. . . मावि *;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

काठ. ३५.१२.६७द्र.अनुमते अनु मन्यस्व ता नो या ते वयं चकृमा या तनूभिः।
या तोकेषु तनुषु या प्रजायां
या गोष्वोषधीष्वप्स्वन्तः ॥२॥

शौ. ५ आ नो देव्यनुमतिर्जगम्यात् सुक्षत्रता वीरता या सुजाता।
भद्रा ह्यस्याः प्रमतिर्बभूव सेमं यज्ञमवतु देवजुष्टम् ॥३॥

शौ.६ अनुमतिर्विश्वमिदं जजान यदेजति चरति यच्च तिष्ठति।
तस्यास्ते देवि सुमतौ स्यामानुमते अनु हि मंससे नः ॥४॥

कख ४कख यत् ते नाम सुहवं सुप्रणीते अनुमते अनुमतिं सुदानु।
काठ. १३.१६.८६
तेन त्वं सुमतिं देव्यस्मा इषं पिन्व विश्ववारं सुवीरम् ॥५॥

---

२ का. क * . . . मस्त्रा (स्त्वा-बेरेट्, मुम्बू) भानो; ग. * तेगोर्षि तनुषि * *;
खघ मा. . . . तनुभिः (द्र. 'वयं' इति नास्ति ।)* तोकेषो * यां * गोषो सधीरस्वप्स्वन्तः ।
ग म. * * * जाः * ; ज. . . . याः;
घ ज. * . . ष्वोषधीः स्व . . . . ।
३ का. . . . र्जागस्या. . . । . . . स इमं यज्ञं भवतु नेवजुष्टा। शौ. सुक्षेत्रतायै सुवीरतायै सुजातम्। छन्दस्त्रुटिनम्।
क मा, म. . . . र्यगभ्यात्; ख मा. . . . सुयाता ।
४ ख-घ का. . . . * यश्च * । नास्यास्ते * सुमुतौ. . . नह्यमत्सुदेनु । मा, ज, ना. . यजान यदेयति. . । ... स्याम (-मा ज, म) अनुमते...॥
५ का. . अनुमतींसुदावः * * सुमतिर्देव्यस्म * पिन्वं * *;
क मा. . . * शुहवः सुप्रणिते; ख उ. * * सुदानुः। द्र. * अनुमति सुदानु*। का, उ. उभयत्र अनुस्वारान्तस्य इवर्णस्य दर्शनात् पाठ एवं रक्षितः। न लोकाव्ययसूत्रेण (पा. २.३.६९) उ- प्रत्यययोगे कर्मणो द्वितीया भवेत्। यत्ते सुहवं नाम यच्च अनुमति सुदानु अनुमति भूरि ददाति इत्यर्थो भवति। पाठः संशयितस्तु। शौ, काठ. * अनुमतं (काठ. -तँ) सुदानु॥ अस्मिन् पाठे अनुमतमिति नामविशेषणम् - यत्ते सुहवं नाम अनुमतं च सुदानु च इत्यर्थः। कर्मसहयोगे सुदानुशब्दस्य प्रयोगादर्शनात् शौ. पाठ एव साधीयानिति प्रतीयते। घ मा. इशं . . . ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

कठ. २.६,२९,३०द्र. प्रजाभ्यस्त्वा प्रजास्त्वानु प्राणन्तु प्रजा अनु प्राणिहि ।
शुक्रन्ते शुक्रेण चन्द्रं चन्द्रे मृतममृतेन प्रीणामि ॥६॥

तपसस्तनुरसि प्रजापतेर्वर्णः। परमेण पशुना क्रीयसे ॥७॥

शौ. ७.१४.१ अभि त्यं देवं सवितारमोण्योः कविक्रतुम् ।
तै. १.२.६.२ अर्चामि सत्यसवं रत्नधामभि प्रियं मतिम् ॥८॥

२ ऊर्ध्वा यस्यामतिर्भा अवि(<दि)द्युतत् सवीमनि ।
हिरण्यपाणिरमिमीत सुक्रतुः कृपा स्वः ॥९॥

२२.१ अयं सहस्रमा न ऋषिः कवीनां मतिर्ज्योतिर्विधर्मणि ।
२कं ब्रध्नः समीचीरुषसः समीरयात् ॥१०॥

---

६ का. . . . प्रजाष्वानु * प्रजान् प्राणीहि । * * शुक्रन्ते क्रेण. . .
प्राहिणामिरं;
क मा. . . . . प्रजात्वा अनु * ; ज. . . . प्राणंतु;
गघ मा. . . . मम्वृतेन प्राणामि;
७ का. . . क्रीयमे → ते । द्र. वर्ण इत्यतश्छेदाभावः ।
मा. . . . तिर्वर्ण्णः । * पशूनां * ॥
८ का * त्वा. . . मण्योष् * । अर्चमि सत्यसवस. .;
मा. अभयं. . . . कविः कृतं । * सत्यसर्वं रर्ण धाममिः प्रयं * ॥
क ज. अभी * . . . ;
ख म, ज. . . . क(ज. वि→) विःक्रत्वं ।
ग मा. * सत्यसर्वं; घ ज, म. . . . रन्नधाम (ज. भि→) भिः . . .।
९ का. * . . मतिरुगुभ्याविभ्युतत् सवेमनि । . . . रमिमी * * * ;
मा. * यास्या. . . सविमनि । . . . शुक्रतः * * ;
१० का. . . मान ऋषिष् कवीनाममदितिर्जोतिर्वि . . । . . समीरय z५z
मा. . . मानुषिः कविनां मतिर्योजिवघर्मणि । . . समिरयात् ॥ ५ ॥
ऋ १० ॥ क म, ज, ना. सहस्रमानृषिः . .; द्र. ग्रन्थे का. अनुसृत्य पाठो निवेशितः। संशयितस्तु। अयं सहस्रमानृचे इत्यपि शोधः सम्भाव्यत्वेन ध्येयः। सहस्रवानृषिरित्यपि।
शौ. अयं सहस्रमा नो दृशे; मानवो दृशः इति कौथुमसंहिता!
ग शौ. समैरयन् इति वचनव्यत्ययात् प्रामादिकः।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२०.६

शौ.७.२२.२[खग] अरेपसः सचेतसः स्वसरे मन्युमत्तमाः । चिते गोः ॥१॥

तै. ३.३.११.५(१६) समेत विश्वा ओजसा पतिं दिवो य एक इद्
द्र.७.२१.१
भूरतिथिर्जनानाम् ।
स पूर्व्यो †नूतनमाविवासन् तं वर्तनिरनु वावृत एकमित्
पुरु ॥२॥

७.४७.१[कख] कुहूं देवीममृतां विद्मनापसमस्मिन् यज्ञे सुहवां जोहवीमि।
या नो ददाति श्रवणं पितॄणां तस्यै ते देवि हविषा
विधेम ॥३॥

२०.६.१ का. आरेपसस् * सचरे मन्युमत्तमाचितयो * ;
मा. अरैः पणः स्वचेतस स्वशरेमन्युमुत्तमाः ॥ चित्ते * ॥
ग म. नास्ति ।
२ का. समैतु * ओहमा पति * एष इत भूरदितिर्जनानाम् * पूर्यो नौतरमा विवासस्त्वं वर्तनिरन विवृतेकमित् परुः ; मा. समित विश्व ओंषधि * * ययेक भूतिरतीथीर्जनानां । नुतन्मा * वर्त्वनि . . . ॥ ग म, ज. * * नुतनमा *; घ म. * वर्त्म्मनि . . ॥ ज. * वर्त्मनि . . ॥ ना. * वत्सति . .॥
द्र. उ. 'न्तं' इत्यवधिकः पादः, शौ. (गि) विवासत् इति। पै. प्रामादिकः। शौ. ग * * * आविवासत् इति पाठः संशयितः। तिङ्ङतिङः (पा. ८.१.२८) व्यत्ययः, वि इति उदात्तपाठात्। पै. पाठे नूतनमाविवासन्नपि स स्वयं पूर्व्यः वर्तते इत्यर्थः। अयमेव साधीयान् पाठः।
३ का. कुहूर्देवी. . . विद्युनासोयस्मिन् * सहवा * । आ * ददातु * * * त . . . ।
कख मा. कुहुं देवि. . . मस्मिं यज्ञो * योहवीमि ।
ज. कुहून्दे. . योहवीमि । म. . . मस्मिं . . . ।
गघ मा. नास्ति । ग ज. . . . पित्रूणां;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

तै. ३.३.११.५(२०) कुहूर्देवानाममृतस्य पत्नी हव्या नो अस्य हविषः शृणोतु।
४७.२ द्र. सन्दाशुषे किरतु भूरि पुष्टा रायस्पोषं चिकितुषे दधातु ॥४॥

६.६४.१[कख] सञ्जानीध्वं सं पृच्यध्वं सं वो मनांसि जानताम् ।
घ पै. २.१३.२[घ] मित्रो वः सर्वाः सं सृजान् मयि संज्ञानमस्तु वः ॥५॥

इति प्रथमोऽनुवाकः ।

२०.७

शौ.द्र.७.२४.१[कग] यन्नो अग्निरसनद् यन्न इन्द्रो विश्वे यद् देवा मरुतः स्वर्काः।
खग तदस्मभ्यं सविता सत्यधर्मा सरस्वत्यनुमतिर्नि यच्छा॑त् ॥१॥

द्र.ऋ १०.३७.११. यूयन्नो देवा उभयाय वेधसे शर्म यच्छत द्विपदे चतुष्पदे।
अदत् पिबदूर्जयमानमाशितं तदस्मभ्यं शं योररपो दधात ॥२॥

---

४ खग का. . . . हविशाश् * । . . . . किरते * * ;
मा. कुह्वर्देवा . . . हव्य. . . शृणोत । सर्वाशुषे. . . चिकितुसे ।
ख म. . . . हविषं श्रृणोत । ज. . . . श्रुणोत ।
खग शौ तै. . . चिकेतु । * * * वामँ; शौ. बहवः पाठभेदाः।
५ का. * सम्प्रच्यध्वं * * * जानतांम् * * * सँ सृजामि ममिमयि. . zz
इत्यथर्वणे विंशतिकाण्डे प्रथमोनुवाकः z अनु १z
ख मा, म. सम्वो * * । घ मा. . . . व ॥६॥ऋ॥५॥ प्रथमोनुवाक ।
अन्यत्र ॥ ६॥ऋ ५॥अ १॥
२०.७.१ का. . . . रशनद्. . * विश्वे देवा * * तेदस्सभ्यां सयजा * . . . .
मतिन्नि यश्छात् ।
ख मा. विश्वेभ्य. . . । घ उ. . . . यछात् ॥
२ का. * * * उभयहि * * नोयश्छ * * । * पिबवदू . . . शंय्योररपो
* ॥ क मा युयन्नो . . .;
ख मा. * यछः * * । म, ज. * यछत * (म. द्विपदे) * ।
ग मा. अवत् . . दुर्यायमान. . ; ज, म. . . दूर्यायमानमासित;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

शौ.७.१६.१ बृहस्पते सवितर्बोधयैनं संशितं चित् संतरं सं शिशाधि।
बर्धयैनं महते सौभगाय विश्व एनमनु मदन्ति देवाः ॥३॥

५३.१ अमुत्रभूयादधि यद् यमस्य बृहस्पतिरभिशस्त्या अमुञ्चत।
प्रति मृत्युमौहतामश्विना ते देवानामग्ने भिषजा
शचीभिः ॥४॥

५८.१ इन्द्रावरुणा सुतपाविमं सुतं मद्यं⁺ सोमं पिबतं धृतव्रता।
ऋ.६.६८.१० युवो रथो अध्वरो देववीतये प्रति स्वसरमुप याति
पीतये ॥५॥

५८.२ इन्द्रावरुणा मधुमत्तमस्य वृष्णः सोमस्य वृषणा वृषेथाम्।
ऋ. ६.६८.११ इदं वामस्मे परिषिक्तमन्ध आसद्यास्मिन् बर्हिषि
मादयेथाम् ॥६॥

---

३ का. * सवितत्वोधयैनं सँ. . सरन्तं) * * । वर्धयेनं बृहते रणाय विश्वेन. . * * ;
ख म, ज. * * * सन्तरं (मा संन्तर)* * ।
४ कग का. अमित्रभूयाद्यदमद्यमस्य. . स्त्या मुञ्चत् * . . मह्वता. . . ;
खग मा. . . . रभिः शस्त्वा अमुञ्चतः * मृत्योर्मोहतामस्मिना *; ख शौ. बृहस्पतेरभि('ते अभि' अपि)शस्तेरमुञ्चः। द्र. ख अमुञ्चत् इति पाठोपि योग्यः।
ग ज. अन्तिमं पदद्वयं नष्टम् ।
५ का. . विमँसतं सभ्यस् * * धृतव्रताः अयोरथो अध्वरं * * * याहि *।
क म, ज. . . विमुं (मा. विमु) * ;
खग मा. मद्यं सोम * * (म. धतव्रता) । . . . देवधीतये (ज, देवपीतये)।
घ उ. * स्वसारमुप (मा. जातिपातये)* * ॥
६ खघ का. वृष्ण्यस् * * वृषेता । * वामस्मै. . . मिन्धासद्यास्मि * * ;
क मा. * . . . मन्तमस्य; घ. . . . वर्हिर्षि * ॥ गघ शौ. * वामन्धः परिषिक्तमास . . .॥ ऋ = पै.।
द्र. शौ. छन्दः (९+११) त्तुटितम्।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२६.३ग-च उरु विष्णो वि क्रमस्वोरु क्षयाय नस्कृधि ।
माध्य. ५.३८ घृतं घृतयोने पिब प्रप्र यज्ञपतिं तिर ॥७॥

शौ.७.२६.८ दिवो विष्ण* उत वा पृथिव्या उरोर्वा विष्णो महो अन्तरिक्षात्।
माध्य. ५.१९ उभा हि हस्तौ मधुना पृणस्वाप्रयच्छ+ दक्षिणादोत
सव्यात् ॥८॥

२६.१ विष्णोर्नु कं प्र वोचं वीर्याणि यः पार्थिवानि विममे रजांसि।
मा. ५.१८ यो अस्कभायदुत्तरं सधस्थं विचक्रमाणस्त्रेधोरुगायः ॥९॥

२६.२कख प्र तद् विष्णु स्तवते वीर्याणि मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः।
२६.३कख यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेष्वधिक्षियन्ति भुवनानि
माध्य ५.२० विश्वा ॥१०॥

---

७ ख उ. . . . निष्कृधि । घ का. . . . तर ।
८ खघ का. . . . विष्णू * * । * द्यस्मिर्म. . यश्छदक्षिणादोदोत हव्या।
कख मा, ज. * विष्णु (=उ.). . . होन्तरिक्षात् । द्र. ज, नाऽन्त. . ।
९ का. विष्णुन्नुकां * वोच. . . रजाँसि । . . स्त्रधोरु. . ;
क मा, ज, म. . र्नू. . . ;
गघ मा. . . . सध्यस्थं. . . माणस्तेधो. . . ॥
१० मा. . . . क्चरो . . विश्वाः ॥ ज. यस्योरिषु . . . ॥
द्र. का. द्वितीयतः सप्तमं विहाय मन्त्रा अङ्कितस्वराः । काण्डिकान्ते
का. ZlZ, उ. ऋ १०॥७॥
द्र. ७-१० कृष्णयजुर्वेदेऽपि।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२०.८

शौ ७.२९.२[क] अग्नाविष्णू महि धाम प्रियं वां पातं घृतस्य गुह्यानि नाम।
१[ख-घ] दमेदमे सप्त रत्ना दधाना उप वां जिह्वा घृतमा
चरण्यात् ॥१॥

२९.१[क] अग्नाविष्णू* महि तद् वां महित्वं वीतं घृतस्य गुह्या जुषाणा।
२[ख-घ] दमेदमे सुष्टुत्या वावृधाना प्रति वां जिह्वा
घृतमुच्चरण्यात् ॥२॥

तै.२.४.८.२
मै. १.३.२६ उन्नम्भय पृथिवीं भिन्धीदं दिव्यं नभः ।
१८.१ ऊध्नो दिव्यस्य नो धातरीशानो वि ष्या विलम् ॥३॥

२०.८.१ का. * मयि * * * पातङ् * गुह्यनि * । . . . दधानोप. . . माचरण्यः। १-२ सस्वरौ।
द्र. ग द्वितीयेमन्त्रे पठितम् । एवं २ग प्रथममन्त्रे ।
क उ. अग्नाविष्णु * धामा * *; ख म. * गृतस्य * * । शौ. पाथो * गुह्यस्य * ।
घ मा. * * जिज्ञा. . चरन्त्यात् ॥
२ कख का. . . विष्णुमयि * * * पातङ् * * जुषाणः * * वावृधानो * * * घृतमुश्चरण्यः । द्र. ओं अप्रतिवां जिह्वा घृतमुश्चरण्यः z
क उ. अग्नाविष्णु . .;
ग मा. . . घृतमुचरण्यात् ॥
द्र. उ. मन्त्रान्ते श्रीः इति ।
३ का. ओं उन्न. . * बिन्धीदं * * उध्नो * * धातुरो . . . विषा *;
क म, ज. उन्नंभय (मा. उन्नंभयं) * ;
ख मा. दृभिभिन्दिवं * * । म. . . . नभ ।
ग उ. ऊध्नो (ना. उध्नो, कु. उद्नो) * * धातुर् ; मै. उध्नो . .; तै. उद्रो. .; शौ. उत्नो/ऊध्नो . .;
द्र. अर्थानुरोधाद् उ. पाठो गृहीतः; तु. ऋ. १०.१००.११[ग] पूर्णमूर्धर्दिव्यं यस्य सिक्तयः; स्वरस्तु उदनो इति पाठं निर्दिशति।
घ उ. . . . विळं ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१०५.१ अपक्रामन् पौरुषेयाद् गृणानो दैव्यं सहः*।
प्रणीत(<ती*)रभ्यावर्तस्व देवो देवानां सख्या जुषाणः ॥४॥

पितोरहं पितुपर्तिं तदीड़े धाता विधर्ता भुवनेष्वेषु ।
नेमेन मह्यं मधुमाँ इहैधि नेमेनामुष्मै विषुवान्* न्वेधि॥५॥

अयं पितोः पितुमानाभृतस्परीदं शृणोतु यदहं ब्रवीमि ।
नेमेन मह्यं मधुमाँ इहैधि नेमेनामुष्मै विषुवांन्*
न्वेधि ॥६॥

अत्रैवैनं निर्ऋत आ रभस्वात्रैवैनं निर्ऋते प्र क्षिणीह्यत्रैवैनं
सर्व वि वृश्च ।
नेमेन मह्यं मधुमाँ इहैधि नेमेनामुष्मै विषुवा(न्)
न्वेधि ॥७॥

---

४ का. . . क्रामं पौरुषेया * * * पृणीतरभ्यावर्चस्व * देवाना * * ;
क मा. पौरुषेयाङ्; ग म, ज. प्रिणीत. . . ;
५ का. . . . पितुमदन्तिदीळे . . . । . . . मुह्यं मधुवाँ वैधि. . ना
ममुष्मै मिषुवाँ वैधि । द्र. क. पाठः संशयितः। < पितुमदन्तदीड़े?
क मा. . . . पितृपर्तिं . . . ; ग उ. मधुमां . . . ;
घ मा. . . विषुवान्येधि ॥ ज. . . विषुवा * ॥ म . . विषुवां * *॥
६ कख का. * पिता पितुवानाभृतस्य यदीदं शृणोत इदहं * ।
ख ज. * श्रुणोतु * * * । द्र. का, उ. द्वितीयार्ध ऊह्यः ।
७ का. * निर्ऋता . . क्षिणिह्य . . . । * * मधुवँ वैधि. . . मिथुवाँ वैथि।
द्र. 'नंवै' इति पत्रस्योपरि । मिथुनं इत्यभिप्रेतम्?
मा. अत्रैर्वैनं * * रभष्वा अत्रैवैनं सर्व विवृस्य. . . मुह्यं मधुमां. .
. . . मुष्मं विशुवां * । द्र. ख < सर्व * *?
घ म, ज. . . मधुमां; ङ मा. . . * न्येधि ॥ ज. . . विषुवा * ॥ म. .
विषुवां *।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

य(त्)त्वा पित उपब्रुवे तन्म आश्रृण्वस्मिन् मे हवे यथासः।
अमुं देवी निर्ऋतिः संविदानामुं छिनत्तु+ वरुणस्य
पाशात् ॥८॥

शौ ७.१०६.१ यदस्मृति चकृमा किं चिदेन उपारिम चरणैर्जातवेदः।
तस्मात् पाहि त्वं नः प्रचेतः शुभे सखिभ्यो
अमृतत्वमस्मान् ॥९॥

× अग्नेध्यक्षो न एहि पाहि नो दुरितात् पाहि दुष्वप्न्यात्।
आसन्याजन्याद् यक्ष्मान् नः पाहि ॥१०॥

२०.९

× त्विषिरसि त्विषिवन्तो भूयास्म ।
चक्षुष्मन्तो गोमन्तः प्रजावन्तो वर्चस्विनः ॥१॥

---

८ का. उ * पितुरुप. . तन्नो श्रृण्वसिंनि * हव्यं * अमं * * . . .
ना. -मुश्छिनत्ति * * ;
मा. य . . . वृवे तन्मा * शृणु (→ ण्व) स्मन्मेहहव्यो. . . । देवै
निर्ऋतीः सम्विदानामुशिञ्चन्तु * * ;
क ज. य * * वृवे. . . * ; म. य . . . ;
ग म, ज. * देवै * * (ज. सम्विदाना); घ उ. सिञ्चन्तु * * ;
९ का. . चमाकिञ्चतेनोपारिमरुणैर्जा . . तन्व * शुखे शिखिभ्यो. .
मस्मन्;
मा. * यदश्मृति * किञ्चि. . र्यातवेदः । * * त्वन्नः * सुभे. . ॥
क म. . . . किञ्चि. . . । घ म. मस्मा (त्←) न् ॥
१० का. . . . नेधि. . दुष्वप्न्या Z२Z
क मा. . . . * येहि; ख मा, ज. . . . दुःस्वप्न्यात् ।
ग मा. आसन्याध(म, ज, ना. द)न्याद्. . . ॥ ऋ १०॥८
२०.९१ कख का. . . . त्विषीवन्तो भूयास्स; मा. . . . त्विसि. . * ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× यदह्ना संचिनुथ* क्षीरं भरथो दधि ।
इदं तद् विश्वरूपा वः पयो हरामि वीरुधा ॥२॥

× यदघ्न्या ओषधीभ्योदभ्यः संभरथा मधु
इदं तद् विश्वरूपा वः क्षीरं हराम्योषध्या ॥३॥

द्र. २०.४४.२[क-ग] यो अभ्यवंभृणायसि स्वपन्तमिच्छ(<मत्सि?) पुरुषं
कौ. ४६.५५, शयानमकस्वल[।]म् ।
अ.परि.१.३६.३ अयस्मयेन वर्मणाश्ममयेन वर्मणा पर्यस्मान् वरुणो
जै.उ.ब्रा. ४.१.२-३ दधत् ॥४॥

---

२ का. यदध्न्यासिञ्चनतष् * रतोदधि । * तं . . . ।
क-ग मा. यदस्ना संचिनुथः (=उ.) भरतोदिभिः (=ना.)। इदन्तव्वि. . . ;
म, ज. . . तोदभिः। द्र. उदधि-भृ अन्यत्र न लभ्यते।
३ का. यदध्न्या उषधीभ्योद्धिस्सम्भरता * ततद् * * पयो हरामि
वीरुधां।
मा. यदप्ला. . . । इदन्तव्वि . . . ॥ ग ज. इदन्तद्वि. . .; द्र.
२यमन्त्रेऽपि अघ्न्याः सम्बोधिताः। अह्ना इति क. पाठश्चिन्त्यः।
४ का. * भ्यबभृ. . . स्वपन्तीमिश्छ * शयानमकश्चिलम् । अयस्स. . .
मर्मणा । योस्मान् * *।
कख मा. * अभृ अभृणायसि. . मिछ (= उ.) → त्स * ; म. . मित्स *;
ना. . पूरुषं;
ग उ. . . . मकस्यळं ।
ङ मा. नास्ति; म, ज. ऽ श्ममयेन * ।
खग < अकस्वरम् ? पा ३.२.१७५ द्र. । अबोधितमित्यर्थः । क-ग कौ.
* अभ्यु बभ्रु . . . मस्ति * . . . मगत्स्व(गस्व अ. परि.)लम्।
कालाण्ड् (१९००) 'यः (त्वम्) अत्र बभ्रुवर्णेन (अश्वेन) आयसि'
इत्यर्थं कृतवान्। तद्युज्यते। पै.. पाठः प्रामादिकः।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

ये नो गृहे (ऽ)ब्राह्मणा (ऽ)मन्यमाना घोरां वाचं
मिथुया नु ब्रूवन्ति।
एनोहृतो मलहृतो भवन्तु दुर्योणमस्मत् पलि ते हरन्तु ॥५॥

शौ.७.६२.१ अयमग्निः +सत्पतिर्वृद्धवृष्णो रथीव पत्तीनजयत्*
पुरोहितः ।
नाभा पृथिव्यां निहितो दविद्युतदधस्पदं कृणुतां ये
पृतन्यवः ॥६॥

शौ. ७.७३.१० ऋ. ५.२८.३ अग्ने शर्ध महते सौभगाय तव द्युम्नान्युत्तमानि सन्तु ।
सं जास्पत्यं सुयममा कृणुष्व
शत्रूयतामभि तिष्ठा महांसि ॥७॥

---

५ का. यो * * व्रह्मणा. .मानो * * मिथुयान. . . । यो नोरुचो बलिरुचं * . . . मस्सत् * * ।
द्रः काश्मीरीये प्रथमार्धः द्विः पठितः । क (ऽ) मन्यमाना(ः) अकारलोपः छान्दसः। द्र. ह्विट्नी १८८८ : ४६/§ १३३.c
क मा, ज. यो. . . ; ख मा. . . . वृवन्ति ।
ग म, ज. * मळहृतो * घ मा. * मस्मैत् * * ॥ म. * * पळिते *॥ घ पलि < परि।

६ का. . स्वतपतिवृद्धिवृष्णोरथेव पत्नी जनयत् * * पृथिव्यानिहतो तविद्युत अधस्पदं * * * ;
क-ग मा. . . मग्नः सप्ततिर्वृद्धवृष्णियो * पत्यैन (=उ.)जनय (अन्ये 'जनयत्') . * । * पृथिव्यं . . .;
क म. सप्ततिर्वृष्द्धवृष्णियो; ज. सप्ततिर्वृद्धवृष्ण्यो ;

७ गघ का. सञ्जास्पत्यं. . . * भूयतामभि * महाँसि । मन्त्रः सस्वरः। ९ अपि।
क मा. * श्रर्द्ध * सोभगाय;
ग मा. * * सूयसमा * ; म. सञ् * सूयममा *;
ज. . . . सूयसमा * ;
घ मा. शत्रूयता. . . ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

शौ.७.७३.९ जुष्टो दमूना* अतिथिर्दुरोण इमं नो यज्ञमुप याहि विद्वान्।
ऋ. ५.४.५ विश्वा ह्यग्ने अभियुजो विहत्य
शत्रूयतामा भरा भोजनानि ॥८॥

शौ७.३४.१कख अग्ने सपत्नान् प्र णुदस्व जातान् प्रत्यजातां जातवेदो नुदस्व।
द्र.वा.१५.१-२ अधि नो ब्रूहि सुमनस्यमानः
शर्म नो यच्छ त्रिवरूथमुद्भित् ॥९॥

क-ग७.३५.१क-ग प्रान्यान् सपत्नान् सहसा सहस्व प्रत्यजातां जातवेदः शृणीहि।
इदं राष्ट्रं *पिपृहि सौभगायानु त्वा देवा
वसवो ददन्ताम् ॥१०॥

---

८ का. द्र. मन्त्रोयं नास्ति। मा. तुष्ठोर्दमुना. . . अभियुजा * शत्रयतामभरा * ॥
क म, ज, ना. दु(→जु ना)ष्टो दमुना . . .; उत्तरतो द्वौ दवर्णो द्र.। तेन जु → दु !
ख ज. इमंन्नो. . . ;
९ का. पृणुत प्रजाता जातवेदश्शृणीहि। . . . शरयश्छत्रिवरूथंमुद्धृत्;
मा. * शपत्नान् . . .
ग म. अधिव्रूहि; घ मा. . . . यछतिवरुथमुद्धीत्॥ ज. यछ त्रिवरुथ . . .। म. . . यत्सत्रिवरुथ . . . ॥
द्र. ख=का. १०ख। घ< त्रिवरूथमुद्धु? तु. शौ. ९.२.१६क यत्ते काम् शर्म त्रिवरूथमुद्भु; पै. १६.७७.१ . . . मुद्भिर् ;
१० का. परान्यां . . .। * * पिबर्हिसोभिगाय अनु * * सवो ज्ुषन्ताम्
z३z द्र. ख = का. ९ ख
कख मा. प्राप्या (→न्या) न्. . . प्रत्यजातं * *।
ख ज. . . . श्रुणीहि।
ग मा, म. * * पिपिरिहि (ज. पिपिर्हि). . . ;
घ मा. -न * * * ॥ऋ॥ १०॥९॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२०.१०

१-२^क^तु. तै ३.२.१०.२ यो नो मित्रो वरुणो(<णा) भिदासात् सपत्नो
वोत्पिपानं बृहस्पते ।
सर्वं तमग्ने अधरं पादयास्मद्
यथेन्द्राहमुत्तमश्चेतयानि ॥१॥

× अहमेषामुत्तमश्चेतयानि मम वशमुप तिष्ठन्तु सर्वे ।
आजुह्वानो घृतपृष्ठः सुवर्चा वसोर्मध्ये दीदिहि
जातवेदः ॥२॥

अमुमग्ने अधरं *पादयास्मज्ज्ञासयोत्पिपानं सपत्नम् ।
ये नो धूर्वानधरे ते भवन्तु विश्वा द्वेषांस्यभितो नि
+मृड्ढि ॥३॥

२०.१०.१ क-ग का. . . . भिधासा * सोत्पिवानं * । * तदग्ने * पारया (उ. पातया). . . ;
ख मा. सपत्न. . . । ग मा, ज. सर्वन्त . . .; ख द्र. सपत्नो वेति वाक्यसमाप्तिः। उत्पिपानमिति सर्वंतमित्यनेनान्वेति।
२ खग मा. . . . मप * * । * घृतः पृष्ठः * ;
घ का. वसोन्मध्ये दीदिह्व * ;
३ का. इममग्ने * पारयास्सद् व्यासयोत्पिर्धानं सपत्नाम् यो * पूर्वा. . . द्वेषाँस्य. . . नुवृढि । क उ. * * पातया . .;
ख मा. ज्मासत्योत्पिपानं * । घ मा. . . स्यदभितो * मृह्वि ॥
ज, म. मृड्वि ॥ घ < निर्मृड्ढि?

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

क ऋ. ६.७.१[क] मूर्धानं दिवो अरतिं पृथिव्या विशस्त्वा सर्वा बलिहृत उपासताम् ।
पै. ३.१.४[गघ] सजातानां मध्यमेष्ठेयमस्या स्वे क्षेत्रे सवितेव वि राज ॥४॥

शौ.७.४०.२ आ प्रत्यञ्चं दाशुषे दाश्वांसं सरस्वन्तं पुष्टिपतिं रयीणाम्।
रायस्पोषं श्रवस्युं वसानमिह हुवेम सदनं रयीणाम् ॥५॥

४०.१ यस्य व्रते पशवो यन्ति सर्वे यस्य व्रत उपतिष्ठन्त आपः।
यस्य व्रते पुष्टिपतिर्निविष्टस्तं सरस्वन्तमवसे हुवेम ॥६॥

ऋ.७.९६.५ ये ते सरस्वन्नूर्मयो मधुमन्तो घृतश्चुतः ।
तेभिर्नोविता भुवः ॥७॥

---

४ खघ का. वैश्वाशस्त्वा * बलिरवा * । * मध्यमेष्ठहमस्या * * सविते विराजः; खग मा. . . . बळिहृत * । तासामुग्रो(=उ.) मध्यमेष्ठेयः मस्या;
द्र. ग तु. मै. सं. २.१२.५(२१)।
५ का. * * * दास्त्वंत्वँ . . . स्रववस्यं . . . ;
कग मा. * प्रत्यंच * दाश्वासं * पृष्टि . . । * * श्रवस्य. . . ;
क म, ज. * प्रत्यंचं * * (ज. दास्वां (→ श्वां) सं) ;
६ कख का. . . . यन्तु * * व्रतमुपति . . . स्तँ . . . जुहुवेम।
घ मा. स्वरन्त * * ।
७ का. * * सदस्यन्तूर्मयो . . . तेना नो * भव।
क मा. जे * सरस्वन्तू . .; म. * * श (→स) रस्वन्तू;
ज. * * शरस्वन्नू . . ;
६[गघ],७ का. सस्वरपाठः।
ग मा. * र्ण्णो → न्नों * भूवः ॥ ऋ. . भंव।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

शौ. ३९.१ दिव्यं समुद्रं पयसं बृहन्तमपां गर्भं वृषभमोषधीनाम् ।
+अभीपतो रय्या तर्पयन्तं सरस्वन्तं +रयिष्ठां
सादयेह ॥८॥

१११.१ इन्द्रस्य कुक्षिरसि सोमधान आत्मा देवानामुत विश्वरूपः।
इह प्रजा जनय यास्त आसु या अन्यत्रेह तास्ते स्वधितौ
*ऋणन्तु ॥९॥

४१.२ श्येनः सुपर्णो दिव्यो नृचक्षाः सहस्रपाच्छ+तयोनिर्वयोधाः।
स नो नि +यच्छाद् वसु यत् पराभृतमस्माकमस्तु पितृषु
स्वधावत् ॥१०॥

२०.११

शौ.७.४१.१ अति धन्वान्यत्यपस्ततर्द श्येनो नृचक्षा अवसानदर्शः।
तरन् विश्वा अवरा रजांसीन्द्रेण सख्या शिव आ
जगाम ॥१॥

---

८ का. दिव्यँ * * रुहन्तमपाङ् गर्भमृषभोष. . । अभीसं * तयन्ति सदस्वन्तं रहिष्ठ्यां . . . ।
क मा. * * * वहन्त- ;
गघ उ. अभीवतो रज्या * * रयीष्ठां * (मा. षादयेह) ॥
९ का. . धानात्मा. . नामसि. . स्तात्सूयान्येत्रह. . स्वधितो गृणन्तु ।
गघ मा. * * जनयस्ता आ अन्य. . . ॥
ग म. . . जास्त * * ;
घ द्र. यथान्यत्र इहापि 'रु' वा 'ऋ' वा समानः ।
१० का. सामान्या अपपाठाः ।
ख मा, म. सहस्रपाछ. . . । ज. सहस्रपात् शत. . ;
ग मा. * * * यंसद् * * * ; म. . . यछाद्. . . ;
द्र. काण्डिकागतसामान्यमन्त्राणां शौ. पाठे भेदा दृश्यन्ते।
२०.११.१ का. सामान्या अपपाठाः ।
क म. * धन्वानित्य. . . ; ख मा. शेनो * * ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

आगन् देवः सविता सर्वधाया उरुज्योतिरविदामा नमोभिः।
घ पै. २०.४.७.[घ] महीं नावमदितेरा रुहेम यत्र सोमः सदमित् तत्र
भद्रम् ॥२॥

शौ. ७.५३.७ उद् वयं तमसस्परि ज्योतिष्पश्यन्त उत्तरम् ।
पै.५.६.९ देवं देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम् ॥३॥

पतिर्दिवः पतिरग्निः पृथिव्याः पतिर्विश्वस्य भुवनस्य
राजति ।
पतिर्विश्वा ओषधीरा विवेश पत्नीवानग्न इह याहि
सोमम् ॥४॥

५३.२[कख] सं क्रामतं मा जहीतं शरीरं प्राणापानौ सयुजेह स्तम् ।
५३.४[गघ] सप्त ऋषिभ्यः परि दध्म एतं त एनं स्वस्ति जरसे
नयन्तु ॥५॥

---

२ का. . . . सर्वादाया. . . नवोभिः मह्यन्तावम. . . रुहे सर्वत्र सोमम्मधमित्यत्र * ;
क-ग मा. आगं (= उ.)* * सर्वधाय उरुख्योति. . . । महीः . . . ;
द्र. मा. मन्त्रान्ते 'मही नाव. . . हेमं' इत्यावृत्तम् । ग मा, म. रुहेमं।
अनुस्वारोयं पादावसानबिन्दोः विकारः ।

३ का. उद्वयन्तमित्येका । उ. उद्वयमित्येका । ख शौ. रोहन्तो नाकमुत्तमम्॥
ऋ. = पै.

४ का. पतिर्देवष्. . . पत्नीवामग्नि गृहपाय सोमम् ।
क-ग मा. . . . पृथिव्या. . . भूवनस्य * । . . . ओंषधी. . . ;

५ का. सङ्क्रामतं * जहितं. . . स्ते सप्त * * दध्वहे । तत्वेतं. . . ;
ख मा, ज. * सयु(मा. जे →) येह * ।
गघ म. . . . एतन्त. . . ॥ घ मा. तयेनं स्वस्तिः * * ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

५३.३ यत् त आयुरतिहितं पराचैरपानः प्राणो य उ ते परेतः।
अग्निष्टदाहा[१]र्निर्ऋतेरुपस्थात् तदात्मनि पुनरा
वेशयामि ॥६॥

५३.४[कख] मा त्वा प्राणो हासीद्यस्त्वयि[१] प्रविष्टो मा त्वापानोवहाय परा
गात् ।
५३.२[गघ] संरभ्य जीव शरदः सुवर्चा अग्निष्टे गोपा अधिपा
वसिष्ठः* ॥७॥

४८.१ राकामहं सुहवां सुष्टुती हुवे शृणोतु नः सुभगा बोधतु त्मना।
ऋ २.३२.४
सीव्यत्वपः सूच्याछिद्यमानया ददातु वीरं शतदा-
यमुक्थ्यम् ॥८॥

४८.२ यास्ते राके सुमतयः सुपेशसो याभिर्ददाति दाशुषे वसूनि।
ऋ ५
ताभिर्नो अद्य सुमना उपागहि सहस्रपोषं सुभगे
रराणा ॥९॥

---

६ का. यन्तायुरति. . पराचै । रपान् * युवते * अग्निश्चदहारनिर्ऋते रुपस्था तमात्मनि. . . ।
ग मा. . . . दाहानि; ज, म. . . . दाहान्नि. . .;
७ का. * * प्रणो. . . स्त्वे. . . नो वाहि * * । . . . ग्निष्टे * * वशिष्ठः;
क म, मा. . . . स्तयि * ; ज. . . . स्तइ * ;
ख मा. * त्वाप्राणोनो. . . ।
घ मा अधि → धीपा वषिष्ठः (= म, ज. वशिष्ठः)॥
८ गघ का. . . . त्वाप. . छिद्रमानया. . . मुत्त्यम् ।
क मा. . . . सुष्टती * ; ख ज. श्रुणोतु. . . ।
ग मा. * * शूच्या * ;
९ का क. . . यस्सुम. . . ; घ . . . रराणाम् ।
क-ग मा. . . . सुपेश * * दाषुषे * । ताभिन्नो. . . ;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

ऋ ८ या राका या सिनीवाली या गुङ्गूर्या सरस्वती ।
इन्द्राणीमह्व ऊतये वरुणानीं स्वस्तये ॥१०॥

४६.२ या सुवाहुः स्वङ्गुरिः सुषु(<षू)मा बहुसूवरी ।
ऋ ७
तस्यै विश्पत्न्यै हविः सिनीवाल्यै जुहोतन ॥११॥

४६.१ सिनीवालि पृथुष्टुके या देवानामसि स्वसा ।
ऋ ६
जुषस्व हव्यमाहुतं प्रजां देवि दिदिड्ढि+ नः ॥१२॥

---

१० कख का. याया * * सिनीवाल्या. . . ।
मा. * * * * र्या. . . । . . . उतये * स्वस्थये ॥
क ज. . . . शिनीवाली. . . । ख उ. * गुङ्गुर्या * ॥
११ का. * * सुमङ्गलिस् * बाहुसुवरी ।. . . जुहोतुन;
मा. * * स्वङ्गुरिः शुषुमा वहुसुवरी । * विस्वत्नै * * युहोतुन ।
ग म. * विष्पत्नै * ;
१२ कख का. . . . ष्टुके । . . . दिदिढ़ि (= म) *; द्र. ८-१२ मन्त्राः सस्वराः।
क मा, ज. शिनीवालि * ;
घ मा. * देवि → वी दिदिढ़ि → ढ्य * ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

४६.३ या विश्वत इन्द्रमसि प्रतीची सहस्रस्तुकाभियन्ती* देवी।
विष्णोस्पत्नि तुभ्यं राता हवींषि पतिं देवि राधसा
चोदयस्व ॥१३॥

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥

२०.१२

शौ ७.७३:७,९.१०.४ उप ह्वये सुदुघां धेनुमेतां सुहस्तो गोधुगुत दोहदेनाम् ।
पै.१६.६८.४-६ श्रेष्ठं सवं सविता साविषन्नोभीद्धो घर्मस्तदु षु प्र
१-३ ऋ. १.१६४.२६-२८
वोचम् ॥१॥

७३.८ हिं कृण्वती वसुपत्नी वसूनां वत्समिच्छन्ती मनसाभ्यागात्।
९.१०.५ दुहामश्विभ्यां पयो अघ्न्येयं सा वर्धतां महते
सौभगाय ॥२॥

९.१०.६ गौरमीमेदभि वत्सं मिषन्तं मूर्धानं हिङ्ङकृणोन् मातवा उ।
सृक्वाणं घर्ममभि वावशाना मिमाति मायुं पयते
पयोभिः ॥३॥

---

१३ का. . . . स्तुतामभि(=उ.)यन्ति *। विष्णुस्पत्नि (= उ.) * राका (=उ.). . z५z अनु२zz इति विशतिकाण्डेद्वितीयोनुवाकः zz

कख ज. . . प्रतीची (+:) . . . यन्ति → न्तु (अन्ये यन्तु) देवीः(=उ)।

ग मा. . . तुम्य * * ;

शौ. या विश्वपत्नीन्द्रमसि * सहस्रस्तुकाभियन्ती देवी। विष्णोः पत्नि तुभ्यं राता * * * राधसे * ॥

द्र. खग पै.पुस्तिकापाठास्त्रुटिताः। स्तुका . . . राता इत्यनयोः . . ता . . का। स्तुतामभि इति मकारनिवेशो नार्थमापादयति। 'अभियन्ति/न्तु' कपादस्थैकवचनेन नान्वेति। राता इत्यस्य राका इति पाठः पूर्वमन्त्रस्थसिनीवालिपदेन संगतिमापादयितुं निवेशितः प्राचीनः सम्प्रदायसिद्धश्चेति प्रतीयते। अर्थस्तु कथमपि न सिध्यतीति वर्जितः।

२०.१२.१-३ का, उ. ओं उप ह्वय इति तिस्रः ॥

मन्त्राः पै. १६.६८. ४-६ आश्रित्य सम्पादिताः। २घ शौ . . . न्यागन्। ९.१०.५ . . . भ्यागात्।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

शौ.७.७३.११ सूयवसाद् भगवती हि भूया अथो वयं भगवन्तः स्याम।
९.१०.२०
पै.१६.६९.१० अद्धि तृणमघ्न्ये विश्वदानीं पिब
ऋ. १.१६४.४० शुद्धमुदकमाचरन्ती ॥४॥

ऋ १.७२.५ संजानाना उप सीदानभिज्ञु पत्नीवन्तो नमस्यं नमस्यान्।
रिरिक्वांसस्तन्वा सुम्नमापु+: सखेत् सख्युर्निमिषि
रक्षमाणाः ॥५॥

शौ. ७३.२ समिद्धो अग्निरश्विना तप्तो वां घर्म आ गतम् ।
आश्व. श्रौ. ४.७ दुह्यन्ते नूनं वृषणेह धेनवो धस्रा (<दस्रा? = शौ.)मदन्ति
कारवः ॥६॥

---

४ का. सूयवसाद् भगवती इत्येका ।
उ. सुयवसाद् भगवतीत्येका ॥ मन्त्रः पै. १६.६९.१० आश्रित्य
सम्पादितः ।
५ का. सञ्. . . सीदन्न. . . पत्लवन्नो नमस्यन्नमस्यम् रिरिञ्वांस. .
सुन्वमापस् सखे सख्युन्नि. . * ।
क मा. . . . नभीज्ञु; खग उ. नमस्यां। . . . मायुः; घ मा. सख्येत्
सख्युनिमिष * ; म, ज, ना. * सख्युर्निमिष *॥
द्र. कख ऋ * * सीदन्नभिज्ञु * नमस्यं नमस्यन्। का. पाठे ऋ. प्रभावः। अस्मदीयपाठे
सीदान् इति, नमस्यानिति च लेट्। उ. पुस्तिकासु अन्त्य-नकारस्य
अनुस्वारभावः प्रायिकः। घ ऋ सखा . . . रक्षमाणाः। बहुवचनाभिप्रायो
न स्पष्टः। नाप्यस्मत्पाठे आकारः। सखायः इत्यर्थं कृतवान् सायणः।
मन्मते संजानानाः इत्यनेन अन्वयः। शोधोपि तथा कृतः।
६ का. . . . मश्विना * वाँ * * * । . . . क्षस्रा * * ;
मा. . ता अग्निरष्विना . . न्यूनं * * द्धस्ता वदन्ति (= उ) * ॥
घ शौ. . वेधर्सः ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

७३.१ समिद्धो अग्निरश्विना रथी दिवस्तप्तो घर्मो दुह्यते वामिषे+
आश्व ४.७
मधु ।
वयं हि +वां पुरुतमासो अश्विना हवामहे सधमादेषु
कारवः ॥७॥

७३.४ +यदुस्रियास्वाहुतं घृतं पयोऽयं सो अश्विना वां भाग आ
गतम् ।
माध्वी धर्तारा विदथस्य* सत्पती तप्तं घर्मं पिवतं रोचने
दिवः ॥८॥

५ तप्तो वां घर्मो +नक्षति +स्वहोता प्र वामध्वर्युश्चरति
पयस्वान् ।
मधोर्दुग्धस्याश्विना तनाया वीतं पातं पयस
उस्रियायाः ॥९॥

---

७ का. . . . रथे रिवस्तपृत्ये घर्मोघर्मो * वामीशे * वयो * वा पुर. . सदेमादेषु * ;
मा. * ग्निरश्मिना रथिं दिवो. . द्युह्यतो वाविषे * । ह्येमां * अस्विना . . देसु कारव ॥ ख ग म, ज. * दुह्यतो वाविषे * । * * मां. . ;

८ का. . . स्रियास्वा. . स वोमश्विना. . विधिरस्य सत्पतीस्तप्तं . . . ।
क उ. . .श्रियास्वा. . . ; मा. . पयोः; ग मा. माध्वा * विदधस्य (=उ.). . . ; घ उ. . . सप्तती;

९ का. . . . मक्षति स्सहोता व्र. . . र्युश्चति. . . तनाय * * पय * ;
क मा, ज. . . . नक्षन्ति (म. नक्षंति, ना. नक्षन्तु) सुहोता (= उ.);
ग मा. मधुर्दु. . . ; घ उ. . . . उश्रियायाः ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

६ उप द्रव पयसा गोधुगोष*मा घर्मे* सिञ्च पय +उस्रियायाः।
आश्व. ४.७ वि नाकमख्यत् सविता वरेण्योऽनु द्यावापृथिवी
सुप्रणीतिः ॥१०॥

२०.१३

शौ.७.७३.३ स्वाहाकृतः शुचिर्देवेषु घर्मो यो अश्विनोश्चमसो देवपानः।
तमु विश्वे अमृतासो जुषाणा गन्धर्वस्य प्रत्यास्ना
रिहन्ति ॥१॥

९७.४. सुगा वो देवाः सदना कृणोमि य आतस्थेदं सवनं जुषाणाः।
वहमाना भरमाणा अभ्रा अस्तं घर्मं तमुदा तिष्ठतानु ॥२॥

६८.३ शिवा नः शन्तमा भव सुमृडीका सरस्वति ।
मा ते +युयोम संदृशः ॥३॥

---

१० क का, उ. * * * . . गोषुमा . . .। द्र. ओषमितिपादः। . . ।
ख का. . . . घर्म * * उस्रियायाम् ।
मा. घर्मो सि → शिञ्वन्तु . . । म. . . घर्म्मो . . । ज. . . घर्म्मो
→ र्मे . . ? उ. . . पयस उश्रियायाः । ग मा. * नासख्यत्. . . ;
द्र. अन्यमन्त्रेषु घर्म्म इति मकारद्वित्वं नास्ति । द्र. अन्ते ज. ऋ
८॥१२॥
२०.१३.१ ख-ग का. * अश्विना. . . तम. . . प्रेत्यास्ता * ।
कख मा. . . कृत (= उ.) शुचि (= ना). . . अश्विनो चमसो देवजानः
(. . यानः ना.)।
म, ज, ना . . कृत. . . देवयानः । घ मा. . . . स्नानर्हन्ति ॥ अन्ये
. . . स्नार्हन्ति
२ ख-घ का. याचस्टेदं * जुषाणा । * * दध्वास्त्वं . . . ।
गघ मा. * भर्माणा अभ्रास्तं घर्मन्तुमुदा तिष्टत्रानु ।
घ म. * घर्मन्त. . . ॥
शौ. * * * * अकर्म आजग्म सवने मा *। * * स्वा वसूनि वसुं *
दिवमा रोहतानु ॥
३ का. . . . सुमृळीका * । * * अयोमि सर्दृशः ॥
मा. * न सन्तुमा. . . युजोमः (म, ज. युजोम) * ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

११०.३ उपैनं देवो अग्रभीच्चमसेन बृहस्पतिः ।
ग पै. १९.८.६ गघ यजमानाय सुन्वत इन्द्र गीर्भिर्न आ भर ॥४॥

३३.१ सं मा सिञ्चन्तु मरुतः सं पूषा सं बृहस्पतिः ।
पै.६.१८.१
१२.१९.८ सं मायमग्निः सिञ्चतु प्रजया च धनेन च ।
दीर्घमायुष्कृणोतु मे ॥५॥

२७.१ +इडैवास्माँ अनु वस्तां व्रतेन यस्याः पदे पुनते देवयन्तः।
घृतपदी शक्वरी सोमपृष्ठोप यज्ञमस्थित वैश्वदेवी* ॥६॥

शौ.१८.४.२८ +द्रप्सश्चस्कन्द प्रथमामनु द्यामिमञ्च योनिमनु यश्च पूर्वः।
पै १८.७८.८
ऋ. १०.१७.११ ऋतस्य योनिमनु संचरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त
होत्राः ॥७॥

---

४ का. . . . देवा. . . श्चमसेन * * सुन्वते सर्वन्तं रीरधासि नः; घ = १९.८.६घ ।
ग मा. * सुन्धत म, ज, ना. शुन्धत; घ म. * गीर्भिर्न्न * * ॥
शौ. * त्वा * . . . । इन्द्र . . . विश * सुन्वते (पै. घग)।
५ का. . . . मरुत इत्येका ॥ उ. सम्मा. . . इत्येका ॥
६ का. इलीवस्तां * गस्तां व्रतेनि * * पुन (→ ना) ते * घृतवती सक्वरी. . . यज्ञसस्थित वैश्वदेवीः (= मा, म, ज.) * ;
कख मा. इडइवास्माङ् अनुवस्तानु * यसाः * * * ।
म, ज. क ईडइवास्माङ्; ग * शक्वरीः (= ना. अपि) . . . ;
द्र. ना, शौ. अनुसृत्य वैश्वदेवी इति गृहीतः। घृतपदीः शक्वरीः सोमपृष्ठा * उप यज्ञमस्थित वैश्वदेवीः इति पाठे अस्थित इति लङि मध्यमपुरुषबहुवचनान्तं रूपम्।
७ का द्रप्सश्चस्कन्द इत्येका । उ. द्रप्सा (मा. प्स्वा) श्चस्कन्देत्येका ।
द्र. मन्त्रोयमुत्कलीयपुस्तिकास्वेव पितृसूक्तेषु पठितः ।
तानि सूक्तानि काश्मीरीयपुस्तके न सन्ति । किन्त्वत्र इत्येका इतिवचनात् तान्यपि पुरा का. सम्प्रदाये अपठ्यन्त इति निश्चीयते ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

ऋ.१०.१७.१२ यस्ते द्रप्स स्कन्दति यस्ते अंशुर्बाहुच्युतो धिषणाया
उपस्थात् ।
वै.१६.१७ अध्वर्योर्वा परि यः पवित्रात् तं ते जुहोमि मनसा
वषट्कृतम् ॥८॥

ऋ.१३ यस्ते द्रप्सः पतितो(अ)विश्च* यः परि श्रुतः(<स्रुचः?)।
वै.१६.१७ अयं देवो बृहस्पतिः सं तं सिञ्चतु राधसे ॥९॥

वै १६.१७ यस्ते द्रप्सः पतितः पृथिव्यां धानासोमः परीवापः करम्भः।
अयं देवो बृहस्पतिः सं तं सिञ्चतु वर्चसे ॥१०॥

२०.१४

पै.५.३०.१ पयस्वतीरोषधयः पयस्वन् मामकं वचः ।
शौ.३.२४.१ अथो पयस्वतां पय आ हरामि सहस्रशः ॥१॥

---

८ का. यत्ते * स्कन्द यत्ते अंशुद्वाहु. . धिषणया उपस्था । . . . पर्युष्पवि
त्रास्तन् . . . ।
क मा. . . द्रप्सु * . . ; ख उ. . . . धृषणाया * ।
ग मा. अध्वर्योवा. . । घ म. . . . वसद्कृतं ॥
९ का. य * * वृष्टयष् * * अयन् * * सन्त्व * * ।
मा. द्रप्सुः * विश्वपः परिशृतः । * * बृहस्पति सन्त सिञ्चन्तु * ।
ख म. विश्व यः (= ना, ज) * शृतः। घ म, ज. सन्तं सिञ्चन्तु * ॥
क उ. यस्ते इति नास्ति ।
कख वै. द्रप्सः पातीतोऽत्यवश्च (व्यस्य इति द्वे; त्यस्यवश्च इति दुर्गामोहनभट्टाचार्यः; स्त्यवश्च इति कालाण्ड्कृतशोधः।) यः परः स्रुचः। क; ख ऋ. यस्ते द्रप्सः स्कन्नो; अवश्च यः पुरः स्रुचा।
१० का. . . पृथिव्यान्धा . . . सन्त्वं * *Z२Z
क मा. * द्रष्टुः * ; उ. . . . परिवापः * । . . . सन्तं सिञ्चन्त * ॥ ऋ
१०॥१३॥
२०.१४.१ का. . . . स्वान् * वच इत्येका । म, ज. . . . वच इत्येका ॥
मा. . . . धय * * पय इत्येका ।
द्र. गघ पाठः पै ५.३०.१ मन्त्राद् गृहीतः ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

द्र.शौ.७.५३.६ अयमग्निर्वरेण्य आयुष्टे विश्वतो दधत् ।
पुनस्त्वा प्राण आयति परा यक्ष्मं सुवामि ते ॥२॥

४५.१ जनाद् विश्वजनीनां विशामुरुक्षितीनाम्* ।
दूरात् त्वा मन्य आभृतमीर्ष्याया नाम भेषजम् ॥३॥

× दूरादेतत् सं भरन्ती(न्नी)र्ष्याया नाम भेषजम् ।
तत् संवेगस्य भेषजं तदस्ना सं गृभायि कम् ॥४॥

द्र.शौ.७.४५.२ अग्नेरिव दहतो दावस्य दहतो यथा ।
एतामेतस्येर्ष्यां हृद *उद्नाग्निमिव वारये ॥५॥

---

२ का. . . . रेण्यायुष्टे * * । . . . प्राणायाद्व. . . ।
क मा. . . . मर्गिर्वरिण्यं;
ग मा. . . . प्राणाः आयती; ज. * आयति (< ती); म. . . . प्राणायति;
३ का. . . विशामरुक्षतीनाम्। दूराद्वामन्यामन्यानृतुरुष्या * ;
मा. जना. . . मुरुयतीनां । दुरा * मन्यू. . . ॥
ज, म. . मुरुक्षतीनां । दूरा * मन्यू . . ॥
शौ. * विश्वजनीनात् सिन्धुतस्पर्याभृतम्। * * * उद्भृतमी . . ॥
द्र. खपादः अन्यत्र नोपलब्धः (अधोऽपि द्र.)। सर्वत्र विशामुरु- इति पाठोपलब्धेः -क्षितीनामिति शोधः कृतः। तु. पै. १.१११.४ख विशा(मातृकाः - विषा)मुरुक्षि(=उ का. -मरुक्ष)तामुत। अस्मन्मन्त्रे रुक्षतीनामित्यप्यर्थवहः। रुजेर्लुङि सिचि शतृ। तु. ऋ १.१३०.८ दक्षत्।
४ घ का. तदसुनामं गृभाहितम्; कख का. नास्ति ।
क मा. दुरा. . . ;
गघ मा. * संवेगस भेजजं तदक्ष्ना (=उ.) . ॥ ज, म. . . . भेषजन्त. . .॥
५ क्र. * * क्षवस्य * * नजाताम(→ स)त् सरिष्यामि हृदा उभ्नाग्निमिव *;
मा. . . . दह्यतो * महतो * । . मेतस्पेर्षां (= ना.) * उह्नाग्नि . . *॥
घ म, ज. उह्नाग्नि . . * ॥
द्र. उत्कलीयलिपौ ह्न- द्न इत्यक्षरयोः स्वल्पमेव पार्थक्यम् ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

४ अप मार्ज्म्यपनयन् मन्युन्ते हृदयादधि ।
अमुष्मिन्नीर्ष्यामा दध्मस्तत्रो एनां नि दध्मसि ॥६॥

५६.१ तिरश्चिराजेरसितात् *पृदाकोरधि संभृतम् ।
तत् कङ्कपर्वणो विषमियं वीरुददूदुषत् ॥७॥ विह्रु

२ इयं वीरुन्मधुजाता मधुश्चि(<श्चु)न् मधुला मधु ।
सा विह्रुतस्य भेषज्यथो मशकजम्भनी ॥८॥

---

६ का. अगमानज्मिमपयं मन्यन्ते. . . । . . ष्मिनस्यमायामादध्मस्तत्रो
वैनां वि * ।
क-ग मा. आपामाज्यंपनयन् मन्युत्क्रे. . . । अमुष्मीर्न्नी. . ;
घ ज. . . . एनान्नि * ॥
७ का. तिरश्च. . रंसिता प्रजाकूरथ सम्भृतम् तदगङ्क. . . वीरतिदूर्षत्।
ख उ. प्रदाको . . .।
गघ मा. * ककंपर्वणो. . . ददुदुषत् ॥
घ म, ज. . . . वीरूददू. . . ॥
८ का. यं वीरुर्मध्वजाता मधुश्च * * । . . . ज्यतो मषक . . . ।
ग उ. * वीह्वतस्य < विह्रुतस्य(=शौ.). . ? द्र. हक्मान्न १९९२ : ७५६।
घ मा. . . मषक. . . ॥
ख शौ. मधुश्चुन् * *।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

३ यतो दष्टं यतः पीतं ततस्त्वा निर्णयामसि ।
अभ्रस्य (<अर्भस्य) तृप्रदंशिनो मशकस्यारसं विषम् ॥९॥

४ अयं यो विख्यो विकटो विपर्वा मुखान्येषां वृजिना कृणोमि।
तानि त्वं देव +सवितरिषीकामिव+ सं नमः ॥१०॥

२०.१५

शौ.६.७१.१ यदन्नमद्मि वहुधा विरूपं हिरण्यमश्वमुत गामजामविम्।
यदेव किं च प्रतिजग्रहाहमग्निष्टद् विश्वादगदं
कृणोतु ॥१॥

---

९ का. . . . प्रतं ततस्सा निन्नया. . । अत्रस्यस्य त्रिप्रदंश्मनो नो मयकस्यारस * ;
मा. * दष्ट यत पातंन्ततस्त्वा निर्न्णया. . । अभ्रश * मसक. . . * ॥
ख ज. . . . निर्नयामसि । म. . . . निर्ळ्णयामसि ।
ग म. * तृप्रदंसिनो; शौ. . . घीतं ;
१० का * * विकरो * * अहम्रुखा. . वृजिणा कृणोषि ।
* * * सवित इषीका. . सन् * z३z
मा गघ. तर्षीवामिव * ॥ १४॥ऋ॥
घ म, ज. र्षीकामिव * * ॥१४॥ ऋ ॥ द्र. क विख्यः अनासिक इत्यर्थः। तु. महाभाष्य ५.४.११९. 'वेग्रो वक्तव्यः। विग्रः।' इत्यत्र "ख्यश्च वक्तव्यः विख्यः" 'इति क्वाचित्कः पाठः। (गुरुकुल झज्जर १९६३ : चतुर्थो भागः, पृः २७२। श्रीधरशास्त्रीपाठक-सिद्धेश्वरशास्त्रीचित्राव १९३५ : ५८१= पा. ५.४.११९। पादटीका।) अमर २.६.४घ विग्रस्तु गतनासिके। तत्र "वेग्रोवक्तव्यः। खुरौच इति शाकटायनः। ख्यश्च। विखुः, विखः, विख्यः। विग्रोविखुर्विनासिकः इति रभसः" इति भानुजिदीक्षितः। AiGII. 2.544 अपि द्र.। का विकरो इति विग्रो इत्यस्य अपपाठः? मन्मते विग्रो इत्येव मूलपाठः, अर्वाचीनकाले विख्यो इति पाठ निवेशितः। तत् कुत्र वा कथं वेति मृग्यम्।
शौ. * * वक्रो विपरुर्व्य ∫ ह्नो * वक्रा * कृणोषि . . ब्रह्मणस्पत * * *॥
२०.१५.१ का. इदंनज्मि. . . मुद्रामजा . . . किञ्चित्. . . ग्रहाग्निष्टद्. . . *।
क मा, ज. . . . मज्मि * * ; म. . . . मद्मि (→ ज्मि). . . ;
गघ मा. . . . * * प्रतियग्रहाहमग्निष्ट * * ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

७.५७.१ यदाशसा मे चरतो जनाँ अनु याचमानस्य वदतो विचुक्षुभे*।
यन्मे तन्वो मनसो विरिष्टं सरस्वती तदा पृणातु
घृतेन ॥२॥

× यदारिम प्रतिगृह्णन्त एनः सिषासन्तो बलिमग्ने चरन्तः।
त्वं नस्तस्मादेनसो मुमुग्धि वैश्वानर* प्रति हव्या
गृभाय ॥३॥

× चक्षुषः पाशान् मनसश्च पाशादीक्षायाः पाशादुत
शक्वरीणाम् ।
तस्मान्मुमुग्धि विश्वावसो त्वं नो दातॄणां दानं भुनजामहै
वयम् ॥४॥

---

२ का. यदासिसा * * * अनुर्याजमानस्य विततो विचक्षुषे ।.
रजसि प्रविष्टं * तदात् पृणाद् * ।
क मा. यदाससा. . . ; उ. . . . जनां * ; ख उ. . . विचक्षुभे। द्र. यद्यपि
बभूव-शशयाना इत्यत्र अभ्यासे इ-उ-वर्णयोरकारापत्तिर्दृश्यते तथापि
अत्र न तथा। अत्र तु भ्रान्त्यैव चक्षुश्शब्दप्रतीतिः।
३ का. . . . प्रतिगृह्णंत्वयेतश्शिषासिसन्तो नवमग्ने * तन्नस्तस्माज्ञातवेदो
मुमुदुग्धे वैश्वानरष् . . . ।
कख मा. . . . एवं → नः शिषान्तो (ज. शिषासन्तो). . . ।
ग उ. त्वन्न. . . ; घ मा. वैश्वानरः (= उ.) * हव्यं * एवं विसर्गयोजनं
तल्लोपश्च Bhattacharya 2005 : 12-13 आलोचितम् ।
४ का. . . . पाशादीक्षायाष्. . . स → शक्वरी. . . । तेस्मान्सु (→
सु) ग्धिर्विश्वासोस्तन्नो * दान्नं त्यजामहे * ;
कख मा. * * मनंस. . . क्षायां. . . । म, ज. . . . पाशा (ज. दी →)
द्दीक्षा. . . । ख तु. ईक्षिताद्घोरचक्षसः पै. ७.८.६।
घ मा. . . . त्वन्नो दातृणा. . . ॥ ज. . . दात्रूणां. . . ॥ ज, म. . . .
भुञ्जामहै * ॥ द्र. ग नो इति पादः।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

× अदुर्मे विश्वे देवा अदात् सवितेदम् ।
अदान्मे ब्रह्मणस्पतिः प्रियो मित्रो अदादिदम् ॥५।

× इन्द्रेण मेदिना युजाऽप बाधे पृतन्यतः ।
अधरे सन्तु शत्रवः ॥६॥

७.११०.१ अग्निरिन्द्रश्च यद् युवं हथो+ वृत्राण्यप्रति ।
उग्रा हि वृत्रहन्तमा ॥७॥

× अग्निमिन्द्रं च यद् वयं पुरोधायै हवामहे ।
तौ नो मृडात ईदृशे ॥८॥

७.११०.२ याभ्यां स्वरजयन्नग्रे या वा तस्थतुर्भुवना जुषाणा ।
प्रचर्षणी वृषणा वज्रबाहू अग्निमिन्द्रं वृत्रहणा हुवेम ॥९॥

---

५ का. अद्वर्म विश्व * य दात् . . . । यदान्मे * * * यहादिदम्; घ ज. * मिन्द्रो. . . ॥ मा. * * अदाविदं ॥

६ का. * * युजाग्नि जातवेदसा । आधारे * सत्रवः; मा. . . . पृतन्वत। * शन्तु * ॥

७ का. अग्निमिन्द्रंवयद्युवं अथो. . . । * य वृत्रहन्तुमाम् । क मा . . . यद्यहं; खग उ. हतो * । * * . . वृत्रहन्तुमा। .. शौ हुतो। सा., तै. ब्रा. २.४.५.७ हुथो . . . ।

८ का. अग्निमिवयद्युवं पुरोधाइ * । स * मृळत * । मा . . . मिन्द्रश्च . . .। मृड़ातीदृशो ॥ . . . मिन्द्रञ्च . . .। द्र. ख मै. सं. २.२.३ पुरोधायै = पौरोहित्याय।

९ का. * स्वरितयत्यग्रे . . . वनानि विश्वा(=शौ) । प्रति ऋषणी ऋषणा * अग्निमिन्दं * हुवाम । द्र. हुवेमा ह्वयतेरङि (पा. ३.१.५३) विधिलिङ्। मा. जाभ्यां. . . यावातस्थेतोर्भुवना * । * * वज्रवाहु अग्नीमिन्द्रं * *। ख ज, म, ना जुषाणाः। गघ म * * वज्रवाहु अग्निरिन्द्रं * *॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

७.२५.१ ययोरोजसा स्तभिता रजांसि यौ वीर्यैर्वीरतमा शचीभिः
यौ पत्येते अप्रतीतौ सहोभिर्विष्णुमगन् वरुणं
पूर्वहूतिः ॥१०॥

२०.१६

ययोरप्सु न महिमा नदीषु प्ररिरिचे प्र दिवि रोचनायाम्।
ययोरस्त्यनुमतिर्भूयिष्ठा +विष्णुमगन् वरुणं
पूर्वहूतिः॥१॥

शौ ७.२५.२ ययोरिदं प्रदिशि यद् विरोचते प्र *चानति वि च चष्टे शचीभिः
महत्रृतस्य धर्मणा युवाना विष्णुमगन् वरुणं
पूर्वहूतिः ॥२॥

७.४४.१ उभा जिग्यथुर्न परा जयेथे+ न परा जिग्ये कतरश्चनैव वाम्।
इन्द्रश्च विष्णो यदपस्पृशेथां त्रेधा सहस्रं वि
तदैरयेथाम् ॥३॥

---

१० खग का. ययोवीरैर्वीर. . * या * अप्रतीतो महोभि. . . Z४Z मा.
जौवीर्येविरुतमा * । . . . सहोभी-;
ख ज, म. * . . वीरुतमा * ।
२०.१६.१ का. . . रप्स्यंन्सहिमा * प्ररिचे प्रतिवीरो. . . । . .
रस्थिनमद्भिर्भविष्ठा ;
क मा. . . रप्सुन्म. . *; ख ज. * * तिवि * ।
ग मा, म. . . भूयिष्टा ;
घ मा. विष्णु ॥ म. विष्णुं ॥
२ क-ग का. * वीरोचते * जानच विचष्टे * महा. . . घर्मणा. . ;
ख-घ मा. * जानते (अन्ये - जानति). . . शचिभिः । . . . पूर्वहूति ॥
ग शौ. पुरा देवस्य * सहोभिर्;
३ का * जिग्यथुन्न * जयेथो . . जज्ञे. . . । इन्द्रस्य विष्णोरवस्पृगेषां *
* यदधीर एषाम् ।
मा * जिग्युथुर्न जयेत (= उ.). . . इन्द्रस्य(= म, ना.) यदपस्पृषेथा.
. . ॥
ग ज. इन्द्रश्च → स्य. . . ; शौ. . . . यदपस्पृधेथां ;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

६५.२कख यदशुद्धं यदनृतं यच्चरामसि पापया ।
६४.१गघ आपो मा तस्मादेनसो दुरितात् पान्तु विश्वतः॥४॥

पै.५.२३.७ दुःस्वप्न्यं दुर्जीवितं रक्षो *अभ्वमराय्यः ।
शौ.४.१७.५ दुर्वाचः सर्वं दुर्भूतं तदितो नाशयामसि ॥५॥

७.६४.२गघ यदवामृक्षत कृष्णशकुनिर्मुखेन निर्ऋते तव।
काठ. ३५.४(२७-२८) अग्निष्टत् सर्वं शुन्धतु हव्यवाट् घृतसूदनः॥६॥

द्र. शौ. ७.६४.१ यदस्मान् कृष्णशकुने निष्पत्य तत आनशे।
आपो मा तस्मादेनसो दुरितात् पान्तु विश्वतः ॥७॥

---

४ का यश्छदधं. . . यश्चरा. . * । * * तस्म. . . ;

५ का. दुस्वप्नि दुर्जीवितमित्येका ॥ मा. दुःसुप्यं दुर्जीवितमित्येका ॥ म. दुष्वप्न्यं दुर्जीवितमित्येका ॥ ज. दुःस्वप्न्ययं दुर्जीवितमित्येका ॥ अभ्व. . . इति शोधः । ५.२३.७ द्र. दी. भट्टाचार्य १९९७ : Introd. xlvi अपि।

६ का. यदिवा. . . तवा । अग्निष्ट * * . . . ॥

७ कख का . . . स्मात् * निष्पततानश; मा. . . ष्मान् * निष्पय. . . आनसे।
ख ज, म. - र्निष्पत्य * * ।
द्र. मा उत्तरार्धो नास्ति ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

अग्निर्मा पातु प्रथमो दुरर्मणो निर्ऋत्यां विश्वा दुरितानि
मृज्महे।
विश्वे मा देवा मरुतः पुनन्तु वरुणो राजा सविता
पवित्रैः॥८॥

अन्तरिक्षेण पतति यातुधाननिबोधितः[+]।
स्तोकं यमभ्यचुश्चुतत् तमु स्योनं कृणोमि ते ॥९॥

यत्* त्वा कृष्णो अभ्यमृक्षद् देवेभ्यस्परि निर्हतः।
गघ शौ.८.२.१६ग
९.३.१३घ शिवं ते तन्वे तत् कृण्मो वि ते पाशांश्चृतामसि॥१०॥

---

८ का. क . . . . दुरिम्णो; घ * रा * पवित्रै । द्र. क अग्निर्मा पातु प्रथमो दुरर्मणो — दुरिम्णः इति का. पाठः महिम्नः इति यथा तथैव पञ्चम्यां साध्यम्, अपि तु अर्म इति चक्षूरोगे इति अमरकोषः ३.५.३४। उणादि १.१३१ चिन्तामणि १९३९ : ५८ अपि द्र। अयमर्मशब्दः १९.३२.१८ अर्मञ्च . . . देवां अपलुम्पतेत्यत्र पठ्यते। तत्र द्र.। २.८१.२ अक्ष्णोऽर्ममिति च। 'स वैद्यकशास्त्रे नान्तक्लीवलिङ्गशब्द' इति शब्दकल्पद्रुमः। तत् सुश्रुतसंहिता उत्तरतन्त्र ८.३ वाक्ये द्र.। अयं रोगः एकादशच्छेद्यानामन्यतमः। तेन दुरर्मन्निति चक्षूरोगे सिध्येत। अयमेव शब्दः शौ. १६.२.१, पै. १८.४५. निर्दुरर्मण्य ऊर्जा . . . इत्यत्र प्रयुक्त इति प्रतीयते।

९ का. * पतत. . निवोधतः स्तोमं यमभ्यजुष्ठतस्तम स्योनं * * । क क उ. अन्तरिक्षे *; उ. . . निबाधितः।

गघ मा. * यमद्भ्यचिश्चुतत्तमय. . . ॥

१० का. यद्वा * अभ्युरुक्षद्. . . शिवन्ते तेन्वे * कृण्वो * * पाशांश्चरतामसि Z५Z

क उ. य * * . . . ; कख मा. . अभ्यमृक्षः . . . निर्हितः ।

ग मा, ज. शिवन्ते. . . ; ज, म. कृण्वो;

घ मा. * * पाशांश्चुतामसिः ॥ऋ॥१०॥१५॥

ज. . श्चुतामसि ॥ऋ १०॥१६॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२०.१७

शौ ७.११३.१ तृष्टिके तृष्टिवन्दन उदमूं* छिन्धि तृष्टिके।
यथा कृतद्विष्टेदसः+ सर्वस्मै शेप्यावते ॥१॥

२ तृष्टासि तृष्टिकासि विषा विषातक्यसि।
परिवृत्ता(<क्ता) यथासस्यृ*षभेण+ वशेव ॥२॥

११४.१ आ ते ददे वक्षणाभ्य आ ददे हृदयादधि।
आं ते मुखस्य यद् वर्चो आ पुंसो यत्र(<त्ति)तृप्ससि॥३॥

मयि वर्चो मयि श्रवो मयि द्युम्नं मयि त्विषिः।
अहं ते वर्च आ ददेहं भूयासमुत्तमः ॥४॥

॥ इति तृतीयोनुवाकः ॥

२०.१७.१ का. त्रिष्टिंके त्रिष्टिनन्दना यहमूर्छन्ति त्रिष्टिके। अधा गृदृष्टयद्यमस्तमस्मै शेप्यावतः।

क मा. * तृष्टिवर्धन; ख उ. उदसुं * *। ज. . . छिन्दि *। ग उ. * कृतद्विष्टे(मा. ष्टो)दशत्; गघ शौ. * कृतद्विष्टाऽसोऽमुष्मै *। द्र. ग-शोधो नामूलः। <कृतद्विष्टा इद् असः । का गृदृष्टयद्यमस् इति कृतद्विष्टेद् असः इत्यस्य विकारः . ए←→य विपर्ययः अत्र प्रायिकः। स → म लेखेषु प्रायिकः। उ. स → श प्रायिकः। अन्त्यविसर्गस्य तकारापत्तिश्च बाहुल्येनैव का, उ. उभयत्रापि उपलभ्या।

२ का. त्रिष्टासि त्रिष्टकासि वृषावृषातक्यसि। प्रवृत्तेवायथावस्स्वर्षभेण वशः;

क मा. तृष्टसि *; ख-घ उ. विषातक्वसि (म. क्यसि) यथासस्पृष (म. श) भेण. . . ॥

ग ज. परिवृर्त्ता. . ; शौ. परिवृक्ता . . .; द्र. शौ पाठो योग्यतरः।

गघ उ. . . . यथसस्पृषभेण इत्यत्र स्यृ → स्पृ प्रमादः अक्षरसादृश्यात्।

३ क का. अ. . . . णाभ्यो; घ * शंसा अभ्यतृप्ससि।

गघ मा. . . . वर्च्चस. . . तिष्टसि ॥

शौ. * * * सङ्काशात् सर्वं ते वर्च आ ददे।

४ का. . सुवो. . त्विषि। अहन्ते वचदि अहं भूयास उत्तमः z६z इति विंशतिकाण्डे तृतीयोनुवाकः zz

घ मा. * * मन (= ना.) * * अहं. . . ॥१७॥ ग म. अहन्ते. . . ;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२०.१८

शौ.६.३७.१ अभि प्रागात् सहस्राक्षो युक्त्वा शपथो रथम्।
शप्तारमन्युच्छं (<अन्विच्छन्* ?) यातु वृक इवाविमतो गृहम् ॥१॥

२ परि णो वृङ्धि शपथ ह्द(<ह्ल)दमग्निरिव दहन्* ।
शप्तारमत्र त्वं जहि दिव्या वृक्षमिवाशनिः ॥२॥

६.३७.३[कख] यो नः शपादशपतः शपतो यश्च नः शपात्।
७.५९.१ वृक्ष इव विद्युता इत आ मूलादनु शुष्यतु ॥३॥

२.७.५ शप्तारं यन्तु शपथा यः सुहार्देन नः सह।
जिह्वाश्लक्ष्णस्य दुर्हार्दः पृष्टीरपि शृणीमसि ॥४॥

२०.१८.१ कग का. * * सहस्राक्षउकृत्या * * । . . . मन्यश्छन् याति वृकैवा. . ;
मा. . . . युक्ता * * । सप्तार . . वाविमितो * ॥
घ म. * वृक. . . ।
२ क का. * * वृद्धि * ; मा. * * वृधिं * ;
ख का . हृदम . . दहम् । उ. . दहं। शौ. प्रयशः हृदम् ग मा. शप्तारमन्त
* *; घ का. . . . मिवाशनी ।
३ का. * * शपातशपथे शपथो. . . वृक्षैव * हमूला. . . शुष्यति ।
क म. * * . . . शपातः; घ उ. * मूळा. . . ॥
४ का. शपथार्यन्तु * यस्वाहान्दे * * । * सुलक्षणस्य द्रुहान्दष्. . रप
सृणीमसि ।
द्र. गघौ काश्मीरीये द्विः पठितौ ।
कग मा. शऽप्तारं * * य सुहार्दो मनः * । जिह्वाः . . . दुर्हादः पृष्टि. . .॥
घ ज. . . श्रुणीमसि ।
द्र. ख सुहार्दन। पाठः सशयितः। शौ. सुहार्त् तैन।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्ट्यघायुर्यश्च नः शपात्।
६.३७.३ग घ शुने पेष्ट्रमिवावक्षामं तं प्रत्यस्यामि मृत्यवे ॥५॥

७.११४.२ प्रेतो यन्तु व्याध्यः प्राणुध्याः प्रो अशस्तयः।
अग्नी रक्षस्विनीर्हन्तु सोमो हन्तु दुरस्यतीः ॥६॥

११५.१ प्र चतेतः पापि लक्ष्मि नश्येतः प्रामुतः पथः।
अयस्मयेनाङ्केन यं द्विष्मस्तस्मिन् त्वा सृजामः ॥७॥

२ या त्वा लक्ष्मीः पतयालूरजुष्टा अधिचस्कन्द वन्दनेव वृक्षम्।
अन्यत्रास्मत् सवितस्तामितो धा हिरण्यहस्तो वसु नो
रराणः॥८॥

---

५ का. यन्द्वि. . . द्वेष्टि अघायु. . . श्चपात् । समपेप्समिवावक्षासं त्वं. . . स्याप * ॥
कग मा. * दिष्मो. . . व्यापायुय. . . । * प्रेष्ट्रिंमिवा. . . ;
गघ उ. . . . क्षामन्तं. . . * ॥
६ का. * यंत्व व्याध्यष् पुराणध्याष् पुरायशस्ययः अग्नीं रक्षस्यन हन्तु * * दुरस्यनी ।
ख मा. प्राणुध्याषुषुरो (ज. . . . पुरो) * । शौ. प्रांनुध्याः . . ॥ अयं साधीयान् ।
ग उ. अग्नीषोमा. . ; मा * रक्षश्वनि . . ; ज. * रक्षश्वीनि . . ;
७ का. * पचेत पाप * . . . परामुतष् पथः . . . यन्. . . तासुजामः; मा. * चेतेतः . . . लक्ष्मी नश्वेतः . . . पतः (=उ.) । . . . यैनाङ्गन. . स्तस्मैन्त्वा * ॥ ग ज, म. . नाङ्गेन. . .;
घ म. . . . सुजामः । शौ. सजामसि ॥ शौ. * पतेतः * * * * पत। * द्विषते * संजामसि। सा. सचामसि. द्वि . . . 'We attach thee to him . . .' ।
शौ. पाठः साधीयान्। ग अयस्मयेन अङ्केन इति व्यूहेन पाठ्यम्।
८ का. आ * * पतयालौलजुष्टा हृदिस्कन्द मन्दनेव वृहम् । . . . समिततूसामितो * हस्ते वस नो राणः;
क मा. . . लुरजूष्टा; म. . . पतयालू → नूरजुष्टा; ग मा. . . धां;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

शौ.१.१८.२ निररणीं सविता साविषत् पदोर्निर्हस्तयोर्वरुणो मित्रो अर्यमा।

द्र. पै.२०.२०.६[ख-घ] निरादित्या अनुमती रराणः प्र णः सुवात् सविता सौभगाय ॥९॥

७.११५.३ एकशतं लक्ष्म्यः साकं मर्त्यस्य जनुषेह जाता (:)।
तासां पापिष्ठा निरतः प्र हिण्मः शिवा (अ)स्मभ्यं जातवेदो नि यच्छ॥१०॥

२०.१९

शौ १.१८.३[कख] यत्त आत्मं (<त्मन्)तन्वा घोरमस्ति यद्वा केशेषु प्रतिचक्षणे वा।
तत्ते विद्वानप बाधे अहं प्र त्वा सुवात् सविता सौभगाय॥१॥

---

९ का. . . . साविक्षत् पभोन्यरुन्हस्त. . . । यदादित्यामवती रराणा पृणु सुवा * * ।

कख मा. . . रणां * सांविषत्. . (=उ.)निपदोनिर्हस्तयोवरुणो * र्यमा। ना. निररणी . . .॥

घ उ. प्रणत् * * * ॥ शोधाय २०.२०.६ टी. द्र.। शौ. निररंणि * सांविषक् . .। निरस्मभ्यमनु . . . प्रेमां देवा असांविषुः * ॥

१० का. * लक्ष्मिस्माकं. . . तदत * * शिवास्मा (→ स्म) भ्यं. . . यश्छत् zz१z

कख एकशतलक्ष्मा (म = लक्ष्मियः) * * जनुसेह * । * पापिष्टा (= उ) हिण्म . . यछ ॥ १०॥१८॥

२०.१९.१ का. यत्तात्मं * . . मस्तियद्वाकेशशु * * । . . विद्वौं उपबाधयेषां सुवा * * । क शौ. * आत्मनि तन्वांऽ * ;

ग मा. . . . विद्यानप * * ;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१८.१कख निर्लक्ष्म्यं ललाम्यं निररातिं सुवामसि।
यथा नो वस्यसीदसो रायस्पोषमिहा सुव ॥२॥

ऋ ५.१.४ अग्निमच्छ+ देवयतां मनांसि चक्षूंषीव सूर्यं सं चरन्ति।
यदी सुवाते उषसा विरूपे श्वेतो वाजी जायते अग्रे
अह्नाम्॥३॥

शौ.१९.५.१ इन्द्रो राजा जगतश्चर्षणीनामधि क्षमि विषुरूपं यदस्ति।
ऋ ७.२७.३ ततो ददाति दाशुषे वसूनि चोदद्राध+
उपस्तुतश्चिदर्वाक् ॥४॥

शकुनिर्भूत्वा प्र +बभस्ति पिप्पलं पत्यां निविष्टा यदि
वा घ पत्याम्।
भीमा घोरा लक्ष्म्योः सहभव्यास्ता इतो हविषा
निर्यजामः ॥५॥

---

२ का. निन्लक्ष्मिं ललाम्यहो. . रातीं * । * * स्यसीदतो. . . ।
क मा. निलिक्ष्म्यं. . . ; म. निर्लक्ष्म्यिं. . . ;
३ का. अग्निमिश्छ देवयतात्मनांसिंहचक्षूँषिव * सञ्चरवि ।
यदे सुवाभे उषसा→ वा * त्रेतो * जयसे * अह्ना ।
मा. अग्नि (म.म →) र्मछ * मनांषी चक्षूषीव * * * । . . . षुवाते
(= म) उषषा विरुपें. . . ॥ ख म. . . . सञ्चरन्ति ।
४ का. . . विश्व. . . । . . . चोदद्रात्र. . . श्चिदश्वर्वाक्;
गघ मा. * ददान्ति दाषुषे * जगदध्राधस्तपस्तुतश्चि. . . ॥
घ म, ज. चोदध्राध उपस्ततश्चि. . . ॥
५ का. . . . पिबस्तु * पत्यान्निवस्थ्या * * * पत्न्या ।. . . साभव्या
स्तायितो * * ;
क उ. . . . भवस्ति * ; द्र. ६ ख । ग मा. * * लक्ष्म्यो * ;
घ उ. . * * निर्जजामः ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

या ते गृहेषूत या धनेषु प्रजां लक्ष्मीर्यदि वा ते बभस्ति*।
तां बृहस्पतिर्हविषा बाधमानो निर्हूय प्र दध्मावधि
दूरमस्मत् ॥६॥

शौ.१.१८.४ रिश्यपदीं रिशदुवतीं (<रिशदुदतीं)गोषेधां विधमामुत।
विलीढ्यं व्याध्यं ब्रह्मणा ता अनीनशम्॥७॥

प्रत्योषन्तीमुत्सङ्गिनीमुत छिद्रामुतारिणीम्।
सिंहीं ज्येष्ठलक्ष्मीं व्याघ्रीं नाशयामसि॥८॥

अनुध्यायिनीं परिचरां विबाधामुत हिंसतीम्।
रोदस्य पत्नीं रोधनां प्र ता धमामि लक्ष्म्यः॥९॥

---

६ का. * * * वा धने प्रजा लक्ष्मिर्यावा वभस्ति । . . . जुषाणो निन्ह्य प्रति दध्माँ अधि . . मस्मात् ;

क उ. * * गृहेषुत * * ;

ख मा. लक्ष्मीं. . . भवस्ति (= उ) ।

ग म. . . . र्हविषा मानो; घ मा. . . . वधी * ॥

७ का. बिष्पत्नीं रिसद्वतीं घोषेदां वश (→ ग) मीमुत यदि युद्घ्यं याद्ध्यं * * *;

क म. * रिश्यद्वतीं; शौ. * वृषदतीं; ना. रिशव्दतीं;

८ का. प्रत्योषंतमुत्सङ्गिनीमुतश्चित्रामुतारिणी । * . . लक्ष्मं. . . ।

कख मा. प्रयोषन्तिमुत्सृङ्गीनीमुत. . . रणी । * * व्याघ्रां * ॥

ग ज. * येष्ठलक्ष्मीं ;

९ का. अनुध्यायनीं प्रतिसारां. . . यंसतीम् * पत्न्यो रोदनां प्रपदसामलक्ष्म्या । द्र. रोधनां। का पाठोपि योग्यः।

ख मा. . . . हिंसती । घ मा. * * * लक्ष्मीः ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

वामस्पृहां पितृषदं येषन्तीं तपनीमुत।
असिध्यन्तीं प्रध्वंसिनीमष्ट्रावधां च लक्ष्म्यं
ब्रह्मणा ता अनीनशम् ॥१०॥

२०.२०

आसन्मन्त्र्यां वचस्यां संपिबन्तीं न्यक्वरीम्।
उत्त(<त्तु)दां जनङ्गमां प्र ता धमामि लक्ष्म्यः ॥१॥

यां ते घोरा तन्वमाविवेश या ते लक्ष्मीः सर्वा
समक्ताः(<कृता)।
अग्निष्टे तास्वदत्त सौभगायापः शुन्धन्तु बृहते रणाय॥२॥

अदेवृघ्नीं वरुणापतिघ्नीं बृहस्पते।
इन्द्रापुत्रघ्नीं लक्ष्मीमस्यै ताः सवितः सुव ॥३॥

---

१० का. वामसुवां पितृ [× ×] (मुम्ब. षती) य एषन्ती. . . ।
असद्यन्ती व्रध्वंसिनींमष्ट्रावदन्त लक्ष्मिम् । * तां * z२z
क-ग मा. . . . येषन्ती. . . । असिध्यन्ती. . . ;
द्र. क वामसूशब्दोऽत्र योग्यः। न तु षष्ठीबहुवचनम्।
२०.२०.१ का आमन्त्रियां * . . . न्ती शाक्वक्वरीम् । उत्तां जनं समां प्रपाधमाम
लक्ष्मीम् । म. आसनमन्त्र्यां * संपिवन्ती * । उत्तदाञ्ज. . ॥
क-ग मा. . . . वर्च्चस्यां संपतन्तीं * । तंत्तदाजनंगमा ;
२ का. * * * तन्वासावि (→ मावि?) . . ममक्ताः . . . ताश्चरति.
. . शुम्भन्तु वृहस्पते * ।
क मा. . . . तन्वामा. . . ; गघ मा. . . अश्वदत्त. . . ॥
द्र. घ मा. मन्त्रान्तं यावत् पत्रं भग्नम् ।
३ का अदेवरघ्नीं. . . पितिघ्नीं वृहेस्पेतीन्द्रा . . . लक्ष्मीतास्स्यै. . . ।
मा. . . . पतिघ्न्यं * । . . . पुत्राघ्नीं. . . स्मै ता सविता * ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

या ते लक्ष्मीश्चक्षुषि योत दत्सु या
हस्तयो स्तनयोर्योपपक्षयोः।
श्रोण्योर्भंससि या पदोष्टे सर्वास्ता अति क्राम
घोराः ॥४॥

कख पै.४.७.६[कख] ऊरुभ्यां ते अष्ठीवद्भ्यां पार्ष्णिभ्यां प्रपदाभ्याम्।
८.१६.४[कख]
९.३.१३कख लक्ष्मीः श्रोणिभ्यामङ्गेभ्यो याः पापीस्ता
अनीनशन् ॥५॥

द्र.शौ.१.१८.२ अपाश्लीलं पृथिवी हन्तु यत् पदोरुपहस्तयोर्वरुणो मित्रो
अर्यमा।
पै.२०.१८.९द्र. अपादित्या अनुमती रराणाः प्र णः सुवात् सविता
सौभगाय ॥६॥

---

४ का. आत्वालक्ष्मीक्षुषी . . . दस्तु या (→ था). . . र्यूपपक्षयोः . . पिदंष्ट्रे सर्वास्त्वाति * घोरा ।
क-ग मा. . . . . चक्षुषि. . . दस्तु. . . र्योचापक्षयोः ॥ . . . पदोपदोष्टे;
ग ज, म. . . . पदोष्ठे;
५ क का. * द्वेष्ठिवद्भ्यां; म. उरुभ्यान्ते * ; मा, ज. उरुभ्यां * * ;
गघ का. यक्ष्मी. . . स्तानीनशम् ।
ग मा. लक्ष्मी. . . ;
६ का. अपशूशीलं पितृषन्ति अपानिर्हस्तयोन् वरुणो * * । अपादित्यान्त. . . रराणा प्रा * स्रवा सविता * ।
क मा, ज. अपाश्लीळं, म. अपाश्नीळं . . . ;
खग मा, म. . . . * र्यमा । . . . रराणा;
घ मा. . . . * णत्स्ववा * * ॥ ज, म. * ण स्ववात् * * ॥
द्र.२०.६[घ] प्रा इत्यतः परम् २०.१९.१ बाधयेषां इत्यतः २०.२०.६ मन्त्रस्य प्र इति यावत् काश्मीरीये पुनर्लिखितम् । तच्चैवम् — बाधयेषांप्रत्वासुवासवितासौभगाय। निन्त्लक्ष्मिंलला(10)म्यहंनिरवबीं- स्रवामसि । यथा नोस्य सीदतौ रायस्पोषमिहा सुव । अग्रि(11)मिश्छ देसयतात्मनां सिंहचक्षूंषिव सूर्यं सञ्चरति । यदीसुवदो उश(12)सा

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

द्र.शौ.७.११५.४ एता एना व्याकरं+ खिले गा अदितीरिव।
रमन्तां भद्रा लक्ष्म्यो याः पापीस्ता अनीनशम् ॥७॥

विरूपं त्रैतो वाजी जायसे अग्रे अह्ना । इन्द्रो राजा जगतश्च-र्षणीना(13)मधि क्षसि विषूरूपं यदस्ति । ततो ददति दाशुषे वसूनि। चोदत्राता उप(14)स्तुतश्चिदर्वाक् । शकुनिर्भूत्वापिभस्तु पिप्पलं पत्यान्निवस्च्या यदि (15) वाघपत्न्या । भीमा घोरा लक्ष्म्योस्साभव्या स्तायितो हविषा निर्यजामः।(16)या ते गृहेषूत वा धने प्रजा लक्ष्मिर्यावती वभस्ति । तां वृहस्पतिर्हवि(17)षा जुषाणो निर्ह्य प्रति दध्मां अधिदूरमस्मत् निश्पतीं विशद्वतीं घोषे(18)दांवशममीमुत । यदियुद्धयं याद्धयं व्रह्मणा ता अनीनशम्। प्रत्योषंत (19) मुत्सङ्गिनीमुतश्चित्त्रामुतारिणी। सिंही ज्येष्ठलक्ष्मीं व्याघ्रीं नाशया(20)मसि । अनुध्यायनीं प्रतिसारां विबाधामुतयंस [××××] रोदस्य पन्यो रोद [275 ख] नां प्रपादा साम लक्ष्म्या। वामसुवां पितृषन्तीय एषन्ती तपनीमुत। असद्य(2)न्तीं व्रध्वंसिनीं मष्ट्रावदान्तलक्ष्मिम् सम्पिबन्तीशाक्वरीम् उत्तरां जनं(3)ससां प्रपादमामलक्ष्माम् । व्राह्मणाता अनीनशाम् z२z(4)आम्नन्त्रियं विचस्यांसम्पिवन्तीश्याक्वरीम् उत्तरां जनंसमां प्रपादल(5)क्ष्माम् । या ते घोरा तन्वामाविवेश या ते लक्ष्मीस्सर्वा समक्ताः अग्निष्टेत(6) श्चरति सौभगायापश् शुम्भन्तु वृहते रणाय । अदेवाघ्नीं वरुणापितिघ्नो (7)वृहस्पते इन्द्रापुत्रघ्नीं लक्ष्मी चक्षुषी यो तदस्तु या हस्त(8)यो स्तनयोयूपपक्षयोः र्योन्यूर्भंससि यापिर्यष्ट्रे सर्वास्त्वातिक्रामघो(9)रा। ऊरुभ्यां द्वेष्ठिवद्भ्यां पार्ष्णिभ्यां प्रपदाभ्याम् । लक्ष्मी श्रोणिभ्यामङ्गेभ्यो (10)यष्पापीस्तानीनशम् अपाश्शीलं पितृषन्ति अपाभिर्हस्तयोन्वरुणो (11)मित्रो अर्यमा । अपादित्यान्नमतीरराणा प्र; द्र. बन्धनीषु का. पंक्ति संख्या।

७ का. * एगण्यकरं * गर्दभीरिव । * रुद्रयालक्ष्म्योर्याष्पापीस्तनीनशम्।
क उ. * * व्याकरन;
गघ मा. * भद्रां . . . अनीनसनृशन् ॥ अन्ये उ. . . . अनीनशन्॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

साहुषी नाम वा असि सहमाना सहस्वती।
गृहगुप्तिमनु(<न*)वर्तिं कुलायिनीं ता इहा
वेशयामसि ॥८॥

संचारिण्युभैर्या(<उभयी या) बभूवान्या अन्यां जिन्वति
भद्रपापी।
तां लक्ष्मीं नीह वानयामो भद्रासु भद्रामपि सौभगाय॥८॥

एकशतं लक्ष्म्यस्तासां राज्ञी बभूविथ।
भद्राभिर्भद्रे संभूय भद्रेणाभि सचस्व नः॥१०॥

२०.२१

द्र.शौ.१९.३.१कख दिवस्पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षाद् वातात् पशुभ्यो अध्योषधीभ्यः।
यतो लक्ष्मीर्वृजिना संबभूव सा ब्रह्मणा प्रच्युता दूरमेतु॥१॥

---

८ का. सायुषी * * सि सहमानां . . स्वतीम् । . . कपतिमनुवर्तिनीं. . . ।
ओं ता इहा वेशयामसि ।
ग मा. . . . कुलायनीं; ज. कुलाइनीं, म. कळा → लायिनीं;
घ मं. . . . वेषयामशि ॥ श्री ॥ म. . . . ॥ श्री ॥ ज. . . . श्रीं ॥
९ क-ग का. ओं सञ्जर्णुभैर्या. . वान्यान्या जिन्वव भद्रपापे तँ * विहवाचयापो;
क ज. सञ्चारि. . . ; म. . . भैया. . . ;
ख ज, म. . . भद्रपापीः । मा. न्यान्यां * * । ग ज. नि → नी . .; म
. * * नि . . . ;
१० का. * लक्ष्मि. . राज्ञीर्वभूयथा । . . . म (→ स) म्भूय * मजस्वि
[x] z३z सुम्ब . . . . स्विन ३
क-ग मा. * लक्ष्म्यां . . . । . . . भद्रा संभूया. . ॥ऋ॥१०॥२०॥
२०.२१.१ ख-ग का. वाता * अम्योषधीभ्यः [यतोल] क्ष्मीर्व्रजनस् * स्या. . . ।
द्र. कोष्ठस्थपाठः सुम्बमात्रलभ्यः ।
मा. . . . थिव्याः त्पर्य. . . । * र्लक्ष्मीर्वृजना * . . . ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

वालकुत्स(<*गुच्छ/गुत्स)स्य च गन्धेन हिरण्यवर्चसेन च।
आत्* पुष्करिण्या यो गन्धो भगो मा तेन जिन्वतु॥२॥

७.११५.३गघ यदिन्द्रो अग्रे असुरान् जघान यतो लक्ष्मीर्न्यदधुर्मर्त्येषु ।
पै.२०.१८.१०गघ तासां पापिष्ठा निरतः सुवामः शिवा अस्यै जातवेदो
नि यच्छ† ॥३॥

या त्वा लक्ष्मीर्देवृघ्नी या पतिघ्नी गृहेभ्यस्त्वा नुदते या व्याडा†।
अतस्त्वमेनसो मुच्यमानोत्तरेमाः स्रोत्याः सप्त साकम्॥४॥

---

२ का. वालदुश्छस्य गन्धेन * * । आतु. . * गन्ध तग [××] ;
घ मम्ब. तगो * * * ।
क मा. वालकृतसस्य त * ; ज. वाल्कुतूसस्य * * ; गुत्सः ऐकपदिकम् औणादिकपदार्णवे (उणादि सू. ३.६८) गुत्स*ः स्तबकग्रन्थिपर्णयोरिति पेरुसूरिः। गुत्स<गुच्छ<गृप्स इत्यैतिहासिकाः।
द्र. AiG I : § 135a, c; तत्र भूमिकायां रनु. पादटीका ४४५ अपि द्र. कल्पनामात्रमिदं तु प्रमाणमपेक्षते।
म, ना. वाल्कुत्स्यस्य * * ;
ग मा, म, ना. आत. . ज. आतत् * * *, द्र. मा. गन्धो इति पतितम्;
३ का. [×] न्द्रो (मुम्ब. यदिन्द्रो) असुरां जिघान ततो लक्ष्मीन्नि. . . ।
* * नुदतु प्रतिग्मा * स्ये * * यश्छ ।
खग मा. . . . धुमर्त्येषु । * पापिष्टा निरत प्रहिण्म. . . ;
क-ग ज. . . . जघान्. . . । * पापीष्टा * * ;
ग मा, म. * पापिस्टा * * ;
४ का. आ * . . देवरघ्नीर्यापदघ्नी. . . न्याद्य । ततस्तुमुच्यमो मेनमा नोत्तरेसा * * * ;
क मा. २यं 'या' पतितम्. ख मा. . . . व्याढाः । म, ज. . व्याड़ाः। ना. व्याडः।
घ मा - त्तरेमा. . . ॥ उ. . . श्रोत्याः * * ॥
द्र. ख का व्याडा इत्यस्य लेख विकारः।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

ख २०.२०.१ख निपिंशन्तीं नितुदन्तीं संपिबन्तीं न्यक्वरीम्।
प्रभङ्गां भ्रूणघ्नीं लक्ष्मीं व्रह्मणा ता अनीनशम् ॥५॥

उदोजिष्ठां सहस्यां जयन्तीमपराजिताम्।
लक्ष्मीर्याः पुण्याः कल्याणीस्ता अस्यै सवितः सुव ॥६॥

लक्ष्म्यः समलप्सत समलप्सत लक्ष्म्यः।
अजैषुर्भद्रा लक्ष्म्यः परा पापीरजेषत ॥७॥

लक्ष्मीणां लक्ष्मीतमे लक्ष्मीणामधिपा असि।
तां त्वाहं शुद्धो गोप्स्यामि देवजा हि बभूविथ ॥८॥

द्र.शौ.७.१२.१ सभा च मा समितिश्चावतां प्रजापतेर्दुहितरौ सचेतसौ।
येन सङ्गच्छा॑दुप मा स तिष्ठादन्तर्वदानि हृदये
जनानाम् ॥९॥

---

५ का. अपियोषन्तीर्वदन्तीं * शाक्वरीम् । प्रभङ्ग. . घ्नी लक्ष्मी तास्यै सवितुस्सवः;
कख मा. निपिशन्तीं * . . . न्ती * ।
ग मा, ज. प्रभंगां. . . ; मा. * भृणघ्रीं * ; म. प्रभंगा भ्रुणघ्नीं * ;
६ का. शतोदंष्टसहस्रां. . . । . . . कल्याणीमस्यै ता सवितुस्सवः;
क मा. उदोजीष्टां सहस्वन्तं; म. उदोजिष्टां * ;
गघ मा. . . . पुण्या. . . सविताः * ॥
७ का. लक्ष्मिस्समलिप्सतुस्समलिप्सतु लक्ष्म्या । अजीषु. . . लक्ष्मिष् * . . रनीनशम् ;
कख ज. * समलप्सत(त्→): सम. . . । मा. समलप्ततः . . . ।
८ का. लक्ष्मीनान्त लक्ष्मीणमधिपासि । तान्ताहं * धौ (< +गो) प्सामि देवज * बभूयथा ।
गघ मा. . . गोष्ठामि देवया * * ॥
९ का. * * सा सवितु. . . तरप्प्रचेतसा । * वदांउप * स्य सिक्षान्तर्वदामि * *; मा. क. . . समित; घ . . . हृदये * ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

सभा सेना समितिस्त्वामावन्तु प्रजापतेर्दुहितरः प्रचेतसः।
येन वदान्युप मा स सिक्षादन्तर्वदानि हृदये
जनानाम् ॥१०॥

२०.२२

मां वदन्तमनु सर्वे वदन्तु मां प्राणन्तमनु प्राणन्तु सर्वे।
मां विशन्तमनु सर्वे विशन्तु मयि देवा एकवृतो
भवन्तु ॥१॥

सूर्यो मा चक्षुषः पातु बृहस्पतिर्वाचः सोमो राजा सभायाः।
इन्द्रो वो दृशे भवामि ॥२॥

शौ.७.१२.२ वेद वै ते सभे नाम सुभद्रासि सरस्वति।
अथो ये ते सभासदस्ते मे सन्तु सुवाचसः ॥३॥

---

१० का. * * समितुस्त्वावतां . . . तराप्रचेतसा । * [xxx; मुम्ब वदांउपमा] स्य तिष्ठान्तर्वदापि * * z४z
ख मा. . . . चेतसः । ना. . . . सचेतसः । ज. . . . (प्र→) सचेतसः।
ग मा, म. * वदांन्युप. . . ;
२०.२२.१ का. मां [xxमुम्ब. वदन्तुमव सर्वे] वदन्तु मा प्राणन्तुमनु * * । * विशन्तु. . * वि [xxमुम्ब. शन्तुमेवेवा] एकव्रतो * ।
क-ग मा. * वदन्तु. . * प्राणन्तु. . * * । * विशन्तु. . * वि;
२ का. . . . पान्तु. . . . र्वाचास् * [x; मुम्ब. राजस्सभा] य । ऐन्द्रो वो न्द्रिशे * ।
मा. . . . चक्षुषाः * . . . सोम * * । * * दृशो * ॥
३ ग-घ का. . . . नासमुभ. . सरस्व [xx मुम्ब. ति अथो] ये तै. . सधस्थे * * * ;
मा. . . . सभासभासदः ते . . . ॥ घ. उ. . . . सभासदः ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

शौ. १९.८.६ इमा या ब्रह्मणस्पते विषूचीर्वाच ईयते।
सध्रीचीरिन्द्र ताः कृत्वा मह्यं शिवतमाः कृधि ॥४॥

अहमेषां हस्तरसमहं विज्ञानमा ददे।
सर्वस्या अस्याः संसदोऽहं भूयासमुत्तमः।
इन्द्रोयो गायतामिव ॥५॥

उत्तमं मोत्तमे कृध्युत्तमा हि बभूविथ।
यां त्वा भुरण्युरन्वैच्छद्[1] गन्धर्वः शरदः शतम् ॥६॥

ऋ१०.१६६.४कख. अभिभूरहमागममहं भूयासमुत्तमः।
इदं प्रतिप्रवादिनं द्विषन्तमव धून्वे ॥७॥

उरुष्टे वस्तिर्भवतु समुद्रस्य बिलं यथा।
परोदकमिव सिच्यतां मूत्रन्ते तन्वस्परि ॥८॥

---

४ खघ का. -विषूचेर्वा. . . शिवतमष्कृधि।
ख मा. विसूच्ये. . . । मा, ज . . . . र्वात ईरते।
ना. . : . र्वा ईरते। शौ. . . र्वात ईरते। द्र. अत्र शौ. पाठः स्वतो न प्रमाणम्। तत्रोनविशकाण्डस्य पैप्पलादादगृहीतत्वात्। पै. पाठे 'वात ईरते' 'वाच ईयते' इति द्वयोः पाठयोः द्वितीयः अधिकं युज्यते, तृतीयपञ्चमसप्तममन्त्रेषु सभानुष्ठितवादस्य प्रसक्तत्वात्। का. पाठेनाभेदोप्यत्र प्रमाणम्।
५ का. . . . ह [× मुम्ब. स्ति] रसमहं भूयासमुत्तममिन्द्रो जो गायथा मिव।
घ मा. अहं. . . मूत्तमः; द्र. ङ < इन्द्रायो * ?
६ का. * वोत्तमद्धृद्रमा * बभूयथा। यान्त्वाभुरण्ययश्छथ सं जीव * *।
कख मा. - ध्यूतमा * *। म. . . . कृध्यु - ;
ग उ. * * भूरण्यु. . . ;
७ घ का. . . . मवि *। मा. द्विंषन्तु. . * ॥
८ का. उरिष्ठ [××; मुम्ब. वस्तिर्भवति * *] यथा। पुरो. . . . ता मूत्रन्तन्वम्परि। ख मा, ज. * विळं *। गघ मा. सिच्यतां (→ता) मुत्रक्ते. . . ॥ म. . . . कमव *;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

ऋ ५.७८.८,कख ७गघ ८घ यथा वातो यथोदकं यथा समुद्र एजति।
एवा ते गर्भ एजतु निरैतु दशमास्यो
बहिर्जरायुणा सह ॥९॥

शौ.१९.१४.१ इदमु श्रेयोवसानमागां शिवे मे द्यावापृथिवी अभूताम्।
असपत्नाः प्रदिशो मे भवन्तु न वै त्वा द्विष्मो अभयं नो
अस्तु ॥१०॥

२०.२३

वास्तोष्पत इह नः शर्म यच्छ+ भद्राच्छ्रेयो अभि नो
नेष वस्वः+।
अरिष्टा वीरा इह मे भवन्तु द्विपाच्चतुष्पान् मय्यस्तु
पुष्टम्॥१॥
कौ.४३.१३ अनमीवो वास्तोष्पते विश्वा रूपाण्याविशन्।
ऋ.७.५५.१ सखा सुशेव एधि नः॥२॥

---

९ कख का. * * यथादघं * समुद्रो यजन्तं;
१० का. यदमिश्रयो. . . माघां * ते. . पृयभूताम्. . . मयि * द्यक्ष्मो भयन्नोस्तु z५z
क मा. . . . वशनुमागांत्. . ; म, ज. . . .वशानुमागात् ;
ख मा. . अभुतां ।
ग मा. अशपत्ना. . . ; घ मा, म. . . . अभयन्नो * ॥ऋ१०॥२२॥
क शौ. वदमुच्छ्रेयो. . .;
२०.२३.१ का. वास्तुष्पत. . . यश्छ. . गश्छेयोभि * . . वस्व । . . . द्विपदाश्च. . . मयस्तु पुष्टाम् ।
क ज. वास्तोस्पत. . . ;
खग मा. . . श्रेयो * * * वस्याः । अरिष्ट्या. . . ;
ख ज, म. भद्राछ्रेयो. . . वस्युः(= ना.) । घ. मा. द्विपाचतुष्मान्. . . ॥ म. द्विपा चतुष्पान्. . . ;
२ का. . . . वास्तुष्पते * . . . विशम् । * सशेवु * * ;
क मा. . . . वास्तोस्पते ;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

शौ.३.१२.६क-ग ऋतेन स्थूणा अधि रोह वंशोग्रो विराजन्नप वृङ्क्ष्व* शत्रून्।
मा ते *रिषन्नुपसत्तारो अत्र वि राजाञ्* जीवाञ्* शरदः
शतानि॥३॥

आ रोहतं पक्षावमृतं वसानौ दम्पत्योः कृणुतं दीर्घमायुः।
तत्र नारी पुत्रिणी जीवपत्नीदं कुलायमुप सं
विशाति ॥४॥

अग्निर्मा विश्वाद् दुरितात् पुनातु मातरिश्वा पवमानः
पुरस्तात्।
सोमो मा पातु मरुतो बृहस्पतिर्वायुश्च मा पवमानः
पुनीताम्॥५॥

त्वया सत्यं वि जयन्ते तव सत्यं विवाचनम्।
अग्रे वृक्षस्य जायसे सेमं जनय पूरुषम् ॥६॥

---

३ का. * * धि * वंशो विराजोप वृक्ष शतन्। * ते रिषंनुपमत्तारोत्र * राजां जीवां * * ।
मा. . र्विराजंनप वृंष्व * । * * र्षंनुप. . वि राजं जीवाछरदः * ।
ख म. विराजंनप वृक्ष्य (ज. वृंक्ष्य) * ॥ ग. उ. . . र्षंनुप. . . * ;
घ ना, ज. * राजां जीवात् शरदः ॥ म. * राजां जीवाछरदः ॥
४ का. * पोहतं पक्षाम. . वसानो दंपत्योष्. . . । . . . पत्नी [× मुम्ब. इदं कुला] या. . * विशास्ति (→ त्ति)
कख मा. * पक्षावसमृतं र्वसानौ दंपत्योः . . . । घ उ. . . विशाधि।
५ का. . . . विश्वा * * * प (×× ; मुम्ब. वमानः पुरस्ता) त् * * * सविता * . . . . मापस सवि (× ×; मुम्ब. रःप्रणीता) म्;
कख मा. . . . विश्वा (= ज, ना) * * * पवमान * ।
६ का. त्वय * * जायन्ते. . . अग्ने * [××; मुम्ब. जयसे) स इमं * पौरुषम् ।
घ ज. . . . पु → पुरुषं ॥ म. पू → पुरुषं ॥
द्र. क 'जयते' इतीष्टम्। घ स इमं → सेमं छन्दःसौकर्याय ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

वृक्षस्य शतशाखस्य माधुन्तस्य निकृत्वनः।
विभीदकस्य यत् फलं तेन त्वोन्मादयामसि॥७॥

घ १.४४.१घ पूर्वे वातात् प्र पततं पूर्वे पततमश्विभ्याम्।
२०.१४.५घ अपि द्र.इमे न्वर्वणी अह+मुद्नेवाग्निमवीवरे ॥८॥

मा यक्ष्ममिह +हासिष्ट मा रिफन्तो वि गातन।
सुभूतमस्मभ्यं धत्त युष्मानन्वेतु किल्बिषम् ॥९॥

इंह वर्च इह पय इह चक्षुरुप ह्वये।
इहेन्द्रियं दधातन ॥१०॥

---

७ का. . . . माकृन्तस्या (××; मुम्ब. वकृन्तनः वै) भीनकस्य * * * त्वोन्म. . . ।
मा. * . . साखस्य माधुतस्य निकृत्वन (= म.)। . . . मावयामसि॥
द्र. ख मागुन्दस्य? मगुन्दी शौ. २.१४.२, पै २.४.४

८ का. पूर्वे * * पतत् (×; मुम्ब. पू) र्वे . . . । कृणोम्यमणी. . मुध्नवा. . . ;
ग ज. * न्य → न्वर्वणी. . . ; म. * * न्यर्वणी. . . ;
घ मा. . . . मुर्ह्ने वाग्नि. . ; ज, म. . . . मुह्ने. . . ॥ द्र. १.४४.१ मन्त्रे दुर्गामोहनपादाः :"अवीवरे इत्यत्र वारयतेरात्मनेपदे छन्दसि लुङ्विभक्तावुत्तमपुरुषैंवचने चङि द्विर्भावः।"

९ का. * य (×; मुम्ब. क्ष्मा) मिहामिहा मा रिहन्ता * गाढनः सत्वतमस्मभ्यं धत्ते युष्माकं न (×; मुम्ब. यति) किल्विषम् ।
मा. * . . . . बाशिष्ट (म, ज. हाशिष्ट) * रिषंन्तो * * । . . . धत्तं. . . नन्येत्व * ॥

१० का. . इहा * * चक्ष्वा. . । इह इन्द्रियं ×××z६z
क मा, ज. * * इहः * ;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२०.२४

आ हि हरी +अपप्ततामिमं वत्सं वनादियम्।
अपकामं ह्यघ्न्ये वत्सो देवि ममार ते ॥१॥

ये त्वोपविदुर्विदुर्निजवत्सेव दोहस्व।
अहं ते वेद सं मनः संवननस्य वेद ते ॥२॥

एष ते अघ्न्ये वत्सस्तं वाञ्छ।
तां सत्योक्तिं ब्रूमः ॥३॥

या सरस्वती गोवननी सा वामेनांकसान्वेत्य।
इमां गां वानयतु स्वाहा ॥४॥

॥ इति चतुर्थोनुवाकः ॥

२०.२४.१ का. आयुरिह पपतामि संवत्मनार्यम्. . कामस्यश्ने * देविरिव मा ददे।
क मा. * * रितावप्तता - ; ज. * * हरि अवप्तता - (= उ.)
ग मा * ह्यग्रे;
२ का. एष त्वोभिविद्वन्विद्वन्नितवंस्येवामंस्व । एष * * संवननस्संसंवनस्स * *।
ख मा. - निज. . . । ग म. अहन्ते. . . ; द्र. ख दोहस्व। पाठः संशयितः मंस्व इति नायोग्यः।
३ का. * * अग्ने वत्सत्वं वाञ्छः * सत्यो अग्निं * ;
मा. * * अघ्ने वंस्तं वाञ्व. . . बृमः ।
४ का. यास् * गोबलिनी * . . . कासाम्येत्यत्य ।. . . z६z इति विंशतिकाण्डे चतुर्थोनुवाकस् समाप्तः zz
कख मा. * * गोवनानी. . कसान्वेय । ख म. . कसानेत्य।
काण्डान्ते मा. ॥ऋ४॥२४॥ म. ॥२४॥ऋ॥अ ४॥५४॥ ज. ॥ऋ ४॥ २४॥ अ ४॥ इत्येकर्च्चकाण्डे चतुर्थोऽनुवाकः ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२०.२५

दूराद् भेषजमाभृतं बहून्यति योजना*।
अपश्यमस्यन्तं रुद्रं न दृष्टो दुष्कृतं करत् ॥१॥

भिनद्मि ते परावतो वत्सस्य शेप्यामिव।
वृषेदसो यथा मयि कृष्णो विषाणवाँ इव ॥२॥

सर्वा गावः संमनसः सछवयः+ सनाभयः।
संमानं बिभ्रतीर्नाम वत्सां+ उज्जिहतामितः+ ॥३॥

तु.पै.१९.२६.९ इन्द्रस्त्वाग्रे अवानयत् सविता त्वोतापरः।
तृतीयमश्विना त्वाघ्न्ये वाञ्छ ॥४॥

शौ.२.३६.८ आ ते नयतु सविता सविता नयतु बृहस्पतिः।
पतिर्यः पतिकाम्यस्तमस्यै धेह्योषधे ॥५॥

२०.२५.१ का. . दूतं बहु. . योजनाम्. . (×; मुम्ब. म) स्यन्तं रुद्रमदुष्टो * *।
क-ग मा. दूराभे. . . न्यत योजनाः (= उ.) * । अपस्य . . . * ;
ख म, ज. वहून्वति योजनाः।
२ का. भिनद्दि * * विश्वस्य श्येप्यामिव । वृषेदशो * * * वृषाणवाङ्गिव।
क मा. द्धिनद्म * * ; ज. * * परापतो;
ग मा. वृशेदसो * * कृष्र्णो. . . वाङ् (= म, ज.) * ॥
३ का. * गाव समनससत्सवयस् * * . . र्नावं * । उज्ञीहतामितः;
क मा. * * समनसःसत्सभयः(= उ.) * । वछा उद्रिर्हितामिथः।
घ ज, म. वच्छां (ना. वछा) उद्रिहिता(ना. तां)मिथः।
द्र. अस्मदीयपाठे वत्सानभि उज्जिहतामित्यर्थः।
४ का. . . . वानयत् * त्व ततापरः . . . त्वाग्रे वाञ्छः; मा. . .
स्माग्रेषवानयत् * . . .। . . .त्वाघ्ने *॥
ज. . . . वांछ ॥
५ ख-घ का आ न एतु वृहस्पति [××; मुम्ब. ष्पतिकाम्यस्] . . . । घ शौ.
त्वमस्यै . . ॥ अयमशुद्धः। मा. वृहस्पति। पतिर्य्यः . . . स्तमस्मै . . .॥
ग पतिकाम्यः-साम्प्रदायिकः अशुद्धः पाठः। शौ. प्रतिकाम्यः॥
मा. * * वृहस्पति । पतिर्य्यः . . . स्तमस्मै . . . ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

शौ.१६.१९.२ इन्द्रं वयमनूराधं[+] हवामहेऽनु राध्यास्म द्विपदा चतुष्पदा।
१९.१५.२
पै.३.३५.२ मा नः सेना अररुषीरुप गुर्विषूचीरिन्द्र द्रुहो वि
नाशर्य ॥६॥

पै.१६.१५.६कख भग प्रेहि प्रथमोनु त्वा वयमेमसि।
इन्द्राग्नी ब्रह्मणास्मान् स्वस्ति नयतां पथा ॥७॥

अदितिः प्रैतु प्रथमा बृहस्पतिः पुरएता ते अस्तु।
इन्द्रो भयं व्यस्यतु शूद्राच्च न आर्याच्च ॥८॥

इमे ये अनसि युक्ता उष्टारा उत पील्वाः।
तेषां समग्रभं पदः समीर्मान् समु सक्थ्यः॥९॥

वि मध्यमा अप्रोषत गर्दभा(:) क्षिपिता हव।
अथासुरस्य मायया मयीदं स्थापयामसि॥१०॥

---

६ का. इन्द्रं वयंम्य (मुंम्ब. नु) राधमित्येका ।
मा. इद्र वयमनुराधमित्येका ॥ म, ज. इन्द्रं वयमनुराधमित्येका ॥ द्र.
पाठः ३.३५.२ मन्त्राद् गृहीतः ।
७ ख-घ का. न. . . । . . . स्सा * * * ।
८ का. * प्रहिद्वष्. . . विश्वत शूद्रांश्चनार्याश्च ॥
क ज. आदितिः . . . ; उ. * * प्रथमो (← मां, ज.); घ उ. शूद्राच *
आर्याच ॥
९ का. अमीयेन संयुक्ता * * बिल्वा । त्वं हि * पद समहिन्मां संमसुगृध्यः;
१० का. अन मध्यमाष्प्रोक्त गर्दभा इव त्वर्यजः अधा सह सम्रमाया मयीदं
स्थापपयायामसि Z1Z द्र पै. १९.३८.१०
मा. * * अप्रोषतं. . . । . . . मायां न इदं * (= उ.). . . ॥ऋ॥ ॥२५॥
ग ज, ना. . . . माया;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२०.२६

शं मा भगेन द्विगुणेन वर्चसा शं मा पृथिव्या *शमु ओषधीभिः।
शं मापो मयोभुवो भगेन वर्चसा सिचन्॥१॥

पै.१९.२४.१४ वर्चो मे मित्रावरुणा वर्चो देवी सरस्वती।
वर्चो मे अश्विनोभा धत्तां पुष्करस्रजा॥२॥

शौ.७.५४.१. ऋचं साम यजामहे याभ्यां कर्माणि कृण्वते।
वि ते सदसि राजतो यज्ञं देवेषु +यच्छताम्॥३॥

ख शौ.१९.४६.३घ अङ्गमङ्गं सञ्चिनोमि चक्षुः प्राणमथो बलम्।
गघ शौ.७.६१.१गघ
पै.१६.२८.१२गघ प्रिया श्रुतस्य भूयास्मायुष्मन्तः सुमेधसः॥४॥

एतन्नो देव सवितर्जगद् रात्री च +रक्षतम्।
पूषैनत् पुनराजत्वविनष्टमविह्रुतम्॥५॥

२०.२६.१ का. सं स्मा * * सं म्म पृथिव्या स्सम ओषधीभिः सं. . . भू * * * सृजत;
खग उ. * * * शमवौषधीभिः। * * मापयो. . . ; घ मा. सिचं ॥
२ का. * मा मित्रवरुण इत्येका । उ. म, ज. * * मित्रावरुणे (मा. णा) त्येका ॥ द्र. पाठः ऊनविंशकाण्डाद् गृहीतः।
३ ग का. * * सरसि * ;
४ क-ग का. * स तुनोमि. . . स्रुतस्य * ;
मा. अङ्गमङ्गसिञ्चनोमि चक्षु. . . । . . . श्रृतस्य. . . ;
५ का. (××; मुम्ब. तन्नो) देवस्स (→स) वितु. . . रक्षतिम् z. . . त्वविलिष्टे महिव्रतम् ।
कख तु. शौ. ४.२५.३ग युवं वायो सविता च भुवनानि रक्षथः; पै. वायोः < * वायो ;
क मा, ज. एतं नो. . . ; मा. . . . देवं. . ;
ख उ. . रक्षितम् । ग मा. पुषैनत् * ; उ. गघ . . . रायत्व. . ह्रुतं ॥
द्र. मै. १.५.१४ अविनष्टानविह्रुतान् पूषैनानभ्यरक्षीद् । उ. ऋ-रु विपर्ययः प्रायिकः ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

यावन्त्येव पलितानि साकं जज्ञिरे अग्रशः।
तेभ्यः परि ब्रवीमि त्वा कृष्णाः केशा भवन्तु मे॥६॥

कृष्णान् केशान् सिनीवालि कृष्णान् केशान् सरस्वति।
कृष्णान् मे अश्विना केशान् कृणुतं पुष्करस्रजा॥७॥

अदो यदग्रे देवानां पुरस्तादवतिष्ठति।
तन्मे अब्रवीत् त्वष्टाविरिष्टभेषजम् ॥८॥

विश्वधायसा विश्वभेषज्या कृतम्।
यदामयति निष्कृधि निष्कृतिर्नाम वा असि ॥९॥

सं ते चृतामि तकरिं सं योर्निं सं गवीन्यौ।
सं मातरं च पुत्रं च सं गर्भं च जरायु च ॥१०॥

---

६ क का. यावन्तस्य. . . * प्र * * * * *।
क मा. यावत्वेव * ; ख उ. * यज्ञिरे * । घ मा. * कृष्णाः * * * ॥
७ का. कृष्णाष्केशार् * कृष्णाष् * * . . . स्रजः ।
कख मा. * मेशान शिनीवाली (= उ) कृष्णान्वेशान् * ।
८ ख-ग का. सनसा सवितादधत् । . . व्रवीत् * विलिष्ट . .।
ग उ. . . . अब्रवी * ;
९ का. . . . यसी * कृकृतम् । अधासेतिमेति. . . . . * सि ।
क मा. श्वविश्वधायस्या; म. (+श्व)विश्वधायसा;
द्र. मन्त्रार्थो न स्पष्टः।
१० का. वि * * तगरिं भ्योंनि वि गवेन्यो वि. . . वि. . . जः Z२Z
क मा, म. सन्ते. . . ;
ख उ * * सङ् * (मा. गविन्यौ) ।
गघ ज, म. * मातरञ्च पुत्तञ्च * गर्भञ्च (मा, म. सङ्गर्भञ्च) * *
॥ऋ॥१०॥१६॥
द्र. अर्थदृष्ट्यास्य मन्त्रस्य २७शकाण्डिकागतत्वम्।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२०.२७

तिर्यङ् ते गर्भो भवतु हृदयेष्ठं जरायु ते।
आदोषमग्निमा रोहाद् †गच्छ यमसादनम् ॥१॥

वि ते चृतामि तकरिं वि योनिं वि गवीन्यौ।
वि मातरं पुत्रं च वि गर्भं च जरायु च ॥२॥

अन्वङ्* ते गर्भो भवत्वनुषोत† जरायु ते।
यथा त्वं पुत्रं विन्दासै यथा जीवासि भद्रया ॥३॥

ग ऋ ५.७८.७[घ] प्र पृष्ठे गर्भमर्दय वि योन आस्यं सृज।
निरैतु दशमास्यो गर्भो गवीन्योरधि ॥४॥

विष्कम्भेण वि ष्कभाय तौ विष्वञ्चौ व्या कुरु।
एष वामग्निरन्तरा स विष्वञ्चौ व्यस्यतु ॥५॥

२०.२७.१ का. त्रियङ्ग्. . . हृदयष्ठं * जा। अदोयम. . . दोहार गश्छेव सादनम्।
ख <हृदयेष्ठं ? ग उ. . . . रोहाद्;
२ का. सन्ते नृचामि तगयं सं योन्यं सङ्गवेन्यो । स. . . स. . . जः;
ख मा. सं * * गविन्यौ ।
गघ उ. अनुस्वारस्य प्रायिकः परसवर्णः ।
३ का. अन्नं * * भवतु नूषो * जे यवा * * विन्दस्व * जीवाशि * ;
क ज, ना. अन्यन्ते. . . ; मा, म. अन्वन्ते . . .;
ख ग मा. त्वनुसोते * * । . . . विन्द्यास्यौ; म, ना. -त्वनुसोत * *। . . ज.
- त्वनुषो → सोत * * । . . ;
द्र. कल्पितमनुषा इत्यैकपदिकम्।
४ का. * वृष्टे . . मन्दय * व्योनस्सँ * । निवेत्त * * भुवान्योहृदि ।
क ज. * * गभि. . . ;
५ का. * विष्कम्भायत विश्वञ्चौ * *। . . . विश्वंचो * ।
ख मा. * विश्वञ्चौ च्याकुरु ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

घ शौ.५.८.८.[घ] विष्कम्भो वि ष्कभायतु मनश्च हृदयं च वाम्।
विवर्तन वर्तय शश्वतीभ्यः समाभ्यः ॥६॥

शौ.१०.५.२३[कख] समुद्रं त्वा प्र हिणोमि स्वां योनिमपीहि।
+अच्छिद्रस्तन्वा भूयासं मा परा सेचि मे पयः ॥७॥

वै.१२.९ यदत्रापि रसस्य मे परा +पपातास्मृतम्।
तदिहोप ह्वयामहे तन्म आ प्यायतां पुनः ॥८॥

कविरग्रे प्र लिलेख धर्ता केशाँ अधारयत्।
इहैव विश्वतो दधद् धाता त्वष्टा त्वचि केशान्
अचीक्लृपत् ॥९॥

शौ.७.६८.१कख सरस्वति व्रतेषु ते दिव्येषु देवि धामसु।
मन्त्रे ह्रिरण्यवर्तने प्र ण आयूंषि +तारिषम् ॥१०॥

---

६ का. * विष्कंभायत. . . हृदयत मनश्च हृदयञ्च वाम् । आ वर्तय नि वर्तय * * ;

ख ज, म. . . . हृदयञ्च * । घ. मा, म, ना. सस्वतीभ्यः * ॥ (ज. स्वस्वः → श्वतीभ्यः) * ।

७ का. * न्त्वा * हिणोसि. . . । अविभ्रस्तंना * * * स्येति मापया ।

ख मा. . . . मपि संदहि । म. . . . मपीमसंदिहि (= ना.)।

ख शौ. योनिमपीतन।

८ का. . . . म * पिपातमस्मतम् । मा. * पाचास्मृतं

गघ मा. . . . ह्वायामहे तन्मे * * ॥

९ का. . . ग्रे * विलेष * केशां अजीनयत्. . . * मुख * त्वाष्टा * केशां अचीक्ल्यपत् ।

क मा. . . . प्रलेख; ख मा, ज. * केशां * । म. * केशाङ् * । ना केशान् * *॥

घ ज. . . . अचीक्ल → क्लुपत् ॥ म. . . . अचीक्लुपत् ।

१० का. * * त * च वदामसि । मन्द्रे. . . वर्तन. . . z३z

क म. सरस्वती * * ;

घ मा. ज. * * आयुंषि * ॥ उ. तार्षन् ॥ऋ॥ १०॥२७॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२०.२८

तै. ब्रा. २.५.८.६ यदप्सु ते सरस्वति गोष्वश्वेषु यन्मधु।
ख शौ.९.१.१८ख तेन नो वाजिनीवति मुखमङ्ग्धि सरस्वति वर्चसा॥१॥

शौ.१३.१.५८. यो अद्य देव सूर्य त्वां च मां चान्तरायति।
तस्मिन् दुष्वप्न्यं सर्वं दुरितानि च मृज्महे॥२॥

५७ यो नोभिच्छाय +मर्त्येष्वग्निं तिष्ठस्यन्तरा।
तस्य वृश्चामि ते मूलं न +च्छायां करवोपरम्॥३॥

घ्नन्त्वेनं देवेषवो ब्रह्माणो घ्नन्तु मेन्या।
यो अस्माकं प्रजापते अग्निं तिष्ठत्यन्तरा॥४॥

प्रजापते यो अस्माँ *आवृश्च्याग्निं तिष्ठत्यन्तरा।
तं मृत्यवे प्र +यच्छामि स रुद्रस्यास्त्वाखणः॥५॥

२०.२८.१ का. . . . सरस्वती (→ ति). . . । . . . सुखसँधि * * ।
ख मा. . जन्मधु । ग मा, ज. * * वाजिनिवति;
घ ज, म. सरस्वती * ॥ द्र. तै. ब्रा. वर्चसेति नास्ति।
२ का. * ,श्य * * त्वा * * चार्त्वरायति । यस्मिन्दुष्वप्न्यँ. . . ;
ख उ. * * * चान्तराइति ।
ग मा. * दुःस्वप्न्यं * ; ज. * दुस्वप्न्यं * ;
३ का. * * भृश्छायमृत्यवेष्वग्नि तिष्ठत्यन्तरा तं मृत्यवे प्रश्छामि शरद्वस्यात्वैषणा। (द्र. ५ गघ)
कख मा. * नोर्भत्सायमर्त्योष्वग्निं . . . । म, ज. . . . भित्साय. . . । ग म. * * * मूळं;
घ मा. . करवोतूपरं ॥ क पाठः संशयितः। शौ. माभिच्छायमत्येषि;
४ का. घिनंत्वैनं देव इषवो * घ्नतु मेन्याम् । * स्माकं * ग्नि तिष्ठस्य. .।
क उ. घ्नंत्वेनं * ; म. . . . देवेषदो;
५ का. . पतये * स्मां आदृशाग्निं. . . । तस्यावश्चामि ते मूलश्छाया करवोपनम्; (द्र. ३ गघ)
क उ. * * अस्माङ् ; आवृश्चा ; द्र.आवृश्च्य पृथक्कृत्य; अवमन्येर्थः।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

गघपै.३.३.६कख　द्र.　प्र स्रुवैनं देव वज्रेभ्यो मृत्युर्वि क्रमतामधि।
शौ.३.६.५कख　सिनात्वेनान् निर्ऋतिर्मृत्योः पाशैर्वन्धैरविमोक्यैः॥६॥

सुमङ्गलेन वचसा केशिन् ग्रामं न आ वद।
ब्रह्मणाब्रह्मणा त्वोलूकाच्छा[†] वदामसि॥७॥

शौ.६.२९.३　पराङ् एव परा वद पराचीमनु संवतम्।
यथा यमस्य त्वा गृहेरसं प्रतिचाकशं
नियस्तं प्रतिचाकशम् ॥८॥

शूनमूलूक नो वद यं द्विष्मस्तमितो नय।
राज्ञो यमस्य ते गृहे सिकताभिर्विदिव्यमाखुस्ते मूषिके
भागः ॥९॥

६　क्र. * सूकेनं * * मृत्युविङ्मतामसि। सिनात्वैना. . . त्योष्पाशेबन्धैरपिसोक्यै।
ख-घ　मा. . . . क्रम्यन्यतामधि । . . त्वेनांनि. . मृत्योः; पाशैविमोक्थ्यैः॥
म. मृत्युवि. . . । . . . मृर्त्योः . . .;
ख　ज. . . . क्रमताद → मधि ।
गघ　द्र. ज. मृ इत्यत्र म. त्योः इत्यत्र ग पादः अवसितः । मा. पादसङ्केतो नास्ति
७　का. . . . वचस केशिं ग्राम त्वा * । व्रह्मा व्रह्मा तुवलूकाश्छा * ।
ख　मा, म. * ग्रामन्न * * ।
गघ　मा. . . ब्राह्मणा त्वोलूकात्सा (ज, म. त्वोलूकाछा) * ॥
८　का. पराङे (= ङ? मुम्ब. प्रा) ह * वतं. . सं यतम् । सुधायसस्य * * प्रतिहिचरसं निहिस्तं प्रति हि चाकशम् ।
क　म. पराङ एव * * (मा. विद); ख मा. . . . सं व्रतं ।
घ　मा. रंसं प्रतिश्चाकसं; म. . . शं॥ ङ मा. नित्यस्तं * ॥
द्र.　नियस्तं ऐकपदिकम्। तु. आयस्तः छा. उ. ५.३.४।
९　का. शगमूलूकि. . स्यत्वा * हेह मूषक वेह भागः ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

आ वद बहुलं गोष्ठं धीतवत्समनुष्ठुगम्।
ध्वाङ्क्षाय द्विपदां वद शुने चतुष्पदां वद॥१०॥

२०.२९

पुनर्मे राजा वरुणः पुनरिन्द्रः पुनर्भगः।
पुनर्मे विश्वे देवा आयुर्जीवितवा अदुः॥१॥

उत्तिष्ठातः प्र द्रवार्वाङ् मात्र तिष्ठोभिचाकशत्।
संपत्न्या वर्च आदायाथास्माभिः सहाससि॥२॥

कख १७.१३.३[कख] उत्तिष्ठत निर्द्रवत न व इहास्ति त्यञ्चनम्।
कौ.सू.११६.७[कख]
अमुष्य वित्तमभि वः सुवामि तदनु वपध्वं
सुदतीरहिनस्तत् (<सुतनु हि नस्तत्?)॥३॥

---

१० का. यावदव * गोष्ठ धीतिवत्स. . ध्वाङ्ख्याय * * * * * शुने. . z४z
क म. * * वहुलं * ;
ख मा. धीतिवत्समनुष्टुगं । म. . . . मनुष्टुगुं । ज. . . . मनुष्टुगं ।
घ मा. * चतुप्सदां * ॥१० ऋ॥२८॥
२०.२९.१ घ का. . . जोंवतवाद । मा. . . यींवितवा * ॥
२ का. . . . द्रवावाँ सात् प्र तिष्ठा व्यचाकशः * * दायाहं भूयासमुत्तमः।
मा. . . . द्रर्वाङ् माति. . . । सपत्ना * आदायथा. . . ॥
३ का. * निर्द्रवत * * ह्यास्त्वि * अमूह्य. . मपिवत् सामस्तदनु ह्पि पतं स्वतनूहिन स्वः;
मा. उतिष्ठात निद्रवत(= उ.) * * वैहास्ति * । . . . मद्भि * * तन्न वध्वं सुदती रिहिनंस्तत् ॥
ख ज. . . . न्यंचनं ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

घ १९.२५.१२[घ] ये अस्माकं सबन्धवो विष्ठिताः पृथिवीमनु।
तेषामिन्द्र इव देवानामहं भूयासमुत्तमः॥४॥

ये अग्नयः पार्थिवा आहिताः पृथिवीमनु।
घ ऋ १०.१८६.२ तेषामसि त्वं सङ्ग्न्थे स नो जीवातवे कृधि॥५॥

क तु माध्य.१२.४६[घ] चित्त(<तः)स्थ परिचित्त(<तः)स्थाग्नय स्थ[+] निहवा नाम।
ते नो मा नि ह्वध्वं तेभ्यो वो नमो न वो हवमेमि
यो अस्मान् द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः स वो हवमेतु ॥६॥

इन्द्राग्नी पुनरा कुरुतं[+]न एता स्थिरवीरावपरा वीतगू।
अस्माकं सर्वा निहवे सन्त्वेता[+] वयं विद्याम गुह्यं नाम
गवाम् ॥७॥

---

४ क-ग का. यो * सम्बन्धवो. . . ।. . . मिन्द्रीव. . -;
मा. * * सम्वन्धवो. . . ।. . . देवामहं. . . ॥
म. . . . ईव देवामहं. . . ॥
५ का. आग्नयष् * हिता. . . ।. . . सङ्गते. . . ।
६ का. . . . स्त * *।. . . ववध्वन् * * नवो * * हंवचीमि * स्मान्.
. . ववो. . मीतु । द्र. क माङि लुङ्।
खच मा. . . श्च(= उ.) निवनं हव्यनामः । . . . निकध्वं * * नमा * *
हव्यमेमी * स्मा * * * द्विष्मः ॥[३]
ख म. . . (+ निवनं) निहवा * ।
च म. . द्विष्मः ॥[३] हवमेतु ॥[३] हवमित्यतः पूर्वमवकाशः अलिखितः ।
ङ ज. * अस्मां. . . ;
७ का. . . . कूतंनयतु. . . वपरा. . गौ । * * विहवे सन्त्वेता * विध्याम
गुह्यन् * * ;
क म * . . . कृतन्न * ; मा, ज, ना. कुरुतन्न *;
ख मा. . . . वीतग्यु । म. . . . वीतगू → गु ।
ग मा. * स्म सर्वा निह्वो संत्त्वेषा; ज, म, . . . सन्त्वेषा(षां ना.)

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

प्रजापते अनु नि क्रन्दय विश्वे देवाः पदवायाः सन्त्वासाम्।
आदित्या अनुसंगत्य शूरा इन्द्रज्येष्ठाः पुनरा
वर्तयन्तु ॥८॥

इन्द्र प्रणेतर्वर्धय माश्विना मां वहतमाश्वश्वा।
ऐन्द्राग्नं वर्म प्रतिमुञ्चमानो यथोभयेभ्यश्चारु
समितिमावदानि॥९॥

चारुवाक् चारुवदनश्चारुसंकाशनो नृभिः ।
घ शौ ८.५.२२घ +अद्वेष्यप्रतीकाशो जिगीवाँ अपराजितः ॥१०॥

२०.३०

१-३ शौ.७.९० अपि वृश्च पुराणवद् व्रततेरिव गुष्पितम्।
ओजो दासस्य जम्भय यदेतदस्य संभृतं
मधु तदिन्द्रस्य वि भजावहै॥१॥

---

८ क-ग का. * रनु क्रन्दय * * * . . सम् । त आदित्या * गश्छन्ति * ;
ख मा. . . . वा (म. याः →) त्याः संत्वासं । म, ज. संत्वासां ।
ग उ. . . . सुरा;
९ का. * प्रणेतु. . . मां अश्ववान्वहतु मां (×; मुम्व. स्यश्वा). . ग्निं * *
योभये. . . समितु. . . ।
कख मा. * . . . वर्धया मस्मिना मा वहुतमाश्वशा (= म) ।
ज. . . . माश्मिना * . . . ।
घ म. . . . वदामि → नि ॥
१० का. चार्वाक् चार्वदन. . सङ्काशिनो * । यद्वेष्याष्. . . जिगिवां *z५z
कख मा. . श्चारुसंका (→ ज्ञा) सनोतभिः । म. . श्चारुसंकासनो * ।
ग-घ उ. अद्वेष (ज, म. अद्वेष्व). . . जिगीवाङ् * ॥ऋ॥ २०॥२९॥
२०.३०.१ का. * * पुरणवद्. . . तमोजो * जम्भयम् ।. . . तदेतु सम्भृतं
मरुतरिन्दस्य * . . वही;
क मा. * * पुराणव; घ उ. यथेतदस्य * ; मा. . संभृता;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

म्लापयामि +भ्रजः शुभ्रं वरुणस्य व्रतेन ते।
यथा शेपो अपायस(ः) स्त्रीषु चासो अनावया:॥२॥

अवस्थस्य क्लदीवतो भङ्गुरस्य नितोदिनः।
यदुत्ततमिव तत् तनु यदाततं नि तत् तनु॥३॥

अमिम्लपन्ते तन्वं क्लीवं त्वा वीरुधाकरम्।
अन्तःकोश इव कोशेषु स्त्रीष्वप्याकृतश्चर॥४॥

आ नो मेदं गृहपतिर्दधात्विन्द्रेण मेदिना ।
आ नो मेदं सरस्वत्या नो वहन्तु सिन्धवः॥५॥

मेदं धाता मेदं पूषा मेदमिन्द्रो दधातु मे।
मेदं मे अश्विनोभा धत्तां पुष्करस्रजा॥६॥

२　　का प्लापयाबिभ्रति शुक्र * * त । * शेषो यगु स्त्रीष जासु त्रामया ।
कख　मा. माप्लयामि व्रज (ज, म. व्रजः) वरुथस्य * * । क शौ. शिभ्रं;
द्र.　गघ　आयसेलेंटि रूपम्। शौ. * * अपायाते * चासद . . . । अत्र
अपायातेः प्र. पु.।
३　　का. . . . स्थश्च त्तवजीवतु भङ्गुरश्शमितोदिवः यदात्तमिव * *
दात्तनूमिव तत्तनू ।
गघ　मा. युदुन्ततमिवतन् * * * तन् * ॥ कख शौ. * क्लदीर्वतः शाङ्कुरस्य *।
४　　का. अमुंप्लपन्ते * क्लीवन्ते. . . । न्तष्कोशैव कोशेभ्यस्. . . श्चनः ।
क　मा. . . . तन्नवं; ज, म. . . . तनवं;
ख　ज. . . . करं → करु ?
घ　मा. . . . प्यानश्चर ॥
५　　का * * मदं * . . त्विन्द्रियोण * । * * मेधा. . . ।
ग घ　मा. . . . त्या आनो वहन्ति (= उ) * ॥
६　　का. मेदिं * मेदि * मेदि. . * * । मेदिं * . . . . धात्तां. . . स्रजः;
घ　मा. . . . स्रजां ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

ऊरू मेदय मे वाहू अष्ठीवन्ता †उरश्च मे ।
वपां पर्यस्म उदरे मेदमिन्द्रो दधातु मे ॥७॥

चर्मण इवोपनीतस्य सर्वान् केशान् वृहामि ते ।
अयस्पात्रमिव ते शिरो यथासत् समरं समम् ॥८॥

॥ इत्येकर्चकाण्डे पञ्चमोनुवाकः ॥

२०.३१

शौ.७.१०७.१ दिवि तारा उदभि श्रन् सप्त सूर्यस्य रश्मयः ।
धाराः समुद्रिया अपस्तास्ते शल्यम*चुच्यवुः ॥१॥

---

७ का. * मेदमे दमे बाहु * उरस्य * अपां पर्यस्य मौदिले मेदि. . * *; का मा. तरू, ज. उरु → रू, म. उरू. . . ; ख उ. * (मा, म. अष्टी. . .) उरुश्च * ॥
ग मा. शपां . . .; ज. व → अपां . . .; ना. अपां . . .; द्र. क < उरु ?
८ का. चर्मणीवो(→δ)वोप. . कामान्वृहासि * ।. . विमत. . z६z विंशतिकाण्डे पञ्चमोनुवाकः z
क मा. * इवोपनितस्य; ख म. सर्वा * * * ।
ग मा. * अयस्यात्रमिव * * ; घ उ. यथासछमरं * ।
काण्डिकान्ते मा.॥ऋ८॥ पञ्चमोनुवाकः ॥३०॥ ॥
ज. ॥ऋ८॥३०॥ इत्येकर्च्चकाण्डे पञ्चमोऽनुवाकः ॥
म.॥३०॥ऋ८॥ अ ५॥५८॥ पञ्चमोऽनुवाकः ॥
२०.३१.१ का. * तानां उत दृशं * * * धरात् * पस्तास्ते शाल्यमुचिच्यवौ ।
गघ मा. धारा समुद्र्या अपः स्ता. . . ;
म. * * स्तास्ते (द्र. 'अप' इति गलितः)
ग ज. समुद्र्या. . . ; घ उ. . . मुचुच्यवुः।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

शौ. ७.५०.३ ईड़े अग्निं स्वावसुं नमोभिरिह प्रसक्तो वि जयत् कृतं नः।
रथैरिव प्र भरे वाजयद्भिः प्रदक्षिणं मरुतां
स्तोममृध्याम् ॥२॥

५७.२ सप्त स्रवन्ति शिशवे मरुत्वते पिता पुत्रेभ्यो अप्यवीवतद्
ऋ.१०.१३.५ वृता ।
उभे पिपृत उभे अस्य राजत उभे यतेते उभे अस्य
पुष्यतः ॥३॥

२८.१ वेदः स्वस्तिर्द्रुहण*: स्वस्तिः पर्शुर्वेदिः परशुर्नः स्वस्तिः ।
तै. ३.२.४.१ हविष्कृतो यज्ञिया यज्ञकामास्ते देवासो हविरिदं
जुषध्वम् ॥४॥

३२.१[क-ग] उप प्रियं पनिप्लु(<प्न)तं युवानमाहुतीवृधम् ।
ऋ.९.६७.२९ अगन्म बिभ्रतो नमः ॥५॥

---

२ का. ईळे * सुवसन्. . . . . प्रसत्तो * दयफ्कृतन्नः । . . . वाचमद्भ्यष्.
. क्षिणिर्मरुता. . सृग्भ्याम् ।
कख मा. इडे. . . प्रसंक्तो विजय कृतन्नः (= म, ज.)। ख शौ. . . चयत् **।
ग म. . . . वाजइद्धिः, घ मा * * . . मृध्यां ॥
३ का. सप्तस् * शिशवो * * पित्रेभ्यो. . वीवत्पद्वतः उभये पिप्रति
उभयेस्य राजहि उमे उभे उभयेस्य पिष्यकः;
क मा. * श्रवन्ती शिषवे (= ज δ) * ; म, ज. * श्रवन्ति. . . ;
द्र. ख . . . तद्वृता। शौ. . . . अवीवृतन्नृतानि।
४ का. मेदा स्वस्तिन्द्रविणस्वस्ति परशुर्वेदिष्परशु नस्स्वस्ति। . . . कामा
ते . . । द्र. द्रुह्लः। पा. ४.२.८० द्र.।
कख मा. वेद स्वस्तिदृहः स्वस्ति पर्शुवेदिः पर्शुनिः स्वस्ति। म, ज. . .
दृहणः * . . .। ना . . . दुहाणः . . .। शौ. . . . द्रुघणः . . .।
ख ज. . . . पर्शुर्नः *। घ मा. . . . रीदं *। म. . . . हविरुदं *॥
द्र. उ. = त्रै।
५ क का. * * परिप्लुतं; ऋ, शौ. पनिप्नतं द्र. अयं पाठो ग्राह्यः।
कख मा. * * षनि. . . . . माहूतीवृद्धं ।
ग उ. * * मनः ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

३५.२ इमा यास्ते शतं हिराः सहस्रं धमनीरुत ।
तासां ते सर्वासां साकमश्मना बिलमप्यधाम् ॥६॥

३८.१[कख],२कख इदं खनामि भेषजं मांपश्यमभिरोरुदम् ।
येना निचक्र आसुरीन्द्राणी केवलं पतिम् ॥७॥

३६.१ अक्ष्यौ मे मधुसंकाशे अनीकं*नौ* समञ्जनम् ।
अन्तः कृणुष्व मा हृदि मन इन्नौ सहासति ॥८॥

७४.३ त्वाष्ट्रेणाहं वचसेर्ष्यां व्यमीमदम् ।
अथो यो मन्युस्ते पते तमु ते शमयामसि ॥९॥

४ व्रतेन त्वं व्रतपते समक्तोहा विश्वा सुमना दीध्यो नः ।
तं त्वा वयं जातवेदः समिद्धं प्रजावन्त उप सदेम
सर्वे ॥१०॥

---

६ का * यस्ते * हीनां. . . । * * * साकमश्विना बलमिप्यधाम्:
क मा, म. . . . हिरा;
ख मा, म. . . . सहस्र धमनि (नी मा) रुत् ।
ग उ. तासान्ते. . . ; घ मा, म. . . . विळ. . . ॥
७ का. * खानामि. . भिनात्तजम् । एना निचक्रसुनीन्द्रारजी * * ।
ख मा. मापश्य. . . । गघ म. * निच्चक्र. . . केवळं * ॥
८ द्र. का. अक्षौससध्वसङ्काश इति भागो वर्तते । ततः ९-१० मन्त्रौ पतितौ। क शौ. * नौ *; का, ना, मा, कु. अक्षौ . .; ख मातृकाः अनीकर्णौ *।
९ कख मा. . . . वर्च्चस्वेर्ष्यां * । म. त्वाष्टेणाहं. . . ।
१० ग म, ज. तन्त्वा * * * ;
घ मा. * * सदे * ॥ ॥ ॠ१०॥३१॥
द्र. का. शेषः पत्रार्धः रिक्तः । अन्ते तु "इदंपत्रार्धं नास्ति आरधास जीर्णनलभ्यते "zz". इति ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२०.३२

द्र.शौ.७.७५.१[कख] प्रजावतीः सूयवसे रिशन्तीर्मा वो विद्युतरन् (<-तयन्)
ऋ.६.२८.७[कख] मोत सेना।
तै.ब्रा. २.८.८.१२[कख]सुगे तीर्थे सुप्रपाणे पिबन्तीः परिवृज्य* वधं गोहनं
चरन्तीः ॥१॥

२ पदज्ञा स्त रमतयः संहिता विश्वरूपा उप नो देवीर्देवेभिरेत।
इमं गोष्ठमिदं सदो घृतेना नः समुक्षत ॥२॥

७६.२ या ग्रैव्या अपचितो अथो या *उपपक्षिया: ।
वि जामन् या *अपचितः स्वयंस्रसस्ता इतो
नाशयामसि ॥३॥

७७.१ सान्तपना इदं हविर्मरुतस्तज्जुजुष्टन ।
ऋ. ७.५९.९ युष्माकोती रिशादसः* ॥४॥

२०.३२.१ द्र. काश्मीरीये १-४ मन्त्राः गलिताः ।
१ का ज. 'तीः सूयव' इत्यत्र पत्रं भग्नम् ।
२ ख <. . . विद्युतयन् ? तु . . . द्युतयन्त ऋ २.३४.२। अर्थः ?
ग मा. . . . सुप्रमाणे * ;
घ उ. परिवृह्य * * * ॥
२ ख मा. * * वीर्देवेभि. . . ।
३ ख उ. . उपपक्षिया । ग उ. * यामञ्जा. . ; मा, म. . पचित *; ना, ज.
. अपचित;
४ खग मा. . . . ष्टनायुस्मा. . रीशादशः ॥ अन्ये रिशादशः॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

ऋ ८[२] यो नो मर्तो मरुतो दुर्हृणायुस्तिरश्चित्तानि वसवो जिघांसात्।
तस्मिन् तान् पाशान् प्रति मुञ्चता यूयं तपिष्ठेन तपसा
हन्तना तम् ॥५॥

३ संवत्सरीणा मरुतः स्वर्का उरुक्षयाः[+] सगणा मानुषेभ्यः।
ते अस्मत् पाशान् प्रति मुञ्चन्तु सर्वान् सान्तपना मत्सरा
मादयिष्णवः ॥६॥

७६.६ धृषत् पिब कलशे सोममिन्द्र वृत्रहा शूर समरे वसूनाम्।
ऋ. ६.४७.६ माध्यन्दिने सवन आ जुषस्व रयिष्ठानो रयिमस्मासु
धेहि ॥७॥

७८.२ युनज्मि त्वा ब्रह्मणा दैव्येनास्मै क्षत्राणि धारयन्तमग्ने ।
दिदिढ्यस्मभ्यं द्रविणेह भद्रा प्रेमं वोचो हविर्दां
देवतासु ॥८॥

---

५ का. * * मन्तो * दुर्हणायुश्चित्तानि बहुधा जिघांसत् * * पाशात्. . . मश्विना शम् ।
क मा. * * मर्त्यो * दुर्हणायु -(= उ.);
घ मा. * * तपितष्ठन * हंतना * ॥
६ क-ग का. . . . रेणा * * . . क्षया * * प्रास्सुत् * * * *;
क म. सम्वत्सरीणा * * ; ख उ. उरुक्षियाः * * ।
ग मा. * अस्मात् * * मुञ्चतु * ; घ उ. सान्तपना सम्वत्सरा (संवत्सरा ज) * ॥
७ का. धृशत्. . . मध्यन्दिन आ वृषस्व (= शौ, ऋ.) रयिस्थानोरयि अस्मासु * ॥
कख मा. धृषत् * * . . . . (ज. सोसमिन्द्र) वृत्रहा स → शुर * * ;
ग मा, म. माध्यंदिने * * * ; द्र. 'वृषस्व' इति ग्राह्यः ?
८ का. . नास्मे. . यन्त्वमग्ने । द्रैड्ढस्मभ्यं . . वोजो हविर्धां . . जसा। द्र. का. कख सस्वरपाठः । ग शौ. दीदिह्य१स्मभ्यं . .;
क मा. . . /. दैव्योनास्मै; घ उ. * हविरुदां * ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१ वि ते मुञ्चामि रशनां वि योक्त्रं वि नियोजनम् ।
इहैव त्वमजस्र एध्यग्ने ॥९॥

८०.३ प्रजापते न हि त्वदन्यो विश्वा रूपाणि महिना जजान।
यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयं स्याम पतयो
रयीणाम् ॥१०॥

२०.३३

शौ.७.७९.१ यत्ते देवा अकृण्वन् भागधेयममावास्ये संवसन्तो महित्वा।
तै. सं. ३.५.१.२ सेमं यज्ञं *पिपृहि विश्ववारे रयिं नो धेहि सुभगे
सुवीरम् ॥१॥

८२.६ घृतं ते अग्ने दिव्ये सधस्थे घृतेन त्वा †मनुरद्या समीधे।
घृतं ते देवा आप्या वहन्ति घृतं तुभ्यं दुह्रतां गावो
अग्ने ॥२॥

---

९ खग का. व्योक्त्रं * . . चनम् ।. . . स्रेघाग्ने;
क उ. . . . रसनां; ग मा. . . . त्वमजश्रयेध्यग्ने ॥
१० का. . . . मतिना * । . . कामस्ते . . . अ वयँ * * * z२z
ख उ. . . . यजान (← जजान ज.) ।
घ मा. . . . रयिणाम् ॥ द्र. का. मन्त्रः सस्वरः ।
काण्डिकान्ते ज ॥ ऋ१०॥ ॥३२॥ मा, म, ॥३२॥ऋ १०॥
२०.३३.१ का. यत्त देवाष्कृण्वन्. . . वास्य संवदन्तो * । स इमं * पषुर्विश्व. .
रयिन् * * सुभगां *।
क-ग मा. . . * अकृणुन् . . धेयंममावास्येत् * * । . . * पिपिरिर्हि(=ना.)
* ; घ म. रयिन्नो. . . ॥ म, ज. * * पिपिरिहि *;
२ का. * * ग्रे. . . मनुर्घासमिद्धे । * * * प्यावहन्तु . . . ।
क,ग उ. घृतन्ते. . . ; ख उ. * * मनुरज्या * (मा. समाधे) ।
घ उ. * * द्रह्रते (ज, म. द्रहुते) * अग्रे (मा. अश्रे) ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२ मय्यग्ने अग्निं गृह्णामि सह क्षत्रेण वर्चसा बलेन ।
मयि प्रजां मय्यायुर्दधामि स्वाहा मय्यग्निः ॥३॥

८३.१ अप्सु ते राजन् वरुण गृहो मितो हिरण्ययः ।
ततो धृतव्रतो राजा सर्वा धामानि नो मुचेः ॥४॥

२कख धाम्नोधाम्नो राजन्नितो वरुण नो मुचेः ॥५॥

८३.२ग-ङ यदापो अघ्न्या इति वरुणेति यदूचिम ।
ततो वरुण नो मुचेः ॥६॥

८७.१ यो रुद्रो अग्नौ यो अप्स्वन्तर्य ओषधीर्वीरुध आविवेश ।
य इमा विश्वा भुवनानि चाकॢपे तस्मै रुद्राय नमो
अस्त्वद्य ॥७॥

---

३ का. मय्यग्ने * * स * * * । * * मय्याद्दधामि * घ म. . . मय्याग्निः। मर्यग्निंः॥
गघ मा. * * मय्यायु . . . * मज्यग्निः ।
४ का. . . . वरुणा गुहामितोमितो * ।. . . धामा वि नो मुच्चे ।
ख म. . ऽमितो * । ग मा. राजान् ;
५ का. . . . राजन्यतोरुवण * मुञ्च ।
म. * राजंनितो * * * ॥ ४घ, ५क < दामानि, दाम्नोदाम्नो।
६ का. . यति वरुणेन यदुचिम. . मुञ्च । ख मा. . यदुचिम ।
७ खग का. यीं. . . रुधाविवेष । . . . चक्लुपे;
क मा. * * ऽ ग्नौ * प्स्वन्त- (= म.);
ज. * * अ (→ ऽ) ग्नौ * अप्सुन्त-;
गघ मा. * * * भवनानिचाक्लुपे. . . * स्त्वद्य ॥
ग ज. . . . चाक्लु (?) पे;
द्र. का. सस्वरपाठः ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

८८.१ अपेह्यरिरस्यरिर्वा असि ।
विषे विषमपृक्था अहिमेवाभ्यपेहि तं जहि ॥८॥

६३.१ पृतनाजितं सहमानमग्निमुग्रं हुवेम परमात् सधस्थात् ।
स नः पर्षदति दुर्गाणि विश्वा क्षामद् देवो अति
दुरितान्यग्निः ॥९॥

६६.१ यद्यन्तरिक्षे यदि वात आस यदि वृक्षेषु यदि वोलपेषु ।
यदश्रवं(<वन्) पशव उद्यमानं तद् ब्राह्मणं
पुनरस्मानुपैतु ॥१०॥

२०.३४

शौ.७.६९.१ शं मा वातो अभि वातु शं मे तपतु सूर्यः ।
अहानि शं भवन्तु मे शं रात्री प्रति धीयतां शमुषा मे
व्युच्छतु+ ॥१॥

---

८ का. अपेह्यरिरिस्यरिरिर्वासि विष. . मप्रशक्तां विष वा प्रषि * जजि।
९ का. . . . मुग्र * परमस् * । . . . विश्वा क्षामाद् * धि. . . भ्यग्निः।
ख मा. . . . सधस्तात् (= ना)। म. . . . हुवम * * । ग उ. * * * *
विश्वहा;
घ मा. क्षामन्दे. . . दुरितांन्यग्निः ॥ ज. क्षामद्दे × अति . . . ॥
१० का. . रिक्षं * वि रजांसि तत वृक्षेषु भयरलपेषु। अजस्रवं. . . z३z
क मा, म. * * * आसं;
गघ मा.यद्यश्रवं * * * व्राणं. . . नुपेति ॥३३॥ द्र. क आसं इति लेखन दोषः।
ज. . . . नुपैति ॥ऋ ०।३३। म. त्रुपेति ॥३३।ऋ १०॥
२०.३४.१ कख का. * * * भिवाते * * तपति * ; ङ का. शं (मु → मू) षा * यश्छतु। मा. शमुशा. . . ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

उत्तिष्टत पितरो ये पुरा स्थन यमं राजानमवसानमर्चत।
अयं नृणां नृतमः श्रेष्ठ आगन् तस्मै लोकं कृणुत
यावत्सबन्धु ॥२॥

यस्येदं शस्तं प्रतिमाकृतं देवैर्दत्तमनुसूर्यं च संभृतम् ।
गघ १२.२.२९ गघ त्रिः सप्त कृत्व ऋषयः परेता मृत्युं प्रत्यु(<त्यौ)हन्
पदयोपनेन ॥३॥

९६.१ अगमन् गावः सदनमपप्तद्+ वसतिं +वयः ।
आस्थाने पर्वता अस्थुः स्थामन् वृक्कावरीरमम् ॥४॥

× आ गावो गोष्ठमगमन्नाग्निधानान्यग्नयः ।
आ वृक्कौ समप+त्सातामुत्सक्तभेषजमसि ॥५॥

---

२ का. . . ष्ठत् * * पुरास्मदनिसं. . . वशानमर्चतः अय * नृतयश् श्रेष्ठागं * कृणुता. . बन्धः;
कख मा. उत्तिष्ठति * * पुरस्तान्. . . मर्च्चित । ग मा, ज. * नृणा. . .;
३ का. . शस्यं . . कृदेवैर्दत्तमनुसूर्यं * सम्भृताम् * * कृद् * * * प्रत्यूहं. .।
खग मा. दैवैर्दत्तमसूर्यञ्च (= उ) * । तः तू. . . ;
घ मा * प्रत्युन्तहन * ।
४ का. अगमं * . . . मप्तद् * नय । * * स्ववस्थानेयनृकावरीरिमम् । द्र. का न-वयोर्विपर्यासबाहुल्यमूलः शोधः नयः → वयः ।
मा. अगमन. . . मगमद्(उ) * पयः (= उ)। * * अस्थः स्थामन. . . वरुरमन् ॥
५ क-ग का. * रवो अग्मंनाग्निधान्यग्नयः * * . . भित्शाता-;
ग-घ उ. * * स(मा. सा) मवत्सातामु . . . ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

१.२.४ यथा द्यां च पृथिवीं चान्तस्तिष्ठति तेजनम् ।
एवा रोगं चास्रावं च मुञ्जस्तिष्ठत्यन्तरा ॥६॥

अस्थादिदं विश्वं भुवनमस्थाद् वातो वनच्यवः ।
गघ ६.४४.१[गघ] अस्थुर्वृक्षा ऊर्ध्वस्वप्नास्तिष्ठाद् रोगो अयन्तव ॥७॥

कख घङ६.४४.२ शतं यद् भेषजानि ते सहस्रं संभृतानि च ।
ग२.३.२[ग] तेषामसि त्वमुत्तमं +श्रेष्ठमास्रावभेषजं
+वसिष्ठं रोगनाशनम् ॥८॥

७.९७.१ यदद्य त्वा प्रयति यज्ञे अस्मिन् होतश्चिकित्वन् निमृणी-
ऋ.३.२९.१६ महीह ।
ध्रुवमयो ध्रुवमुदा शमिष्ठ प्रजानन् विद्वान् उप याहि
सोमम् ॥९॥

---

६ क का सा. अ. । खगौ पतितौ । घ मुञ्जत्तिष्ठ. . ;
कख मा. * द्यञ्च (ज. द्याञ्च) * श्चान्त. . . त्रेजनं ।
ग उ. . . . ञ्चाश्रावञ्च; घ ज. मुंज. . . ॥
७ का. कख. . . . वाचो अनुस्यवः; गघ सा. अ ।
मा. आस्थादिवं (. . . दिवं-ज). . . वृक्षा उर्द्ध्व. . . अयन्तवं ।
गघ म, ज. . . . ऊर्द्ध्वः स्वप्ना. . . ॥
८ ग-ङ का. . . न्वमुत्तममनास्रावसरोगणम् । वसिष्ठ * ।
ख मा. सहश्रं * * । ङ मा. श्रेष्ठतमाश्राव * ; ङ उ. वशिष्ठं *।
९ ख-घ का अस्मि. . कित्वा नृम्णीमहीयः । * ध्रुवमदरसि विसिष्ट * विद्वा *
* * ;
क मा. . प्रयतु * * ; म. . ऽस्मिन्; ख उ. . श्चिकित्वं; . . ।
ग मा, म. धृव. . धृव. . . ; मा. . . . स → शमष्ठ
घ ज. * विद्वानुप * * ।
मन्त्रोऽयमथर्ववेदे नष्टः। खग ८ * अवृणीमहीह। ध्रुवमया(:)
ध्रुवमुताशमिष्ठाः; नार्टेन् १९६४ : २५४[३९१], ह्विट्नी १९०५ :
४५८ द्र।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२ समिन्द्र नो मनसा नेष गोभिः सं सूरिभिर्हरिवं सं स्वस्त्या।
ऋ.५.४२.४ सं ब्रह्मणा देवकृतं यदस्ति सं देवानां सुमत्या
यज्ञियानाम् ॥१०॥

२०.३५

शौ.६.५३.३ सं वर्चसा पयसा सं तनूभिरगन्महि मनसा सं शिवेन ।
पै.१९.८.३ त्वष्टा सुदत्रो वरिवः कृणोत्वनु नस्ताष्टुं तन्वो
विरिष्टम् ॥१॥

कौ.६.९ संस्रावभागास्तविषा बृहन्तः प्रस्तरेष्ठा बर्हिषदश्च देवाः।
इमं यज्ञमभि विश्वे गृणन्तः स्वाहा देवा
अमृता मादयन्ताम् ॥२॥

शौ.७.९७.३ यानावह उशतो देव देवांस्तान् प्रेरय पुनरग्ने स्वे सधस्थे।
जक्षिवांसः पपिवांसो *मधून्यस्मै धत्त वसवो वसूनि ॥३॥

---

१० कख का. समिन्द्रा णो (= ऋ.) मेवसा नेषि * सँ. . . र्हविरे
ख मा. * सुरभि (= उ). . . स्वस्ति ।
घ म. * देवा * यज्ञानां (= ज) ॥ ३४॥ऋ॥
द्र. का. ९-१० मन्त्रौ सस्वरौ ।
२०.३४.१ का. सं वर्चसे इत्येका । मा सवर्च्चसत्येका ॥
ज, म. सं वर्च्चसेत्येका ॥
२ क-ग का. सैं. . . स्थविषव. . . षादस्व. . . गृणन्ध;
मा. . . . स्तविष्ठा. . . यज्ञंमभि * गृणन्त;
घ ज. . . . मादयंतां ॥
३ का. * उषतो * देवांतान्. . . । जक्षिवासष्पपिवाँसो वादन्यस्मे. . .;
गघं उ. यक्षि. . . वधून्यस्मै * * *।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

अयन्नो यज्ञो अप्येतु देवानुत्तरां वेदिमप्येतु वेदिः ।
वि मुञ्चाम्यृत्विजो दक्षिणाभिर्देवा यक्षीष्ट
पुनरुत्तरावत् ॥४॥

९७.५ यज्ञ यज्ञं गच्छ+ यज्ञपतिं गच्छ+ ।
स्वां योनिं गच्छ स्वाहा ॥५॥

६ एष ते यज्ञो यजमानः सहसूक्तनमोवाकः ।
सुवीरः स्वाहा ॥६॥

८ मनसस्पत इमं देव यज्ञम् ।
स्वाहा वाचि स्वाहा वाचे धाः स्वाहा ॥७॥

७ स्वाहा हुतेभ्यो +वषड् हुतेभ्यः ।
देवा गातुविदो गातुं मित्वा(<वित्त्वा*)गातुमित
स्वाहा ॥८॥

---

४ का. . . . ज्ञोमप्येतु देवां सन्तुरां. . . येंभिः विमुञ्चमृत्विज्ञो दणाभि
. . यज्ञैश्च पुनर्मत्वदावत्। द्र. यजेः सिचि व्यत्ययेन सक् चेट् च ।
= Precative.

घ मा. * * पुनउत्तरावृत् । ना. * यक्षिष्ट * ॥

५ का. सा. अ. । क मा. यज्ञं * * ;

६ का * * * * स्वाहा । सूक्त. . . सुवीर * ।

ग म. सुवीर * ॥
यथा पूर्वमन्त्रे तथात्रापि यज्ञः सम्बोधितः।

७ का. यनस्यत इमन् * * * । वाचे * वाचये * * ।

क म. मनस्पत. . . ;
द्र. मा. ६-७ मन्त्रौ विपरीतक्रमौ। शौ. . . वातें धां स्वाहां॥ 'वाचे'
अपि युज्यते।

८ का. स्वा * वषुढूतेभ्यः * . . विधो * नत्वा. . विदस् * ॥

कख मा. * हुतेभ्या वषट् (= उ)*। ग ज. . . . गातु *; घ उ. गातुमितः *।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

७.९८.१ सं बर्हिरक्तं हविषा घृतेन समिन्द्रेण वसुभिः सं मरुद्भिः।
सं देवेभिर्विश्वदेवेभिरक्तमिन्द्रं गच्छ^क^ति यत् स्वाहा॥९॥

१४.१.४२ आशासाना सौमनसं प्रजां चक्षुरथो बलम् ।
इन्द्राण्या अनु व्रतं सं नह्ये अमृताय कम् ॥१०॥

२०.३६

मै.३.८.४ इन्द्राणी नारी सुभगा सुपत्न्युदंशेन पतिविद्ये बिभेद ।
काठ.८.१७ त्रिंशद् यस्या जघनं योजनान्युपस्थ इन्द्रं स्थविरं
पिपर्त्ति^क ॥ १॥

काठ.८.१७ सेनासि पृथिवी धनंजया अदितिर्विश्वरूपा सूर्यत्वक् ।
इन्द्राणी प्राषाट् संजयन्ती तस्यै त एना हविषा
विधेम ॥२॥

---

९ का. सम्बर्हिरिक्तं . . . गश्छतियस् * ।
मा. ख संमिन्द्रेण * * * । घ. . . गच्छतु (= उ.) य (= ना) * ।
१० का. आशासानस् * प्रचोबहुरथो * * नु व्रतासनुह्यो * * z५z
क मा. आशीसाना सोमनसं; घ ज. सन्नह्ये * * ॥ म. स * * * ॥
काण्डिकान्ते ऋ १०॥३५॥
२०.३६.१ का. . . . सुपत्नी इदंशेनं . . वित्ते विभेद । त्रियंशुद्धस्याञ्जघनं
योजनांनुपस्थ * * पिन्ति ।
क मा. . सुपन्त्यु; गघ मा. * यसां. . स्थवीरं * ॥ घ उ. . पिपर्त्तु ॥
२ का. सगासि * * ग्निविश्वरूपस् * ।. . . तेनाय * * ।
घ मा. तस्वै तयेना * *॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

अजिरोत्तिष्ठन्त्यु*त्थिताग्रेत्वरी प्राषाट् तूर्तमुपचरन्तीम्।
प्राषाट् कस्त्वैषो*ऽग्रेत्वरि कस्त्वै*ष मयि* सत्वा भद्रे ॥३॥

शौ.७.१००.१ पर्यावर्ते दुःस्वप्न्यात् पापात् स्वप्नादभूत्याः ।
ब्रह्माहमन्तरं कृण्वे परा स्वप्नमुखाः शुचः ॥४॥

१०१.१ यत् स्वप्ने अन्नमश्नामि न प्रातरधिगम्यते ॥
सर्वं तदस्तु नः शिवं नहि तद् दृश्यते दिवा ॥५॥

॥ इति षष्ठोऽनुवाकः ॥

---

३ का. अधरोत्तिष्ठंत्युन्थिदाग्नी. . प्राषट्थन्तमभिजयन्ती । प्राषद् त्व स्त्वरिषस्त्वाग्रे प्रैष प्रैषस्त्वर्षस्त्वा *।
मा. . . . ष्ठंत्यु(=उ)त्थताग्रेत्वरीप्राषाद्तूर्त्तमुपचरन्तीं।
कस्त्वयि(=उ.)षोग्रेत्वरि कस्त्वयि(=उ.)ष मयि सत्वाय *।
म. पुस्तिकायां ग ग्रे इत्यतःपरं पादचिह्नम्। घ < कस्त्वैष मैष* त्वा भद्रे?
द्र. पुस्तिकापाठा भूयः अशुद्धाः। अस्मत्कृतशोधोपि चिन्त्यः।

४ का. . . वन्तय दुष्वप्न्य. . . दभूत्या । ब्रह्माहामेतरकृण्व *. . मुखा सुव।
क म. * दुःष्वप्न्या;

५ क का. * * अन्नं अश्नांति; घ का. * धृतेदिवा z६z इति विंशातिकाण्डे षष्ठोन्नुवाकस्समामाप्ताः z
क मा. * * . . मस्यामि; गघ मा. श (म स) र्वन्तदस्त * * . . . दृस्यते * ॥३६॥
काण्डिकान्ते मा.॥ ३६॥ जं.ऋ ५॥३६॥ इत्येकर्च्चकाण्डे षष्ठोऽनुवाकः ॥अ६॥ म. ३६॥ऋ५॥अ६॥५५॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२०.३७

मै.४.११.१ विश्वं विव्यज्मि पृथिवीव पुष्टमायदादाय+
प्रति गृह्णाम्यन्नम् ।
वैश्वानरस्य महतो महिम्ना स्योनमस्मभ्यं मधुमत्
कृणोतु ॥१॥

त्रिशृङ्गमसि दुरभिधर्षमिन्द्राय ध्रियसे ।
पूषा ते प्राशिता ॥२॥

पाहि नो अग्ने तन्वं पाहि गाः पाहि यत् तनूकृतम् ।
अहुतादावमर्त्यौ+ तावस्मान् पातो अंहसः ॥३॥

यो(<यौ)देवानामहुतादावमर्त्यौ+ स्वर्भानुश्च स्वर्ज्योतिश्च॥
तयोस्त्वास्येन प्राश्नाम्यग्नेष्ट्वा वैश्वानरस्य त्वास्येन
प्राश्नामि ॥४॥

२०.३७.१ कख का. * विवज्मि. . . मायदायतु * . . . . ; द्र. क विव्यज्मि। छान्दसप्रथनार्थकव्यचेः श्लुविकरणस्य व्यज्। अयं पैपलादसंहितालभ्यः। तु. पै. २.२८.१ विश्वं विव्यज्मि पृथिवीव पुष्टम्। वै. तु. मै. सं. ४.११.१(२२)विश्वं' विव्याच पृथिवीव .पुष्टम्; ख पाठः संशयितः। मै. अन्यमन्यत् प्रतिगृभ्णात्यायत्। पै. पुष्टमिति प्रथमपादावसानेऽपि वाक्यं द्वितीयपादान्त एवावसितम्, तेन तदेवादानकर्म।

२ का. . . . द्रव्यधर्षि. . . ध्रीयते। * * प्राशितष्;
द्र. प्र. ग नास्ति।

३ का. प्राहि. . गाध्राश्वानो कृतम् । . . . मृत्यो दावस्मान् पातुमँहस;
ख मा. . . . तनुकृतं । ग उ. . . वमर्त्तौ;

४ कख का. . . . बहुतादायसृन्धु स्स्वर्भा. . . ।
मा. * . . . दावर्त्तौ. . . स्वर्योतिश्च । क म, ज, ना. . . . दामर्त्तौ;
गघ द्र. पादविभागः ११+११ ज-मात्रलभ्यः त्रुटितश्च ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

दक्षश्च त्वा मानसः प्राश्नीतां स्वर्भानुश्च मारुतः ।
मा पृणत् पूर्त्या वि राधि मो वयं प्रजया धनेन ॥५॥

अनाधृष्यस्य ते पितो अनाधृष्यशवसः ।
सर्ववीराः सर्वात्मानो भक्षं क्रियास्म ॥६॥

कामो मे राज्ञि प्र विवेश त्वां तमहं निर्ह्वये* पुनः ।
गृहेषु गोषु मे मनो अक्ष्योरस्तु मे भगो जिह्वायामस्तु मे रसो
बाह्वोरस्तु मे बलमूर्वोरस्तु मे जवः ॥७॥

ख शौ.२.३.५ख दिवोसि निर्मथितं पृथिव्या अध्युद्भृतम् ।
समुद्राद्दुच्यसे जातमक्ष्यामयभेषजमस्याथर्वणम् ॥८॥

पूषा परस्तादावर्तयतु+ चतस्रो भूम्या दिशः ।
सगलिक पुषलिक पुनर्नो नष्टमायति
जीवेन +भुनजामहै ॥९॥

---

५ क-ग का. . . . श्चि. . . सा प्रिणं पूर्त्वा विराज;
६ का. आना. . . तोरनाधिष्ठशूशवसा । स्वर्ववीरास्. . . क्रियास्माः;
ख मा. . . . शवर्च्चाः ।
७ क-घ का. * * राज्ञ * * * चमाज्वंत्वरायति । . . अक्षौ मे रस्तु * * जिह्वा
मे स्तु * * ; द्र. का. ख २०.२८.२ख; शौ. १३.१.५८ख
मा. * * राज्ञा (ज. राज्ञी → ज्ञि). . अक्षोरस्तु (= म, ना) . . जव॥
द्र. क उ. विवेश इति पादावसानम्। ख निरुह्वये * ।
८ ख-घ का. पृथिव्याद्यादभ्यतम् । . . . मक्षावय. . . ।
कख मा. . . . थितं । . . . अध्युभृतं ।
गघ ज. * * . . मछ्यक्षामयभेषजम. . . ॥
९ का. . . . वर्तयातु * * उत । सगलिग पूषलिग. . स्रो. . . कृधि ।
* भिनुजावही ।
क उ. पुरस्तादार्वतय; स्तामा. षूषापुर इत्यावर्तितम् ।
ग म. * पुस लिक ; ङ म, ज. * भुन्जामहै (मा. भुनज्ञामहै)॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

यदाभरच्छृतदग्नि (च्चृतदग्निस्?) स्तेजने नष्टवेदनम् ।
खर्गलेव पुनर्दत्तं पुनरस्मा (अ)श्विना नष्टमाजतम् ॥१०॥

२०.३८

यद्यस्यप्रियजा यदि वान्यत आभृतम् ।
विसल्पकस्य भेषजीर्देवीराप[1] इमा मम ॥१॥

वयस्य पूतिकस्य द्रुशाम्बस्योत गर्मुतः ।
तेषां समग्रभं शुष्ममाशूनां धावतामिव ॥२॥

यस्तनुः पृथुर्वीणा वध इव प्रसर्पति ।
मयूरः किल ते विषं कृकवाकुश्च जक्षतु ॥३॥

---

१० का. अनाभरत् सृजदग्नितेजने * खर्गलेपुनन्दहं. . . मष्टमाजतम् zzz१z

क मा. यदा भूतच्छृत. . ; ज. . . . त्सु → श्रृतदग्नि; द्र. कख अन्वयः अर्थश्च पाठश्च कष्टम्। यद् अग्निः आभरत् (तत्) तेजने नष्टवेदनम् (मणि यद् अ)चृतत् (तेन), इत्यर्थः कल्पितः। चृततेर्बन्धनमिति प्रसिद्धः अर्थः। अडागमाभावः छान्दसः।

घ मा. पुनरष्माष्मिनानप्सुमायतं ॥ म, ज. . रश्माश्विना. . मायतं ॥ काण्डिकान्ते ज. ॥ऋ१०॥३७॥ म. ३७ ॥ऋ॥

२०.३८.१ ख-घ का. . . न्यतादृतः . . र्देवराप * म । ग. मा. विषल्पकस्य . . ;

घ उ. - देवीराप * * ॥

२ का. * प्रतीकस्य पगौवस्योथ गुल्मतः तँहि. . . मामूनां. . . मितः;

ख मा. द्रुशाम्वशोत (ज. द्रुशान्व → शांवस्योत) शर्मुतः ।

घ मा. पशूनान्धा. . . ॥ ज, म. माशूना (ज. ना.) न्धा. . . ॥

३ का. यस्त्वनष्. . . वधूरिव सर्पति । पयरष्कृतवे * कृत वागश्चचक्षतु।

कख म. . . . प्रथु. . * * सर्पति । ग उ. * किळ * * ;

घ म. . . . यक्षतु ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

उदीचीनः प्र तनोति नितत्निर्भूम्यामधि।
ओज्मानं पश्य वीरुधो मिथुना समवीवनत् ॥४॥

नि त्वा तनन् नितत्निना परि त्वागां सहीयसा ।
*श्येनादभिद्रवीयसा सुपर्णान् निकरीयसा ॥५॥

यदत्रापि मधोरहं निरिष्टविषमश्नुतम् ।
अग्निश्च तत् सविता च पुनर्मे जठरे धत्ताम् ॥६॥

अग्ने रुद्रस्य जायासि दुहितासि प्रजापते(:)।
उच्चैःश्लोके दानपत्नि हवि(:)श्रव उप त्वा ह्वय
उप मा ह्वयस्व।
पै. २०.५२.८ नरिष्ठा(<ष्टा) नाम वा असि ॥७॥

---

४ का. * पृतनति. . . । . . . वीरुवीरुधो * समजीगमत् ।
क मा. उदीचीनं * * ;
५ का. नत्वा चरक्षितलुना सपत्ना सा गह्रीयसा । सेवादधतावीर्यसा सुवर्णानु गर्यसा। क <* * तनं *?
ग म. शेनादभि. . . ; मा, ज, ना. सेनादभि . .; घ मा. सुपर्ण्णा. . . यसी ॥ द्र. ग < श्येनादपि ?
६ का. . . . स्त्रापि सधो. . निरिष्टमधिनिष्कृतम् अग्निष्टित्स्थ(? त्स्थु Barret; त्स्थ - मुम्ब) वितादं पुनरग्ने जठने धत्रा (→ ता) म्;
घ मा. . . . धतां। द्र. का. उ. पाठयोः भूयः प्रभेदात्मूलपाठः न निश्चयेन निर्णेतुं शक्यम्। "यदत्रापि मधोरहन्यरिष्टमधि निष्कृतम्। अग्निश्च तत् . . ." इत्यादिः शोधः कल्पयितुं शक्यते। अन्तिमाक्षरयोरानुष्टुभो लघुगुरुक्रमो बाधितः।
७ का. . जहामि. . । उश्चैश्श्लोकं दारुपत्ना ह्वयसूप * * । * * वासि। ग मा. उच्चैश्लोके दानपत्नी; म. उच्चैःश्लोको * * ; ज. * दानपत्नि → त्नी * ; द्र. ङ. नरिष्ठा। एवं मा. सं. ३०.६। <नरिष्टा।
घ,ङ मा. . . . ह्वयस्व ॥. . . असि ॥[१]। ज, म. . . . असि ॥[२]

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

यथासौ हरिणो वृषा कुलादधि प्रस्कन्दति ।
एवा नि ष्कन्द पित्र्याद् भगं जयन्ती धनं जयन्ती ॥८॥

रिज्वस्या (<ऋजिश्वा?)मह्यमब्रवीत् गन्धर्वस्यानुशासनम्।
एतत् ते पतिवेदनम् ॥९॥

पाटा भिनत्तु कुम्भं पाटा कुम्भीं गदोहनीम्।
पाटा सर्वस्य पात्रस्य वधूं कुणोतु विश्वतः ॥१०॥

२०.३९

अपेहि तक्मंश्चर परो अन्यमस्मदिच्छ+ पुरुषं कञ्चिदेव।
वेद ते तक्मन्* पितरं वेद मातरम् ॥१॥

शमीवानसि शामीवतः शमीवानाभिशोकिः ।
अभिशोको हार्षणिर्हर्षणो +जञ्जभिः ॥२॥

---

८ का. . . . वृका । उलादधि प्र प्र * यवा निस्कन्ददि पित्याद् * जयती धनञ्जयन्ती । ख म, ज. . कूलादधि * * । ना. कूदधि . .। ग मा. * निस्कन्द पित्त्या (=उ.);

९ का का. ह्वदिश्वा. . . ; ना, ज, म. रिज्यस्या; ग का. एत * *

१० का. पटा (पर्णा Barret) (→ र्या) भिनत्यकुम्भी पटा (पर्णा Barret)* स्वदोहिणीम् । पर्णा * * विधिं * * ; z२z

ख मा. * कुम्भी * (= ना)। म, ज. . खदोहनीं॥ ५.९.५ख द्र.। घ मा. स्या वधं * * ॥३८॥

घ ज. . . . विधं → वधूं * * ॥ऋ १०॥३८॥
म. . . . ॥३८। ऋ१०।

२०.३९.१ का. अपीहि तक्मँ. . * न्यमिश्छदिश्छ * किञ्वदैवः * * तक्मँ. . ;

ख मा. . . . दित्स * किं. . .। ज. . . . किञ्वदेव । ग उ. * * तक्मं*;

२ का. . . वान्यशसामीति. . . शोकि। * हरिरुषणि हरिरुषणोट जंजभि।

घ उ. . . जांजभिः॥ द्र. इतोऽन्यत्र समीवत्-शामीवतशब्दौ पाणिनीयगणपाठ (४.२.८६,५.३.११८) एव लभ्यौ। घ जञ्जभिः। यङ्ङ्गात् इ। तु सासहिः।

ग मा. . . . कोत्पर्षणी - ;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

यः पशूनां मार्जनीयो यं त्वमंशेन भेजिषे ।
अभीहि तक्मन् गर्दभं न मामभ्येतुमर्हसि ॥३॥

विस्रसा नाम ते माता किंकिशो (<किष्किषो*?) नाम
ते पिता ।
शिमिदा नाम ते स्वसा ॥४॥

[कख]१२.१.९[कख] गिरिं [+]गच्छ गिरिजा असि गिरौ ते माहिषो गृहः ।
दासी चक्रमास्थाय नाम्लाते नि क्रन्दयिष्यति ॥५॥

आ वातो वात्वनघः सर्वस्य दूतो अभिशस्तिपाः[+] ।
जलाषमित् प्र सिञ्चति तद् विषस्याप सिञ्चतु॥६॥

---

३ का. यष् * * यन्तुमवदेन * । अनीहतं भं * स. . . ।
खा मा. * त्वमशेन * । ग मा, म. अभिहि. . ; ज, म. . तक्मन *;
घ उ. . . . तिमर्हंति ॥
४ का. विस्रसा (××) । द्र. काश्मीरीये शेषो नास्ति ।
क मा. विश्वि(→ श्व)शा. . .; ज. ना. विश्विशा. . .; म. विश्वशा . . .;
ग मा. शमिदा. . . ;
द्र. क विस्रसा = जर्जरत्वम्।
५ का. (×××) युशो ग्रहः * . . मास्थां अनास्नाते निष्क्रन्द . . . ॥ ॥
क उ. गछ. .;
घ मा. . . . निक्रन्य → न्दइष्यति ॥ ज. . . . निक्रन्दइष्यति ॥
म. निक्रन्यइष्यति। गघ म. ना इति पादः, ज. य इति।
६ का. अ अ. . . भिशस्तिपात् किलासमभि षिञ्चतु धत्रैतमुप सिञ्चतु।
क मा. * * वात्वनप; म. . . वाहनघः;
ख मा. . शस्त्यायाः । ज, म. . शस्तियाः । ग मा. जलासमि * * ;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

यामस्यति पृश्निबाहुरिष्टं हरिद्रुपर्ण्यम् ।
तामस्य निष्खिदामसि यथा जीवासि भद्रया ॥७॥

शौ.१९.२५.१ अश्रान्तस्य त्वा मनसा युनज्मि प्रथमस्य च ।
†उत्कूलमुद्वहो भवोदुह्य प्रति धावतात् ॥८॥

एतं दन्तं निर्ऋत्या घोरमाहुर्यस्त आसन्नवरूढ एषः ।
तं दुहर्दि प्र हिणोमि घोरं *स नो मा* हिंसीज्*
ज्यायसो मा कनीयसः ॥९॥

शिवः शग्मो भवतु दन्त एष मा नो हिंसी(ज्) ज्यायसो
मा कनीयसः
अघमारमघशंसं निर्ऋथं तन्ते दन्तः सचतां घोर
एषः ॥१०॥

---

७ का. यमस्य. . . वृषं हर उरपर्ण्यम्. . . निष्य. . . ।
ख म. . पर्ण्णं । मा, ज. . . . पर्ण्णंघं । ग मा. . निस्मिदा. . ;
द्र. कख . . . पृश्निबाहुरिष्यिन् हरिद्रुपर्ण्यम् इति शोधश्चिन्त्यः। हरिद्रुपर्णी वृक्षविशेषजातपत्रं वा लताविशेषो वा। द्र. AiG III. 196; पा.ग.पा. ४.४.५३.

८ का. आशांतस्य मनसा दुह्यत् प्रति धावतः यदकूल . . . दुह्यत् पृतन्यतः;
ग उ. उत्कुळ. . . ;

९ का. वेदन्तं. . . इर्यास्या कं निरुरूढपकः तन्सुहान्दे. . . मनोसा हिंसीर्ज्या. . . ;
क मा. * दत्तं * . . . ; ख मा. . . . रुढ * । म. . . . न्नत्वरूढ * ।
ग म. * दुहादे. . . ; घ उ. मानोहिसी . . .॥

१० का. * शगो * व्रह्म से । ममातो मा हिसीर्ज्यायसो * * शिवशग्मो भवतु व्रह्म सो ममातो मा हिसीर्ज्यायसो मा कनीयसः अपमार. . . निर्ऋतं. . दन्त सजतां * एकः अघमारमघशंसं निर्ऋतं z३z
क मा. * * * दंत्त * ;
घ मा. तत्ते * * * एष ॥३९॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२०.४०

अघमारमघशंसं निर्ऋथं द्रुहर्दि दन्तं प्र हिणोमि घोरम्।
सो अस्यात्तु द्विपदश्चतुष्पदः शिवो अस्मभ्यं सुमना
अस्त्वेषः ॥१॥

शिवन्ते दन्तं हविषा कृणोमि शिवो मह्यं कुर्वते दन्तो अस्तु।
शिवानि ते त्रीणि त्रिकद्रुकाणि सन्तु शिवो मह्यं नभसी रोदसी
स्ताम् ॥२॥

पुरुरूपा पृथुपेशा अरंकृद्[+] वहतोरसि ।
प्रतिष्ठासि चतुष्पदां यस्त एष पञ्चमः पाद-
स्तन्तेन प्रति गृह्णामि ॥३॥

ऋ.३.५३.१५ ससर्परीरमतिं बाधमाना बृहन्मिमाय जमदग्निदत्ता ।
आ सूर्यस्य दुहिता ततान श्रवो देवेष्वमृतमजुर्यम् ॥४॥

१६ ससर्परीरभरत् तूयमेभ्योधि श्रवः पाञ्चजन्यासु कृष्टिषु।
सा पक्षिया (=पक्ष्या)नव्य*मायुर्दधाना यां मे
पुलस्तिजमदग्नयो ददुः ॥५॥

२०.४० द्र. काश्मीरीये ग्रन्थे केवलं १क पादः अस्ति। निर्ऋतं इति पाठस्तत्र।

२०.४०.१ खग मा. दत्तं. . . । * अस्याद्व. . . ; घ म. * स्मभ्यं. . . ॥

२ क मा. . . . दत्तं * * ; ग मा. * * त्रिणि. . . द्रुकाणि (= उ.) * ;

३ मा. * प्रृथुपेशा अरंकृद्द (= ज) हतोरसि ।. . . स्तत्तेन * * ॥

ख म. अरंकद्वहतो. . ।

ङ ज. . . . गृकृणामि ॥

४ क मा. सर्परी. . . ; ख ज, म. वृहन्मीमाय; मा. . . . यमदग्नि(= ज.) दत्तां; घ उ. . मदुर्यं ॥

५ क मा. . . . भरर्तूय; ख म. . . . कृष्टषु ।

ग उ. * * नभ्य . . .; घ मा. या. . . यमदग्नयो (= ज) विदुः॥ ऋ. * * पलस्ति . . .॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

अघ्न्ये †दूरमूत् कन्द नि पदश्चतुरो जहि ।
अधा गोदुहः शीर्षणि शफां उरसि वादय ॥६॥

शृङ्गाभ्यामुप स्रष्टारं पदावर्तय गोदुहम् ।
अथो ये अन्ये तिष्ठन्ति तान् विषूचो वि नाशय ॥७॥

यथा नर्ता सक्षिकाजिं नि कुल्फमभि नृत्यति ।
एवा त्वमघ्न्ये पदः सर्वान् साकमुदर्दय ॥८॥

उद्ध क्षीरमुत्तभितं स्यन्दन्तामस्य धेनवः ।
असृक्तस्य गवो द्रुह्वां यो अस्मान् *नापचायति ॥९॥

ऋक्षीकाया यथा मनो व्याघ्रस्य यथा मनः ।
एवा तस्य गवां मनो यो अस्मान् *नापचायति ॥१०॥

२०.४१

क शौ.६.१५.१[क] उत्तमोस्योषधीनां वीरुधां बलवत्तमः ।
ख ५.४.१[ख] सस्यन्दन त्वमोषधे *सर्वाः स्यन्दय गा इमाः ॥१॥

---

६ क मा, ज. * ये दु (← दू ज.)र . . .; म. * दुर . . .;
महाभाष्य ८.४.६१ अघ्न्ये दूरमुत् कन्देति ।
ग मा. * * शीर्षणा; घ मा. शफा * * .
७ क मा. . . . श्रष्ठारं; ज. . श्रष्टारं; घ मा. * विशुचो * * ॥
८ क मा. * * सखिकाजिं; ग म. * त्वमग्न्ये;
९ मा. स्यंन्यत्तामस्य * । म. स्यन्दंतामस्य * । ग मा. . दुहां;
९,१० घ उ. * * नापचा इति ॥
२०.४१.१ ख का. सा. अ. । गघ. का नास्ति ।
क ज. . . . अस्योषधीनां;
ग ज. . . . सस्यं (न्ध →) दन. . . ; घ उ. सर्वा * * * ॥
घ प्रायिकोऽयं संयोगादिसकारपरविसर्गस्य लोपः ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

अरन्तु रथन्तु ।
१८.२.३६गघ वनेषु शुष्मो अस्तु ते पृथिव्यामस्तु यद्धरः+ ॥२॥

अकृदश्वो अकृत् खरो अकृदश्वतरो हरिः ।
एवासि+ बह्वघे तव भसन्नदत्वासिचा+ ॥३॥

—यथा नदति गर्दभ एवा नदति+ ते भसत् ।
व्रीहेर्यवस्य माषस्यैतत् पश्याभिदर्शनम् ॥४॥

उद्धरे द्यावापृथिवी उदाप उदग्निमुदिन्द्र-
मुत् सूर्यमुद्रात्रिमुदहः ॥५॥

---

२ का. रथन्तुमनेक शुष्मास्तु ते । . . . यध्वरः;
क मा. अरभु. . . ॥ अयं प्रथममन्त्रस्य पञ्चमपादत्वेन संकेतितः ।
ग मा. यद्धर । ज, म. . . . यद्वरः ।
३ का. अकृतश्श्वो अकृत * अकृत. . . * यथासिबह्निके तव भसं वदत्वासृजत्;
कख मा. . दश्यो. . अकृदश्य. . ॥
ग ज. एवासुवह्या. . ; म. एवासुवद्याघे * ;
घ मा. रसन्नद. . . ॥ उ. . . दत्वाशिता ॥
४ क-ग का. * नुदति गर्दभो यथा नुदति * *। व्रीहीर्यवस्यमाषस्य हृदि पश्यामि दर्शनम्; क मा. * नन्दति गर्दभं. . . ;
ख मा, म. * नन्दंति * * ॥ ज. * नन्दन्ति . . .। ते इति षष्ठ्यन्तं रूपम्। लेखकस्य १। बहु. इति भ्रान्तिः।
गघ मा. व्रीहें. . . दर्शनं ॥
५ का. * भरो * मुदिन्द्रमुत्सार्यमुद्राचमुदाह ।
ग मा. मुच्छूर्य. . . मूदह ॥१ म. मुच्छूर्य. . . हः ॥१

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

शौ. ७.१०२.१ नमस्कृत्य द्यावापृथिवीभ्यामन्तरिक्षाय मृत्यवे ।
मेक्ष्याम्यूर्ध्वस्तिष्ठन् मा मा हिंसिषुरीश्वराः ॥६॥

यन्मेद्वा* यदप्सरसः पयो देवीरहृषत ।
तदिहोप ह्वयामहे चक्षुषे च बलाय च ।
देवानां देवहूत्या मयि त्या देवताः पुनः ॥७॥

यास्य दोषा रसस्य मे त्वं देवि ततर्पिथ ।
नाराशंसेन स्तोमेनाहं त्वत् पुनरा ददे
युष्मदप्सरसस्परि ॥८॥

यन्मे तन्वो रसं वयमुदप्सरसस्परि ।
नाराशंसेन स्तोमेन प्रजामा प्यायामहे ॥९॥

यन्मे पयो विषिषिचे जाग्रतः स्वपतश्च यत् ।
पुनस्तदद्य मे देवा आ सिञ्चन्तु तनू अधि ॥१०॥

---

६ गघ का. अविक्ष्मतौमूर्ध्निस्तिष्ठ * * हंशिपुरीश्वरः z४z
ग मा. मेक्ष्यामुर्द्ध्व. . . ; घ म. . . श्वरा ॥
७ द्र का. ७-१० न सन्ति । द्र. क < यन्मेद्वा/यन्मीद्वा . . .; वनिप्/क्वनिप्। पा. ३.२.७५। ख मा. . . . हृषत् ॥
क उ. यन्मेस्त्वा . . .; गज. . . ह्यायामहे;
च ज. . . . मयित्वा → त्या * * ॥
८ गघ मा. नारासंशंसेन. . नाह त्वं. . . ग्रुष्मादप्स. . . ॥
९ ख मा. वयं; ज. . . मदप्स . . .। घ मा. प्रजामाप्या च यामहे ॥
१० घ मा. * सिञ्व (न्तु →) व * * ॥४१॥ऋ१०॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२०.४२

द्र. ऐ.ब्रा.५.२७.८ यदद्य दुग्धं पृथिवीमसक्त यदोषधीर्व्यसरद्[+] यदापः।
वत्से पयो गवि पयो यदस्मास्तत् (<यदस्यामस्मांस्तत्*)
सचतां पयः ॥१॥

परा पतन्त्याशवोश्वा अधोधुरं यथा।
पै.१९.२०.१२[गघ] एवा मूत्र प्र भिद्यस्व वि वस्तेरास्यं सृज ॥२॥

१३ विषितन्ते वस्तिबिलं समुद्रस्योदधेरिव।
कख शौ.१.३.८[कख]
पै.१.४.४[कख]
गघ शौ.१.३.७[कख] प्र ते भिनद्मि मेहनं वर्त्तं वेशन्त्या हव ॥३॥

तै.स.४.२.५.२ अस्य पारे समुद्रस्य शुक्रं ज्योतिरमर्त्यम्।
काठ.१६.१२ तन्नः पात्वंहसस्तन्नः पातु विश्वतः ॥४॥

२०.४२.१ का. यद्य. . ममुक्त. . र्वसनद्यदापः वत्सं * * * यदस्मास्मत् सृजतां*;
क मा. . समक्तं; ज. . मसज्ज → क्तं; ख उ. . . धीव्यसरद् . . ।
घ मा. . . . सतां * ॥ ऐ.ब्रा, यदद्य दुग्धं पृथिवीमसृप्त यदोषधीरसृपद्यदापः।
पयो गृहेषु पयो अघ्न्यायां पयो वत्सेषु पयो अस्तु तन्मयि॥
२ खघ का. श्वासदो धुरं यथा । यवा सूत्र * * * वस्त्रेरास्सं सृजद्;
क उ. * पतं (मा. र्तिं) त्वा. . . ; घ मा. दिवस्ते. . . ॥
३ का विषस्तन्तेरस्थिबिलमित्येका।
मा. विसितन्तेविस्तिवलत्येका ॥ म बिषितस्तेवस्तिविलमित्येका ॥
ज. विषितन्तेवस्तिविलमित्येका ॥
४ का यदस्यापारेतसांस * . . . मर्त्य (+म) सनज्म भदति द्विषो (×××) तिरजायत । सनष्पर्षदति द्विषो ग्ने वैश्वानर द्युमत्; द्र. अयं पाठः काठकसदृशः। = यदस्य पारे रजसश्चित्रं (तै. शुक्रं) ज्योतिरजायत। तन्नः पर्षदति द्विषोऽग्ने वैश्वानर द्युमत् (तै. स्वाहा)॥
ख मा. * योति. . . ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

द्र.तै.आ.१०.४२.१ आ नो मेधा सुमतिर्विश्वरूपा हिरण्यवर्णा जगती जगम्यात्।
सा नो अग्ने मेधा जुषतामिह प्रचेताः ॥५॥

निष्क्रामत्विषिर्यो अत्र प्रविष्टोवयाष्ठश्च* सयुजा
याविह स्तः।
सप्तऋषीणां स्यूमरश्मिः पथैतु स्वान् मृगान् पुनरप्येतु
कृष्णः ॥६॥

सप्तऋषीन् गच्छ+ स्यूमरश्मये मृगान् कृष्णः सचतां वाजो
अश्वम् ।
ईड़ो अस्मान् सुप्रजसः सुवीरान् सह यज्ञेन पयसा
सचातै ॥७॥

नमो अस्त्वृषये* स्यूमरश्मये नमः कृष्णायोत यो वाजो अस्य।
नमो देवायार्वते षुजिष्णवेयं नो वाजी प्र
तिरात्यायुः ॥८॥

---

५ का. * * मेमेधा. . . जगम्या * * ग्रे * द्वि द्विषतामिव प्रचेतः;

६ का. . . र्योत्र प्रविष्टो याष्ठश्च सयुध घृतेन । . . ऋषीनगश्छस्यमरश्मे ते यैतश्वान् *. . . *;

क म. ष्टो इत्यस्याधः ठ इति । ख मा. वयांठश्च * * *। म, ज. वयाठश्च . . .। ना . . . वयांश्च . . .। ग मा. * स्युम(← स्यूर ज) रश्मिः . . .;

द्र. ख <अवयाज् - स्थः च . . .। अवयाज् क्रियाविशेषणम्।

७ का. . . . रस्मे पथैतश्वान्मृगान्वजो * । ईळोस्मान् * सुवीरस् * यज्ञे सजाते ये युद्ध्यन्ते प्रधनेषु शूरासो या तनूत्यजः तास्त्वं सहस्रदक्षिणा तांश्चदेवापि गश्छताम् । (= शौ. १८.२.१७, ऋ १०.१५४.३, पै. १८.६५.१) BHATTACHARYA 2008 (AS) lxvii; द्र.

क म. मृगान् इत्यतः पादसंकेतः । ज. . स्यू → स्युमरश्मये;

ग मा. इड़े; * * *; म, ज. ईड़े. . ;

८ क उ. * अस्त्वर्षये स्यूम (स्युम-त) . . .;

द्र का. ८-९ न स्तः ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

अति यन्त्यहान्यति रात्रीरत्युषसः ।
आपो अन्तर्धावरीस्ताभिरन्तर्दधे त्वा ॥९॥

यथा+ नैदाघ्ये+ मासि वह्वीः शुष्यन्त्योषधीः ।
एवा प्र शुष्य मामनु यच्च पश्यामि यच्च न ॥१०॥

द्र.७.१२.९ पाटा बिभर्त्यङ्कुशं हिरण्यवन्तमङ्किनम् ।
तेनाहमन्येषां स्त्रिय (<श्रियः) आ लुम्पामि ममेदसन्* ॥११॥

॥ इति सप्तमोनुवाकः ॥

२०.४३

शौ. १९.७०.१ इन्द्र जीव सूर्य जीव देवा जीवा जीव्यासमहम् ।
पै. १९.५५.१२ सर्वमायुर्जीव्यासम् ॥१॥

---

९ ग मा. * अन्तर्वावरी-;

१० का. * नीदाघ्ये * बह्वी प्रशिष्यंत्वोषधी । यवा * * सामनि यश्च पश्यश्च यश्च * ॥

क मा * नैवा → दाघ्ये *; ज. नैदा → वाघ्ये * ; म. * नैदाघ्ये *;

ख मा. * शुष्मोन्त्वोषधीः । ज. * * शुष्व → ष्मन्त्वो. . . । म. * शुष्यन्त्यो → न्त्वोषधीः ।

द्र. क नैदाघ्ये < नैदाघे?

११ का. . . तेना सपत्न्यावर्च * * ममेधसम् z५z इत्यथर्वणि विशतिकाण्डे सप्तमोनुवाकस्समाप्तः zz

क मा. * विभर्त्यकुंशं; ज, म. र्त्यंकुशं;

ख मा. . . . मंकिंनं । ज, म. . . . मंकिनं ।

ग मा. . . . न्येशां *;

घ मा, म. * लुंपामि. . . ॥ मा. . . . ममेदशून् (अन्ये - दसून्) ॥ ४२॥अ ७॥

पै. काण्डिकान्ते ज. ॥४२॥ऋ११॥अ ७॥ इति एकर्चकाण्डे सप्रमोऽनुवाकः॥

७.१२.९गघ तेन सपत्न्यावर्च * * ममेदसत्॥ का. पाठे तच्छाया।

२०.४३.१ का. (xxx) समाहम्. . . . जिंव्यासम्;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

*अनाभूरस्मि नैतवे तन्त्यां बद्धो दिवि श्रितः ।
आहा त्वा निर्ऋतये ॥२॥

रन्तिरसि रमतिरसि ।
पै.१.६.४ सं श्रुतेन[ख] राधिषीय मा श्रुतेन वि राधिषि ॥३॥

क.शौ.७.८१.४[क] दर्शोसि दर्शतोसि विश्वतः संदृष्टः ।
सोमो असि रुद्रो असि ॥४॥

६[क] तं त्वा यं देवा अंशुमाप्याय(य)न्ति
तं त्वा यमादित्या अंशुमाप्याय(य)न्ति ।
६[ख] तं त्वा यमक्षितमक्षितये पिबन्ति
स नः सोमः प्र तिरद् दीर्घमायुः ॥५॥

अन्येषां प्राणेना प्यायस्व मास्माकं प्राणेन ।
५[कख] योस्मान् द्वेष्टि यं वयं द्विष्मस्तस्य प्राणेना प्यायस्व ॥६॥

---

२ का. अनाभिरस्मि नहितवे. . . दिव विश्वतः । आर्वानिर्ऋते;
क उ. अनाभुरश्मि. . . ;
३ का. . . . . रमितिरसि । सँ स्वतेन राधृषेय मां * विरादृषी ।
क मा. . . . रसि ॥
ख उ. * श्रितेन * * श्रितेन * * ॥
४ का. * दर्शितासि * सन्दृष्टः।
ग का, मा. * सि * सि ॥
५ का. तन्त्वायन्दावा अँश. . यन्द तन्त्वा महत्तमक्षतये . . प्रतदीर्घ . .;
क मा. * * वयं * . . . ;
घ उ. * * सोम ॥ ज, म. . . . तिरदीर्घ. . . ॥
६ का. * प्राणैना मास्मकं प्राणेनां * * यं च वयन्. . . ;
ख मा. स्माकं प्राणेन ॥
गघ मा. योस्मा (ज, म. स्मां) . . . दिष्मस्तस्य. . प्यायस्वस्माकं प्राणेन॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

कख तै.स. ४.७.१३.१ मै. ४.९.११, तै ब्रा. ३.१०.४.२३; तै. आ. ४.११.६ चिदसि समुद्रयोनिः श्येन ऋतावान् ।
सोमपीथोप न एह्यर्वाङ् रायस्पोषेण प्रजया धनेन ॥७॥

स्वरव स्थ नमो वो महतामूर्जायै ।
पर्णां माव गाम् ॥८॥

शौ. १९.५५.५ अपश्चाद्* *दघ्वान्नस्य (<दघ्वान्नश्च?) भूयासम् ।
अन्नादायान्नपतये रुद्राय नमो अग्नये ॥९॥

या ते वसो वात इषुः सा त एषा ।
तया नो मृड ॥१०॥

---

७ का. तिरसि . . . योनश्शेद्व ऋतावाम् सोमपीतोमत्यह्यर्वाङ्न्दं क्षेत्रित्रियं रपः आ मा गश्छन्ढ व्रह्मचारि (→ चरि) णा प्रात एवे वरारदा । प्रजापतिष् परमेष्ठीन्नारदो नाम वासि वृहस्पतिष् प्रजापतिरारदो व्रह्मचारिणः;
द्र. प्रजापतिष् इत्यतः सस्वरपाठः ।

८ क मा. स्मरवस्थ. . . ; ग मा. पर्ण्णा * * ॥
द्र. का. नास्ति ।

९ का. आपश्चाद्या ×× सो अग्नये। क मा. अपश्चा (=उ.) वघ्यान्नस्य (ज,ना. द्यघ्यान्नस्य, म. ह्यघ्यान्नस्य); शौ. अपश्चा दुग्धान्नस्य (दग्ध्वान्नस्य, दग्ध्वान्तस्य अपि)* । मै. ३.९.४ अपश्चाद् दुघ्वान्नं *।

१० का. . * * * वातेषुस्यात एषः * नो मृळ z१z

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२०.४४

तु.पै.१२.१.१ अग्निस्तक्मानमप बाधतामितो वरुणो ग्रावा मरुतः
पूतदक्षाः ।
वर्हिषदः समिधः शोशुचानास्तक्मनः शोचां अप
निर्नुदन्तु ॥१॥

पै.२०.९.४ द्र. यो अभ्यवभृणायसि स्वपन्तमिछ (<मत्सि?) पुरुषं
जै.उ.ब्रा.४.१.२-६द्र.शयानमकोविदम् ।
कौ ४६.५५द्र. स नः सहस्रवीर्यानुष्ठाता शिवो भव ॥२॥

देवयातुरसि मृडोसि। मृडास्माकं द्विपदे चतुष्पदे
मा तस्य मीमृडो द्विपदे चतुष्पदे यो अस्मान् द्वेष्टि यं वयं
द्विष्मः ॥३॥

२०.४४.१ का. अग्निस्तवतानमवा. . . * ग्राव मारुतः . . दक्षा तेर्भिषदस् * सं
शिशानास्तन्मनश्शँमाम्यभिनिन्नुदन्तु।
ख मा. . . . दक्षा । घ मा. स्तक्मांनः * * र्निर्नुदत्तु ॥
२ क-ग का. * त्यबभृणायसि. . . श्छरुषं. . . ।
ख म. स्वपंतमिछ * । मा, ज. स्वपन्तमि (ज.सि) छ * ;
ग मा. . . . दिवं ।
द्र. क <अव√भृ; भृणाय इति ऐकपदिकः।
७ममन्त्रे अवभरणो नामासि। तु. हृणाय-, हृणीय-।
रनु १९५२ : §३६०/पृ. ३०२ अपि द्र.। भृ-इत्यस्य प्रभावात्
का. अब इत्यत्र स्पर्शवर्णः। ततः बभृ-इति प्रमादः। कौ. सूत्र,
जै.उ.ब्रा. अपि तथा। ख अत्सि इति कौ.सू.पाठः। यद्वृत्तवाक्ये
लोटः असङ्गतत्वात् अस्य पाठस्यापि योग्यत्वं ध्येयम्।
३ का. . . . तुरसि । मृळास्माकं * * वा तस्यै मृळो * * । स्मान् * *
चवयन् * ;
कख मा. . . . मृडोसि ॥ . . . दिपदे चतुष्प;
ग मा. "मीमृडो" नास्ति ।
घ मा. * स्मा. . . ॥ ज, म. * अस्मां . . . ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

ब्रह्मयातुरसि मृडोसि । मृडास्माकं . . . द्विष्मः । ।४।।
अन्नयातुरसि मृडोसि । . . . द्विष्मः ।।५।।

मनुष्ययातुरसि मृडोसि ।
मृडास्माकं द्विपदे चतुष्पदे मा तस्य मीमृडो द्विपदे चतुष्पदे
यो अस्मान् द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ।।६।।

अवभरणो नामासि देवत्रा णो अक्षमापः ।
यो अस्मां द्वेष्टि यं वयं द्विष्मस्तन्त[1] आसन्नपि दघ्मः।।७।।

यददोस्नाता* आसुरोदीक्षितोचरत् ।
तस्य यन्मलमवास्रवत् स हि नासि तावदनुष्ठ्या*
त्वा विद्मारसं वृश्चिक ते विषम् ।।८।।

४-५ का. अन्नुयातुरसि । ब्रह्मयातुरसि । मा, म. मृडोसि इत्यत ऊर्ध्वम् । ज. – रसि इत्यतः ।
६ का. परेत्ययातुरसि । मृळोसि मृळास्माकं * * । वा तस्यै मृळो * * । * स्मान् * यं च वयन्द्विष्मः;
क मा. मन्नुस्य. . . ।
ग मा. * * मृडो * ; चतुष्पदे इति नास्ति ।
घ मा. * स्माद्द्वेष्टि * * दिस्मष्मः ।। ज, म. * अस्मां. . . ।
७ का. अर्वाङ्कृतिनामासि । देव × × नामसि दध्मा;
ख-घ मा. . . . देवत्रासो. . . । * अस्माद्द्वेष्टि * * द्विष्मस्तत्रआसंनपि;
घ म. स्तन आर्सं नपि * ।। ज, ना. स्तत . . .।।
८ का. या क्षेम्ना नामिरो दीक्षतो चरत् तस्येदं बलमासृज सेनासखायि दृषृष्ट्यः आत्माविद् सरसं वृश्चिक * * ; क उ. . . दोस्नाना . . .; द्र. यदसावितीष्टम्।
ख मा. . . . चरन्त । ग उ. * . . . ळमवाश्रवत्; उ. . . दनुष्ट्या-;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

केतुलङ्गा नाम ते माता कर्कटः पिता ।
तत् सत्यमरसमभग ते विषम् ॥९॥

द्वे विषस्य धारे स्त्रिया अन्या पुंसो अन्या ।
ते उभे अरसे ॥१०॥

२०.४५

विश्वविन् तं नष्टमनु पश्यसि ।
अदो मे नष्टं तन्मे पुनर्देहि ॥१॥

विश्वकर्मन् तत्* त्वमुप गच्छसि ।
अदो मे नष्टं तन्मे पुनर्देहि ॥२॥

विश्वव्यचस्तत् त्वय्यध्याहितम् ।
अदो मे नष्टं तन्मे पुनर्देहि ॥३॥

पै.२०.३७.९द्र परि पूषा पुरस्ताद्धस्तं दधातु दक्षिणम् ।
शौ.७.९.४
क-ग ऋ.६.५४.१० पुनर्नो नष्टमायति जीवेन भुनजामहै ॥४॥

---

९ का. काभु (→तु) र्गा नमि * * * * तन्मन्यासभक्त सरसं विषम्;
क मा. केतुळंगा. . . कर्कट * । * सत्यमभग * * ॥
घ ज. . . . विर्षं । द्र. एको दण्डः । म. . . विर्षं ॥
१० का. द्व * धारये * न्या * न्यगती उभा समे z२z
२०.४५.१ का. विश्वेयिद्यं नष्टमर्व. . . र्धेहि ।
२ का. * तत्व. . . । अधो. . . पुनर्धेह ।
क मा. विश्वकर्मं त;
उ. . . त त्वमपगछति ॥ द्र. इतः परमूह्यम् ।
३ काश्मीरीये अयं नास्ति । क उ. . . . स्त;
४ का. * प्रषा. . . द्धास्तं * दक्षिणाम् । सगलिग पूषालिग पुनर्गो नष्टमाकृधि । जीवेनभिनुजावहै । ग ऋ. . . माजंतु ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

इन्द्रस्त्वाभ्यैत् सर्पत् तत्* त्वा गोष्ठ आदधात् ।
गघ शौ.२.३.३　तदास्रावस्य+ भेषजं तदु रोगमनीनशत् ॥५॥

तु.काठ १.५　विष्णोर्मनसा पूते स्थ(:)। देवो वां सवितोत् पुनातु ॥६॥

तु.कौ.२.३२-३४　विष्णोर्मनसा पूतमसि देवस्त्वा सवितोत् पुनातु ।
मा. सं १.३　+अच्छिद्रेण पवित्रेण सहस्रधारेण सुप्वा+ ॥७॥

शौ.४.३९.१०　हृदा पूतं मनसा जातवेदो विश्वानि देवो वयुनानि विद्वान्।
सप्तास्यानि तव यान्यग्ने तेभ्यो जुहोमि स जुषस्व
हव्यम् ॥८॥

पै.१२.१८.१　अग्नावग्निश्चरति प्रविष्ट ऋषीणां पुत्रो अधिराज एषः ।
शौ.४.३९.९　तस्मै जुहोमि हविषा घृतेन मा देवानां यूयवद्
भागधेयम् ॥९॥

५　का. इन्दस्त्वाभीस्सर्पतु त्वा ग्रोष्ठा ततः नच स्रावस्य * रुद्रोग. . . ।
कख　मा, म. . सर्पत्त. . ; ज. . . सर्पत्तं. . . ; मा. . . . गोष्ठीं *। म, ज,
ना. . . गोष्ठी * ।
ग　उ. तदाश्रावस्य *;
६　का. नास्ति ।
७　का. . . न्मनसा पूतसि देवस्य. . . सुषुवा ।
घ　उ. * सुप्लवा ॥
८　का. . . . जातवेदा विश्वनि. . . । सस. . . ।
घ　उ. स इति नास्ति ।
९　का, उ. अग्नावग्निरित्येका ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

यस्ते केशाँ अवाचीनान् क्रिमिर्वृहति मूर्धतः ।
प्राणं तस्योप दाश(<स)याद् वीरुत् खनति भेषजी ॥१०॥

ग-च तु.तै.आ.७.४.३ वेद वै ते भग(व)न्नाम भूरिर्नामासि रयिर्नाम ।
तं त्वा भग विशामि स मा भग प्र विश ॥
तस्मिन् सहस्रकाण्डेन मृजे भग त्वयि ॥ ११॥

२०.४६

आ मा †गच्छन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा ॥१॥
चराणि स्वाहा ॥२॥
वि राजानि स्वाहा ॥३॥
असानि भद्रेभ्यः श्रेयान् स्वाहा ॥४॥
यशस्वी जनुतामनु चराणि स्वाहा ॥५॥
देवानां मा मनुष्याणां पशूनां ब्रह्मचारिणाम् ॥६॥

---

१० का. . . . केशां. . . चीनां कृमि. . . दाशया वीरुद्वष् * * ।
खग मा. क्रिर्मिवृहतिम्नुर्द्वतः । . . . दाशाया; ज. . . . दास → शयाद्;
द्र. घ अन्वयः? वीरुत् भेषजी, (तां) खनति? 'वीरुधः खनति भेषजीः' इति बेरेट्। कर्ता तु अध्याहार्यः।
११ का. . . . भङ्गनामो ह्वन्नामासि रयिन्नाम । तन्त्वा भगष् * * । . . . विशः अस्मिन् . . . मृचे * त्वौ zzz३z
ख मा. . . . रयिर्न्नाम। द्र. कख बार्हतौ पादौ।
ङ मा, ज. मृजेन (ज. कृ → न) * * ॥४५॥ऋ११॥
काण्डिकान्ते म. ४५ ॥ ऋ१०॥
२०.४६.१ का. . . . रिणो गमयस् * ।
द्र. ज सर्वत्र मन्त्रान्ते १ इति अचतुष्पादत्वसूचकम् ।
३-५ का नोपलभ्यन्ते ।
४ मा. अस्यनि * श्रेयान * ॥ म. . . . श्रेयानि * ॥
५ मा. * मनु * * ॥
६ का. * * * पितॄणां; मा. * म्य * ;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

प्रियं प्रजापतेः कृणु स्वाहा ॥७॥

हा अम्ब पनेचरि ॥८॥

अयं मे हस्तो अक्षितो रुदति तमु मे अगदं कृधि ॥९॥

त्वं क्षितस्य भेषज्युभयोरक्षितस्य च ॥१०॥

उदेलड़ि ॥११॥

असुरसि स्वाहा ॥१२॥

क्रतुरसि स्वाहा ॥१३॥

२०.४७

पुरुषोसि स्वाहा ॥१॥

विजातिरसि स्वाहा ॥२॥

प्रजातिरसि स्वाहा ॥३॥

---

७ का. * प्रजापते प्रियङ्कुणु * । म. * प्रजापते * ॥
८ का. हां ववृनवरि । मा. . . . पनेचरी ।
९ का. * * * अक्षतो रुदितितत्मे अदँ * ।
मा. अय * हस्त्ये * रुदन्ति * * अपदं * ।
१० का. . . . भेशज्यु भयोक्वृश्चिकस्य च ।
मा. * * भेषय्या. . ॥
ज, म. * क्षतस्य भेषज्य (←ज्या ज.). . . ॥[१]
११ का. उदीलरी । मा. उदेलड़िं ।
१२ का. असु. . . ।
काण्डिकान्ते का. z४z मा. ॥ऋ॥४६॥ ज.॥४६॥
ऋ १३॥ म.॥४५॥ऋ॥
२०.४७.१ मा. मन्त्रोऽयं नास्ति ।
२ का. विजाभरसि * ॥ द्र. म, ज. मन्त्रान्ते ॥ श्रीः ॥
३ मा, ज. प्रजापति. . . ।१। मा. अयं प्रथमो मन्त्रः ॥
३-५ का. नोपलभ्यन्ते ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

स्वजातिरसि स्वाहा ॥४॥

स्वजातिर्नामासि स्वाहा ॥५॥

वेद वै ते नारद नाम वाग् नामासि
तस्य ते यशो भक्षीय ॥६॥

वेद वै ते सनात् कुमार नाम चक्षुर्नामासि
तस्य ते मधु भक्षीय ॥७॥

२०.४८

स्नुषासौ सेनास्याः सेनाया
इहास्याः श्वशुरोयमस्याः श्वशुरः ।
सा यथा स्नुषा श्वशुरादधस्पद्यते
अधरा पद्यते नीची पद्यते ॥१॥

---

४ मा स्वयातिरसि ॥ अयं तृतीयो मन्त्रः ।
५ मा. स्वयातिनामासि * ॥
६ का * * * नादन नारदवां नामासि तस्यास्ते * * ॥
ख मा. ग्रावाम्यसि ॥ * * यश्ये रुक्षीय ।
७ का. * * * अशनात् कुमारवाँ नामवाँ नामासि. . . z५z
क मा. * * * सनत् * * ;
२०.४८.१ द्र. काण्डिकेयं काश्मीरीये ग्रन्थे पतितां ।
१ क मा. स्नुष्यस्यै. . . ;
ख उ. . . . श्व(ज. स्व)सुरः ।
ग मा. * * स्नुष्य. . श्वसुरा(=उ) . . .;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

एवासौ सेनास्याः सेनाया
अधस्पद्यतामधरा पद्यतां नीची पद्यताम् ।
सेन्द्राग्निभ्यां हतवीरां हतपूरुषां पराजितां
प्रणुत्तैतु परमां परावतम्* ॥२॥

तामिन्द्राग्नी हतवीरां हतपूरुषां पराजितां
प्रणुत्तां यतीमन्वा*क्शीताम् ।
पराजित एत्वसावामुष्यायणो अमुष्याः पुत्रः ॥३॥

अस्ना व्यक्त एतु ।
अघं हि रण्येत्वसावामुष्यायणो अमुष्याः पुत्रः ॥४॥

अघप्रतीको अघेनैनं विध्यामः ।
अभूत्या एनं पाशे सित्वा दुःस्वप्न्येन संसृज्य मृत्यो-
र्व्यात्त आसन्नपि दधामि ॥५॥/

---

२ ख मा. . . . स्पद्यतांमधरा * ;
२घ ३क मा. . . . हतर्वरा; २ङ ३ख मा, म. हतपुरुषां * ;
२च मा. प्रणुतैतु * * ।
द्र. स्व परा जितम् । इदं नृनीममन्त्रेण अन्वितम् ?
३ ग मा, ना, कु , . . मनुवाक्शीतां। म, ज. ला . . . मनुवाकशीतां . . .;
द्र. ग अन्वा√क्शा - मै.सं.१.९.८ - तैरे॒व जु॑हुयात् समृतय॒ज्ञे च॒तुर्भिश् चतुर्भिरन्वा॒क्शायं पुरस्ता॒त् प्रातरनुवा॒कस्य। इतियत्तदन्वाख्यातेः, साम्प्रदायिकप्रमादाद्वर्णविकारः। AiG I:209 द्र। मन्मते त्वत्र शिशातिरर्थः। विकरणव्यत्ययेन क्शाति, क्शीत इत्यादि रूपम्। प्र/द्विव. अक्शीताम्। शास्तिर्वार्थः।
४ मा. अम्ना . . .। . . . ष्यायणे * *।। ख द्र. <अघं हि रण्य(<ण्ये) एत्वसा . . .। अत्र हि निश्चयार्थे। तु. ऋ १.८०.१ इ॒त्था हि सोम॒ इन्मदे॑ ।
५ ख म. * ऽ घेनैकं * । मा. . . विद्धामः ;
घ मा. दुःस्वप्ने * . . . ; म. द्वष्वप्न्येन * . . . ;
ङ मा. -व्यात्त, . . ; म, मा. . . . आसंनपि * ॥४८ ॥ऋ ५॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२०.४९

सृजाम्याप उशतीरुपेमा:+ संरराणाः पयसा सं बभूवुः ।
दत्तो अस्मभ्यं द्रविणेह भद्रा
अपां प्रति प्रति गृह्णात्वेनाः ॥१॥

शो.६.१४२.१ उच्छ्रयस्व* बहुर्भव स्वेन महसा यव ।
पृणीहि सर्वा पात्राणि मा त्वा दिव्याशनिर्वधीत् ॥२॥

२ आश्रृण्वन्तं यवं देवं यत्र त्वाच्छा+वदामसि ।
तदुच्छ्रयस्व* द्यौरिव समुद्र इवैध्यक्षितः ॥३॥

३ अक्षितास्त उपसदो अक्षिताः सन्तु राशयः ।
पृणन्तो+ अक्षिताः सन्त्वत्तारः सन्त्वक्षिताः ॥४॥

सकृद् यद् द्यौरजायत सकृद् भूमिरजायत ।
सकृद् यः पृश्निया(=पृश्न्या)दुग्धं तदन्यो नानु जायते
मा त्वानु जनि कश्चन ॥५॥

इष्वग्रमिषुयावनं मणिं कृण्वे सुमङ्गलम् ।
स मा शरव्याभ्यः पातु दिवा नक्तं च जीवसे ॥६॥

२०.४८.१ का. . . . रुपैमाँ । इतः परं नास्ति । एवम् अष्टमं यावत् ।
क मा. . . . उषतीरुसेमा:; ज म. . . । रुषेमा:;
ग मा. * असृभ्य * * ;
२ क उ. उत्स्रयस्व. . . ; ग म. गृणीहि. . . ; घ मा. . . . र्वधात् ।
३ ख म. यन्न. . . । ग उ. तदुत्स्र (मा. त्सृ) यस्व. . . ;
४ ख मा. * * रराशयः ।
गघ उ. प्रणन्तो * संत्वत्तारः (म. स्यंत्वत्तराः) संत्व. . . ॥
५ क मा. सकृवद्धौरजायत; ग म. * य * * ; मा. * * पृश्नीया * ;
ग द्र. पृश्नियाः = पृश्न्याः। क्षैप्रव्यवायः।
६ क मा. इक्ष्युग्रमिषु. . . ; म. . . . जावनं;
ख म. * * पुमङ्गलं । घ मा. विवा * * * ॥ ज. . . . त्तञ्च * ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

प्रतिष्ठितोसि ब्रह्मणा जम्मयामसि त्वा वयम् ।
अपामार्गेण विद्वला इदं त्वाप मृज्महे
युवन्तं क्षिव(<क्षिप)न्तं जहि ॥७॥

शीर्णं त एतन्न(:) क्षुतं त एतत् संक्षुतं दुःक्षुतं तुभ्यमस्तु।
रुद्राशनिष्टे जघनेन ग्रीवा इन्द्र इव वृत्रं वज्रेण हन्तु॥८॥

शौ.१९.८.४ अनुहवं परिहवं परिवादं परिक्षवम् ।
सव्येर्मं रिक्तकुम्भां परा तां सवितः सुव ॥९॥

५ अपपापं परिक्षवं पुण्यं भक्षीमहि क्षवम् ।
शिवा ते पाप नासिकां* पर्णकश्चाभि मेहताम् ॥१०॥

२०.५०

अभि त्वा पञ्चशाखेन हस्तेनाधां सहीयसा ।
पै.२.९.३गघ यथा न विद्विषावहै+ न विभवाव कदाचन ॥१॥

---

७ घङ. ज. इदन्ताप * * क्षिवन्त्वं → त्वं * ॥
म. क्षिवन्तं * * * ॥ ना. * क्षिवन्तं * *॥
८ क उ. शी (मा. सी) र्ण्णन्त. . . क्षुतन्त * ;　,
ख ज. * दुः (→) क्षुतं. . . । द्र. क्षुतं = ऐकपदिकम्।
९ ख-ग का. परीवादं परिक्षपम् । सव्यैमविरिक्तकुभ्भयां * * सवितुस् सवः;
क म. हनुहवं * ; ग मा. सव्येम(=ना.). . . ; ग द्र. < सर्वो इमान् .
. .? शौ. सर्वैर्मे. . .? घ. ज. * ताः * * ।
द्र. गघ अन्त्या न् -वर्णाः अनुस्वारत्वमापन्नाः।
१० का. आपमापं. . क्षपं. . क्षपम् * * पापनाशकंकां पण्णगस्याभि
मेहतः ; ग उ. * * * नाशिकां;
घ मा. पर्ण्णिकश्चाभि * ॥ ऋ १०॥ ४९॥ तु. पर्ण्डगाः शौ. ८.६.१६।
२०.५०.१ ग का. . . . वहिं; ग उ. * * विद्यषावहै (म-दै);
घ उ. * विभुवाव * ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

चाक्रवाकं संवननमस्यस्य[+] स्वंकरम् ।
अमुं स्वं कृणोतु मे यमहं कामये प्रियम् ॥२॥

यत् कक्षीवां संवननं च्यवनश्चक्र आसुरः ।
तद् वां कृणोमि दम्पती सं प्रियौ भवतं युवम् ॥३॥

यथा संयुक्तौ पक्षिणौ सं प्रियौ चरतो मृगौ ।
एवा संयुक्तौ ब्रह्मणा सं प्रियौ भवतं युवम् ॥४॥

कौ.सू.४६.५४.१ प्रेहि प्र हर पादावा गृहेभ्यः स्वस्तये ।
कपिञ्जल प्रदक्षिणं शतपत्राभि नो वद ॥५॥

२ भद्रं वद दक्षिणतो भद्रमुत्तरतो वद ।
भद्रं पुरस्तान् नो वद भद्रं पश्चात् कपिञ्जल ॥६॥

३ शुनं वद दक्षिणतः शुनमुत्तरतो वद ।
शुनं पुरस्तान्नो वद शुनं पश्चात् कपिञ्जल ॥७॥

---

२ का. चक्रवाकं. . . . मस्यष्य स्वङ्करम् वि इमं सं * म इदमहं * * ।
क मा, ज. शक्वाकं. . . ; ख मा. . . मश्वस्य (= उ, ना.) स्वाङ्करं । ना. शक्रवाक . . .;
३ कख का. यत्तत् * संवननञ्यविनश् चक्रासुरः;
गघ मा. . . . दंपती * प्रियो * * ;
४ गघ का. यवा * * सम्प्रियौ भवतां * ;
ख उ. * चरती * ।
५ क का. पाहि. . . ; घ का. . . . वदः;
द्र. का. गघ अङ्कितस्वरौ । एवमासमाप्ति ।
७ क का. . . . दक्षिणश्;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

६ यौवना[ग]नि महयसि जिग्युषामिव दुन्दुभिः।
कपिञ्जल प्रदक्षिणं शतपत्राभि नो वद ॥८॥

॥ इत्येकर्चकाण्डे अष्टमोनुवाकः ॥

२०.५१

उत्तभ्नामि गवां क्षीरमुद् रथं रथवाहनम् ।
तु.आ.श्रौ.३.११.६[गघ]उत्तब्धा अस्माकं वीरा मयि गावश्च गोपतौ ॥१॥

उत्त्वा स्तभ्नातु सविता देवो अग्नि-
रुन्मित्रावरुणावश्विनोभा ।
सर्वान् सपत्नानवधीर्युगेन विशां पतिरुपसत्तैध्यत्र ॥२॥

त्वं हि रुद्र वशनी(र्) नि* नेषे(त्) त्वं देवेषूत मानुषेषु।
यदीशानो नयसि यच्च हंस्यस्माकमस्तु पितृषु स्वधावत्॥३॥

---

८ क का. * महायसि;
घ का. . . . z६z इति विंशतिकांण्डे अमोनुवाकस् समाप्तः zz zz
क उ. योवनानि मंहइषु;
काण्जिकान्ते ज. ॥ऋ ७॥ ॥५०॥ इत्येकर्चकाण्डे अष्टमोऽनुवाकः ॥८॥
म. ॥५०॥ऋ८॥अ ८॥
२०.५१.१ क-ग का उतभ्नामि * . . . । उत्ताब्धास्माकं * ;
घ म. . . . गौपतौ ॥
२ कख का. उत्तस्. . . ग्निरन. . . । क उ. उत्वा. . . ; ।
घ का. विषाम्. . . सुत्तैध्यत्र । उ. दिशां . . .॥
खग मा. . . . णा अश्विनोभा । * सपत्नान् वधीर्युगे;
३ क-ग का. . . . वशनीन्यनेखे. . . षूत्तमांवषेषु । . . . यश्च हंस्व;
कख मा, ज. * * . . (मा, ना. वशिनी) निर्निषे (= उ.);
ख-घ उ * देवेषुत * । . . . हिंस्यस्मा. . . ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

कौ.१२७.५ वायवा रुन्धि नो मृगानस्मभ्यं मृगयुभ्यः ।
स नो नेदिष्ठमा* कृधि वातो हि रशनाकृतः ॥४॥

उदसू(<सु)र्य उदु यकृत्[†] स्थाम गच्छतु ते पुनः ।
यतो निलयते यकृत् तत् प्रस्तम्भमाजतु ।
मेमं पृथुप्रवर्तने जघनस्तम्भिनं करः ॥५॥

या पार्श्वे सन्तनोति हृदयं जिह्वया सह ।
तां त्वं देवि पृथिवि* हिक्कामरसां कृधि ॥६॥

पै.८.१६.५ अनुसृप्तां गहनेषु ध्रूक्ष्णां पापीं शिमिद्वतीम् ।
तामेतां दस्यूनां दासीं प्र दहातश्चुकाकणि ॥७॥

---

४ का * उन्धनोमृगाद. . मृगयद्भ्यः * * नेज्ञष्टमा * वातं . . . कृधि।
क ज्ञ, म. * रुंहि (मा, ना. रंहि) * . . . ; ख मा, म, ना. . . .
मृगयुद्भ्यः ।
ग-घ उ. * * नेदिष्टमा * * * रसना. . ॥
द्र. ख कौशिकसूत्रेऽपि 'मृगयुद्म्यः' इति हस्तलेखेषु। मृगेरात्मनेपदित्वात्
मृगयद्भ्यः वर्जितम्। 'मृगयु' - पै. १६.३७.६
५ का. उदोकृत् * * * * उतो * कृत प्रस्तम्भमाजति।
* पृथन्प्रवन्तनेजमनस्त्वभिनङ्कर:;
क म. * उद यत्कृत्; मा. उदुसूर्य * यत्कृत;
ज. उदुसूर्य * यत्कृत्; गघ मा. * नियते यत्कृ(→कृ)त्त प्रस्त . . .।
ग ज, म. * निळ(←ल ज)यते यकृ(म. त्कृ)त्; घ ज. . . . मायतु।
घ मा. . . . स्तंभिनं करं॥[२] स्तंभिनं कर(=उ.)॥[२]
६ क-ग का. यष्पा. . . । तानि * * पृथ्वि हिष्कामरसङ् * ।
ख. मा. हृहयं * * । ग मा. ता * देवी पृथिवी; म. . देवी→ वि पृथिवी;
ज. * * देवी → पृथिवि → वी;
का. उ. अनुसप्तामित्येका ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

७ प्र पतातः सुकटनाळि सुषेः कुषीतको यथा ।
स्रक्वे ते तिप्रं धक्ष्यामि सा नशिष्यसि पुत्थगि ॥८॥

८ यदास्याः स्रक्वे दहेद्यदा मूर्धानमग्निना ।
अथैषा दस्यूनां दासी पुत्थगि नि लयिष्यते ॥९॥

शौ.१९.५५.६गघ १कख अहरहर्बलिमित्ये हरन्तोश्वायेव तिष्ठते घासमग्ने।
१गघ रायष्पोषेण समिषा मदन्तोग्ने मा ते प्रतिवेशा
रिषाम+ ॥१०॥

२०.५२

शौ.१९.५५.१ रात्रिंरात्रिमप्रयाम् भरन्तोश्वायेव तिष्ठते घासमस्मै ।
तै. ४.१.१०.१ रायस्पोषेण समिषा मदन्तो मा ते अग्ने प्रतिवेशा
मै. २.७.७,काठ. १६.७ रिषाम ॥१॥

ऋ.९.६६.१९ आग्न आयूंषि पवस्वा सुवोर्जमिषं च नः ।
आरे बाधस्व +दुच्छुनाम् ॥२॥

८-९ का. प्र पथात इति द्वे । उ. प्र पतात इ(← रि, ज)ति द्वे ॥
१० का. आहरनूवलमित्ये * श्वा एव * घासमस्मै । रायस्पोषण * सचन्तो * * अग्ने प्रतिवेसारिषाम् z1z क. शौ. . . मित्ते *; मित्ये इत्यपि। सा. इत्ये।
खघ मा स्वायेव. . . । . . . त्रे. . रिशाम (= उ) ॥
२०.५२.१ का क. रात्रीं. . मप्रायामं भारन्तो . . एव. . मग्ने। . . ग्नै माडे * *;
कख मा. . प्रियामं . . . स्वायेव. . . । घ उ. . . . रिशाम ।
क शौ. . . मप्र्रयात्तं . . . ; अन्ये . . . मप्र्रयावं . .;
२ का. अग्न आयूँषि * सोर्जामिषं * * ।
उ. . . . पिवस्वा. . . मिषञ्चन । * * दुत्सुनां ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

ऋ.३.१७.३[कख] त्रीण्यायूंषि तव जातवेदस्तिस्रो व्युष्टीरुषसस्ते अग्ने ।
तिस्रस्ते तन्वो देवशंसिता-
स्ताभिर्नः पाहि सदमप्रमादम् ॥३॥

ऋ.८.६०.९ पाहि नो अग्न एकया पाहि न उत द्वितीयया ।
कौ.१०८.२ पाहि गीर्भिस्तिसृभिरूर्जां पते पाहि चतसृभिर्वसो ॥४॥

कौ. १०८.२ समीची *माहनी पातामायुष्मत्या ऋचो मा +छित्सि ।
तु. तै. सं. ३.८.७.१ तनूपाः (<पात्?)साम्नो वसुवृतं लोकमनु चराणि ॥५॥

पै.१८.११.७ य ऋते चिदभि+श्रिषः पुरा जत्रुभ्य +आतृदः ।
ऋ. ८.१.१२ सन्धाता सन्धिं मघवा पुरूवसुनि(<र्नि)ष्कर्ता
विह्रुतं पुनः ॥६॥

---

३ खघ का. . यूँषि. . व्यष्टीरुषस्ते * । तिस्रोस्ते. . शसिता ता. .;
ख ज. * व्युष्टि → ष्टी. . . । मा. . . . व्युष्ठी. . . ।
घ मा. स्ताभिन्नः . . . ॥ ज. . . . सदसप्रमादं ॥
द्र. १,२ग ३कख सस्वरपाठः ।
४ क-ग का. * * * एकवा * नो अथ. . . र्जां ते;
ग मा. * गीर्भितिसृभिरुर्जा; द्र. ख एकमक्षरमधिकम्।<पाहि नोऽथ द्वितीयया? ऋ पाह्युं १(<हिउ)त द्वितीयया।
५ का. . . चीमघायनी. . . ष्म * * श्छित्सि । तनूपस्माग्नौ वसुजितिं. . . चरामि।
क मा. . . . नाहनी (=उ.)माता- ख उ. * * छिछि ॥ कौ. सू. * * * * मा(माप इत्यपि) सत्सि (शित्, सित्सि, छित्सि, स्पत्सि)। तनुपात् (तनूपाः, तनूपा:त्) साम्नो वसुविदं लोकमनुसंचराणि॥ द्रः पै. तनूपाः ५मी विभक्तिः! अपि तु पै. विहायान्यत्र तनूपादित्येव भूयः पठितम्।
६ का. यदि चेददित्येका । उ. य ऋते चिदित्येका ॥ पाठः १८.११.७ मन्त्राल्लब्धः।
घ ऋ. इष्कर्ता विह्रुतं * । पै. पाठेपि ह्रुस्वरेश्छन्दसि(पा. ७.२.३१)इति विह्रुतमिष्येत। हफ्मान् १९९२ : ७५० : (१९८० : ८८)अपि द्र.।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

भगेह्यर्वाङ् उप मामिह त्वं मदो नामासि मयि मादयामूम्+।
सुरा त एकमभवज्जनित्रमग्नेरधि जातोसि ब्रह्मणा
तेजसा च ॥७॥

सहानया प्र विशेहान्तरा माम् ।
विशन्त्येहि प्रविशन्त्येह्या मा विश प्र मा विशो-
पै. २०.३८.७ प त्वा ह्वय उप मा ह्वयस्व ।
शौ.७.१२.२ख नरिष्टा नाम वा असि ॥८॥

कौ.५६.१७ यथापः प्रवता यन्ति यथा मासा अहर्जरम् ।
एवा मा ब्रह्मचारिणो धातरा यन्तु सर्वदा ॥९॥

ऋ ८.२०.१तु. आ गन्त मा रिषण्यत प्रस्तोतारो माप स्थात समन्यवः।
दृढ़ासो अमरिष्णवो मावपि(<मवि?)ष्यवः ॥ १०॥

---

७ का. भगेष्यर्वामुप. . . पदो * मिह मादयामून् असुरा त्वेष मघवञ्जनि त्रीरग्ने. . . व्रह्मणस्ते. . * ।

क मा, ज. . . . त्व; ग म. * तयेक. . . ;

८ का. सानया प्रदिशेहान्त्वरा * । विशन्तोहि प्रविशन्तो. . . विशो मुपत्रा * मुप, * * । द्र. अन्तिमः पादो नास्ति ।

क मा. . . . त्मां → सां । ज, ना . . त्मां । म. . . . मां । द्र. पाठः संशयितः।

खघ मा. . . . न्त्येता * * * * विशो उप; द्र. पुस्तिकासु 'नरिष्ठा. . .'

द्र. उ. १६.८७.४ नरिष्टा। २०.३८.७ नरिष्ठा

९ का. . . अहर्जनम् । यथा. . . धाता. . . सर्वशः → दा ।

क उ. . . . प्रपता * ; ख म. . . . अहर्ज्जरं । मा. . . . महज्जरं ।

१० का. अगन्ते * रिषण्यतष् . . . स्थाथ * * मरिष्णवो मामरिष्यवः z२z ग ऋ. स्थिरा चिंन् नमयिष्णवः॥

क ज. . . . ऋषण्यत; मा. रुषण्यन्त; ख उ. . . . समन्यवः ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२०.५३

छा. ब्रा. १.६.१५ धाता ते हस्तंमग्रहीत् सविता हस्तमग्रहीत् ।
तु. शौ.१४.१.५१क-ग मित्रस्त्वमसि धर्मणाग्निराचार्यस्तव ॥१॥

अग्ने(<अग्नेर्?) ब्रह्मचार्यसि मम ब्रह्मचार्यसि ।
प्रजापतिष्ट्वा गोपायतु देवाय त्वा सवित्रे परि ददामि
स्वस्ति चरतादिहासौ ॥२॥

विंश्वमसि विश्वपते सर्वमसि सर्वपते ।
तं त्वासौ देवाय त्वा सवित्रे परि ददामि
स्वस्ति चरतान्मयि ॥३॥

तु.ऋ.२.३८.६ समाववर्त्ति विष्ठितो जिगीषुर्विश्वेषां कामश्चरतामिहास्तु।
विश्वा द्वेषांसि दुरिता हित्वा-
यन्त्वनु व्रता सवितुर्दैव्यस्य ॥४॥

२०.५३.१ क-ग का. . . . मग्रही सविता ते * । पत्नीत्वमसि (=शौ.). . . ;
२ ग का. प्रजापतये ष्ट्वा गोपाय = ३ग ।
घ का. . . . सवित्रे * * स्वस्थि . . . । मा, ज, म. दधामि; 'देवाय त्वा' इति नास्ति ।
३ ग का. तन्त्वा . . . सावित्रे * * = २ ग; 'त्वा' इति नास्ति ॥
उ. दधामि;
घ का. * चरमिहासौ ।
द्र ग म. सवित्रे इत्यत्र पादसमाप्तिः । घ मा. . . ताम्मयि ॥
४ का. समावयन्ति . . . ह्यत्वा यन्ते नु व्रतासि. . . ।
क मा. . . . जीगीषु-; उ. . . ववर्त्त * . .;
ऋ. . . . चरंताममाभूत्। शश्वों अपो विकृतं हित्व्यागाद् अनु व्रतं *॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

आ नो हस्तो अकृतागात् स्वर्गः पुनरैतु तन्वा संविदानः।
प्राणेन तेजसा हरसा बलेन मित्रो अस्मान् वरुण
उभयतस्पातु ॥५॥

पै.१.३०.५ यत् काम कामयमाना इदं कृण्मसि ते हविः ।
तन्नः सर्वं समृध्यतामथैतस्य हविषो वीहि स्वाहा ॥६॥

यद् वर्चो द्यावापृथिव्योरथो यदाञ्जन त्वयि ।
तेन सुचक्षा वर्चस्य(<स्व्य)हं भूयासमाञ्जन ॥७॥

यद्यस्पृषि श्लिष्टं य(द्) दिवा स्वप्नयानुश्लिष्टम् ।
आश्लिष्टावच्छे।दनमस्यभिद्रुष्टवीर्यम् ॥८॥

अव वारिव वारिवा अव वर्षं गिरेरिव ।
ग. शौ.५.१३.६घ अव ज्यामिव धन्वनो हृदि श्लिष्टं छिनद्मि ते ॥९॥

---

५ का. * नौ हस्तौ कृतागात्स्वर्गष्प्रनुदतु * सं बलेन । प्रणेन * * * *
स्मान्वरुणो भयतष्पातु ।
क उ. . . गाः स्वर्चाः (मा. - र्च्चा, ना. - र्च्चाः); ख मा, म. . . .
सम्विदानः । द्र. क <. . . सुवर्चाः?
६ का. यत् कामेन इत्येका ।
उ. यत् कामेत्येका ॥
७ का. यद * (श्या →) द्यावा. . यदाज्जानिन्वी । * सिसिक्षा
वर्च्चस्वयम् . . माजनः ॥
क म. यद्वचौ *; ग घ ज. * * वर्च्चस्याहं. . . ॥
८ का. यदमृक्सृशं * * स्वप्नेयानिसृष्टम् असृष्टावश्छिदनमस्यमद्दृ. . ॥
क म. यद्यस्पृष्टि . . . ; ८-१० ज. सर्वत्र श्छिष्ट - ! = श्रि → ?
द्र. कख स्पृणोतेः सिच्-लुङि रूपम्। आत्मनेपदम्। अमुञ्चम् इत्यर्थः। तु . .
स्वप्नया सचसे जनम्।
९ ग का. . . . धन्विनो * सृष्टं श्छिनद्दिते ।
क म. 'वारिव' इति नास्ति ।
ग ज. * यामिव * ; म. * य्यामिव * ;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

यत्ते हृदि श्लिष्टं यच्च श्लिष्टं पुरीतति+ ।
मध्ये पृष्टीनां यच्छ्लिष्टं तत् पार्ष्ण्यांव छिनद्मि ते ॥१०॥

२०.५४

यत् ते श्लिष्टं क्लोमकर्णेषु यच्च शिश्ने स(<ऽथ) नाभ्याम्।
इन्द्रस्तदब्रवीद भिषक् पार्ष्णिमाश्लिष्टावच्छेदनीम्+ ॥१॥

एषा वै दुःसहा नाम पार्ष्णिराश्लिष्टावच्छेदनी ।
इदमहममुष्यामुष्यायणस्यामुष्याः पुत्रस्याश्लिष्टं प्र
च्छिनद्मि+ ॥२॥

छा.ब्रा.१.५.७कख विपश्चित् पुच्छमाभरत् तद् विष्णुः पुनराभरत् ।
तदग्निना मनसा संविदानं पुमांसमस्यै पुत्रं धेहि
स्वाहा ॥३॥

---

१० का. . . . सृष्टं यश्च सृष्टं पुलीजति । * सृष्टीनां यत् सृष्टं तत्पर्ष्ण्याव
श्छिनद्दि * Z३Z
द्र. उ ख * * पुरीरति ।
ग मा, ज * * यच्छ्रि (ज → च्छ्रि) ष्टं;
घ मा. तत्पार्ष्ण्याव * * ॥ऋ १०॥५३॥
२०.५४.१ का. . . सृष्टं. . . षुश्च सृष्टेसुनाद्याम्. . . भिवक् पार्ष्णिमामृ
ष्टावश्छेदनीम् ।
क ज. . . श्रिष्टं. . . ;
घ म. पार्ष्णिरा. . . वत्सेदनी ॥ मा, ज. पार्ष्णिराश्लिष्टावछे (→ त्से
ज.) दनी ॥
२ का. एषां * दुस्टह * . . मादृष्टामप्रनीम् । यदमाहममुष्विं नामुष्यायण
मुष्यष्. . मृष्टं पृश्छिनद्दि ।
ख म. . . वत्सेदनी । मा, ज. . वछे (→ त्से ज.) दनी।
ग मा. . हमुमामुष्या. . . ष्या; घ ज. . श्रि (मा. शि) ष्टं * * ।
३ का. . . . श्चितमुश्छम. . . पुंसांसमस्यै * दहि * ।
द्र. क का, छा. ब्रा. अभरत् । 'अभरत् हतवा'निति गुणविष्णुः ।
ख म. . भव(→ र ज.)त् । ग मा, म. . . सम्वि. . ;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

विपश्चित् पुच्छ†मा भर यर्ज्ञरहस्ता(<यज्ञह्वासा)चित्या।
यथास्याः पुत्रो जायता अभिभूर्णो विपश्चिता ॥४॥

कख छा.ब्रा.१.५.७[गघ] अपेहीतो विपश्चित् पुमानयं जनिष्यते ।
पुमान् पुंसो अधि संभूतः स पुमानेव जायताम् ॥५॥

६-८= कौ. भद्राय कर्णः क्रोशतु भद्रायाक्षि वि वेपताम् ।
५८.१ परा दुःस्वप्नयं सुव यद् भद्रं तन्न आ सुव ॥६॥

अक्षिवेपं दुःस्वप्न्यमार्त्तिं पुरुषरेषणी†म् ।
तदस्मदश्विना युवमप्रिये प्रति मुञ्चतम् ॥७॥

---

४ का. . . श्चितमुश्छमाभयज्ञहादाचित्या । अधास्याष् * * विद्वन्नो विपश्यतः; द्र. ख पुस्तिकापाठो भूयो विकृतः। <यज्ञह्वासाचित्या? पुच्छं यदज्ञानेनैव ह्रस्वं संवृत्तं विपश्चित्तदाभरेदित्यर्थः स्यात्। यज्ञर्हस्ताचित्या इत्यपि सम्भाव्यत्वेन ध्येयम्। अस्मिन्पक्षे ह्रसेर्यङ्लुकि रूपम्। प्र/१ वचन, आत्मने., अडागमाभावः। ऐकपदिकम्।

क मा. . . श्चितत् पुछ (= उ) . . .;

ग म. . . . जाय → δता; द्र. जायाता(तै) युज्येत। तै. सं. ६.५.६.२ द्र.।

५ का. . . हितो विपश्यतं. . . । . . . सम्मूत. . . जयताम् ।

ग ज. पुमान * * * ;

६ का. * कष्क्रोशन्त. . याक्ष * * । * दुष्वप्न्यँ . . . तन्वा *। खग म. . वि→ षि वेषतां। * दुःष्वप्नं *; मा. . . पि * । . . . ;

७ का. अक्षवेष्वप्रिसान्तं पुरुषरीषिणीम् ततस्तुमश्विनांयुमप्रिये. . तत्।

क म. . . . . द्वःष्वप्न्य -, ज. . . . दुस्व → ष्वप्न्य-; ख उ. . . . रेषणि। कौ. . . रेषर्णी/रेषिर्णी।

ग ज. . . . दश्मिना * ;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

यत् पार्श्वादुरसो मे अङ्गादङ्गादववेपते ।
अश्विना पुष्करस्रजा तस्मान्नः पातमंहसः ॥८॥

गोपथ.१.२.७ यदीदमृतुकाम्याघं रिप्रमुपेयिम ।
अन्धः श्रोण इव हीयतां मा नोन्वागादघं यतः ॥९॥

पै.१६.१३०.२क अरिप्रा आपो अप रिप्रमस्मत् ।
योस्मान् द्वेष्टि यं वयं द्विष्मस्तस्मिन्दुःष्वप्न्यमा
सृजामि ॥१०॥

२०.५५

ऋ.८.१०३.१ अदर्शि* गातुवित्तमो यस्मिन् व्रतान्यादधुः ।
उपो षु जातमार्यस्य⁺ वर्धनं सोमं ⁺गच्छन्तु नो
गिरः ॥१॥

---

८ का. . . . दुतसो . . । * पुष्करसृजा. . . पातमं. . ;
ख उ. . . दुपवेपते। मा, ज. . . . वेषते ।
ग मा. . . स्रजा; ज. * . . : स्रजा (म. * पुष्करिस्रजा ?)
९ का. अपकामे इत्येका । द्र. अपकाममित्यादिर्मन्त्रः = पै ३.४.३ ।
कख उ. . द(मा. दं)मृतकाम्याघं(मा. द्यं). . . यि(मा.इ)म।
१० का. पयो मे क्लोमकर्णेषु पयो मे वीरुधो दधम् पयो मे सृष्टा देवेषु पयो मे दधत् z४z तु २०.५४.१।
क मा. . . प्रापो. . ।
गघ मा. योस्मान (ज. योअस्मान्). . द्विष्मःस्तस्मिन्दुष्व (ज. : स्व → ष्व). . ॥
द्र ग ज. 'वयं' इति नास्ति । मन्त्रान्ते सर्वत्र माङ्गलिकं लक्षणम् ।
२०.५५.१ का. क अदस्य. . । गघ उपोहजातमार्हसि * सोमङ्गश्छन्ति * गिरा।
क उ. अदर्श . . ;
ख मा. . न्वव्रता. . । ग उ. . माज्यस्य * ; घ मा. * गछत्तु. . ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२ प्र दैवोदासो अग्निर्देवां अच्छा⁺ न मज्मना⁺ ।
अनु मातरं पृथिवी वि वावृते तस्थौ नाकस्य
सानवि ॥२॥

३ यस्माद्रेजन्ति कृष्टयश्चर्कृत्यानि कृण्वतः ।
यहस्रसा मेधसाताविव⁺ त्मनाग्निं धीभिर्दुवस्यत* ॥३॥

कौ. ६८.१० आ प्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोम वृष्ण्यम् ।
ऋ.१.९१.१६ भवा वाजस्य सङ्गथे ॥४॥

ऋ.१७ आ प्यायस्व मदिन्तम सोम विश्वेभिरंशुभिः ।
भवा नः सुम्नयुः सखा वृधे ॥५॥

ऋ.१८ सन्ते पयांसि समु यन्तु वाजाः सं वृष्ण्यान्यभिमातिषाहः।
कौ.६८.१० आप्यायमानो अमृताय सोम दिवि श्रवांस्युत्तमानि
धिष्व ॥६॥

---

२ का. प्रतीचोदासो. . र्देवाँ अश्छा मिमृज्मनः । उन् * * * वावृधे. . . सानविः;
ख म. देवां. . . । मा. . गछांन मस्मना (= उ.)।
ग मा पृथिवी वावृते;
३ का. . . यश्चनृकृत्यानि *। सहसा मेधसाविवत्सानाग्निं धीभिर्दिवस्य च।
उ. . . द्रेयन्त्व (मा द्रेयतु) कृष्टययश्चकृत्यानु *। सहस्रसा वेदसाता * . . . (धीर्भि- म) द्रवस्यच॥ घ ऋ. * * सपर्यत।
द्र. का ४-६ कख स्वराः अङ्किताः ।
५ ख-ग का. . . . रश्चभिः * सस्सुन्वयुस् * * ।
६ का. . . . पयाँसि. . . वाज * वृष्ण्यामभिमातेषाहः आप्यायमाना प्रजया धनेन शुद्धा भवन्त्व शुचयष्पावका (= पै.१८.७०.५गघ)। यत्वमग्ने मप्रथा असि जुष्टो होता वरेण्यः त्व्या यज्ञां वि तन्वत (= ऋ ५.१३.४) अश्वत्थो देवस्सदनस्तृतीयस्यामितो दिवि तत्र लोहितवृक्षोजातश्श्रीगुरुक्षितभेषजी । = पै.२०.६१.८
क उ. शन्ते. . . ; मा. . . यत्तु वाजा, ख. मा. . ष्ण्यांनमि. . साहः।
द्र. ७-८ का. नोपलभ्येते ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

विद्म त्वा वयं सोमं राजानं ये त्वा न विदुः ।
तेषां चक्षुषा श्रोत्रेण प्राणेन प्रजया पशुभिर्गृहैर्धनेना
प्यायस्व ।
एषा त ओषधीस्तया त्वमा प्यायस्व ॥७॥

आ पीलो अस्मान् आ प्याय
चक्षुषा श्रोत्रेण प्राणेन प्रजया पशुभिर्गृहैर्धनेन ॥८॥

क-ग शौ.१९.२६.४क-ग यद् वेद राजा वरुणो वेद देवो बृहस्पतिः ।
तु.शौ.५.२५.६क-ग इन्द्रो यद् वृत्रहा वेद तत् सत्यं चित्तमोहनम् ॥९॥
पै. १२.४.६क-ग

द्र.नीलरुद्रोप. शर्वेण नीलशिखण्डेन भवेन मरुतां पित्रा ।
विरूपाक्षेण बभ्रुणा वाचं वदिष्यतो हत ॥१०॥

२०.५६

एतद् यदन्यत्र जिगांसत+(<थ) यदन्यत्र विवीषत(<थ)।
तद् वश्चित्तममूमुहं तद् वश्चित्तमनीनशम् ॥१॥

---

७ घ मा. गृंहिर्द्धनेना * ।
८ ख ज, म. च्चक्षुषा . . . ;
९ ख-घ का. यद्ददिवो. . तश्चित्तं चित्तमर्हणम् ।
ख मा. . . . वृहस्पति ।
१० ख-घ का. . . . पित्रा * * ।.वावाचं वरिष्यजो हतः z५z
क उ. * नीळ. ; ख मा. * * चित्रया । म. . पिता। मा. ग विरुपाक्षे *;
घ ज, म. * * हतः → त ॥ ५५॥ऋ १०॥ ना. . . हतः॥
.५६.१ का. यतद्यतन्यत्र जिघांस्यत यदन्यत् प्रवेशतः तमुश्चित्तम . . .
श्चितम. . . ;
मा. . . द्वनंन्यत्र * . . विवीषत् । तन्व . . शित्त. . . ॥
क म, ज. . . घदंन्यत्र * ;
ग उ. . . . मम्रमुहं;
द्र. का २ कख ↔ ३ कख;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

अस्ति वै पथां निष्कुटं नदीनां च निरङ्कुश(<स)म् ।
तेन वश्चित्तममूमुहं तेन वश्चित्तमनीनशम् ॥२॥

यानि वः सप्त चेतांस्यष्टौ यानि मनांसि च ।
तद् वश्चित्तममूमुहं तद् वश्चित्तमनीनशम् ॥३॥

इन्द्रेण मेदिना युजाग्निना जातवेदसा ।
तेन वश्चित्तमूमुहं तेन वश्चित्तमनीनशम् ॥४॥

ख,घ पै.१९. प्रतीचीनां वो अभ्यधामश्वमिवाश्वाभिधान्या ।
३७.४.ख,घ कृण्वे वो मामके वशें पदोरुपानहौ यथा ॥५॥

देवानां संसदसि देवानां यातुरसि ।
यया तन्वा ब्रह्म जिन्वसि तया मा जिन्व ॥६॥

---

२ का. आस्ति वेपथान्निष्कूटं * * . . ङ्कषम् * श्चित्त. . . ।
ख मा, म. . . . निरंकशं । ग उ. . . . ममुमु. . ;
२,३ उ. घपाद ऊह्यः ।
४ का. * मेधिना. . अग्निना * । * . . . श्चित्तंसमू. . . ।
कख ज. . . . युजा (+ द)ग्निना. . . । मा. . . युजाद . . ।
ग उ. . . . ममुमुहं; मा. * श्चित्तममु . . . ;
५ का. . . . अप्यधायमिवास्वापिधान्या. . . वशं. . . ;
क मा. प्रतिचीनाम्वो. . . ; म. . . . नाम्वो. . . ; द्र. क <प्रतीचीनान्;
घ उ. . . . रूपानहौ * ॥
६ का. * संसिदसि * यातिरसि । अया. . . ।
घ मा. . . . जिन्वसि ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

रोचे मा प्रकाशे मा कृण्वाविदं मा गमय ।
अनु मा बुध्यन्ताम् ॥७॥

ऋ १०.७३.११ वयः सुपर्णा उप सेदुरिन्द्रं प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः।
अप ध्वान्तमूर्णुहि *पूर्धि चक्षुर्मुमुग्ध्यस्मान्निधयेव बद्धान् ॥८॥

अप्सु जातस्य महतस्पर्यश्मनः ।
स्वयंजातस्य शोचिषोद्भिः पर्वत नाशय ॥९॥

उत्तोदिनीं शिमिद्वती दुर्गयोनिर्व्यद्वराम् ।
पै.१९३६.१७गघ मृगां अनु प्र पातय मरीचीरनु नाशय ॥१०॥

तु.पै.६.४.९ अश्वस्यास्त्न(<स्नः): संपतिता पर्णे ते वसतिष्कृता ।
असृक् पतत्रिणामसि जहि वामून् प्र वा धम ॥११॥

---

७ का. . . . कण्वाविदं * गमयः . . . वुध्यन्ताम् ;
ग मा. * * वुध्यतां ॥ द्र. ख कृण्वाविदं। कृविहिंसाकरणयोश्च (धा. पा. ५९८)। तस्मात् कर्तरि अचि कृण्वः। तस्य गर्भादत्वं श्रूयते (४.१३.६)। तं वेत्ति कृण्वावित्।
८ ख-घ का. . . . मानः * ध्वन्तमुर्नुहिमूर्ध चक्षुन्मुमु. . . ;
क उ. . . . सेधुरिन्द्रं; ख मा. . . . नाधमाना ।
ग म. उप. . . र्णुदिपूर्व . .; मा. . पूर्व. . ; ज. अत्र पत्रं भग्नम् । द्र. पूर्व इति पूर्धि इत्यस्य लेखविकारः
घ उ. र्मुमु (मा. मुस्म) ग्मस्मानिजयेव वद्धां ॥ द्र. का स्वरा अङ्किताः ।
९ का. अप्नु. . . द्भिष् पर्वतानांशय ।
खग मा. . . . स्परियश्मना। * स्योचिषो-; ज, म. . . . स्पर्यश्मना ।
१० कख का. उत्वोदनी शमिद्वती दुर्गायोनिरविद्वलाम् . . . मरीचीमनु *।
कख मा. त्तत्तोदिनीं * . . . व्यद्वरां । म, ज, ना. .. व्यद्वरा।
११ कख का. अस्वस्या अश्वस् * मकेरेयसष्कृता । * . . . * वासूं * बाधसः;
क म. अश्वः स्यास्त्नः * ; मा. अस्वस्या. . . ; ना. अश्वस्यास्तः *;
ग मा. असृत्क. . . ; उ. . . . पतत्तृणा. . ;
घ मा. . . . वामून. . . ॥ ज. . . वासु → सन्. . . ;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

असृक्तो अधि जातोसि पर्णे ते सदनं कृतम् ।
आण्डं पतत्रिणामसि जहि वामून् प्र वा धम ॥१२॥

यथा गर्दभो विवर्त्तनाद् विधूय पलायते ।
एवासौ पलायतामपुष्मादध्यायतः ॥१३॥

२०.५७

तै. सं. १.६.४.४ सनिरसि सनितासि सनेयम् ॥१॥
काठ. ३९.५

कृतिरसि कर्तासि क्रियासं ॥२॥

वित्तिरसि वेत्तासि विदेयम् ॥३॥

भूतिरसि भूतासि भूयासम् ॥४॥

भूरसि सुभूरसि सुभूर्नामासि ॥५॥

प्रजापतेर्मध्यमः श्रेष्ठो रश्मिरसि ॥६॥

---

१२ का. * * जतो स्तोपर्णे ते सलं * । आण्डां. . . जह्यथामोन्प्रबाधसः;
क म. असुक्तो. . . ; म, ज. * धि जातोसि;
मा. * * यातेसि; ग उ. * पततृणा. . . ;
घ मा. * वामून (ज. सू → मून्). . . ;
१३ का. . . . विवर्धनाद्वधूयवपलायत । यवासौमलायताममुष्मामध्यानय
z६z द्र. अवधूय * ? छन्दस्त्रुटितम्।
ख-घ मा. . . . वधूय * । . . . ममुष्या. . . । ऋ १३॥५६॥
२ का. कर्त्तुरसि * क्वयासम्;
मा. कृत्ति. . . ॥ ज. कू → कृतिरसि. . . ॥
३ मा. . . . वेर्त्तासि * ।
४ का. . . . भूतास * ॥
मा. भूतिर भू . . . * ॥
६ का. प्रजापति. . . श्रेष्ठ . . . । ज. एको दण्डः ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

भूतये त्वा वित्तये त्वा पशूनां त्वा वित्तय आ
दधामि ॥७॥

अग्निर्वह्निर्वह्नि॑रग्निः ॥८॥

इन्द्र आरोद्धा प्रजापतिः प्रदाता ॥९॥
बृहस्पतेस्त्वा मुखेन याचामि सूर्यस्य त्वा चक्षुषा प्रतीक्षे
अदब्धेन त्वा चक्षुषावेक्षे ॥१०॥

शौ.१९.५१.१ अयुतोहमयुतो म आत्माऽयुतं मे चक्षुरयुतं मे श्रोत्र-
मयुतो मे प्राणोऽयुतो मेपानो अयुतोहं सर्वः ॥११॥

२ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां
प्रसूत आ रभे ॥१२॥

अग्नेष्ट्वास्येन प्राश्नामि बृहस्पतेर्मुखेन ॥१३॥

---

७ का. . . . पशूनान्त्वावित्तया * ।
म. भुतए * * * * वा * * * ॥
८ का. अग्निर्वह्निरग्निः; उ. . . . र्वम्निर्वम्निरग्निः।
९ का. इन्द्रो रोद्धाष् * प्रजता;
क ज. इन्द्रोरा → न्द्रारोद्धां; म. इन्द्रोरोद्धाः; मा, ना. इन्द्रारोद्धा ;
द्र. अतः काश्मीरीये अस्माकं त्रयोदशः। ततो दशमः।
१० का. प्रजापतयेष्ट्वा * याचासि * * * वेक्षये।
द्र. मा, ज याचामि इत्यतो दण्डौ ।
मा. याचासि → मि ॥
११ का. अतो हमैतोहमात्मा ऐमेन्त्वं मे चक्षुरैत्तं मे श्रोत्र ऐतं मे प्राणो
ऐत्तं मे पानो ऐत्तं हि * ;
खग मा, म. अयुतं. . . ; मा. . . . * शोत्रम. . . णोऽ → अयुतो. . .;
१२ का. . . . भ्याम्पू. . . प्रसूतारभे;
मा. * * सवितु * . . . ॥
१३ का. अग्नेष्टस्योन भक्षेयाभि. . . । द्र. अयं नवमदशमयोर्मध्ये पठितः।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

इन्द्रस्य त्वा जठरे सादयामि वरुणस्योदरे ॥१४॥

यो अग्निर्नृमणा[+] नाम ब्र।ह्मणेषु प्रविष्टः ॥१५॥

तस्मिन्नेष सुहुतमस्तु प्राशितं तन्मा मा हिंसीः परमे व्योमन् ॥१६॥

॥ इत्येकर्चकाण्डे नवमोनुवाकः ॥

२०.५८

क ४.२४.२[ग] वेद वै ते तक्मन् नाम विश्वसो नाम वा असि ।
असमरथो नाम ते पिताहार्षी नाम तक्मन्ते माता सि(<शि)मिदा नाम ते स्वसा ॥१॥

पै.४.२४.७गघ गिरिं गच्छ[+] धुमकेतोहृषे नमांसि सन्तु ते ॥२॥

---

१४ का. . . . साधयाव. . . दधे ।

१५ का. * ग्निन्नृम्णा * * *;
मा. * ऽ ग्निन्नृमणा . . . ॥ म. . . निर्मणा (न्निर्मणा -ज). . ॥

१६ का. . . सोतोस्तुसौशास्ससनो मा हिंसीत् * * zz इति विंशति काण्डे नवमोनुवाकस्समाप्तः z७z
मा. . . न्नेत . . . ॥ऋ १६॥५७॥ अ ९॥ ज. . . . ॥५७। ऋ ११।
इत्येकर्च्चकाण्डे नवमोऽनुवाकः ॥ अ ९॥ म. . . . ॥ ५७॥ऋ॥अ९॥
द्र. १५-१६ एको मन्त्रः ?
मा. १,१०,१३ मन्त्रान्ते, ज ६,८,९,१० मन्त्रान्ते एको दण्डः ।

२०.५८.१ का. . . . नाम वासि । असमक्तो. . . हर्षी * तक्मंन्ते माता समिदा * * स्वसः;

क म. * * * तक्मं *; ख मा, म. विश्वशो. . . । घ मा. 'तक्मन्ते' नास्ति ।

२ का. गिरिं गश्छेत ससोमिकी; उ. गिरिं गछेति सासमिकी । द्र साप्तर्चिकीत्यभीष्टम्। पाठः ४.२४.७ गघ - पादाभ्यां गृहीतः। तत्र द्विपदा गायत्रीति ध्येयम्।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

गघ पै.१९.३०.९[गघ] असुरास्त्वोदव भरन् समुद्रादधि मायया ।
२०.४५.५[गघ] तदास्रावस्य भेषजं तदु रोगमनीनशत् ॥३॥

रोगस्थानमसृक्स्थानमथो आस्रावभेषजम् ।
बभ्रोरश्वस्य वारेणापि नह्यामि ता अहम् ॥४॥

क,ग तु.पा.गृ २.२.१२[क-ग] यन्मे दण्डोवापाति दीक्षया तपसा सह ।
तमहं पुनरा ददे पुनरिन्द्रः पुनर्भगः ।
पुनर्मे ब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्म जीवितवा अदात् ॥५॥

इत्थादुलूकापतन्वन्* उत्तानपादमर्भकः ।
स मे प्रेमाणमावहदप द्वेषः परा वहत् ॥६॥

---

३ का. . . . स्तोद्भरं ससमुद्रादधिमाया । तदास्ना. . तद्. . ;
क ना. . . स्त्वोवभिरन्; ला. . स्वोदभरन्;
ग मा. तदाश्रावस्य . .;
४ का. . स्थन. . वास्राक. . वभ्रोवश्वम्भवारेणापि निष्याभि * * ।
कख मा. . . . मसुकस्था. . . . . . . आस्ताव . . .॥
५ का. . मामाति. . . व्रह्मणा. . विश्वेदेवायुर्जीवतवादः; ङ मा. . . स्पति व्रह्म; क पा. गृ. यो * * परापतद्,
द्र. पञ्चमषष्ठयोर्मध्ये मा. दीर्घायत्वाय सहसे मज्या अरिष्टतातये ॥ सुपर्णो मह्यमव्रवीदेतदुत्सक्तभेषजमेतफुलितवा अदात् ॥[३] नवमो मन्त्रो द्र. (= मा, ना.)।
६ का. यस्त्वा पृतन्यो यदुलूकान्युत्तानपक्षितः * * प्रियमाण. . . दपद्वे द्वेषष् . . ।
क म. . . दुकू(मा. ईलु)कापतन्यं (=मा, ना.); ज. . . पतन्वं;
ख म. उत्तानमर्भकः। ग मा. . . प्रमाणमा. . . ;
गघ उ. . . वहदविद्वेषः * *। ना. . . वह विद्वेषः * *।
द्र. कख सम्प्रदायपाठे ". . . कापतन्वन्नुत्तानपादम . . .।" इत्यस्य न-द्वित्वमनुस्वारनिवेशनेन परिहृतम्। अस्माकं शोधो नासंशयितः।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

कख शौ.६.१०५.२,[कख] यथा वाणः सुसंशितः परापतत्याशुमत् ।
पै.१९.२३.१०[कख] एवा मूत्रस्य ते धारा परा पतति केतुमत् ॥७॥

तु.पै.६.६.८ यथा मधु मधुकृतः संभरन्ति मधावधि ।
एवा मे मधुमद् वचो देवेषु पुरुषेषु च ॥८॥

तु. पै. १९.२५.७ दीर्घायुत्वाय तपसे मह्या अरिष्टतातये ।
सुपर्णो मह्यमब्रवीदेतदुत्सक्तभेषजमेतत्
पुलिशभेषजम् ॥९॥

पै.१६.८.४ अग्नी रक्षांसि सेधति शुक्रशोचिरमर्त्यः ।
शुचिः पावक ईड्यः ॥१०॥

२०.५९

पैशिर्माता पेशिः पिता पैशेयः पेश्या हतः ।
अद्धा कृतस्य ब्रह्मणा वृश्चिकस्यारसं विषम् ॥१॥

---

७ का. * णस्यशंसिनिष्परापतत्याशिमम् । एवाकाशे परापतत्साकं वातस्या धाज्या । = पै. १९ २३.१० । अस्माकं मन्त्र = का १९.२३.१०।
क म. * * सुशंसितः; ख मा. . . . . त्याकेतुमत ।
८ ख-घ का. समरन्ति. . . यवा. . . षेशु * ।
९ का. * सहसि. . तातय । . .देततत्सक्त्व . . पुरुष भैषजम्;
क म. दीर्घायत्वायसहसे; ख म. मय्यारिष्ट. . । मा, ज. मज्या. . ।
ङ मा, ना. . पुलित. . ॥ १९.२५.७घ. . . दाश्लिष्टभेषजम्।
१० का. अग्नीरक्षाँसीत्येका z१z उ. अग्नीरक्षांसीत्येका ॥ पाठः १६.८.४ मन्त्राद् गृहीतः । काण्डिकान्ते ज. ऋ १०॥ ५८॥
२०.५९.१ का. . . न्माता पेशिष् * पैशे पैश्या. . . स्यरसं * ;
कख मा. . . . ताः * * पेशयः * *। घ म. वृश्चक. . . * ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

निर्ह्वयामि पर्णसादान्निरुत्पुच्छा॑द्‌उ ते विषम् ।
भूमिस्त उच्यते माता तस्यै॑ ते नम इत् सृज ॥२॥

किमु दन्त आ॒मयति किमभूदुपवेशनम् ।
आपो निरस्यता क्रिमिमगदे कृणुता हनू ॥३॥

यत्र भूम्या अनामृतं दिवि चन्द्रमसि श्रितम् ।
विद्वाँ अहं तत्र मन्ये माहं पौत्रमघं नि गाम् ॥४॥

यत्ते सुसीमे हृदयमदो वै तत् प्रजापतौ ।
वेदाम तस्य ते वयं माहं पौत्रमघं नि गाम् ॥५॥

यत् सुवर्णाया हृदयं पृथिव्यामधि निष्ठितम् ।
वेदाहं तस्यास्तन्नाम माहं पौत्रमघं नि गाम् ॥६॥

---

२ का. . . . सादां निरष्टासिविषम्भूमिस्तु। * * । * तस्य * वम उत्सृजः;
कख मा. निरुकया पर्णसादा निरुत्पुच्छा . . . । ज. निरुह्वयामि(=उ.) . .। भुमिस्त . . . उ(→इ)त् *॥
घ उ. तस्मै * * * *॥
३ का. किमिदन्त्वावयतु । किमाभूरुपदे. . ततो नील. . क्रिमिसगदे कृणता *।
मा. किमुदन्तु . . यति → तु किमुभूतोपवेशनं ।
४ का. यत्सुवर्णायाहृदयंदिवि चन्द्रमधिश्रु → हुतम् । वेदाम तस्य ते वयं मा ।
घ मा. . . . पुत्र. . . ॥
५ का. . . शुचीमे. . मनो * * * वदाहं तस्यास्तन्वाममम ।
घ उ. मा इत्यत ऊर्ध्वम् ।
६ गघ का. वेदाम तस्य ते वयं सा ।
क मा. * सुपर्णाया (= र्ना, कु.) * ; ग म. वेदादं. . स्तन्वामम मा. . .॥
ग ज. . . . स्तन्नांम मा. . . ॥
काश्मारीयपुस्तके ४-६ मन्त्रा एवं विन्यस्ताः-
का. ६क ६ख ५ग ४घ = उ. ४; ६क ४ख ५ग = उ ५; ५क ५ख ६ग = उ. ६;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

अग्नेर्हृदयमसि विद्युत्त(त्)+ त्वा तथा वेद ।
माहं पौत्रमघं नि गाम् ॥७॥

प्रजा इमे प्रजापत इन्द्राग्नी शर्म यच्छतम् ।
पै.१९.२८.४गघ यथाहं ज्योगिहासानि प्रजानामधिपा वशी ॥८॥

यां प्रजामविदामह्यात्मनः* परि निर्मिताम् ।
आयुष्मतीं तनुकृतां तामग्ने जरसे नय ॥९॥

इन्द्र इवासानि सासहिरग्निरिव ज्योतिषा वृहन् ।
सूर्य इव विश्वतः प्रत्यक् स॒मुद्र इव दुष्टरः ॥१०॥

२०.६०

शौ.७.५४.२ ऋचं साम यदप्राक्षं हविरोजो यजुर्बलं ।
एतं मा तस्मान् मा हिंसीर्वेदः पृष्टः शचीपते ॥१॥

---

७ का. * हृदय. . विद्युभ्युत्वा । उता वेदामहं. . . मगन्निगाम्;
मा. * हृदय. . . विद्युतत्वा * * । . . . पुत्र. . . ॥
ख म. . तत्वा * * । ज. . . . त्त → तत्वा * * ।
८ का * यीमे. . पतिरिन्द्राग्नी * यश्छतम् यथां ज्योगीयासानि. . . ।
ग उ. . . . योगिहासानि ।
९ कख उ. . . . मज्यात्मनः . . .। घ म. नय इति नास्ति। मा. . . त्मन . .।
का. नवमस्य स्थले- आयुरिन्द्रोदधातु। मसायु र्देवो बृहस्पतिः
आयुर्मे विश्वे देवाहोत्रे चक्रत । = पै १९.२८.५ दशममन्त्रेऽपि एवं
ग्रन्थदोषः । अधो द्र.
१० का. = पै. २०.६१.१० । तत्र द्रष्टव्यम् । अत्रस्थोऽस्माकं मन्त्रः
काश्मीरीये यावत्पर्णामित्यादिक(बेरेट् २०.५६)काण्डिकायाः अन्तिमः।
तत्र पाठः इन्द्रैव सामहाग्निरिव * वृहम् सूर्यैव * प्रत्यं समुद्रेव जुष्टरः
zz३z तत्र चतसृभ्यः काण्डिकाभ्यो मन्त्राः संकलिताः! ग्रन्थान्ते
उत्कलकाश्मीरकाण्डिकासमनुक्रमणी द्र.।
ख मा. ज्योतिषा वहन् । घ म.समुन्द्र * * ॥
२०.६०.१ का. * सामेद. . . राजो. . . भूतिर्मा. . . शचीपतेः;
ग मा. * म्मा. . . हिसी; घ म. . . पृष्ठः * ॥
द्र. त्वमिति कर्ता। शौ. हिसीद्। तत्र वेदः कर्ता।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

उद् भरे द्यावापृथिवी सहौषधीभिः ।
गृह्णामि प्रजां निरपः सृजामि ॥२॥

शौ.१९.४०.२ मा न आपो मेधां मा ब्रह्म प्र मथिष्टन ।
सुष्यदा यूयं स्यन्दध्वमुपहूतोहं सुमेधा वर्चस्वी ॥३॥

३ मा नो मेधां मा नो दीक्षां मा नो हिंसिष्ट यत्तपः ।
शिवा नः सर्व आयुषे आपो भवन्तु मातरः ॥४॥

मै.सं.४.२.१० इह प्रजा विश्वरूपा रमन्तामस्मिन् गोष्ठे विश्वभृतो जनित्री(:)।
अग्निं कुलायमुपसंविशन्तीर्जानन्तु नः पयसा घृतेन ॥५॥

---

२ का. * भर * स्यौषधीभिः * * निरप्सुजामि ।
ग मा, ज. गृह्णा (← ण्णा ज) मि. . . ;
३ का. * नापो * * * * मतिष्ठिनः * * सन्नद्धमुपहूतं हं समेधा *।
ख म. . . . मतिष्ठन । ज. . . मथिष्ठन ।
ग उ. शुष्यदा. . . ; गघ मा. * * संदध्मसुपहुतोहं. . ॥
ग ज. . . (स्य →)सन्दध्व. . . ;
४ का. . मेधा. . . हिंसिष्ट . . . । सर्वायुषेपो * *;
खघ मा. हिंसिष्ट . . .। * * * मायुषे (ना.); ज. . . आ→ मायुषे;
द्र. ग <* * सर्वे आयुषे; 'हे आपो! मातरः! सर्वे नः आयुषे शिवा भवन्तु' इत्यन्वयः। पूर्वमन्त्रेऽपि आपः सम्वोधिताः।
५. कख का. * * विशूरूपानमन्तामस्मिन् * * जनित्रीम्;
मा. . . . मश्विन् * . . . भुतो * । . . . विशन्तिर्यानतु न * * ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

रन्तय स्थ रमतय स्थ मयि श्रु(<श्रि)त स्थ मयि श्रयध्वम्।
मनोता नाम स्थ ग्राम्या अप्सरसो वेद वो वित्तमा मा
विशत$^{+}$ ॥६॥

नी.रु.उ.२३ द्र. शर्व नीलशिखण्ड वीर कर्मणिकर्मणि ।
इमामस्य प्राशं जहि येनेदं विवदामहे ॥७॥

कख पै.१.३२.५[कख] तृतीयकं वितृतीयं सदन्ति(<न्दि)तक्मानमुत राजयक्ष्मम्।
यथा शक्र उन्मुमोच तृतीयक-
मेवाहं तदुन्मुञ्चामि तृतीयकं
तमस्यामोषध्यां बध्नामि ॥८॥

---

६ का. . स्तु रमित (×)यस्तु . . श्रुतस्तुमयी श्रयद्ध्वम् । * * स्तु * प्सरसो. . . त्तसाम् (××) विशतः;
ख ज. मयि श्री → श्रुत * * * । घ उ. . . विशत्। द्र. मयिश्रितः समस्तं पदम्।
द्र. कख खपरि शरि विसर्जनीयलोपः । पा. वा. ८.३.३६ ।
गघ मा. * नास्थम ग्राभ्यां . . . माभ्यविशत्।
ग ज. * * * ग्राम्यां;
७ का. . . . वीरव * । . . . जह्येनेदं *।
मा. सर्वन्नीळसिखण्डं. . . कर्मणि. . ।
नी. रु. उप. सर्वनीलशिखण्डेन * * । . . . येनेदं विभजामहे॥ तत्र नारायणकृता दीपिका "हे वीर, कर्मणि कर्मणि – विहितनिषिद्धरूपे। इमाम् अस्य जनस्य। प्राशं – प्रच्छिकां वाचम्। जहि – वेदबिहितं निषिद्धकर्मविषयं संशयं निराकुर्वित्यर्थः। येन कर्मणेदं जगद् विभजामहे कर्मभूमिभोगभूमिरूपेण विभक्तं कुर्महे।" आथर्वणमन्त्रे तु येन यथा वयम् इदं विवदामहे अनेन सह वादे समर्था भवेम तथा अस्य प्राशं प्रच्छिकां जहि निष्फलां कुर्वित्यर्थः।
८ का. तृतीयेकं. . . × दन्तं (मु. मदन्तं) त्यक्मामनुत. . . । अधा शक्रो न्वमोचत. . . वाहं तदनु *। तृतीयकत्त्वामस्या. . . ।
ख मा. संदन्ति. . . । ज. संन्व → दन्ति. . . ।
घ उ. मेवाहुं . . . ;
द्र. ज. पुस्तिकायाम् उन्मुमोच, -मेवाहुं इत्येतयोरुत्तरं पादसंकेतौ । म. यथास्माकं तथा । मा. संकेतो नास्ति।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

आध्वस्तपक्ष्णे वृहतेपथेहमकरं नमः ॥९॥

इन्द्राय त्विषीमतेपथेहमकरं नमः ॥१०॥

२०.६१

व्याघ्रायोभयादतेपथेहमकरं नमः ॥१॥

नमस्ते पथ्ये रेवति स्वस्ति मा परा णय(:)
स्वस्ति पुनरा नय।
अथो स्वस्ति नस्कृधि+ जीवा ज्योतिरशीमहि ॥२॥

आमनसं+ यजामहे सत्यप्राशं पुरोहितम् ।
तं देवं प्रथमं यजे योमुमामनसं करत् ॥३॥

आमनस्कदेवकारोरुवत्कदेवक ।
अर्वागवस्तरं कृधि यमहं कामये प्रियम् ॥४॥

---

९ का. . . . क्षणे वृहतो यथाहा. . . * । द्र. आध्वस्तपक्ष्णे। तु अपोर्णुह्याध्वस्तम् – नि.४.३। आच्छादितं तमसेति दुर्गः। चक्षुषो विशेषणम्। आध्वस्तपक्ष्(म)णे बृहतेऽपथेऽहम . . इत्यादिरर्थः संगच्छते, मलोपस्तु चिन्त्यः। मकारे सति छन्दो न सम्पद्यते। आध्वः तप(:)क्ष्णे इत्यपि पदविभागो न योग्यः, समस्यमानयोरन्यत्रानुपलब्धेः।

१० का. * द्विषी. . यथेहमकरंन्नमः z४z ज, म. पथे इत्यत ऊह्यम् । काण्डिकान्ते उ. मङ्गलचिह्नादीनि ।

२०.६१.१ ख का. यथेह. . ;
द्र. पै. २०.६१.१-४ = बेरेट २०.५८.१-४

२ ख का. . . . णथः;
क उ. * पथे *; ग उ. * * निष्कृधि;

३ का. आस्थं य्यजामहे सत्यं प्रासं. . . यजद् व्योम्नाममुदस्करत् ।
क उ. आमनं *;
घ म, ज. . . सङ्करत् ॥

४ का. आम्रस्सवदेवकारोरुतकदेववः अर्वाववास्तरं स्कृधि अहं * * ।
क-ग मा. आमष्या. . । . . . वस्तारं * ;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

कौ. सू.८९.१३ अयं नो अग्निरध्यक्षोयं नो वसुवित्तमः ।
अस्योपसद्ये मा रिषामायं रक्षतु नः प्रजाम् ॥५॥

कौ.८९.१३ अस्मिन् सहस्रं पुष्यास्मैधमानाः स्वे गृहे ।
इमं समिन्धिषीमह्यायुष्मन्तः सुवर्चसः ॥६॥

शुद्धवाला कृष्णफला केयुर्बलासभेषजी ।
शुक्तिवल्गस्य नाशनी देवी ददातु भेषजम् ॥७॥

पै.७.१०.६कख अश्वत्थो देवसदनस्तृतीयस्यामितो दिवि ।
तत्र लोहितवृक्षो जातः शिग्रुः+ क्षिप्तभेषजः ॥८॥

न तत्र भवो हन्ति न शर्व इषुमस्यति ।
यत्र त्वं देव तुम्बुरो पर्वतेषु विरोहसि* ॥९॥

---

५ का. अयन्नो अग्निर्द्ध्यक्षो अयन्नो. . . सभ्य मा रिषामायं रहतु * *
= बेरेट ५६.७
द्र. पै. २०.६१.५-७ = बेरेट ५३.७-९
मा. अयन्नो. . . । . . सद्यो. . . ॥ ग उ. . . . मार्षामा-;
६ का. * सहस्र पुष्या स्वधयामान स्वे * * समिद्धि. . . सुवर्दसा । =
बेरेट ५६.८ ।
उ. . . माना * * । . . . मज्यायु . . . ॥ ख मा. . . . श्वे * द्र. अतः
दण्डो नास्ति।
७ का. * कवूर्बलास . . . । विकल्पकस्य भेषजीर्देवीराप इमा मम। द्र
का ७ गघ = पै २०.३८.१ गघ ।
क म. . . वाळा. . . फळा; ग मा. शुक्तीवलगस्य * ;
८ का. . . . देवस्. . . । . . . जातश्श्रीगुरुक्षिप्तभेषजी । = बेरेट्
५१.८। पुर्वं २०.५५ काण्डिका द्र.
मा. * . . . दन तृती. . . । * त्येहित वृक्षो * शिश्रुः (=उ.)* ।
ख ज. . . . मि (+मृ) तो * घ म. . . . भेषजीः ॥
९ का. नास्त्ययं मन्त्रः। घ उ. * विरोहति।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

कृष्यामन्यो वि रोहति गिरेरन्योधि पक्षसि ।
त्रातारौ सश्वदा(<श्चता)मिमावा गन्तां
शिग्रु'तुम्बुरु(<रू) ॥१०॥

२०.६२

यावत् पर्णं यावत् फलं यावन्तो अध्यृक्षराः ।
तावन्तः शुष्मास्तुम्बुरोस्तदु ते विषदूषणीः ॥१॥

रुद्र *जलाषभेषजेमं रोगमशीशमो जज्वलानिति ॥२॥

अस्थाद्* द्यौरस्थात् पृथिव्यस्थादिदमुर्वन्तरिक्षम् ।
ऋषभस्येव कनिक्लदतो हृदयं शमयामि ते ॥३॥

---

१० का. . . . रोहसि. . . अधि * * सुश्रुतामिवावा * सुकृतं पुरु । ओं वागन्तां सुकृतं पुरु ।
द्र. २०.६१.१० = बेरेट् २०.५५(उ. ५९).१०. ख म. गिरेरण्यो (→ न्यो मा.). . .।
द्र. ग 'शिश्रताम'पि योग्यम्।
गघ मा. . . . वाचात्तां सुश्रु (म, ज, ना. शिश्रु). . . ॥ ऋ१०। श्री॥६१॥
२०.६२.१ द्र. १-५ बेरेट् २०.५६. १-५।
का. . . . यावन्नोध्यरुक्षतः . . न्तश्शुष्पस्थःपुरोतदुते. . . षण (→ न) म्;
क उ. * जलास . . .;
ख मा. . . . अध्यऋक्षराः ।
२ का. . . जालाशभीषज इमं. . . शमो *।
क ज. . . . जेमुं → मं. ख उ. . . . . षमोजलणिति ॥१
द्र. ज घ 'जज्वलन्निति' इति शोधः योग्यतरः स्योत्। सर्वत्र द्वित्वाभावादाकाराच्च तान्नकृतम्।
३ का. अस्था (= उ.) . . स्थाद्विशमिदं जगत् । वृषभस्येव कनिक्रन्दयतो रुषयं * * ।
ग मा, म. ऋषभस्ये * ;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

द्र.शौ.७.३३.१, सं मा सिञ्चन्तु मरुतः सं मासौ रोहिणी दिवः ।
पै.६.१८.१ सं मायमग्निः सिञ्चतु प्रजया च धनेन च दीर्घमायुष्कृणोतु
मे ॥४॥

नक्तं हरी+ मृगयेते दिवा सुपर्णरोहितौ ।
भवाय च शर्वाय चोभाभ्यामकरं नमः ॥५॥

नी.रु.उ नमो भवाय नमः शर्वाय नमः कुमारशत्रवे ।
२४,२५.द्र. नमो नीलशिखण्डाय नमः सभाप्रपादिने+ ॥६॥

२६ यस्य हरी अश्वतरौ गर्दभावभितःसरौ ।
तस्मै नीलशिखण्डाय नमः सभाप्रपादिने* ॥७॥

असावेति शिशुमारो असावेति पुलीकया ।
कुमारशत्रोव रोहोदकं परिवाचनम् ॥८॥

---

४ का. . मरुत * वातो * रुत । सम्मा. . न चे । . . ष्कृणोमि ते ।
क मा. स मा * * ; * * ज. सम्मा * * ;
ग मा, ज सम्मा. . . ; मा, म. * * सिञ्चन्तु;
५ का. * हरे मृगेते दिवा सुपर्णा . . .। . . . रन्नमः; विसल्पस्य विदुधस्य वातीककाररस्य वालदे । भवाय च शर्वाय चोभाभ्यामकरन्नमः; द्र. पै. १६.७५.१०
क ज, म. * हरि * ;
ख-घ मा. . . . * * सर्वाय चचोभ्यांमकरं * ॥
द्र. ६,८,९,१० = बेरेट २०.५८. ५-८
६ का. नमष्प्रातं नमो रेत्तन्नमो रात्र्या नमो दिवा । भवाय च शर्वायचो भाभ्यां मकरन्नमः (= शौ. ११.२.१६, पै. १६.१०५.६) नमो भवय * * . . . प्रपतिने;
ख मा. * कुमारशन्तवे ॥ गघ उ. * नीळ. . . स्वभा. . . . ॥
७ का नास्त्ययं मन्त्रः ।
घ उ. * स्वभा. . . . ॥
८ का. आसावेत्तं शिंशुमारोसावयत्त पुरीकयः कुमारशत्रवोवरोहदकं . चलम् ।
क ज. . . . । शि → सिशुमारो ;
गघ उ. * राहो. . . ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

यथेदमभ्रमर्भकं पर्जन्यादपसीयते ।
एवा मे अश्विना मुखादभील्यप सीयताम् ॥९॥

अभीलि नश्येतः परस्त्वचं मे माभि मिम्लपः ।
ग शौ.५.२३.१०[ग] अगस्त्यस्य ब्रह्मणाभीलीं नाशयामसि ॥१०॥

२०.६३

सेसिचामुपत्वचां नाशया पुरुरूपादभील्यं मुखात् ॥१॥

यन्मे कृतादभिप्रियादारुरोह मलं मुखम् ।
अपां वात इव शीपालं सूर्यस्तदप लुम्पतु ॥२॥

अप मेभीली पतत्वभ्रं वातहृदं(<हतं?)यथा ।
अमा सुपर्णं गच्छ[ग]तु सुभागमस्तु मे मुखम् ॥३॥

---

९ का. . . . मर्भक. . . दभिसृंयथा । यावा * * . . दभील्युपसं यथा।
मा. . . दमर्भमभीक. . . । . . . दर्भृप * ॥
क ज. . . मर्भमर्भकं ; म. . . मर्भकमर्भकं;
१० का. अभेल . . . स्तृचर्मेमाभिजंलुमः । . . . णावीलीन्नाशयामसि ।
नाशयामसि z५z
मा. * न्यस्य (स्ये → श्ये ज, स्ये म.) तः . . . मिम्ला → म्लपः॥
. . . भिर्लीं * ॥ ऋ १०॥६२॥
ख ज. . . . मि → मम्लिपः ।
२०.६३.१ का. सेसिच×मुप. . * . . रूपा। दभीलां मुखा। मुम्ब. सेसिचामुप. .;
मा. ये. . . परु. . . भीयूं * ॥१
२ क-ग का. . . . दपि(?) या (मुम्ब. दप्रिया). . . । * वातीवशीमालं;
क ज. * कृताद (+भि) प्रि. .; ख उ. . . . मळं * । घ मा. . . दपं
लपतु॥ ज. . लम्पतु ॥ म. . लुंपतु ॥
३ का. अपु * * पक्षत्वातं वातघं * । आमा सुवर्णां ×× त (मुम्ब.
गच्छतु). . . ;
मा. * * * पतवभ्रं. . . । . . . । ग ज. आ मा * * ;

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

यथा सुर्यस्योपोदये हिरण्यं प्रतिरोचते ।
एवा मे अश्विना मुखं सुपर्णं प्रति रोचताम् ॥४॥

प्र यद् गावो न भूर्णयस्त्वेषा वयांस्यक्रमन् ।
घ्नन्तु कृष्णामुपत्वचं सुभागमस्तु मे मुखम् ॥५॥

इन्द्रेण प्रेषित उलूकासं पचामि ते ॥६॥

सोमेन प्रेषित उलूकासं पचामि ते ॥७॥

सूर्येण प्रेषित उलूकासं पचामि ते ॥८॥

बृहस्पतिना प्रेषित उलूकासं पचामि ते ॥९॥

प्रजापतिना प्रेषित उलूकासं पचामि ते ॥१०॥

---

४ का. नास्ति । घ < सुवर्णं ?
कख मा. * . . स्योपादपादये * * । ता. * सूर्यसो . . .।
५ का. प्रेद गावोन्नभूनयस्त्वे ×× (मुम्ब. पश) यास्य क्रमीम् * . . .
मिव * . . . * । द्र. का. "अनात्वरस्यनाभवेनाभवेना भवो भूयस्सः
घ्नन्तु कृष्णामिव त्वचं सुभागमस्तु मे मुखम्" इत्यधिकम् ।
मा. * याङ्. . . स्तेषां वयस्यु → स्यक्तमान् । . . . सुभ्रागमस्तु * *॥
६ का. * प्रशतोलूकासं भजामि * ।
मा. * प्रेशित उळूका. . ॥
७-९ का, उ. प्रेषित इत्यत ऊह्यम् ।
७ मा. * प्रेशित. . . ॥ द्र. का. ७ ←→ ८
१० ज, म. उळूक (का. प्रेषितोलूकः) इत्यत ऊह्यम् ।
काण्डिकान्ते मा. ॥ऋ१०॥ ॥६३॥ ज.॥६३।ऋ १०। म. ॥६३॥ऋ॥
का. z६z

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२०.६४

ग्राह्या दूतोस्युलूकासं पचामि ते ॥१॥

निर्ऋत्या दूतोस्युलूकासं पचामि ते ॥२॥

वरुणस्य दूतोस्युलूकासं पचामि ते ॥३॥

मृत्योर्दूतोस्युलूकासं पचामि ते ॥४॥

यमस्य दूतोस्यलूकासं पचामि ते ॥५॥

राजा त्वा वरुणोऽखनद् दत्ता सोमेन बभ्रुणा ।
तां त्वा विद्म प्रतापिकां प्रामुष्य हृदयं तप ॥६॥

शोचयैनं प्र तपैनं समेनं तक्मना सृज ।
यथास्य दह्यमानस्याग्निः पर्वाण्यन्वय(द्*)हृदयं प्रेव
लिज्ञया(<ऋज्जया-?)दक्षौ कामेन शोषयान्मुहूर्त्त
मामपश्यतः ॥७॥

२०.६४.१ का. . . भजामि * । मा. * दूतोस्यलूक ॥ म. . स्यलूक ॥ ज. . स्युलूक ॥[१] का
द्र. उ. २-४ मन्त्रे दूतः इत्यत ऊह्यम् । का. २-३,५ दूता इत्यत ऊह्यम्।
२ मा. निऋत्या दूतः ॥
४ का. . . . भजामि * । मा. मृत्योर्दूतः ॥ म. मृत्योद्दूतः
५ मा, म. * . . स्यलूका. . . ॥
द्र. का. ४ ↔ ५.
६ का. . दत्तां. . . त्वां * * तामुष * तव ।
मा. * * * अखनद्दन्ता * * । . . . ग्रामुष्य * * ॥ ख. ज. . . . वभृणा।
ग म. * * * प्रतासिकां;
७ का. न शोचयेनं व्रतपये सद समेनं * मिच. . . परिवर्जय अक्षी * शोकया मूर्तं. . .;
ख-च मा. . . . . * सृ ॥ यथा दह्यमानः स्याग्निं (+:) पूर्वाण्यिन्यय. . लिज्ञयाह (→द) क्षौ. . . ॥ घ उ. पूर्वाण्य. . . ;
क ज. शौचयैनं. . . ; घ द्र. न्यय इत्यत्र. म,ज. पूर्वाण्य इत्यत्र पादसंकेतः।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

अयमित्* त्वाग्निरा नयाद् वातस्त्वात उद्यमात् ।
यं त्वमेनं निवर्त्तया असौ हा इह ते मनः ॥८॥

अग्निष्ट्वा तपतु सूर्यस्त्वा तपतु वातस्त्वा युङ्क्तां मरुतश्च
युञ्जताम् ।
अर्वाङ् एहि समटमानो मरीचिभिः ॥९॥

वृहामि ते लोमान्यङ्गेभ्यः पचामि मांसं ज्वलयाम्यस्थि ।
इह ते रमतां मनो मयि ते रमतां मनः ॥१०॥

---

८ का वयमित्वा. . न या वातस्त्वा ×× मा हन्तुमेन्निवतुय । असौ हा
* * * ; द्र. का. . . वतुय। < वर्त्तया(:)।
क उ. अयमित्वा. . . ; ग ज. यन्त्व. . . ; घ मा. . . हायते नम ॥
९ का. . . . ष्वा. . अर्वङिहसमश्नुव आनो * ;
(< ऋञ्जया-?)मा. . . . सूर्यत्वा * वातत्वा भाभुयुक्ता मरुतस्य * ॥
* * सम्वट्मानो मरिच्यभिः ॥
ख ज, म. . . . युक्तां * * । ग म. * * समद्. . . ;
१० का. गृह्णाणि * . . . भ्यस्त्वचामिमासन्त्वरयास्यस्ति * * * . . . z७z
मा. * * . . न्यङ्गेन्य (ङ्गे → δ) भ्य. . . न्यस्थि ।
ख म. . . . म्यस्ति ।
घ ज. मइ. . . ॥६४॥१०॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

२०.६५

अयं पिण्डः कर्करपिण्डः स्मरः पाञ्चालः संतपनः करंकरः।
अमुष्य हृदयं तपो यमहं कामये प्रियं ॥१॥

यथायमग्निस्तपति यथा तपति सूर्यः ।
एवा ते तप्यतां मनो हृदयमङ्गमङ्गं परुष्परु-
र्माँ कामेन न रमासा अत्र ॥२॥

२०.६५ द्र. अस्याः २०.६५ काण्डिकायाः तृतीयतः सप्तमस्य नवमस्य च मन्त्रस्य मन्त्र-विभागचिह्नानि कस्यामपि पुस्तिकायां न संगतानि । प्रथम-द्वितीयाष्टम-दशममन्त्राः सर्वत्र समानं विभक्ताः । ३ग-६ख मा. न सन्ति । अन्येषां दण्डचिह्नानि एवम्

	मा.	ज.	म.
३	।×	॥[१]का	॥
	×	॥ → ।	।
	×	।का	॥
४	×	॥[१]	।
५	×	॥ → ।	।
	×	॥[२]	।
६	×	।	॥
	॥	॥	।
७	।	॥ → ।	॥
	॥	॥ → ।	।
	॥	॥	॥
९	॥	॥	॥
	॥	॥ → ।	।

२०.६५.१ का. यं * कर्करपिस्ढ(?)रष्याचलस्मन्तपुनष्करंकर । अमुष्ये * . . .;
मा. * पिण्ड * * पाञ्चाल * * । अमुश्य. . . ॥

ग ज, म. * हृदयन्तपो;

२ ग का. यवा * * * . . . . ष्परुरिमा * * . रमासात्र ।
मा. यथाग्निस्त. . . परुपरुर्मां. . . ॥
म. . . . परुष्वरुर्मां. . . ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

यथा तपति परशुं यथा वासिनि खादिरम् ।
यथा सूर्य उद्यन् सर्वं संतपति।
एवा ते तप्यतां मनो हृदयमङ्गमङ्गपरुष्परु-
र्मांकामेन न रमासा अत्र ॥३॥

सं त्वा द्यौश्च पृथिवी च तपतां मां कामेन न रमासा
अत्र ॥४॥

स्मर है स्मरतादमुमङ्गज्वरेणोच्छोचनीनाम् ।
तक्मनैनं सं सृज विश्वशारदेन मम कामेन ॥५॥

---

३ क-ख का. * तपन्ति * * वीमिनखादिरम् ।
गघ का. न स्तः ।
ङ-छ का. यवा * * * . . परुष्परुरिमां * * मासात्र ।
३ग-६ख मा. न सन्तीमे मन्त्रमागाः ।
कख मा. * * परर्षुं (अन्ये – पर्शु) * * खादनं (उ.)। म. * तपन्ति(ना) . . .।
ज. 'ति . . . य' इति भागो भग्नः। घ ज. सन्तपति छ उ. र्म्मां इत्यत ऊह्यम्।
ख द्र. वासिनि – अर्थः? अग्न्याधारे पात्रे? पाठः संशयितः।
४ का. प्रथमतो "यथा वातो न्यावाति यथा तपति सूर्यः", = ९ गघ । ततः यर्वा ते तप्यतां मनो ह्रदय. . . ष्परुरिमां कामेन नरमा त्रात्र॥ इति । ततः "××××× पृथिवी च तस्वा इमां * * रमासात्र ।" इति।
५ का. ×××× स्मरतादमङ्गज्वलिनोश्छो बलिना । तव नैनं सं सृजामसि। विश्वशान्देन ममु * ।
ख उ. . . . छोचनीनां । घ ज. . . सा → शारदेन * * ॥२

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

अष्टाशीर्तिं सहस्राण्यत्यवादीद् वचो मम ।
इहारेहमवादिष[ग]मत्रारे प्रायस्य*स्तम् ॥६॥

यं सुमित्रः सुमित्रायै चक्रे(ऽ)वासा स्मरम् ।
यथा सा तस्य कामेन न सुष्वाप कदाचन ।
एवासौ मम कामेन माव स्वाप्सीत् कदाचन ॥७॥

पर्यग्निरापस्तपति परि द्यामेति सूर्यः ।
परि त्वामिन्द्रो वृत्रहा मह्यं तपतु सर्वतः ॥८॥

यथा वातो न्यावाति यथा तपति सूर्यः ।
एवा त्वमिन्द्र वृत्रहन्नमूं मह्यमिहा नय ॥९॥

---

६ का. अष्टाचीर्तिंसहस्रां नित्यवा ×ी द्धवो * इहारयमनार्षमत्रारे त्रायशस्तो ××;
क ज. . . शीर्तिं → ति. . . ;
ग मा. . शुमन्त्रारे. . ॥ ज. . षुमन्त्रारे. . ॥ म. . षु → षमन्त्रारे . .॥
घ उ. . . . प्रायस्वस्तं ॥ द्र. यसु प्रयत्ने इति धातुपाठे(१२१२) दैवादिकः। अत्र तु तापनमर्थः। प्रायासयस् ?
७ का. * समित्रस्सुमित्राय. . . शुष्वापि * । यावासौ. . स्वाप्सी * ।
मा. * शुमित्रः . . । * स्या. . शुष्याप * ॥. . ष्वाप्सि * ॥
द्र. ख < अवास ?
८ का. . . . रापो दधति * × या (मुम्व. श्या) मेति * * वानिन्द्रो * वातष्प्राणेन रक्षतु ;
९ का. * * अन्यावाति * * * यवा त्वग्ने अश्वत्थानमूनमियमिहा * ।
द्र. तृतीयचतुर्थमन्त्रयोर्मध्ये का. "यथावातोन्यावाति. . . " इत्यादिकं तत्र द्रष्टव्यम् ।
ग-घ मा. * . . . वृत्रहमुमुह्यमिहा *॥ उ. . . . न्नमुं . . . ॥

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

शालालवं संवननं वनाद् वननमाभृतम् ।
येन गयो गन्धर्वो अप्सरसां समवानयत् ।
तेनाहममूं मयि वानयाम्या मृत्योरा परावतः ॥१०॥

इत्येकर्चकाण्डे दशमोनुवाकः ।

इत्यथर्ववेदे पैप्पलादसंहितायामेकर्चो नाम विंशतितमः काण्डः समाप्तः ॥

ग्रन्थान्ते

का. अह्लामठेयमपयापंप्रशस्तभवेन मेरभवपुत्रेणोत्सभवपौत्रेण अथर्वणवेदं लिखितम्। zz संवत् ९५मार्ग×तित्रयोदशांशुक्रवासरे×× (पा)ठकयोः zzअह्लामठेमैयूरसूत(स्त्र)शस्तर्धनेवधान्याग्रजपुत्रहीना-प्रसादज्वालां×××ख्याहि अथर्वणंच××यजुर्विधौ दक्षितो द्वितीयौ-सैम्लांतथापश्चि××इमां च गजाह्वानेगौश्शयणाचसर्वे ख़रोष्टमे दास्व××ज्यतमाद्य सर्वान् पुनश्च अग्नौ जुहुयात् क्रमेणz

म. इदंमन्त्रंलिखितं रामकृष्णात्मजः हृषीकेशःशर्माहं।

ज. ॥श्री॥ श्रीवीरकेशरिदेवस्य नृपतेस्त्रयश्चत्वारिंशिशाके वालुकेश्वररथेन लिखितमिदं पुस्तकं समाप्त। भग्नपृष्ठकटिग्रीवस्थिरदृष्टिरधोमुखः दुखेन लिखितं ग्रन्थं पुत्रवत् परिपालयेत्। यदि शुद्धमशुद्धं वा मम दोषो न विद्यते। श्रीनृसिंह विद्या देवे हरिहरकु। श्रीवक्रतुण्ड उद्धरवे हरिकी॥ अस्य× श्रीकृष्णकवचं॥ प्रारम्भेन रणं योगे संकल्पव्रतछत्रयोः। नान्दीमुखं विवाहादौ

---

१० का. शालालात्वँ * . . आहृतं । ये ×× (न ग = मुम्ब) यो * प्सरां समवानय तेनाहममूमि × (ह = मुम्ब) वा ×× याम्या. . . zz ओं आसृत्योरापरावतः zzz८z ङ. उ. . . ममुं . . . ;

घ मा. * * * * समवानयत । च. मा. . . मृन्यो परावत॥[३]

काण्डिकान्ते का. इत्याथर्वणिकपैप्पलादयशूशाखायां विंशतिकाण्डेदश-मोनुवाकास्समाप्तः zz शुभम् z

ज. ॥ ६५॥त्र्च १०॥ श्री * इत्येकर्च्चकाण्डे दशमोनुवाकः ॥ ॥ एकार्च्चकाण्डः समाप्तः ॥

म. ॥ ॥त्र्च॥ अ १०॥ एकर्च्चकाण्डे दषमोऽनुवाकः । एकर्च्चकाण्डः

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

नाशो विद्यते क्वचित्॥१॥ तुलस्यमृतनामानि सदा त्वं केशवप्रिये। केशवार्थं छिनोमि त्वा वरदा भव शोभने। महादेवप्रियंकरो महादेवप्रियो सदा। उमाप्रीतिकरोनित्यं वेदवृक्ष नमोस्तुते। मन्त्रेणानेन यः कुर्याच्चिह्नुया तुलशीदलं। पूजनं वासुदेवस्य लक्षकोटिगुणंभवेत्। तुलशीविष्णुभक्तिश्च तुलशी केशवप्रिये। देवतार्थं छिनोमि त्वा ममदोषोनविद्यते। अस्नाता तुलसि छित्वा देवाग्रे पितृकर्मणि। तत्सर्वं निष्फलं यान्ति पञ्चगव्येन शोधयेत्।

मा, काण्डः ४० पृष्ठायां समाप्तः। तत एकानृचकाण्ड आरभ्यते।

ना. ता ३०-५-२००० रिख सायं घ६ण्टा समये समाप्त(मङ्गलवार)।

समाप्तः ॥ ॥ पिप्पलादशाखायां मन्त्रस्य चतुर्थः पादिः समाप्तः ॥ ॥ मा. ॥[३] १०॥६५॥ एकर्चककाण्डे दशमोनुवाक । इत्येकार्च काण्ड समाप्त ॥

द्र. पुस्तिकासु ग्रन्थान्ते लेखकेन आत्मनामादिकं सविस्तरं लिखितम् । मूलग्रन्थसंस्कारे तस्य उपयोगाभावात्तदन्यत्र प्रकाशयिष्यते ।

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

Dipak Bhattacharya's (b.1940) work with the Paippalāda-Saṁhitā began in 1964 with the translation *(Bhavan's Journal XI.2)* of a new hymn of the text (9.4) and has continued. He was awarded the 'Colette Caillat Prix' for the year 2009 by the Institute de France for his previous works on the first and the second volume of the Paippalāda-Saṁhitā (Asiatic Society 1997 and 2008) and to aid him in carrying out work on the remaining volumes. He was fortunate to have continuous advice from late Professor F. B. J. Kuiper while editing a part of the Paippalāda-Saṁhitā as a ZWO Fellow (1981-82) at Leiden. His publications on Indology are more than fifty and include, apart from the four volumes of the Paippalāda-Saṁhitā, two books on Vedic philology and the edition of collections and papers on various branches of Indology. Bhattacharya retired as Professor of Sanskrit, Visva Bharati in 2005 after serving there for twenty-seven years.

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.

Digitized by Madhuban Trust, Delhi

ISBN : 978-93-81574-50-8

CC-0. Shri Vipin Kumar Col. Deoband. In Public Domain.